

*AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI  
TƏHSİL NAZİRLİYİ  
GƏNCƏ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ*

*Abbas Səmədov  
Filologiya və pedaqoji elmləri doktoru, professor*

*FİLOLOGİYA ELMLƏRİ DOKTORU,  
PROFESSOR SƏDNİK PAŞA  
PİRSULTANLININ  
ELMİ-NƏZƏRİ İDEYASI*

*Gəncə Dövlət Universitetinin Elmi  
Şurasının 30 may 2012-ci il tarixli  
qərarı ilə nəşr olunur*

*Bakı, “Azərnəşr”- 2012*

**Elmi redaktor: Qara Namazov,**  
*Bakı Dövlət Universitetinin Mir  
Cəlal Paşayev adına Azərbaycan  
ədəbiyyatı kafedrasının müdiri,  
filologiya elmləri doktoru, professor.*

**Rəyçi: Sadiq Şükürov,**  
*Filologiya elmləri doktoru,  
Gəncə Dövlət Universitetinin  
professoru.*

**Professor Abbas Səmədov**  
**Filologiya elmləri doktoru, professor**  
**Sədnik Paşa Pirsultanlının**  
**elmi-nəzəri ideyası.**

*Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli folklorşünas alim, istedadlı şair, məsuliyyətli publisist, mahir pedaqoq, əməkdar müəllim, əmək veterani, qabaqcıl təhsil işçisi, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yetmişdən artıq kitabın, dərslərin, dərslər vəsaitinin, üç yüzdən artıq elmi və metodik məqalənin müəllifidir. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının ədəbi irsində elmi-nəzəri ideyası çox zəngin və təlim-tərbiyəvi mahiyyətli, yüksək əxlaqi keyfiyyətlidir.*

*Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası ümum-millî liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycançılıq ideyasından bəhrələnmiş, onun əsasında formalaşaraq inkişaf etmiş və bu kitab vasitəsilə oxuculara hədiyyə verilir və müəllifə parlaq uğurlar qazandırılır.*

## ÖN SÖZ

Azərbaycan xalqının bədii söz sənəti onun tarixi qədər qədimdir. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı, Azərbaycan folkloru Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dilinin yarandığı gündən meydana gəlmiş, yüzilliklər boyu nəsildən-nəsilə keçərək inkişaf etmiş, zənginləşmiş, müasir müstəqil dövrümüzə gəlib çatmışdır.

Azərbaycan xalqı istək və arzularını şifahi yaradıcılığında, yəni folklorunda bildirmiş, poetik şəkildə ifadə etmişdir.

“Folklor” istilahını 1846-cı ildə ingilis tarixçisi Vilyam Toms işlətmiş və mərasim nəğmələrini toplayıb nəşr etdirməyin əhəmiyyətini göstərmişdir. “Folklor” sözünün hərfi mənası xalq biliyi, xalq hikməti deməkdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev şifahi xalq ədəbiyyatını Azərbaycan xalqının milli ədəbiyyatının əsas və ayrılmaz tərkib hissəsi, həm də ədəbiyyatın başlanğıcı adlandırır.

Azərbaycan xalqının şifahi xalq ədəbiyyatı, folkloru xalqın danışq dilinin incəliklərini poetik şəkildə ifadə edən zəngin xəzinədir. Şifahi xalq yaradıcılığı, folklor söz sənətinin başlanğıcıdır, xalqın hafizəsində yaşayan misilsiz dəryadır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev qədim və zəngin tarixə malik Azərbaycan xalqını yaşadan və müasir dövrümüzə gətirib çıxardan ədəbiyyatı yüksək qiymətləndirir və deyir:

“Çoxəsrlik tariximizdə xalqımızı yaşadan, qoruyan və bugünkü günlərə gətirib çıxaran amillərdən biri, ola bilər ki, ən əsası bizim mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız, deməli, şairlərimiz, yazıçılarımızdır.

Azərbaycan xalqı tarix boyu insan həyatının bütün sahələrində öz istedadını, biliyini, bacarığını göstərmiş, elmi ixtiraları, qəhrəmanlıq nümunələri, böyük tarixi-memarlıq abidələri və bədii əsərləri, musiqisi ilə parlaq səhifələr yazmışdır. Bunların arasında şairlərimizin, yazıçılarımızın xidməti və tariximizin yaranmasında, saxlanmasında onların əsərlərinin qiyməti çox böyükdür”.

Tarixi mənbələr aydın göstərir və təsdiq edir ki, Azərbaycan xalqı fitrətən şair xalq olmuş, müqəddəs ana laylasından başlamış şeirlə qidalanmış, şifahi poeziya Azərbaycan xalqı üçün günəş, hava və su qədər zəruri olmuşdur.

Azərbaycan xalqına şifahi xalq yaradıcılığı, folklor (xalq biliyi, xalq hikməti) həmişə əsas qüvvə vermiş, onun qəlbini pərvazlandırmış, ona parlaq inam və ümid vermişdir. Azərbaycan tor-

pağının barı şeirlə, musiqi ilə toplanır. Zəhmətkeşlərin əməyini şeir, nəğmə yüngülləşdirir, ona şərəfli təkan verir. Azərbaycan folkloru ideya məzmunu, ictimai əhəmiyyəti, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyəti ilə gənc nəslə yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının qədim dövrdən ədəbiyyata dərin məhəbbət bəslədiyini, onu öyrəndiyini yüksək qiymətləndirmiş və yazmışdır:

“Bizim xalqımız ən qədim zamanlardan ədəbiyyatla, ədəbiyyat nümunələri ilə tanınıbdir. Xalqımızın tarixində ədəbiyyat qədim dövrlərdən öz yerini tutubdur və inkişafında çox böyük rol oynayıbdir”.

Məlumdur ki, dahiləri, tarixi şəxsiyyətləri dövr, zaman yetişdirir. Heydər Əliyev ümumbəşəri duyğulara sədaqətlə xidmət edən, parlaq düha, yetkin kamal, dərin zəka sahibidir, əvəzsiz, təkrarolunmaz tarixi şəxsiyyətdir, dünya şöhrətli siyasətçidir.

Bəşəriyyət tarixində Heydər Əliyev ucalığı və parlaq zirvəsi ona ümumxalq məhəbbəti qazandırmış, onun bəşər nəslinin zinəti, böyük nailiyyəti və qızıl fondu olduğunu təsdiqləmişdir.

Görkəmli folklorşünas, filologiya elmlər doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı elmi-

nəzəri ideyasında həmişəyaşar, dahi Heydər Əliyevin zəngin azərbaycançılıq ideyasından bəhrələnmiş, ondan ilham almış, dərin məzmunlu və parlaq ideyalı əsərlər yazıb oxuculara hədiyyə vermişdir.

Polşa prezidenti Aleksandr Kvas Nevski demişdir: “Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin rəhbəri olmaqla yanaşı, həm də zəmanəmizin görkəmli liderlərindən biridir”.

Türkiyə Böyük Millət Məclisinin millət vəkili Aysel Köksoy iftixarla yazmışdır: “Türkiyəlilərin Atatürk kimi lideri vardır, azərbaycanlılar da xoşbəxtdirlər ki, onlar Heydər Əliyev kimi bir liderin ətrafında sıx birləşmişlər. Məhz buna görə də həm türkiyəlilər, həm də azərbaycanlılar öz talelərinə minnətdar olmalıdırlar”.

Azərbaycan xalqının ulu öndəri Heydər Əliyevin fikir dünyası Azərbaycan xalqının bu gününə, sabahına aydın yol göstərən mayaq olduğuna görə professor Sədnik Paşa Pirsultanlı ondan öyrənməyi, ilham almağı və gözəl sənət inciləri yaratmağı özünə şərəf bilmiş, bu yolda parlaq uğurlar qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yazıb çap etdirdiyi yetmişdən artıq kitabı ulu öndərimiz Heydər Əliyev dünyasının şərəfli və səmərəli

təsirinin bəhrəsidir. Görkəmli şair Əli Tudə on iki bənddən ibarət “Azərbaycan” adlı qoşmasında Azərbaycanı poetik dillə tərənnüm edir və yazır: “Azərbaycan bir qaladır”, “Azərbaycan bir anadır, süfrədir, ocaqdır, xalıdır, zəmidir, dənizdir, gülşəndir, nəğmədir, dastandır, dünyadır”:

Azərbaycan bir anadır,  
Hər övladı bir qürur.  
Alovların içində də,  
Uğur qazanmış, uğur!

Azərbaycan bir ocaqdır,  
Hər alovu bir bayraq.  
Hüsnünə əl uzadanı,  
Yandırır yaxır ancaq!

Görkəmli folklorşünas, fitri istedadlı şair, məsuliyyətli jurnalist, görkəmli maarif xadimi, mahir pedaqoq, filologiya elmlər doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı humanist, vətənpərvər, əməksevər, tələbkər, qayğıkeş, vətən və xalq əşqi ilə folklor toplayan, tədqiqat əsərləri, monoqrafiyalar, dərsliklər, dərs vəsaitləri yazıb çap etdirən müdrik tarixi şəxsiyyətdir.

Görkəmli alim, mahir pedaqoq, şair, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsul-

tanlı (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) 1929-cu ildə Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular kəndində anadan olmuşdur.

Sədnik Paşa Pirsultanlının nəslinin ilk mənşəyi Gəncədən başqa, Türkiyənin Sivası, Güney Azərbaycanın Pirsultan kəndi və Qazax rayonunun Kosalar kəndi ilə sıx əlaqəlidir.

Sədnik Paşa Pirsultanlı Dəstəfur internat məktəbini 1949-cu ildə qurtarıb, 1950-ci ildə Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsinə qəbul olub, 1954-cü ildə fakültəni yüksək qiymətlərlə bitirmiş, institutun elmi şurası aspiranturaya daxil olmaq üçün təqdimat vermişdir.

Sədnik Paşa Pirsultanlı 1955-ci ildən 1970-ci ilə qədər Daşkəsən rayonunda “Yeni Daşkəsən”, Goranboy rayonunda (rayonlararası) “Mübariz”, Kəlbəcər rayonunda “Yenilik” adlı qəzetlərin redaktoru, “Kirovabad kommunisti” qəzetində isə məsul katib vəzifəsində səmərəli işləmiş, həmişə mükafatlandırılmışdır.

Sədnik Paşa Pirsultanlı rayon qəzetlərinin redaktoru vəzifəsində işləməklə kifayətlənməmiş, həmişə arxivlərdə, Əlyazmaları İnstitutunda, dövlət və şəxsi kitabxanalarda çox səmərəli axtarışlar aparmış, elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik

materialları toplamış, tədqiqat əsərləri yazmaq üçün hazırlamışdır.

Sədnik Paşa Pirsultanlının bu materialları toplamaqda əsas məqsədi dissertasiya yazmaq, professor səviyyəsinə yüksəlmək olmuşdur.

Xoşbəxtlikdən səmərəli tədqiqatçı və məsuliyyətli publisist Sədnik Paşa Pirsultanlı bu müqəddəs arzusuna çatmış, filologiya elmləri doktoru, professor səviyyəsinə yüksəlmiş, faydalı elmi-tədqiqat əsərləri yazıb çap etdirmiş, oxucuların mütləqsinə verib parlaq uğurlar qazanmış, yalnız Azərbaycanda deyil, Türk dünyasında, Yaxın və Orta Şərqdə görkəmli folklorşünas alim kimi tanınmış, sevilmiş, dərin hörmət qazanmışdır.

Sədnik Paşa Pirsultanlı 1970-ci ildən Gəncə Dövlət Universitetində pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Hazırda universitetin professorudur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin (1960), Aşıqlar Birliyinin (1989), Yazıçılar Birliyinin (2004), Yeni Azərbaycan Partiyasının (2003) üzvüdür.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yüzlərlə elmi-nəzəri, pedaqoji-metodik məqalənin və yetmiş kitabın müəllifidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Əmək veterani” (1988), “Əməkdar mədəniyyət işçisi”

(1992), “Qabaqcıl təhsil işçisi” (2007), “Əməkdar müəllim” adına layiq görülmüş, “Tərəqqi” medalı ilə təltif edilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Yurddan səslər” jurnalının və “Xalq ozanı” qəzetinin təsisçisi və redaktorudur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı humanist, vətənpərvər, əməksevər, tələbkər və qayğıkeş, müdrik və gözəl insandır. Onun “Vətəndi” və “Vətənimə dəyməsin” adlı poetik kəlamları fikrimizi təsdiqləyir. Buna görə də hər iki şeiri oxucuların mütaliəsinə veririk:

### ***Vətəndi***

Bir çiçək də vətəndi,  
Bir ləçək də vətəndi,  
Bir budaq da vətəndi,  
Bir yarpaq da vətəndi.  
Bir topa gül vətəndi,  
Bir yuva da vətəndi,  
Bir koma da vətəndi.

\*\*\*

Qurban olum,  
Bir yanı Dərbənd vətənə.

Qurban olum,  
Bir yanı qürbət vətənə.  
Qurban olum,  
Təbrizimə, Göyçəmə,  
Qəlbim büründü qəmə,  
Bir qəmim də vətəndi,  
Ürəyim də vətəndi.

## Vətənimə dəyməsin

Düşmənin mərmisi,  
gülləsi,  
Qoy mənə dəysin,  
Vətənimə dəyməsin.  
Analar  
Sədnik adlı oğulu,  
bir də doğar.  
Vətəni  
heç kəs doğa bilməz.  
Vətənim  
salamat olsa,  
özümün oğlunu  
heç kəs mənə

boğa bilməz.  
Əsil türkəm,  
    əcdadım doğulan yerdə  
    mənim Vətənim.  
Törəmə türk olsaydım,  
    harda olsa yaşardım,  
    Vətəndən uzaqlaşardım.  
Yox, yox,  
    bircə günüm  
        Vətənsiz olmasın.  
Ancaq bu torpağın Günəşi  
    məni qızdırar,  
    məni yaşadar,  
    məni mənə oxşadar.  
Analar  
    Sədnik adlı oğlu,  
        Bir də doğar,  
Vətəni  
    heç kəs doğa bilməz.

“Filologiya elmləri doktoru, professor  
Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası”  
kitabı on dörd fəsildən ibarət, tarixilik, elmilik,  
müasirlik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsa-  
sında yazılmış, ümummilli liderimiz Heydər

Əliyevin Azərbaycançılıq ideyası rəhbər tutulmuş, ondan səmərəli istifadə olunmuşdur.

Bu monoqrafiyada filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının görkəmli və əməksevər folklorşünas tədqiqatçı olduğu, zəngin Azərbaycan folklorunu çox diqqətlə araşdırdığı və yetmişdən artıq kitab yazıb çap etdirdiyi və oxuculara ərməğan verib parlaq uğurlar qazandığı göstərilir.

Şübhəsiz ki, görkəmli folklorşünas alimin zəngin yaradıcılıq yolunu, xüsusilə elmi-nəzəri azərbaycançılıq ideyasını bir monoqrafiyada ətraflı təhlil etmək mümkün deyildir.

Ola bilər ki, ilk təşəbbüs olan bu kitabda müəyyən çatışmayan cəhətlər olsun. Buna görə də oxuculara dərin minnətdarlığımızı bildirir, onlara uzun ömür, şərəfli fəaliyyətlərində parlaq uğurlar arzulayırıq ki, ədəbi-tənqidi qeydlərini, arzu və istəklərini bizə yazsınlar, bizdən köməklərini qətiyyənlə əsirgəməsinlər.

# ***I FƏSİL***

## ***Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası***

Mənalı ömrünün qırx ildən artıq müddətini Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi problemlərinə həsr etmiş professor Sədnik Paşayev Türk dünyasının çox gözəl tanıdığı və səmimi hörmət bəslədiyi görkəmli folklorşünas alimdir.

Azərbaycan folklorşünaslığında əsatir və əfsanələrin bir küll halında toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində, həm də Azərbaycan aşığı yaradıcılığı haqqında dərin məzmunlu, tərbiyəvi mahiyyətli, parlaq ideyalı, faydalı kitablar yazıb nəşr etdirməkdə professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli fəaliyyəti təqdirə layiqdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Gəncə şəhərində “Çəsmə” folklor teatrını yaratmış, “Ozan” və “Bulaq” verilişlərində xalq mahnıla-

rına yeni həyat vermiş, xalqa şərəfli xidmət etməyin carçısı olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Gəncə şəhərində “Çeşmə” folklor teatrını və “Ozan aşiq muzeyi”ni yaratdığına, yəni aşiq yaradıcılığının inkişafı sahəsində xidmətlərinə görə Respublikanın əməkdar mədəniyyət işçisi adına layiq görülmüşdür.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünas alim kimi səmərəli əməyini elm və sənət adamları yüksək qiymətləndirirlər. Onun əsərlərini mütəxəssis tənqidçilər, elm və mədəniyyət xadimləri dövrü mətbuatda yüksək qiymətləndirir, ona şərəfli fəaliyyətində parlaq uğurlar arzulayırlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya xarici ölkələrdən, Türkiyədən, Qazaxıstandan və Orta Asiyadan, Dağıstandan, qonşu ölkələrdən həmişə məktublar göndərilmiş və göndərilir. Onun kitablarını istəyirlər və yaradıcılığına səmərəli münasibət bildirirlər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müstəqil Respublikamızın hüdudlarından kənarda olan elm və mədəniyyət, sənət və incəsənət, maarif və təhsil xadimləri, mütəxəssislər, gözəl tarixi şəxsiyyətlər, şairlər, nasirlər, tərcüməçilər, publisistlər, ümumiyyətlə, ziyalılarla səmimi əlaqə

saxlayır, onlarla görüşür, qarşılıqlı münasibətlərini bildirir.

Həmin görkəmli şəxsiyyətlər də professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında xeyirxah münasibətlərini, arzu və istəklərini yazır, ona uzun ömür, cansağlığı və parlaq uğurlar arzulayırlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığının, əsərlərinin əsasən vətənə və xalqa, azadlığa, xoşbəxtliyə, xalqlar dostluğuna, sülhə, mehribanlığa, ağsaqqallara, ağbirçəklərə, analara, övladlara, gələcəyin şərəfli qurucuları olan gənc nəslə dərin sevgi və məhəbbət təşkil edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası çox dərin məzmunlu, təlim-təbiyyəvi mahiyyətli, bədii-estetik və yüksək insani keyfiyyətlərlə zəngindir, rəngarəngdir, misilsiz elmi-nəzəri ideya salnaməsidir.

Ümumiyyətlə, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının məqalələri, əsərləri, monoqrafiyaları, tədqiqat kitabları, çıxışları, nitqləri, müsahibələrinin və tövsiyyələrinin məzmunu, ideyası qiymətli əxlaqi keyfiyyətlər çələngi, maraqlı və faydalı ideya mənbəyidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının ilk kitabı “Lalə” (Aşıq Bəsti) 1969-cu ildə Bakıda nəşr olunmuşdur. Onun Aşıq Bəstinin ədəbi ictimaiyyətə məlum olmayan əsərlərini “Lalə” adı ilə

“Gənclik” nəşriyyatında çap etdirib oxuculara hədiyyə verməsi folklor aləmində cəsarətli və parlaq uğurlarının nəticəsi olmuş, ona dərin hörmət qazandırmış, onu məsuliyyətli folklorşünas kimi tanıtmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Xəstə Qasım” (1975), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Nizami və folklor” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978) adlı kitabları görkəmli mütəfəkkir alimlər M.H.Təhmasib, H.Araslı, Qara Namazov, P.Əfəndiyev və başqaları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, ciddi axtarışların və səmərəli tədqiqatın nəticəsi olduğu göstərilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ağdabanlı Qurban və müasirləri” adlı elmi əsəri tarixilik, müasirlik və elmlilik prinsipləri əsasında yazılmış, ətraflı elmi-nəzəri təhlil aparılmışdır.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı 1970-ci ildə “Ağdabanlı Qurban və onun müasirləri” mövzusunda namizədlik, 1990-cı ildə “Azərbaycan xalq əfsanələri və onun tədqiqi problemləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, filologiya elmləri doktoru adını almış, 1992-ci ildə professor elmi adına layiq görülmüşdür.

Folklorşünas Sədnik Paşanın professor səviyyəsinə yüksəlməsi oxucuların qəlbini pərvazlandırmış, ona parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Əmək və müharibə veteranı, “Əməkdar mədəniyyət işçisi”, “Elm tədrisi”, “Fəxri ziyalı” diplomları laureatı Sədnik Paşa Pirsultanlı doqquz dərsləyin, on şeir kitabının, beş dərs vəsaitinin müəllifidir. O, Türkiyədə nəşr edilən “Dost-dost” və “Milli folklor” jurnallarının Azərbaycan təmsilçisidir.

Professor Sədnik Paşayev Xəlil oğlunun ulu əcdadı şair-aşıq Pirsultan Abdalın nəsil-soyudur. Məhz buna görə də istedadlı şair və folklorşünas, Sədnik Paşayevin zəngin mədəniyyətləli ömür-gün yoldaşı Səfurə xanım “Pirsultanlı” təxəllüsünü seçmiş, haqlı olaraq Səfurə xanım Pirsultanlı yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünaslıq fəaliyyətinə parlaq uğurlar işığını mərhum şair, xalq yaradıcılığının kamil bilicisi kimi şöhrət qazanan, üç oğul, üç qız anası Səfurə xanım Pirsultanlı yandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Ağrıdağ, Şahdağ, Uludağ, Babadağ, Göyçə, Borçalı, Qazax, Dərəçiçək, Dərələyəz, Zəngibasar məhəllini, Təbriz, İstanbul, İzmir və s. cənnət məkanlarını qarış-qarış gəzmış, xalq yaradıcılığının

nadir nümunələrini toplamış, sinədəftərinə, könül zirvələrinə cilalamış, diqqətlə nəzərdən keçirib tədqiq etmiş, faydalı kitablar çap etdirmiş, oxucuların müəlliməsinə hədiyyə vermiş, dünyada fitri istedadlı folklorşünas kimi tanınıb sevilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı səmərəli fəaliyyəti ilə parlaq uğurlar qazanmış və müasir müstəqillik dövrümüzdə də qazanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan folkloru və aşığı yaradıcılığı”, “Ozan-aşığı yaradıcılığının nəzəri məsələləri”, iki cildə ibarət “Ozan-aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar”, “Ağdabanlı şair Qurban”, “Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları”, “Xalqın söz mirvariləri”, “Lətifələr”, “Tapmacaların inkişafı” və s. kitabları Azərbaycan folklor xəzinəsini zənginləşdirən sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin elmi-nəzəri, pedaqoji-metodik və ədəbi irsi Azərbaycan ədəbiyyatının nadir incisidir, gənc nəslin dünyagörüşünü, bilik dairəsini, əxlaqi-estetik zövqünü zənginləşdirən xəzinədir. Bu xəzinəni yaratmağa gənc yaşlarından başlayan Sədnik Paşa on beş yaşında yazdığı ilk şeiri oxuculara hədiyyə verməyi faydalı bilirlik:

Daşkəsəni görən könül,  
Fərəhlənir, coşa gəlir.  
At keçməzdi bu yerlərdən,  
Avtomaşın qoşa gəlir.

Professor Sədnik Paşa bu dövrdən sazla-sözlə maraqlanır, poeziyanı, musiqini sevir, onun vurğunu olur. Qədim və zəngin Azərbaycan poeziyası professor Sədnik Paşa Pirsultanlını cavanlığından ilhamlandırır.

Onun ana nənəsi Leyli qarının çəkdiyi bayatılar, dayısı Əbdülkərimin düzüb-qoşduğu qoşmalar, gəraylılar qəlbini pərvazlandırır, xalq yaradıcılığının vurğunu olmağa təkan verir.

Gəncəbasar aşiq məktəbinin inkişafında Xoşbulaq yaylağı məşhur xalq sənətkarlarının dayanacaq məskanı, şer-sənət yurdu olmuşdur. Aşiq Ələsgər iftixarla demişdir:

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,  
Xoşbulaq yaylağı xoş tamaşadı.  
Arsız aşiq elsiz niyə yaşadı?  
Ölsün Ələsgərtək qulların dağlar.

Aşiq Ələsgər dağlara baxıb sarsılmış, nankor ermənilər, ziyankar erməni daşnakları qırğın

salmış, talançılıq etmişdir. Buna görə də Aşıq Ələsgər 1905-ci ildə deyir:

Hanı bu dağlarda yaylayan ellər?  
Görəndə gözümdən car oldu sellər...  
Seyr etmir köksündə türfə gözəllər,  
Sancılmır buxağa güllərin dağlar!

Gözəllər çeşməndən götürmür abı,  
Dad verə dahanda kövsər şərabı.  
Xaçpərəstlə düşdü pund inqilabı,  
Onunçün bağlandı yolların, dağlar!

Kəpəz, Murov, Qonur-gör neçə dağ var...  
Üstünə nur yağsın, ay dəli Qoşqar!  
Yayın ortasında yağdırırsan qar,  
Səf çəkib üstündə Sərdarın, dağlar!

Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatını öyrənən Sədnik Paşa jurnalist, şair, folklorşünas kimi səmərəli fəaliyyət göstərməyə başlayır. O, “Ağdabanlı Qurban və müasirləri” adlı elmi-tədqiqat üzərində işləyərkən onun müasirləri Aşıq Ələsgər, sənətkar Abdulla, Növrəs İman, Aşıq Bəsti kimi sənətkarların yaradıcılığı ilə ətraflı tanış olmuşdur.

Sədnik Paşa Pirsultanlının Göyçə mahalına səfərləri onun parlaq zəkasını zənginləşdirmiş, aşırıq poeziyasını və əfsanələri öyrənməyə başlamış, bu zəngin ədəbi-bədii mənbə onda dərin maraq oyatmışdır.

Sədnik Paşa “Bir əfsanənin izi ilə” (1976), “Dədə Qorqud dastanı və xalq əfsanələri” (1982), “Dəli Domrul boyu və xalq əfsanələri” (1985), “Səməd Vurğun və xalq əfsanələri” (1982), “Əsli-Kərəm” dastanı və xalq əfsanələri” (1983) adlı məqalələr yazıb dövrü mətbuatda çap etdirir.

Bu məqalələr dərin məzmununa və tərbiyəvi mahiyyətə malik sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yalnız Azərbaycanda deyil, bir sıra ölkələrdə çox mənalı səfərlərdə olmuş və bu yerlərə səyahət edib gözdüyü zaman yazmışdır:

Mənim Təbriz həsrətim var,  
Üstündən keçimmi, Araz?  
Ayrıılığın göz yaşısı,  
Suyundan içimmi, Araz?

Sədnik Paşa müasir dövrümüzdə Qarabağ münasibətlərini “Əylən durnam”, “Ay ana bül-bül”, “Didərgin demə”, “Köçkün durnalar” və.s.

şerlərində əks etdirir, indiki tarixi hadisələri inandırıcı verir. Ona görə ki, onun alovlu qəlbində vətən həsrəti, ana torpaq sevgisi, xalq məhəbbəti çox qüvvətlidir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının “Sevincim, kədərim” silsiləsindən yazdığı “İnciçiçəyim”, “Sənsiz”, “Gözləyir”, “Xoş gəldin”, “Pünhan-pünhan”, “Qoşa yarpaq”, “Bənövşə”, “Dağların”, “Yuxuya həsrət” və s. şerləri sevimli həyat yoldaşı, folklorşünas Səfurə xanım Pirsultanlıya həsr edilmişdir:

Gündüzlər gözümdə, xəyalımdasan,  
Gecələr qəribəm, qəribəm sənsiz.  
Yuxum yox, yuxuma gələsən gülüm,  
Gecələr qəribəm, qəribəm sənsiz.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı zəngin mənəviyyatlı, incə və ülvî keyfiyyətli ömür-gün yoldaşı Səfurə xanımı alovlu qəlbində əbədi yaşadır. Ona görə də Səfurə xanım haqqında poetik sənət inciləri yaratmağı özünə şərəf bilir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının 1996-cı ildə nəşr olunan “İnciçiçəyim” adlı şeirlər kitabı həqiqi mənada amansız fələyin vaxtsız apardığı Səfurə xanımın mənalı ömrünün poetik çələngidir.

Bu kitabda müəllifin elmi-nəzəri ideyasının poetik ifadəsi bədii lövhələrlə çox təsirli ifadəsini tapır. Onun şeir dünyası məzmunlu, mənalı və müdrikdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Tale ulduzu”, “Mayaklar”, “Dağlar qızı”, “Murov dağının ətəklərində”, “Gülüstanda bir gün”, “Dağda dəryaça”, “Yazılmamış kitab”, “Günəşə doğru” oçerklər kitabını ictimai həyat və təbiət hadisələri ilə vəhdətdə yazmış, oxucuya gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışdır.

Sədnik Paşanın “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 1955-ci il 2 sentyabr tarixli nömrəsində verdiyi “Aşıq havalarını diqqətlə toplamalı” adlı məqaləsi çox ciddi təsir edir, saz havalarının kütləvi şəkildə lentə köçürülməsi göstərilir.

Sədnik Paşa aşıq şerinin bir növü sayılan divanisinin yazılı şerimizin qəzəl janrından törədiyini və aşıq poeziyasında əbədi yer tutmasını düzgün göstərmişdir.

Tədqiqatçı professor, Sədnik Paşa Pirsultanlı “Ağdabanlı Qurban və Göyçə mühiti” adlı məqaləsində Göyçə aşıq məktəbinin və Kəlbəcər aşıq mühitinin tarixini mənbələr əsasında şərh edir və yazır: “Göyçə aşıqlarının inkişafı Aşıq Ələsgərlə bağlı olduğu kimi, Kəlbəcər aşıqlarının, el şairlərinin yetişməsi də Ağdabanlı Qur-

banın adı ilə bağlıdır. O, Kəlbəcərə qayıdandan sonra “Qurban bulağı” məclisini yaradır.

Məclisdə şeir oxuyub müzakirə edirlər. Klassiklərin əsərlərindən parçaları oxuyub qulaq asırlar. Ağdabanlı Qurban, Aşıq Ələsgər, Aşıq Bəsti və Usta Abdulla bu məclisin ilk iştirakçıları olmuşlar”<sup>1</sup>.

Bu zaman Kəlbəcərdəki “Qurban bulağı” məclisi ilə paralel Şəmkirdə də “Dilqəm bulağı” məclisi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Bu məclis Şəmkirli Hüseynin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır.

Məclisdə Qaracəmirli Qasım, Molla Əhməd, Uğurlu oğlu Cəfər, Dəmirçi Məcnun, Aşıq Çoban, Seyfəli Pənah və başqa istedadlı sənətkarlar fəal iştirak etmişlər.

“Qurban bulağı” məclisində Aşıq Ələsgərin oğlu Talıb, qardaşı oğlanları Nəcəf, İman, kürəkəni Qurban, Ağdabanlı Qurbanın oğlu Şəmşir fəal iştirak etmiş, tanınıb hörmət qazanmışdır.

“Dilqəm bulağı” məclisində Aşıq Çoban, Morullu Teymur və başqa sənətkarlar toplanıb fəaliyyət göstərmişlər.

Sədnik müəllim mənəli fəaliyyətində nankor ermənilərə həmişə nifrət yağdırmışdır.

---

<sup>1</sup> “Kirovabad kommunisti”, 6 aprel, 1967-ci il.

1918-ci ildə erməni daşnaklarının törətdikləri cinayətlər nəticəsində Göyçə mahalından bir çox ailələr Kəlbəcərdə məskunlaşmışlar. Aşıq Ələsgərin ailəsi də Kəlbəcəyə köçür, Qalaboy-nunda yurd salıb yaşayır.

Aşıq Ələsgər də dəyirmançılıqla məşğul olur. Bu ərazi Aşıq Ələsgərin qadını Anaxanının doğulduğu Yanşaq kəndinin yaxınlığındadır. Hər iki məclis arasında Aşıq Ələsgərlə Şəmkirli Hüseyn səmimi dostluq yaradır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, “Göyçə şərilişi”, “Göyçəgülü”, “Nəcəfi”, “Göyçə qaytarması”, “Qurban bulağı” məclisinin, “Aşıq Hüseyni”, “Dilqəmi”, “Aran gözəlləməsi” kimi havalar isə “Dilqəm bulağı” məclisinin iştirakçıları tərəfindən yaradılmışdır.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı “Qurban bulağı” və “Dilqəm bulağı” məclislərinə M.P.Vaqif, Ə. Nəbati, Q.Zakir kimi sənətkarların təsir etdiyini elmi şəkildə əsaslandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Ağdabanlı Qurbanın Aşıq Bəstiyə təsirini göstərir və nümunələrlə təsdiqləyir. Aşıq Bəsti deyir:

Çox axtardıq, tapamıdığımız bir çara,  
Bəylər günümüzü eylədi qara.

Bunlar ki, var, Bəsti, daha dağlara,  
Nə yaz gəlməz, nə yay olmaz, ay olmaz.<sup>2</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasım, Növrəs İman, Aşıq Şəmşir kimi görkəmli sənətkarların yaradıcılıq yolunu ətraflı araşdırmış, əhəmiyyətli tədqiqat əsərləri yazmışdır. Onun Göyçə aşıqları, ümumiyyətlə, Azərbaycan aşıqları haqqında apardığı araşdırmalar və yazdığı tədqiqat əsərləri çox qiymətlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1990-cı ildə çap etdirdiyi “XIX əsr azərbaycan aşıq yaradıcılığı” adlı monoqrafiyası çox səmərəli tədqiqatın nəticəsidir. Tədqiqatçı Sədnik Paşanın “Miskin Abdal” (1985), “Ağqızıoğlu Piri” (1984), “Məlikballı Qurban” (1987), “Məcnun təxəllüslü şair” (1987), “Uğurlu oğlu Cəfər” (1987), “Növrəs İman” (1869), “Sənətkar Abdulla” (1989), “Tifil Əsəd” (1988), “Ağbulaqlı Aşıq Aqil” (1988) məqalələri dərin məzmunlu, zəngin ideyali, sənətkarlıqla yazılmış sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” abidələri ilə bağlı əfsanələri araşdırıb tədqiq etməsi əhəmiyyətlidir. Onun gəldiyi nəticə bundan ibarətdir

---

<sup>2</sup> Aşıq Bəsti. Lalə. Bakı, 1969, səh.44.

ki, “Vəkil oğlu İmran”, “Təpəgöz” və “Domrul” boyları “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun ilkin boylardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Nizami və xalq əfsanələri” monoqrafiyasını tədqiqatçılar yüksək qiymətləndirmiş, səmərəli əməyin nəticəsi, misilsiz elm mənbəyi adlandırmışlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami Gəncəvinin “Sirlər Xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi Gözəl”, “İsgəndərnamə” poemalarında xalq əfsanələrinin təsir dairəsini düzgün tədqiq etmiş, düzgün yekunlaşdırmışdır.

Sədnik Paşa Pirsultanlının aşığı yaradıcılığına meyli çox güclü olmuşdur. Aşığı Pəri, Aşığı Həməyıl, Aşığı Nəbat, Sarı Aşığı və başqa aşıqlar haqqında qiymətli əsərlər yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1990-cı ildə Almaniyaya səfər etmiş, orda türk və Azərbaycan kultür dərnəklərində çoxsaylı mühazirələr oxumuşdur. Onun “Türkdilli xalqların ozan-aşığı sənəti”, “Əski türk soyları və əfsanələri”, “Günəy və quzey Azərbaycanında milli şüurun oyanışı və dinə münasibət məsələləri” adlı məruzələri yüksək qiymətləndirilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Frankfurd Mayns şəhərində “Yunis İmrəyə sevgi ili” devizi altında türk aşığılarının yarışında iştirak etmiş, bu yarışdakı məruzəsi yaxşı qarşılanmışdır. Ona görə ki, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tarixi mənbələri ətraflı araşdırmış, məruzəsinin mətnini tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında yazıb ümumiləşdirmişdir.

Bu da çox təbiidir. Ona görə ki, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı filologiya elmləri doktorudur, mahir tədqiqatçı və folklorşünas alimdir.

Sədnik Paşa Pirsultanlı Türkiyəyə yaradıcılıq ezamiyyətinə göndərilmiş, Nevşəhərdə Hacı Vəli Bəktəşi türəsinə (toplantısına) dəvət olunmuş, orada “Hacı Vəli Bəktəşi və ozan-aşıq sənəti” mövzusunda məruzə etmiş, sonra Gülşəhərdə dolanmış, Qırşəhərdə adı əbədi aləmdə əfsanələşmiş Yunis İmrənin məzarını ziyarət etmiş və burda “Sarı çiçək” adlı bu şəri yazmışdır:

Mən qaraman dağlarını dolaşdım,  
Bilməm hansı çəmənəzarda bitmisən.  
Ay Yunis İmrənin Sarı çiçəyi,  
Necə olub ürəyimdə bitmisən?

Gözəlliyin valeh edir insanı,  
İlqara düz, sənin kimi dost hanı?

Ay Yunis İmrənin dini-imanı,  
Elə bilmə xəyalımdan getmisən.

Qırşəhrində boz təpənin başında,  
Sarı çiçək gördüm məzar daşında.  
Sədnik kimi baş əyən çox qarşında,  
Yunis İmrəm, xoş vüsala yetmisən.<sup>3</sup>

Bu poetik çələngdə dərin mənə və Yunis İmrəyə misilsiz məhəbbət bədii ifadəsini çox təsirli tapmışdır.

Yaxın və Orta Şərqi mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Gəncə şəhərində “Çəşmə” folklor ansambılı yaratmaq vətənə məhəbbətin nəticəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yaratdığı “Çəşmə” folklor ansamblının poetik tərifini bu misralarda real ifadə etmişdir:

“Çəşmə” gəlir, “Çəşmə” gəlir,  
Ayaq saxla, keçmə, gəlir,  
“Çəşmə” hara çeşməsidir,  
Çeşmələrin çeşməsidir.  
Ruhu inci çeşməsidir,  
**“Çəşmə” Gəncə “Çəşməsi”dir.**

---

<sup>3</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. İnciçəyim. Gəncə, 1996, səh.35.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığına, daha dəqiq desək, yaradıcılıq aləminə, yaradıcılıq dünyasına səyahət etmək çox çətin, məsuliyyətli və həm də şərəflidir.

Ona görə ki, onun yaradıcılıq aləmi, yaradıcılıq dünyası, yəni səmərəli əmək fəaliyyəti və yaradıcılıq yolu çox mürəkkəb, əziyyətli, xüsusilə çox zəngin, rəngarəng, şərəfli, məzmunlu və mənalı ömür tarixi salnaməsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının parlaq tarixi ömür salnaməsi onun zəngin elmi-nəzəri ideyasının mənbəyidir.

Folklorşünas alimin “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi” adlı Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı haqqında yazdığı əsər səmərəli elmi-nəzəri araşdırmaların şərəfli məhsuludur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tarixi mənbələr və şifahi xalq ədəbiyyatı materialları əsasında yazdığı elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi monoqrafiyası ədəbi salnamədir. Bu salnamə ədibin ideyasının şərhinə parlaq nümunədir. Buna görə də monoqrafiyanın qısa təhlilinə nəzər salmaq çox faydalıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı zəngin mədəniyyətli, parlaq ismətli, şeir, sənət, saz, söz, vətən və xalq sevgili əbədiyaşar ömür-gün yol-

daşı Səfurə xanımın müqəddəs eşqi ilə ədəbiyyat aləminə gəlmiş, yazmış, yaratmış, müasir müstəqil dövrümüzdə də yazıb yaradır, ümumxalq məhəbbətilə yaşayır və parlaq uğurlar qazanır.

Mahir pedaqoq, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə səmərəli məşğul olan Sədnik müəllim gözəl şairdir. Sədnik Paşayev folklorşünas, pedaqoq, nəzəriyyəçi, jurnalist, tədqiqatçı alimdir, filologiya elmləri doktoru, professordur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 2007-ci ildə “Pirsultan pınarı” (şeyrlər) adlı 666 səhifədən ibarət çap olunmuş kitabında gənclik illərindən bu günə kimi yazdığı şeyrləri toplamışdır.

Şübhəsiz ki, bu şeyrlər alimin folklor ekspedisiyası zamanı gəzdiyi və gördüyü yerlərin xoş havası, zövqü-səfası, romantik mənzərəsi əsasında qələmə aldığı sənət inciləridir. Bu şeyrlərdə folklorçu sənətkarın nəfəsi, ruhu duyulur, oxucuya bədii-estetik zövq verir.

Folklorşünas alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında təbiətin gözəllikləri ilə həyat hadisələri vəhdətdə tərənnüm edilir, oxucuya gözəl tərbiyəvi və bədii-estetik təsir edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasında özünü sevgi bəhrinə bənzədir, görkəmli türk sənətkarları onun poeziyasını sevir və

yüksək dəyərləndirirlər. Sədnik müəllim gözəl bilir ki, Yunis İmrənin şeirləri axıcıdır, insanın qəlbinə təsirlidir, şlalə kimi çağlayandır.

Sədnik müəllim həmin kitabındakı ön söz-də yazmışdır: “Şeirlərim mənim həyatım və tərcümeyi-halımdır”.

Aydınır ki, Sədnik müəllim şeirlərində həyatını, mənalı ömür yolunu nəzərə alır, həmin misralar sanki kağız üstündə dil açıb danışır və Sədnik müəllimin özünü danışdırır:

Sədnikəm, bir sevgi dəniziyəm mən,  
Yunis İmrələrin bir iziyəm mən!

Alim-şair Sədnik Paşa lirikanın əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirir, poeziyası ilə fəxr edir və deyir ki: “Mən az qala şeirlərimlə bərabər doğulmuşam”.

Sədnik müəllim yüz otuz il mənalı ömür yaşamış nənəsi Leyli xanımın sinəsini “folklor yatağı” adlandırır və bu müdrik nənəsinin özünə ilk müəllim olduğunu iftixarla qeyd edir, Leyli xanımın əbədiyaşar nənə olduğunu poetik dillə cılalayır. Ona görə ki, Leyli nənə vətənin, xalqın, şifahi xalq yaradıcılığının vurğunu olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Qazağıstana, Orta Asiyaya, Rusiyaya, Alma-

niyaya, Türkiyəyə, İrana və başqa yerlərə alim kimi səfər etsəm də, bu gəzmək, görmək mənə saysız mövzular vermiş, yeni-yeni şeirlərin dünyaya gəlməsinə imkan yaratmışdır”.

Deməli, şair Sədnik Paşa gəzdiyi və gördüyü yerlərdən bəhrələnir, ilham alır, poetik sənət inciləri yaradır. Bu da təbii haldır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı şairliyi haqqında yazır: “Gəncliyimdə şərə nikbin ruhla gəlmişəm. Ən gözəl şeirləri vətənə, onun dağlarına və Səfurə xanımın məhəbbətinə həsr etmişəm”.

Lakin Səfurə xanımın öz dünyasını vaxtsız dəyişməsi şeirlərinin başının üstünə qəm buludu gətirdi. Körpəlikdə valideyn nəvazişi görməməyim, Səfurə xanımın ölümü ulu babam Pirsultan Abdalın faciəli həyatı istəsəm də, istəməsəm də, şeirlərimdən bir sızıltı kimi gəlib keçmişdir.

Qarabağ müharibəsi, Şuşanın, Laçının, Kəlbəcərin və Göyçənin əldən getməsi mənim ağrılı-acılı şeirlərimin mövzusuna çevrilmişdir”<sup>1</sup>

Alim-şair Sədnik Paşanın lirikasında həm sevimli, nikbin, gözəl, xoş günləri və həm də kədərli və qəmli çağları bədii ifadəsini tapmışdır.

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. “Pirsultan pinarı”. (şeirlər). Bakı, 2007, səh 6.

Buna görə də bu gözəl sənət inciləri olan şeirləri mütaliə edən oxucular həm bədii-estetik zövq alıb sevinir və həm də qəmə batır, qəmginləşir, sənətkarın həyatına, sevgisinə və qəminə şərik olub ona cansağlığı, uzun ömür və şərəfli yaradıcılıq uğurları arzulayırlar.

Alim-şair Sədnik Paşa dünyanı gəzmiş, mənalı səfərlər etmiş, ancaq şeirlərində əziz və müqəddəs, doğma Vətəni Azərbaycanı tərənnüm etmişdir:

Bir çiçəkdə vətəndi,  
Bir ləçək də vətəndi.  
Bir bulaq da vətəndi,  
Bir yarpaq da vətəndi...

Qurban olum,  
Bir yanı Dərbənd vətənə,  
Qurban olum,  
Bir yanı qürbət vətənə.

Alim-şair oxucuya vətən sevgisi, vətən məhəbbəti aşılayır, oxucunu vətənpərvər, əməksevər, qeyrətli, elmlə, bacarıqlı müdrik olmağa çağırır, gənc nəsrlə əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Vətən eşqi ilə yaşayan mahir pedaqoq və istedadlı şair Sədnik Paşa Pirsultanlı gələcəyin

qurucuları gənc nəslə yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılایır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı vətən eşqi ilə yaşayır və yazır:

Sən də, mən də qurban olaq, ay gözəl,  
Bu əziz Vətənin bir yağışına.

“Nizami baba” şeirində dahi sənətkar, dünyada ilk “Xəmsə” müəllifi Nizami Gəncəviyə müəllif müraciətlə deyir:

Göygölü əlində ayna kimi tut,  
Bu xoşbəxt Gəncənin camalına bax.  
Axşamlar baxdıqca fəvvarələrə,  
Elə bil dağlardan xoşbulaq gəlib.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Daşkəsən mədənləri” şeirində anadan olduğu yurdu Daşkəsəni, “Gül bitirdi” şeirində Gədəbəyi tərənnüm edir. Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı poetik dillə deyir:

Gözəli sevməyən ürək,  
Vətəni də sevə bilməz.

Müəllif göstərir ki, insanı sevmək, Vətəni sevmək, vətəndaşı sevmək deməkdir. “Xoşbulaqda” adlı şeirində Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığına müraciət edir, Koroğlunun qəhrəmanlığını xatırlayır və yazır:

Koroğlu burdan keçəndə,  
İgidlərə yurd seçəndə.  
Qırat suyundan içəndə,  
İzi qaldı xoşbulaqda.

Sənətkar alimin poeziyasında vətənin gözəllikləri, təbii sənəti, başı qarlı uca dağları, sərin bulaqları, alyaşıl geyinmiş meşələri, bağları və bağçaları canlı və gözəl tərənnüm edilir, oxucunun vətənpərvərlik hissini pərvazlandırır.

Şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Öz səsim” (1990), “Pirsultan bulağı” (1994), “İnciçiçəyim” (1996), “İlahi bir səs” (1991), “Bir içim nəğmə” (2003), “Pirsultan Pınarı” (2007), “Saz nəfəsli şeirlərim” (2008) adlı şeirlər kitabları çap olunub oxucuların mütailəsinə hədiyyə verilmiş, onların mənəvi aləmini zənginləşdirmiş, müəllifə dərin sevgi və məhəbbət qazandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Bulaq”, “Dağlar”, “Bu dağların”, “Kəklik”, “Sev-sən”, “Yatmış gözəl”, “Qoşqar dağı”,

“Koroğlunun daş qalası” kimi şerlərində vətənə, xalqa məhəbbət hissi aşılır, oxucunun qəlbinə həyatda yaşamaq və yaratmaq həvəsi təbliğ edilir. “Təbiətin sərgisi” adlı şeirində tarixi qəhrəmanlıq hadisələrini təbiətin gözəllikləri ilə vəhdətdə tərənnüm edir:

Xalı kimin xalısıdır?  
Yamacda qalıb.  
Xına kimin xınasıdır?  
Daşda qalıb.  
Hansı gözəlin darağıdır,  
Quşda qalıb?!  
- Bunlar təbiətin sərgisidir,  
Allahın vergisidi.

O görünən qayalar,  
Koroğlunun hörgüsüdür.

Şeirdə Vətənin güllü-çiçəkli çölləri, nərgizli-bənövşəli düzləri, hər yeri İlahi tərəfindən yaradılmış xalıya bənzədilir, “Təbiətin sevgisi Allahın vergisidir” nəticəsi verilir. Həm də gözəlin darağının hop-hop adlı quşda qalması xatırlanır.

Şairin misraları lətifliyi ilə oxucuya vüsət verir, təbiətə vurğunluğu göstərir, ondan bədii-estetik zövq almağa çağırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Qala divarı” adlı şeirində ulu babalarımızdan yadigar qalmış tarixi abidələrin tərənnümünü verir, onlara qayğı bəsləməyi təbliğ edib deyir:

Ürəyim dağa dönür,  
Dağ üstə görəndə səni.  
Babamın yadigarı,  
Babamın şah əsəri,  
Qala divarı.  
Torpağıma, bağlı qayalar üstə,  
Öz canıma bağlı qayalar üstə,  
Babamın öz əl işi-  
Babamın yüksəlişi,  
Qala divarı.

Şeirdə tarixin yadigarı Qala divarı tərənnüm edilir, nəzmə çəkilir, onun sevilməsi və qorunması təbliğ edilir, çünki vətənin yadigarıdır. Şeirdə Qala divarı illərin, əsrlərin əbədi yadigarı kimi tərənnüm edilir.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Vətənimə dəyməsin” şeirində vətənə məhəbbətin tərənnümünü çox canlı, təsirli poetik dillə verir:

Düşmənimin, mərmisi, gülləsi,  
Qoy mənə dəysin,  
Vətənimə dəyməsin.  
Analar Sədnik adlı oğulu bir də doğar,  
Vətəni heç kəs doğa bilməz.  
Vətənim salamat olsa, özümün olsa,  
Heç kəs mənə boğa bilməz.

Aydındır ki, Vətən vətəndaşları doğur,  
ancaq vətəni heç kim doğa bilməz. Buna görə də  
vətəndaşlar vətən yolunda can qoymalı, şəhid  
olmalı, onu qorumalı və keşiyində durmalıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı mü-  
qəddəs vətən uğrunda şərəfli mübarizə aparmağı,  
düşməyə ağır zərbə vurmağı, cəbhəyə getməyi,  
vətəni yaşatmağı, onu zənginləşdirməyi tələb  
edir, çünki vətənsiz yaşamaq olmaz, vətənsiz  
yaşamaq ölümdən betərdir.

Sədnik müəllim şerlərində xalqın ədəbi  
xəzinəsinə dərin hörmət bəsləyir, ondan bəh-  
rələnir. Atalar demişdir ki, “Könül dediyin bir  
quşdur ki, o, hər dəni dənleməz”. Onun şerində  
məhəbbətin və sevginin müqəddəsliyi tərənnüm  
edilir:

Sevənlərə yaş həddi yox,  
Məhəbbətin sərhəddi yox.

Sinəmizdə çırpınır bax,  
Könüllərdi, quş ki, deyil.

Ürəyi sevgi və məhəbbətlə dolu olan,  
həmişəyaşar, həmişəcavan folklorşünas Sədnik  
Paşa Pirsultanlı şifahi xalq yaradıcılığından düz-  
gün bəhrələnir və həqiqi sevgini qəlbin zirvəsi  
adlandırır:

Hər aşiqin öz adı var,  
Hər ürəyin öz odu var.  
Hər meyvənin öz dadı var,  
Turşməzədi turş ki, deyil.

Müəllifin alovlu qəlbinin odu insanlara  
sevgi və məhəbbətdir, onun yanğısı məhəbbət və  
sevgi ilə doludur. Ona görə ki, sevən aşiqin  
qəlbinin odu çox qüvvətlidir, tərəvətlidir, incədir,  
ülvidir və təsirlidir.

Dağların zirvəsində dünyaya göz açmış  
professor Sədnik Paşa Pirsultanlı təbiətin gözəl-  
liklərindən ilham almış, sağlam fiziki ömür  
yaşamış, ruhunun mayasını vətənimizin təbii  
güzəlliklərindən, vətənin təbii sərvətindən almış-  
dır. Buna görə də ömrün zirvəsinə yüksəlir,  
yazır, yaradır və parlaq uğurlar qazanır.

Görkəmli folklorşünas alim və şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Lilpar bulaq” adlı şeirlər kitabı onun könül dünyasının parlaq nümunəsidir.

Lilpar dağların köksündə çağlayan, bulaqların gözündə bitən çiçəkdir. Bu çiçək poetik obrazdır. Sədnik müəllim ilhamını Allahdan alır, təbiətin gözəllikləri ilə qəlbini zənginləşdirir və yazır:

Bu, sinəmdə bir lələdir,  
Bil, o, mənim ürəyimdir.  
Şəbnəm dolu pialədir,  
Bil, o, mənim ürəyimdir.

Şeirin təsiri çox qüvvətlidir. Aydınır ki, lilpar çiçəyi öz rüşəsinə buz bulaqların gözündən alıb həyat, dirilik torpağı kimi, Sədnik müəllimin lilpar misilli ürəyi, lilpar təbli könül dünyası da öz ilhamının mayasını, öz təbii çeşməsinə də vətənimizin elə lilpar bulaqlardan, səfalı yaylaqlardan, bir sözlə, vətənimizin gözəlliyindən alır.

Bəli, bulağın çeşməsi heç vaxt qurumaz, lilpar isə öz mayasını çeşmələrdən alır, Sədnik müəllimin lilpar könlü də öz ilhamının qaynağını uca Yaradandan, Uca Yaradanın vətənimizə bəxş etdiyi zənginliklərdən alır.

Obrazlı dillə öz ürəyinin vətənin gülü, təbiəti ilə müqayisəsini verir, metaforik tərzdə

vətəndə bitən lalənin gecədən üstünə düşən şehi (şəbnəmi, jaləni) dolu piyalə, dolu qədəh adlandırır və onu da öz ürəyi ilə eyni bərabərdə tutur. Ona görə ki, hadisələr canlı və təsirli bədii ifadəsini tapır, oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı vətənin təbii gözəlliklərindən bədii-estetik zövq alır, onu tərənnüm etməyi özünə şərəf bilir və bununla fəxr edib alovlu qəlbini pərvazlandırır.

Şair Sədnik Paşa ürəyinin lalənin rənginə müqabil olaraq qan qırmızıya boyandığını, qara xalın ürəyində qəm-qüssə nişanəsi olduğunu demək istəyir və üstəgəl, gecədən lalənin ləçəyinin ortasına düşən şəbnəmi isə qədəh dolu şərəblə müqayisədə bildirmək istəyir ki, mən qızıl qırmızı geyinmiş qara xallı-qüssəli ürəyimin dərddən-qəmini dağıtmaq üçün içki şərbətini (şəbnəmi) nuş edirəm.

Yəni qəmdən-dərddən içib, kədərimi dağıdıram. Gözəlliklər diyarı olan təbiət səhnəsini misralara düzməklə özünü təbiətin bir parçası saymış, ürəyini laləyə bənzətmiş, həm də ona təbiətin gözəllikləri ilham verdiyini, bununla da misilsiz sənət inciləri yaratdığını vurğulamışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Lilpar bulaq” adlı şeirlər kitabında təbii və bədii təsvirlər vasitəsilə çox zəngin poetik obrazlar

yaratmış, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər tərənnüm etmişdir.

Bu cür uğur özünü vətənin fədaisi sayan sənətkara xas ola bilər, o fədai folklorşünas alimlə şairliyi bir vəhdətdə birləşdirir, qarşısına qoyduğu ideyanın şərhini düzgün verir.

Dünyada dağdan ağır, dağdan uca, dağdan böyük nə ola bilər ki? Bax, Sədnik müəllimin dərdi o, dağlardan da güclüdür, ağırdır ki, dağları aşırmaq qüdrətindədir. Sonra dərdinin həcmi poetik dillə düzgün cilovlayıb oxucuya çatdırır.

Sədnik müəllimin obrazlı dillə ürəyi vətənin güclü pərvazlandığını göstərir. Dünyada dağdan ağır və uca heç nə tanımayan müəllif deyir:

Dərdimi dağa desəm,  
Dağ tərənər, dağ yeriyər.

Deməli, Sədnik müəllimin dərdi dağlardan da qüvvətlidir, dağlardan da ağırdır. Ona görə ki, onun dərdi suları yandırır:

Dərdimi suya desəm,  
Su alışar, sular yanar.  
Xəzər suya həsrət qalar,  
Araz axar, Kür dayanar.

Deməli, Sədnik müəllimin dərdinin odulovu yüksək dərəcədə sarsıdıcı, yandırıcı olduğuna görə dünyanın ən böyük gölü, dənizi olan Xəzəri, Kür çayını və Araz çayını qurudur. Müəllif poetik dillə dərdinin onun qəlbini coşdurub qaynatdığını ifadə edir:

Dərdimi Sədnikə desəm,  
Qaynar, qaynar, əsər, coşar.

Aydındır ki, müəllifi əsdirən, coşduran, daxili aləmini təlatümə gətirən və bu təlatümü şərə çevirən dərd yangısıdır.

Bu dərdin kökü şair-alim Sədnik Paşa Pirsultanlının vətəndaşlıq yangısından gəlir. Çünki Sədnik müəllim vətəndaşlıq qeyrəti ilə yaşayır, vətəni və xalqı sevir, vətənin inkişafını və xalqın azad, xoşbəxt yaşamasını tərənnüm edir, ona parlaq uğurlar arzulayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu yangısının əksəriyyəti Qarabağın, Zəngəzurun nankor düşmənlərin işğalı altında olmasından ibarətdir. Bu haqsızlığa dünya birliyi dözü, tədbir görmür. Ancaq bu cinayətkar məhv ediləcək, torpaqlarımız azad olunacaqdır. Şair çox haqlı olaraq deyir ki, analar oğul doğar, ancaq vətən doğmaz:

Düşmənin mərmisi, gülləsi,  
Qoy mənə dəysin.  
Vətənimə dəyməsin,  
Analar Sədnik adlı oğlu  
Bir də doğar,  
Amma Vətən doğulmaz,  
Azərbaycan doğulmaz,  
Türkiyəm doğulmaz.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Vətəni Azərbaycan Respublikasının sərhədləri ilə deyil, həm də bütöv Türk dünyası ilə birlikdə qələmə alır, onun ətraflı şərhini verir, ona parlaq uğurlar diləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, bu gün parçalanmış Böyük Türkünstanı birləşdirmək üçün Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının möhkəmlənməsi, digər Türk dövlətlərinin həmrəylik nümayiş etdirməsi zəruridir. Aydındır ki, Sədnik müəllimin dərindən böyüklüyü bu xalqların hikmətini dərinlən dərk etdiyindən böyükdür.

Bu da çox təbii haldır. Ona görə ki, Sədnik müəllim vətənpərvər, əməksevər, vətən və xalq sevgili müdrik insandır.

Folklorşünas professor, istedadlı şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Varlığım” adlı şeirində ana

Vətənin təbii mənzərəsini, şəhər və kəndlərini,  
tarixi abidələrini iftixarla tərənnüm edir:

Varlığım, ürəyim,  
Gəncə-  
Gözlərim-  
Göygöl, Maralgöl,  
Gölləri.  
Qollarım-  
Xanbulağın, Qızıltorpağın  
Dolanbac yolları.  
Həsrətim-  
Qarabağımın  
Qızıl oba elləri.  
İçimin alovu-odu-  
Dəlidağın lalələri,  
Çilgəzən  
Çilgəz dağlarının  
Gülləri....

Şair şeirdə özünün fiziki varlığını doğma  
ana Vətənin bir parçası kimi cilalayıb oxucuya  
təqdim edir, oxucunun Vətənə məhəbbətini qüv-  
vətləndirir.

Şeirdə Dəlidağın, Çilgəz dağlarının gül-  
lərinə təşbeh edən sənətkar lalənin qırmızı rən-  
gini qəzəbinin alovu kimi görür, dağların çeşmə-

lərini, təbii gözəlliklərini, güllərinin rəngini  
özünün daxili dünyasının əlvanlığı ilə əlaqə-  
ləndirib poetik dillə cilalayır:

Ömrünün axarı-  
Yaz yağışına qoşulub.  
Aşıb-daşan,  
Yaşıl dağların,  
Qışqırıqlı selləri.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı poezi-  
yasında vətənin və xalqın tarixi sevgisini vəh-  
dətdə tərənnüm edib deyir:

Sağ yanı Canbazdı,  
Sol yanı Murov.  
Əyriçay üstündə,  
Bir Ağca qala,  
Bu çayın üstündədir.  
Dəli Domrul körpüsü....

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Dağlara,  
qayalara yazılmış” şeirlərini poeziya çələngi  
adlandırır. Sədnik Paşa Pirsultanlı Vətənin gö-  
zəlliklərini, onun maddi və mənəvi sərvətlərini  
çox canlı tərənnüm edir. “Banu Çiçəyinin gəlib  
Domrul körpüsünün üstündən keçdiyini, Ağca-  
qalaya köç sürdüyünü, Şəmkirin Maral qoruğunu

qırx incəbelli maralla (gözəllə, qız-gəlinlə) gəzdiyini” təsəvvürdə maraqlı canlandırmışdır.

Şərdə Murovdağ, Qazandurmaz qayası, Domrul körpüsü tarixi yadigar kimi poetik ifadəsini tapır. Təbiətin bu təbii gözəllikləri onun poeziyasında çox təsirli verilir.

Sədnik müəllim yazır: “Xalqımızın tarixində Qazandurmaz adlanan qaya var, elə həmin ətraflardaca Dəli Domrul körpüsü deyilən nişangah da var.

Bütün bunlara xalqımız ad qoyubdur. Göründüyü kimi, ən qədim şifahi və eləcə də yazılı sənət abidəmiz, tarix kitabımız olan “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı obrazların adları ilə bağlı dağ-daş adlarımız var.

Qanlı-qadalı, faciəli şərəfli döyüş səhnələrini özündə əks etdirən, saralmış kağız səhifələri dövrümüzə gəlib çatmasa da, sal daşların, qayaların üstündə tariximiz özünü yaşadır. Ona görə ki, tariximizin səhifələri “daşlara, qayalara yazılmışdır”, qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur.

Sədnik Paşa Pirsultanlının şerlərində təsvir olunan təbiət və cəmiyyət hadisələri orijinal bədii ifadəsini tapdığına görə məzmunlu və ideyalı sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı şerlərini  
quruplaşdırır və müraciətlə Türkmən qardaşına  
deyir:

Türkmən qardaş,  
Təkcə mənəm.  
Türk demə!  
Türkmən de.  
Tək mən demə,  
Sən də bizlərdən birisən,  
Fərqi bu,  
Sünortac,  
Türkün beşik yerisən.  
Ancaq biləsən.  
Kürreyi-ərzin,  
Yarıdan-yarısı.  
Türkmən-  
Türk mənəm deyir.  
Allahı bir,  
Dili bir, inancı bir.  
Bir bədənəm deyir.  
Altaydan, Yaqutdan,  
Anadoluya qədər.  
Türk yurduyam,  
Türklərə vətənəm deyir.

Şeirdə şairin qədim, ulu Türk dünyasına məhəbbəti tərənnüm edilir, ulu Türk dünyası haqqında maraqlı məlumat verilir, ulu Türk dünyasına xoşbəxtlik arzu olunur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı türk aşığı Gülabiyə. Anadolu övladı Mühsin Yazıçıoğlu, Karşlıoğlu, türk müğənnisi Gülsərənə, Tansu Çillərə həsr etdiyi şeirlərində yalnız Türkiyə türklərinə deyil, bütöv Türk dünyasına sevgi və məhəbbətini bildirir, bütün türk qardaşlarına uzun ömür, cəsaətlığı və şərəfli uğurlar arzulayaraq deyir:

Karşlıoğlu, bir rəssam olaydım,  
Çəkəydim rəsmimi vətənin üstə.  
Dostu itirən yox, dost tapanam mən,  
Gör nələr yazılıb bir mənin üstə.

İlhamı “Lilpar bulaq” kimi kükrəyən, bütün Türk dünyasına, türkdilli xalqlara azadlıq və xoşbəxtlik arzulayan şair deyir:

Banaz köyün ağ buludu,  
Mənimlə görüşdü getdi.  
Yıldızdağın rüzgarı,  
Mənimlə öpüşdü getdi.

Görkəmli folklorşünas, əməkdar elm xadimi, istedadlı şair, publisist, tədqiqatçı, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya bir sıra görkəmli sənət adamları Məmməd Alim, Elxan Gözəldağlı, Nurayib Əsgərli, Məmməd Qaşqaçaylı, Aşıq Haşım, Qubalı, Ramiz Təmkin, Əhməd Fərhad, Fəridə Əbülfəzqızı, Qivami Qazıyev, Aşıq Kamandar, Sabir Əliyev, Mahirə İsbıqızı, Səyyaf Sədnikoğlu və başqaları şerlər qoşmuş, mahnılar bəstələmiş, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıni təbrik etmiş, ona uzun ömür, cansağlığı və səmərəli fəaliyyətində parlaq uğurlar arzulamışlar!

Çox təbii və inandırıcıdır ki, Sədnik müəlimin şərəfli əmək fəaliyyəti və zəngin yaradıcılıq yolu bu səmərəli alqışlara tamamilə layiqdir.

Məmməd Qoşqarçaylı alim, şair, mahir pedaqoq, gözəl və müdrik insan, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya yazır:

Təxəllüs götürüb Pirsultan kimi,  
Alimdi, şairdi, həm loğman kimi.  
Düşünən zəkali bir insan kimi,  
Çəkir həsrətini yüzü Sədnikin.

Sədnik Paşa Pirsultanlını 2007-ci ildə Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qırifi ilə Gəncədə “Pirsultan” nəşriyyatında çapdan buraxılmış “Pirsultan pınarı” adlanan şerlər kitabı qarşımdadır.

1946-cı ildən bu günəcən qələmə aldığı şerləri toplamış bu irihəcmli (təxminən 680 səhifəlik) şerlər toplusundakı şerlərin əksəriyyəti alimin folklor ensiklopediyası zamanı səfər təəssüratlarından aldığı ilham nəticəsində yaranmış, eyni zamanda, gəzdiyi-gördüyü yerlərin xoş havası, zövqü-səfası, mənzərəsi onun kövrək təbiətli şair könlünü ehtirasa gətirmişdir.

Məhz bu mənada Sədnik Paşanın şeirlərində bir folklor nəfəsi duyulmaqda, folklorçu ruhu görünməkdədir.

İnsan dünyasının bütün təbii gözəllikləri, insanın qəlbini pərvazlandıran, ona bədii-estetik zövq verən sənət inciləri professor, mahir pedaqoq, fitri istedadlı şair Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasında real cilalanmış, onun təsiri bütün cahanda-planetimizdə çox şərəfli yayılmışdır.

Bu cəhətdən də Sədnik Paşa Pirsultanlının lirikasını insan-zaman-dünya müctəəvisində genişliyi ilə nəzərdən keçirmək çox əhəmiyyətlidir. Folklorşünas alimin şair dünyasının aynasından bizim real yaşayışımız, həyatımızın canlı

mənzərəsi təbii görünməkdədir, çünki Sədnik müəllim vətənpərvər və əməksevər insandır.

“Yunis İmrələrin bir iziyəm mən!” deyən Sədnik Paşa özünü sevgi bəhrinə bənzədir, Yunis İmrə izinə oxşadır. Bəs nəyə görə Yunis İmrə?

Ona görə ki, Yunis İmrə şerləri- ilahiləri ilahinin özündən qopub gələn vəhələr kimi axı-cıdır, ruha yatımlıdır, iliyə-qana yeriyyəndir, şələlə kimi bənd-bərə tanınmadan gur çağ-layandır, ürəklərə təsir edəndir.

Bax elə buna görə haqlı şəkildə özünü Yunis İmrə izi-nişanəsi hesab edir ki, bu günün canlı klassiki olan Sədnik müəllimin adi danışığı-nəşr dili ürəyə yatıb, könüllərə hakim kəsilərsə, demək, poeziyası da eyni qaydada belə olacaqdır.

Sədnik Paşanın qələmi dilə gəlib, misralar qismində, kağız üstündə dil açıb danışır, oxucu-ya bədii-estetik zövq verir.

“Mən az qala şeirlərimlə bərabər doğulmuşam”, yazan müəllif 130 il ömür yaşamış Leyli nənəsinin sinəsinin folklor yatağı olduğunu söyləyib, onu özünə ilk müəllim hesab edir.

Sədnik müəllim tamamilə haqlıdır, çünki poetik dillə həqiqəti cilalayır.

“Qazaxıstana, Orta Asiyaya, Rusiyaya, Almaniyaya, Türkiyəyə, İrana və başqa yerlərə alim kimi səfər etmiş, gəzmiş, görmüş, eşitmiş,

öyrənmiş Sədnik müəllim yazır ki, bu xoş-məramlı səfərlər mənə saysız mövzular vermiş, yeni-yeni şeirlərimin dünyaya gəlməsinə imkan yaratmışdır.

Şairin öz dilindən etiraf edilir ki, yazdıqları birbaşa gəzdiyi yerlərdən, gördüyü həqiqətlərdən qaynaqlanır. Bu, yuxarıda söylədiyimiz fikrə güzgü tutur, bir daha aydın olur ki, Sədnik Paşa gördüyünü nəzmə çəkməklə dünyamızın real mənzərəsini bədii fonda bizlərə təqdim edir.

İstedadlı alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Günəş və bulud” adlı şerində Günəşi poetik dillə tərənnüm edir:

Buluddan bircə içim,  
Su istər doğan Günəş.  
Verməsə bərk inciyər,  
Durar ondan yan Günəş.

Bulud dağlara enər,  
Yayılar yuxa-yuxa.  
Qorxar doğma dağları,  
Günəş yandırır-baxa.

Sədnik müəllimin iki bənddən ibarət olan bu şeiri çox orijinal, təsirli, sadə və aydın olduğuna görə azyaşlı uşaqların qəlbinə oxşayır,

onlara tərbiyəvi təsir bağışlayır, uşaqların dilinin əzbərinə çevrilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Pirsultan pınarı” adlı poetik nümunəsində təbiət nəzmə çəkilməmiş, eyni vaxtda burada xüsusi deyim tərzinə üstünlük verilmişdir:

Bu, nə görüş, nə vüsaldı,  
Köynəyi lələdən aldı.  
O qız ürəyimi çaldı,  
Çaldı, Pirsultan pınarı.

Bir bəndini misal çəkdiyimiz bu şerin digər bəndlərində də sonuncu misra üçüncü misradakı axırcı kəlmənin təkrarı üstündə (təkrirsayağı) qurulub, bu da şerin axıcı olmasına təminat verən bədii deyim vasitəsidir.

Şairin “Dağlar”, “Vətən sevgisi”, “Qoşqar dağı”, “Qalıbdır”, “Koroğlunun daş qalası” və s. şerlərində də vətən sevgisinin, vətənin tarixi abidəsi olan Qoşqar dağının təsvir və tərənnümü oxucunun qəlbini pərvazlandırır.

“Görmüşəm” adlı şerində Sədnik müəllim sevdiyi gözələ xitabən poetik bir dillə deyir:

Sözlərində nə riya var, nə bəzək,  
Təmizlikdə gül-çiçəksən, gül-çiçək.

İstedadlı şair, mahir pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlı şeirini bu mənalı misralarla yekunlaşdırır:

Sədniki qınama divanəlikdə,  
Dəyanəti sən gözəldə görmüşəm.

Şeirdə gözəlin zəngin mənəviyyatlı, parlaq əqidəli olduğu təsirli vurğulanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müdrik gözələ iftixar hissilə deyir ki, mənim sənə olan çılğın məhəbbətimin bir səbəbi də səndəki dəyanətdə-inamımı, etibarlığım qazanmağındadır. Sən həm gözəl, həm də ağıllı, vəfalı, sədaqətli, bir sözlə, dözümlü olduğun üçün yolunda can fəda etməyə, hazıram.

Sədnik müəllimin poeziyası zəngin və tərbiyəvi mahiyyətlidir. “O görünən qayalar Koroğlunun hörgüsüdür” deyilməklə obrazlı deyim yaradılmışdır.

Bu yekəlikdə daşları-qayaları yerindən qaldırmağa mifik xalq qəhrəmanı Koroğlunun gücü çata bilərdi.

Sıralanmış-muncuq kimi, üst-üstə, yan-yana düzülmüş kimi görünən qayalar adama elə gəlir ki, hansısa bir usta tərəfindən nizama vurulub, hörgüyə düzülübdür.

Sədnik müəllimin qənaətinə, Koroğlu bən-nalıq edib dağları-qayaları belə nizama düzüb-dür. Bu fikrə baxmayaraq, müəllifin qəti hökümü belədir ki, “Bunlar hamısı Allah vergisi olan təbiətin möcüzələridir”.

Təbiətdə bu gözəllikləri axtaran Sədnik müəllim insanın bütün varlığında inkişafın olma-sını, onun bəhrələnməsini arzu edir və deyir:

Çiçəklərdən dəstə bağla,  
İçində bir ürək olsun.  
Özün kimi gərək olsun,  
O ürəyi gülə bələ,  
Ürək dönüb çiçək olsun.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı şeirlə-rində ana Vətənin tərənnümünü çox gözəl cila-layır, Vətənin ucalığına, gözəlliyinə, ülviliyinə sevinir, onunla fəxr edir, ona qurban olduğunu poetik dillə tərənnüm edir:

Sən də, mən də qurban olaq, ay gözəl,  
Bu əziz vətənin bir yağışına.

Kərkük bayatılarından birində deyilir ki, “yar şirindi, keçilməz”. Bu mənada gözələ üz tutub vətən yağışına qurban olaq demək çox

mənəlidir. Gözəl Vətənə qurban getməyə inci-məz, ancaq fəxr edər. Ona görə ki, vətən çox əziz, şirin, və əbədi zirvədir.

“Gözəldi” adlı şerində Vətənin dağını, daşını, gülünü, çiçəyini, təbiətini, çəkir.

Qımış, ey Gavalı bulaq,  
Dodağından bal süzülsün.

Sədnik müəllim bulağın çağlamasını gülümsəməsi kimi xüsusi halda mənəlandırır, oxucuya bədii-estetik zövq verir, onun alovlu qəlbini pərvazlandırır:

Qoca dağın cavanlaşıb,  
Qanlı dağa toy vurdurur.

Sədnik müəllim bu misralarda cənnət təbiətli Gədəbəy dağlarını təsvir və tərənnüm edir. Folklorumuzun toplanması, araşdırılması məsələləri Sədnik müəllimin yaradıcılığında əsas yer tutur. Özünün toplama materialları və tədqiqat əsəri ilə oxucuların dərin məhəbbətini qazanan şair çox məsuliyyətlidir.

“Heca vəznli tapmacaların inkişafı” adlı tədqiqatı dərin mənəli, elmi mahiyyətli olduğuna görə müəllifə hörmət qazandırır:

Mən aşiq, qoyun dərdi,  
Çobanın qoyun dərdi.  
Bağban bir gül üzuncə,  
Çoban bir qoyun dərdi.

Bu bayatı-bağlama “qoyun” cinası üzərində qurulmuşdur. Birinci misra mətləbi açmadan, ikinci misra çobanın qoyun-quzu qayğısından danışır. Üçüncü misrada məna açılır.

Şeirdən aydın olur ki, bağban bağdan və güllükdən bir gül dərməmiş, çoban bir qucaq gül yığır, əməyinin bəhrəsini dərir. Burada bağbanla çoban müqayisə edilir.

Bağban gülü bir-bir üzür, hətta gülü üzməyə əli də gəlmir. Çoban isə nə varsa, tələm-tələsik dərməyə çalışır. Şeirdə bu məna çox incə bir mətləb daşıyır:

Mən aşığam, buz bağlar,  
Qışda çaylar, buz bağlar.  
Aşiq bir hikmət görüb,  
Od içində buz bağlar.

İlk misrada qışda çayların buz bağlamasından söhbət gedir. Burada təəccüblü, anlaşılmaz heç nə yoxdur. “Od içində buz bağlayan” südün qaymaq tutmasıdır.

Südün yavaş-yavaş “buz bağladığını”, yəni qaymaq tutduğunu insan görmüş olarsa, bədii təxəyyülün vasitəsi ilə obrazlı şəkildə mənalandıra bilər.

Soyuduqca suyun üzündə buz kimi, südün üzündə də qaymaq qat bağlayır. Bütün bunlar geniş müşahidənin, zəngin biliyin və poetik təxəyyülün məhsuludur.

Sarı Aşıq bağlama bayatıları dərinədən müşahidələr əsasında yaradır. O, həm də elinə, obasına, adət-ənənəsinə yaxşı bələddir. Yayda camışlar günortadan ta axşam sərininə qədər yatışar.

Sarı Aşıq baxır ki, göldə yeddi camış var. Camışlardan üçü göyə çəkilir, yəni göy çəmənə otlamağa gedir, dördü isə göldə qalır. Böyük sənətkarlıq qabiliyyəti olan Sarı Aşıq bu mənzərəni seyr edib aşağıdakı bayatı-bağlamanı yaradır:

Mən aşiqəm, bu göldə,  
Yeddi can var bu göldə.  
Üçü göyə çəkildi,  
Dördü qaldı bu göldə.

Burada çaşqınlıq yaradan aşağıdakı misralardır:

Yeddi can var bu göldə,  
Üçü göyə çəkildi.

Sarı Aşığın “göy” ifadəsindən çox faydalı istifadə etməsi mənanı dərinləşdirir. Sarı Aşıq başqa bir bayatısında deyir:

Mən aşiqəm, Qəmər hey,  
Harayladım Qəmər, hey.  
Göydə bir madyan otlar,  
Altda qulun əmər hey.

Birinci beytdə işlədilən Qəmər atın və yaxud at sahibinin arvadının adı ola bilər. Burada başqa bir məna yoxdur.

Bayatının ikinci beytindəki “göy” sözü asiman və göy zəmi mənasında işlədilər bilər. Buna diqqət etmək və şərhini vermək lazımdır:

Göydə bir maydan otlar,  
Altda qulun əmər hey.

Tam anlaşılmazlıq törədən “göy” sözüdür. İlk nəzərdə adama elə gəlir ki, söhbət göydən, asimandan gedir, at da göydə-asimanda otlayır.

Lakin sonra məlum olur ki, at göydə-yaşıl çəməndə və ya göy zəmidə otlayır, qulunu da altında əmir.

Bu bayatı-bağlama yaradıcısı Sarı Aşıq çox sənətkarlıqla sözlərdən rəng alıb lövhə çəkir,

tablo yaradır. Bu cür bayatı-bağlamalar təkcə adamı düşündürmür, eyni zamanda, ona bədii-estetik zövq verir, onun mənəvi aləmini zənginləşdirir.

Sarı Aşıq təkcə göy ifadəsi ilə əlaqədar bir neçə bayatı-bağlama yaratmışdır ki, bunlar bayatının mənə və təsirini qüvvətləndirir:

Mən aşiq, göydə nə var?  
Göy yemiş, göy dana var.  
Ayaqları yerdədir,  
Bədəni göy dana var.

Bu bayatı-bağlamada oxucunu düşündürən “göydə nə var” ifadəsidir. Qarşıdakı insan elə başa düşür ki, ondan göydə-asimanda, ərşdə nə olduğunu soruşur, cavab almaq istəyirlər. Ancaq mənasını dərk etmək mütləq lazımdır.

Sarı Aşığın bayatısında göy çəməndən bəhs edilir. Burada asimandan, göydən deyil, göy zəmidən, göy çəməndən söhbət gedir. Hətta ikinci misrada sualın cavabı var ki, göydə “göy yemiş, göy dana var”.

Burada söz oyununa qarşı diqqətli olmaq, çaşmamaq lazımdır. Belə nümunələrdə əsas məqsəd qarşıdakının dilin incəliklərinə nə dərəcədə bələd olduğunu yoxlamaqdır.

Birinci misrada aşiq soruşur ki, göydə nə var? İkinci misrada göy dananın göy taxıl və ya göy ot yediyi, üçüncüdə dananın ayaq üstə, yəni ayaqları yerdə olduğu, dördüncüdə isə dananın bədəninin tamam göy olduğu aydınlaşır. Bu həm də bir növ “göy” ifadəsinin təkrarı ilə yaradılmış cinasdır. Sənətkarın zəngin yaradıcılığa malik olması deməkdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Türklər tapmacaya bilməcə, kərküklər isə həm tapmaca, həm də bilməcə deyirlər. Lakin Azərbaycan folklorunda tapmaca ilə bilməcə eyni funksiyanı daşıdır.

Azərbaycan folklorunda tapmacanın öz yeri, bilməcənin öz yeri, minarələrin də öz yeri vardır. Mahiyyət etibarilə müəyyən oxşar və yaxın cəhətləri olsa da, onların özlərinə məxsus fərqli xüsusiyyətləri də mövcuddur”.

Sədnik müəllim mövzu baxımından bir-biri ilə yaxın olan tapmaca, bilməcə və minarələr haqqında ətraflı məlumat verir, hadisələri düzgün şərh edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı görkəmli folklorşünas alim kimi tapmaca, bilməcə və minarə nümunələrinin elmi-nəzəri şərhini ətraflı verir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı gəzdiyi yerlərdə, xarici ölkələrdə və vətəndə topladığı materialların çoxluğuna, toplamasına, həm də bu nümunələri çap etdirməsinə görə ölkə ədəbiyyatı və mətbuatında, istərsə də xarici ölkə nəşrlərində çap etdirmə dairəsinə görə əsl alimlik nümayiş etdirmişdir.

O, Azərbaycanda deyil, ölkənin kənarlarında da toplayıcılıqla səmərəli məşğul olmuş, Azərbaycan respublikasından kənar mətbu orqanlarda maraqlı yazıları ilə çıxışlar etmiş, oxucuları razı salmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı hər iki halda çox səmərəli fəaliyyət göstərmiş, problemin həllinə nail olmuşdur.

Sədnik müəllim səfərlərində gəzib topladığı və qələmi ilə yazdığı folklor nümunələrini çap etdirmiş, diqqətlə nəzərdən keçirmiş və faydalı tədqiqat əsərləri yazıb, parlaq uğurlar qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı xalq ozanı kimi ölkələri, şəhər və kəndləri diyarbadiyar gəzmiş, gözəl folklor nümunələri toplamış, dövrü mətbuatda və kitab şəklində çap etdirib kütləvi oxuculara və ali məktəblərə hədiyyə vermişdir.

Görkəmli folklorşünas, tədqiqatçı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı folklor nümunələrini toplayır, araşdırır, diqqətlə nəzərdən keçirir, elmi-nəzəri tədqiqat aparır və faydalı dərsliklər, dərs vəsaitləri, monoqrafiyalar yazıb çap etdirir.

Məhz buna görə də filologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmişə mükafatlandırılır, orden, medal, fəxri fərman və qramotalarla təltif edilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığında poeziyası xüsusi yer tutur. Ona görə ki, alim-şair, səyyah-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Öz səsim” (1990), “Pirsultan bulağı” (1994), “İnci çiçəyim” (1996), “İlahi bir səs” (1999), “Bir için nəğmə” (2003), “Pirsultan pınarı” (2007), “Saz nəfəsli şerlərim” (2008), “Lilpar bulağı” (2010) kimi kitablarında şerləri toplanıb çap olunmuş və oxucuların mütailəsinə verilmişdir.

Qasım Qırxqızlı “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı” (2010) adlı kitabında onun “Payız çiçəkləri” adlı şeirlər kitabında toplanan sənət incilərinin təhlilini vermişdir.

“Ana” şeiri bayatını xatırlatsa da, bayatı deyildir. Şeirin bütün ölçülərinə riayət olunur. Ana laylasını bulaqların zümzüməsinə oxşadır, onu körpələrin ilk kəlməsi adlandırmaqla müqəd-

dəs ana obrazını yarada bilmişdir. “Ana şerini müqəddəslərlə eyniləşdirir, ana varlığının bütün varlıqlardan üstün olduğunu lirik bir dillə oxucuya çatdırır:

Laylan bulaqların zumzuməsidir,  
Səsin Mina dağda Hacər səsidir,  
Adın körpələrin ilk kəlməsidir,  
Zəm-zəm sularının sonası, ana!

Sədnik Paşa Pirsultanlı “Bənövşəm” və “Bənövşə” şeirlərində bənövşə obrazı yaratmışdır. “Sən gəlməsən mənim yazım yaz olmaz”, deməklə öz yazının gəlişini və bənövşənin gəlişini bildirir, yaz gəlməsə bənövşə gəlməz deyib yazır:

Sən gəlməsən mənim yazım yaz olmaz,  
Yaz nəfəsli, qız nəfəsli bənövşəm.  
Bülbül gülməz, çiçək gülməz, gül gülməz,  
Yaz nəfəsli, qız nəfəsli bənövşəm.

Sədnik müəllim “Bənövşə” şeirində bənövşənin lirik obrazını yaradır, üzü şəhli, sərin mehli, tər çiçək olduğunu bildirir.

“Of dedim” şeirində İstanbulda Minnaz adlı gözələ rast gəlir. Yaşının keşdiyini, o gözəllə cahana bir gəlməsini, anasının onu dünyaya tez

gətirdiyini göstərir. Xan Çobana, Sarama, o sel-  
lərdə mən də axıb of dedim!” deməklə İstanbullu  
qıza vurğun olduğunu aləmə car çəkir.

Məhəbbət mövzusunda yazdığı “Kimi”  
şeirində gözəlin gözəlliyini vəsf edərək deyir:

Yanaqların lələdir xəbərin varmı?  
Dodaqlar qırmızı çiylək kimi.  
Bilirsənmi məni məndən alırsan,  
Çıxanda qarşıma bir mələk kimi.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı  
“Dodaqlar qırmızı çiylək kimi, gözəllik göz  
vurur bir çiçək kimi” deməklə təşbeh yaradır.

“Gətir” qoşmasında dağların lələsinin həs-  
rətini çəkir, gecə qaranlıqlarını sevmir, yandırır  
yaxan günəşin cahana qayıtmasını istəyir, yerin-  
göyün gün rənginə boyanması istəyi ilə yaşayır,  
daha doğrusu, bu şerini ictimailəşdirir:

Yatmış gözəl yuxusundan oyansın,  
Mən gəlincə o bulaqda dayansın.  
Yerim, göyüm gül rənginə boyansın,  
Sədniyi sevindir, imana gətir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəl-  
lim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı məhəbbət

mövzusunda yazdığı şeirlərində sevgilisinə olan sonsuz məhəbbətini lirikanın dili ilə o qədər gözəl, səmimi hisslərlə qələmə alır ki, hər bir sevən adam özünü onun yerində hiss edir və bu sevgi lirikasından vəcdə gəlib, bədii-estetik zövq alır:

Bu dünyada sevda nədir bilənlər,  
Eşq yolunda ağlayanlar, gülənlər.  
Sədnik kimi bizə tərəf gələnlər,  
Şahsənəmdi, Xan Əslidi, gəlmədin.

Sədnik müəllim sevgilisinin gəlmədiyini, Əslilərin nakam eşqiylə eyniləşdirir, daha doğrusu, onu faciə kimi qəbul edir.

Sevgi yaşa baxmır, deyənlər yanılmırlar. Sevginin əzab və izzətlərini, sevinc və şirini duyanlar bunun necə müqəddəs bir hiss olduğunu dərk edirlər.

“Duman qalxar başımdan” şeirində qızları bulaq başında görəndə gənclikdə sevdidi o gözəl pəri yadına düşür, keçmişin şirin xatirələri xəyalından gəlib keçir:

Pərvanələr oda bircə kəz yanar,  
Sənəm oddur, gözündə göz yanar.  
A Sədnik, işimdə yanır, söz yanır,  
Eşqim səngiməyib, of bu yaşım da.

Klassik poeziya nümunəsini “Mənimdir” şeirində açıq-aydın hiss etmək olur. Türk uluslarının ulu yer yaddaşı onun yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir. Nəvəsi Simrana həsr etdiyi bu şeirin dili sadə, obrazlı ifadələri ürəyi oxşayan, sənətkarlığın mənə gözəlliyini ifadə edən sənət incisidir:

Simran, yaylaqları bir gəzək,  
Pirsultanda ağır ellər bizimdir.  
Daşlıdağın gül qoxulu mehi var,  
Arxaşandan əsən yellər bizimdir.

Karvan-karvan ağ buludların dərənin, təpənin, dağın üstünü tutduğuna dözə bilmir, öz örpəyini yığıb çəmənin naxışlı güllərinin görünməsini arzulayır.

Professor Sədnik Paşanın “Qocalmayan” şeiri özünə həsr edilmişdir. O, özünə poetik bir müraciətlə deyir ki, “min dərdə min dərman bilən Sədnik qocalmasın”. Allah bu müdrik vətənpərvər və əməksevər insana şərəfli ömür versin, onu əbədi zirvələrə ucaltsın.

Qocalıq nurdur, qocalıq xoşbəxtlik və pira-nilidir. Qocalmaq hər adama qismət olmur. Sədnik müəllim gənclik ruhu ilə yaşayır, gənclik

və cavanlıq eşqi ilə yazıb yaradır və xalqın hörmətini qazanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yaradıcılığında poeziyanın gözəl nümunələrini, lirika-sında dostluq, qardaşlıq, xoşbəxtlik və azadlıq mövzusunda gözəl şeirlər yaradır.

Onun lirik əsərləri dövrü mətbuatda dərc olunur və yüksək dəyərləndirilir. Bundan sonra həmin şeirləri kitab şəklində çap etdirib oxuculara ərməğan verməsi ona hörmət qazandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri tədqiqat əsərləri, dərsləkləri, dərs vəsait-ləri, xüsusilə lirikası onun əbədiyaşar cavan ol-duğunu təsdiqləyir. Ona görə ki, Sədnik müəllim üzü nurlu, zülmətlərə parlaq işıq saçan mayaqdır.

Buna görə də Azərbaycan ədəbiyyatı tari-xində Sədnik Paşayevin işığının nuru əbədidir, o, tarixdə izi qalan əsl ziyalı, əməksevər, vətənpər-vər, humanist, əbədiyaşar insandır, elm fədaisi, görkəmli folklorşünas alimdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı özünə həsr etdiyi “Qocalmayan” adlı şeirində həyat həqiqətlərini real verdiyinə görə şeiri oxucuların mütailəsinə verməyi faydalı bilirik:

Toy-mağarda “Ruhani”ni kim oynar?  
Qocalmayan, ay Sədnikim qocalma!

Hər məclisdə öz səsin, öz sədan var,  
Qocalmaynan, ay Sədnikim, qocalma!

Vaxt var idi güldürərdin, gülərdin,  
Ağlayanın göz yaşını silərdin,  
Min dərdə sən min bir dərman bilərdin,  
Qocalmaynan, ay Sədnikim qocalma!

Laçındın, tərəndin, sındı qanadın,  
Vaxtsız qəlbin niyə qana boyadın?  
Çox vəsf etdin, gözəllərdən doymadın,  
Qocalmaynan, ay Sədnikim, qocalma!

Görkəmli folklorşünas, əməkdar elm xadimi, məsuliyyətli jurnalist və tədqiqatçı, filologiya elmləri doktoru, mahir tərbiyəçi müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı əbədiyaşar sənətkardır, elmi-nəzəri ideyasının carşısı və təbliğatçısı, zəngin mənəviyyatlı ömür-gün yoldaşı Səfurə xanım Pirsultanlının sədaqətli, səmimi və əbədi qayğıkeşidir.

Sədnik müəllim ali təhsilli övladlarının və nəvələrinin könül sirdaşı, arzu və istək zirvəsidir. Bizim istəyimiz ulu ustad Sədnik Paşa Pirsultanlıya həmişə cavan qalması və cavanlıq eşqi ilə yazıb yaratması, sazlı-sözlü poeziya dünyasında əbədi yaşamağını arzulamaqdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı gözəl poemalar yazmış, oxucuların mütailəsinə vermiş, dərin hörmət qazanmış, şair kimi tanınıb sevilmişdir.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Kəsilməmiş hörüklərin harayı” və “Gəlin qaya” adlı gözəl poemalar yazmışdır. Bu poemaların qısa şərhini Qasım Qırxqızlı “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı” adlı 2010-cu ildə Gəncədə çap etdirdiyi yüz otuz səhifədən ibarət kitabında vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Kəsilməmiş hörüklərin harayı” poemasının dili sadə, məzmunu və ideyası gözəldir. Oxucu əsərdə təsvir olunan hadisələri düzgün dərk edir, onun tərbiyəvi mahiyyətini başa düşür. Ona görə ki, poemadakı hadisələr çox maraqlı və əhəmiyyətli, tərbiyəvi mahiyyətlidir.

Aslan Hürü məhəbbəti “Leyli və Məcnun” məhəbbəti kimi geniş yayılır, sevilir, dillərdə dastan olub oxucuların qəlbini pərvazlandırır.

Əsərin oxucuları bu müqəddəs və ülvi məhəbbətin real tərənnüm edilməsini alqışlayır:

Sevgi baş tutarsa bir dastan olar,  
Nakam məhəbbətsə bir dastan olar.

Burda ağı deyir, Allah, daşa, bax,  
Qayanın gözündən axan yaşa, bax.

Bu nakam məhəbbətə dözməyən daş da, qaya da ağlayır, sinəsində Aslanın əli ilə cızılan qoşa hörüklər qayanın sinəsi aşağı uzanaraq qaya üzərində heykəlləşir, əbədiləşir.

Aslan kaman çalır. Bu kamanın simlərindən ah-nalə qopar, nakam məhəbbətin sızılıtları simlərin canına hoparaq haray qoparıb, nalə çəkər. Bu nalələr oxucuların qəlbini ağladar.

Bu nalənin ahından yer də, göy də, vəcdə gələr, Aslan-Hürü məhəbbətinin nakamlığına acı-acı göz yaşı tökər.

Müharibə düşür. Aslan bir əlində silah, bir əlində isə kaman müharibəyə yola düşür. Qanlı-qadalı müharibədə kaman dərdli-dərdli dillənər, yatmış hisləri yerindən oynadardı. Bir gün Hürü göz yaşları tökə-tökə kamanın Vətənə qaytarılmasını Aslana yazır.

Aslan isə qan iyi gələn müharibədən sağ çıxmayacağını fikirləşir və kamanı Vətənə gəndərir. Hürü bu kamanı əzizləyər, oxşayar, qəmli-qəmli nakam məhəbbətinin dərdli deyimlərini mələhətli səsi ilə aləmə bəyan edərdi.

Aslan Hürünün qoşa hörüklərini həmişə xəyalən oxşayar, bu gözəlliyə tamşa etməkdən

doymaz, ondan bədii-estetik zövq alar, onu alqışlayardı.

Vaxt gəlir, Hürünü də tibb bacısı kimi müharibəyə aparırlar. Aslan bunu eşidib çox mü-təssir olur, ürəkləri rıqqətə gətirən qoşa hörüklərinin Vətənə qaytarılmasını Hürüyə yazır:

Hürü sevgilisinin xahişinə əməl edir, göz yaşı tökə-tökə hörüklərini kəsib anasına göndərir və xahiş edir ki, bu hörükləri Aslana çatdırarsan:

Ay Hürü, mən bunu səndən nə danım,  
Qoşa hörüyünə bağlıdır canım.  
Qurtar bu canımı əzabdan qurtar,  
Qaytar hörükləri vətənə qaytar.

Düzü, bu poemanı oxuduqda insan hey-rət etməyə bilmir. Aslanın kamanı xalqın, Hürünün hörükləri Azərbaycan qadınının isməti, həyası olduğuna görə özləri ölsə də hər iki əmanətin Vətənə qaytarmasını istəyirlər.

Buradan belə bir nəticəyə də gəlmək olar ki, həsrətlilər qovuşa bilməsə də, heç olmasa kamanla qoşa hörüklər bir-birinə qovuşsun, bu əbədiyaşar məhəbbəti yaşatsın.

Xalq şairi Məmməd Rahim ömür-gün yoldaşına demişdir:

Hörüklərin qulac-qulac ildir,  
İncimərəm sal boynuma dolandır.  
Qaşlar qara, gözlər qara, sevgilim,  
Rahim qurban nazlı yara, sevgilim!

Aslan cəbhədən yaralı qayıdır. Hürünün Qroznıda həlak olduğunu öyrənir. Sonra gedib Hürünün qəbrini ziyarət edir. Nakam sevgisinə göz yaşı tökə-tökə qayanın sinəsinə özünün, Hürünün, kamanın və qoşa hörüklərin əksini cızır:

Əlində kamanı dayanıb Aslan,  
O biri yanında bir ürkək ceyran.  
Tökülmüş hörüklər qaya boyunca,  
Aslan hörüklərə baxdı doyunca.

Alim-şair Sədnik Paşanın bu poeması məhəbbət dastanı təsiri bağışlayır. Bu məhəbbət dastanı gözəl sənət incisidir, məhəbbət haqqında faydalı poetik dastandır.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Gəlin qaya” adlı poemasında Azərbaycan xalqının milli adət-ənənələri poetik dillə bədii ifadəsini tapır.

Poemada hadisələrin təsviri canlı və təsirli verildiyinə görə oxucuya yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, müəllifə dərin hörmət qazandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Gəlin qaya”adlı poemasında xalqımızın milli adət və ənənələrinin çox incə və təsirli yerlərinə diqqət yetirib qələmə alır, faydalı sənət əsəri yaratmağa nail olur.

İstedadlı şair şifahi xalq ədəbiyyatının incilərindən çox səmərəli faydalanır, “Gəlin qaya”nın təbii gözəlliklərini poetik dillə oxuculara hədiyyə verir, onlara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

“Gəlin qaya” poemasının mövzusu Azərbaycan xalqının ulu yadigarı olan əfsanələrdən götürülmüşdür. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı mövzularına müraciət edib onu poeziya dilinə çevirməyin özü böyük ustalıq tələb edir. Bu poemada “Gəlin qaya”nın təsviri poetik boyalarla oxucuların diqqətinə çatdırılır.

Poemanın qısa məzmunu belədir: “Gözəllikdə tayı-bərabəri olmayan gəlin qayanın dibində şırhaşırı axan çayın ayına sularında çimirmiş.

Gəlin o qədər gözəl olur ki, canlı-cansız təbiətin bütün varlıqları bu gözəlliyə tamaşa etməkdən vəcdə gələrmiş. Gəlinin qaynatası gizləncə dayanıb gəlinin gözəlliyinə hərisliklə baxırmış. Bir zaman gəlin anlayır ki, hardansa

ona yad nəzərlər tuşlanıb. O, bu nəzərlərin altında qətrə-qətrə əriyərək şama dönmək istəyir.

Yad baxışların ona baxmasını qəbul edə bilmir. Ona görə də ulu yaradana yalvarır ki, onu daşa, qayaya çevirsin. Abırlı, ismətli, həyalı bu gəlinin istəyi yerinə yetir. O, qayaya çevrilir. Elə həmin vaxtdan da bu qayanın adı “Gəlin qaya” kimi qalır.

Poemada təzadlı poetik boyalar və bən-zətmələr çoxdur. Eyni zamanda, milli mintalitetimizə tamamilə yad olan qaynatanın hərəkəti, onun gəlininə ağır gəlir. Gəlin bu hərəkətin qarşısında aciz qalır, nə edəcəyini bilmir.

Gəlin qaynatasının bu yaramaz hərəkəti qarşısında çox ağır vəziyyətə düşər olur. Buna görə də qaynatanın naqisliyinə, etikamdan kənar göstərdiyi hərəkətə dözmür, Allahdan arzu edir ki, onu daşa döndərsin. Məlum həqiqətdir ki, gəlin müqəddəs anadır, onu incitmək, xatirinə dəymək olmaz.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Gəlin qayası” adlı poemasında Azərbaycan xalqının tarixdə yüksək qiymətləndirilən və qəbul edilən müqəddəs adət və ənənlərini əks etdirən qiymətli bir sənət əsəri, daha doğrusu, poeziya çələngi yaradıb oxucuların mütailəsinə hədiyyə vermiş və yazmışdır ki, ismətli, zəngin mənəviyyatlı

gəlin, mənəviyyatsız və ismətsiz qayınatasının  
riyakarlığından canını qurtarır:

Gəlin dönüb bir daş oldu,  
Dağlara sirdaş oldu.  
Dünyayla yaşdaş oldu.

“Gəlin qayası” adlı poemadan verdiyimiz  
bu misralardan aydın olur ki, poemada hadisələr  
ibrətamiz şəkildə bədii ifadəsini tapır.

Ailənin gəlini vəfat eləmir, dünyasını  
dəyişmir. Zəngin mənəviyyatlı gəlin əbədi ya-  
şayır, dillərdə əzbər olur, sevilir, dərin hörmət və  
məhəbbət qazanır.

Onun mənalı ömür yolu, səmərəli  
fəaliyyəti dillərdə əzbər olur, könüllərdə dastana  
çevrilir. Şair iftixarla deyir:

İncimə, küsmə,  
Ulu əcdadımız,  
Nənəmiz gəlin.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Gəlin  
qayası” adlı poeması ilə Azərbaycan xalq yara-  
dıçılığına çox faydalı və əhəmiyyətli sənət ya-  
digarı yazıb vermişdir.

“Gəlin qayası” poemasında qayaya döən gəlin daşa dönməklə, dünyasını əbədi dəyişməklə, həyatdan cavan getməklə əbədilik qazanır, yəni əbədi yaşamaq, ölməzlik, ölümsüzlüyün zirvəsinə yüksəlib əbədiyaşar olmaq adına nail olur.

Professor Sədnik Paşa bu poemada müqəddəs və zəngin elmi-nəzəri ideyasını parlaq nümunəsini verir, insanlığın paklığını təbliğ edir.

“Gəlin qayası” poemasında Azərbaycan qadınının isməti, həyasə, zərifliyi, incəliyi, namusu, zəngin mənəviyyatı, tələbkərlığı, qayğı-keşliyi ön planda poetik təsvirini, bədii ifadəsini tapır, Azərbaycan qadınlarının, azərbaycanlı anaların, gəlinlərin, bacıların, qızların müqəddəsliyi, saflığı, qeyrətli və yüksək insani keyfiyyətlərə malik olması yüksək sənətkarlıqla göstərilir.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Gəlin qayası” poeması Azərbaycan qadınlarının bədii obrazını cilalayan poeziya çələngidir, faydalı və qiymətli sənət nümunəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığında nəsr nümunələri də vardır. Onun “Ağac adam”, “Kür qənim olsun”, “Həsərlər qovuşsun” adlı hekayələri maraqlı və məzmunludur.

“Ağac adam” hekayəsində göstərilir ki, üç yolçu yaz fəslində yola çıxır. Meşənin kənarında yatırlar. Onlardan biri meşəyə gözəllik verən ağaclardan birini kəsir və ondan insan düzəldir. İkinci yolçu ağac adama gözəl paltar tikir. Onun dərzi olduğu bilinir.

Bu hekayə ülvî bir məhəbbətin təmizliyi üçün insanın heç vaxt qorxmaması təbliğ olunur. Hekayədə “Qız öyüdü anadan olar” kəlamı ilə gəlinlərə tövsiyyə verilir ki, qaynananı öz anaları bilsinlər. Analar, gəlinlər, qaynanalar səmimi olsunlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Kür qənim olsun” hekayəsində Samuxun tanınmış bəylərindən olan Həsənqaradan danışılır və Samuxun gözəl təbii mənzərələri poetik dillə təsvir olunur, bədii ifadəsini tapır.

Həsənqara bəyin ilxısından atlar bir-bir yoxa çıxır. Həsənağa bəy bir oğlanın Kürdən keçə bilmədiyini görür və onu atının tərkinə alıb Kürdən keçirir. Oğlan bəyin xoş münasibətini görüb bəyə deyir ki, sənin atlarını mən oğurlayıb dəyər-dəyməzinə satmışam. Bir də oğurluq etsəm, qoy bu Kür mənə qənim olsun.

Oğlan bəyin qarşısında diz çökür. Bəy onu qaldırır və deyir: “Qalx, bala, kişi diz çökməz. Bu andan sonra sənə yaraşan bir at da bağış-

layıram. Üstəlik qoyun-quzu da, mal-qara da...  
Di getdik!”

“Kür qənim olsun” hekayəsinin dili və məzmunu sadə və xalq dilinə çox yaxındır.

Bəyin özünü sadə aparması gənc oğlanı məcbur edir ki, etdiyi oğurluğu etiraf etsin və öz səhvini başa düşsün. Bəy oğlanı cəzalandırmaq əvəzinə ona at, qoyun-quzu, mal-qara da bağışlamağa söz verir.

Hekayədə bu əsl tərbiyə üsulu kimi verilir. Buna görə də hekayə oxucuların qəlbində özünə yer tapır, mütailə olunur və sevilir. Müəllif hekayənin sonunda bu müdrik atalar sözünü verir: “Yaxşılığa yamanlıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.”

Bu müdrik atalar kəlamının çox dərin əxlaqi keyfiyyəti var və mütləq oxucular dərk etməlidirlər.

Bu hekayədə dərin məzmunu və təlim-tərbiyəvi mahiyyətli ideyaya malikdir. Ümumiyyətlə, Sədnik müəllim hekayələrinin sonunda məzmunu və ideyanı tamamlayan əhəmiyyətli bir atalar sözü verir və bununla da hekayəsini yekunlaşdırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Həs-rətlər qovuşdu” sənədli hekayəsi faydalı əsərdir. Hekayədə dövrün ictimai-siyasi yaramaz, eybə-

cər, pis hadisələri qələmə alınmış, kəskin tənqid atəşinə tutulmuşdur.

Hekayədə Oğuz elinin Xaçmaz bölgəsinin gözəllikləri canlı və təsirli lövhələrlə təsvir edilir. Hekayə maraqlı məzmunu və tərbiyəvi ideyaya malik sənət incisidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı hekayəsində iftixar hissilə Filfili dağı, Filfili qayası və Pirsultan dağının adını çəkir, onların tarixi yadigar olduğunu göstərir.

Məhəmməd Xaçmaz kəndində böyümüş, müdrik cavan kimi boya-başa çatmış və Şəkər xanımla evlənmişdir.

Kəndin qoca qız və gəlinlərinin uzaq qonşu kəndə dəyirmanı dən aparması ona ağır gəlir. Həyat sirdaşı Şəkərlə, oğlu Məcnunla və Əzizlə məsləhətləşdikdən sonra dəyirman tikməyi qəti şəkildə qərara alır və kəndə məxsus bir dəyirman tikir. Hamı Məhəmmədin bu xeyirxah işini alqışlayır.

Şura hökuməti qurulduqdan sonra tuthatut başlayır. “Kulak” adı ilə el-obanın say-seçmə adamlarını ya güllələyirlər, ya da sürgünə göndərirlər. Kimin 2-3 inəyi, bir neçə danası var imişsə düşmən damğası vurulur və sürgün edilir. Bədxahlar Məhəmmədin dəyirmanı olduğunu xəbər verirlər.

Məhəmməd dəyirmanı xalq üçün tikdirmiş, xalqın tələbini ödəmişdi. Ancaq bədxahlar, xalqın, elin və obanın düşmənləri Məhəmməd kişiə zidd olur, onu həbs etdirirlər.

Müəllif hekayədə göstərir ki, vətənə və xalqa xidmət edən, ona qayğı göstərən insanlara hörmət etmək lazımdır. Ona görə ki, həmin xeyirxah insanlar öz mənafeələrini müdafiə etmişlər.

Hekayənin əsas motivi və mövzusu Sovet hökumətinin ədalətsizliyi, həsrətin ürəklərdə qübar etməsidir. Yazıçının hekayədə əsas məqsədi bütün həsrətliləri qovuşdurmaq, xalq üçün xeyirxah işlər görməkdir.

Babalardan yadigar qalan, xeyirxahlığı yaşadan Məhəmməd kişi unudulmur. Heç bir kəs həsrətli qalmır, nəticədə həsrətlilər biri-biri ilə qovuşur. Belə yerdə deyiblər ki, həsrət də çiçək açarmış.

Profesor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığı çox şaxəlidir, milli poetik fikirlə zəngindir. Onun poetik söz dünyası məzmunlu, ideyalı, təsirli və tərbiyəvi mahiyyətlidir.

Ümumxalq məhəbbəti qazanmış professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında “Sədnik Paşa və Səfurə Pirsultanlı” dastanı yaranmışdır. Sədnik müəllimin zəngin mənəviyyatlı, zərif və incə

ömür-gün yoldaşı Səfurə xanım Pirsultanlı fitri istedadlı sənətkar olmuş, sevilmiş və hörmət qazanmışdır.

Mənalı ömrünün müdrik və kübar çağını yaşayan tədqiqatçı alim, məsuliyyətli folklorşünas, mahir müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı geniş və zəngin yaradıcılıq yolu, təlim-təربiyəvi mahiyyətli əsərləri ilə gənc nəslin yollarına parlaq işıq verəcək, onların vətənə və xalqa məhəbbətini artıracaqdır.

Bütün Türk dünyasının folkloru haqqında dərin biliyə və geniş məlumatla malik olan professor Sədnik Paşa cəsur, arayan, axtaran, toplayan, tədqiq edən folklorşünas alimdir.

Buna görə də onun poetik söz dünyası çox zəngin və rəngarəngdir. Ona görə ki, xalq ruhu ilə yaşamış, qüdrətli, cəfəkeş, əməksevər, tələbkər və qayğıkeş tarixi şəxsiyyətdir, gözəl insandır.

“Nizami və folklor” kitabına görə 1976-cı ildə “Yejeqodnik”ə (Velikaya sovetskaya ensiklopediya) daxil edilib. “Dədə Qorqud boyları” haqqında topladığı əfsanələr və elmi məqalələrinə görə 2000-ci ildə Türkiyədə nəşr olunmuş “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyasının I və II cildlərində təmsil olunub.

20 ildən artıq Gəncəbasarda Aşıqlar Birliyinin sədri olub. Uzun müddət ərzində Gəncəbasarda aşıq poeziyasının, sənətinin inkişaf etdirilməsi sahəsində əvəzsiz xidmətlər göstərmişdir.

Gənc istedadların üzə çıxarılması sahəsində də gərgin fəaliyyət göstərmiş, unudulmuş, yaddaşlardan silinmiş saz havalarına yeni nəfəs gətirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı xalqımızın yaratdığı mahnı və nəğmələrin xalqımıza qaytarılmasında, rəhbərlik etdiyi “Çəsmə” folklor teatrında göstərdiyi fəaliyyətə görə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” adına layiq görülmüşdür.

Folklorşünnas alim Sədnik Paşa 1993-cü ildə Ankarada keçirilən “İpək yolu uluslararası folklor ədəbiyyatı” simpoziumunda və Nev şəhərində keçirilən “Hacı Veli Bektəşi” törənində dolğun məzmunlu məruzələrlə ilə çıxış etmiş, onun məruzəsinin mətni orada çap olunmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında 2005-ci ildə “Aztelefilm” yaradıcılıq birliyinin dövlət sifarişi ilə “Pirsultan” adlı sənədli televiziya filmi çəkilmişdir.

Bütün bunlarla bərabər cəfəkeş alim, əsl vətəndaş olan Sədnik müəllim pedaqoji fəaliyyətini də yorulmadan davam etdirir. 2007-ci

ildə “Qabaqcıl təhsil işçisi” adına layiq görülmüş və “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunmuşdur.

Dövrü mətbuatda “Azərbaycan folklorunun şahı” adlandırılan Sədnik müəllim bu əsərləri yazıb oxuculara hədiyyə vermişdir:

“Nizami və folklor” “Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı”, “Nizami və xalq əfsanələri”, “Heca vəznli şeir və mənzum atalar sözləri”, “Heca vəznli tapmacaların inkişafı”, “Azərbaycan eposunun əfsanə qaynaqları”, “Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri”, “Heca vəzninin bayatı və qoşma möcüzələri”, “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi” və sair adda onun yetmişdən artıq kitabı nəşr olunmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2007-ci ildə çap olunan “Pirsultan pınarı” adlı kitabında 1946-cı ildən bu günə kimi yazdığı şeirlər toplanmış, oxuculara ərməğan verilmişdir.

İyrimi bölümdən ibarət olan “Pirsultan pınarı” kitabının ilk bölümü “Bir çiçək də vətəndir” adlanır. Bu bölümə vətənə məhəbbət tərənnüm edilir:

Bir qənim də vətəndir,  
Ürəyim də vətəndir.

Bu misraların müəllifi Sədnik müəllim bütün varlığı ilə vətənə bağlıdır.

Sədnik Pirsultanlının maraqlı tərcümeyihəli vardır. 20 may 1929-cu ildə Gəncə yaxınlığında Daşkəsən bölgəsinin Qazaxyolçular kəndində dünyaya göz açıb. Bu kənd ulu babaları Pirsultanın adını daşıyan Pirsultan dağının ətəyindədir. Atasının atası türk paşa, anasının atası Türk Səməd olmuşdur.

Pirsultanlılar nəslə olmaqla saza-sözə vurğun olmuş, ağız ədəbiyyatının əsl bilicisi kimi tanınmışlar. Bu nəslin səcərəsi Pirsultan Abdaldan bəri məlumdur. Nəslin ilk yazarı və fəxri XVI əsrin böyük sənətkarı Pirsultan Abdaldır. Onun qızı Səkinənin nadir şeirləri hal-hazırda əldə vardır. Ali dini təhsil almış dayısı Abdul Kərim gözəl təbə malik bir şair olmuşdur.

Bütün tarixi varidatları sinəsində yaşadan, 130 il ömür sürən Leyli nənəni Sədnik Pirsultanlı özünün müəllimi hesab edir. Leyli nənənin ulu Pirsultan Abdaldan dediyi şeir parçaları da Sədnik müəllimin poeziya yaradıcılığında mühüm rol oynamışdır.

Sivas ellərində zəlim çalındı,  
Camlıbəllər bölüm-bölüm bölündü.

Mən dostdan ayrıldım bağrım dəlindi,  
Katib, əhvalımı şaha söylə yaz!

Şair Sədnik Paşa “Saz nəfəsli şeirləri” ilə tarixə nəzər salır. Sazla deyilən və insanların qəlbini sevindirib pərvazlandıran Dədə Qorquddan, Aşıq Abbas Tufarqanlıdan, Xəstə Qasımdan, Yunis İmrədən, Dədə Ələsgərdən, Dədə Şəmşirdən yadigar qalan sözləri dərk edir və deyir:

Söylə tarixini a telli sazım,  
Sən varsan Harutdan, Marutdan bəri.  
Sənin ilk səsini musa eşitmiş,  
Gəlmisən Dəclədən, Fəratdan bəri.

Bundan sonra hörmətlə aşığa müraciət edir:

Sazınla ucalmış sözün şöhrəti,  
Şair yazır, aşıq verir zinəti.  
Qəlbində el ruhu, el məhəbbəti,  
Hər sözü tarixdə yadigar aşıq.

Sədnik müəllim dağlarla fəxr edir və deyir:

Can atır göylərə o məğrur başın,  
Ağrıdır, Şahdağdır, çoxdur qardaşın.  
Vətənə keşikçi sənin hər daşın,  
Bu xalqın əyilməz bir oğlusan sən.

Sədnik müəllimi “Bənövşə” şeirində insani hissləri eyniləşdirir, qəlbinin istəyini bənövşəyə müraciətlə deyir:

Neynəyim ki, mən də yara dərdimi,  
Sənin kimi tez açmışam bənövşə.  
Sən nələr çəkmisən bütün el bilir,  
Mən dərdimi az açmışam bənövşə.

“Dağlar gözəli” şeirində müəllif Kərəmin eşq oduna yanaraq keçdiyini və dağlar gözəlini seçdiyini poetik dillə vurğulayır:

Sədnik onu gördü sevdaya düşdü,  
Yandı eşqə, amma Kərəmi keşdi.  
Yüz gözəl içindən tək onu seçdi,  
Köksündə ürəkdi dağlar gözəli.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı gözəllər içində dağlar gözəlini seçib vəsf edir, özünün ülvî sevgisini Kərəmin sevgisindən də üstün tutur.

Sədnik müəllim tamamilə haqlıdır, çünki özünün ömür-gün yoldaşı Səfurə xanım Pirsultanlı gözəllərin gözəli olmuş, “mən də bir aslanam erkək tinətli” demişdir. Dahi Nizami

yazır ki, “Aslanın erkəyi, dişisi olmaz”. Səfurə xanım gözəllərin ülvə və parlaq zirvəsi olmuşdur.

“Pirsultan pınarı” şeirində bu pınarın suyunun bal daddığını, daşların mərcanı, ləli olduğunu poetik boyalarla qələmə alır:

Nənəm sən deyənlər oldu,  
Sədnikə yadigar qaldı.  
Pir Abdaldan payın aldı,  
Aldı, Pirsultan pınarı.

Folklorşünas alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Qalıbdır” şeirində Qoşqar dağının zirvəsində yaza tala-tala qalan qar qış fəslinin meyvəsi adlandırır, yeni bir təşbih yaradır.

Qoşqarımın zirvəsində,  
Tala-tala qar qalıbdır.  
Bir fəsilin meyvəsidir,  
Qışdan yadigar qalıbdır.

“Bulaq” şeirini oxuduqda insan xəyalı ulu keçmişə qayıdır, qoca ozan Dədə Qorqud gəlib gözlərimizin önündə canlanır:

Səni görcək sehirləndim,  
Qayalardan sızan bulaq.  
Qopuzunu sən çalırsan,  
Hanı qoca, ozan, bulaq?!

Şeir yazanın mənəvi saflığı, fitri istedadı, həyatı təcrübəsi həmişə üstünlük təşkil etməlidir. Sözü şeir incisinə çevirmək, gördüyün hər bir hadisədən nəticə çıxarmaq meyarı Sədnik Paşanın yaradıcılığında əsas yer tutmuşdur:

Bu yurda göz dikib yağı,  
Bu yurdda qan töküb yağı,  
Sinəmizə çəkib dağı.  
Gəlib çatıb döyüş çağı,  
Nə istərsən, Oğuz oğlu?

Doğma vətənimiz Azərbaycan şairin yaradıcılığında önəmli yerlərdən birini tutur. Kəlməsinin əvvəli də, axırı da Azərbaycandır, Vətəndir. Hətta özünü vətənə qurban verməkdən belə çəkinmir:

Azərbaycan, gözəl vətən,  
Adına qurban olum.  
Torpağının ətrinə,  
Dadına qurban olum.  
Torpağı əkənə,  
Alın təri tökənə,  
Keşiyini çəkənə,  
Orduma qurban olum.  
Ürəyimin özəyi,  
Yurduma qurban olum.

Alim şair Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan gözəli” şeirində təbii gözəlliklərin insana xoşbəxtlik verdiyini vurğulayır:

Necə gözəl olur hüsnü səhərlər,  
Səni ovsunlayar, səni sehirlər.  
Könlümün gül vaxtı qələm çalıbdı,  
Gözəllik fırçası burda qalıbdı.  
Qadasın aldığım ana torpağın,  
Qəlbinin parçası burda qalıbdı.

Sədnik müəllim Pirsultan dağına həsr etdiyi şeirində bu dağın müqəddəsliyini cırlayır:

Başın seyrəngahım, ayağın köyüm,  
Qoşqarımın öz anası, Pirsultan.  
Adın qızılbaşdan bir yadigardır,  
Dağ başında göz qalası, Pirsultan.

Yox aşiq, göz qalası,  
Dözmüsən, döz qalası.  
Hər kəsə çox şirindi,  
Yuvası, öz qalası.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasında əsrlər boyu yaşayan, xalqın tarixi yadigarı olan qalalarımızı Miskin Abdaldan, Şah

İsmayıl Xətaidən yadigar qaldığını poetik dillə  
ön plana çəkir, bu qalalara hörmətlə deyir:

Yox, aşırıq nişan qala,  
Dağ üstə nişan qala.  
Abdaldan, Xətaidən,  
Qalıbsan nişan, qala.

Sədnik müəllimin dağlara yazdığı şeirlər  
onun yaradıcılığının parlaq tapıntısıdır:

Mən qocaldım, siz cavansız,  
Həmənkisiz, Həsən dağlar.

Gəzməliidi, görməliidi,  
Sədnik könül verməliidi,  
Bulaqları süd gölүdү,  
Buludları əmən dağlar.

“Verəmmərəm” şeirində itən gəncliyinin  
bir də geri qaytarılmasının mümkün olmadığını  
poetik dillə vurğulayır, gəncliyin əsil nemət  
olduğunu xatırlayır:

Səndən aldığım gəncliyi,  
Birdə geri verəmmərəm.  
Bağçanıza yüz yol girəm,  
Həmənlə gülü dərəmmərəm.

Sədnik, o Tanrı payımdı,  
Günəşimdi, həm ayımdı.  
O mənim xan sarayımdı,  
Uçsa bir də hörəmmərəm.

“Açma mənim məktubumu” şeirində məktubuna yad əllərin dəyməsindən ehtiyat edir, qorxur və müqəddəs sevginin gizli saxlanması üçün zəruriliyini vurğulayıb deyir:

Açma, mənim məktubumu,  
Yox əl vurma, dəymə ona.  
Yad əl dəyər, izi düşər,  
Orda hiss var, həyəcan var.

Görkəmli folklorşünas, əməkdar mədəniyyət işçisi, məsuliyyətli jurnalist və tədqiqatçı, mahir müəllim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya ömür-gün yoldaşı, gözəlliyin və insanlığın zirvəsi Səfurə xanım Pirsultanlı həmişə arxa və dayağ olmuş, yaradıcılığına zülmətlərdə həmişə şam kimi nur ələyərək qətrə-qətrə əriyərək ömrünü-gününü onun yolunda qurban vermişdir.

Səfurə xanımı vaxtsız itirən alim-şair özünü qanadı qırılmış qartala bənzədir. Dağların, qayaların, zəngin səmanın onsuz qaldığını yana-yana qələminin süzgəcindən keçirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həyat yoldaşı Səfurə xanıma həsr etdiyi “Qalıbdı” şeirində ilk eşqinin, istəyinin dağlarda qaldığını, Səfurə xanımsız olduğunu poetik dillə vurğulayıb deyir:

Sədnik bu dünyada yaşarmı sənsiz,  
Qəlbi dalğalanıb coşarmı sənsiz.  
Dağlara bir nəğmə qoğarmı sənsiz?  
İlk eşqim, istəyim dağlarda qalıb.

Daha sonra Səfurə xanıma həsr etdiyi “Vermərəm” şeirində ürəyini, eşqini ondan başqa heç bir kəsə verməyəcəyini bildirir. Bu hadisəni həyat da təsdiq edir, Sədnik müəllimə haqq qazandırır:

Bilirsən ki, ürəyimi, eşqimi,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.  
Bağlarda, dağlarda bənövşə dərrəm,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında sevgi və məhəbbət mövzusunə geniş yer verilir, insan qocalsa da məhəbbətin qocalmadığı poetik dillə bədii ifadəsini tapır:

Deyirlər ki, səksən, doxsan,  
Vaxt çatanda bir gün yoxsan.

Sədnik deyər, çox uşaqsan,  
Yüzdə də baldı məhəbbət.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının haqqında bəhs etdiyimiz kimi “Pirsultan pınarı” kitabında səfərlərə həsr etdiyi şeirlər çox təsirli və tərbiyəvi mahiyyətli sənət incisidir. Ona görə ki, səyyah-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycanın, Türk dünyasının ellərini, obalarını gəzmiş, ağız ədəbiyyatından seçmə nümunələr toplamış, şifahi xalq ədəbiyyatından xalça toxumuş, zəngin ədəbi xəzinə yaratmışdır.

Səyyah-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Kəlbəcərə həsr etdiyi “Yolum düşdü” şeirində çox maraqlı bir poetik mənzərə yaratmış və yazmışdır:

Gəlib çıxdım gül çağına,  
Girdim Şəmşirin bağına.  
Sinəm döndü söz dağına,  
O, içən çeşmədən içdim.

Dedim, hanı Əli Bimar,  
Sözü pərən Bəsti də var,  
Yada düşdü çox sənətkar,  
Sənət sevdasına düşdüm.

Yaşamaqdan doymayan şair “Mən doymamışam” şeirində yazır:

Həyat nə şirindir, ay Vətənoğlu,  
Ömür gülzarından mən doymamışam.  
İnsan yaşadıqca yaşamaq istər,  
Bağçalar barından mən doymamışam.

Bu qoca dünyanın özü şirindi,  
Sədnik, hamısından yazı şirindi.  
Yayı, qışı, sərt ayazı şirindi,  
Dağların qarından mən doymamışam.

Alim-şair, Sədnik Paşa Pirsultanlı Qazaxıstan səfərində “Qorqud məzarı” şeirini yazmış, Dədə Qorqud məzarı yanında qırx qızın daş olmasını göstərib demişdir:

Qorqudumu gördüm əlində qopuz,  
Məzarı yanında daş olmuş qırx qız.  
Gözəllərdən biri şikəst, ayaqsız,  
Yaralı ceyranın bərəsindəyəm.

Almaniyada səfərdə olanda “Dəyməz” rədifli şeirini yazmış və qeyd etmişdir ki, vətəndən şirin, gözəl yer yoxdur:

Qürbət el bəzənə bir cənnət ola,  
Yurdumun bir parça daşına dəyməz.

Az görmədim alçaq, uca dağları,  
Qoşqarımın qarlı qaşına dəyməz.

Sədnik deyər, qürbət elin nə yazı?  
Qərib eldə ötməz könlümün sazı.  
Min gül aç a min dərəsi, min düzü,  
Vətənin boranlı qışına dəyməz.

Sədnik Paşanın Türkiyəyə səfəri zamanı  
yazdığı şeirlər Azərbaycanla Türkiyənin qardaş-  
lığından, doğmalığından xəbər verir:

Mən qocaman dağlarını dolaşdım,  
Bilməm hansı çəmənizə getmişəm.  
Ay Yunis İmrənin sarı çiçəyi,  
Necə olub ürəyimdə bitmişəm?

Yunis İmrənin sarıçiçəyini ürəyində bitirən  
Sədnik müəllimin Türkiyəyə məhəbbəti son-  
suzdur.

Humanist şair Sədnik Paşa Pirsultanlı  
xarici ölkələrə səfərində belə məntiqi bir nəticəyə  
gəlir ki, qürbət ellər cənnət olsa da, müqəddəs  
Vətənim Azərbaycanın bir daşına da dəyməz,  
ona görə ki, ana yurdumda könlümün sazı min  
gül açır, pərvazlanır.

“Pirsultan babam” şeirində Pirsultanı ziyarətgah pirə, ocağa bənzədir, Azəri yurdunda dağ olduğunu bildirir.

Türkiyə səfərləri zamanı yazdığı bitkin, dolğun şeirlər insan qəlbini rıqqətə gətirir.

“Araz” şeirində ürəyində Təbriz həsrətinin olduğunu, ayrılığın göz yaşına çevrildiyini, Savalana quş olub uçmaq istədiyini həsrətlə Arazdan soruşur:

Göyüm-göyüm göynəmişəm,  
Bilirsənmi, neyləmişəm?  
Dərd becərib qəm yemişəm,  
Qəmimi biçimmi, Araz?

Görkəmli bayatı ustadı Sarı Aşıq demişdi:

Mən aşiqəm ha sarı,  
Sınıq könlüm ha sarı.  
Aşıq dərddən ev tikdi,  
Qəmdən çəkdi hasarı.

Sədnik müəllimin “Araz” şeirində söylənən fikirlər hörmətli ustadı Sarı Aşığın oxşarlığına üz tutur, ondan ibrət dərsi götürdüyünü bir daha təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan poeziyasında Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” adlı yazdığı monoqrafiya ali məktəb

tələbələri və Sarı Aşıq poeziyasının pərəstişkarları üçün mənəvi hədiyyədir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poetik duyğuları çox qüvvətlidir, qan yaddaşının çeşməsindən gələn saf suya bənzəyir, unudulmur. Onun “Təbrizim layla” şeirində deyilir:

Mənə də körpələr kimi,  
Layla, de, Təbrizim, layla.  
Di ələ al ürəyimi,  
Layla, de, Təbrizim, layla.

Az çəkmədik zülm-zillət,  
Hər dərdimiz bir hekayət.  
Döyülməyən olmur, millət,  
Layla, de, Təbrizim, layla.

“Bağdaddan gələn qəmli səslər” bölümündə, “Durnalar” şeirində Bağdadın dərdinə dözməyərək göz yaşı tökür, Füzulinin ahının ərşə dayandığını ürək yangısı ilə bildirir:

Bağdadın hər günü qandı-qadadı,  
Görən yazda gələcəkmi durnalar?  
Dəşti-Kərbəlada, Vətən yolunda,  
Şəhid olub, oləcəkmı durnalar?

Kəbənin qızıldan kərpici yandı,  
Füzulinin ahı ərşə dayandı.  
Sədnikin ürəyi qana boyandı,  
Göz yaşını siləcəkmi durnalar?

Ustad aşıklara xüsusi səhifələr ayıran, onların xalq qarşısında göstərdikləri xidmətləri yüksək qiymətləndirilir və onları sazla sözün vəhdətində birləşdirərək yadda qalan şeir nümunələri yaradıb deyir:

Sədnik deyər unutmaram mən sizi,  
Sizdə tapdım ilk cığır, ilk izi.  
Qorqudlu, Abbaslı keçmişimizi,  
Yaşaya-yaşaya yaşadar aşiq.

“Pirsultanlı pınarı” kitabı “Gəlin qaya” və “Kəsilmiş hörüklərin hekayəti” ilə tamamlanır. Bu kitabdakı şeirlər haqqında müəyyən məlumat verdik və çox qısa mülahizələr yürütdük.

Ancaq kitabdakı şeirlər dərin məzmunlu təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik sənət inciləridir. Şübhəsiz ki, oxucular kitabı oxuyacaqlar və alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının şeirləri ilə tanış olacaq, bu sənət incilərini mütailə edəcəklər.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Türk dünyasında məşhur folklorşünas, toplayıcı, tərtib və tədqiq edən alim kimi tanınır. Ona görə ki, onun topladığı, tərtib etdiyi və tədqiqatçı kimi yazdığı əsərləri dünyaya yayılmış, oxuculara gözəl təsir bağışlamış, ona dərin hörmət və məhəbbət qazandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı görkəmli folklorşünas, tanınmış jurnalist, istedadlı şair və mahir pedaqoq kimi fəaliyyət göstərir, vətənə və xalqa şərəfli xidmət edir. Onun “Gəlir” adlı ilk şeirində oxuyuruq:

Daşkəsəni görən könül,  
Fərəflənir, coşa gəlir.  
At keçməzdi bu yerlərdən,  
Avtomaşın qoşa gəlir.

Sədnik Paşayev bu dövrdən Pirsultan Abdalla qohumluğunu araşdırmağa başlayır, həm də saza və sözə xüsusi maraq göstərir.

Sədnik Paşayev ana nənəsi Leyla qarının bayatılarından, dayısı Əbdülkərimin şeirlərindən, sevimli müəllimi Kərəmin ədəbiyyat haqqında mülahizələrindən öyrənmişdir. Eləcə də kənd rayonlarında çalib-oxuyan aşığıların ana laylasına bənzəyən səsi ona sazı-sözü sevdirmişdir.

Sədnik Paşayev tərcümeyi-halında, tədqiqat əsərlərində və xatirələrində qeyd edir ki, mənim nəslim dəhi Nizami yurdu Gəncədən başqa Türkiyənin Sivası, Güney Azərbaycanın Pirsultan kəndi, Qazağın Qıraqqəsəmən, Ağ-köynək və Kosalar kəndləri, Samux rayonunun Cobanabdall kəndi, həm də Miskin Abdal oğlu ilə sıx əlaqədardır.

Sədnik Paşayevin ədəbiyyata marağının artmasında orta məktəbdə ədəbiyyat müəllimi Əlabbas Qasimovun xüsusi xidməti olmuşdur. Qabiliyyətli və pedaqoji hazırlığa malik olan müəllim şagirdlərinə qarşı çox tələbkər və qayğıkeş olmuş, vətəndaşlıq borcunu ləyaqətlə həyata keçirmiş, camaatın hörmətini qazanmışdır. Ancaq Əlabbas müəllimin dünyasını cavan dəyişmiş, evlənməmiş, həyatdan ölümsüzlüyün zirvəsinə köçmüşdür.

Kəlbəcər mühitinin formalaşmasında və məşhurlaşmasında Göyçə aşığı məktəbinin zirvəsi sayılan Aşığı Ələsgərin ilhamla tərənnüm etdiyi Xoşbulaq yaylağı və burada yaratdığı “Dəli Alı” dastanı əsas amil olmuşdur. Aşığı Ələsgər “Dağlar” qoşmasında demişdir:

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,  
Xoşbulaq yaylağı xoş tamaşadı.

Arsız aşiq elsiz niyə yaşadı?  
Ölsün Ələsgər tək qulların dağlar.

Azərbaycanın cənnət guşələrindən biri olan Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular kəndini Xoşbulaq yaylağından bircə bələn ayırır. Sədnik Paşayevin anadan olduğu Qazaxyolçular kəndi dağların füsunkar qoynunda yerləşmiş, bənövşəli, nərgizli, al yaşıl meşəli, bağlı-bağatlı, bol məhsullu ziyarətگاه diyarıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı mənalı ömrünün cavanlıq çağlarını bu cənnət diyarın əsrarəngiz qoynunda keçirmiş, sazın, sözün, ana təbiətin füsunkar gözəlliklərindən bədii-estetik zövq almış, şeirin, sənətin, ədəbiyyat və incəsənətin vurğunu olmuşdur.

Bu dövrdə dərin hörmət qazanmış saz-söz ustalarından Aşıq Mirzə, Aşıq Qara, Aşıq Əsəd, Aşıq İslam, Aşıq Nabat və başqaları ilə səmimi münasibətdə olması Sədnik Paşayevin alovlu qəlbini əfsunlamış, ona bədii-estetik zövq vermiş, onun bütün varlığını pərvazlandırmışdı.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı deyir ki, 1947-ci ildə Gəncəbasarda hörmət qazanıb tanınan şair Cavadla görüşdüm, onunla səmimi münasibətdə oldum. Mənim şair Cavadla görüşüm

mənə şairlik ilhamı verdi, şeirin vurğunu oldum, folkloru səmərəli öyrənməyə başladım.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Bəylərin “Paşaköçdü”, Qaraçı oğlu İbrahimin və Aşıq Zeynalın “Koroğlu” eposu əsasında çalib oxuduqları Koroğlu cəngiləri gözəl təsir bağışlamış, onun şeir dünyasını zəngin-ləşdirmiş, ona ilham vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1950-1954-cü illərdə Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyat fakültəsində təhsil alması, sevimli müəllimi Əli Əliyevin ona qayğısı və ona şifahi xalq ədəbiyyatı sahəsində axtarışlar aparması üçün göstərişlər verməsi, köməyini əsirgəməməsi çox əhəmiyyətli nəticələr qazanmasına səbəb olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ağdabanlı Qurban və müasirləri” mövzusunda elmi iş üzərində işləməsi ona toplayıcı və tərtibatçı kimi fəaliyyət göstərməyə geniş imkan vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1969-cu ildə aşıq Bəstinin əsərlərini “Lalə” adı ilə çap etdirib oxuculara hədiyyə verməsi onun folklorşünas kimi tanınmasına əsaslı kömək etmiş, onda folklorla dərin maraq yaratmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Ağdabanlı Qurbanın yaradıcılıq irsində tədqiqat apararkən Aşıq Ələsgər, Sənətkar Abdulla, Növrəs İman və Aşıq Bəstinin fəaliyyəti ilə tanış olmuş, qələmini səmərəli işlətməyə başlamışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan xalq əfsanələrindəki reallıq, müdriklik, həyatilik, tarixi reallıq əsasında axtarışlar aparmış, “Şirin qalanı axtararkən” məqaləsini yazıb çap etdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Bir əfsanənin izi ilə” məqaləsini 1976-cı ildə “Elm və həyat” jurnalının səkkizinci nömrəsində, “Dədə Qorqud” dastanı və xalq əfsanələri” məqaləsini həmin jurnalın on ikinci nömrəsində, “Dəli Domrul” boyu və xalq əfsanələri” məqaləsini jurnalın 1985-ci il beşinci nömrəsində, “Səməd Vurğun və xalq əfsanələri” məqalələrini “Azərbaycan müəllimi” qəzetində dərc etdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziya yaradıcılığını tədqiqatı ilə yanaşı davam etdirmiş, təbiətə, həyata səmimi münasibət bəsləmiş, canlı xalq dilindən ləyaqətlə istifadə etmiş, gözəl şeirlər yaratmışdır:

Mənim Təbriz həsrətim var,  
Üstündən keçimmi Araz?  
Ayrılığın göz yaşısan,  
Suyundan içimmi Araz.<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin mədəniyyətli ömür-gün yoldaşı Səfurə xanımın vəfatı ilə yazdığı sənət inciləri çox təsirlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Sevincim, kədər” silsiləsindən yazdığı şeirlər oxuculara gözəl təsir etmiş, ona hörmət qazandırmışdır.

Gündüzlər gözümdə, xəyalımdasan,  
Gecələr qəribəm, qəribəm sənsiz.  
Yuxum yox, yuxuma gələsən gülüm,  
Gecələr qəribəm, qəribəm sənsiz.<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı maraqlı qoşma, gəraylı, bayatı yazmaqla kifayətlənmir, sərbəst şeirlər də yazır. Onun “Bir topa bulud duyumu”, “Mənim dünyam”, “Səndən sonra”, “Nəyimə gərək” adlı şeirləri maraqlı və təsirlidir:

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. “Pirsultan bulağı”, Bakı, 1994, səh. 43

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. “İnciçəyim”. Gəncə, 1996, səh. 51

Haçan ki, əlimə qələm alıram,  
Sənli günlərimlə bağlı.  
Xəyallara dalıram....  
Həm səni anıram,  
Həm də gəncliyimi.  
Həsətinin boyverməz qoynunda,  
İtirirəm dincliyimi...  
Sənsiz mənim qəlbimdə,  
Çətin çiçəklər.  
Bir arzu, bir dilək,  
Sənsiz.  
Geri qayıtsa da,-  
Nəyimə gərəkdir gəncliyim,  
Nəyimə gərək?<sup>2</sup>

Sədnik Paşa Pirsultanlı uzun illər “Yeni Daşkəsən” (Daşkəsən), “Yenilik” (Kəlbəcər), “Mübariz” (Goranboy) rayon qəzetində redaktor kimi fəaliyyət göstərmiş, görkəmli jurnalist kimi şöhrət qazanıb sevilmişdir. Onun altmışıncı illərdə gözəl şerləri çap olunmuşdur.

Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgərin xidmətlərini yüksək qiymətləndirmiş, onun sazı-sözü, şirin ləhcəsinin təsir edib onun həyat yolunu dəyişdiyini qeyd edir.

---

<sup>2</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. “İnciçiçəyim”. Gəncə, 1996, səh. 35

Tədqiqatçı göstərir ki, Ağdabanlı Qurban bir müddət Göyçədə yaşamış, sonralar Kəlbəcərə köçmüş və orada yaşamış, yazıb yaratmağa başlamış, xalq arasında tanınmış, xalqın hörmətini qazanmışdır.

Sədnik müəllim “Ağdabanlı Qurban və Göyçə mühiti” adlı məqaləsində yazır: “Göyçə aşıqlarının inkişafı Aşıq Ələsgərlə əlaqədar olduğu kimi, Kəlbəcər aşıqlarının, el şairlərinin yetirməsi Ağdabanlı Qurbanın adı ilə bağlıdır. O Kəlbəcərə qayıdandan sonra “Qurban bulağı” məclisini yaradır. Məclisdə şeir oxuyub, müzakirə edirlər. Klassiklərin əsərlərindən parçalar oxuyub, qulaq qasırlar. Ağdabanlı Qurban, Aşıq Ələsgər, Aşıq Bəsti və Usta Abdulla bu məclisin ilk iştirakçısı olmuşlar”.

Tədqiqatçı Kəlbəcərdəki “Qurban bulağı” ilə Şəmkirdəki “Dilqəm bulağı” aşıq məclisləri haqqında bəhs edir, bu məclislərin bir-birinə təsir etdiyini göstərir, həm də məclislərin aşıq poeziyasının inkişafında xidmətlərini yüksək qiymətləndirir.

“Dilqəm bulağı” Şəmkirli Hüseynin təşəbbüsü ilə yaradılmış, Qaracəmirli Qasım, Molla Əhməd, Uğurlu oğlu Cəfər, Dəmirçi Məcnun, Aşıq Çoban, Seyfəli Pənah və başqa bu kimi istedadları öz ətrafına toplamışdır.

“Qurban bulağı”nın təşəbbüsü ilə bünövrəsi qoyulan ata-oğul ənənəsi uzun illər hər iki məclisin fəaliyyətində özünü doğrultmuş, yeni-yeni istedadların, və sənətkarların üzə çıxmasına şərait yaratmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqatları dərin məzmunlu, parlaq ideyası, tərbiyəvi mahiyyətli olduğuna görə çox hörmətlə müəllim edilir və onu sevdilir.

Göyçə aşığı məktəbinin yetirməsi Aşığı Ələsgərin oğlu Talib, qardaşı oğlanları Nəcəf, İman, kürəkəni Qurban, Ağdabanlı Qurbanın oğlu Şəmşir “Qurban bulağı”, Şəmkişli Hüseynin oğlu Aşığı Çoban, Aşığı Əhmədin bacısı oğlu Morullu Teymur “Dilqəm bulağı” işığına yığılmışlar.

Bu çətin illərdə Aşığı Ələsgərin ailəsi ilə Lev qalası yaxınlığındakı Qalaboynunda yurdsalır. Burada dəyirmançılıqla məşğul olur. Bu ərazi onun evləninb ailə qurduğu Anaxanımın doğulduğu Yanşaq kəndinin yaxınlığındadır.

Bu dövrdə “Qurban bulağı” ilə “Dilqəm bulağı” arasındakı dostluq Aşığı Ələsgərlə Şəmkişli Hüseynin arasında da möhkəm dostluq yaratmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, “Göyçə şərilişi”, “Göyçəgülü”, “Nəcəfi”, “Göyçə

qaytarması”, “Qurban bulağı”nın işığına yığışanlar tərəfindən yaradılmışdırsa, “Aşıq Hüseyni”, “Dilqəmi”, “Aran gözəlləməsi” kimi havalar da “Dilqəm bulağı”nın başında yığışanlar tərəfindən yaradılmışdır.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı Ağdabanlı Qurban və müasirləri ilə bağlı işlədiyi elmi işində XIX əsrin başlanğıcından etibarən aşiq şeiri və musiqisinin tarixi inkişaf yollarını bütün incəlikləri ilə işıqlandırmışdır. Sübut etmişdir ki, bu tarixi inkişaf yollarında hər şeydən əvvəl, sazın təkmilləşməsi, hər bir pərdənin öz yerini tutması, sazda üç müstəqil səs qatarının yaranması ilə əlaqədardır.

Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqat əsərində M.P.Vaqif, Ə.Nəbati, Q.B.Zakir və bu kimi sənətkarların “Qurban bulağı” və “Dilqəm bulağı” məclislərinə güclü təsirindən ətraflı söz açmışdır.

Tədqiqatçı Qurbanı sənətdə qızğın axtarışlar aparan, yenilik axtarıb-arayan bir sənətkar kimi qiymətləndirməklə, onun ictimai-fəlsəfi görüşlərini də açıqlamışdır.

O, Qurban təcnislərinin də Aşıq Şəmşirə, Növrəs İmana və Sənətkar Abdullaya müsbət təsirini bütün versiyalarla tam əsaslandırmışdır. Qurban yaradıcılığında müxəmməsin tutduğu

yer, şeirin bu janrında, onun qalxdığı zirvə bütün incə çalarlarla şərh edilmişdir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşiq Bəstinin həyatı ilə bağlı bir sıra faktları da araşdırıb üzə çıxarır, Onun gənclik illərindən tutmuş, ömrünün sonuna kimi gəzib dolandığı yerlər, məkanlar, başına gələn müsibətlər, folklorşünas alimin yaradıcılığında bir sıra açılmamış səhifələri oxucular qarşısında açır...

Aşiq Bəsti şeirlərində istismarçı hakim sinfə, onun talançı və cinayətkar nümayəndələrinə nifrət edir:

Çox axtardıq tapammadıq bir çara,  
Bəylər günümüzü eylədi qara.

Bunlar ki var, Bəsti daha dağlara,  
Nə yaz gəlməz, nə yay olmaz, ay olmaz.

Aşiq Bəsti bütün məclislərdə yaratdığı sənət inciləri ilə istismarçı quruluşu ifşa edir:

A bəy, nə gəzirsən hallı-havalı,  
Süleyman mülkünün yiyəsi kimi.  
Nədənir yaxşının başın kəsməyə,  
Hazırsan xəncərin tiyəsi kimi.

Bəsti yaradıcılığını çox diqqətlə izləyərkən folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsul-

tanlı ömrü iztirablar içərisində keçən bu sənətkarın qarşılaşdığı faciələri, qeyri-adi hadisələri dövrün ictimai-siyasi problemləri ilə bağlı qırılmaz bir surətdə əlaqələndirir.

Ümumiyyətlə, onun apardığı araşdırmalar və yazdığı tədqiqat əsərləri dövrün ictimai-siyasi hadisələri ilə vəhdətdə elmi-nəzəri şərhini real tapır.

Qiymətli qoşmalar və təcnislər yaradan sənətkar Abdullanın görkəmli sənətkar kimi formalaşmasında Aşıq Ələsgərlə birgə Qurbanın da xidmətləri nəzər-diqqətdən yayınmır. Sənət aləmində sənətkar Abdulla, Zodlu Abdulla, Usta Abdulla adları ilə tanınan bu el şairinin yaradıcılıq yollarında şölə saçan məhz Aşıq Ələsgər və Ağdabanlı Qurban olmuşdur.

Klassik aşıq poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Sənətkar Abdulla gəraylı, qoşma, təcnis, müxəmməs, cığalı təcnis və s. şəkillərdə çoxlu nümunələr yazıb-yaratmaqla böyük şöhrət qazanmışdır. Sənətkarlıq baxımından onun “Leyli niyazdı” təcnişi bu janrda ən dəyərli bir incidir. Nümunə üçün bircə bəndə nəzər yetirməyimiz kifayətdir:

Qəmər qan ağladı, neştər yeridi,  
Yaram sızıldayır, neştər yeridi.

Leylinin qoluna neştər yeridi,  
Məcnun qanı çöldə Leylini yazdı.

Tədqiqatçı sənətkar Abdullanın, təcnis sahəsində uğurlarını yüksək qiymətləndirərək bu janrın spesifik xüsusiyyətlərindən geniş söz açır.

Görkəmli folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı Növrəs İmanın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Yaradıcılığında təcnis xüsusi yer tutan Növrəs İman istedadı, dünyagörüşü və əsərləri ilə müasirləri arasında tanınmış, dərin hörmət və məhəbbət qazanmış, gözəl sənət inciləri yaratmışdır:

Səni gördüm, nələr düşdü yadıma,  
Dərdim desəm, kimlər yetər dadıma.  
Vəfasızlıq mənim uymaz adıma,  
İman ürəyində düz ilqar eylər.

Növrəs İman geniş zəkası, dərin ağıl və düşüncəsi, parlaq biliyi ilə bir çox qıfılbəndləri açmışdır. O, iyirmi doqquz yaşına kimi salamat yaşamış, ancaq Gəncə ətrafında itmiş, onun haqqında heç bir xəbər aydın olmamış, məlumat verilməmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, Növrəs İmanın divanı və müxəmməsləri olmuşdur. O, dinə inanmış, ərəb və fars sözlərin-

dən istifadə etdiyinə görə dili müəyyən qədər mürəkkəb olmuşdur.

Tədqiqatçı professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Aşıq Şəmşir atası Ağdabanlı Qurbanın və Aşıq Ələsgərin müasiri olmaqla yanaşı, həm də onların ən istedadlı davamçılarından biri kimi tanınmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Aşıq Şəmşir, Ağdabanlı Qurban və Aşıq Ələsgər haqqında apardığı araşdırmalar və yazdığı tədqiqatlar inandırıcı, həm də real və təsirlidir.

Aşıq Şəmşirlə xalq şairimiz Səməd Vurğunun görüşünü təsvir etməklə tənqidçi göstərir ki, bu iki sənətkarın simasında xalqımızın sənətsevərliyi nümayiş etdirilmişdir. Aşıq Şəmşir də öz sələfləri kimi aşıq şeirinin bütün formalarında yazıb-yaratmışdır.

Aşıq Şəmşirin bir sənətkar kimi formalaşmasında həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatın təsiri olduqca böyükdür.

Xüsusən, Vaqif və Nəbatî şeirlərinin Aşıq Şəmşir yaradıcılığına güclü təsir göstərdiyini hər iki müəllifin yazdığı eyni adlı “Gəlsin, gəlməsin” adlı qoşma aydın göstərir.

Tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlı aşıq Şəmşirin sənətkarlıqla yaratdığı ustadnamələrin

bəzəyini, bünövrə daşını atalar sözləri və canlı xalq ifadələri təşkil etdiyini açıqlayır.

Aşıq Şəmşirin təcnis meydanında hünərlər göstərdiyini vurğulamaqla onun təcnislərindən maraqlı bir nümunə də çəkir:

Gül gülü çağırır, çiçək çiçəyi,  
Topla yasəməndən yara, dər indi.  
Fərhad qayalarda Şirin eşqinə,  
Çapardı daşlardan yara dər indi.

Görkəmli folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında əfsanələrdən istifadə olunduğunu qeyd edir və nümunələr göstərərək fikrini əsaslandırır.

Onun “Kitabi Dədə Qorqud” və “Koroğlu”, dastanları ilə əfsanələri tədqiq etməsi, müqayisələr aparması və maraqlı nəticələr göstərməsi çox əhəmiyyətlidir.

Apardığı tədqiqatlardan aydın olur ki, “Küsmüş çayın körpüsü” əfsanəsi “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı “Dəli Domrul” əhvalatını, “Məleykə” əfsanəsi “Təpəgöz” boyunu xatırladır. O, bu qənaətə gəlir ki, “Bəkil oğlu İmran”, “Təpəgöz” və “Domrul” boyları “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun ən qədim və ilkin meydana çıxmış boylarındandır.

“Koroğlu qalası” əfsanəsində də bu eposun özündə olduğu kimi, Qırat Koroğlunun arxada olduğu kimi təsvir olunur. Bu da onu göstərir ki, dolayısı ilə də olsa, əfsanələr yeni donda öz təsirini həmişə bu eposa göstərmiş, onun yeni çalarlar almasına şərait yaratmışdır.

“Koroğlu” eposu ilə bağlı bir sıra əfsanələr də vardır ki, onlarda toponimlərin leksik mənası açıqlanır. Tədqiqatçının gərgin axtarışları nəticəsində məlum olmuşdur ki, Şəmkir rayonunun Zəyəm və İrmaşlı zonalarında, Şamaxıda “Koroğlu meydanı”, “Koroğlunun qırx dəyirmanı”, Ləngəbiz dağlarının cənub ətəklərində, Pirsaat vadisini tamamlayan Ağ uçğununda, İncəbel dağlarında “Koroğlu atlarının axırları” vardır.

Professor Sədnik Paşa əfsanələr və yazılı ədəbiyyat arasındakı əlaqələri izləyərkən ən güclü məxəz kimi Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını tədqiqat obyektinə seçmişdir. Apardığı tədqiqatlardan belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, N.Gəncəvinin nəhəng bir sənətkar kimi formalaşmasında əfsanələr də böyük rol oynamışdır.

Tədqiqatçının əfsanələrlə bağlı apardığı bir sıra araşdırmalar N.Gəncəvinin həyatında müəyyən qaranlıq nöqtələrin işıqlanmasına imkan verir, şərait yaradır: “Nizami və Ağcaqız”,

“Nizami ilə Gəncə əmri” əfsanələri xalq təfəkkürünün mənəvi məhsulu kimi yaddaşlarda dərin izlər buraxmışdır.

Əməkdar müəllim professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami Gəncəvinin folklora bağlılığı haqqında yazır: “Nizami sənətinin böyüklüyü bir tərəfdən onun dahiyənə istedadı ilə bağlıdırsa, o biri tərəfdən öz doğma xalqının folkloru, xüsusilə qədim əfsanələrlə qırılmaz tellərlə əlaqədə olmasındadır. Nizami xalq həyatını doğru, hərtərəfli əks etdirmək üçün xalq ədəbiyyatından mövzular götürməklə möhtəşəm sənət abidələri ucaltmışdır”.<sup>1</sup>

“Sirlər xəzinəsi”ndəki “Bir şahzadənin dastanı” “Bostan əhvalatı”, “Harun ər-Rəşid və dəlləyin hekayəsi”, “Xan yurdu”, “Qarı və Sultan Səncərin hekayəsi”, “Şah ilə qarı”, “Ədalətli Nuşirəvan və vəzirin hekayəsi”, “Ədalətli Ənuşrəvan” əfsanələri ilə səsleşir.

Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasına da xalq əfsanələrinin dərin izləri düşmüşdür. Ancaq bu əfsanələrin əksərində Fərhad ön plana çəkilməmiş, bəzən daş yonan deyil, başqa bir sənətin-peşənin sahibi kimi verilmişdir.

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşayev. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi. Bakı, 1985, səh. 57

Şirinin də qəlbi poemada verildiyi kimi Xosrovdan ötrü deyil, Fərhaddan ötrü döyünmüşdür.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyəti filologiya elmləri doktoru R.Xaşxojeva, Qırğızıstanlı filologiya elmləri doktoru R.Kadırbaeva, moskvalı professor U.Dalqat, öz-bəkistanlı professor B.Sarımsaqov, azərbaycanlı professor F.Fərhədov və başqaları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı aşığı poeziyası və əfsanələr üzərində maraqlı tədqiqatlar aparmışdır. O, əsatir və əfsanələr toplaqla səmərəli məşğul olur. Onun Aşığı Lələnin dövrü və şəxsiyyəti haqqında apardığı araşdırmalar çox əhəmiyyətlidir.

Folklorşünas İsrail Abbasov Aşığı Lələ ilə bağlı yazdığı məqaləsində bildirir: “Yaxın günlərdə “Lələnin məzarı və özü” və “Yaxşı-yaman” dastanı ilə mətbuatda çıxış edən folklorşünas Sədnik Paşayev Lələnin ustad aşığı olduğunu, Füzuli rayonunun Əhmədallar kəndi yaxınlığındakı “Arqalı qəbristanlığı”nda dəfn edildiyini və kənd ağsaqqallarının onun bəyətələrindən nümunələr söylədiyini xəbər vermişdir.

Bu bir daha sübut edir ki, tarixi şəxsiyyət olan Lələ haqqında söz açmaq, onun adı ilə bağlı

poetik inciləri qiymətləndirmək tamamilə həqiqətə uyğun bir məsələdir. Son zamanlar bizim əldə etdiyimiz bayatılar da bunu təsdiq edir.<sup>1</sup>

Filologiya elmlər doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin və təlim-tərbiyəvi mahiyyətli, dərin məzmunlu elmi-nəzəri ideyası çox təsirli, əhəmiyyətli və faydalıdır.

---

<sup>1</sup> İsrail Abbasov. “Bayatı ustası Lələ haqqında”, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1 may 1976.

## II FƏSİL

### *Azərbaycan folklorunun toplanmasında professor Sədnik Paşa Pirsultanlı salnaməsi*

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı qədim və zəngin tarixə malikdir. Dərin dəryaları xatırladan azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı gənc nəslin təlim-tərbiyə, bədii-estetik zövq və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər mənbəyidir.

Görkəmli folklorşünas Sədnik Pirsultanlı mənalı ömrünü bu zəngin xəzinənin tədqiqinə həsr etmiş, yetmişdən artıq kitab yazıb oxuculara ərməğan vermiş və ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Mahir pedaqoq, istedadlı tədqiqatçı Sədnik Paşayev (Pirsultanlı) apardığı səmərəli axtarışların nəticəsində “Novruz və Qəndab”, “Səyyad və Sədət”, “Abdulla və Cahan”, “Məsim və Diləfrüz” dastanlarını “qəhrəmanlığın hüdudlarında dayanan məhəbbət dastanları” adlandırmaqda tamamilə haqlıdır, çünki bu dastanlar həqiqətən qəhrəmanlığın hüdudlarında dayanan məhəbbət dastanlarıdır.

Sədnik müəllimin araşdırmaları və tədqiqatı vəhdətdə aparıldığına görə məzmunlu və ideyalıdır.

Tarixi həqiqətdir ki, “Şah İsmayıl” dastanında qəhrəmanlıq və məhəbbət ideyaları vəhdət təşkil edir. Dastandakı hadisələr bir-birini zənginləşdirir və tamamlayır. Bu da oxucuya gözəl təsir bağışlayır, onun mənəvi aləmini zənginləşdirir.

Prof. Sədnik Pirsultanlı “Novruz və Qəndab” dastanını tarixilik, elmilik, müqayisəlilik, ideyalılıq prinsipləri əsasında diqqətlə nəzərdən keçirir, müqayisəli təhlil edir, məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanları ilə vəhdətdə şərhini verir.

Müəllifin “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanları ilə müqayisəli şəkildə apardığı araşdırmaları, ümumiləşdirmələri və oxucuya təqdim etdiyi nəticə və tövsiyələr inandırıcı və təsirlidir.

Ona görə ki, folklorşünas alim Novruzu dərin dəryalardan Xızır İlyasın qurtarmasını, Qəribi üç aylıq yoldan üç günə gətirməsini, Novruzu üç gözəllə vətəninə qaytarmasını elmi axtarışların nəticəsində real verir.

Şah İsmayılın atasının yanına üç gözəllə qayıtması və Şəhriyarın bir gözəlin arxasınca getdiyi halda üç gözələ rast gəlməsi kimi hadi-

sələr müəllifin tədqiqatında müqayisəli paralellər əsasında elmi-nəzəri şərhini tapır və oxucunun qəlbini pərvazlandırır.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının “Bilqamus” dastanı ilə bağlı verdiyi məlumatlar daha çox maraqlıdır, həm də elmi-nəzəri baxımdan səmərəli axtarışların nəticəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı xalqımızın qədim tarixə malik olan şifahi xalq ədəbiyyatını, xalqımızın zəngin mənəvi irsini ətraflı araşdırıb tədqiq etməkdə məşhur folklorşünas kimi tanınır və dərin ümumxalq hörməti qazanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının aşığı sənətinin yaradıcı dedə ozanlarının və yaradıcı ustad aşığılarının fəaliyyətini diqqətlə nəzərdən keçirib şərh etməsi, onların zəngin ədəbi irslərinin, yaradıcılıq və ifaçılıq fəaliyyətlərinin ətraflı təhlilini verməsi oxucuya gözəl təsir edir və biliyini zənginləşdirir.

Professor Sədnik Pirsultanlının əsatir, əfsanə, epos və dastan haqqında verdiyi elmi-nəzəri məlumat real və genişdir.

Epos və dastanların xalqın mənəvi dünyasına və doğma ana Vətəninə bağlı şəkildə yaranması, dastanın eposun davamı olması və hər ikisinin müqayisəli təhlili verilir.

Folklorşünaslığın tarixi göstərir ki, eposda ana Vətən tərənnümü olunur. Xalqın arzu və istəkləri, azadlıq və xoşbəxtlik eşiği yüksək bədii ifadəsini tapır. Əsatir, əfsanə, epos, dastanlarla bağlı yaradılan atalar sözü, xalq məsələləri, bayatılar və s. xalqın milli sərvətidir.

Buna görə də Dədə Qorqudun, Qazan xanın, Koroğlunun adı əbədləşdirilmişdir. Azərbaycanın bütün guşələrində onların şərəfli adlarını daşıyan göllər, çaylar, dağlar, qalalar, zirvələr vardır.

Əsrlər keçdikcə bu qəhrəmanların adları nəğmələrə çevrilmiş, ölümsüzlüyün parlaq zirvəsinə yüksəlib ədəbi yaşamış, yaşayır və yaşayacaqdır.

Folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı kitabın “Ön söz əvəzi” adlı girişində Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının inkişaf tarixini, yazılı ədəbiyyatın M.P.Vaqif, M.V.Vidadi, Q.B.Zakir kimi görkəmli nümayəndələrinin gərəylilərini, aşiq tərzində yaratdıqları şerləri diqqətlə nəzərdən keçirir, “Şəhriyar”, “Vaqif”, “Qasım bəy Zakir” və başqa dastanların aşiq dastanı tərzində yaradılmış dastanlar olduğunu göstərir.

Professor Sədnik Paşayev Hənəfi Zeynallı, Məmmədhüseyn Təhmasib, Əhliman Axundov

və başqa görkəmli folklorşünasların yaradıcılıq yolunu nəzərdən keçirir, onların səmərəli əməyini yüksək dəyərləndirir.

Prof. Sədnik Paşa kitabda “Novruz və Qəndab” dastanını qəhrəmanlığının sərhəddində dayanan məhəbbət dastanı adlandırır, “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi” monoqrafiyasında “Novruz və Qəndab” və digər dastanların poetikası” adlı üç fəslin elmi-nəzəri və tənqidi şərhini tarixilik, elmlilik, müqayisəlilik, ardıcılıq, ideyalılıq, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında vermiş, ümumiləşdirmiş və faydalı nəticə ilə yekunlaşdırmışdır.

Monoqrafiyanın maraqlı cəhətlərindən biri “Professor Məmmədhüseyn Təhmasibin kitabının sonunda verilmiş, aşıklardan toplanmış dastanların siyahısı” adlı bölmənin verilməsidir. Burada folklorşünas professor M.H.Təhmasibin aşıklardan topladığı və kitabının sonunda verdiyi doxsan üç (93) dastanın adı dəqiq qeyd olunub oxucuya çatdırılmışdır.

Görkəmli folklorşünas, mahir publisist, şair, əməkdar müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi” adlı “Ön söz əvəzi”, üç fəsil və nəticədən ibarət olan monoq-

rafiyası Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı haqqında elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi, çox faydalı, məzmunlu və ideyalı ədəbi salnamədir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsində qırx ildən artıqdır ki, səmərəli çalışır və parlaq uğurlar qazanır. Onun əsərləri zəngin xəzinədir, şifahi xalq ədəbiyyatını zənginləşdirən nadir sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya yalnız Azərbaycanın elm və sənət adamları, ictimai-siyasi dövlət və ədəbiyyat, maarif, mədəniyyət, təhsil, incəsənət, hüquq, tarix, fəlsəfə, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, etika, estetika xadimləri deyil, həm də Türkiyə, İran, İraq, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Moskva, Kiyev, Almaniya, Belçika, Gürcüstan, İran və başqa ölkələrin görkəmli mütəfəkkirləri təbriklər göndərir, ona uzun ömür, cansağlığı və şərəfli fəaliyyətində parlaq uğurlar arzulayırlar.

Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi məsələsinin həllində folklorşünas alim Sədnik Paşanın səmərəli fəaliyyəti mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Ona görə ki, Sədnik Paşa Azərbaycan xalq yaradıcılığı nümunələrini, xüsusilə əfsanələri

toplayıb, onları incəliklə öyrənən, araşdıran folklorçudur.

Folklorşünas Sədnik Paşa yazır: “Əfsanə folklorun epik janrlarından olan rəvayət və əsatirlə çox yaxındır. Amma diqqətli müşahidə bunların hər birinin özünəməxsus cəhətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Əsatir əfsanəyə yaxındır”.

Məlumdur ki, əsatirlə əfsanələr fantaziya ünsürləri ilə zəngindir. Ancaq onlar bir-birindən fərqlidir. Əsatir təbiət, əfsanə isə tarixi hadisələrlə bağlı şəkildə yaranır.

Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsində görkəmli xidmətləri olan Mikayıl Rəfilı və M.H.Təhmasibin əməyini yüksək qiymətləndirən professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, əfsanələr bədii və tarixi əhəmiyyətə malikdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı mindən artıq əfsanənin diqqətlə nəzərdən keçirmiş və Azərbaycan əfsanələrinin təsnifatını bu şəkildə aparmışdır:

1. Mifoloji əfsanələr, yaxud əsatiri təbiətli əfsanələr.
2. Mifoloji qaynaqdan su içmiş qəhrəmanlıq əfsanələri.
3. Tarixi qəhrəmanlıq əfsanələri.
4. Qədim abidələrlə bağlı əfsanələr

5. Məhəbbət əfsanələri
6. Ailə-məişət əfsanələri
7. Tarix və tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı əfsanələr

#### 8. Dini əfsanələr

Müəllifin özü qeyd edir ki, hələlik bu bölgələr şərtidir. Buna görə də elmi-nəzəri araşdırmalarını davam etdirir.

Xalqın yaradıcı təxəyyülü tükənməzdir. Vətənsiz xalq olmadığı kimi, vətənsiz əfsanə də yoxdur. Əfsanələr xalqın bədii söz mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Əfsanələrin bir qismi həqiqi həyat hadisələrinə əsaslanaraq yaranır. Əfsanələrin bir qismi isə folklorun təbiətindəki ənənəvi axının təsiri ilə yaranmışdır. Ümumiyyətlə, əfsanələr obyektiv həqiqətlə bağlı olmuşdur.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“Azərbaycan folklorşünaslığında əfsanə janrı hələ də əsaslı tədqiqata möhtacdır”. Ədib mindən artıq əfsanəni çap etdirmiş, oxucunun müəllifinə vermişdir. Zəhmətkeş folklorşünas alim bu səmərəli fəaliyyətini davam etdirir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978) kitabları çap

olunmuşdur. Onun “Nizami və xalq əfsanələri” (1983), “Azərbaycan xalq əfsanələri” adlı kitabları gərgin əməyin nəticəsidir.

Azərbaycan əfsanələri xalq həyatının, məişət və təfəkkürümüzün, mənəvi və tarixi fikrimizin qədim və ulu sənət xəzinəsidir. Həm də bu əfsanələr onu yaradan Azərbaycan xalqının adı ilə bağlıdır.

Ancaq, bu əfsanələri Şərqin, türkdilli xalqların əfsanələrindən ayırmaq olmaz. Unudulmaz xalq şairi Səməd Vurğun demişdir: “Hər hansı bir əfsanə olursa olsun, biz onda həqiqət şəfəqləri görməliyik”. Bu müdrik kəlam çox mənalıdır.

Tarixi həqiqətdir ki, “tarixin atası” Herodotun əsərlərində “Astiaq əfsanəsi” və “Tomris əfsanəsi” öz əksini tapmış, bizim zamanəmizə qədər gəlib çatmışdır. Bu əfsanələr qədim azərbaycanlıların zülmə və ədalətsizliyə qarşı barışmaz olduğunu, ədalətin, azadlığın uğrunda mübarizə apardığını real əks etdirir.

“Lalə əfsanəsi”, “Sona uçan” və s. əfsanələr xalqın azadlıq arzusunun, müharibələrə çoxəsrlik nifrətinin yaddaşlara hopmuş tarixcəsidir.

Azərbaycan tarixinin müəyyən dövrlərini işıqlandıran Qəbələ qalası, Gülüstən qalası, Dərbənd, Örenqala, Qarı körpüsü, Qız qalası və başqa real toponimlər haqqında əfsanələr xalqın

sevinci və kədəri haqqında məlumat verir. Ona görə ki, əfsanələr onu yaradan xalqın tarixi arzu və duyğularının tarixidir. Bir çox məhəbbət əfsanələri qəhrəmanın faciəsi ilə nəticələnir. belə faciələrin qəhrəmanları xalqın təsəvvüründə müqəddəsləşir, xalq ruhunun ölməzliyini, əbədiliyini göstərir.

Əfsanələr həm şifahi xalq ədəbiyyatının, həm də klassik Azərbaycan poeziyasının tükənməz mənbəyi olmuş, ideya-bədii cəhətdən yazılı ədəbiyyata təsir etmişdir. Onun 1985-ci ildə nəşr olunan “Azərbaycan xalq əfsanələri” adlı kitabındakı əfsanələr sayca çox, məzmunca rəngarəngdir. Kitabda “Qədim qalalar” adı altında toplanmış əfsanələrdə qızların təmizlik, bakirəlik, ləyaqət rəmzi kimi canlandırılması gözəl təsir bağışlayır.

“Qız qalası”, “Pəri qala”, “Gülüstan qalası”, “Ağca qala” və s. əfsanələr məzmun və ideyaca çox tərbiyəvi mahiyyətlidir. Kitabda “Nizami mövzuları ilə səsləşən əfsanələr” bölməsində şairin yaradıcılığında əfsanələrin ideya-bədii cəhətdən yaxınlığı real şərhini tapır.

Xalq ədəbiyyatının, el sözünün fədakar toplayıcısı Sədnik Paşa Azərbaycanın, Dağıstanın, Gürcüstanın bir çox şəhərlərini, kəndlərini gəzmiş, dünyagörmüş qocalarla görüşmüş, onlardan

maraqlı əfsanələr toplamış, topladığı folklor nümunələrini diqqətlə nəzərdən keçirmiş, nəşrinə çalışmış və məqsədinə nail olmuşdur.

Əfsanədəki müxtəlifliyi nəzərə alan tərtibçi öyrədən, ibrətləndirən, sevindirən, kədərləndirən əfsanələri qruplaşdırmış, vətənə məhəbbət, əxlaq saflığı, yadelli işğalçılara nifrət, doğma el-obaya bağlılıq, sevgiyə, dostluğa sdaqət aşılayan əfsanələri müəyyənləşdərmişdir.

Mülkədarların, şahların, sultanların xudbinliyini, acgözlüyünü, zalımlığını açıb göstərən, xalqın nümayəndələrinin cəsərətini, mərdliyini və fədakarlığını ifadə edən əfsanələr qısa təhlil edilmişdir.

“Şirin qala” və “Ustanın qarğıışı” əfsanələri Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeması ilə səsləşir. Ümumiyyətlə, bu əfsanələr maraqlı məzmunu və tərbiyəvi mahiyyətə malikdir.

Şifahi xalq yaradıcılığı ədəbi məktəbdir, oxucuların mənəvi sərvətidir. Sədnik Paşanın “Yaşayan əfsanələr” (1973) kitabındakı əfsanələrdə əqli inkişafı yanaşı estetik fikrin formalaşması ideyası maraqlıdır.

Həmin əfsanələrdə təbiətin dilbər guşələrinin tərənnümü çox təsirlidir. “Pərvanə gölü”, “Şirin qala”, “Gəlin atılan qaya”, “Damcı bulaq”, “Sara haqqında” və s. əfsanələrdə dağlar,

bulaqlar, yaylaqlar, qalalar, göllər, çiçəklər maddi mədəniyyət abidələri kimi əbədiləşdirilmişdir.

“Oğlan-qız dağı”, “Gəlin barmağı”, “Şana-pipik”, “Laçın qayası” və s. əfsanələrdə etik-əxlaqi dəyərlər poemalar təqdir olunur, azad məhəbbət yüksək qiymətləndirilir. Sevgidə sədəqət, vəfa, səmimiyyət ön plana çəkilir. Sevgi oxları daşa toxunanda obrazların qəlbi kədər-lənir:

Əziziyəm, xan dağlar,  
Tanımaz bəy-xan dağlar.  
Qəza-qədər olanda,  
Evlər yıxan da ağlar.

Əzizim qanlı dağlar,  
Qovğalı, qanlı dağlar.  
Yad ağlar, dərdim bilməz,  
Nə üçün qanlı ağlar?

Aydındır ki, əfsanələrdə də hadisələrlə bağlı, real, həyati məsələlərlə əlaqədar tarixilik vardır. Xalq yaradıcılığı qiymətli xəzinədir. Onu öyrənmək və gənc nəslə öyrətmək müəllimin şərəfli borcudur, məsuliyyətli vəzifəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Yanar-dağ əfsanələri” (1978) kitabında topladığı əfsanələrin tarixi qədimdir. Ona görə ki, yurdumuzun

Odlar ölkəsi adlanması burada vaxtı ilə qədim atəşgahların, yanan dağların, od püskürən vulkanların mövcud olması ilə bağlıdır.

“Aldədə əfsanəsi”, “Yanardağ əfsanələri”, “Qurdoğlu əfsanəsi”, “Dədə Günəş əfsanəsi” adlı əfsanənin əsas ideyası Vətən yangısı, vətənpərvərlikdir. “Aldədə əfsanəsi” çox maraqlıdır. Aldədə bir quzu kəsir. Quzunun budunu, qabırğasını çılpaq əlində közə tutub qızardır. Kabab bişirir. Aldədənin əlinin tükü də yanmır. Ərəblər heyretlə deyirlər: -Bu nə möcüzədir? Aldədə deyir: “Əslində, burada heç bir möcüzə yoxdur. Mən Odlar diyarının övladıyam – od oğluyam. Od odu yandırmaz”. Deməli, Aldədə xalqın, Vətənin simvolik obrazı kimi tərənnüm olunmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Yanardağ əfsanələri” kitabında əfsanələri “Dağ əfsanələri”, “Qədim qalaların əfsanəsi”, “Bulaq və göl əfsanəsi”, “Çiçək və gül əfsanələri”, “Quş əfsanələri”, “Maral və ceyran əfsanələri”, “Nizami mövzuları ilə səsləşən” əfsanələr” bölmələri adı ilə qruplaşdırıb çap etdirmişdir. Müəllfin verdiyi qısa təhlil də çox maraqlı və əhəmiyyətlidir.

Professor Sədnik Paşa Şərq həyatının, o zamankı elmin, xalq məişətinin poetik ensiklopediyası” olan Nizami Gəncəvi yaradıcılığının

əfsanələrlə əlaqəsi məsələsinin qısa şərhini vermişdir. Buna görə də geniş oxucu kütləsinin, söz sərvətini sevənlərin hörmət və etiramını qazanmışdır.

Şifahi xalq ədəbiyyatında xalqın düşüncəsi, adət-ənənələri, məişət tərz, keşməkeşli tarixi, filosofluğu, ağrı-acısı bədii ifadəsini tapmışdır. Yazılı ədəbiyyatın olmadığı qədim dövrlərdə xalqın həyatının qaranlıq səhifələrini işıqlandırmaq baxımından folklor əvəzsiz və çox faydalı materialdır.

V.V.Rimenov “Mədəniyyətin etnik tarixi və genezisi” adlı monoqrafiyasında yazır ki, folklor yaradıcılığının hər bir sahəsində tarixi gerçəkliyin bədii əksi vardır.

Bu düzgün fikrin mahiyyəti folklorşünaslıqda əfsanələrin səmərəli tədqiqi problemini qarşıya qoyur və onun şərh olunmasını tələb edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1985-ci ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi” adlı tədqiqat əsərində bu problemin şərhini tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında ətraflı vermişdir.

Müəllif V.Q.Propp, K.V.Çistov, S.N.Azbelov kimi görkəmli rus alimlərinin nəzəri fikirlərinə düzgün qiymət verir və onların tədqiqat əsərlərindən faydalanır.

1960-cı illərdən əfsanələrin tədqiqinə müna-sibət qüvvətlənmiş, adlarını çəkdiyimiz alimlərlə bərabər V.Q.Qusev, V.K.Sokolova, İ.J.Kravsov, N.Şarakşinova, A.Baymuradov və bir çox başqa alimlər əfsanələr haqqında maraqlı tədqiqat əsər-ləri yazmışlar. Ancaq bu dərin mənalı problem tam şərhini tapmamışdır.

Bu problemin ətraflı tədqiq edilməsi sahə-sində Sədnik Paşa araşdırmalarını səmərəli da-vam etdirməyə başlamış və Karl Marksın yunan mifologiyasını elmi cəhətdən ümumiləşdirən klassik göstərişinə, zəngin müəllimlərinə əsaslan-mışdır. Buna görə də Sədnik Paşanın tədqiqatı yüksək qiymətləndirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı A.Poxom-ov, H.Zeynallı, A.Fituni, R.Əfəndiyev, A.Baqri, M.Rəfili, M.H.Təhmasib, Ə.Axundov, B.Ab-dulayev kimi görkəmli tədqiqatçıların əməyini qiymətləndirmiş, onların əsərlərindən bəhrələn-mişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı V.Vəliyev, R.Əfəndiyev və T.Fəzəliyevin bu sahədəki yara-dıcılığına müraciət edir, xüsusilə miflərin, nağıl-ların, rəvayətlərin tədqiqatlarından faydalanır. O, əfsanələri folklorşünaslığın tələb və prinsipləri əsasında şərh edir və ədəbiyyat nəzəriyyəsinin tələblərinə sadıq qalır. Sədnik Paşa çox məsuliyyət

yətli, tələbkar və qayğıkeş folklorşünas alimdir, həm də səmərəli toplayıcı, tərtipçi və tədqiqatçıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, Nizaminin ilk poeması “Sirlər xəzinəsi” əsərindəki “Bir şahzadənin dastanı”, “Firudin ilə Maralın dastanı” və başqa hekayələri Nizaminin Azərbaycan xalq əfsanələrindən ətraflı faydalandığını və əsərlərində ondan səmərəli istifadə etdiyini təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı qeyd edir ki, Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poeməsindəki hadisələrin təhlili göstərir ki, Nizami böyük ilham və yaradıcılıq imkanları ilə Azərbaycan folklorundan səmərəli bəhrələnmişdir.

“Yeddi gözəl” poemasında Nizami Gəncəvi qədim Midiya əfsanələri “Astiaq” və “Tomris” əfsanələri ilə yanaşı, “Dədə Qorqud” boylarından, “Buğac oğlu Həsənin maralları”, “Laçın qayası”, “Fət dağı”, “Ustanın qarğıışı”, “Şindan qalası”, “Dərbənd qalası” kimi əfsanələrdən yaradıcı surətdə istifadə etmişdir.

Nizami Gəncəvi “İsgəndərnamə” də daha çox qəhrəmanlıq əfsanələrindən və bəhədirlilik eposlarından bəhrələnmiş, əsərini folklor inciləri ilə zənginləşdirmişdir. Bu baxımdan “Soltanbud”, “Xatun arxı”, “Acı nohur”, “İsgəndər və

Diri baba” əfsanələri çox səciyyəvidir. Ona görə ki, bu sənət incilərində qəhrəmanlıq və bəhəddirlik əsas ideyanı təşkil edir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının doktorluq dissertasiyası “Azərbaycan xalq əfsanələri və onun tədqiqi problemləri” mövzusunda həsr edilmiş, ona filologiya elmləri doktoru adı verilmiş və professor elmi rütbəsi layiq görülmüşdür.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının namizədlik dissertasiyası “Ağdabanlı Qurban və müasirləri” mövzusunda yazılmış, Azərbaycan aşığı yaradıcılığına həsr edilmiş, ona dosent elmi rütbəsi verilmişdir. Deməli, Sədnik Paşa Pirsultanlı mənalı ömrünü Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının, daha doğrusu, folklorun tədqiqinə həsr etmişdir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının səmərəli elmi-nəzəri ideyasını Qazağıstanın Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor R.Verdiyev, M.Auezov adına Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun direktoru, Qazağıstan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor S.Kerababayev yüksək qiymətləndirmişlər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılıq fəaliyyətini akademiklərin yüksək qiymət-

ləndirmələri çox təbiidir, ona görə ki, onun əsərlərinin elmi-nəzəri ideyası çox zəngin və əhəmiyyətlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının əmək fəaliyyətini, ədəbi irsini, səmərəli yaradıcılığını, elmi-nəzəri ideyasını Qırğızıstan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor R.Z.Xıdırbəyeva, Qazağıstan Dövlət Universitetinin professoru A.Balakov, akademik Bəkir Nəbiyev, professor H.Quliyev, Kabarda-Balkar İnstitutunun professorları R.X.Xaşxaşeva və A.M.Qutov yüksək qiymətləndirmiş, onun görkəmli, məsuliyyətli, qayğıkeş folklorşünas olduğunu göstərmişlər.

Filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Vəliyev yazır: “Sədnik Paşayev bütün mənalı həyatını əfsanələrə həsr etmiş, parlaq uğurlar qazanmışdır”.

Filologiya elmləri doktoru, professor Mirəli Seyidov demişdir: “Sədnik Paşa bizim müasir çağdaş folklorşünaslarımız arasında ən yaxşı toplayıcıdır. O, təkcə yaxşı toplayıcı deyil, həm də yaxşı araşdırıcıdır. Sədnik Paşa xalqa bağlı alimdir. Sədnik Paşa əfsanələrin türk dünyasından, türk mifologiyasından, türk folklorundan qidalandığını aydınca açıb göstərir”.

Professor Sədnik Paşa tədqiqatlarında dünya mədəniyyəti folklorundan və dünya folklorşünaslıq elminin nailiyyətlərindən tarixi və müasir mənbələr əsasında bəhs edir, maraqlı tövsiyələr verib ümumiləşdirir. O, ümumtürk folklorşünaslığının elmi-nəzəri tədqiqini düzgün şərh edir.

Professor Mürsəl Həkimov demişdir: “Sədnik Paşayev bizim folklor dünyamızda zəhmətkeş, ayağına dəmir çarıq geyib elləri-obaları dolaşmaqdan doymayan vicdanlı bir araşdırıcıdır”.

Professor Sədnik Paşa əfsanələri yalnız Azərbaycandan deyil, həm də Gürcüstanın, Dağıstanın, Qərbi Azərbaycanın azərbaycanlılar yaşayan ərazilərindən toplamış və toplayır. Tarixçilərimiz və etnoqraflarımız həmin xalq inciləri olan əfsanələri öyrənməli və təhlil etməlidirlər. Ona görə ki, nadir xalq inciləri olan əfsanələr həmin yerlərin tarixini əks etdirir, gözəl məlumat verir, oxucunun biliyini zənginləşdirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı deyir ki, Azərbaycan ərazisində Nizami ilə bağlı yüzlərcə əfsanə toplamışam, ancaq Firdovsi ilə bağlı bir dənə də olsun əfsanəyə rast gəlməmişəm. Sədnik Paşanın bu müdrik kəlamı Nizami Gəncəvinin milliyyətinin kimliyini və həm də onun vətəninin

Azərbaycan olduğunu çox aydın göstərir və təsdiq edir.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi (1141-1209) dünya miqyasında ilk “Xəmsə” yaradan dahi sənətkardır. Nizami Gəncəvi Gəncə ilə fəxr etmiş, heç bir ölkəyə getməmiş, Gəncədə yaşamış, yazıb yaratmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının haqqında elm və sənətin görkəmli nümayəndələrinin yazdıqları səmimi ürək sözlərindən, xatirələrindən, gördükləri və tanış olduqları hadisələrdən müəyyən nümunələri verməyi faydalı bilir və eynilə təqdim edirik.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanın 2010-cu ildə nəşr etdirdiyi “Sədnik Paşa Pirsultanın lətifələri” (I hissə) kitabında iki yüz iyirmi yeddi lətifə toplanmışdır. Həmin lətifələri professor Xəlil Yusifli və dosent Sahib İbrahimli toplamış və tərtib etmişlər.

Filologiya elmləri doktoru, professor Xəlil Yusifli kitaba “Gülməyi və güldürməyi bacaran adam” adlı məzmunlu bir giriş yazmışdır. Həmin girişdə lətifələr haqqında maraqlı məlumat verir və lətifələrin tərbiyəvi mahiyyətini aşkarlayır. Bu giriş oxucular üçün əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, müəllif oxuculara düzgün istiqamət verir, lətifələri mütailə etməyin əhəmiyyətini göstərir.

Lətifələr haqqında professor Sədnik Paşa Pirsultanlı maraqlı tədqiqat aparmış, lərifələrin təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətini şərh etmişdir.

Folklorşünas tədqiqatçı yalnız lətifələri toplayıb çap etdirməklə kifayətlənməmiş, lətifələrin tarixi inkişaf yolunu, bu sahədə səmərəli fəaliyyət göstərən folklorşünasların fədakarlığını tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında təhlil etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının lətifələr haqqında apardığı tədqiqatların mahiyyəti ilə bağlı mülahisələrini qeyd etməyi faydalı bilirik.

Azərbaycan xalqının və ümumiyyətlə türk xalqlarının bədii-fəlsəfi təfəkküründə Molla Nəsrəddin lətifələri misilsiz mənbələrdən biridir. Azərbaycan ədəbiyyatının Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Əli Nəzmi, Mirzə Fətəli Axundzadə, Nəcəf bəy Vəzirov, Seyid Əzim Şirvani kimi görkəmli sənətkarların yaradıcılığında bu mənbədən səmərəli istifadə olunmuşdur.

Müasir dövrümüzdə söz sənətkarlarının lətifələrdən çox səmərəli bəhrələnir, nadir sənət inciləri yaradıb oxucuların mütailəsinə verirlər. Şairlərin, nasirlərin, dramaturqların zəngin ədəbi

irsində bu örnəkdən yaradıcı şəkildə istifadə etmək çox faydalı və səmərəlidir.

Bu mövzu ilə bağlı əsərlər dərsliklərin, qiraət-oxu kitablarının bəzəyinə çevrilmiş, dərslikləri, dərs vəsaitlərini və müntəxəbatları zənginləşmişdir. Maraqlıdır ki, bu faydalı elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik prinsip çox geniş şəkildə davam etdirilir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbi çox şərəfli olmuş, görkəmli sənətkarların yetişməsinə təkan vermişdir.

Azərbaycanda Molla Nəsrəddin ənənələrini müasir dövrümüzdə davam etdirən insanlar çoxdur. Hadisələrə, söhbətlərə, hərəkətlərə incə təbəssüm və yumorla yanaşan professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu sahədə şərəfli fəaliyyət göstərən və parlaq uğurlar qazanan insandır.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının atmacaları, bəzəmələri, zarafatları onun zəngin təfəkkürlü, hazırcavab, pak, arifanə, tələbkar, eyni zamanda sadə və qayğıkeş insan olduğunu təsdiqləyir.

Mən, Sədnik müəllimi qırx ildən artıqdır ki, tanıyıram, onunla birlikdə gələcək ümidlərimiz olan gənc nəslin təlim-tərbiyəsilə məşğul oluram. Sədnik mahir pedaqoq, gözəl insan, zəngin mənəviyyatlı şəxsiyyətdir. Onun təbiətinə

lovğalıq, yaltaqlıq, tənbəllik, ziyankarlıq, xainlik, müftəxorluq tamamilə yaddır. Ona görə ki, Sədnik müəllim humanist, vətənpərvər, əməksevər, çalışqan, qeyrətli və namuslu insandır, müdrik tarixi şəxsiyyətdir.

Ümumiyyətlə, Sədnik müəllim çox hümanist, bütün insanlara məxsus gözəl keyfiyyətləri özündə toplayan, cəmiyyətin bütün nümayəndələri ilə səmimi ünsiyyət yaratmağı bacaran, hər bir şəxsiyyətin dilini dərk edən, onu öz dilində danışdıran insandır.

Mahir pedaqoq, yaradıcı folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı üçün Azərbaycanın bütün ərazisi, o cümlədən Naxçıvan, Qazax, Şamaxı, Zaqatala, Lənkəran, Gəncə, Göyçə, Dilican, Qaraqoyunlu, eləcə də, bütövlükdə Qərbi Azərbaycan onun üçün cənnət guşəsidir.

Sədnik Paşa Pirsultanlı zəngin folklor nümunələrini bu cənnət diyarların əməksevər, xeyirxah, qayğıkeş, vətənpərvər insanlarından toplamış və toplayır. O, ağsaqqalların, ağbirçəklərin, baba və nənələrin, ata və anaların, gənc nəslin dilini gözəl bilir, danışığında şirin dilini işə salır, maraqlı əhvalatlar, əfsanələr, rəvayətlər, lətifələr danışır, gözəl sənət inciləri toplayır.

Sədnik müəllimin Naxçıvan, Dərbənd, Qax-Zaqatala, Masallı, Lerik, Lənkəran, Kəlbə-

cər, Göyçə, Şirvan, Türkmənistan, Qazağıstan, İran, Türkiyə, Almaniya, Orta Asiya, Kırım və digər yerlərə səfərləri və səyahətləri həmişə çox mənalı, faydalı, uğurlu olmuş, ona ümumxalq məhəbbəti qazandırmış, zəngin folklor nümunələri toplamağına geniş imkan vermişdir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin yaradıcılığında çox əhəmiyyətli sahələrdən biri də onun aşığı məktəblərinin tarixini, inkişaf yolunu, görkəmli aşıqların fəaliyyətini, zəngin ədəbi irsini araşdırması, tədqiq etməsi və “Ozan- Aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” adlı iki cilddən ibarət 2002-ci ildə çap etdirdiyi tədqiqat əsərini oxuculara hədiyyə verməsindən ibarətdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşığı məktəbinə və onun nümayəndələrinin yaradıcılığına həsr etdiyi “Lalə Aşığı Bəsti” (1969), “Xəstə Qasım”, “Azərbaycan folkloru və aşığı yaradıcılığı” (dərs vəsaiti, 1989), “XIX əsr Azərbaycan aşığı yaradıcılığı” (dərs vəsaiti, 1990), “Aşığı Şəmşirin poetik aləminə səyahət” (2008), “Aşığı Tifil Əsəd və Aşığı Ağbulaqlı Aqıl” (2009), “Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” (2010), “Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi” (2010) əsərləri çox məsuliyyətli

araşdırmalar, axtarışlar əsasında aparılmış tədqiqatın faydalı nəticəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyətində mühüm yer tutan tədqiqat sahələrindən biri də lətifələrin toplanılması, tərtib edilməsi və qiymətli kitabların yazılıb oxuculara ərməğan verilməsidir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşanın bu baxımdan “Karağan Usubunn lətifələri” (1997), “Unnu Ağcanın lətifələri” (1999), “Dabrovol Qasının lətifələri” (2001), “Qaraxanlı Künə Dəmirin lətifələri” (2002), “Gəncəbasar lətifələri” (2005) “Sədnik Paşa Pirsultanlının lətifələri” (2010) adlı kitabları çox qiymətli sənət inciləridir.

Bu kitablar Azərbaycan lətifələrinin tarixi səlnaməsi, zəngin mənbəyidir. Ona görə ki, folklorşünas alimin səmərəli tarixi araşdırmalarının və məsuliyyətli elmi-nəzəri, pedaqoji-metodik tədqiqatının nəticəsi, faydalı və əhəmiyyətli bəhrəsidir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Xəlil Yusifli yazır ki, Sədnik Pirsultanlının Karağan Usubun lətifələrinə müraciət etməsi təkcə son illərin məhsulu deyildir. Son otuz il ərzində Karağan Usubun adı Sədnik müəllimin dilindən düşməyib. Məqamı düşən kimi onun lətifələri işə

düşüb, yeriylə, ünvanıyla danışıb, güldürüb, heyrləndirib<sup>1</sup>”.

Müəllif qeyd edir ki, iri bədənli, gur səsli Karağan Usub barədə gah Molla Nəsrəddini, gah da Dədə Qorqudu xatırladır.

Professor Xəlil Yusifli düzgün göstərir ki, Sədnik müəllimin lətifələr dünyası Molla Nəsrəddinlə, Karağan Usubla məhdudlaşmır. Tovuzlu Unnu Ağca, Gəncəli Baməzə Musa, Ağdamlı Abdal Qasım və başqaları da onun sevə-sevə xatırladığı, lətifələrini sevə-sevə danışdığı söz ustalarıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan torpağının hər tərəfinə səpələnmiş baməzə söz ustalarının təbəssüm dolu lətifələrinin aşığıdır.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı Türkiyədə səfərdə olarkən Nevşəhərdə Nicat Birdoğanla səmimi görüşmüş, söhbət etmiş, Molla Nəsrəddin, Karağan Usub, Unnu Ağca və başqalarının lətifələrindən çox maraqla danışmış, Nicat Birdoğana gözəl təsir etmişdir.

Nicat Birdoğan demişdir ki, Karağan Usub, Baməzə Musa, Abdal Qasım kimi söz ustalarının yaradıcılığı hələlik Molla Nəsrəddin

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlının lətifələri. Gəncə, 2010, səh. 8-9

lətifələri kimi yüksək sənət örnəklərinə çevrilməmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının köməyi və təqdimatı ilə Nicat Birdoğan Türkiyədə Karağan Usubun lətifələrini çap etdirib oxuculara hədiyyə vermişdir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının lətifələri iş yoldaşları, dostları, həmkarları ilə qarşılıqlı münasibətindən yaranmışdır. Sədnik müəllimin lətifələrində professor Rüstəm Rüstənzadə, yazıçı, ədəbiyyatşünas Altay Məmmədov, professor Davud Hacıyev, professor Sabir Əliyev, Mirəli Mahmudov, Musa Məsimov, X.İbrahimov, A.Rəcəbli, Mustafa Rəhimli və başqalarının adları hörmətlə çəkilir, onlara qayğı göstərilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı adlarını çəkdiyimiz görkəmli mütəfəkkirlərin dostudur, həmkarıdır, ailəvi, səmimi iş yoldaşlarıdır. Həmin lətifələrdə adları çəkilən insanlar bu lətifələrdən zövq almış, gülmüş və sevinmişlər.

Ona görə ki, bu lətifələrdə pislik, qərəzçilik, tənqid, xoşagəlməz ifadələr yoxdur, səmimiyyət və mehribanlığın bədii nümunələri vardır. Bu bədii ifadələr də insan qəlbini pərvazlandıran amillərdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2011-ci ildə Gəncədə çap olunan “XXI əsrdə Azər-

baycan folklorundan incələmələr” adlı yüz iyirmi səhifədən ibarət kitabında müəllif yazır: “Mənə görə Azərbaycan folklorşünaslığında XXI əsrdə yeni folklor erası başlanır.

Bu kitabda cəmlənmiş yazılar böyük bir folklor hadisəsinə hazırlığın başlanğıcıdır. Bütün bunlar yazılmağa başlamış iri həcmli “Azərbaycan folklorunda mifoloji təsəvvürlər” kitabına hazırlıqdan başqa bir şey deyildir.

“Azərbaycan folklorunda mifoloji təsəvvürlər” kitabı bu sahədə yazılmış əsərlərin zirvəsi olacaqdır.”

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “XXI əsrdə Azərbaycan folklorundan incələmələr” adlı kitabında “əsatir, əfsanə və rəvayət haqqında düşüncələrim”, “Əfsanələrimiz yazılı ədəbiyyatda”, “Azərbaycan xalq dasanları Nizami Gəncəvi və Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığında”, “Zərbül məsəlin alt yapısı (yarısı, yaxud alt yapısı”, “Ata sözlərində və zərbül məsələrdə əsatiri izlər”, “Hikmət xəzinəsinin ləl daşları” adlı mövzuların təhlili verilmişdir.

Kitabdakı məqalənin dili sadə, məzmunu və ideyası aydın dildə yazılmışdır. Müəllif həmin mövzuların şərhini tarixilik, elmlilik, ideyalılıq, müasirlik, müqayisəlilik, pedaqoji və metodik

prinsiplər əsasında yazmış, mövzuların şərhini qısa və məzmunlu verib ümumiləşdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Molla Nəsrəddin varislərinin lətifələri” adlı yüz iyirmi beş səhifədən ibarət kitabı 2011-ci ildə çap olunmuş, kitabda Laçın, Göyçə, Kəlbəcər, Gəncə, Şəki, Gədəbəy, Daşkəsən, Bərdə, Samux lətifələri adı ilə vermişdir.

Məsələn, “Laçın lətifələri” bölməsində “Aşıq Abbasın lətifələri”, “Çiçək oğlu İsmayılın lətifələri”, “İslam Qasımoğlunun lətifələri”, “Səlim kişinin lətifələri” adı ilə ayrı-ayrı lətifələr oxuculara təqdim olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu kitabı səmərəli axtarışların, məsuliyyətli tədqiqatın məhsulu olduğuna görə oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Professor Sədnik Paşayevin kitaba yazdığı “ön söz” maraqlı və əhəmiyyətlidir. Müəllif yazır ki, Azərbaycanda lətifə yaradıcılığının coğrafiyasını genişləndirmək, onların istedadlı nümayəndələrini axtarib tapmaq qərarına gəldik və bu kitabı yazdıq. Ancaq bu sahədə axtarışlarımızı davam etdirmək və Azərbaycan lətifələrini toplayıb çap etdirmək arzumuzu həqiqətə çevirəcəyik.

Görkəmli folklorşünas, əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor

Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan yazıçılar aləmində əfsanə inciləri” adlı kitabını 2010-cu ildə çap etdirmişdir.

“Kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri namizədi Seyfəddin Rzasoy, rəyçi isə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, professor Rəfael Hüseynovdur. Kitaba professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Ön söz” yazmış və qarşısına qoyduğu məqsədin qısa şərhini vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Ön söz” də yazır: “Mən şair və yazıçılarımız tərəfindən qələmə alınmış poemaları, povest və hekayələri oxucuların ixtiyarına buraxıram. Yəqin ki, oxucular əfsanə mövzusunda yazılmış poema, povest və hekayələri oxuyub böyük zövq alacaqlar.

Burada Azərbaycan yazarlarının əfsanə nümunələri bütün oxucuları sevindirəcəkdir. Sərhədləri aşaraq bu kitab dünya oxucularını yeni mənəvi sərvətlərlə tanış edəcəkdir.

İndidən əminəm ki, “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri” oxucuların ən çox sevdiyi stolüstü kitab olacaqdır”<sup>1</sup>

Kitabda Yusif Vəzir Cəmənzməninli, Seyid Hüseyn, Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Məm-

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri. Bakı, 2010, səh.21.

məd Rahim, Mehdi Seyidzadə, İslam Səfərli, Hüseyn Arif, Süleyman Sani Axundov, İlyas Əfəndiyev, Rəsul Rza, A.Zöhrəbəyov, Mehdi Hüseyn, Mirzə İbrahimov və Sədnik Paşa Pirsultanlının əsrləri verilmişdir.

Müəllifin Azərbaycan sənətkarlarının əsərlərindən seçdiyi nümunələr məzmunlu, ideyalı, təlim-təربiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli sənət inciləridir. Buna görə də oxuculara çox gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılacaq, yaxşı təsir edəcək, onların qəlbini pərvazlandıracaq, mənəvi aləmini zənginləşdirəcəkdir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan folklorunun toplanmasında səmərəli fəaliyyəti çox şərəfli olmuş, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı salnaməsi yaratmışdır.

Onun salnaməsi Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının zənginləşdirilməsində əhəmiyyətli olmuş və yüksək qiymətləndirilmişdir.

### ***III Fəsil***

#### ***Elm və sənətin görkəmli nümayəndələri professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında***

Folklorşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı istedadlı alim, mahir pedoqoq, görkəmli şair, məsuliyyətli publisist, ədəbiyyatşünas, folklor toplayıcısı, araşdırıcısı, tədqiqatçısıdır. Onun fəaliyyətini elm və sənət xadimləri yüksək qiymətləndirirlər.

Türkiyə Respublikasının Azərbaycandakı səfiri Hulusi Kılıç 19 mart 2009-cu ildə yazır:

“Hörmətli Sədnik müəllim!

80 illik yubileyiniz münasibətilə Sizi səmimi qəlbdən təbrik edir, Sizə möhkəm cansağlığı, uzun ömür diləyirəm.

Fürsətdən istifadə edərək, aşiq ədəbiyyatı və folklorun inkişafı üçün göstərdiyiniz xidmətlərə görə təşəkkür edir, qarşıdakı işlərinizdə uğurlar arzulayıram”.

AMEA Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyinin direktoru, millət

vəkili Rafael Hüseynov 19 may 2009-cu ildə yazmışdır:

“On illər boyu el sözümüzü, füsunkar əfsanələrimizi sevərək toplayan, duyaraq araşdıran, bu gedişatda özü də əfsanələşən əziz Sədnik müəllimin 80 yaşı yalnız onun doğmalarının, ailəsinin bayramı deyil, bizim də bayramımızdır.

Bu dəyərli ömrün 54 ili millətə xidmətə sərf edilibsə, demək Sədnik müəllimin varlığı da milli ruhumuzun ayrılmaz bir parçasına çevrilib. Demək Sədnik müəllimin doğum günü və yuvarlaq ildönümü də ədəbi və mədəni həyatımızın bayramlarındandır”.

### **Əziz Sədnik müəllim!**

Sizə cavan ürəyinizdəki böyük niyyətləri gerçəkləşdirmək və xalqımızı yeni-yeni qiymətli əsərlərinizlə sevindirmək üçün bundan da çoxlu sağlam və fərəh dolu illər diləyirəm. Bayramınız mübarək olsun!”

Sizi 80 illik yubileyiniz münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. sizə can sağlığı, uzun ömür, müvəffəqiyyətlər arzu edirəm”.

**ƏRŞAD ÖMƏR İSMAYIL**  
*İraq Respublikasının*  
*Azərbaycandakı səfiri*

Ailəmiz və əmək kollektivi adından Sizi yubileyiniz münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, Sizə ilk növbədə cansağlığı, uzun ömür arzulayıram. Sizinlə gözəl insan, böyük şəxsiyyət, qayğıkeş müəllim kimi həmişə fəxr edirik.

***NAZİM BABABƏYLİ,***  
***Milli Aerokosmik Agentliyinin şöbə rəisi,***  
***Naxçıvan MR deputatı,***  
***21.05.2009***

**Çox hörmətli Sədnik müəllim!**

80 illik şərəfli ömür yaşayan elimizin ağsaqqalını, 50-dən çox kitabın müəllifini, Gəncə Dövlət Universitetinin 40 illik mənəvi sirdaşını, qəlbinin kökləri saz üstündə köklənən böyük folklorşünas, vətənpərvər alimi, istedadlı araşdırmaçı, mahir tədqiqatçı, əsatir və əfsanələrimizin ustad bələdçisini, nəhayət gözəl insanı bağrıma basır, ürəkdən təbrik edirəm, cansağlığı arzulayıram.

***ZƏLİMXAN YAQUB,***  
***Xalq şairi***  
***21.05.2009.***

“Qocaman alim, əvəzsiz ziyalı, gözəl şairimiz, gənclərin xeyirxah dostu S.P.Pirsultanlı!

Sizin 80 illik yubileyinizi səmimi qəlbdən təbrik edirəm. Sizə uzun ömür, cansağlığı arzulayıram!”.

***Əsəd NƏSİRLİ,***  
***BSU-nun Yaradıcılıq***  
***fakültəsinin dekan müavini***  
***19.05.2009***

**Sevgili Pirsultanlı!**

80-ci ad günün kutlu olsun. Nice yıllara həmişə birge.

***Selahəttin DİKMEN,***  
***Milli Egitim Bakanlığı, Genel müdür***  
***yardımcısı,***  
***20.05.2009***

Öməkdar elm xadimi, professor Bəhlul Abdulla professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya səmimi təbrik teleqramında yazır:

“Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan folklorunun yeriyan antologiyasıdır!”

***Çox hörmətli Sədnik Paşa Pirsultanlı!***

Sizin 80 yaşınızı səmimi qəlbdən təbrik edir, Sizə möhkəm can sağlığı arzu edirəm. Biz Avropada yaşayan Azərbaycan türkləri Sizin kimi böyüklərimizlə, alimlərimizlə hər zaman fəxr etmişik.

Bir alim kimi çəkdiyiniz zəhmətlər bizlərin baş ucalığı, sevincimiz və onurumuzdur. Sizə daha böyük yaradıcılıq uğurları və möhkəm can sağlığı arzulayıram.

Bütöv və qüdrətli Azərbaycanda görüşmək arzusu ilə.

***Bülent Gürçam,  
Belçika-Azərbaycan evinin sədri  
18.05.2009***

Түрк охусусу, алим вя тялябяляри Азярбайсан халг яфсаняляри иля Сядник Пашайевин чап етдирдийи «Йашайан яфсаняляр» (1973), «Йурдумузун яфсаняляри» (1976) вя «Йанардаь яфсаняляри» (1978) китабларыны ядя етдикдян сонра таныш олмушлар.

***Саим Сакаовлу  
филолозийа елмляри доктору, профессор***

*(Туркийя)*

Görkəmli folkloşünas, istedadlı tədqiqatçı, mahir pedoqoq, filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı vətənə və xalqa şərəfli xidmət etdiyinə, Azərbaycan folklorunun sənət incilərini, xüsusilə əfsanələri topladığına, nəşr etdirdiyinə və faydalı tədqiqat əsərləri yazdığına görə ümumxalq məhəbbəti qazanır və sevilir.

***Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının  
özü və əsərləri haqqında  
rəylər və elmi mülahizələr***

Сядник Пашайев namizədlik dissertasiyasını тѣксѣ Аьдабанлы Гурбан вѣ онун мѣасирляринин ѣдѣби ирсини тѣдгиг етмяклѣ тамамламамышдыр. О, ѣйряндийи 80 саз щавасы, ашыг шеринин ѣанрларыны вѣ нювлѣрини ѣлагѣли тѣдгиг етмиш, шер вѣ мусигинин бир-биринѣ тѣсирини елми бир цсулла айдынлашдырмыш, саз щаваларыны шер ѣанр вѣ нювлѣринѣ ѣюрѣ, ифадѣ етдийи щиссѣ ѣюрѣ тѣснифляшдирмяк кими чѣтин бир ишин ѣущдѣсиндѣн мящарѣтлѣ ѣялмишдир. Сядник Пашайев бунунла да ашыг поезийасынын сазла ѣлагѣли тѣдгиги мясялясини илк дѣфѣ олараг ортайа атмыш, елмимиз цчцн ѣрякли нѣтисѣлярѣ ѣялмишдир. Бу бахымдан Сədnik Пашайевин dissertasiyası ашыг поезийасы вѣ мусигисинин тѣдгиги сѣщѣсиндѣ ѣени бир башланьысыдыр.

**Ф. С. Гасымзада,**

**филолоэийа елмляри доктору,  
профессор,  
Азярбайсан Милли Елмляр  
Академийасынын щягиги цзвц**

**\*\*\***

Сядник Пашайев нязари сящятдян  
щазырлыглыдыр, ашыг йарадысылыы  
щаггында йазылмыш ясярляря йахшы  
бяляддир вя мцщакимяляри елмидир.

С.Пашайев шифащи халг  
ядябиййатымызы вя ашыг йарадысылыыны  
давамлы щякилдя toplayıb цзя чыхардыы  
материаллары нящр едиб, истимаиййятин  
мцщакимясиня верся, басарыглы топлайысы  
вя йахшы тядгигатчы kimi tanınar.

***Щямид Араслы,  
филолоэийа елмляри доктору,  
профессор,  
Азярбайсан Милли Елмляр  
Академийасынын щягиги цзвц***

Сядник Пашайев ашыг мцщитиндя, саз  
вя союз мяслисяриндя пярвяриш тапмыш  
зийалыларымыздандыр.

Узун илляр бойу мцхтялиф районларда  
ишлямяси дя бу сянятин ян эюркямли  
нцмайяндяляринин ясярлярини ясл  
фолклорчу кими ифадан топлайа билмякдя,  
лентляря кючцрцб щазырламагда, йахшы бир  
архив дцзялтмякдя Сядника чох кюмяк  
етмишдир.

***М.Щ.Тящмасиб***  
***филолозийа елмляри доктору, профессор***  
Китаблары алдым. Чох тяшяккцр  
едирям. «Яфсаняляр» хцсусия мяня лазым  
иди. Саь ол, чох бюйцк иш эюрмцсян. Бу  
хидмятин – халг йарадысылыьыны топламаг  
кими бюйцк бир ишин щеч явязи йохдур. Бу  
хидмяти щеч шейля мцгайися етмяк олмаз.

Бир шаир кими, халгымын оьлу кими  
халгыма гуллуг едян щяр кяс мяним цццн  
доьмаларын доьмасыдыр.

***Бяхтийар Ващабзадя***  
***Азярбайсан Республикасынын халг***  
***шаири,***  
***филолозийа елмляри доктору, профессор***

\*\*\*

Сядник Пашайев Азярбайсан  
яфсанялярини юйрянмиш, бу яфсанялярдян  
добан, щеч дя яфсаня йох, мцасир елми  
бахымдан дяйярли бир ясяр йаратмышдыр. Бу  
ясярин тимсалында С.Пашайев бизим мяняви  
мядяниййатимизин, фолклорумузун, онун да  
ян гядим гаты олан яфсаняляримизля мцасир  
фолклор елмимизин индики наилиййатляри  
арасында бир ялагя йарада билмишдир.

Сон иллярдя дцнйа вя иттифаг  
топлуларында, ядябийят  
энсиклопедийаларында Азярбайсан фолклор  
жанрларынын яксяриййати тямсил олунуб,  
амма ики дяфядир ки, дцнйа халгларынын  
яфсаня вя мифляриндян ибарят энсиклопедик  
няшрлярдя, чох бюйцк цряк аьрысы иля гейд  
едяк ки, о китабларын щеч бириндя  
Азярбайсан тямсил едилмямишдир. Бу  
щамымызын, биринси нювбядя мян дейярдим  
ки, бизим фолклорщцнаслыьын эцнащыдыр.  
Бу ясяр чап олунуб рус дилиня тярсцмя  
едиляндян сонра Азярбайсан яфсаняси юз  
елми вя щцгуи бяраятини, тясдигини  
тапандан сонра цццнсц няшр Азярбайсансыз  
чыхмайасагдыр. Дюрд китаба, дюрд мо-  
нографик ясяря, 50-дян артыг мягаляйя, 20 ил

юмцр сярф едиб Сядник мцяллим бу эцня эялиб чатана гядяр.

Бурада Сара ханым ясяр щаггында елми рьяйлярин цнванларыны охуйур. Биринси дяфядир ки, о, цнванларын собрафийасынын стереотипи позулду. Йахын Шярг юлкяляриндян, Ирандан, Тцркийядян, Федератив Алманийадан, Ирагдан эялян сянядляр илк дяфя иди ки, Сара ханым тярифиндян елан едилирди.

Сядник мцяллим, щятта 30-су иллярдяки фядакар фолклорчуларымызын ишини лайигинся давам етдиряряк, илк дяфя олагаг Орта Асийада тцркмянлярин, гыргызларын, юзбяк вя газакларын юзляриндян юнся онларын яфсанялярини дя топламаа башлайыб.

Сядник мцяллим дейир ки, торпабын фауна гаты, флора гаты олдуу кими фолклор юртцйц, фолклор гаты да олур. О, бир билиси кими, ялини хяритянин цзяриндя эяздириб деди ки, бах, бурада ашыг битир, бурада яфсаня зянэиндир, бурада халг байатысыз кечиня билмяз вя с.

Мян бу мякан мцстявисини заман мцс-тявиси цзяриня кечирмяк истяйирям: ашыг битирян вя битирмяйян торпаг, мащаллар,

континентляр, материкляр олдуьу кими  
фолклор битирмяйян вя битирян эпохалар да  
олур. Демяк истяйирям ки, йахшы яфсаняляр  
кими, йахшы ашыглар кими фолклорчулар да  
щяр заман битмир. Сядник мцяллими Вяли  
Хулуфлу, Салман Мцмтаз, Щцммят Ялизадя  
кимилари иля мцгайися етмяк олар. Беля  
фолклорчулар инди дя чох надир йетишир.

*Йашар Гарайев,  
филологийа елмляри доктору,  
профессор,  
Азярбайсан Милли Елмляр  
Академиясынын мцхбир цзвц*

\*\*\*

Мян инди сясарятля дейя билярям ки,  
язяр кянардан олан бир шахс Азярбайсан  
яфсаняляри иля мяшьул олмаьа сящд  
эюстярся, о биринси нювбдя Сядник  
Пашайеви нязярдя тутасаг ки, мяслящятини  
ондан алсын, ондан лазыми истигамят  
эютцрсцн. Сядник Пашаев сон 20 илдя  
бцтцн щяйатыны яфсаняляря щяср едиб.

Ачыг демялийик ки, онун бу ишля баълы  
айааы даямядийи кянд галмайыб.

*Вагиф Вялийев,  
филолозийа елмляри доктору, профессор*

\*\*\*

Сядник мцяллим бизим мцасир, чаьдаш  
фолклоршцнасларымыз арасында ян йахшы  
топлайысыдыр. О, тьякся йахшы топлайысы  
дейил, щям дя йахшы арашдырысыдыр.  
Сядник мцяллим щяддян зийадя халга баълы  
алимдир. О, адам ки, халга баълы дейил,  
халгы йахшы танымыр, о адамдан юмрцндя  
йахшы фолклорчу ола билмяз. Бу сящятдян  
мяня еля эялир ки, Сядникя хцсуси гиймят  
вермяк лазымдыр. Сядникин тядгигатында  
мяни юзцня чьякян мягамлардан бири дя онун  
мифик тьяфяккцрцмцзля, мифик дцнйа-  
эюрцщмцзля баълы яфсаняляри елми щярщ  
етмясидир. Низами яфсаняляриня мцрасияти  
бир чохлаына мцбащисяли эюрцнся дя, Сяд-  
ник Пашайев щямин яфсанялярин тцрк  
дцнйасындан, тцрк мифолозийасындан, тцрк  
фолклорундан гидаландыыны айдынса ачыб  
эюстярир.

*Миряли Сейидов,  
филологийа елмляри доктору, профессор*

\*\*\*

Бу эцн бизим фолклор дцнйамызга бир зящмяткеш, айаына дямир чарыг эейиб елляри-обалары долашмагдан доймайан висданлы бир арашдырысымыз доктор кими дахил олду.

С.Пашайев 500-я йахын яфсаняни тьякся Азярбайсандан йох, ейни заманда Ермянистанын, Эцрсецстанын, Дабыстанын азярбайсанлылар йашайан яразиляриндян топламышдыр. О йерлярдя бабаларымызын ял ишляри олан галалардан бяцс едян халг инсиляри–яфсаняляри вардыр. Тарихчиляри-миз, етнографларымыз, чох тьяссцф олсун ки, бу яфсаняляр я бу эцн дя бизанядирляр. Ахы, щяр бир яфсаня щямин обйектин тарихини юзцндя якс етдирир.

Сядник мцяллимин бир сяфакеш кими гапы-гапы, ел-ел, оба-оба дярвиш кими эязмясини мян дя аз эюрмямишям. Щара эетмишям онун сюз-сющбятини ешитмишям. Кимдян ня топламаг истямишямся, щямин шахс йазыг-йазыг бойнуну бцкцб дейиб ки,

ай мцяллим, гадан алым, бяс филан дастаны,  
филан яфсаняни Сядник Пашайевя  
вермишям, апарыб.

*Миர்сял Щякимов*  
*филолозийа елмляри доктору, профессор*

\*\*\*

Сядник мцяллим байаг чыхышында еля  
бир союз ишлятди ки, мян Азярбайсан  
яразисиндян Низами иля баълы йцзлярля  
яфсаня топламышам, ансаг Фирдовси иля  
баълы бир дяня дя олсун яфсаняйя раст  
эялмямишям. Бунун юзц дя бир даща  
Низаминин миллийятинин кимлийини, онун  
вятянинин Азярбайсан олдуьуну чох айдын  
сцбут едян фактлардан биридир.

*Азадя Рцстямова*  
*филолозийа елмляри доктору*

\*\*\*

Ашыг мяктябляринин юйрянилмяси,  
Азярбайсан яфсаняляринин топланмасы,  
няшри вя тядгиги сащясиндя Сядник  
Пашайевин мисилсиз хидмятляри вардыр.

*Азад Нябийев*

*филологийа елмляри доктору, профессор*  
*Азярбайжан Милли Елмляр*  
*Академиясынын мѣхбир цзвѣ*

Азярбайсандан, цмумиликдя  
Загафгазийадан беш йцздян артыг яфсаня  
топлайыб, онлары ясатир вя рявайятляря,  
епосла, йазылы ядыбийятла мѣгайисяли  
шякилдя тядгиг едиб юйрянмяси араш-  
дырысынын нязяри сящятдян щазырлыглы  
олмасындан хябяр верир.

Бу, Азярбайсан фолклорщцнаслыьында  
яфсаняляр шаггында илк бюйцк  
арашдырмадыр.

С.Пашайевин бу тядгигаты  
яфсанялярин, еляся дя фолклор  
юрнякляринин дярин гатларында эизлянян  
фикирлярин ачылмасына бюйцк имкан йара-  
дасагдыр.

*И.В.Мегрелидзе (Тбилиси),*  
*филологийа елмляри доктору,*  
*профессор,*  
*Ямякдар елм хадими*

Индийя гядяр ашыг йарадысылыыы цзяриндя ясаян ики хятт цзя тядгигат апарылмышдыр: Цмуми вя хцсуси. Цмуми хятт цзя елми мцлащизяляр йцрцдцб ясяр йазанлардан академик Щямид Араслы, халг йазычысы Мирзя Ибращимов, филолоэийа елмляр намизяди Гара Намазов вя башгаларыны эюстярмяк олар. Бу алим вя йазычылар ашыг шери вя ашыг йарадысылыыына бир цмуми нязяр салыб ясярляр йазмышлар. Икинси хяття айры-айры ашыгларын щяйат вя йарадысылыглары барядя апарылан тядгигат ишлярини гейд етмяк олар. Бунлардан Ящлиман Ахундовун «Ашыг Ялясэярин щяйат вя йарадысылыыы» вя Мцрсял Щякимовун «Ашыг Щцсейн Саванын щяйат вя йарадысылыыы» адлы монографийаларыны эюстярмяк олар.

Бу эцн мцдафияйя тяддим олуна «Аьдабанлы Гурбан вя мцасирляри» мювзусунда йазылмыш диссертасийасы бу хяттин бирляшмяси, синтези кими гиймят-ляндирилмялидир. Бу да ясярин оријинал сящятляриндя биридир. Мян ясяри охуму-шам, мцзакирясиндя иштирак етмишям. Диссертант ашыг йарадысылыыына

цмумийятля буюцк мящяббят бясляйиб,  
дярин мараг вя диггят йетирмишдир.

Гейд етмяк лазымдыр ки, о, биринси  
нювбдя ашыгларын щяйат вя  
йарадысылыыны юйрянмяк цццн районлара,  
усгар йерляря этмиш, сидди, практик  
тядгигатла мяшьул олмушдур.

Нятисядя ашыгларын йарадысылыыны  
щяртяряфли юйряниб, тящлил едиб,  
цмумиляшдирмиш вя гиймятли фикирляр  
сюлямяйя мцвяффяг олмушдур. О,  
ашыгларын гям, шадлыг, гящряманлыг  
щавасатларыны мцяййянляшдирмиш, шеір  
сянгатиндян сюз ачмышдыр. Бу ясярин цстцн  
вя оријинал сящяти ондан ибарятдир ки,  
орада ашыгдан ашыг кими, ясл мянада сянгат  
бялядчиликля данышылыр.

Сядник Пашайевин ясяри ашыг  
йарадысылыы, халг йарадысылыы  
щаггында йазылмыш эюзял ясярлярдян  
биридир.

***Камран Мяммядов,  
филолозийя елмляри доктору, профессор***

Яфсания, онун ясатир вя рявайятляря,  
набыл вя дастанларла ялагяси щаггында

айдын тясаввцр йарадан бу арашдырмада  
Сядник Пашайев зянэин тясрцбйя вя нязяри  
щазырлыьа малик олдуьуну елми шякилдя  
сцбут етмишдир.

Яфсаня вя эпос, яфсаня вя йазылы  
ядябиййат проблеминя щяср олунмуш бу  
арашдырма вя онун елми нятисяляри  
Азярбайсан фолклорщцнаслыьына йени бир  
щядиййадир.

***Б.И.Саримсаков (Дашкянд),  
филолозийа елмляри доктору***

Шифащи халг ядябиййаты  
нцмуняляринин топланылмасы, няشري вя  
тядгиги чох мцщцм елми, истимаи  
ящямиййятя малик бир ишдир вя бу саядя  
алимляримизин, хцсусия  
фолклорщцнасламызын гаршысында щяля  
дя буюцк вязифяляр дурур. Бу сящятдя  
фолклорщцнас Сядник Пашайевин тящяб-  
бцсц вя фяалиййати щцбщясиз тягдирия-  
лайигдир.

Сядник Пашайев узун мцддят Азярбай-  
санын районларыны эязмиш, мцхтялиф  
тарихи-яфсаняви абидялярля таныш олмуш,  
бир чох адамларла, хцсусия синяси сюзля,

яфсанялярля долу олан аьсаггалларла  
эюрцщб сющбят етмишдир.

Йахшы сящят будур ки, алим  
топладыьы яфсанялярля айыг йанашмыш,  
онлары истимаи мязмунуна, яхлагитя  
рбийяви ящямийятиня эюря сечмаяя,  
груплашдырмаьа чалышмышдыр.

Бу яфсанялярдя Вятянимизин етник  
хцсусийятляри, тарихи колорити,  
юзцнямяхсуслуьу вя онлары йарадан,  
щафизялярдя йашадан халгын истимаи-  
яхлагитя бахышлары, хейирхаш, нясиб инсани  
кейфийятляри, зцлмя, щагсызлыьа нифряти,  
аьлын, идракын, ядалятин гялябясиня сонсуз  
инамы юз бядii яксини тапмышдыр.

*Халид Ялимирзяев,  
филолозийа елмляри доктору, профессор*

Бу ясяри халг ядябийяты,  
фолклорщцнаслыг, ашыг йарадысылыьынын  
тядгиги сащясиндя ирялийя доьру бир аддым  
щесаб етмяк лазымдыр. Аьдабанлы Гурбан вя  
мцасирляри шаггында бизим мялуматымыз  
ансаг мягаляляр щясминдя иди. Диссертант  
ашыьын ясярлярини топламыш, щяйяты

шаггында сидди, елми, щяртяряфли тядгигат апармышдыр.

О, Аьдабанлы Гурбанын нясил шясярсяси шаггында мараглы мялумат топламыш, улу бабасы Мисэин Абдалдан (XV-XVI ясрляр) оьлу Шямширя гядяр бир чох ашыьын, мцасирляринин вя хяляфляринин щяйатына, йарадысылыьына дигтят йетирмишдир. Диссертант ашыг шеринин рянэарянэ јанрындан, онун сазы иля йанашы, диэяр спесифик хцсусийятляриндян данышмыш, юз оријинал фикир вя мцлащизялярини мятбуатда да эениш мигйасда сар етдирмишдир.

Гейд етмялийям ки, мян Сядник Пашайеви институтда охудуьу иллярдян таныйырам. О, щяля эянс чаьларында йазыб-йаратмаьа мейл эюстяряди.

Мян шяхсян бу фикирдяйям ки, онун бу эцн мцдафияйя тяддим етдийи ясяри халг йарадысылыьы вя фолклорщцнаслыг елмимиз цццн бир щядиййядир.

*Назим Ахундов,  
филолозийа елмляри доктору, профессор*

Әфсаняляр зянэин Азәрбайсан шифащи халг ядәбиййатынын ян гядим вя аз юйрянилмиш јанрларындан биридир. Тягдириялайиг щалдыр ки, Азәрбайсан фолклорщнаслыыны давам етдирян Сәdnik Пашаев тяксә кянд-кянд, оба-оба әзиб халгын йаддашында йашайан яфсаняляримизи топламагла кифайятлянмир. Щям дя ардысыл шыкилдя онларын елминязари тядгиги иля мяшьул олур. Юмрцнцн 30 илини Азәрбайсан яфсаняляринин вя цмумиййятля шифащї халг ядәбиййатымызын топланмасына щяср етмиш Сәdnik Пашаев индийядяк «Йашайан яфсаняляр» (1973), «Йурдумузун яфсаняляри» (1976), «Йанардаь яфсаняляри» (1978) мясмуяляри, щабеля сидди тядгигатчылыг фяалиййятинин бящряси олан «Низами вя халг яфсаняляри» (1983) китаблары чап олунмушдур. Алимин «Азәрбайсан яфсаняляринин юйрянилмяси» (1985) китабчасы вя «Азәрбайсан халг яфсаняляри» китабына йаздыьы йыьсам мцгяддимядя онун юз елми фяалиййятиндя фолклор топлайысысы вя тядгигатчысы истигамятлярини мящарятля бирляшдирдийини әюстярир.

Азярбайсан яфсаняляри халг  
щяйатынын, мяишат вя тяфяккцрцмцзцн,  
мяняви вя тарихи фикримизин гядим вя улу  
сянят хязинясидир.

***Вилайят Гулийев,  
филологийа елмляри доктору, профессор***

Сядник Пашайевин яфсаняляря  
ялагядар эюрдцйц ишин гиймятини биз щяля  
сонра биясяйик. С.Пашайев бизим шюбянин  
дейярдим ки, бир ишчисидир. Бу шюбя иля  
баълы чох зящмят чякибдир, юз ясяриндя  
бцтцн фолклорщцнасларын дяйярини,  
гиймятини верибдир. Цмумийятля,  
Азярбайсан фолклорщцнаслары сырасында  
бюйцйцб эялиб, бу щяддя чатыб.

***Бяшдул Абдуллайев,  
филологийа елмляри доктору, профессор,  
Ямякдар елм хадими.***

Гардашым, Сизин жяфакешлийиниз,  
щявяс вя фолклора олан мящябятиниз мяни  
иллярдир ки, щейран едир, севиндирир.

«Унну Аьжанын лятифяляри» мяня зювг верди. Эянжлик илляриндя халг арасында эюрдцйцм халг мцдриклари эюзцмцн габаына эялди. Тякжя буна эюря сизя миннятдарам.

Башга бир тяряфдян дя мян Унну Аьжаны йетирян торпагданам. Фяхр едирям ки, торпабымыз тарихдя галмаа лайиг шахсийятляр йетирир. Бялкя дя нясилляр дяйишдикжя Унну Аьжа йаддашлардан силиняжяк, онун бязи кяламлары башгаларынын адына чыхылажагды. Сизин ян буюцк хидмятиниз ону тарихдя йашатмаг олду.

***Гязянфяр Пашайев,  
филолозийа елмляри доктору, профессор.***

Сядник мцяллим тякжя Азярбайжан фолклоруну дейил, о ейни заманда, цмумтцрк фолклоршцнаслыыны ирялийя апаран бир тядгигатчыдыр. Мян Сядник Пашайевин бу бахымдан Низамийя мцражият етмясини дя алгышлайырам.

***Гафар Кяндли,  
филолозийа елмляри доктору.***

\*\*\*

Сядник Пашайевин «Корольу» эпосу иля баьлы бу фикри диггяти даща чох жялб едир. Юзцлцндя ясатир вя яфсаняляр дайанан «Корольу» эпосунун бир йох, ики тарихи вардыр. Бунлардан биринжиси эпосун ясатир вя яфсанялярдян истифадя етмя йолу иля йарандыьы дювр, икинжиси ися дастанын реал бир зяминдя формалашыб мейдана чыхдыьы тарихдир.

Азярбайжан эпосщцнаслыьында Корольунун одачымына даир чох йазылыб, чох данышылыб. С.Пашаев бу мясяля иля баьлы да тязя ещтималлар суюлямищдир. О, щям дя бу ещтималларында, ясяян, тарихи щягигятлярля йахындан сяслящян ясатир вя яфсаняляря архаланмышдыр.

*Исрафил Аббасов,  
филологийа елмяри доктору.*

\*\*\*

Сядник Пашаев фолклорумузун тажы олан «Корольу» эпосунун яфсаня юзцлцнц сцбута йетирмякля, щям абидянин милли

хцсусиййятини, щям дя епослашма йолунун  
хцсусиййятлярини изаш етмишдир. Сярв  
аажы башы эюйя дяйся дя айаы йердян су  
ичдийи кими, «Корольу» да ян буюцк абидя  
кими «кичик» гайнагларын гайнаг едилмя-  
синдян – яфсаняляр зянжириндян йаран-  
мышдыр.

*Сабир Ялийев,  
филолозийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Узун илляр ашыг йарадыжылыыы вя  
ашыг сяняти иля няфяс алан, бу сащядя  
онларла мараглы мягалья дярж етдирян,  
Азярбайжан ашыг мяктябляринин хцсусий-  
йятляриндян инжя-инжя сюз ачан бу адам  
щараларда олмамышдыр? О, щяля 1969-жу  
илдя мяшщур Ашыг Шямширин атасы  
Аьдабанлы Гурбанын вя онун мцасирляринин  
щяйат вя фяалиййятиндян мараглы елми иш  
йазмыш вя намизядлик диссертасийасы  
мцдафия етмишдир. Ашыг Бястинин шер-  
лярини топлайыб «Лаля» адлы китабча  
бурахмышдыр. Устад ашыг-шаир Хястя Га-  
сымын ясярлярини топлайыб нящр  
етдирмишдир.

Сон иллярдя ися о, бѳтѳн варлыьы иля республикамызын район вя кяндлярина сяпя-лянмиш яфсаняляри топлайыб няшр етдирмяк ишиня эиришмишдир. Йурдумузу аддым-аддым, гарыш-гарыш эязир, мѳдрик няня вя бабалардан айры-айры галалар, гайалар, дашлар, булаглар, аьажлар, сулар, кюрпѳляр вя с. шаггындакы яфсаняляри топлайыр, онлары бир ювлад кими севя-севя, охшайа-охшайа сялигяйя салыр, китаб шяклиндя охужуларя тягдим едир.

Онун «Йашайан яфсаняляр», «Йурдумузун яфсаняляри», «Йанардаь яфсаняляри» китаблары охужуларын ян чох севдийи фолклор китабларындандыр. Бу китабларда Азярбайжан ясатирини, адят-янянялярини, халгымызын мяняви алямини юйрянмяк ѳѳѳн зянѳин материал вардыр.

О, шям дя мѳяллимдир. Щ. Зярдаби адына Эянжя Дювлят Педагоьи Институтунда шифаѳи халг ядябиййатындан дярс дейир. Йягин, охужулар да щисс едир ки, шаггында данышдыьымыз алим-педагог Сядник Паша-йевдир.

*Хялил Йусифов*

*филологийа елмляри доктору,  
профессор.*

\*\*\*

Сядник Пашайев Эюйча ашыг  
мщитиня йахшы бяляддир. Мискин Абдал  
мяктяби шаггында илк сюзц дя о демишдир.

*Хялил Рза,  
Азярбайжан Республикасынын халг  
шаири,  
филологийа елмляри доктору,  
профессор.*

\*\*\*

Фолклорумузун танынмыш тядгигатчы-  
ларындан профессор Сядник Пирсултанлы  
Низами Эянжявинин «Хямся»синдя  
фолклорла паралел апардыы тядгигат  
нятижясиндя бу фикря эялир ки, Сары Нашид  
су илащяси эащ Сара, эащ Сары Сарай, эащ  
Айсарай олмуш вя сонрадан ешг вя мящяб-  
бят, севэийля баьланараг бу щяйати гцввяйля  
бирлящярэк юз юлмязлийини тямин  
етмишдир» («Низами вя халг яфсаняляри»,  
Бакы 1982).

Сары эялин мящяббят илащяси олуб,  
она гызылдан щейкял йапылдыбы цццн ады  
да Сары эялин олуб.

Щюрмятли охужум, тьякжя «Сары  
эялин» мащнысыйла баьлы фолклорда бир,  
йязылы поезийада - Низамидя, тядгигатда –  
Сядник Пирсултанлыда 3 сцбут вар.

*Язизя Жяфярзадя  
филолозийа елмляри доктору,  
профессор.*

\*\*\*

С.Пашайевин «Йашайан яфсаяляр»,  
«Йурдумузун яфсаяляри», «Азярбайжан  
халг яфсаяляри», «Йанардаь яфсаяляри» вя  
с. китаблары йцксяк тярбийяви сифятляр вя  
естетик зювг ашыламаг жящятдян чох  
ящямийятли вя зянэин материаллы фолклор  
нцмуняляридир. Щямин ясярляр цзря ушаг-  
лар цццн йени-йени яфсаяви-фантастик  
ясярлярин мейдана эяляжяйиня буюцк инам  
бяслямяк олар.

*Яли Мирзайев  
филолозийа елмляри доктору.*

\*\*\*

Азәрбайжан ядәбийәтшәнаслары вә әениш охужу кәтләси Сядник Пашайеви шифаши халг ядәбийәтәмызын бажарыглы вә истәдадлы тядгигатчысы вә тядблиәтчысы кими таныйыр. О, узун иллярдян бярәи республиканын дәмәк олар ки, бәтәдн районларыны гарыш-гарыш әзәмиш, халг билижилярәи, гожә бабалар вә няняляр илә сюшбят едәрәк милли фолклорумузун кәңдә-бужәгдә пярдәляриниб галмыш онлар-жә, йәцляржә гиймәтли инжилярини гәлярмә алыб топламыш, няшр вә тядгиг етмишдир.

*Шамил Жәмишов,  
филологийә елмлярәи доктору.*

Сядник Пашә юз-юзләйәднә жанлы фолклордур. Онун синясиндә Азәрбайжан фолклорунун щансы лайы, щансы гаты, щансы ьанры йохдур. Онун жанлы данышыы, данышыг тярзи, тядфәккәрә тамамиля Азәрбайжан фолклору илә баәлыдыр. Онун бәтәдн варлыы фолклордур. Азәрбайжан фолклору онун жанына щопмушдур.

*Мящәррәм Гасымлы*

*филологийа елмляри доктору,  
профессор.*

\*\*\*

Набылларымыз, байатыларымыз, лятифляримиз, щятта ян ири епик-лирик фолклор ьанры олан дастанларымыз кифайят гядяр юйрянилмишдир. Лакин яфсаня вя эпосун юйрянилмяси проблеминин юзц тязадир. Щяля бу сациядз аз иш эюрцлцбдцр. Бу, щяр шейдян яввял, Азярбайжан ясатир, яфсаня вя гядим эпос нцмуняляринин индийя гядяр аз топланмасы иля ялагядар олмушдур. Сядник Пашайев бу бошлуьу долдурмаьа чалышыр.

*Алтай Мяммядов,  
алим-йазычы.*

\*\*\*

Тядгигатда ики буюцк вя актуал проблем гойулмушдур: Азярбайжан яфсаняляри проблеми вя Низами йарадыжылыьында яфсаня проблеми.

Бцтювлцкдя мяня еля эялир ки, Пашайев Низами йарадыжылыьынын

яфсанялярля гаршылыглы ялагясини, онун  
ясярляринин фолклорлашма просесини там  
эюстяря билмишдир.

Тядгигатын бу щиссясинин мязмунлу  
олмасына Сядник Пашайев тяряфиндя  
топланмыш вя системляшдирилмиш даща чох  
материалын боллуьу, яфсанялярин чохлуьу  
имкан вермишдир.

*У. Б. Далгат (Москва),  
филологийа елмляри доктору,  
профессор.*

\*\*\*

Битцен халгларын яфсапәляри бу вя йа  
башга дяряздя реал тарихи щягигяти якс  
едир, щяйат вя йашамыны, адят вя яня-  
нялярини, онун идеалларыны вя арзуларыны  
юзцендя йашадыр.

С. Пашайев арашдырылан проблем цзя  
елми мяхязляря дяриндя бяляд олдуьундан,  
тядгигат обьектинин мянасыны, мязмунуну  
вя мягсядини айдынлыьы иля дярк  
етдийиндя эюзял елми нятижяляря эяля  
билишдир.

Тядгигатын ясас мягсяди – Азярбайжан  
халг яфсаняляринин фолклорун мцстягил

ъанры кими юйрянилмяси, о жцмлядян онларын епик яняняляринин (епосларын, дас-танларын) формалашмасында вя йазылы ядябийятда классиклярин йарадыжылыбында ролуну мцяййян етмякдир.

Тядгигатчынын бюйцк хидмятляриндян бири дя юзц тяряфиндян топланыб, няшр етдирилмиш яфсаяляря дцзэцн елми тяс-нифат вермясидир.

«Йазычы вя фолклор» проблеми щямишя актуал сяжиййя дашымышдыр. Бу мясяля Азярбайжан фолклорщнаслыбында да щямишя диггят мяркязиндя олмушдур. Лакин йазычыларын билаваситя яфсаяляря мцражияти индийя гядяр хцсуси бир тядгигат обйекти кими гаршыя гойулмамышдыр. Бу проблемин йцксяк нязяри сяжиййядя юйря-нилмяси, тядгигатчынын, еляжя дя Азяр-байжан фолклорщнаслыбынын йени бир наилиййятидир.

*Рахманкул Бердибайев,  
филолозийя елмляри доктору, профессор,  
Газакыстан Елмляр Академийасынын  
мцхбир цзвц.*

Фолклоршцнас Сядник Пашайев  
Азярбайжанын шыщяр вя кяндлярини, гоншу  
республикаларын азярбайжанлылар йашайан  
йерлярини эязряк чох яфсаняляр топламыш,  
бунлары цч китабда жямляшдирмиш вя  
мцхтялиф мювзулар цзря дцзэцн груп-  
лашдырмышдыр.

Сядник Пашайевин Алдядя иля ялагя-  
дар олараг сон илляр топладыьы яфсаняляр  
бу жящятдян хцсуси бир мараг доьурур.  
Алдядя оддан йаранмышдыр. Алдядянин  
мюжцзяляри дя одла ялагядардыр.

*Паша Яфяндийев*  
*филолозийа елмляри доктору,*  
*профессор.*

\*\*\*

О, ел-ел, оймаг-оймаг эязмиш, юмрцнцн  
чох щиссясини халгын сюз сянятини топла-  
маьа, юйрянмяйя вя нящр етдирмяйя сярф  
етмишдир.

Сядник Пашайев шифащи халг ядябий-  
йатынын эюзял билижиси, даща дцзцнц  
десяк, Азярбайжан фолклорунун жанлы  
енциклопедийасыдыр.

*Давуд Щажыйев,*

*филологийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Сядник Пашайевин Азярбайжан фолклору иля баълылыы ясеян цч жящятдян даща чох диггяти жялб едир. Биринжи о, Азярбайжан фолклору нцмунялярини, ьанрындан асылы олмайараг, истяр республикамызда, истярся дя республикамыздан гырагда йашайан азярбайжанлылардан ардыжыл шыкилдя топлайыр, тяртиб вя няшр етдирир. Икинжи С. Пашаев даща чох топладыы нцмуняляр ясасында мцфяссиял тядгигат апарыр вя бир чох мясяляляр барядя илк сюзц дя юзц дейир. Цццнжц С.Пашаев тяжрцбяли фолклорщцнас-педагог кими шифащи халг ядэбиййатымызы али мяктябдя – Щ.Зярдаби адына Эянжя Дювлят Педагоьи Институтунда тядрис едир.

*Фярищад Фярищадов,  
филологийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Бир мясяляни даща габарыг шыкилдя нязря чатдыра биярик ки, Азярбайжанда

яфсанялярин бир кцлл щалында топланмасы,  
китаб шяклиндя бурахылмасы вя ясаслы  
тядгиги билаваситя Сядник Пашайевин ады  
илиа баълыдыр.

***Рцстям Рцстямзадя,  
филолозийа елмляри доктору, профессор.***

\*\*\*

Ялбяття, мцасир ашыг йарадыжылыьы  
озан сянятинин давамыдыр, бу мясяляни  
Сядник Пашайев бир проблем кими диггят  
мяркязиня чякмиш вя беля бир мцлащизя  
иряли сцрмцщдцр ки, озанын гопуз, сюй вя  
оьузнамяси; ашыьын сазы, сюзц (гошмасы –  
С. П.) вя дастаны вар. Бунларын юзц дя озан  
вя ашыьын мцштяряк йарадыжылыьы про-  
сесиндя формалашмышдыр. С.Пашайевя  
эюря озан вя ашыг ян азы дюрд яср йанашы  
йарадыжылыг йолу кечмишдир, бунун юзц  
дя бир мцлащизя кими озан вя ашыг сяня-  
тинин юйрянилмясиндя тамамия йенидир.

***Садыг Щцкиров,  
филолозийа елмляри доктору, профессор.***

«Чешмя» фольклор театрынын шющряти (рящбярй Сядник Пашайевдир) йалныз Ни-  
зами йурдунда дейил, онун щцдудларындан  
чох-чох узаглара йайылмышдыр.

«Чешмя» дяфялярля республиканын  
радио вя телевизийасы иля чыхыш етмиш,  
динляйижи вя тамашачыларын дярин щцсн-  
ряббятини газанмышдыр.

***Бабыр Бабыров,  
филологийа елмляри доктору, профессор.***

\*\*\*

Тарихи тяжрцбя эюстярир ки, фольк-  
лорщцнасын саьлам дцщцнжяси, атяшли  
гялби, Вятян мцлкцнц эязиб халгын мяняви  
сярвятини топламаг ешги, тящлил етмяк яз-  
ми олмалыдыр. Сядник Пашайевин чап ет-  
дирдийи «Ашыг Бясти» (1969), «Йашайан  
яфсаняляр» (1973), «Хястя Гасым» (1976),  
«Йурдумузун яфсаняляри» (1976), «Йанардаь  
яфсаняляри» (1978), «Азярбайжан халг йара-  
дыжылыьынын инкишафы» (1981) вя с. ки-  
таблары, ачылмамыш сящифялярин щярщия  
щясер олунмуш чохлу мягяляси, онун фядакар  
фольклорщцнас олдуьуну айдын эюстярир.

***Аббас Сямядов,***

*филологийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Сядник Пашайев юз тядгигатыны саз  
иля сюзцн вящдяти ясасында апармагла  
ашыг сянятинин юзцнямахсус  
хцсусийятляриня йахындан бяляд олдуьуну  
сцбут етмишдир.

*Гара Намазов,  
филологийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Щюрмятли Сядник мцяллим!  
Саламлар!

Бу дяфя тяддим етдийиниз яфсаняляр  
мяним фикримжя даща тясирли вя мяна-  
лыдыр. Бунларын кянарда галмасы инсафдан  
дейилдир.

*Йящйа Сейидов,*

*филологийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Ашыг поезийасынын халг шеіри иля ялагясини эениш шякилдя арашдыран С.Пашайев бу поезийанын йазылы ядэбиййатла ялагясиня дя кифайят гядяр йер айырмышдыр. Озан-ашыг йарадыжылыбынын йазылы ядэбиййатла цч буюцк тарихи ялагяси щаггында вьсаитдя ятрафлы сющбят ачылыр. XII ясрдя - Низами дьврцндя, XVI ясрдя Шаш Исмайыл Хятаи дьврцндя, XVIII ясрдя – Молла Пянаш Вагиф дьврцндя ашыг йарадыжылыбынын йазылы ядэбиййатла гаршылыглы ялагясинин тядгиг вь тяц-лилиндян беля бир гьнаятя эялиб чыхыр ки, йазылы ядэбиййатла Азэрбайжан фолклорунун, еляжя дя озан-ашыг йарадыжылыбынын ялагяси щямишя файдаланма вь тясиретмя аспектндя олмушдур. Низами, Шаш Исмайыл Хятаи, М. П. Вагиф кими шаирляримиз бир тяряфдян фолклордан юйряниб юз ясярлярини йарадаркян шифащи ядэбиййат яняняляри вь нцмуняляриндян истифадя етмиш, дьзяр тяряфдян ися бу буюцк сяняткарларын йарадыжылыбы цму-

мян фолклорун, еляжя дя ашыг поези-  
йасынын инкишафына гцввятли вя мцсбят  
тясир эюстярмишдир.

*Камил Гулийев,  
филолозийа елмляри доктору, профессор.*

\*\*\*

Щюрмятли Сядник мцяллим, гядим  
тарихя, зянэин бядии естетик ирся малик олан  
Азярбайжан фолклорунун топланмасы, няш-  
ри вя тядгиги сащясиндя Сизин аз ямяйиниз  
олмамышдыр. Чап етдирдийиниз китаблар,  
гызет вя ъурналларда чыхан мягальяряриниз  
охужулара Сизи жяфакеш бир фолклор араш-  
дырыжысы кими танытмышдыр. Ачыьыны  
дейяк ки, сой-кюкцмцзля баьлы олан йазы-  
ларыңыз, яфсаняляримизля баьлы олан ахта-  
рышларыңыз щямишя цряйимиздян олмуш-  
дур. Буна эюря дя мятбуат сящифяляриндя  
мцнтязям олараг йазыларынызы излямишик.

*Щцсейн Исмайылов,  
фолклорщицнас-алим.*

\*\*\*

Ашыг Бясти, Хястя Гасым, Мискин Аб-  
дал, Йетим Айдын, Эюйчак Рза вя онларжа  
башга ел сяняткарларынын сюз йарадыжы-  
лыбыны йашатмаг, елимизин дашлашмыш,  
тябият вя мядянийят абидялярина чеврил-  
миш яфсаня вя рявайятлярини нясилляря чат-  
дырмаг цццн о, Азярбайжан, Эцржцстан, Ер-  
мянистан, Дабыстан вя Тцркмянистан рес-  
публикаларыны долашмыш, ел мяцяббяти-  
нин одуна исиня-исиня ел сюзц, ел сяняти  
сорабы иля нечя-нечя евин гапысыны дюй-  
мцш, 1001 кянди гонабы олмушдур.

*Елхан Мяммадов,  
фолклорицна-алим.*

\*\*\*

Йурдумузу оймаг-оймаг долашараг  
индийяжан чап олунмамыш яфсаняляримизи  
цзя чыхармаг ишини давам етдирян Сядник  
Пашайев охужулары «Азярбайжан халг  
яфсаняляри» («Йазычы» няшрийяты, 1985)  
адлы йени китабы иля севиндирмишдир.

Китабда мцхтялиф мювзулар цзя  
бюлццб тягдим олунмуш яфсанялярин  
башлыжа мязийятляриндян бири онларда

халгымызын яски чаьларла баьлы бахыш-  
ларынын, мифолоьи эюрцшляринин якс  
олунмасыдыр.

*Мухтар Иманов,  
фолклорицна-алим.*

\*\*\*

Гиймятли мяняви сярвятляримизин вах-  
тында топланмасы, гайьы иля няшр  
етдирилмасы, ясрлярин сирли гаранлыьында  
итиб батмагда олан халг тяфяккцрц  
мящсулларынын йенидян щяйата гайытмасы  
вя охужуларын щафизясиндя юз тязя юмрцнц  
йашамасы демякдир. Тядгигатчы-алим  
Сядник Пашайевин фолклор материаллары-  
мызын топланмасы сащясиндяки сон дювр  
фяалиййяти хцсуси мараг доьурур. Щазырда  
о, бу сащядя ян систематик вя ардыжыл  
фяалиййят эюстярян алимляримиздяндир.

*Тофиг Аббасов,  
филолозийа елмяри намизияди, досент.*

\*\*\*

Бюйцк рус тянгидчиси В.Г.Белински  
бюйцк зящмят вя фядакарлыгла халг ядябий-

йатынын гийматли эювщярлярини топлайан,  
онлары унудулуб мящв олмагдан горуйан  
адамларын зящмятини щяр жцр тягдир вя  
тяшяккцря лайиг щесаб едир, йцксяк  
гийматляндирирди. Бу бахымдан республика-  
мызы, Эцржцстанын, Ермянистанын вя  
Даьыстанын азярбайжанлылар йерляшян  
йерлярини эязиб, сябр вя мящяббятля 800-я  
гядяр яфсая топламыш, бунларын щялялик  
анжаг аз бир щиссясини чап етдирмиш  
Сядник мцяллимин зящмяти дя юз гийматини  
алмыш, эениш охужу кцтлясинин, сюз  
сярвятини севянярин щюрмят вя  
етимадыны газанмышдыр.

*Шамхялил Мяммядов,  
педагогы елмляри намизияди.*

\*\*\*

Сядник Пашайев ясаян Азярбайжан  
ашыг поезийасынын вя мусигисинин тядги-  
гатчысыдыр. Лакин Азярбайжан фолк-  
лорщнаслыьында бир бошлуьу – ясатир,  
яфсая вя рявайятлярин щяля там щалда  
топланмадыьыны эюрдцкдя цзцнц районла-  
ра, кяндляря, обалара тутуб гядим  
галаларымыз, эюл, чай, гайа, даь, даш вя с.

Шаггында йаранмыш яфсаняляри топламаа башлады. Бунларын бящряси олага «Йашайан яфсаняляр» (1973), «Йурдумузун яфсаняляри» (1976), «Йанардаь яфсаняляри» (1978) китаблары ярсяйя эялди.

Нящайят, мцяллифин топладыы материал Низами сщет вя мотивляри иля Азярбайжан халг яфсаняляринин гаршылыглы-мцгайисяли тядгигиня даир мятбуатда нящр едилмиш елми мягаляляри «Низами вя халг яфсаняляри» монографийасынын йаранмасына сябяб олур.

«Низами вя халг яфсаняляри» Низами Эянжявинин, Низами мювзуларынын Азярбайжан торпаына вя аьыз ядябиййатына баьлылыыны юйрянмяк бахымындан фолклорщцнаслыымыза щядиййядир.

*Яли Жяфярли,  
филолозийа елмляри намизяди, досент.*

\*\*\*

Сядник Пашайевин ашыг сянятиндя, хцсусян ашыг поезийасында сазын ролу, онун кюк вя пярдяляри шаггында суюлядийи фикирляр дя елми ящямиййятя маликдир. Мцяллиф тядгигат нятижясиндя беля гянаятя

эялир ки, ашыг поезийасы иля мусигиси сых  
ялагядя йаранмыш вя бир-бириня гаршы-  
лыглы тясир едяряк инкишаф етмишдир.  
Ашыг шеіринин формалары сазын пярдяляри  
илия ялагядар олдуьу кими шеірин рущу да  
ися сазын кюкляри илия ялагядардыр.

С.Пашайевин суюлядийи нятижялярин  
ашыг мусигиси илия мяшбул олан муси-  
гищнасларын да тядгигат ишиндя мцсбят  
ролу олажагдыр.

*Байрам Щцсейли,  
сянятищнаслыг намизяди.*

\*\*\*

«Чешмя» фолклор театры коллек-  
тивинин юзцнямяхсус йарадыжылыг йолу  
вардыр. Бурада озан-ашыг сянятиня, онун  
шеір вя мусиги чаларларына, ейни вахтда да  
халгымызын мювсцм вя мярасим нямя-  
ляриня, этнографик рягс вя ойунларына, адят  
вя яняняляриня эениш мцнасибят бяслянир.  
Бу йени театрын рящбляри фолклорщнас  
Сядник Пашайевдир.

«Чешмя»нин репертуары чох зян-  
эиндир. Гящряманлыг щиссляри ашылайан  
«Чянлибелляр йериндями?», лирик ящвал-  
рущийя ифадя едян «Ойан, овчу, овун

кечди», севинжля кядярин нцбары олан «Кяр-  
рям чешмяси» кими машнылары, эяр-  
лылары, «Ямрац» дастаныны коллектив  
цзвляри бир севинжля, юзляриня мяхсус бир  
шыкилдя ифа етмяйи бажарырлар.

*Рауф Исмайылзаде,  
сянятищнаслыг намизяди.*

\*\*\*

### **Çox hörmətli Sədnik müəllim!**

Sizi çağdaş folklorşünaslığımızın ən gör-  
kəmli zəhmətkeş və məşhur nümayəndələrindən  
biri kimi 80 illik yubileyiniz münasibətilə  
ürəkdən təbrik edirəm. Azərbaycan folklorunun  
toplanması və tədqiqinə böyük xidmətləri olan  
bir ədəbiyyatşünas kimi siz folklorşünaslıq  
elminizin inkişafına ciddi töhfələr vermişsiniz.  
Müxtəlif zamanlarda çap etdirdiyiniz monoqrafi-  
yalar, folklor antologiyaları folklorşünaslığın  
tarixində silinməz izlər buraxmışdır. Siz bir el  
ağsaqqalı və dost kimi də böyük etibar qazan-  
mışsınız. Sizi bir daha ürəkdən təbrik edir, Sizə  
möhkəm cansağlığı, daha böyük yaradıcılıq  
uğurları arzulayıram.

*İSA HƏBİBBƏYLİ,*

*Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru,*  
*21.05.2009*

\*\*\*

Qocaman alim, əvəzsiz ziyalı, dəyərli insan Sədnik Paşa Pirsultanlını 80 illik yubileyi münasibəti ilə “Çölçülər ədəbiyyat birliyi” adından təbrik edir, ona bundan sonrakı həyatında can sağlığı və yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

*Raqif Raufoğlu,*  
*Bəxtiyar Elcan, Xanəmir*  
*19.05.2009.*

\*\*\*

Folklorumuzun cəfakəş məcnunlarından olan elimizin iftixarı Sədnik Paşayev öz ömür sarayına 80-ci qızıl kərpicini qoydu. Əfsanələrimizə, rəvayətlərimizə elə könül verib ki, öz ömrü də əfsanələşdi, rəvayətləşdi, folklorlaşdı. Sədnik Paşayev kimi məşhurlaşdı, Pirsultanlı kimi folklor dünyasının sultanlarından birinə çevrildi. Bu da taleyin bir yazısı imiş. 80 il özü üçün yox, folklorumuz üçün yaşamalılı, türk ellərinə məxsus

folklor mühitlərinin adından danışmaq ixtiyarı qazanmalı imiş.

Əziz Sədnik müəllim, Sizin 80 yaşıınız folk-lorda məcnunluğun zirvəsidir. Elə o zirvədəcə Sizi Naxçıvan qaydasınca təbrik edirik.

*Məhərrəm CƏFƏRLİ,  
Rafiq BABAYEV,  
AMEA Naxçıvan bölməsinin  
folklorşünaslıq şöbəsi, professor  
25.05.2009*

\*\*\*

Mayasını qocaman Kəpəzin abı-havasından, dadını-duzunu nazlı Göygölün ağ suyundan götürmüş, ömrünü-gününü, bütün mənalı həyatını xalq inciləri, əfsanə, bayatı, atalar sözləri, rəvayətlər toplamağa həsr etmiş beyni yanar, qəlbi qaynar Sədnik müəllim, Sizin 80 illik yubileyinizi körpə uşaq səmimiyyəti, pirani qoca müdrikliyi, comərd cavan sevinci ilə ürəkdən təbrik edirəm. Azərbaycanın sənintək kişilərə ehtiyacı çoxdur çox.

*Cəfər CƏFƏRLİ,  
AMİ-nin Salyan filialının  
baş inspektoru, tələbəniz,  
16.05.2009*

\*\*\*

Ulu Hocamız sekseninci ildönümünü izzet və hörmətlə kutlarız. Sizinle kurur duyuruk və sizi çox-çox severiz.

**YILDIZ SAYSAL**  
*Pirsultan torunlarından*  
**21.05.2009**

\*\*\*

**Hörmətli Sədnik müəllim!**

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu Sizin 80 illik yubileyinizi Azərbaycan mədəniyyətinin möhtəşəm hadisəsi kimi qiymətləndirib, yubiley sevinclərinə qoşulur.

Hörmətli professor, Azərbaycan folklorşünaslıq elminin inkişafında Sizin əvəzolunmaz xidmətləriniz vardır. Siz uzun onilliklər ərzində hər cür əzablara sinə gərib milli folklorumuzun toplanması, təbliği və tədqiqi sahəsində son dərəcə böyük uğurlar əldə etmişiniz. Sizin sayə-nizdə milli folklorumuzun minlərlə incisi itib-batmaqdan xilas olmuşdur. Biz Sizin çoxsaylı kitablarınızı elmə və xalqa sədaqətlə xidmətin parlaq təzahürləri kimi qiymətləndiririk.

Hörmətli Sədnik müəllim. Siz bütün ömrünüzü əyalətdə yaşasanız da, həmişə Azərbaycanın elmi və mədəni həyatının ön cərgəsində olmusunuz, öz parlaq fəaliyyətinizlə əyalətdə yaşamağın, ətalətdə yaşamaq olmadığını hamıya sübut etmişiniz.

Sizin AMEA Folklor İnstitutundakı fəaliyyətiniz geniş və məhsuldardır. Kollektivin hər bir üzvü Sizi özünə doğma sayır, öz bilik və bacarıqlarınızı onlardan əsirgəmədiyinizi çox yüksək qiymətləndirir.

Siz bu gün coşğun elmi fəaliyyətlə məşğulsunuz. Ardıcıl şəkildə çap olunan kitablarınız və məqalələriniz bizləri sevindirməklə yanaşı, əsl alim ömrünü necə yaşamağı da bizlərə öyrədir.

Əziz Sədnik müəllim, biz Sizi çox sevir, Sizə uzun ömür, cansağlığı və yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

*Hüseyn İsmayilov,  
AMEA Folklor İnstitutunun kollektivi və  
institutun direktoru, filologiya elmləri  
doktoru, professor  
23.05.2009*

\*\*\*

**Sayın prof. Dr. Sednik Paşa Pirsultanlı**

## **Degerli hocamız!**

Sizi içden dileklerimizle kutluyoruz. Türk dünyası için yapmakda olduğunuz işler her bir türkün sevgisini kazana bilmişdir. “Doğu halk şiirleri” adlı çalışmalarımızda da büyük katkılarınız olmuşdur. Bu nedenle Size her zaman borçluyuz.

Bilim adamının yapa bileceği işlerin ötesini yapa bildiyiniz için de tebrik ediyoruz.

Ayrıca sekseninci doğum gününüzü kutluyoruz! Tanrı yardımcınız olsun. Tanrı Sizi korusun!

Sevgi ve saygılarla.

***Prof. Dr. Orhan Bahçivan – araşdırmaçı,  
Almaniya Bekir Karadeniz – şair, çevirmen,  
araşdırmaçı, Almaniya,  
19.05.2009***

\*\*\*

Respublikamızın hörmətli, çox cəfəkeş, Azərbaycan folklorunun tədqiqində böyük xidmətləri olan, Azərbaycan folklorunu xaricdə də təbliğinə çox əmək sərf eləmiş alim, yazıçını 80 yaşının tamam olması münasibəti ilə təbrik edir, cansağlığı və yaradıcılığında daha çox müvəffəqiyyətlər arzu edirəm.

*Yunis Nurməmmədov,  
GDU-nun dosenti.*

\*\*\*

**Degerli hemyerlim, ustadımız,**

Türk dünyasının kocaman bilim adamı  
Sednik Paşa Pirsultanlı!

Merhaba hocam!

Benim dedelerim Osmanlı-Sefevi savaşında  
Genceden Türkiyeye (Osmanlıya) köç etmişler.  
Sizin gibi degerli bir hemyerlimin olduğunu  
malesef ki, internetde ogrene bilmişim. Ben avu-  
kat olaraq Silfkede çalışıyorum. “Andız” edebiy-  
yat konalgasının (dergisinin) yönetmenliğini  
yapıyorum. Sizinle irtibat kurmak, şiirlerinizle və  
öykülerinizle yakından tanışmak isterim. Sizin  
büyük bir bilim adamı olduğunuzu Türkiyemizde  
her kes konuşuyor.

Degerli hocam!

Ne tesadüf ki, Siz benim dedelerimin ya-  
şadığı topraklarda, bense Sizin dedelerinizin  
yaşadığı topraklardayım. Şükürler olsun ki, siz  
de, ben de türk topraklarında, güzelim türk  
vatanında yaşıyoruz.

Ortak dostumuz Celil Yurtseven Sizin 20  
mayısta seksen yaşınıza girdiyinizi söyledi. Sizi  
içden duyğularla kutluyorum. Büyük başarıları-

nızın hiç bitmeyeceğine bütün kalbimle inanıyorum.

Sevgi ve saygılarla.

*A. UĞUR OLGAR,  
Türkiye, 18.05.2009*

\*\*\*

**Əzizim Sədnik müəllim!**

Göndərmiş olduğunuz “Pirsultan” jurnalını və mənə həsr etdiyiniz şeirləri aldım. Çox sevinirəm ki, Sizin kimi böyük alim mənim haqqımda xoş sözlər deyir. Yaradıcılığımıza stimül verəcək yazılarınıza görə də Sizə çox təşəkkür edirəm. Ümid edirəm ki, bundan sonra bizim əməkdaşlığımız daha sıx və daha intensiv olacaqdır. Avropada yaşayan türklər, özəlliklə Almaniyə türkləri sizləri sevirlər. Sizin yaradıcılığımızın ana xətti olan folklor tədqiqatlarınız Avropa və dünyada türklərin əsil tarixini təbliğ edir. Bizim bu gün diasporçu kimi göstərdiyimiz çabalarımızda Sizlərə böyük ehtiyacımız var. Biz inanırıq ki, Azərbaycan naminə, Türk dünyası

naminə görəcəyimiz işlərdə hər zaman bizləri dəstəkləyəcəksiniz.

Bildiyim qədər 20 may 2009-cu ildə 80 yaşınız tamam olur. Bu münasibətlə Sizi səmimi qəlbdən təbrik edirəm. İnanıram ki, ömrünüzün bu müdrik çağında enerjili və daha məhsuldar işləyəcəksiniz.

Siz türk millətinin ən dəyərli şəxsiyyətiniz. Bir türk alimi üçün bundan şərəfli məqam ola bilməz. Bir daha Sizi təbrik edirəm və dostluğumuzun, elmi əməkdaşlığımızın daha davamlı, intensiv olacağına inanıram.

***Hörmət və sevgilərlə:***

***Nuridə Atəşi,***

***Şairə, Almaniyada Nizami adına***

***Mədəniyyət İnstitutunun direktoru***

**\*\*\***

**Çox hörmətli Sədnik Paşa Pirsultanlı!**

Sizin 80 yaşınızı səmimi qəlbdən təbrik edir, Sizə möhkəm can sağlığı arzu edirəm. Biz Avropada yaşayan Azərbaycan türkləri Sizin kimi böyüklərimizlə, alimlərimizlə hər zaman fəxr etmişik.

Bir alim kimi çəkdiyiniz zəhmətlər bizlərin baş ucalığı, sevincimiz və onurumuzdur. Sizə daha böyük yaradıcılıq uğurları və möhkəm can sağlığı arzulayıram.

Bütöv və qüdrətli Azərbaycanda görüşmək arzusu ilə.

***Bülent Gürçam,  
Belçika-Azərbaycan evinin sədri  
18.05.2009***

\*\*\*

### **Sədnik Paşa Pirsultanlı- 80**

Türk dünyasının tanınmış folklorşünası Sədnik Paşa Pirsultanlının mayın 20-də 80 yaşı tamam oldu.

Bütün həyatını xalq ədəbiyyatı incilərinin toplanmasına və tədqiqinə həsr edən qocaman alim Sədnik Paşa Pirsultanlı yazıb yaratdığı müddətdə xalqımızın elm xəzinəsinə 50-dən artıq kitab və yüzlərlə məqalə bəxş etmişdir. Türk dünyasında sevilib-sayılan Sədnik Paşa Pirsultanlı bütün türk xalqının ozan-şairi olan Pir Sultan Abdalın soyundandır.

Türk dünyasında ağızdan ağıza keçib qorunan ədəbi incilərimizi toplayan, tədqiq edən,

xalqa çatdıran Sədnik Paşa Pirsultanlı yorulmaz alim və xalq ədəbiyyatı bilicisidir.

Çalışdığı kollektivin əzizi olan, tələbələrini tərəfindən sevilən Sədnik Paşa Pirsultanlı 80 illik yubileyi münasibəti ilə “Region-Xəbər” qəzetinin əməkdaşları səmimi qəlbdən təbrik edir, dəyərli alimimizə, ustad folklorşünasımıza uzun ömür, yeni-yeni uğurlar arzulayırıq. İnanırıq ki, bu yorulmaz insan 100 yaşında da bu cür həyat eşqi ilə dolu olacaqdır.

**“Region Xəbər” qəzeti, № 3, səh 16**

\*\*\*

**Sayın prof. Sednik Pirsultanlı.**

80 yaşını doldurmanız sebebiyle, sizi candan və gönüldən kutluyor, nice sağlam və başarılarla dolu yıllar niyaz ediyorum.

Anadoludan göçüb, kanınızda taşıdığınız Türklüğün kabiliyetlerini 7 göbek sonra bile, ecdadına yakışır şekilde devam ettirmeniz Sizin için olduğu kadar bizler için de gurur vesilesidir.

Pir Sultan Abdalın neslini yaşatmanız ve ona layık torunlar torunu olmanız yanında, asıl önemli olan verdiğiniz eserlerle Türk Milletine ruh ve şuur vermenizdir.

Gence Devlet Üniversitesinde professor olarak öğrencilerinize aktardığınız şuur kitaplarınız

dalga-dalga Anadoluya, Azerbaycana ve bütün türk dünyasına yayılmaktadır.

Halka hizmeti mukaddes kabul eden bir mütevazi hoca olarak Sizi, tekrar tebrik ediyor, halkın ve halka hizmetin kıymetini ifade eden şu sözlerinizi dağa, taş a yazılası gerekli sözler olarak kabul ediyorum.

*Ağa olma vatanına taş taşı,  
El gülende ben de gülmüşem oğul,  
Halkın attığı taş düşer uzağa,  
Yıkılırsın halk kaldırır ayağa.*

250 milyonluk Türk Milletini, Sizin gibi halka hizmet edenleri çoksa elbette halk ayağa kalkacaktır.

Gözlerinizden öpüyorum.

**PROF. DR. TURAN YAZGAN,**  
***Türk Dünyası Araştırmaları vakfı***  
**21.05.2009**

\*\*\*

**Sayın professor Sednik Paşa Pirsultanlı**

80 yaşınız sebebiyle Sizi kutluyor, başarı v e sağlık diliyoruz.

Dedeniz Pir Sultan Abdalın adına kurulmuş olan Alevi Bektaşî Federasyonu üyeleri, tüm alevi türkler Sizi kutluyor və sevir.

Ustadımız Pir Sultan Abdalın torunu gibi onun neslini yaşatmanız bizleri memnun ediyor. Siz bizlerin onur və kurur yerisiniz. Degerli eserlerinizi her kes – aleviler və alevi olmayanlar taktir etmektedir.

Tüm aleviler adına Sizi kutluyoruz.

Siz çağımızda türk ilminin, türk şiirinin Pir Sultan Abdalısınız. Pir Sultan Abdala layık olan 80 yaşlı güzel bir torunsunuz.

Nice mutlu yıllar Yüce Allahdan temenni ediyoruz.

Sayın Prof. Dr. Sednik Paşa Pirsultanlı  
Göndermiş olduğunuz kitaplar Ankara  
Şubemize ulaşmıştır.

Çok teşekkürler... Sevgi və saygılarla.

**PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR  
DERNEĞİ GENEL MERKEZİ  
20.05.2009**

\*\*\*

Görkəmli folklorşünas alim Sədnik Paşa  
Pirsultanlıya göndərilən təbriklər dərin məz-

munlu, parlaq ideyalı, səmimi alqışlarla, arzu və istəklərlə cilalanmış tarixi təbriklər çələngidir.

Bu zəngin təbriklər salnaməsi professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasının humanist, vətənpərvər, təlim-tərbiyəvi və estetik dəyərlərlə bağlı olduğuna, həm də onun müqəddəs elmi-nəzəri ideyasını aşkarladığına görə oxuculara təqdim etdik.

Sevindirici haldır ki, bu təbriklər salnaməsi professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasını oxuculara çatdırır, onlara gözəl və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, həm də görkəmli folklorşünas tədqiqatçıya, mahir pedoqoqa, istedadlı şairə, məsuliyyətli publisistə dərin ümum-xalq məhəbbəti qazandırır.

## ***IV Fəsil***

### ***Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-tədqiqat əsərləri***

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Nizami və xalq əfsanələri” mövzusunı tədqiq edən ilk tədqiqatçı alimdir. Nizaminin əsatir və əfsanələrlə bağlı olması müasir folklorşünaslığın qarşısında duran başlıca problem olmuşdur.

Bu problemi həll etmək üçün ədəbiyyatımız sağlam düşüncəsi, atəşli qəlbi olan, vətən mülkünü gəzib xalqın mənəvi sərvətini toplayıb tədqiq etmək eşqi ilə yaşayan Sədnik Paşa kimi folklorşünas alimi tələb edirdi. Bu tələbi Sədnik müəllim səmərəli həll etməyə nail oldu.

Sədnik Paşanın mahir folklorşünas olduğunu “Aşıq Bəsti” (1969), “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Xəstə Qasım” (1976), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978), “Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı” (1981), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985), “XIX əsr Azərbaycan aşığı yaradıcılığı” (1990), “Xalqın söz mirvariləri” (1999), “Ağdabanlı şair Qurban” (2000), “Dabravol Qasımın lətifələri” (2001), “Ozan-aşıq sənətinin nəzəri problemləri” (2002), “Bir içim nəğmə” (2003), “Əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər” (2005), “Azərbaycan folkloruna dair tədqiqatlar” (2006), “Publisistika və folklor” (2007), “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (2009), “Lilpar bulağı”, “Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” (2011) və s adlarda çap olunan yetmişdən artıq kitabı təsdiqləyir.

Sədnik Paşa Nizami irsinin xalq yaradıcılığı ilə bağlılıq problemini araşdırıb həll etməkdə parlaq uğur qazanmışdır. Dahi Nizaminin xalq

müdrikliyi, xalq hikməti, xalq biliciliyi xəzinəsi olan folklordan səmərəli bəhrələnməsini tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında Sədnik Paşanın təhlil etməsi onun yaradıcı təşəbbüsüdür.

“Nizami və xalq əfsanələri” kitabı ciddi elmi axtarışların və səmərəli əməyin məhsuludur. Kitabda görkəmli ədəbiyyatşünaslardan M.Ələkbərov, Ə.Mübariz, M.H.Təhmasib, H.Arashlı, H.Əlizadə, Ə.Axundov və başqalarının xidmətləri yüksək qiymətləndirilir.

“Nizami və xalq əfsanələri” kitabı “Nizaminin həyatı ilə bağlı əfsanələr”, “Sirlər xəzinəsi” və əfsanələr”, “Əfsanələrlə süslənmiş eşq dastanı”, “Leyli və Məcnun” poeması və nakam məhəbbət əfsanələri”, “Yeddi gözəl” poemasının əfsanə qaynaqları”, “İsgəndərnamə” poemasını doğma torpağa bağlayan əfsanələr” adlı bölmələrdən və nəticədən ibarətdir.

Bu kitab dahi Nizaminin folklordan səmərəli bəhrələndiyini düzgün əsaslandırır. Ona görə ki, çox səmərəli araşdırmaların nəticəsində yazılmış tədqiqat monoqrafiyasıdır.

Sədnik Paşa Pirsultanlının əfsanə toplamaq məqsədi ilə Naxçıvan, Astara, Masallı səfərləri çox mənalı olmuş, görkəmli adamlarla görüşmüş, maraqlı söhbətlər etmiş, faydalı əfsanələr toplamışdır.

Aşıq Şəmşirin atası Ağdabanlı Qurbanın, Aşıq Bəstinin, Xəstə Qasımın əsərlərini toplamış, tədqiq etmiş, nəşr edib oxuculara ərməğan vermiş Sədnik Paşa həmişə səmərəli çalışır və gözəl kitablar çap etdirir.

Sədnik Paşanın dahi Nizami çeşməsinin folklor qaynaqlarını diqqətlə araşdırıb tədqiq etməsi faydalı nəticə vermiş, dərslikləri də zənginləşdirmişdir.

Xalq şairi Səməd Vurğun dahi Nizaminin yaradıcılığından bəhs edərək yazmışdır: “Nizaminin yaratdığı əsərlərin mənbələrindən biri xalq içərisində yayılmış nağıl və əfsanələrdən, şifahi xalq yaradıcılığından ibarət olmuşdur.

Böyük şairin “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun” poemaları və başqa əsərləri xalq əfsanələri və dastanları üzrə qurulmuşdur”.

Xalq şairi Səməd Vurğunun bu müqəddəs kəlamının şərhini professor Sədnik Paşa Pirsultanlı səmərəli elmi araşdırmalar aparmaq və Nizami əsərlərinin folklorla əlaqəsini tədqiq etməklə vermişdir. Onun “Nizami və xalq əfsanələri” adlı kitabı bu problemin şərhinə həsr edilmişdir.

Professor Sədnik Paşa yazır ki, Nizami Gəncəvinin ədəbi irsi zəngin təlim-tərbiyə mən-

bəyidir. Buna görə də ətraflı tədqiq edilib öyrənilməli və gənc nəslin mütaliəsinə verilməlidir.

Aydındır ki, folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası tamamilə Azərbaycan pədoqoji fikrinin tələblərinə cavab verir. Gələcəyin səmərəli qurucuları olan gənc nəslin dünyagörüşünü, biliyini, nitqini, parlaq hafizəsini zənginləşdirmək üçün təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli əsərləri gənc nəsle şüurlu mənimsətmək müasir müstəqil Respublikamızda təhsil problemlərinin qarşısında duran əsas vəzifədir.

Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” poemasındakı “Süleyman və əkinçi”, “Bülbül ilə qızılquşun dastanı”, “Sultan Səncər və qarı hekayəsi”, “Ovçu, it və tülkü dastanı”, “Nuşirəvan ilə bayquşların söhbəti” kimi hekayələrin süjet və motivləri folklorşünasın mülahizələri, xüsusilə “bu hekayələr bilavasitə Azərbaycan folklorundan, onun ən qədim əsatir və əfsanə qaynaqlarından istifadə yolu ilə yaranmışdır” qənaəti düzgündür.

Poemadakı mənzum hekayələrin süjet və motivləri, Azərbaycan folklorundan gətirilən əsatir və əfsanələrin müqayisəli təhlili müəllifə mülahizələrini əsaslandırmağa kömək edir və onun qənaətinə, yəni gəldiyi nəticəyə inam

yaradır. Onun gəldiyi nəticəni professor Mikayıl Rəfilinin fikri də təsdiq edir.

Professor Mikayıl Rəfil yazır: “Xosrov və Şirin” İran tarixindən doğmamışdır, bəlkə Azərbaycan xalqının daxilində yaşamış olan qədim və gözəl bir əfsanədən qüvvət almışdır. Bütün varlığı ilə Gəncə elinə bağlı olan Nizami öz ilhamını çox zaman xalqın əfsanələrindən, el mərasimlərindən, xalqın dimağında süslənmiş, bəzənmiş, qəşənglənmiş olan dastanlardan alırdı”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tarixi-etnoqrafik abidələr, toponimik yer adları, Nizaminin əsərlərinə çəkilmiş miniatürlər, “Şirin qala”, “Fərhadın səsi” və ümumiyyətlə, Fərhad və Şirinlə bağlı əfsanələrdən səmərəli istifadə etmiş, zəngin material toplamış və bu qənaətə gəlmişdir ki, “Xosrov və Şirin” poemasının yaradılmasında “xəyal ilə bəzənmiş” (M.Qorki), xalqımızın səmimi və sadə duyğularını ifadə edən Azərbaycan əfsanələri də bizə nüsxə olmuş, dahi Nizamiyə zəngin material vermişdir.

Poemadakı süjet və motivlərlə əfsanələrin müqayisəli tədqiqi də həmin mülahizənin düzgünlüyünü əsaslandırır. Müasir dövrümüzdə Nizami “Xəmsə”sinin el variantları daha geniş yayılmış, yeni məna və məzmun kəsb etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Nizamini sənət dünyasında folklor ilə bağlı min çeşmə qaynayır. Onların suyu bir-birinə qarışıb böyük sənət nəhri yaradıb” fikri düzgündür.

Ona görə ki, dahi sənətkar Nizami Gəncəvinin epik əsərlərində əsatir və əfsanələrdən səmərəli şəkildə geniş istifadə olunmuş, əsərlərin məzmun və ideyası, həm də təlim-tərbiyəni və bədii-estetik mahiyyəti zənginləşdirilmişdir.

Bu da çox təbiidir, çünki, müəllifin əsərlərində tədqiqatçının dediyi kimi, əfsanələr Nizami təhkiyəsinin əsasına hopmuş, ümumiləşdirilmiş və zənginləşdirilmişdir.

Xalq yaradıcılığı ilə möhkəm bağlılıq Nizami irsinin xəlqiliyini, bədii-estetik dəyərini, təlim və tərbiyəvi dərinləşdirmiş, təsir qüvvəsini artırmışdır.

Kitabın nəticəsində verilən əsatir və əfsanələrlə bağlı ümumiləşdirmələr və tövsiyyələr çox gözəl təsir bağışlayır, oxucunun qəlbini və duyğularını pərvazlandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan xalq əfsanələri” və “Nizami və folklor” adlı tədqiqat əsərləri dahi Nizami Gəncəvi bədii çeşməsinin nadir folklor qaynaqlarıdır, əfsanələr çələngi ilə zənginləşdirilmiş sənət inciləridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasının, gərgin axtarışların və məsuliyyətli elmi-nəzəri, pedoqoji-metodik prinsiplərin əsasında yazdığı bu tədqiqat əsərləri, daha dəqiq desək, Nizami çeşməsinin folklor qaynaqları Azərbaycan folklorşünaslığına çox nadir və dəyərli hədiyyədir. Tədqiqatçı alim Sədnik Paşa Pirsultanlının vətənə və xalqa şərəfli xidmət etməyin, sülhün, azadlığın, xoşbəxtliyin, elmin, mədəniyyətin, maarif və incəsənətin inkişaf yollarını göstərən elmi-nəzəri ideyasının əsasında yazdığı bu nadir sənət inciləri əbədiyaşar xəzinə mənbəyidir.

Azərbaycan aşığı poeziyası qədim və zəngin tarixə malikdir, müdrikliyin estetik mənbəyi, çox canlı və təsirli təlim-tərbiyə məktəbidir.

Aşığı poeziyasında Vətən məhəbbəti, qəhrəmanlığın, əməyin, sənətin, sülhün, qardaşlığın, dostluğun, səmimiyyətin, müdrikliyin tərənnümü əsas yer tutur, insanın mənəvi dünyasını, bədii təfəkkürünü zənginləşdirir.

Aşığı poeziyasında folklorun bir sıra janrlarından, xüsusilə əfsanə və rəvayətlərdən istifadə olunur, oxuculara, dinləyicilərə gözəl təsir bağışlayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan folkloru və aşığı yaradıcılığı” adlı dər

vəsaiti çox faydalı və əhəmiyyətlidir, çünki gərgin axtarışların nəticəsində tədqiq olunub yazılmış elmi-nəzəri əsərdir.

Dərs vəsaiti “Aşıq yaradıcılığı”, “Dirili Qurbani”, “Tufarqanlı Abbas”, “Sarı Aşıq”, “Tikmədaşlı Xəstə Qasım”, “Abdalgülablı Val-eh” adlı bölmələrdən ibarətdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı istedadlı folklorşünas alim və mahir pedaqoq kimi Azərbaycan xalqının qaynar söz çeşməsindən, onun qaynaqlarından öyrənməyi, sevimli Vətən torpağını qarış-qarış gəzib mənəvi sərvətimizi toplamağı, tədqiq etməyi özünə mənəvi vətəndaşlıq, alimlik, müəllimlik və mənəvi borc, şərəf bilən çox məsuldar, tələbkər, qayğıkeş tədqiqatçı, gözəl tarixi şəxsiyyətdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının səmərəli əməyi nəticəsində “Aşıq Bəsti” (1969), “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Nizami və folklor” (1976), “Xəstə Qasım” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1983), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985) adlı kitabları nəşr olunmuşdur. Onun yetmişdən çox kitabları çap edilib oxuculara ərməğan verilmişdir.

O, mülahizələrini əsaslandırmaq, oxucularını inandırmaq və tədqiqatını zənginləşdirmək məqsədilə qarşısına qoyduğu problemin elmi-

nəzəri, pedaqoji-metodik təhlilini ətraflı və düzgün verməyə çalışıb məqsədinə nail olur.

Tədqiqatçının müxtəlif mənbələrdən gətirdiyi nümunələr, paralellər, araşdırmalar, onun tədqiqat əsərlərinin məzmun və ideyasını zənginləşdirir, dəyərini artırır.

Dərs vəsaitlərində “Kitabi Dədə Qorqud” eposuna, ümumiyyətlə, Azərbaycan dastanlarının qədim səciyyəvi xüsusiyyətlərinə nəzər yetirilir, epos poetikasının oxşar və fərqli cəhətləri izlənilir, aşıq poeziyası ilə vəhdətdə tədqiqata cəlb edilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının XV-XVI əsrlərdə anadilli şeirin kütləvi şəkildə milli heca vəznində yaradılması, mənzum atalar sözlərinin, xalq düzgülərinin və mahnılarının heca vəznli şeirin inkişafına müsbət təsiri haqqında mülahizələri çox maraqlı və əhəmiyyətlidir.

Onun Şah İsmayıl Xətai poeziyasının xalq şeiri ənənələri ilə bağlı olması, böyük sənətkarın aşığıların hamisi kimi hörmət qazanması haqqındakı araşdırmalar da bizə çox şey deyir.

Şah İsmayıl Şeyx Heydər oğlu Xətai (1486-1524) Ərdəbildə anadan olmuşdur. Anası Aləmşahbəyim Ağqoyunlu hökmdarı Uzun Həsənin qızıdır, maarifpərvər xanımdır.

Şah İsmayıl Xətai “Divan” yaratmış, “Dəhnamə” və “Nəsihətnamə” adlı təlim-tərbiyəvi mahiyyətli əsərlər yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Şah İsmayıl Xətəinin didaktik-əxlaqi mahiyyətli “Dəhnamə” və “Nəsihətnamə” adlı əsərlərini diqqətlə araşdırmış, tədqiq etmişdir.

Dərs vəsaitində ozan-aşıq yaradıcılığının XII əsr Nizami dövrü, XVI əsr Şah İsmayıl Xətai dövrü və XVIII əsr Molla Pənah Vaqif dövrü ilə bağlılığı düzgün tədqiq olunub müəyyən-ləşdirilmişdir.

Müəllifin həmin bölgü ilə əlaqədar gətirdiyi nümunələr, izahat və müqayisələr dərs vəsaitini zənginləşdirir, onun təlim-tərbiyəvi və elmi-nəzəri əhəmiyyətini artırır. Müəllifin Molla Pənah Vaqif haqqındakı izahatı gözəl təsir bağışlayır, çünki bu məsələ haqqında maraqlı və əhatəli məlumat verilməmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının aşığı yaradıcılığının inkişaf mərhələləri, mövzu genişliyi, təsir qüvvəsi, milyonlarla insanların dilinin əzbərinə çevrilməsi, müasirliyi və əhəmiyyəti haqqında indiyə kimi apardığı araşdırmalar və tədqiqat inandırıcıdır, təsirlidir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa düzgün göstərir ki, aşığı poeziyasının yüksəliş dövrü XVI

əsrin görkəmli aşığı Dirili Qurbaninin zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığı ilə şərtlənir. O, ümumi təsvirçiliyə, yersiz təkrarçılığa qətiyyənlər yer vermir, hadisələri poetik sözün qüdrətilə təhlil edib aydınlaşdırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqatında istedadlı gənc aşiq Qurbaninin İrandan qədim ozanlar yurdu Gəncəyə səfəri və Dədə Yediyar kimi adlı-sanlı sənətkarlar qarşılaşması, həm də sazın-sözün qüdrətilə ona qalib gəlməsi hadisəsinin Şah İsmayıl Xətaiyə çatdırılması maraq doğurur.

Poeziyasının əsas obyektı insan, qayəsi isə insana dərin məhəbbət olan Şah İsmayıl Xətai yaradıcılığı haqqında professor Xəlil Yusifli haqlı olaraq yazır ki, yazılı ədəbiyyatımızda “heca vəznli şerimizin tarixi Şah İsmayıl Xətai ilə başlayır”.

Tarixi mənbələr göstərir ki, aşiq poeziyası Şah İsmayıl Xətai şeirinə qüvvətli təsir göstərmişdir. Şübhəsiz ki, “Şah Xətai” havasının və məşhur “Şah İsmayıl” dastanının yaradılması da şairin aşiq poeziyası ilə bağlı olmasından irəli gəlmiş, onunla əlaqədar olmuşdur.

Tufarqanlı Abbas ictimai bərabərsizliyin törətdiyi dəhşətli hadisələrin şahidi olmuş, yoxsulların dar ağacına çəkilməsini, zülmkar pad-

şahlarda ədalət və səxavətin olmamasını poetik sözün qüdrəti ilə bildirmiş, “elimə, ölkəmə saldılar talan” deyə etiraz səsini yüksəltmiş, istismarçı hakim quruluşa nifrət etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Abbas və Gülgəz” dastanını tədqiq etmiş, tarixi faktları ədəbi-bədii proseslə vəhdətdə araşdırmış və bu qənaətə gəlmişdir ki, Tufarqanlı Abbasın zəngin ədəbi irsi, bu qüdrətli el sənətkarının şer və dastan yaradıcılığı mükəmməl tədqiq olunmalı, toplanıb xalqın mütaliəsinə verilməlidir. Buna görə də, o, tədqiqatını davam etdirir və məqsədinə nail olur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan aşığı poeziyasında insan qəlbini təlatümə gətirən, nadir bayatıları ilə şöhrət qazanan XVII əsrin kamil söz sənətkarlarından biri olan Sarı Aşığı haqqında maraqlı tədqiqat aparmış, “Yaxşı-Yaman”, “Aşığı və Yaxşı” dastanlarından səmərəli istifadə etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı düzgün göstərmişdir ki, bayatı yaratmaq zirvəsinin uğurları yalnız Sarı Aşığa nəsib olmuşdur. Onun “Sarı Aşığı” mövzusunı diqqətlə işləməsi yaxşı nəticə vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı əfsanələrlə bağlı mövzuda apardığı səmərəli araşdırmalar və

yazdığı tədqiqat əsərləri, dərsliklər, dərs vəsaitləri, toplayıb çap etdirdiyi əfsanələr dərin məzmunu və parlaq ideyaya malikdir.

Ona görə ki, bu zəngin ədəbi və elmi tədqiqat materiallarında professor Sədnik Paşa Pirsultanlının müqəddəs və əhəmiyyətli elmi-nəzəri ideyası əsas yer tutur. Bu şərəfli əməyin nəticəsində yaradılıb xalqa ərməğan verilən əsərlərin əsas məzmunu və ideyasını, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətini müəllifin elmi-nəzəri ideyası təşkil edir, oxuculara, vətənə və xalqa məhəbbət hissi aşılayır.

Folklorşünas alim, istedadlı şair, məsuliyyətli publisist, mahir pedaqoq, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının qırx ildən artıq bir müddətdə yüksək cəsarət və bacarıqla Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsindəki şərəfli xidmətləri, Vətənə və xalqa dərin sevgisi, qayğısı, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə səmərəli məşğul olması, faydalı dərsliklər və dərs vasitələri yazıb çap etdirməsi, alovlu qəlbinin istək və arzusunu lirikasında ("Öz səsim" (1990), "Pirsultan bulağı" (1994), "İnciçəyim" (1996), "İlahi bir səs" (1999), "Bir içim nəğmə" (2003), "Pirsultan Pınarı" (2007), "Saz nəfəsli şeirlərim" (2008), adları qeyd olunan şeirlər kitablarında verməsi elm və sənət adamları

tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, ona uzun ömür, cansağlığı, şərəfli fəaliyyətində parlaq uğurlar arzulanmış, dərin hörmət qazandırmışdır. Onun bu parlaq uğurlar qazanması elmi-nəzəri ideyasının mütərəqqi təsiri ilə bağlıdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində çox məsuliyyətli, tələbkar və qayğıkeş folklorşünas, tədqiqatçı, toplayıcı və təbliğatçı alimdir, folklorun kamil şərhini verən mahir müəllimdir.

Professor Sədnik Paşanın əsərləri orta və ali məktəblərdə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik təhlilini verən dərs vəsaitidir.

Görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2010-cu ildə Gəncə şəhərində “Azərbaycan folklorunda gülüş” adlı kitabı nəşr olunmuşdur.

Kitabın birinci fəslində “Azərbaycan folklorunda gülüş”, ikinci fəslində “Lətifələrimizin yeni qəhrəmanları probleminin şərhı” verilir və nəticədə yekun vurulur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada tənisin inkişaf tarixi” adlı monoqrafiyası gözəl tədqiqat əsəridir.

Yetmişdən artıq kitabın müəllifi professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Aşıq yaradıcılığına, onun poetik və melodik sisteminə bir baxış” adlı müqəddimədə yazır: “Təcnis özlüyündə söz dənizidir. Təcnis həmin dənizin dibindən çıxarılan mirvaridir. Təcnis sözü qızıl külçəsidir, xəzinədə əvəzi olmayan daşqaşdır. Ona görə ki, sözün bütün incəlikləri, göz qamaşdıran ifadələri, cinas gövhərləri bu xəzinədədir”<sup>1</sup>. Bu monoqrafiya səmərəli tədqiqatın yəni nəticəsidir, faydalı bir dərslikdir.

Şah İsmayıl Xətai yaradıcılığının böyük bir hissəsi aşiq tərzində yazılmış qoşmalardan ibarətdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının Ş.İ.Xətai, M.P.Vaqif, Qasım bəy Zakir, Ə.Nəbatı kimi görkəmli nümayəndələri qoşma, gəraylı və təcnislər yaratmışlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf yolu” (2010) adlı kitabı dərin məzmunu və təsirli ideyaya malikdir. Bu kitab dörd fəsil və nəticədən ibarətdir.

Birinci fəsildə “XVI-XVIII əsərlərdə şifahi və yazılı poeziyamızda təcnis” problemi

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi. Bakı, 2010, səh.4

elmi-nəzəri həllini tapır. Bu fəsildə “XVI əsərdə Dirili Qurbani yaradıcılığında təcnis şeir şəklinin görüntüləri”, “XVI əsrdə Dədə Kərim yaradıcılığında təcnis”, “Tufarqanlı Abbas poeziyasında təcnisin mürəkkəb formalarının meydana gəlməsi (cığalı, müəmma və təkrar gəraylı təcnisləri)”, “Sarı Aşığın cinas bayatılarının bir küll halında meydana gəlməsi”, “Xəstə Qasım, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Nəbatı yaradıcılığında təcnis” adlı bölmələrin şərhı verilir.

Monoqrafiyanın ikinci fəslı “XIX əsrdə aşıq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatda təcnis” adlanır. Bu fəsildə “Varxiyanlı Aşıq Məhəmməd, Mücrum Kərim, Məhəmməd bəy Aşıq, Məlikballı Qurban, Qızılwəngli Aşıq Alı, Şəmkirli Hüseyn, Aşıq Musa və başqalarının yaradıcılığında təcnis”, “XIX əsrdə təcnis yaradıcılığında Aşıq Ələsgər zirvəsi”, “Aşıq Hüseyn Bozalqanlı, Tifil Əsəd, Seyfəli Aşıq Pənahın yaradıcılığında təcnis” adlı mövzular təhlil olunur.

Monoqrafiyanın üçüncü fəslı “XIX-XX əsrlərdə təcnis yaradıcılığı” adlanır. Bu fəsildə “Aşıq Şəmşir yaradıcılığında təcnis”, “Növrəs İman, Əli Bimar, Aşıq Həmayıl yaradıcılığında təcnis nümunələri” adlı mövzular elmi nəzəri baxımdan təhlil edilir.

Monoqrafiyanın dördüncü fəslı “Müasirlərimizin yaradıcılığında təcnis” adlanır. Bu fəsilə həmin mövzu tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında ətraflı şərhini tapır.

Əsərin nəticəsi maraqlı və məzmunludur. Monoqrafiyada Dirili Qurbaninin, yəni XVI əsrdən indiyə kimi davam edən təcnisin aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada inkişaf tarixi araşdırılıb təhlil olunur.

Tufarqanlı Abbas (XVII əsr), Sarı Aşiq (XVII əsr) cinas bayatların gözəl nümunələrini yaratmışlar. Sarı Aşiq haqqında Sədnik müəllim çox məzmunlu və ideyalı tədqiqat əsəri yazıb çap etdirmişdir. XVII əsdrə Tufarqanlı Abbas, XVII-XVIII əsrlərdə Xəstə Qasım təcnisin cığalı təcnis şeir formasını yazıb yaratmışlar.

Görkəmli sənətkarların yeni şeir nümunələrini yaratması sazın imkanlarını xeyli artırmış və qüvvətləndirmiş, oxuculara və tamaşaçılara gözəl təsir bağışlamışdır. Həmin şeirlər əsasında “Təcnis və Cığalı təcnis” havaları da yaradılmış, aşıqların ifaçılıq sənətini zənginləşdirmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatının yazılı poeziyasında Molla Pənah Vəqif, Qasım bəy Zakir, Nəbati və digər sənətkarların qoşmalarla yanaşı, təcnis nümunələri də yaradılmış, inkişaf etdirilmişdir.

Yazılı poeziyadakı təcnislər aşığıqlar üçün tükənməz lüğət xəzinəsidir. Bir sözlə demək lazımdır ki, yazılı poeziyada yaradılan təcnislər lüğət xəzinəsində sözün qızıl külçəsi kimi toplanmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən məlumdur ki, XVI əsrdə Qurbani yaradıcılığında ilkin nümunəsi yaradılan təcnis sonrakı əsərlərdə inkişaf etmiş, ustad Aşıq Ələsgərin təmsalında özünün yüksək zirvəsinə qədəm qoymuşdur.

Müasir dövrümüzdə, yəni XXI əsrdə təcnis şeir janrının onlarla nümayəndəsi yetişmiş, gözəl təcnislər yazıb yaratmış və yaradırlar.

XVII əsrdə bayatının, cinaslı bayatının, bağlama bayatının əvəzolunmaz görkəmli nümayəndəsi, Sarı Aşığın da onlarla davamçısı meydana çıxmış, gözəl sənət inciləri olan cinaslı bayatılar yazıb yaratmağa başlamışlar.

Məhəmməd bəy Aşıq, Qasım bəy Zakir. Aşıq Pəri, Aşıq Bəsti, Aşıq Həmayıl eyni cinaslı bayatılar yaratmışlar ki, bu cinaslı bayatıların hər birisi gözəl və nadir sənət inciləridir.

Şifahi və yazılı Azərbaycan poeziyasında cinas bayatılar müstəqil janr kimi yaradılmış, yeddi hecalı şeir forması kimi müstəqil inkişaf etdirilir, gözəl nümunələri yaradılıb oxucuların mütailəsinə verilir.

Azərbaycan ədəbiyyatında on bir hecalı qoşma ölçüsündə olan təcnislər müstəqil öz inkişaf yolunu davam etdirmişdir.

Maraqlıdır ki, nadir hallarda “Divani” şəklində, gəraylı şeir formasında təcnisin də vardır. Ancaq çox azdır.

Məlumdur ki, təcnislər əsasən on bir heca ölçüsündə olur. Bir həqiqət də vardır ki, təcnislərin cığalı və cığasız formaları da mövcuddur. Bu cığalı və cığasız təcnisin də tərbiyəvi mahiyyətli poetik nümunələridir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı cığalı və cığasız təcnislərin tərbiyəvi mahiyyətini tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında şərh etmişdir.

Təcnis yaradıcılığında Kəlbəcərli Aşıq Allahverdi Qəmkeş səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Onun şeirləri Cənubi və Şimali Azərbaycanda geniş yayılmışdır. Gəncədə Qəmkeş adına aşiq muzeyi vardır. Qəmkeş deyir:

Çox Sənəmə tərif deyib aşıqlar,  
Hamısından adı bəlli Sənəmsən.  
Sən sözü bir gözəllik rəmzidir,  
Sənəmlərdən çox gözəl Sənəm sən.

Qəmkeş ilə olmaq üçün düz danış,  
Qəlbindəkin sözlərinə düz danış.

İstəkli dost məndən küsər düz danış,  
Bəlkə bizim Əyyub deyən Sənəmsən?

Qəmkeş Kəlbəcərli Əyyubun “Sənəm” adlı şeirinə işarə edir, onu xatırlayır. Ancaq, deməli idi ki, Xəstə Qasım hamıdan əvvəl, yəni XVIII əsrdə “Sənəm” adlı təcnis yazmışdır.

Şair Bəhmən Vətənoğlu da gözəl təcnislər yaratmış və 1992-ci ildə çap olunmuş “Allahsız dünya” kitabında vermişdir:

Yolunda can verdim o, inanmadı,  
Ölümüm də gəldi yaradan öldüm.  
Yüz güllənin yarasından ölməzdim,  
Bir dilin vurduğu yaradan öldüm.<sup>1</sup>

Bəhmən Vətənoğlu “Qala” rədifli təcnisinin möhür bəndini bu misralarla tamamlayıb yazır.

Bəhmən dərdi ürəyindən at aya,  
Kədərini ilə qoyma, at aya.  
Fərsiz övlad göz dağıdır ataya,  
Şüursuzdan nə qalıbdı, nə qala?

Göyçənin Ağkilsə kəndində anadan olmuş, Növrəs İmanın bacısı oğlu İsmixanın yetmişinci illərdə Göyçədə yazdığı “Yaxşı, ya da mən” adlı

---

<sup>1</sup> Bəhmən Vətənoğlu. Allahsız dünya. Bakı, 1992, səh.34.

cığalı təcnişi geniş yayılmışdır. Bu təcniş aşığı yaradıcılığında bir abidədir.

Bəd qohuma şer söylədim car oldu,  
Açdım ürəyimi yaxşı yada mən.  
Yox aşiq yaxşı da var,  
Pis də var, yaxşı da var,  
Pis qohumdan yaxşıdı,  
Qapında yaxşı davar.  
Qohum var ki, qırıb atır yolumu,  
Nədən xoş gəlirəm yaxşı yada mən.

İsmixanam, dərdim yaradır mənim,  
Soruşmur əhvalım yaradır mənim.  
Yox aşiq yaradır,  
Bağrım başı yaradır.  
Min bəlaya düşmüşəm,  
Unudubdur yar adı.  
Ölürəm dilimdə yar adı mənim,  
Yetim dərqli olar, dərdim yada mən.

Şair Məmməd Aslan, şair Alqayıt, Məmməd İlqar, Həsən Göyçəli, Aşiq Sirac, İmam

Cəlili, Aşıq Afıq və başqaları gözəl təcnislər yaratmışlar. Aşıq Əlqayıt bu təcnisində hadisələri real verir:

Vətən diləmişdim, sən isə fələk,  
Bir yazdın qürbətə, bir də yaz məni.  
Ya qismət, sahilə çıxam, çıxmayam,  
Bir dərin gözləyir, bir dayaz məni.

Qəmi duymayandan, qəm qatarından,  
Qəmsiz qəminə qəm qat arından.  
Siyahı tutsalar qəm qatarından,  
Bir də çək adımı, bir də yaz məni.

Alqayıtam həsrət qalmışam yara,  
Yaranlar qəbrimi dərindən yara.  
Hicrandan köksümə vurulan yara,  
Bir payız incidən, bir də yaz məni.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən məlumdur ki, Dirili Qurbanidən, Tufarqanlı Abbasdan, Tikmədaşlı Xəstə Qasımdan üzü bəri bütün sənətkarlar daha çox qoşma ölçüsündə təcnislər yaratmışlar.

Məlumdur ki, tək-tək hallarda qoşma ilə yanaşı gəraylı formasında təcnis yaratmağa meyl göstərmişlər.

Şifahi poeziyada dodaqdəyməz təcnislərin ilk nümunələrini yaradan Aşıq Ələsgər, hərbə-zorba meydanında gəşt edləyən bu sənətkar daha irəli gedərək dodaqdəyməz divanilərin (zəncirləmələrin) də bakir nümunələrini yaratmışdı. Onun iki dodaqdəyməz (zəncirləmə) davranışından nümunə veririk:

Əldən getdi ixtiyarın,  
Ah edərsən, gəl deyər.  
Həsərət çəkən ehtidarın,  
Cəhd edləyər, istər əsər,  
Ah edərsən, gəl deyər.  
Şindi səni tənzil edər,  
Səd nəzarın çətin yetər.  
Ələsgərin dərdinə.<sup>1</sup>

Aşıq Ələsgər “Gəda” divanisində deyir:

Səyyad isən seyrə çıxsan,  
Cəhd elə dağlara sən.  
Eşq əhlisən ağlarginan,

---

<sup>1</sup> Aşıq Ələsgər. Bakı, 1975, səh 5

Yetişəsən yara sən.  
Yar həsrəti candan getsin,  
Getsən hər diyara sən.  
Arı təki hey sızıda,  
Şirə çək şandan, gəda !<sup>2</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Aşıq Ələsgər aşıq poeziyasının ön cərgəsində dayandığı kimi yenə də təcnis yaradıcılığında dodaqdəyməz təcnislər kimi zirvədə dayanır, ümumxalq məhəbbəti qazanır.

Görkəmli folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya istedadlı şair və publisist Ələsgər Əlioğlu “Sədnik Paşanın yaradıcılıq yolu” adlı kitab yazmış və Bakıda 1996-cı ildə nəşr etdirmişdir.

Ələsgər Əlioğlu əlli iki səhifədən ibarət olan kitabda Sədnik Paşa Pirsultanlının həyatını, yaradıcılıq yolunu və əmək fəaliyyətini qısa təhlil etmişdir.

Kitabda Sədnik Paşa Pirsultanın Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyat fakültəsini bitirməsi, Daşkəsən, Goranboy, Kəlbəcər rayon qəzetlərində redaktor vəzifəsində işləməsi, şair, nasir, publisist, mahir

---

<sup>2</sup> Yenə orada, səh. 6

pedaqoq kimi səmərəli fəaliyyət göstərməsi, xüsusilə görkəmli və çox məsuliyyətli folklorşünas olması haqqında qısa məlumat verilir. Kitab diqqətlə yazılmış, tarixilik və elmilik prinsiplərinə əməl olunmuşdur.

“Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında” 2003-cü ildə Gəncədə iki cildlə çap olunan monoqrafiyada professor Sədnik Paşa Pirsultanlının qırx ildən artıq yorulmadan Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsindəki səmərəli xidmətləri elm və sənət adamları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir, onun vətənpərvər, əməksevər, humanist, tələbkar, qayğıkeş və müdrik tarixi şəxsiyyət olduğu göstərilir.

Bu monoqrafiyalarda professor Sədnik Paşa Pirsultanlının çap olunmuş tədqiqat əsərləri, dərsləkləri, dərslər vəsaitləri, şeir kitabları, əfsanələr, rəvayətlər, lətifələr və s. haqqında nəşr olunmuş kitabları yüksək dəyərləndirilir.

Seyfəddin Rzayev “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı” adlı kitabını 2008-ci ildə Bakıda nəşr etdirib oxuculara ərməğan vermişdir.

AMEA-nın müxbir üzvü, professor Nizami Cəfərovun elmi redaktorluğu, akademik Bəkir

Nəbiyevin rəyi ilə iki yüz on iki səhifədən ibarət çap olunan kitabda on mövzu təhlil olunmuşdur.

Kitaba elmi redaktor, professor Nizami Cəfərov “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı: “folklorun aşiqi və alimi” adlı üç səhifədən ibarət maraqlı bir giriş yazmış, kitabın oxunmasını təbliğ etmişdir.

Seyfəddin Rzasoy kitaba “Folklorlaşan alim ömründən etüdlər”, “Alimin baxışlar sistemində əfsanə və rəvayətlər”, “Türk şeirinin heca kodunun yeni konsepsiyası”, “Musiqi və heca kodlarının poetik struktur semantikasi”, “Alimin yaradıcılığında türk xalq musiqi alətləri”, “Ələsgər Ecazi haqqında düşüncələrim”, “Dədə Ələsgər poeziyasının aşiqi və alimi”, “Bir ömürlük Xəstə Qasım düşüncələri”, “Sənətkar sözü-alim gözü”, “Nizaminin əfsanə- əfsanənin Nizami dünyası” adlı mövzuları toplamış və həmin mövzuların şərhini vermişdir.

Müəllif kitabı tarixilik, elmilik, ideyalılıq, müqayisəlilik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında yazmış, həmin mövzuları bu prinsiplər üzrə təhlil edib ümumiləşdirmişdir. Kitabın nəticəsində professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünnaslıq görüşlərinin tədqiqinə həsr olduğu göstərilir və mövzuların aktuallığı əsaslandırılır.

Folklorşünas Seyfəddin Rzasoy professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəqliyyəti düzgün şərh edir və qiymətləndirir.

Qasım Qırxqızlının “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı” adlı 2010-cu ildə Gəncədə yüz on beş səhifədən ibarət çap etdirdiyi kitabı ön söz və dörd fəsildən ibarətdir.

Qasım Qırxqızlı birinci fəsildə “Sədnik Paşa Pirsultanlının poetik söz dünyası”, ikinci fəsildə “Sədnik Paşa Pirsultanlının nəsr yaradıcılığı”, üçüncü fəsildə “Poemaların tədqiqi”, dördüncü fəsildə “Payız çiçəkləri” adlı mövzuların təhlilini verir.

Qasım Qırxqızlı professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığını və əmək fəaliyyətini tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında qısa təhlil edir, onun bədii əsərlərinin şərhini verir. Kitab sadə və aydın dildə yazılmış, əsərlərin ideyası və tərbiyəvi əhəmiyyəti məzmunlu göstərilmişdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı, filologiya elmləri namizədi Şakir Albəliyev “Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasına bir baxış” adlı kitabını 2011-ci ildə Gəncədə çap etdirmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı Sahibə Paşayevanın

redaktorluğu ilə çap olunan kitab səliqəli nəşr olunmuşdur.

Kitabda “Folklorumuzun bilici babası-Sədnik Paşa”, “Folklorumuzun məcnun dərvişi”, “Yunis İmrə izi- Sədnik Paşa sözü”, “Vətəni tərənnüm edən misralar”, “Sevgidən yazılan misralar”, “Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyası”, “80 yaş qırmızı ekvator qurşağı”, “Lilpar bulağı”n canlı obrazı” adlı mövzular toplanmışdır.

Müəllif Şakir Albaliyev həmin mövzuların qısa və aydın şərhini vermiş, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının müəllim, jurnalist, şair, alim, folklorşünas və tədqiqatçı kimi səmərəli fəaliyyətindən qısa bəhs etmiş, oxuculara məlumat vermişdir.

Kitabda Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorumuzun toplanmasında, nəşri və tədqiqi sahəsində əlli ildən artıq bir dövrdə səmərəli çalışmasından, vətənə və xalqa şərəfli xidmət etməsindən, 80 yaşlı müdrik vətənpərvər və əməksevər olmasından əməkdar müəllim kimi şərəfli fəaliyyətindən bəhs edilir.

Kitabda “Lilpar bulaq”ın canlı obrazı”adlı mövzunun təhlili aydın verilir. Müəllif yazır ki “Lilpar bulağ” ifadəsi burada tək-cə şeir kitabına qoyulan ad deyil, həm də Sədnik Paşa Pirsul-

tanlının özünün adaşdır- poetik obrazıdır”. Məlumdur ki, lilpar dağlardakı bulaqların gözündə bitən çiçəkdir. “Lilpar bulağı” ifadəsi də buradan götürülmüş, oxucunun qəlbinə lilpar bulaq sərinliyi bəxş edir.

Kitabda Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasının yaranması, nəşr olunması tarixi və bu poeziyanın mahiyyəti öz şərhini tapır. Kitab oxucular üçün yaxşı tədris vəsaitidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılıq yolu haqqında dərsliklərində və dərs vəsaitlərində bəhs edilir, onun fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilir.

“Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” monoqrafiyasında (2010) professor Sədnik Paşa elmi əsərlərdə, jurnal və qəzetlərdə ustad aşıqlara dair yazıb dərc etdirdiyi məqalələri toplamışdır.

Professor Məhərrəm Qasımlının elmi redaktorluğu ilə çap olunmuş bu monoqrafiyada Tikmədaşlı Xəstə Qasım, Aşığı Ələsgər, Aşığı Əsəd, Aşığı Şəmşir, Bəhmən Vətənoğlu, Həmid Araslı, Bozalqanlı Aşığı Ələsgər, Aşığı Bilal, Aşığı Şamil, Zodlu Abdulla, Növrəs İman, “Əsli-Kərəm” və “Şəhriyar” dastanları haqqında faydalı və tədqiqat mahiyyətli materiallar verilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın sələfləri və xələfləri” məqaləsində Tikmədaşlı Xəstə Qasımın sələfi olan Dirili Qurbaninin yaradıcılığından bəhs edir, məsail şeirinin (“Məsail”- ərəbcə məsələlərin cəmi deməkdir) ilk nümunəsini Qurbani yaratdığını göstərir.

Sədnik müəllim yazır ki, klassik ədəbiyyatda Nizami kimi dahi şairlərin iri həcmli əsərlərinin əvvəlində verilmiş “Minacat”larda, “Meracnamə”lərdə, yəni, “Peyğəmbərin meracı”nda, “Peyğəmbərin mədhi”ndə hansı məsələlər qoyulmuşdursa, məsailərdə də eyni məsələlərdən bəhs olunmuşdur.

“Sirlər xəzinəsi” poemasının əvvəlində verilmiş minacatda Allaha belə müraciət olunur:

Sən, ey bütün varlığa həyat verən, can verən!  
Gildən yaranmışlara nəfəs verən, can verən!  
Biz hamımız faniyik, əbədiyyət sənindir,  
Uca göylər, qüdsiyyət, təmiz niyyət sənindir.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Nizami Gəncəvi. “Sirlər Xəzinəsi”. Bakı, 1981, səh. 24

Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin”<sup>2</sup>, “İsgəndərnamə”<sup>3</sup>, “Yeddi gözəl”<sup>4</sup> poemalarında Allaha müraciət edilir.

Dini təhsil görmüş ustad sənətkar Qurbanı məclisə daxil olanda dərin mündəricəli məsailərini söyləyirmiş. Qurbanının ölməz əsəri olan məsaili Tufarqanlı Abbasa, Xəstə Qasıma, Abdalgülablı Valehə, Şəmkirli Aşıq Hüseynə, Aşıq Ələsgərə qüvvətli təsir etmiş, onlar da peyğəmbərin möcüzələrindən bəhs edən əsərlər yaratmışlar.

Tufarqanlı Abbasın və Xəstə Qasımın dini ustadnamələri, Şəmkirli Hüseynin zəncirləməsi və Aşıq Ələsgərin “Peyğəmbərin Meracı” adlı şeirləri göstərilən məlumatla misal ola bilər.

XVII əsrin sonu, XVIII əsrin əvvəllərində sənət meydanına gəlmiş Tikmədaşlı Xəstə Qasım klassik ədəbiyyatdan, zəngin folklordan çox bəhrələnmişdir. Xəstə Qasımın xələfləri də onun ədəbi irsindən bəhrələnmiş, gözəl sənət inciləri yaratmışlar.

Xəstə Qasım Füzuli yaradıcılığından bəhrələnir və onun nəslindən olduğunu söyləyir. O, Dirili Qurbanının, Tufarqanlı Abbasın yara-

---

<sup>2</sup> Nizami Gəncəvi. “Xosrov və Şirin”. Bakı, 2004, səh. 23-24

<sup>3</sup> Nizami Gəncəvi. “İsgəndərnamə”. Bakı, 1964, səh. 31

<sup>4</sup> Nizami Gəncəvi. “Yeddi gözəl”. Bakı, 2004, səh. 22

dıcılığına böyük ehtiramla yanaşır, ondan bəhrələnir, özünün altmış dörd bəndlik məsailini yaradır.

Xəstə Qasım öz dini divanisi ilə aşiq poeziyasında bir Kəbə qurmuş, bir imarət ucaltmışdır. Xəstə Qasım Qurbaninin islam dünyası üçün böyük dərslik olduğunu göstərir, onunla fəxr etməyi, onu öyrənməyi poetik dillə vurğulayır:

Adəmnən Xatəmə,  
Natiqi Quran mənim.  
Din mənim, məssəb mənim,  
Yol mənim, ərkan mənim.  
Gül mənim, bülbül mənim,  
Sünbülü reyhan mənim.

Xəstə Qasımdan sonra sənət meydanına gələn Aşiq Valeh, Aşiq Alı, Şəmkirli Aşiq Hüseyn, Molla Cümə, Yəhya bəy Dilqəm, Aşiq Ələsgər, Aşiq Hüseyn Bozarqanlı, Növrəs İman və başqaları onun sənətkarlığından bəhrələnmiş, təlim-tərbiyəvi mahiyyətli poeziya xəzinəsindən səmərəli istifadə etmiş və Xəstə Qasımı özlərinə ustad seçmiş, ona dərin hörmət bəsləmişlər.

Aşiq poeziyasında cığalı təcnisin gözəl nümunələrini və mütəzad təcnisin ilk nümunəsini

Xəstə Qasım yaratmış, folklora və yazılı ədəbiyyata gözəl təsir göstərmişdir.

Professor M.H.Təhmasib yazır ki, XVII-XIII əsrlərdə aşığı ədəbiyyatı, aşığı şəri geniş yayılmış, böyük şəxsiyyətlər yetişdirmiş, Vaqif ədəbi məktəbinin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır.<sup>1</sup>

Aşığı Valeh cahannaməsində Molla Pənah Vaqifi dərin hörmətlə xatırlamış və poetik dillə demişdir:

Hanı Molla Pənah, bivəfa cahan,  
Təxəllüsü Vaqif, nəzmi dürr-əfsan.  
İndi eyləmişən xak ilə yeksan,  
Tapmaq olmaz o kamalda can, hanı?  
Dünya səndə Aşığı Səməd var idi,  
Nəzmi, şəri, ləli, gövhərlər idi,  
Bir gözəl eşqinə giriftar idi,  
Onun kimi bir bəhri-ümman hanı?

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Molla Pənah Vaqifin (1717-1797) zəngin poeziyasını yüksək dəyərləndirmiş, onun Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına mütərəqqi təsirini göstərmişdir.

---

<sup>1</sup> M.H.Təhmasib. Azərbaycan xalq dastanları. Bakı, 1972, səh. 120.

Molla Pənah Vəqifin poeziyasında folk-lordan bəhrələndiyi aydın göstərilir.

Professor Sədrik Paşa yazır ki, Xəstə Qasım “Dağıstan səfəri” ilə real tarixi dastanın ilk nümunəsini yaratmışdır. Bundan sonra ondan Aşıq Valeh, Aşıq Alı, Şəmkirli Hüseyn bəhrələnmiş, tarixi dastan yaratmışlar.

Aşıq Ələsgər məclisə daxil olanda islami dəyərlərin tarixini, islam mədəniyyətini xalqa poetik dillə çatdırır, ictimai fikir tariximizdə, mədəniyyətimizin zənginləşməsində misilsiz rol oynayır, hörmət qazanır.

XX əsrdə Xəstə Qasımın açılmamış qıfıl-bəndlərini Növrəs İman açmışdır. Növrəs İman aşiq poeziyasında görkəmli fəaliyyət göstərən sənətkarların şərəfli əməyini yüksək qiymətləndirir.

Oyub ciyərimi möhnət alması,  
Bu xəstə könlümün açılmaz pası.  
Ələsgər, Xəstə Qasım, Şikəstə Abbası,  
Ondan qalan aşiq üz gəlib gedib.

Folklorşünas Sədrik Paşayev Xəstə Qasımı “Azərbaycan aşiq yaradıcılığının, onun poeziyasını, ifaçılıq sənətinin bel sütunu, onurğa sütunu” adlandırır, “Məsail, vücudnamə, merac-

namə, zəncirləmə və cahannamə” folklor toplusunu tezliklə nəşr etdirib oxuculara çatdırmağı zəruri hesab edir. Alim Xəstə Qasımın poetik dillə təsvir və tərənnüm etdiyi dini mövzuya aid şerini nümunə verir:

Əzəl-əzəl bu dünyaya,  
Adəm ata maya gəldi.  
Əmr olundu yaradandan,  
İnsan üzünə həya gəldi.

On dörd dəstədir gülümüz,  
Kəlmə gətirdi dilimiz.  
Şahlar-şahıdır pirimiz,  
Salman ona dayə gəldi.

Xəstə Qasım eylər bəsi,  
Silinsin könlünün pası.  
Behiştin bir dəst libası,  
Fatmey-i-Zəhraya gəldi.

Bizim verdiyimiz bu qısa məlumat filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının görkəmli folklorşünas, mahir tədqiqatçı və çox məsuliyyətli publisist olduğunu təsdiqləyir, onun elmi-nəzəri ideyasını mü-kəmməl öyrənib dərk etməyin əhəmiyyətini gös-

tərir. Deməli, professor Sədnik Paşanın zəngin elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik irsini tədris etmək kütləvi oxucuların, xüsusilə gənc nəslin müqəddəs vəzifəsi olmalıdır. Ali məktəblərdə, kolleclərdə, texnikumlarda, orta ümumtəhsil və peşə məktəblərində Sədnik müəllimin əsərlərini mütləq öyrənmək lazımdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” adlı tədqiqat əsərində, daha dəqiq desək, dərş vəsaitində “Aşığı Ələsgər sənətkarlığı və Aşığı Ələsgər ucalığı”, “Bu səs Aşığı Əsədin sazının bağrından qopub”, “Aşığı Şəmşir və Bəhmən Vətənoğlu”, “Həmid Araslı və folklor”, “Şəmşiri yaradan bir yol yaratdı”, “Bəhmən, ruhun Murovun başındakı ağ buludlardan yuxarıdadır”, “Bozalqanlı Aşığı Ələsgər”, “Aşığı Bilal haqqında bildiklərim”, “Aşığı Tağlabiyanlı Şamil haqqında xatirələrim”, “Meydan sənindir”, “Əsli-Kərəm” dastanı haqqında”, “Göyçəli Zədlu Abdulla”, “Növrəs İman” adlı elmi-nəzəri məqalələri toplanmışdır.

Tədqiqat əsərində toplanan bu məqalələrin şərhini vermək imkanımız olmadığına görə əminik ki, oxucular bizi bağışlayacaq, günahkar saymayacaqlar. Əminik ki, bu tədqiqat əsərindən

orta və ali məktəb müəllimləri səmərəli istifadə edəcək, mülahizələrini zənginləşdirəcəklər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı milli sərvətimiz olan Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının, yəni folklorumuzun, təhsilimizin, elmimizin inkişafında səmərəli əməyini əsirgəməyən mahir pedaqoqdur, gənc nəslin təlim-tərbiyəsilə ləyaqətli məşğul olan, gənc nəslə əməksevərlik, vətənpərvərlik, vətənə və xalqa dərin sevgi və məhəbbət aşılayan qayğıkeş, tələbkar müəllimdir.

Sədnik müəllim respublikamızda bütün rayonları gəzər, məktəblərdə olar, müəllimlərlə, adlı-sanlı insanlarla səmimi görüşər, onlara dərin qayğı bəsləyər və qətiyyənlə köməyini əsirgəməz.

Məhz buna görə də Sədnik müəllimin elmi-nəzəri ideyası çox zəngin, geniş, əhəmiyyətli və faydalıdır. Onun əsərlərində, topladığı folklor materiallarına, dərsliklərində, dərs vəsaitlərində və tədqiqat monoqrafiyalarında bu müqəddəs elmi-nəzəri ideyası əsas meyardır, misilsiz təlim-tərbiyə və vətənpərvərlik ideya mənbəyidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının filologiya elmləri doktoru, professor Sabir Əliyevin elmi redaktorluğu və nəşriyyat redaktoru Ramiz Təmkinin səmərəli fəaliyyəti nəticəsində

2002-ci ildə Gəncədə “Pirsultan” nəşriyyatında iki cilddən ibarət çap olunan “Ozan-aşıq sənətinə dair araşdırmalar” adlı kitabı elmi-nəzəri tədqiqat əsəridir, dərslik mahiyyətli monoqrafiyadır.

Monoqrafiyanın birinci hissəsində professor Sədnik Paşa Pirsultanlı uzun illər ərzində qəzet və jurnallarda dərc etdirdiyi otuz elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik mahiyyətli məqalələrini toplayıb oxucuların mütailəsinə vermişdir.

Kitabda 1970-ci illərdən bəri Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmaların bu toplusu ali məktəblər, koleclər, texnikumlar, ümumtəhsil və peşə məktəblərinin tələbləri üçün çox əhəmiyyətli dərslik vəsaitidir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı və xalq əfsanələri, “Koroğlu” eposunun əsatir kökləri, xalq əfsanə və rəvayətləri ilə bağlı olması, “Arzu-Qənbər” dastanı, “Əsli-Kərəm” dastanı və xalq əfsanələri, Sarı Aşıq və “Yaxşı-Yaman” dastanı, ustad sənətkarlardan Miskin Abdal, Yetim Aydın, Ağqızıoğlu Piri, Uğurluoğlu Cəfər, Güvəndikli Əhməd, Tifil Əsəd, Aşıq Bəsti, Aşıq Həmayıl, Aşıq Pəri, ustadlar ustadı Aşıq Ələsgər, Məlikballı Qurban, Aşıq Dilqəm haqqındakı tədqiqat əsərləri məzmun və ideya baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu monoqrafiyası səmərəli axtarışların və ciddi tədqiqatın bəhrəsi olduğuna görə dərin məzmunlu və təlim-tərbiyəvi mahiyyətlidir. Folklorşünas alim Sədnik müəllimin monoqrafiyasında verilən tədqiqat materialları yalnız elmi-nəzəri baxımdan deyil, həm də təlim-tərbiyəvi cəhətdən folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasının təbliğinə əsaslı təkan verir və oxuculara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının 1979-cu ilin dekabrında elmi konfransdakı məruzəsinin mətni “Nizami və ozan-aşıq sənəti” adı ilə monoqrafiyada verilmişdir.

Tədqiqatçı alim 1981-ci ilin 25 noyabrında “Nizami irsi dünən və bu gün” mövzusunda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında keçirilən elmi-nəzəri konfransda “Nizami və Azərbaycan eposu” mövzusunda məruzə etmişdir.

Həmin məruzənin mətni 1991-ci ildə konfransın materialları çap olunan kitabda dərc edilmişdir. Müəllif həmin “Nizami və Azərbaycan eposu” adlı tədqiqat məqaləsini də bu monoqrafiyada vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Nizami yaradıcılığında “Dədə Qorqud”, “Dədə

Gunəş”, “Aldədə”, “Koroğlu” əsəti, əfsanə, epos və dastanlarla yanaşı “Bamsı Beyrək”, “Aşıq Qərib”, “Tahir və Zöhrə” dastanları ilə səsləşən epizodlar, süjet və motivlər vardır. Bütün bunlar Nizami yaradıcılığı ilə qədim bahadırlıq eposlarımızı və məhəbbət dastanlarımızı müqayisə və təhlil etməyə geniş imkan yaradır”

Tarixi mənbələr göstərir ki, Azərbaycan eposunun inkişaf mərhələlərinin keçdiyi yolu öyrənməkdə yazılı bir mənbə kimi Nizami Gəncəvinin əsərləri, xüsusilə “Xosrov və Şirin” poeması böyük əhəmiyyətə malikdir.

Məlumdur ki, cəhənnəmlər insanı dözümlü, səbirli olmağa çağırır, ona təskinlik verir. Dahi Nizami Gəncəvi “Xəmsə”sində cəhənnəmdən maraqlı nümunələr verir və onun müəliə edilib dərk olunmasını göstərir:

Ancaq bir şərbətdir bu ölüm gərək,  
Qoca da, cavan da, hamı içəcəkdir.

Nizami Gəncəvi özünə müraciətlə deyir.

Hümmət eylə, burda ələ al sazı,  
Ucalsın pərdədə sazın havazı.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yetmişinci illərdən bəri ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmaları bir məcraya gətirməsi, iki cilddə nəşr etdirib folklor araşdırıcılarına, aspirantlara, dissertantlara, magistrələrə, tələbələrə, saz-söz sevənlərə və sənətsevərlərə hədiyyə verməsi yüksək vətənpərvərlik, əməksevərlik, tələbkarlıq və qayğıkeşliyin çox əhəmiyyətli nəticəsidir. Ona görə ki, aşiq poeziyası zəngin təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik zövq mənbəyidir, əxlaqi keyfiyyətlər xəzinəsidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan folkloruna aid əsərləri səmərəli tədqiqatlarının nəticəsidir, vətənə, xalqa, xalqın zəngin milli sərvətinə sevgi və məhəbbət ideyasıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının monoqrafiyada yaradıcılıq yolunu təhlil etdiyi sənətkarların şeirlərindən bir sıra maraqlı nümunələri oxuculara təqdim etməyi lazım bilir.

Ona görə ki, həmin poetik nümunələr yüksək əxlaqi və bədii keyfiyyətlər aşılamaq baxımından çox qüvvətli, təsirli və maraqlıdır.

“Dədə Qorqud” dastanındakı “Cahan-namə”də deyilir:

Hanı dediyim bəy ərənlər?  
Dünya mənim deyənlər?  
Əcəl aldı, yer gizlədi,

Fani dünya kimə qaldı?  
Gəlimli-gedimli dünya,  
Son ucu ölümlü dünya.

Dahi Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin”  
poemasında folklor nümunəsindən yaradıcı  
şəkildə istifadə etmişdir:

Doqquzda tərək etdi onun yolunu,  
Şir üstə sınağı güclü qolunu.  
On yaşa girəndə bu nadir cavan,  
Otuz yaşlıları qoyurdu heyran.  
Qırx yaşa qədərdir həyat nəşəsi,  
Qırxdə bitib gedir könlün həvəsi,  
Əllidən aşdımı, canın sağ olmaz,  
Ayaqlarda taqət, gözdə nur qalmaz.  
Altıмышda salarsan bir yerdə məskən,  
Yetmişdə hər üzvün düşər taqətdən.  
Dünyada əziyyət çəkib boy atdın,  
Elə ki, səksənə, doxsana çatdın,  
Ordan da yetirdin özünü yüzə,  
Ölüsən, diri də görünsən gözə.

Nizami Gəncəvinin əsərlərindəki bu  
“vücudnamə”lər xalq yaradıcılığının zəngin xəzi-  
nəsindən yaradıcı istifadənin gözəl nümunəsidir.  
Nizami Gəncəvi xalq yaradıcılığının örnəklərin-

dən bəhrələnmiş, onun zəngin əsərləri də el sənətkarlarının yaradıcılığına qüvvətli təsir etmişdir.

XVII əsrdə yaşamış, zəngin poetik xəzinə yaratmış Sarı Aşıq bayatı yaradıcısıdır, çünki onun bayatıları nadir sənət inciləridir. Ona görə də ondan nümunələr verməyi lazım bilirik:

Mən aşiq, sarı qaldı,  
Gün getdi, sarı qaldı.  
Yollarına göz tikdim,  
Gözümdə sarı qaldı.

Qərrib ellərdə tək qalan sənətkar ürək ağrısı ilə deyir:

Mən aşiq çəkən dərdi,  
Doğrayım, töküm dərdi.  
Nə atam var, nə anam,  
De kimnən çekim dərdi?

Aşıq sürgün gözlərin,  
Qəmdən üzgün gözlərin.  
Yaxşıdan doya bilməz,  
Baxsa yüz gün gözlərin

Qazağın Dağkəsəmən kəndində anadan olmuş, 1515-ci ildə Şah İsmayılın sərkərdəsi kimi şərəfli fəaliyyət göstərdiyinə görə fəxri fərmanla qiymətləndirilən Hüseyn (Miskin

Abdal) Türkiyənin Dənizlisində “Təslim Abdal” kimi dəfn olunmuşdur.

Miskin Abdal zəngin lirika yaratmışdır. O, İranda mükəmməl dini təhsil almışdır.

Miskin Abdal şah əsəri olan “Dağlar” qoşmasını Dağıstan dağlarında söyləmiş, başı qarlı uca dağların poetik dillə obrazını yaratmışdır:

Məğribdən məşriqə səf çəkib durub,  
Qüdrətdən çəkilmiş baş-başa dağlar.  
İtaət boynuna həmayıl vurub,  
Misli-pəsənd, xotkar, xan, paşa dağlar.

Ağ çeşmə sərindən car eylər seli,  
Yaşıl tirmə qurşar adaca belli.  
Zabitə kölgəsi, Dağıstan yeli,  
Sədrin səfasıdır həmişə dağlar.

Bəd illərdən satın aldın pis günü,  
Çağırıb dumanı, tökdün çiskini.  
Gözü yaşlı quydun Cida Miskini,  
Eylə gülə-gülə tamaşa dağlar.

Miskin Abdal Çaldıran müharibəsində iştirak etmiş, döyüşdə qıçının birini itirmiş və “A yaz ayları” adlı qoşmasında mənalı ömrünün poetik təsvirini vermişdir:

Miskin Abdal, ömür keçdi heyinən,  
Bu mətləbi Qocadağa deyinən.  
Öləndə məzarım gül-çiçəyinnən,  
Bəzərlər üstümü, a yaz ayları.

Misgin Abdal bir gəraylısında demişdir:

Namərd ilə yoldaş olma,  
Uzun ağrı çəkər başın.  
Halal ilə ərəsəyə çat,  
Daş qalalar tikər başın.

Miskin Abdalın poeziyası çox tərbiyəvi mahiyyətdədir. Buna görə də Aşıq Ələsgər və onun qardaşı oğlu Növrəs İman bütün varlığı ilə Miskin Abdalın vurğunu olmuş və İman demişdir:

Yaxşı bəyənmişəm Miskin Abdalı,  
Cəm imiş başında huşu-kamalı.

İran Azərbaycanının Tikmədaş kəndində anadan olan Xəstə Qasım Dağıstana səfər etmiş, vətən həsrətiylə qürbət eldə yaşamış və elin köçürülməsinə qəlbi alovlanmışdır:

Obalarımız səf-səf olub yüklənir,  
Başı ala qarlı dağlar, qal indi.  
Biz içmədik abi-kövsər suyundan,  
Soyuq sular, tər bulaqlar, qal indi.

Xəstə Qasım, tamam oldu sözlərim,  
Eşq ucundan kabab oldu közlərim.  
Qərib yerdə, yad ölkədə gözlərim,  
Vətən deyib ağla, ağla qal indi.

Şamaxını seyr edən Xəstə Qasım onun  
faciəli gününü alovlu qəlbinin ağrısı ilə təsvir  
edir:

Köhnə Şamaxının seyrin elədim,  
Əl dəyməmiş təzə bağlar qalıbdı.  
Elə köçüb gedib Ulusu, eli,  
İşlənməmiş ağ otaqlar qalıbdı.

Ağquz oğlu Piri Molla Pənah Vaqifin  
müasiri və səmimi dostu olmuşdur. M.P.Vaqifin  
anasının adı Ağqızıdır. Piri Vaqifin anasının adını  
özünə təxəllüs seçmişdir. Molla Vəli Vidadi  
Vaqiflə Pirinin qardaş olduğunu “Ağlarsan”  
rədifli şerində göstərir: “Ağqız oğlu Piri dünya  
qardaşın” misrasını deyir. Ağqız oğlu Pirini

Qasım bəy Zakir də sevir. Ağqız oğlu Pirinin dili  
canlı, rəvan və oynadır:

Güllərin solğun olmasın,  
Süsən sünbülün solmasın.  
Yad yerdən ovçun gəlməsin,  
Bağlansın yolların sənin.

Piri deyər: budur yurdun,  
Yaxşı yerdə məskən qurdun.  
Xub gözləyib, dürüst vurdun,  
Qurusun qolların sənin.

Bir əfsanədə deyilir ki, Mehdi maral dərisi  
geymiş qardaşı Keytini maral bilib vurub  
öldürür. Sonra oxla vurduğu qardaşı olduğunu  
bilir və özünü öldürür. Ağqız oğlu Piri bu şeirini  
həmin əfsanə əsasında demişdir.

Kəlbəcər rayonunun Lev kəndində anadan  
olan Aşıq Bəsti Aşıq Ələsgərlə bir dövrdə  
yaşamışdır. O, həmyerlisi el şairi Ağdabanlı  
Qurbanla calıb oxumuş, məclislər yola salmışdır.

Aşıq Bəsti Xan Çoban adlı bir oğlanı sevir  
və “Əlişir Çoban” adlandırdığı bu oğlanın eşqi  
ilə qoşmalar qoşur.

Ancaq Xan Çoban kənd bəyi tərəfindən öl-  
dürülür. Bu gündən Aşıq Bəsti saz götürüb öz

dərdini “dərdli illərə” söyləyir. Onun ağlamaqdan gözlərinə tor gəlir, el arasında “Kor Bəsti” adı ilə məhşur olub tanınır.

Aşıq bəsti “Tapılmaz” adlı qoşmasında deyir:

Üzüləbdür canım el tənəsindən,  
Hamı deyər Bəsti evdə tapılmaz.  
Bir sazıdı, bir sözüdü, bir özü,  
Bir beləsi daha levdə tapılmaz.

Bu qınağa vallah mənəm dözüürəm,  
Usanmışam, ölməyə də hazıram.  
Dərdimi deməyə divan gəzirəm,  
Yerdə axtarıram, göydə tapılmaz.

Aşıq Bəsti “A bəy” adlı satirik qoşmasında bəylərə, istismarçılara nifrət yağdırılır.

Ağladım doyunca, gülmədim haşa.  
Bir ah çəksəm, dağlar gələr baş-başa,  
Bəsti deyər, səni də düş ataşa,  
Yan Novruz şamının piltəsi kimi.

Aşıq Həmayıl XIX əsrin birinci yarısında Şəmkir mahalının Dəllər-Cırdaxan kəndində anadan olmuşdur. Onu bir varlının Hidayət adlı ağılsız oğluna verirlər.

Hidayət Həmayılı unudur, onun yanına gəlmir. Aşıq Həmayıl gözü yollarda qalır, əmisi oğluna “Gəlmədin” rədifli beş bəndlik qoşmasını yazır:

Əmim oğlu, məndən heç utanmadın?  
Üç ay keçdi, bir yaylağa gəlmədin.  
Yüz min cəfa ilə köç eylədim mən,  
Ordan endim Ağbulağa, gəlmədin.

Mənim adım Həmayıldır, həmaya,  
Sinəm bənzər həm ulduza, həm aya.  
Mənə vədə verdin gəlləm bir aya,  
Bağlandın arana, dağa gəlmədin.

Bədii deyminə görə sənət incisi olan bu qoşma dillər əzbəri olmuş, Həmayılın ustad sənətkar olduğunu təsdiqləmişdir.

Göyçə aşığı məktəbnin zirvəsi Aşıq Ələsgər Həmayılın ağır taleyinə acıyır, sevgisinə etirazını bildirib deyir.

Yaxşı yara qismət olmur yaxşı yar,  
Həm sözdən mətləb qan, həm ayıl eylə!  
Azərbaycan qadın aşığılarının içəricində  
maralyanlı Aşıq Pəri çox məhşurdur. O, Cəbrayıl rayonunun Maralyan kəndindəndir.

On beş, on altı yaşlarından şeir yazmağa başlamış, şeirləri dillər əzbəri olmuş, onu xalq sevmiş və dərin hörmət bəsləmişdir. Aşıq Pəri deyir:

Mən aşiq maral yana,  
Sən də gəl Maralyana.  
Necəsən bir ah çekəm,  
Dağlarda maral yana.

Yox, aşiq, dağda yanar,  
Dağa arxa, dağ dayanar.  
Pəriyəm, mənim ahımdan,  
Maral nədi, dağ da yanar.

Aşıq Pəri qırx yaşına kimi Dərbənddə, Şuşada və Tiflisdə yaşamışdır. Qırx yaşında kəndə qayıtmış, əmisi oğlu Məmmədlə ailə həyatı qurmuş, bir oğlu və bir qızı olmuşdur.

Aşıq Pəri poetik dillə demişdir:

Mən Pəriyəm, Maralyandı elimiz,  
Uçdu qazı, viran qaldı gölümüz.  
Yenə Dağıstana düşüb yolumuz.

Yox, Aşıq, Dağıstana,  
Pəri gedir Dağıstana.  
Qorxuram göz yaşımdan,

Gül sola, dağ istana.

Ustadlar ustadı Aşıq Ələsgər (1821-1926) Göyçə aşıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsidir, Aşıq Alının şeyrididir. Aşıq Ələsgər yalnız Azərbaycanda deyil, bütün Yaxın və Orta Asiyada, ümumiyyətlə Türk dünyasında, türkdilli ölkələrdə ümumxalq məhəbbəti qazanmış dahi saz və söz sənətkarıdır.

Göyçə aşıq məktəbinin zirvəsi sayılan Aşıq Ələsgər iftixar hissi ilə deyir:

Adım Ələsgərdi, mərdi-mərdana,  
On iki şeyirdim işlər hər yana.

Aşıq Ələsgər demişdir ki, aşıqın əzəl başdan pürkamalı gərəkdir. Aşıq Ələsgər ustadnamə mahiyyətli bu misraları demiş, aşığın mənəvi zənginliyini və əsas keyfiyyətlərini poetik dillə ifadə etmişdir:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınnan,  
Mən dolandım bütün Qafqaz elini.  
Pirə ata dedim, cavana qardaş,  
Ana, bacı bildim qızı, gəlini.

“Hər sözü dillərdə bir dəftər” olan ustad Aşıq Ələsgər müəyyən bir məktəbdə təhsil almamış, kamil ustad Aşıq Alının şeyirdi olmuş,

Göyçə mühitində yetişmiş, əslində xalq akademiyasını bitirmiş, fitri istedadlı sənətkar olmuşdur.

Aşıq Ələsgərin ölümü Göyçənin Zod kəndindən olan Sənətkar Abdullanının varlığını sarsıtmış, onu kədərləndirmişdir. Buna görə də zodlu Sənətkar Abdulla demişdir:

Dağlar qan ağlayır, düşüb borana,  
Daha bundan sonra çətin yarana.  
Göyçə qana batsın, qaldı virana,  
Daha Ələsgər tək ad olan varmı?

Mənim üçün nə ata var, nə ana,  
Arif gərək bu mətləbi tez qana.  
Minək qəm atına, çıxmaq cahana,  
Görək, bu dünyada şad olan varmı?

Aşıq Ələsgər dahi söz və saz sənətkarıdır. Aşıq Ələsgər ölümsüzlüyün əbədiyaşar zirvəsinə yüksəlmiş, yaşamış, yaşayır və əsrlər boyu yaşayacaqdır!

Xalq şairi Səməd Vurğun gözəl demişdir:

Ölüm sevinməsin qoy,  
Ömrünü vermir bada.  
El qədrini canından,

Daha əziz bilənlər,  
Əbədi xatirətək  
Yaşayacaq dünyada,  
Sevərək yaşayanlar,  
Sevilərək ölənlər!

Məlikballı Qurban (1810-1875) Ucar rayonunun Məlikballı kəndində anadan olmuş, gəncliyində İranı, Tiflisi gəzmiş, Turfə xanımla ailə qurmuşdur.

Məlikballı Qurban gözəl bayatılar yaratmış, dünya şöhrətli sənətkar olmuş, vətəninə, xalqına şərəfli xidmət etmiş və demişdir:

Aşıq, Məlikballıdır,  
Üzdə xalı bəllidir.  
Gördüm gözəl çöhrəsin,  
Bildim Məlikballıdır.  
Mən aşiq, Məlikballı,  
Gözümdü Məlikballı.  
Gözəl bir yar sevmişəm,  
Özü də Məlikballı.  
Mən aşiqəm, qan olar,  
Ağlasa göz, qan olar.  
Tuti yar yada getsə,  
Məlikballa qan olar.

Məlikballı Qurbanın “Yurdum” qoşması çox gözəl sənət incisidir. Altı bənddən ibarət olan bu qoşmada vətən məhəbbəti, ana yurdun sevgisi çox qüvvətli verilir:

Çəmənli, çiçəkli soyuq bulaqlı,  
Dərəli, təpəli, obalı yurdum.  
Qoyunlu, quzulu, güllü yaylaqlı,  
Cahanda birinci səfəli yurdum.

Arandan köçəndə bura düşərlər,  
Pendiri, süd, yağı sağın edərlər.  
Qız-gəlinlər həm oynayıb gülərlər,  
Həmişə əlləri xınalı yurdum.

Arandan köçənin buradır yolu,  
Ağalar nökərdən haqq-hesab alı,  
Onların duası müstəcəb olu,  
Hayıf ki, düşmüşəm aralı yurdum.

Məlikballı Qurban ana yurdunu “Cahanda birinci səfəli yurdum” adlandırır, ancaq ana yurdundan aralı düşdüyünü, qütbətdə yaşadığını poetik bir dillə təsvir edir.

Azərbaycan aşığı yaradıcılığında “Dilqəmi” saz havasının yaradıcısı Yəhya bəy Dilqəm Şəmkir rayonunun Dəllər-Cırdaxan kəndində

XIX əsrin 20-ci illərində anadan olmuş, “Dilqəm bulağı”nın başında çox səmərəli məclislər keçirmiş və demişdir:

O qızıl gülləri dərməyən Dilqəm,  
Dərib pünhan yerə sərməyən Dilqəm,  
Bu dünyada yarı görməyən Dilqəm,  
Yarəb o dünyada görüşər nola?

Dilqəmin övladı olmamışdır. Yəhya bəy Dilqəm Böyükağa oğlunun qardaşı Əhmədağanın övladları olmuşdur. Onun nəvələri bu gün də həmin kənddə yaşayırlar.

Dilqəm Güvəndikdə Nəsib bəyin qızı Telliyə vurulur, onunla evlənir və deyir:

Mən Dilqəməm, Böyükağanın balası,  
Yerdə qalmaz, mən fəqirin nalası.  
Telli xanım Nəsib bəyin balası,  
Əlif qəddim dal yazılıb o bürcə.

Qəlb şairi Dilqəm təbiətin gözəllik mənbəyi olduğunu “Dağlar” qoşmasında vurğulayır:

Ziynəti nərgizdən, tər bənövşədən,  
Al-yaşıl geyinib şad olan dağlar.  
Gülab kimi axar zülalı sular,

Dəhanlar ləzzəti, dad olan dağlar.

Dilqəm gözəllər haqqında mənalı şeirlər yazmışdır:

Gülüstanı-İrəmdən gəlmiş ay pəri,  
Ay-Gün camalına olub müştəri.  
Gör necə dolanır şahmar zülfləri,  
Mənim gözüm o şahmara düşübdür.

Şəmkir aşıqları Kəblə Bağır, Şəmkirli Hüseyn, Aşıq Çoban, Seyfəli Pənah, Aşıq Qasım və başqalarının zəngin poeziyası heyif ki, öyrənilməmişdir. Onlar da Dilqəm kimi gözəl sənət inciləri yaratmışlar.

Morullu Uğurluoğlu Cəfər XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış Şəmkir aşığı məktəbinin görkəmli nümayəndəsidir.

Cəfərin qardaşı Abbas bəyin sahəsində axan Morul arxının suyunu öz tərəflərinə açdığına görə Bəbir bəy onu xəncərlə doğrayır. Cəfərin şikayətinə baxan olmadığına görə bəydən intiqam alacağını “Məni” rədifli qoşmasında deyir:

Cəfər deyər: boz bulanıq çay mənəm,  
Mərd meydanda mən düşməni saymaram.  
Bu qisası qiyamətə qoymaram,

Əgər ki, ortamdan yaralar məni.

Cəfər Bəbir bəyin sağ qolunu dibindən  
kəsir. Onu həbs edirlər. Cəfər qazamatda deyir.

Bəy vurub öldürdü, şahım- şahbazım,  
Getdim divanlara, tutmadı sözüm.  
Qəzəbim güc gəldi, qalmadı dözüüm,  
Mən də kəsmişəm bir qol yaranellər.

Uğurlu oğlu Cəfər həbsxanada olarkən  
bulağa gələn qızı görür və deyir:

Bulaq üstə duran gözəl,  
Bəri baxsan qan olarmı?  
Düşmüşəm dərmanatsız dərdə,  
Dərdimə dərman olarmı?

Nə hürüdü, nə pəridi,  
Baxanda cismim əridi.  
Behişt gözəlinin biridi,  
Belə də insan olarmı?

Cəfər, keçər cavan çağlar,  
Dörd yanda qəmli dustaqlar.  
Səni görüb qəlbim ağlar,  
Görüşə güman olarmı?

Şeiri Uğurluoğlu Cəfərin mübariz şəxsiyyət, döyüşkən el şairi olduğunu təsdiq edir. Mərul kəndindən Muxtariyyə kəndinə köçür, orada vəfat edib dəfn olunur. Uğurluoğlu Cəfərin zəngin ədəbi irsi toplanıb nəşr edilməmişdir. Onun insan qəlbini alovlandıran şeirlərindən çox az hissəsi dillər əzbəridir, həm də tərbiyəvi mahiyyətlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 2006-cı ildə filologiya elmləri doktoru, professor Sabir Əliyevin və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı Sahibə Paşayevanın redaktorluğu ilə çap etdirdiyi “Azərbaycan folkloruna dair tədqiqatlar” adlı monoqrafiyasına 1955-ci ildən qəzet və jurnallarda nəşr olunmuş məqalələrini daxil etmişdir.

Kitabda müəllifin Azərbaycan folkloruna dair tədqiqləri toplanmış “Əfsanələrin tədqiqi”, “Azərbaycan eposunun tədqiqi”, “Nağıl və təmsillərin tədqiqi” adlı bölgələrdə verilmişdir. Ümumiyyətlə, monoqrafiyada müəllifin müxtəlif illərdə qəzet və jurnallarda nəşr edilmiş yetmiş məqaləsi toplanmışdır.

Professor Sədnik Paşa monoqrafiyada “51 il, yollarda, uluslarda, ellərdə” adlı üç səhifəlik ön söz yazmışdır. Ön sözdə şifahi ədəbiyyatın rəngarəngliyini, zəhmətkeş adamların istək və

arzularını tərənnüm etməsi, xalqın mədəni və ədəbi irsində əsas yer tutması haqqında qısa məlumat verilir.

Azərbaycan xalqının “Koroğlu”, “Qaçaq Nəbi”, “Əsli və Kərəm”, “Leyli və Məcnun”, “Aşıq Qərib” dastanlarının 1936-1939-cu illərdən sonra ayrıca kitab şəklində buraxılmaması qeyd olunur və bu problemin həll olunması göstərilir.

Aşıq yaradıcılığının rəngarəng və çoxcəhətli olması, Azərbaycan xalqının qədim və təkmilləşmiş musiqi aləti sazın aşığın əlində yeganə vasitə olduğu, aşığın sözünü və hərəkətini tənzim etməsi məlum həqiqətdir.

Professor Sədnik Paşayev yazır: “Mən dəmirdən çarıq geyib, dəmirdən əsa götürüb el-el gəzərək əlli bir il ərzində təkcə aşıq yaradıcılığını deyil, əfsanələri, lətifələri, atalar sözlərini, tapmacaları toplayıb yeni tədqiqat əsərləri yazdım.

Bundan əvvəl 2002-ci ildə “Ozan aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” adlı iki cildə iyrimi yeddi çap vərəqi, “Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri” on üç çap vərəqi həcmində məqalələr toplusunu ayrıca kitab şəklində nəşr etdirdim”.

“Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər” adlı iyirmi altı çap vərəqi həcmində olan bu əsər də məqalələr toplusudur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu kitaba Amerikada, İranda, Türkiyədə, Qazaxıstanda, Orta Asiyada, Dağıstanda və qonşu respublikalarda çap olunmuş dəyərli əsərlərini də daxil edib oxucuların mütailəsinə vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan xalqının istək və arzularını tərənnüm edən, onun mədəni və ədəbi irsində çox böyük yer tutan xalq ədəbiyyatının nağıllar, dastanlar, qoşmalar, bayatılar, atalar sözləri, zərb-məsəllər və s. ən zəngin və gözəl nümunələrinin ətraflı şərhini verir, həm də bu nümunələrin toplanıb nəşr edilməsini müasir dövrümüzün əsas problemlərindən biri kimi qarşıya qoyur.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı xalq ədəbiyyatının kütləvi janrı olan bayatılarımızın 1938-ci ildə mərhum H.Əlizadə və 1943-cü ildə mərhum M.H.Təhmasib tərəfindən toplanıb nəşr edildiyini göstərir və təəssüflə bildirir ki, bundan sonra həmin janrın nəşri unudulmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1955-ci ilin 25 avqustunda “Azərbaycan gəncləri” qəzetində dərc etdirdiyi “Xalq ədəbiyyatı nümunələri nə vaxt nəşr ediləcəkdir?” adlı həmin

məqaləsində 1941-ci ildən sonra “Qaçaq Nəbi”, 1951-ci ildən isə “Koroğlu” dastanının nəşr edilmədiyini göstərir. O, qeyd edir ki, “Əsli və Kərəm”, “Leyli və Məcnun”, “Aşıq Qərib” dastanları da ayrıca kitab şəklində buraxılmamışdır.

Professor Sədnik Paşa “Molla Nəsrəddin lətifələri”, “Atalar sözü və məsəllər” kitablarında da lətifələrin, atalar sözü və məsələlərin tamamilə verilməməsini göstərir. Folklorşünas alim göstərir ki, nəşriyyat orqanlarımız xalqın zəngin folklor incilərini çap edib ona ərməğan verməlidir.

“Azərbaycan folkloruna dair tədqiqat” kitabındakı “Əfsanələrin tədqiqi” bölməsində dəhi Azərbaycan sənətkarı Nizami Gəncəvinin zəngin ədəbi irsində əfsanələrdən istifadə edilməsi, Səməd Vurğun və xalq əfsanələri, qədim Azərbaycan əfsanələri təhlil olunub yekunlaşdırılır.

“Azərbaycan eposunun tədqiqi” bölməsində “Kitabi Dədə Qorqud”da və əfsanələrdə islami görüşlər, “Koroğlu” eposunun əfsanə qaynaqları, türk xalqlarının ortaq dastanlarının yaranması və yayılması, əsatiri qəhrəmanlıq epos və dastanların kamilləşməsi yolları elmi-nəzəri şərhini tapır, tarixilik, elmilik və müqayisəlik

prinsipləri əsasında tədqiq edilib ümumiləşdirilir, həm də əhəmiyyətli tövsiyyələr verilir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan folklorunu səmərəli tədqiq edir, xüsusilə əfsanələrə geniş yer verir. Kitabdakı bölmələr planlı şəkildə şərh edilir.

Tədqiqat əsərindəki “Nağıl və təmsillərin tədqiqi” bölməsində Azərbaycan nağıllarının janr xüsusiyyətləri, Nizami yaradıcılığında təmsillərdən istifadə etməyin üsulları, Azərbaycan folklorunda təmsil və Nizami Gəncəvi kimi dahilərin təmsillərindən bəhrələndiyinin əhəmiyyətini təhlil edir.

Həmin məsələlərin elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik şərhə zəngin nümunələr əsasında tarixi hadisələrlə vəhdətdə verilir.

Mövzu ilə bağlı yazılan tədqiqat əsərlərindən yaradıcı şəkildə istifadə olunur, əsas problemlərin elmi şərhə ətraflı verilir.

“Aşıq yaradıcılığının tədqiqi” bölməsində Gəncəli Dədə Yediyar, Şamama Bəyim, Məhbub xanım, muğamın və aşıq sənətinin beşiyi olan Azərbaycan, Dirili Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşıq, Varxiyanlı Aşıq Məhəmməd, Qızıl-vəngli Aşıq Alı, Aşıq Hüseyn, Ağdabanlı şair Qurban, Şişqayalı Aşıq Aydın, Aşıq Şəmşir,

Narinc Xatun, şair Bəhmən, Aşıq Musa, şair Məhəmmədhüseyn, Aşıq Valeh haqqında maraqlı və məzmunlu məlumat verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmin sənətkarların tərcümeyi-halı, yaradıcılıq yolu, ədəbi irsindən nümunələr, əsərlərinin təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyəti, Vətənə və xalqa şərəfli xidmətləri haqqında məzmunlu və ideyalı öçerklər yazmış, oxuculara ərmağan vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər” adlı tədqiqat əsərinin “Heca vəzninin tədqiqi” adlı sonuncu bölməsində Azərbaycan xalq şeiri və onun sazla əlaqəli inkişaf prosesinin elmi əsaslarını təhlil edib yekunlaşdırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan milli şeirinin əsasını təşkil edən heca vəzninin tədqiqi ilə səmərəli məşğul olan Əmin Abid, Hənəfi Zeynallı, Əbdüləzəl Dəmirçizadə, A.Dadaşzadə, A.Axundov və başqa görkəmli mütəfəkkirlərin fəaliyyətini diqqətlə nəzərdən keçirir və yüksək qiymətləndirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Şah İsmayıl Xətai və Kərəmə qədər heca vəzni xalq poeziyası daxilində böyük təkamül və

inkişaf yolu keçmişdir. Ozan şeri qopuzla, aşiq şeri sazla əlaqəli yaranmış və inkişaf etmişdir.

Yazılı ədəbiyyatımızın Şah İsmayıl Xətai, Molla Pənah Vəqif, Qasım bəy Zakir, Nəbatı kimi görkəmli nümayəndələri farsdilli şeirdən uzaqlaşmış, anadilli şeirə keçmək üçün aşiq şeirinin mütərəqqi keyfiyyətlərindən faydalanmış, gözəl sənət inciləri yaradıb kütləvi oxuculara ərməğan vermişdir.

Filologiya elmləri doktoru professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqat əsərində qeyd edir ki, aşiq sənəti xalqımızın qədim və zəngin tarixində onun mənəvi dünyasına və milli mədəniyyətinə möhkəm dayaq olmuşdur.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqatında göstərir ki, aşığın sazi ilə sözü əkiz doğulmuşdur. Aşiq şeirinin gəraylı, divanı, təc-nis, müxəmməs formaları sazla əlaqəli yaranmış, hər şeir janrı sazın qoluna öz danışan pərdəsini bağlamışdır. Sazın qolunda qoşmanın öz danışan şah pərdəsi, divanının və təc-nisin də öz müstəqil pərdələri vardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı folkloru Azərbaycan xalqının əsrlərdən bəri yaratdığı və qoruyub saxladığı mənəvi sərvət adlandırır.

Folklor zaman keçdikcə köhnəlmir, ən mötəbər idrak mənbələrindən biri kimi qalır,

zənginləşir, xalqın tarixi-mənəvi təcrübəsinin ümumiləşməsində iştirak edir.

Məlumdur ki, istedadlı yazılan ədəbiyyat və ya incəsənət əsəri milli sərvətdir. Bədii söz, səslərin ahəngi nəslimiz və dövrümüz haqqında xatirələri nəsillərdən-nəsillərə ötürür.

Azərbaycan ədəbiyyatının S.Hüseyn, C.Cabbarlı, Y.V.Çəmənzəminli, S.Vurğun, M.Rzaquluzadə, R.Rza, S.Rəhimov, İ.Əfəndiyev, B.Vahabzadə və başqa sənətkarları xalq ədəbiyyatından yaradıcı şəkildə bəhrələnmiş, gözəl sənət əsərləri yaratmışlar.

Tarixi mənbələr və klassik ədəbiyyat Azərbaycan sənətkarlarının şifahi xalq yaradıcılığından çox səmərəli bəhrələndiklərini göstərir. Bu tarixi hadisəni Sədnik müəllim də tədqiqat əsərlərində çox səmərəli təsdiqləyir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, əməkdar mədəniyyət işçisi, istedadlı folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat əsərində aşiq yaradıcılığının tədqiqinə geniş yer verilmiş, Şirvan, Gəncəbasar, Dərbənd, Borçalı, Güney Azərbaycan, Anadolu və başqa azəri-türk xalqlarının yaşadıkları ölkələrdə aşiqlərin fəaliyyəti araşdırılmış, onların poeziyası yüksək qiymətləndirilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı aşığı poeziyasının zəngin təlim-tərbiyə və bədii-estetik mahiyyətli tərbiyə mənbəyi olduğunu aşıqların şeirləri əsasında diqqətlə nəzərdən keçirir, araşdırır, tədqiqata cəlb edib təhlilini verir.

Müəllif göstərir ki, bu keyfiyyətlərinə görə aşığı şeirlərini dərslikləri, dərs vəsaitlərini, müntəxabat və oxu kitablarını zənginləşdirir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşayevin bu tədqiqat əsəri dərslik mahiyyətlidir, çox maraqlı və əhəmiyyətli materiallarla zəngindir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2002-ci ildə Bakıda nəşr olunan “Ozan-aşığı sənətinin nəzəri məsələləri” adlı kitabında 1970-ci illərdən bəri ozan-aşığı sənətinə aid yazılı qəzet və jurnallarında dərc etdirdiyi elmi-nəzəri məqalələri toplanmış, oxuculara hədiyyə verilmişdir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa bu məqalələrində Qazaxıstanda və Orta Asiyada mövcud olan ozan, aşığı, baxşı və akın məktəblərindən ətraflı bəhs edir, maraqlı məlumat verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu kitabında “Saz və aşığı”, “Qopuz və sazın əlaqəli havaları”, “Aşığı ifadəliliyi xüsusiyyətləri”, “Aşığı yaradıcılığında təcnisin öyrədilməsinə dair”, “Aşığı sənətinin ölməz əlaqələri”, “Aşığı ifadəliliğinin bəzi məsələləri”, “Aşığı məktəbləri”, “Ozan-

aşıq məktəbləri”, “Sazın yüz möcüzəsi”, “Ana saz”, “Sözün, sazın qovşağı”, “İlk araşdırmalar”, “Ozan sənəti” “Aşıq yaradıcılığı”, “Qədim ozanlar yurdu”, “Türk xalqlarında Ozan- aşiq məktəbləri haqqında qeydlər” “Qazaxıstan folklorunda çalgı alətləri və saz havaları”, “Kazak folkloru haqqında”, “Türk dilli xalqlarda ozan-aşıq sənəti və onun milli xüsusiyyətləri”, “Türk xalqlarının ozan-aşıq sənətinin əski və çağdaş durumu”, “Türkiyə və İranda aşiq mühiti”, “Şirin qala”-nı axtararkən”, “Folklor problemlər, mülahizələr” adlı məqalələri toplanmışdır.

Dövrü mətbuatda folklorşünaslar və tədqiqatçı mütəxəssislər bu kitabın nəşr olunmasını folklorşünaslığın öyrənilməsinə səmərəli əməyin hədiyyəsi adlandırmış, müəllifin əməyini dəyərləndirmişlər.

Maraqlıdır ki, bu məqalə yalnız Azərbaycanda deyil, həm də Qazaxıstanda və Türkiyədə dövrü mətbuatda dərc edilib oxucuların müətləsinə verilmişdir. Həmin ölkələrin dövrü mətbuatında dərc olunan bu elmi-nəzəri məqalələri mütəxəssislər yüksək qiymətləndirmişlər. Ona görə ki, bu tədqiqat əsərlərində xalqların şifahi yaradıcılığına ciddi qayğı bəslənilmiş, hadisələrin şərh tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında real verilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı saz havalarının ümumi siyahısını verərkən onlardan hansıların gəraylı, qoşma və təcnis, bayatı və xalq mahnısı, divani və müxəmməslə bağlı olduqlarını qeyd edir və şərhini verir.

Saz havalarından bunları göstərir: gəraylı havaları, qoşma havaları, təcnis havaları, bayatı havaları, xalq mahnısı havaları, divani havaları, müxəmməs havaları.

Müəllif saz havalarının ümumi mənzərəsinə diqqət yetirir, həm də saz havalarının ətraflı şərhini verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Sivasdan Pirsultan Abdalın, Şah İsmayıl Xətəinin, Aşıq Veysəlin, Konyada Dadaloğlunun, Qaracaoğlanın, Koroğlunun, Qars bölgəsində isə Aşıq Şenliyin, Ərzurumda və Ağrıda Aşıq Əmrahın şeirləri geniş yayılmışdır. Bunların sırasında dastançılığa meyl Qarsda daha güclüdür”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqatında bu sənətkarların yaradıcılıq yolu nəzərdən keçirilir, əsərlərinin məzmunu və ideyası qısa şərh edilir, onların vətənə və xalqa səmərəli xidmətləri aydın göstərilir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı adlarını çəkdiyi yerlərdə Azərbaycan dastanlarına

dərin məhəbbət olmasını, bu dastanların geniş yayılmasını və oxucuların dərin hörmətini qazanmasını çox inandırıcı vurğulayır.

Gəncəli Məhbub Xanım Gəncəni ürək yağısı ilə tərənnüm edir. Ona görə ki, Məhbub xanımın vətən həsrəti çox qüvvətlidir:

Gəncəni görənin gəlir həvəsi,  
Bu yerdə çox olub igidlər bəhsi.  
Atamın var idi, ağır xəznəsi,  
Yaqutu, yaməni, ləli Gəncənin.

Kitabda Azərbaycan ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri tarixilik, elmilik, ideyallıq, müqayisəlilik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında ətraflı şəklini tapır.

Müəllif vətənə və xalqa dərin hörmət və məhəbbətin poetik bədii ifadəsini gözəl cılalayır, oxucuya yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Tədqiqatçı ozan-aşıq sənətinin tarixini, inkişaf yollarını, bu sənətin görkəmli nümayəndələrinin, xüsusilə vətənə və xalqa şərəfli xidmət edən, zəngin ədəbi irs yaradan, yəni gözəl qoşmalar, bayatılar, təcislər, divanilər, gəraylılar və s. şeirlərlə məclisləri bəzəyən sənətkarların fəaliyyətini şərh edir, yüksək qiymətləndirir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli folklorşünas kimi tanınan, filologiya elmləri

doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 20-30-cu illərdə Y.Vəzir, Ə.Abid, S. Mümtaz, V.Xulufu, H.Zeynallı, Ə.Tahirov və başqa nurlu simaların səmərəli xidmətlərini yüksək dəyərləndirmiş, onların fəaliyyətini tədqiq etmişdir.

Azərbaycan folklorunun coğrafi atlasının yaranmasından, geniş təbliğindən, saz-söz sənətinin əhəmiyyətindən, professor Mirəli Seyidovun qırx ildən çox mifologiya ilə səmərəli məşğul olmasından, Abbas Aslanovun “Azərbaycan mifoloji mətnləri”, Mürsəl Həkimovun “Xalqımızın deyimləri və duyumları” və Sədnik Paşayevin dörd əfsanə kitabları haqqında apardığı bu tədqiqat əsərində faydalı izahat verilir.

Müəllif Borçalı aşığı, Şirvan-Muğan aşığı, Göyçə aşığı məktəbi, Gəncə-Şəmkir aşığı haqqında apardıqları araşdırmalarda və tədqiqatda hadisənin şərhini düzgün cilalayır, oxucuya maraqlı elmi-nəzəri məlumat verir, oxucuların vətənpərvərlik, əməksevərlik, doğma ana yurda, onun füsunkar təbiətinə sevgi və məhəbbətini zənginləşdirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Gəncə-Şəmkir aşığılarından Aşıq İmran, Aşıq Əkbər Koroğlu aşığı, Aşıq Mayıs Gəncəli kimi sinəsi dolu, “Qurbani”, “Abbas və Gülgəz”, “Əsli və Kərəm” dastanlarını, saz havalarını, aşığı

şeirini mükəmməl bilən, onların səmərəli təbliğatçısı olan, xalqın hörmətini qazanan sənətkarlar aşığı şeirinin bütün formalarını əzbər bilmiş, həmişə onun təbliğatçısı olmuş, parlaq uğurlar qazanmışlar.

Qüdrətli və istedadlı Aşıq Ədalətin həyatı, yaradıcılığı, ülvî sənətkarlıq ustalığı, insanların qəlbini pərvazlandırıdığı, onlara yüksək təlim-təربiyəvi və bədii-estetik, əxlaqi keyfiyyətlər aşılacağı tədqiqat əsərində ətraflı şərhini tapır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat əsərləri dərin məzmunu, yüksək sənətkarlığa və parlaq ideyaya malikdir.

Buna görə də ali və orta məktəblərdə onun tədqiqat əsərlərindən faydalı dərs vəsaiti kimi səmərəli istifadə edilir, ona hörmət qazandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-tədqiqat əsərləri səmərəli axtarışların, məsuliyyətli araşdırmaların və diqqətli tədqiqatın nəticəsində yazılmış elmi-tədqiqat sənədləridir. Buna görə də filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmişə sevilir, ümumxalq məhəbbəti qazanır.

## V Fəsil

### **Görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşığı sənəti ilə bağlı fəaliyyəti**

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı qədim tarixə malikdir. Hər bir xalqın bədii söz sənəti həmin xalqın özünün tarixi qədər qədimdir.

Yazılı ədəbiyyat yaranmamışdan əvvəl xalq arzu və istəklərini, həyata və cəmiyyətə münasibətini, fəlsəfi görüşlərini şifahi ədəbiyyatla ifadə etmişdir.

Böyük rus sənətkarı Maksim Qorki demişdir ki, folklor “söz sənətinin başlanğıcıdır”. Xalq arzu və istəyini özünün yaratdığı və yaşatdığı şifahi söz sənətində, yəni folklorda ifadə edir.

Dünya xalqlarının ədəbiyyatşünaslığında folklor “şifahi söz sənəti”, “şifahi xalq ədəbiyyatı” adı ilə işlədilmişdir. “Folklor” beynəlxalq ədəbiyyatşünaslıqda çox işlədilən və istifadə edilən islahatdır.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, yəni folkloru dərin məzmunlu, parlaq ideyalı, zəngin və rəngarəng, misilsiz ədəbi-bədii xəzinədir.

Görkəmli ingilis tarixçisi Vilyam Toms 1846-cı ildə “Atenlum” qəzetində, “folklor” istilahını işlətməmiş, hərfi mənasının xalq biliyi, xalq hikməti olduğunu göstərmişdir. Deməli, “şifahi xalq ədəbiyyatı” və “folklor” paralel şəkildə işlədilir.

Şifahi xalq ədəbiyyatı qiymətli bir xəzinədir. Xalqın tarixini bilmək üçün mütləq folkloru öyrənmək və ondan səmərəli istifadə etmək lazımdır.

Folklor xalqın hafizəsində yaşamış və inkişaf etmişdir. Folklorun müəllifi müəyyən edilməmiş, sonralar aşığılar şeirlərində adlarını çəkmiş, Aşıq Ələsgər demişdir:

*Adım Ələsgərdir, Göyçə mahalım,  
Dolanım başına mən qadan alım.  
Hüsnün şöləsinə Xəstə xəyalım,  
Pərvanədi, şəmistanlar dolanır.*

Aşıq poeziyası Azərbaycan xalq yaradıcılığının zəngin qollarından biridir. Aşıqlar xalq arasında çox böyük şöhrət və hörmət qazan-

mışlar. Aşıqları xalqımız “el anası”, “müdrək müəllim” adlandırmışdır.

Həsən bəy Zərdabi demişdir ki, bizim Qafqaz müsəlmanlarına şeir ilə deyilən söz gözəl təsir edir. Aşıqlar oxuyanda qulaq asan, dinləyən insanların mənəvi aləmi, parlaq hafizəsi, biliyi və dünyagörüşü zənginləşir, onlar bədii-estetik zövq alırlar.

Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov yazır: “Aşıq poeziyası xalq yaradıcılığı ilə yazılı ədəbiyyat arasında bir keçiddir, möhkəm bir körpüdür... onun kökləri, rişələri folklordan, xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqları, qol-qanadı həmişə ədəbiyyatla qovuşur, ona təsir edir və ondan qüvvət alır”<sup>4</sup>

Aşıqlar üç qrupa ayrılır. Birinci qrupa ustad aşıqlar (Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşıq, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn, Aşıq Əsəd, Aşıq Şəmşir, Mikayıl Azaflı və başqaları) Onlar həm saz çalır, həm də şairlik edirlər.

İkinci qrupa ifaçı aşıqlar daxildir.

Üçüncü qrupa isə aşıq poeziyası üslubunda şeir yaradan el şairləri daxildir. Onlar məclis aparmağı bacarmırlar, saz çalmağı bilsələr də yaxşı oxumaq qabiliyyətinə malik deyillər.

---

<sup>4</sup> Mirzə İbrahimov. Aşıq poeziyasında realizm. Bakı, 1966, səh.17.

Aşıq Ələsgər (1821-1926) aşıq sənətinin  
məhiyyətini poetik dillə ifadə etmişdir:

Aşıq olub tərk-i vətən olanın,  
Əzəl başdan pürkamalı gərkdir...  
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,  
Mərifət elmindən dolu gərkdir.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandır,ə  
Şeytanı öldürə, nəfsin yandır.  
El içində pak otura, pak dura,  
Dalısınca xoş sədalı gərkdir.

Danışdığı sözün qiymətin bilə,  
Məcəzi danışa, məcəzi gülə.  
Kəlməsindən ləli-gövhər süzülə,  
Tamam sözü müəmmalı gərəkdi.

Arif ola, eyhamınan söz qana,  
Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana,  
Saat kimi meyli haqqa dolana,  
Doğru qəlbi, doğru yolu gərəkdi.

Ələsgər haqq sözün isbatın verə,  
Əməlin mələklər yazı dəftərə,  
Hər yanı istəsə, baxanda görə,  
Təriqətdə bu sevdalı gərəkdi.<sup>5</sup>

---

<sup>5</sup> Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1988, səh.43.

Dünyada tanınan, şöhrət qazanan Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında insanları ucaldan yaşamağa həvəs oyadan, təmiz və mənalı məhəbbətin tərənnümü xüsusi yer tutur.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında xalqın ağır vəziyyəti, yaşayış tərz, istismarçı hakim quruluşun cinayətkarlığı, zəhmətkeş insanları istismar etdiyi, onların var-dövlətini əlindən aldığı, həyatdakı zülmkarlıq, soyğunçuluq ürək ağrısı ilə qeyd edilir. Aşıq Ələsgər fitri istedadlı sənətkar olduğuna görə cəmiyyət və təbiət hadisələrini çox inandırıcı ifadə edir.

Xalq yazıçısı Mehdi Hüseyn yazır: “Aşıq Ələsgərin lirikası xalq şeirinin qızıl fonduna daxil olub. Çünki, o, bədii üslubu cəhətdən xalqa bağlıdır, onun ədəbi ənənələri Azərbaycan poeziyasının ənənələri üzərində inkişaf etmişdir.

Xalq dilinin ən gözəl xüsusiyyətlərini bilən, bu dili yüksək şeir səviyyəsinə qaldıran Aşıq Ələsgərdə müəyyən bir fikir ifadə etməyən süni misralara rast gəlmirik”.<sup>6</sup>

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı ustad Aşıq Ələsgərin zəngin ədəbi irsini həmişə yüksək qiymətləndirmiş, misilsiz tərbiyə mənbəyi olduğunu göstərmişdir.

---

<sup>6</sup> Hüseyn Mehdi. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1970, səh.72.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın yaradıcılığı ilə səmərəli məşğul olmuş, 1975-ci ildə onun qırx altı şeirini kitabça şəklində çap etdirmiş və məzmunlu məqəddimə yazmışdır.

Xəstə Qasım XVII əsrin sonu və XVIII əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış, Cənubi Azərbaycanın Tikmədaş mahalında vəfat etmişdir. Müəllif məqəddimədə yazır:

“Xəstə Qasımın yaratdığı sənət inciləri, xüsusilə təcnis, qıfılənd, ustadnamə və başqa şeirləri onun aşiq yaradıcılığındakı mövqeyini düzgün müəyyənləşdirməyə, istedadlı bir sənətkar olduğunu söyləməyə haqq verir.

Xəstə Qasım gəraylı, qoşma, təcnis, cığalı təcnis, müstəzad, divani və s. növlərdə sənət inciləri yaratmışdır. Xəstə Qasımın özündən əvvəlki sənətkarlardan yalnız Qurbanidən və Tufarqanlı Abbasdan qidalandığını qeyd edirlər.

Xəstə Qasım təcnisi yüksək qiymətləndirir:

Xəstə Qasım, sözün yetdi tamama,  
Gündoğan, Günbatan gəlsin salama.  
Nə alim işidi, nə də üləma,  
Təcnis mənasının çox hünəri var.

Aşıq yaradıcılığını dərindən bilən və onu sevən Sədnik Paşa bu səmərəli fəaliyyətini davam etdirir, Tikmədaşlı Xəstə Qasımın şeirlərini toplayır, yaradıcılıq yolunu mükəmməl araşdırır və tədqiq edib “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyasını 2011-ci ildə Bakıda 255 səhifədən ibarət çap etdirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının monoqrafiyası “Yarım əsr Tikmədaşlı Xəstə Qasım sorasında” adlı müqəddimə, dörd fəsil və nəticədən ibarətdir.

Birinci fəsil “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın həyatı, yaşamı və mühiti”, ikinci fəsil “Xəstə Qasımın çoxşaxəli və mürəkkəb yaradıcılıq yolu”, üçüncü fəsil “Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanının səciyyəsi, elmi mahiyyəti və dastan yaradıcılığında yeri”, dördüncü fəsil “Xəstə Qasımın sənətkar ucalığı və şeirlərinin bədii qüdrəti” adlanır.

Monoqrafiyada Xəstə Qasımın qoşmalarından, dini-qoşmalarından, qoşma-qıfılbəndlərindən, qoşma-müstəzadlarından, qoşma-deyişmələrindən, təcislərindən, cığalı təcislərindən, gəraylılarından, divanilərindən nümunələr və “Xəstə Qasımın Dağıstana səfəri” dastanı verilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı iyirmi üç səhifədən ibarət “Yarım əsr Tikmədaşlı Xəstə Qasım soracağında” adlı müqəddimədə hadisələri tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında yazmış, Xəstə Qasımla bağlı əsas hadisələrin düzgün şərhini vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Xəstə Qasım dərin mündəricəli ustadnamələr müəllifi kimi sələflərindən və xələflərindən çox irəli getmişdir.

“Canım aldı gülü məndən alınca” şeiri yüz illərdir ki, məclislər yola salmış ustadnamədir. Dastan yaradıcılığına dərindən bələd olan elə bir aşiq tapmaq mümkün deyildir ki, Xəstə Qasımın bu qoşma-ustadnaməsini əzbərdən bilməsin, məclislərdə söyləməsin”.

Xəstə Qasım iftixarla deyir:

Alimdən dərş aldım əlif-bey üçün,  
Sürəhilər düzülübdür mey üçün,  
Dəli könül, qəm çəkirsən nə üçün?  
Qəmli günün şad günü var yanınca”<sup>7</sup>.

Sədnik Paşa Pirsultanlı Qaracaoğlanın və Növrəs İmanın haqqında maraqlı məlumat verir,

---

<sup>7</sup> “Aşıqlar” kitabı. Bakı, 1960, səh.41.

Qaracaoğlanın dastanlar haqqında dərin biliyə malik olmasını və gənc aşiq Növrəs İmanın aşiq yaradıcılığını düzgün müəyyənləşdirdiyini şərh edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1975-ci ildə “Xəstə Qasımın şerləri” adlı çap etdirdiyi kitabı da aparıb Təbrizin 78 km-dən Tikmədaş qəryəsinə gedir. O, kitabı Xəstə Qasımın məzarı üstə qoyur və məzarın üstündə bu şerini oxuyur:

Arzun mənə qanad verdi,  
Axır Tikmədaşa gəldim.  
Görüşünə tək gəlmədim,  
Həsretimlə qoşa gəldim!

Çəkilib güldən-gülabın,  
Yerə-göyə sığmaz təbin,  
Əlimdə qızıl kitabın,  
Ustad coşa-coşa gəldim!

Güzar etdim güzarına,  
Baş əyməyə məzarına,  
Sədnik, Qasım dağlarına,  
Mahnı qoşa-qoşa gəldim.<sup>8</sup>

---

<sup>8</sup> “Daşkəsən” qəzeti, 14 may, 1993-cü il.

Tədqiqatçı Sədnik Paşa “Xəstə Qasımın sələfləri və xələfləri” adlı iyirmi beş səhifəlik bir məqalə yazır.

Həmin məqalə haqqında tədqiqatçı alim Seyfəddin Rzasoy yazır: “Qeyd olunmalıdır ki, sənətkarın yaradıcılığı professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Xəstəqasımşünaslıq” araşdırmalarının üçüncü mərhələsində alimi məhz bu istiqamətdə daha çox düşündürmüşdür.

Onun bu mərhələnin yekunu hesab etdiyimiz “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın sələfləri və xələfləri” adlı tədqiqatı da bunun ifadəsi olub, sənətkarın bir ədəbi hadisə kimi Azərbaycan xalq poeziyasının tarixi inkişafındakı yeri və rolunun obyektiv şəkildə öyrənilməsinə xidmət edir”.<sup>9</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat əsərində Şah İsmayıl Xətai, Dirili Qurbani, Aşıq Abbas Tufarqanlı haqqında verdiyi tarixi məlumat da çox maraqlıdır. Bu bünövrənin əsasında Xəstə Qasımın inkişaf etdiyi tədqiqatda çox əsaslı və düzgün şərh edilir.

Sədnik Paşa Salman Mümtazın “Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları” (1986) monoqrafiyası ilə bağlı apardığı araşdırmalar da çox

---

<sup>9</sup> Seyfəddin Rzasoy. Azərbaycan folklorşünaslığı tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı. Bakı, 2008, səh.160.

faydalı və əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, o, Xəstə Qasım ilə əlaqədar tədqiqatın şərhini verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, Xəstə Qasım poeziyasında özünə qədər mövcud olan şeir janrlarından, forma və şəkillərindən bacarıqla istifadə etmiş, novator aşiq kimi sənətə yeniliklər gətirmişdir. Onun “Dağıstan səfəri” aşiq yaradıcılığında real-tarixi dastanlar üçün bir başlanğıc və nümunədir. Xəstə Qasım şeirlərində həqiqəti cildəyir:

Bir məclisə varsan özünü öymə,  
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə.  
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,  
Demə ki, zorluyam qolum yaxşıdı.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım istedadlı xalq sənətkarı, vətənpərvər, əməksevər və müdrik tarixi şəxsiyyətdir, zəngin, ədəbi-bədii xəzinə yaradan ustad aşiqdir.

Bu gün də ictimai dəyərini, məzmun və forma gözəlliyini saxlayan Xəstə Qasımın ustadnamələri ondan sonra gələn sənətkarlara həyat dərsləri olmuşdur.

Xəstə Qasım şeirlərində əxlaqi keyfiyyətlərə üstünlük verir, gücün çatmayan qapıya açar salma deyir.

Elmi olanların əlində açar,  
Elmi olmayanlar tez qalar naçar.  
Yüz yol cəhd eyləsə, inanma açar,  
Beyninə sədəmə, ya əsər gələr.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım bu gün də aşiq sənətinin zirvəsində dayanır, əbədiyaşar sənətkar kimi sevilir və müəliə edilir.

Onun şeir-sənət abidəsi uca dağ kimi durur, gələcək nəsillərə təlim-tərbiyə, bədii-estetik zövq və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər verir.

Xəstə Qasımın möhtəşəm sənət dünyası çox zəngin və rəngarəng olduğuna görə neçə-neçə nəsillərə zövq verəcək, onlara gözəl təsir bağışlayacaqdır. Ona görə ki, Tikmədaşlı Xəstə Qasım əbədiyaşar sənətkardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın əbədi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyasında Tikmədaşlı Xəstə Qasımın dövrü, mühiti, həyatı, çoxşaxəli və mürəkkəb yaradıcılıq yolu, zəngin və rəngarəng bədii irsi, vətənə və xalqa şərəfli xidməti ətraflı bədii şərhini tapır və ümumiləşdirilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanının səciyyəsi, elmi mahiyyəti və dastan yaradıcılığında yeri, sənətkarlığı, daha dəqiq desək, sənətkar ucalığı

və şeirlərinin təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik əhəmiyyəti tarixilik, elmilik, ideyalılıq, müasirlik, ardıcılıq, aydınlıq, pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında elmi-nəzəri şərhini verir.

Tədqiqatçı alim Sədnik Paşa Pirsultanlı monoqrafiyasında Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığının görkəmli tədqiqatçılarının əsərlərindən səmərəli faydalanmış, tədqiqat əsərlərinə, monoqrafiyalara, dərsliklərə, dərs vəsaitlərinə, pedaqoji-metodik və qiraət-oxu kitablarına verilən tələblərə tamamilə əməl etmiş, Tikmədaşlı Xəstə Qasımın yaradıcılıq yolunu ətraflı təhlil etmiş, oxuculara hədiyyə vermişdir.

Məlum həqiqətdir ki, müasir aşırıq yaradıcılığı Ozan sənətinin yeni mərhələdə davamıdır. Ozanın qopuzu, sözü və oğuznaməsi, aşığın sazı, sözü və dastanı var. Bunlar Ozan və aşığın müştərək yaradıcılığı prosesində formalaşmışlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqatında göstərir ki, “Ozan və aşırıq ən azı dörd əsr yanaşı yaradıcılıq yolu keçmişdir. Bizə məlum olan yüz saz havası altı kökdə (Şah pərdə, Şah pərdənin Misri kökü, Çoban bayatısı kökü, Ayaq Divanı, Rühani və Dilqəmi) ifa olunur”.

Monoqrafiyada Xəstə Qasımın həyatı, yaradıcılığı, zəngin ədəbi irsi ətraflı elmi-nəzəri şərhini tapır və ümumiləşdirilir.

Sədnik Paşa “Yaşayan əfsanələr”, “Yurdu-muzun əfsanələri” və “Yanardağ əfsanələri” adlı kitablarında toplayıcı və tədqiqatçı kimi tanınır, hörmət qazanır.

Ancaq adlarını çəkdiyimiz aşiq yaradıcılığına həsr etdiyi tədqiqat əsərlərinə görə söz sənətinin, musiqi ilə aşiq sözlərinin vəhdətini əsaslı şərh edən nəzəriyyəçi folklorşünas olduğunu təsdiqləyir. Bu da onun aşiq şeirinin və saz havalarının bilicisi olduğunu göstərir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Mahmud Kaşğarının “Divani-Lüğətüt-türk” adlı əsərini diqqətlə təhlil edir və göstərir ki, bu əsərdə qoşmanın XI əsrdə yarandığı rəsmi qeyd edilir.

Mahmud Kaşğari həmin əsərində Əlişir Nəvainin bir beytini misal gətirir və həmin beytə əsaslanaraq göstərir ki, qoşma XV əsrdə geniş yayılmış və Azərbaycan şeirində ən qədim növ olmuşdur.

Polyak ədəbiyyatşünası Kovalskı qoşmalar üzərində apardığı uzunmüddətli araşdırmalardan sonra belə bir nəticəyə gəlir və yazır:

“Qoşma şifahi şeirin ən qədim dörtlük şəkli olan mahnıların təkamül edərək birləşməsindən yaranmışdır”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı apardığı səmərəli araşdırmaların və tədqiqatların nəticə-

sində bu qərara gəlir ki, qoşmalar xalq ədəbiyyatının ən qədim dördlük şəkillərindən əmələ gəlmiş, müəyyən bir musiqi havası olan aşığı şeridir. Ozanlar və aşığılar bunu xüsusi bir musiqi havası kimi oxuyarmışlar.

Azərbaycan romantizminin görkəmli nümayəndəsi Hüseyn Cavid “Azər” poemasında verdiyi bir beytdə göstərir ki, qoşma şəklində klassik musiqiyə və şeirə təsir etmiş, onlarla qaynayıb qarışmışdır. Həmin beytdə deyilir:

Dəyişdi musiqi həp pərdə-pərdə,  
Getdikcə incələn bir şeirə döndü.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“Qoşma aşığı şeirinin ən ahəngdar şəklidir. Onun anası xalq, atası qolundan tutub oymaq-oymaq gəzdirən ozanlardır.

Ozanlar bir növ dərvişxislət şəxsiyyətlər olmuşdur. Onların dünyası qopuz, xeymə və sinə dolu söz-söhbətdən başqa heç bir şeyi olmamışdır.

Dərvişxislət ozanlar yalnız oğuznamələrlə kifayətlənməmişlər, azadlığı sevən bu “dərvişlər” azadlıq uğrunda mübarizə aparanların mövqə-

yində durmuş, onların şəninə söy söyləmiş, qopuz çalmışlar”<sup>10</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı” (1981) adlı əsərində aşiq sənətinə dair böyük problemlərin həllindən bəhs edir, tarixilik, elmilik və pedoqoji-metodik prinsiplər əsasında həmin problemlərin planlı şəkildə şərhini verib ümumiləşdirir.

Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərən, cəfakəş bir folklor araşdırıcısı kimi tanınan professor Sədnik Paşa Pirsultanlı ümumxalq hörməti qazanan folklorşünas tədqiqatçı alimdir.

Göyçə mahalının Sarıyaqul kəndində anadan olan, uşaqlıq və gənclik illərini bu cənnət diyarda keçirən Miskin Abdal fitri istedadlı aşiq olmuş, oğlanları Batmanqılınc və Əliqılınc atalarını Sarıyaqub kəndinin qəbrisitanlığında dəfn etmişlər.

Miskin Abdalın atası Məmmədcəfər şah İsmayıl Xətəinin atası Şeyx Heydərle çox yaxın dost olmuşdur, həm də onun siyasətinin fəal carçılarından biri olmuşdur.

---

<sup>10</sup> Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında, birinci cild. Bakı, 2003, səh.148.

Şeyx Heydər in ölümündən sonra İrandan onun yaxın adamlarına divan tuturlar. Məmməd-cəfərin Miskinli adlanan tayfası İranı tərk edir.

Hüseyn ağıllı və qabiliyyətli olmuş, mükəmməl təhsil almaqla yanaşı, həm də aşıq sənətini mükəmməl öyrənməyə başlayır.

Hüseyn xalqın hörmətini qazanır, el şairi kimi tanınır, şeirləri dillər əzbəri olur. Buna görə də məşhurlaşır və Miskin Abdal təxəllüsünü qəbul edir.

Şah İsmayıl Miskin Abdal xüsusi tapşırıqla Dağıstana göndərir və onu Dağıstan xanının yanında işə düzəldir.

Miskin Abdal onun yanında iki ildən artıq işləyir, böyük hörmət qazanır. Dağıstanda gözəl bir qadınla evlənir.

Miskin Abdal istedadlı sənətkar, parlaq uğurlar qazanmış ustad olmuş, nadir sənət inciləri yaratmışdır.

Miskin Abdal haqqında Sədnik Paşa yazır ki, Miskin Abdal çox istedadlı, xeyirxah, ustad şair-aşıq olmuş, zəngin bədii irs yaratmış, ümum-xalq məhəbbəti qazanmış, əbədiyaşar aşıq-şairdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1989-cu ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan xalq dastan-

lərinin tədrisinə dair” adlı metodik dərs vəsaiti səmərəli əməyin məhsuludur.

Professor Abbas Səmədovun redaktorluğu, professor Vaqif Vəliyevin, professor Mürsəl Həkimovun, professor Sadıq Şükürovun rəyi, elmi-nəzəri və pedoqoji-metodik tövsiyələri ilə çap olunan bu kitab uzun illər dərsliyə olan tələbi ödəmiş və müəllifə hörmət qazandırmışdır.

Girişdən və iki hissədən ibarət olan dərslikdə qəhrəmanlıq dastanları, məhəbbət və ailə-məişət dastanları tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında şərh olunur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanlarının tədrisi ətraflı təhlil edilib yekunlaşdırılır.

Mahir pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlı dastan haqqında ilk məlumat verən alman ərəbşünası Yakov İohan Reysgedən başlamış Avropa, rus, türk və Azərbaycan alimlərinin apardıqları tədqiqat işlərini qısa şərh edir, onların xidmətlərini düzgün qiymətləndirir.

Folklorşünas Sədnik Paşa dastanların toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində V.Xulufu, H.Əlizadə, H.Araslı, M.H.Təhmasib, P.Əfəndiyev, F.Fərhadov, V.Vəliyev, A.Nəbiyev, M.Həkimov kimi görkəmli folklorşünasların səmərəli

fəaliyyətlərini, apardıqları araşdırmaları və yazdıqları tədqiqat əsərlərini yüksək qiymətləndirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının metodik dərs vəsaiti ali məktəblərin tələbələri üçün faydalı və çox əhəmiyyətlidir. Məhz buna görə də həmin dərs vəsaitindən müasir dövrümüzdə də səmərəli istifadə olunur və müəllifə hörmət qazandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1989-cu ildə yazıb çap etdirdiyi “Azərbaycan folkloru və aşığı yaradıcılığı” adlı dərs vəsaiti Təhsil Nazirliyinin qri fi ilə buraxılmışdır.

Müəllif göstərir ki, şifahi xalq ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olan, xalqımızın ictimai və bədii-estetik fikir tarixində, mədəniyyətimizin inkişafında mühüm rol oynayan aşığı poeziyasının kökləri şifahi xalq yaradıcılığından su içirsə, budaqları, qol-qanadları həmişə yazılı ədəbiyyatla qovuşur, ona təsir edir, ondan qüvvət alır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan folklorunu və aşığı yaradıcılığını mükəmməl araşdırmış, tarixi mənbələr, dərsliklər, arxiv materialları əsasında nəzərdən keçirmiş, elmi-nəzəri və pedaqoji-metodik cəhətdən faydalı, həm də dərslik mahiyyətli monoqrafiya yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının dərslik mahiyyətli tədqiqat əsərində ozan-aşıq yaradıcılığının keçdiyi tarixi inkişaf yolu aşağıda göstərilən üç mərhələyə ayrılır:

1). Əski çağlardan VII-VIII əsrə qədər davam etmiş ozan yaradıcılığı dövrü.

2). XII-XIII əsrlərdən XVI əsrə qədərki zaman məsafəsində ozan və aşığın müştərək yaradıcılıq dövrü.

3). XVI-XX əsrlərdə aşiq yaradıcılığı dövrü.

Müəllif ozan-aşıq yaradıcılığının yazılı ədəbiyyatla əlaqəsindən bəhs edir və bu dövrlərin qısa təhlilini verir.

XII əsrdə, yəni Nizami dövründə, XVI əsrdə, yəni Şah İsmayıl Xətai dövründə, XVIII əsrdə, yəni Molla Pənah Vaqif dövründə aşiq yaradıcılığının qarşılıqlı əlaqəsinin tədqiq və təhlili qısa şərhini tapır.

Kitabda Dirili Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşıq, Tikmədaşlı Xəstə Qasım, Abdalgülablı Valleh haqqında verilən məlumat yüksək elmi-nəzəri səviyyədə yazılmışdır. Bu portret-oçerklərin məzmunu və ideyası oxucunu təmin edir.

Müəllif Dirili Qurbani ilə əlaqədar “Qurbani” dastanını, Tufarqanlı Abbasdan bəhs edəndə “Abbas və Gülgəz” dastanını, Sarı Aşıqdan danı-

şanda “Aşıq və Yaxşı” dastanını, Abdalgülablı Aşıq Valehdən bəhs edəndə “Valeh və Zərnigar” dastanını xatırlayır, bu sənət nümunələrinin məzmun və ideyasını qısa təhlil edib yekunlaşdırır.

Ümumiyyətlə, dərs vəsaitindəki portert-oçerklərin planlı şəkildə şərh edilməsi, mövzunun şüurlu mənimsənilməsinə təkan verir, tərbiyəvi mahiyyət daşıyır.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının toplayıb 2001-ci ildə nəşr etdirdiyi Aşıq Bəstinin “Bənövşələr” adlı kitabı təqdirəlayiqdir.

Azərbaycanda Aşıq Pəri və Aşıq Həmayıl kimi qadın aşıqları həmişə hörmətlə yad edilmişlər.

Aşıq Bəstinin 1969-cu ildə “Lalə” adlı şerlər kitabı çap olunmuşdur.

Aşıq Bəsti öz sevgili ömrünü və sevgilisi Xançobanın ömrünü tez açıb və tez də solan bənövşənin ömrünə bənzədir. Aşıq Bəsti sevgilisi Xançobanın vaxtsız vəfatına sarsılır və poetik dillə deyir:

Bir quş kimi yoxa çıxdı,  
Hara uçdu bənövşələr?  
Bəsti, Xançobanım kimi,  
Vaxtsız köçdü bənövşələr.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində görkəmli və ustad sənətkar kimi tanınıb hörmət qazanan Aşıq Bəsti “Kəklik” adlı şeirində oxuculara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır və yazır:

Gəlin kimi bəzənirsən,  
Açılıbdı yaxan, kəklik.

Aşıq Bəstinin “Kəklik” adlı şeirində təşbihlər, bənzətmələr çox canlı və təsirli verilir, oxucuların qəlbini, mənəvi aləmini zənginləşdirir, ona gözəl təsir bağışlayır.

Aşıq Bəsti sevgilisi Xançobanın doğma, ana yurdu Füzuli bölgəsini, romantik gözəlliyə malik olan Ərgünəş dağını, bu yerlərin təbii gözəlliklərini, sərin bulaqlarını, şır-şır axan çaylarını, nərgizli, bənövşəli, güllü-çiçəkli yaylaqlarını poetik dillə tərənnüm edir, alovlu qəlbinin arzu və istəklərini, qəmini və kədərini bədii lövhələr, təşbih və bənzətmələrlə orijinal cilalayır:

Köçdü Xançobanım fani dünyadan,  
Nərgizlər dağlarda bitməmiş getdi.  
Qaranquş eyvanda yuva qurmamış,  
Quşlar bala üstə yatmamış getdi.

Aşıq Bəsti mənalı ömrünün sevgi çırağı,  
məhəbbət dünyasının parlaq ulduzu, həyat sal-  
naməsinin zirvəsi Xançobanı Örgünəş dağından  
soruşur, ona poetik dillə müraciət edib deyir:

Bu dağlarda neçə Leyli ağlamış?  
Bəsti kimi dağı, daşı dağlamış.  
Yardan bizə nə nişanə saxlamış?  
Nə taparam, torpağından, Örgünəş?

Azərbaycan folklorunu ilk dəfə toplayan,  
yazıya alan Salman Mümtaz, Hümmət Əlizadə,  
M.H.Təhmasib və onların davamçıları faydalı  
ədəbi məktəb yaratmışlar. Professor Sədrik Paşa  
Pirsultanlı bu ədəbi məktəbin məsuliyyətli da-  
vamçılarından biri olmuş, qiymətli sənət inciləri  
yaratmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatının zənginləşməsində  
Mənicə xanım Məhsəti Gəncəvi, Xurşidbanu  
Nətəvan (Xanqızı) və başqaları səmərəli fəaliy-  
yət göstərmiş, zəngin yaradıcılıqları ilə öz dövr-  
lərinin nəhəng simalarını heyran qoymuş, yazıb-  
yaratmış, təlim-tərbiyəvi mahiyyətli sənət xəzi-  
nələrini xalqımıza hədiyyə vermişlər.

Aşıq yaradıcılığında qadın sənətkarlar xüsu-  
si yer tutmuş, saz çalıb oxumaqla, şeirlər qoş-  
maqla şöhrət qazanmışlar.

Bunlardan biri də XIX əsrin 40-cı illərində Kəlbəcərdə anadan olmuş, acı taleyi nəticəsində doğma ana yurdundan ayrı düşən Aşıq Bəstidir.

İlk səmimi sevgi məhəbbəti daşa dəyən, varlığı sarsılan, parlaq zəkası kədərlə dolan Aşıq Bəstinin həyatı faciəli olmuş, poeziyasında bu ağır və acınacaqlı vəziyyətin bədii ifadəsini vermişdir.

Aşıq Bəsti gənc yaşlarında bir çobanla sevişmiş, sevdiyi həmin oğlanın doğrandığını görən Bəsti nakam məhəbbətindən sarsılmış, Vətəindən didərgin düşmüş, sazı və sözü ilə eli-obanı dolaşmış, ömrünün sonuna kimi ilk sevgisini unuda bilməmişdir.

Nakam məhəbbətinə yas tutan Aşıq Bəsti alovlu qəlbinin kədərli arzu və istəklərini poetik dillə cilalamışdır:

Ay bəy, nə gəzirsən hallı-havalı,  
Süleyman mülkünün yiyəsi kimi?  
Nədəndir yaxşının başın kəsməyə,  
Hazırsan xəncərin tiyəsi kimi?

Sağlığında şeirləri dillər əzbəri olan Aşıq Bəstinin şeirlərini ilk dəfə folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı toplayıb çap etdirmişdir.

Sədnik müəllimin “Lalə” və “Bənövşələr” adlı şeir kitabları dillər əzbəri olan sənət inciləri ilə çox zəngindir. Aşıq Bəsti Aşıq Ələsgər, Aşıq Qurban, Növrəs İman və başqa görkəmli sənətkarların müasiridir. Aşıq Bəsti laləyə müraciət edir, könül sirdaşı Xançobanı istəyir:

Yarın qanlı köynəyitək,  
Qızarır yol üstə lalə!  
Xançobanı gətir dilə,  
Bir şirin can istə, lalə!

Aşıq Bəsti zəngin mənəviyyatlı, zərif təbiətli, istedadlı sənətkar olmuşdur. Ancaq tale onun üzünə gülməmişdir.

Aşıq Bəsti mənalı ömrünün poetik salnaməsini yaratmış və poetik dillə demişdir:

Taleyimin sultanı mən, xanı mən,  
Dürüst bax, Bəstiyəm, yaxşı tanı, mən.  
Başına çevirrəm bu dünyanı mən,  
Dünyanı düz gəzdim, yollardan soruş.

Kəlbəcər aşıq poeziyasının zirvəsi Aşıq Şəmşir Vətən və xalq eşqi ilə yaşamış, zəngin poetik irs yaratmış, ümumxalq məhəbbəti qazan-

miş və milyonların qəlbində özünə əbədi abidə qurub ölümsüzlüyün zirvəsinə yüksəlmişdir.

Kəlbəcərin onlarla yazarları, el şairi və aşığı vardır. Ancaq poeziya zirvəsinə Aşıq Şəmşirlə Aşıq Bəsti yüksəlmiş, əbədiyaşar sənətkarlar olmuşlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Bəstini fitri istedadlı, humanist, vətənpərvər, doğma ana yurdun vurğunu, zəngin mənəviyyatlı, zərif, incə, sevgilisi Xançobana sadıq, məclislərin yaraşığı adlandırmaqda tamamilə haqlıdır.

Ona görə ki, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası mənəvi paklığı, vətənə və xalqa məhəbbəti, ağsaqqala və ağbirçəyə, ata və anaya, elm, mədəniyyət, maarif, ədəbiyyat, incəsənət, dövlət xadimlərinə, mahir pedaqoqlara, gələcəyin mahir qurucuları olan gənc nəsle yüksək qayğı bəsləyən müqəddəs və zəngin ideyadır.

Görkəmli folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Bəstinin zəngin ədəbi irsinin toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərmiş və yazmışdır ki, Azərbaycan aşığı yaradıcılığında Aşıq Bəsti əbədiyaşar şair, istedadlı aşığı, parlaq məhəbbət sevgisinə sadıq, müqəddəs insandır, ustad aşığıdır.

Səsnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyəti Gəncədə Qazaxıstan, Orta Asiya, Zaqafqaziya və Dağıstanın gənc ozanlar müsabiqəsi təşkil olunmuşdur.

Aşıq Ədalət Qaraşov, göyərçin adlanan bacılar - Aytəkin və Gültəkin müsabiqədə fəal iştirak etmiş, onlar “Ay Şərəbanı” mahnısını yüksək sənətkarlıqla ifa etmiş, dərin hörmət qazanmışlar.

Kəlbəcərli Aşıq Ədalətin “Ruhani” havası çalması bütün iştirakçıların ona hörmətini bildirdi. Tamaşaçılar ona “Yanıq Kərəmi” havasını çaldırıb, bədii zövq aldılar. Aşıq Azaflının şagirdi Nəsrəddin Əmiraslanovla Aşıq Ədalətin Aşıq Şəmşir və Aşıq Azaflının poeziyasından gözəl sənət incilərini sazın məharəti ilə tamaşaçılara ərməğan verməsi gözəl qarşılanmış, onlara parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Sarıyaqubda Miskin Abdalın nəslindən olan Əsmətel nənə Sədnik Paşaya ulu babası Miskin Abdalın “Dağlar” şeirini əzbər demişdir:

Məğribdən-Məşriqə səf çəkib durub,  
Qüdrətdən çatıbdı baş-başa dağlar.  
İtaət boynuna salıb həmayıl,  
Misli pəsənd, xotkar, xan-paşa dağlar.

Bu şeirin dərin mənası, zəngin ideyası və tərbiyəvi mahiyyəti professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya gözəl təsir bağışlamış, o, Miskin Abdalın şeirlərini toplamaqdan bədii-estetik zövq almışdır.

Tarixlərin şahidi, İmam-Quran sahibi, sinə-dəftər, ülvi ismətli Əsmətel nənə Sədnik Paşaya deyib ki, Abdal babam bir zamanlar Maymaq dağının ətəyində Hallavar Pəmbəyində (Qarakilsə- Kirovakan rayonu ərazisində) yaşayarmış. Ocağına maral sürüsü gələrmiş. Arvadı maralları sağıb qatıq çalarmış.

Bununla güzəran keçirərmişlər. Bir axşam marallar gəlmir. Sonra marallar gəlir, arvadı sağır, südü ocağın üstünə qoyur ki, bişsin. Görür süd qandır. Abdalı çağırır. Abdal gəlib deyir ki, yəqin Şadman haradasa qan salıb.

Gecə Şadman gəlir və deyir ki, qəlbimə bir adam dəydi, mən onlardan on adamın qanını axıtdım. Abdal babam hirslənir, Şadmanın dalınca kösöv atır. Bundan sonra Gədəbəyin Şınıx kəndinə gedir və bu sözü yolda dağlara deyir:

Nəs illərdən satın aldın pis günü,  
Çağırdın dumanı, tökdün çiskini.  
Gözüyaşlı qoydun Cüda Miskini,  
Eylə gülə-gülə tamaşa, dağlar.

Oğulları Barmanqılıc və Əliqılincin qəbir-ləri də Sarıyaqub qəbiristanlığındadır. Adı kimi özünün də məzarı da itkin düşübdür. Ancaq hələ də məlum deyildir ki, haradadır.

Miskin Abdal ocağında sonralar tanınmış el sənətkarları yetişmişdir. Müsəmma Miskin, Miskinçəli Miskin, Ayrım İsmayıl, Miskin Məmmədcəfər, nəhayət, günümüzün Aşıq Şəmşiri.

Deyirlər, Göyçə mahalında ilk məktəbi də Miskin Abdal açıb. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış məşhur söz ustadı Ağdabanlı Qurban da (Aşıq Şəmşirin atasıdır) təhsilini Sarıyaqubda, baba ocağında almışdır”.<sup>11</sup>

Göyçə mahalının görkəmli sənətkarı Miskin Abdal XVI əsr Azərbaycan şifahi poeziyasının istedadlı nümayəndələrindəndir. Onun dörd əsrə yaxın müddətdə dillərdə əzbər olan zərif, tərəvətli misraları da, xoşbəxtliyi, xeyirxahlığı və müdrikliyi ilə yaddaşlarda qalan şəxsiyyəti də yaşamış, yaşayır və yaşayacaqdır.

Aşıq Talıb xatırlayır ki, Aşıq Ələsgər həmişə Sarıyaquba gedər, Abdal ocağını ziyarət edər, orada ürəklə çalıb-oxuyar və hörmət qazanmış.

---

<sup>11</sup> Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında, birinci cild. Bakı, 2003, səh.185.

Növrəs İman Miskin Abdalın adını hörmətlə çəkir, onun şeirlərini öyrəndiyini, ondan bəhrələndiyini, Miskin Abdalın şeirlərini çox səmiyyətlə oxuduğunu deyir:

Yaxşı bəyənmişəm Miskin Abdalı,  
Cəm imiş başında ağıl-kamalı.

Miskin Abdal haqqında verdiyimiz tarixi məlumatdan aydın olur ki, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasının yaradılmasında və inkişafında Azərbaycan kişi aşıqları ilə birlikdə qadın aşıqlarının səmərəli fəaliyyətini düzgün şərh etmiş və qiymətləndirmişdir.

Deməli, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası müasir müstəqil dövrümüzdə qarşıda duran əsas problemlərin şərhinə və həyata keçirilməsinə tamamilə cavab verir.

Ona görə ki, folklorşünasın haqqında elm və sənət adamlarının rəyləri, fikirləri, elmi-nəzəri və pedoqoji-metodik münasibətləri çox dərin məzmunlu, faydalı və əhəmiyyətlidir.

Bu elmi-nəzəri mülahizələr müxtəlif olsa da, bir-birindən fərqlənsə də, bunlar məzmun və ideya baxımından vəhdət təşkil edir, folklorşünas alim Sədnik Paşanın əməyini yüksək qiymət-

ləndirməyə, vətənə və xalqa, xüsusilə Azərbaycan xalqının şifahi xalq ədəbiyyatını toplamaq sahəsindəki misilsiz fəaliyyətini yüksək dəyərləndirmə təkanı verir, onu təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının səmərəli fəaliyyəti və şərəfli yaradıcılığı onun elminəzəri ideyasının zənginliyini və əhəmiyyətini təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” kitabının ikinci hissəsi 2002-ci ildə Gəncədə nəşr edilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” kitabının ikinci hissəsində “Hacı Veli Bektaş, Bektaşilik və Ozan-Aşık Sanatı”, “Pir Sultan Abdal”, “Pir Sultan dağdımı, kənddimi, şəxsiyyətdimi”, “Aşıq Veysəlin şeirlərindəki özgünlük”, “Güvəndikli Aşıq Əhməd”, “Aşıq Vəli”, “Böyük el sənətkarı”, “Aşıq Ələsgərin savadı olubmu”, “Ələsgər yada düşür”, “Müasirləri Aşıq Ələsgər haqqında”, “Ağdabanlı Qurban və Göyçə mühiti”, “Aşıq Ələsgər və Ağdabanlı Qurban”, “Ağdabanlı Qurban və Usta Abdulla”, “Sənətkar Abdulla”, “Sinələrdə çox söz var”, “Ağbulaqlı Aşıq Aqil”, “Tifil Əsəd”, “Ayrım Əhməd”, “Aşıq Ələsgər nəslinin nümayəndəsi”, “Əli Bimar”,

“Qurban ocağının külaltı közü”, “Vurğun nəfə-sində alıxan Şəmşir”, “Dəlidağın qonağı”, “Əli və Mehriban” dastanı, “Seyfəli Aşıq Pənah”, “Sözdən çələng hörənlər”, “Dağ çiçəkləri”, “Şehli çiçəklər”, “Aşıq Nabat”, “Aşıq Nabatın mahnıları”, “Dərbənd inciləri”, “Nəsimi və folk-lor”, “Atalar sözlərində mifoloji izlər”, “Səməd Vurğun və aşiq sənəti”, “El şairləri”, “Tambur və tala mahnıları”, “Biz qonşu deyilik, qardaş”, “Arazdan keçən də var”, “Alimin İran səfəri”, “Könlümün sazını vərəqləyərkən”, “Alim səfər-dən qayıtmışdır”, “Türkiyə xatirələri”, “Çəşmə necə yarandı?”, “Elin söz ocağı”, “Gənc ozan-ların müsabiqəsi”, “Dastan yaradıcılığı məsələ-ləri”, “Bir ömrün yaşıl yarpaqları” adlı məqalələr toplanmışdır. Kitabda qırx yeddi məqalə var.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı qeyd edir ki, kitabın cildininin əhatə dairəsi, coğrafiyası genişdir.

Burada adları ədəbiyyat tarixinə düşməmiş nadir sənətkarlardan, çalğı alətlərindən, musiqi havalarından, ahəng və qaydalarından söz açılır.

Qəzet və jurnallarda pərakəndə şəkildə qalan elmi məqalələrin kitabda toplanması və oxuculara ərməğan verilməsi əhəmiyyətlidir. Dərslikdəki Güney Azərbaycan və Türkiyə xati-rələri çox maraqlı və faydalıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının iki cilddən ibarət olan “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” kitabı dərslik mahiyyətli zəngin və əhəmiyyətli bilik xəzinəsidir. Bu bilik xəzinəsi oxucular üçün əhəmiyyətli və faydalı mənbədir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” adlı tədqiqat monoqrafiyasının ikinci cildində verilən materialların bir neçəsi haqqında məlumat verməyi faydalı hesab edirik. Ona görə ki, məzmun və ideyasına görə bu elmi-nəzəri məqalələr tərbiyəvi və estetik mahiyyətlidir.

“Güvəndikli Aşıq Əhməd” adlı məqalədə klassik aşiq poeziyasında Yəhya bəy Dilqəmlə XIX əsrin ortalarında yaşamış, dost olmuş və gözəl sənət inciləri yaratmış Aşıq Əhmədin yaradıcılıq yolu təhlil edilir, maraqlı nümunələr verilir.

Дилгям севэилиси Телли (Досту) ханымын айрылыына, Ящмяд ися нясил дцшмянчилийиня эюрә наращат эцзяран кечирмишляр.

Елин сюз билижиси шаир Жавад онларын бир йердя Досту ханымы ахтар-дыгларыны, даьлара цн салдыгларыны, дцшмяндян гачдыгларыны, онларын гяминин,

ашу-зарынын щяля дя даьларын йахасындан  
тутуб эетмядийини поетик рушда,  
*тарихянолмуш щадися кими*  
*биз яатдыр ыр :*

Бащардан айрылыб чякяндя зары,  
Жящд едир гайыда көксця сары.  
Ящмяднян Дилгямин гями, аш-зары,  
Тутуб йахасындан эетмир даьлардан.

Bu şiirin məzmunu və ideyası, tərbiyəvi və estetik məhiyyəti insana dərin təsir bağışlayır.

Йящйа бяй Дилгямин кядяр долу гош-малары “Дилгями”ни йаратдыьы кими, Ящмядин шеірляри дя “Ящмяди-Кярям” кими гямли саз щаваларынын йаранмасына сябяб олмушдур.

“Дилгями” иля “Ящмяди” саз щаваларынын фярги ондадыр ки, “Дилгями” “Рущани” саз щавасы кими бюлэц иля, “Ящмяди”ися бюлэцсцз, байаты кими дейилир.

Гямля, кядярля, эюз йашы иля доьулмуш “Ящмяди” вя “Ящмяди-Кярям” саз щаваларына Борчалы ашыглары даща чох мейл едирляр. Onlar bu havaları ilhamla oxuyurlar.

Бязян еля тясир бабышлайыр ки,  
Эцвяндикли Ящмядин гошмаларыны  
Дилгямин шеірляриндян айырмаг чятин олур.  
“Дилгями” иля “Ящмяди” вя “Ящмяди-  
Кярям” саз щавалары бир кюк цстцндя  
кюкляндикляри цçүн çох gözəl və səmimi təsir  
bağışlayır.

Güvəndikli Əhməd Tovuz rayonunun Gü-  
vəndik kəndində anadan olmuşdur. Həmin kənd  
indi Çeşməli kəndi ilə birləşmişdir. Əhmədi və  
qardaşı Paşanı anaları Telli xanım tərbiyəli bö-  
yütmüş, onları vətənpərvər yetişdirmişdir.

Əhməd elin gözəl qızı Yamənlə nişan-  
lanır. Ancaq bəylərdən narazı olduqları üçün qa-  
çaq düşür, ömürlərinin çoxunu Çoban dağında  
Göyyurdda keçirirlər. Bəylər Paşanı öldürür,  
Əhməd düşmənlər tərəfindən adam öldürür, qar-  
daşının qanını yerdə qoymur və ömürlük qaçaq  
olur.

Əhməd yeddi il nişanlı qalır. Ağır yara-  
lanır və əmisi oğlu Namaza deyir ki, məni  
kəndimizin qəbirstanlığında dəfn edin. Əhməd  
Namaza deyir:

- Намаз, мян бу йарадан саьалан дейи-  
лям. Эет, кянди́н адамларына де кi, ким  
истяся сянинля эялсин, мяни бурадан апарыб  
юз гябиристанлыьымызда гардашым

Пашанын йанында дяфн etsin. Mənim yeganə  
arzum budur.

Ящмяд савадлы иди, мядряся тящсили  
эюрмцшдц. О эцжля юзцнц яля алыб анасы  
Тцкязбана вя севэилиси Йамяня ашааыдакы  
мязмунда бир мяктуб йазыр (мяктубу  
ихтисарла веририк):

Намаз, эедяр олсан бизим елляр,  
Дейнян, мяним цчцн елляр аьласын.  
Виряня бяхтимя, кям талейимя,  
Гарышсын цммана селляр аьласын.

Əhmədin anası Tükəzban xanım və nişanlısı  
Yamən xanım kişi paltarı geyinib düşməni axtar-  
mış və üç kişinin üçünə də güllə ilə öldürmüş-  
dür.

Yaralı Əhməd dağda üşüyür, əziyyət çəkir,  
dağlarda qar havasını hiss edir, qəlbinin istəyini  
poetik dillə verir:

Эюрцрсянми гаршы дуран даьлары,  
Дейян, о даьларда гар щавасы вар.  
Эюзцм эюрцб, кюнлцм севиб,  
алмышам,  
Халгын мяним иля ня даьасы вар?

Бир жцт тырлан эялди гонду гамыша,  
Онун бармагларын тутам эцмцша.  
Щясрят чякян, ики кюнцл эюрцша,  
Эюрян дейяр, бурда ел дуасы вар.

Ящмядин йарасы сызылдады, эюрдц ки,  
юлцр, гялбиня беля бир гара фикир эялди ки,  
дцшмянляр йолда Намазы да юлдцря  
биярляр. Бялкя щеч юлцм хябярим кяндя  
чатмады.

Бу сябябдян Ящмяд дя юз йери-йурду  
илия баьлы бир гошма йазыб дамын дирайиня  
йапышдырды ки, щеч олмаса бурайа эялян  
овчулар билсинляр ки, бу жясяд киминдир.

Мящз Ящмядин “Даьлар” гошмасы бе-  
ля бир дцщцнжянин, дуйьунун ифадяси кими  
йаранды, йайлаг дамындан пярвазланды, саза  
говушду, мяжлислардя сясляндирилди:

Яслим Эцвяндикли, Шямсяддин елим,  
Гям мяни атыбдыр бурайа, даьлар!  
Щайана бахырам вятян эюрцнмцр,  
Пиллякян дцщцбдц арайа, даьлар.

Гашларын жялладдыр, киприйин алмаз,  
Щарамдан охласан, орам саьалмаз,  
Йцз мин тябиб эялся дярдами билмяз,

Шащи-мярдан чатсын щарайа, даьлар!

Тярлан гушу овун алмазмы сардан?  
Дяли кюнцл ял эютцрмяз дилбярдян,  
Йазыг Ящмяд айры дцщцбдц йардан,  
Онунчцн батыбды гарайа, даьлар!

Намаз Гашгачайа чатды. Йайлаг да-  
мына эиряндя бахды ки, Ящмяд юлмайиб  
зарыйыр. Намаз Ящмядин башыны голлары  
цстя алды. Олуб кечянляри Ящмядя  
данышды. Намаз ону да билдирди ки, анан  
Тцкязбанла севэилин Йамян Хатынжан  
даьында дцщмянляринин цццнц дя  
юлдцрдцляр.

Ящмяди ата сарыйыб кяндя йола  
дцщдцляр. Йаралы Ящмяд Эцвяндик  
кяндинин башындан эиряндя кяндин  
айаьындан эялян шивян сясини ешитди. Ону  
евиня чатдырдылар. Анжag эеж иди. Ящмяд  
севэилиси Йамян ханымы гямли-гямли  
башдан-айаьа сцзцб, эюз гапагларыны ябяди  
йумду.

Кянддя шивян-шивяня гарышды.  
Ящмяд дя онун дцщмянляри дя ейни эцндя  
дцнйадан кючдцляр. Лакин Ящмяд кючся дя,  
шерляри, сюзляри галды. О шеирляр ки, ону

бу эцн дя йашадыр, сабащ да йашадажагдыр. Буну Ящмяд юзц дя билирди. Билирди ки, Йамян ханымла онун севэи мажарасы ясасында йаранажаг “Эцвяндикли Ящмяд вя Йамян ханым” дастаны дилляр язбяри олажагдыр.

Əhmədin anası Tükəzban xanımın “Yamən həm oğlumdur, həm də qızımdır” deməsi, Tükəzban xanımın əlində silah toyda oynaması insanın qəlbini pərvazlandırır.

Ananın arzu və istəyi müqəddəsdir, övlada, gəlinə sevgisi çox səmimiyyətlidir. Məhz buna görə “Güvəndikli Əhməd və Yamən xanım” dastanının əsas məzmununu ana məhəbbəti təşkil edir.

Aşıq Mayıs Gəncəli, Aşıq Alqayıt, Aşıq Abuzər, Aşıq Fətullah, Aşıq Nəriman, Aşıq Cümşüd, Aşıq Yaşar, Əli Tağıyev və başqalarının köməyi ilə folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Güvəndikli Əhmədin poeziyasını, yəni ədəbi irsini toplamaqla səmərəli məşğul olur.

İndi Sədnik müəllim topladıqları şeirləri, ümumiyyətlə Güvəndikli Əhmədin ədəbi irsini kitab şəklində çap edib oxuculara hədiyyə verməyə hazırlaşır. Bu səmərəli işdə Sədnik müəllimə uğurlar arzulayırıq.

Aşıq Bəsti XIX əsrin ikinci yarısında və XX əsrin əvvəllərində yaşamış, Aşıq Ələsgərin və Ağdabanlı Qurbanın müasiri olan Aşıq Bəsti faciəli həyat keçirmiş, ağır, maddi ehtiyac içərisində yaşamışdır.

Aşıq Bəsti Kəlbəcər rayonunun Lev kəndində yoxsul bir ailədə anadan olmuş, atası Kərbəlayi Bayramalı Bəstini kənd mollaxanasına da göndərə bilməmişdir.

Ağıllı, zəkali Бясти савадсыз олмушдур. Ешитдийи набыллар, байаты, гошма вя дастанлар онун мяняви инкишафына дярин тясир етмишдир.

“Гурбан булабы” мяжлисляриндя Ашыг Ялясэяр, Аьдабанлы Гурбан кими устад ашыгларын “сещрли” мащнылары Бястидя фикир вя щисслярини шеир дили иля ифадя етмяк арзусу оятмышдыр.

Халг арасында дейиляня эюря, Бясти 17-18 йашларында Яййуб адлы бир чобаны севмишдир. Онларын севэиси накам олмушдур. Яййуб юз щазыржаваблыы цстцндя кянд бяйляри тяряфиндян хянжярля доьранмышды.

Бу фагияли щадися Бястини сарсытмышды. О, саз эютцрцб кяндбякянд,

оба-оба долашмыш, юз дярдини “дярдли елляр” суюлямякля тясялли тапмышдыр.

Кядярли гошмаларын вя сазын инжя телляриндян гопан щцзнлц ащ-налянин эюз йашлары иля мцшайияти онун эюзлярини хейли зяифлятмишди. Она эюря дя Бясти ел арасында “Кор Бясти” ады иля дя танынмышды. *Ancaq Aşıq Bəsti kor deyildi, sevgilisinin faciəsi onun gözlərini zəiflətmış, sarsıtmışdı.*

Бясти щазыржаваблыьы, мялащятли сяси иля мяжлислярдя цстцнлцк газанарды. О, гошмалары цряк даьлайан бир кядярля охуйарды. Ел арасында беля бир мясял дя вар: “Бясти охуйанда даш да эюз йашы ахыдырды”.

Бясти эянжлик иллярини Лев кяндиндя кечирмишдир. О, севэилиси Яййубун – Ханчобанын фажияли юлцмцндян сонра индики Дашксян районунун Габагтяпя кяндиня кючмцш, юмрцнцн сон илляриндя ися йенидян доьма Лев кяндиня гайытмышдыр. Бясти 1936-жы илдя, тяхминян йцз йашында икян вяфат етмиш, *Lev kəndində dəfn olunmuşdur.*

Aşıq Bəsti “Tapılmaz”, “A bəy”, “Zədə dəyməmiş” kimi qoşmalarında dövrün haqsız-

lğını ifşa edir, istismarçı hakim quruluşa nifrət yağıdır. “Tapılmaz” rədifli qoşmasında acınacaqlı həyatının real təsvirini çox inandırıcı cilalamışdır:

Цзццбдцр жаным ел тянясиндян,  
Щамы дейяр, Бясти евдя тапылмаз.  
Бир сазыды, бир сюзццц, бир юзц,  
Бир беяси даща Левдя тапылмаз.  
Бу гынаа, валлащ, мяням дюзцрям,  
Усанмышам, юлмаяя дя щазырам.  
Дярдими демяяя диван эязирям,  
Йердя ахтарырам, эюйдя тапылмаз.

Aşıq Bəsti Samux, Daşkəsən, Gədəbəy və Basarkeçərdə aşılıq etmiş, sevilmiş, tanınmış, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır. Aşıq Bəsti “A bəy” qoşmasında bəylərə, zülmkarlara nifrət edir:

А бая, ня эязирсян щаллы-щавалы,  
Сцлейман мцлкцнцн йийяси кими.  
Нядяндир йахшынын башын кясмаяя,  
Щазырсан хянжярин тийяси кими?!

Эцвянмяйнян дювлятиня, варына,  
Лянят олсун гейрятиня, арына,  
Шагдан зяфяр дяйсин бцржц-барына,

Лцт галэинян палаз ийняси кими.

Аьладым дойунжа, эцлмядим щаша,  
Бир ащ чяксям, даьлар эяляр баш-  
баша.

Бясти дейяр: Сяни дя дцш аташа,  
Йан Новруз шамынын пилтяси кими.

Aşıq Bəsti “Ayrımın gözəlləri” adlı gəray-  
lısında gözəllərə tərbiyəvi nəsihət verir, kişi-  
lərdən qaçmamağı, çarşabı açmağı faydalı bilir  
və deyir:

Йайлаг йоллары йохушлу,  
Ялляри дярмя нахышлы,  
Щамысы марал бахышлы,  
Бу Айрымын эюзялляри.

Бясти дейяр, алма йашмаг,  
Ейибдир кишидян гачмаг,  
Лазымдыр чарчову ачмаг,  
Ай Айрымын эюзялляри!

Aşıq Bəsti yüz ilə yaxın ömür sürmüş, zən-  
gin poetik irs yaratmış, xalqına ərməğan vermiş-  
dir. Aşıq Bəstinin poetik irsi onu yaşatmış, ya-  
şadır və yüzilliklər boyu yaşadacaqdır!

Professor Sədnik müəllim Hüseyn Cavanın istedadlı sənətkar olduğunu, zəngin poetik irs yaratdığını və Vətənə şərəfli xidmət etdiyini göstərir.

«Азадлыг мащнылары», «Шерляр», «Сядяфли саз», «Гошмалар», «Ашыьын арзулары», «Даныш телли сазым» кими марагла охунан китабларын мцяллифи олан Щцсейн Жаван юз сянятинин гцдряти иля цмумхалг мящяббяти газанмышдыр.

Щцсейн Жаван йарадыжылыьы зянэин вя рянэарянэдир. Дюьма Вятяня, еля баьлылыг, одлар юлкясинин тарихи шющряти шаггында лязиз сющбятляр ачмаг онун йарадыжылыьында бюйцк йер тутур.

Шаирин Жянуьи Азярбайжан, еляжя дя Икинжи Дцнйя мцщарибяси дюврцндя Тябриздя йаранан милли-азадлыг щярякаты мювзусунда йаздыьы шеирляр Ирандакы шаш цсул идарясиня вя бейнялхалг империализмя гаршы ян эцжлц зярбядир. Hüseyn Cavan deyir:

Мян Жаван Щцсейням еля баьлыям,  
Эряк бу ешг иля дастан баьлыям.

Hüseyn Cavanın «Тябриз», «Йохдур», «Эюрдцм», «Аьлама, бажым», «Хяйала дцш-дцм», «Сяттярхан», «Няйин цстядир», «Кяк-ликляр», «Гардаш», «Бу эцн щям фяхримдир, щям вцгарымдыр», «Бяс», «Цряйимин парасы», «Гызым», «Синясиндя» вя саир онларжа бу кими гошмалары охудугжа санки гямли бир дастаны вараглайыр, шащ цсул идарясиня гаршы мярдликля мцбаризя апаран гардаш вя бажыларымызын кядярия шащид олурсан.

Тябриздян аралы дцщян şair Hüseyn Cavan ürək ağrısını poetik dillə vurğulayır:

...Жаван Щцсейн эежя-эцндцз интизар,  
Йаралы гялбиндя мин бир арзу вар.  
Гойнунда гурайдым хязансыз бащар-  
Мян дя юз боржумдан чыхайдым,  
Тябриз.

Şairin arzusu və istəyi Cənubi Azərbaycanda azadlıq və istiqlaliyyət bayrağının yüksəklərə qaldırılması, istismarçı hakim quruluşun ləğv olunmasından ibarətdir.

Бир эцн фярман веряр доьма фиргямиз,  
Щямишылик чыхар йасдан юлкямиз.

Той палтары эейяр анамыз Тябриз,  
Бащарла говушар торпаын, дашын.

Щцсейн Жаван доьма Азярбайжан тя-  
биятиня вурьун сяняткардыр. Йурдумузун  
бярякятли торпаы, фцсцнкар тябияти,  
мярданя дурушлу даьлары, ити ахан чайлары,  
ятирли йамажлары онун гяляминдя даща  
жанлы вя образлы мащиййят кясб едир:

Жаван Щцсейн, ня ахчам вар, ня зярим,  
Пара гялби бир етмякдир нязярим,  
Бир гялямдир, бир дя синя дяфтярим,  
Йаз щимнини бизим Кцрцн, Аразын.

Kamil sənətkar Hüseyn Cavan bəşəri  
duygularla yaşayır və yazır:

Халгынын щалына йанан сяняткар,  
Еллярин гялбиндя билир - йери вар,  
Мин туфан гопса да, тярпянмяз чинар,  
Кюк атыб щяр йана, диби бош дейил.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələs-  
gərin (1821-1926) yaşadığı siyasi mübarizələrlə  
dönüş dövrünü, köhnəliklə yeniliyin mübarizələr  
dövrünü düzgün təhlil edir.

Aşıq Ələsgərin məktəbdə oxumadığını,  
zəkalı, zəhinli, hafizəli sənətkar olduğunu gös-  
tərir. Aşıq Ələsgərin “Quran”ı əzbər bilməsini

“Əlif-lam” şeiri də təsdiq edir. Aşıq Ələsgər deyir:

Яэяр шагг ашыгсан, мейдана эял де!  
Яэяр ящли-рущсан сюзцн эюзял де!  
Фарсийят билирсян, шеір-гязял де!  
Ярябхансан, эял «Гуран»дан данышаг.

Aşıq Ələsgər təhsil almasa da, müəyyən bir məktəbdə oxumasa da, yazı-pozu bilməsə də, dövrünün, mühitinin alimi olmuşdur.

Ашыг Алы кими камил бир устаддан дярс алмыш, кющняликля йенилийин мцбаризя апардыы, Эюйчя мщцитиндя йетишмишдир. Ашыг Ялясэяр халг академийасыны битирмиш, хцсуси истедада малик бир дцща иди.

Юз дюврцнцн камил тящсил алмыш сяняткарларындан бири дя Эюйчя мащалынын Зод кяндиндян олан Мирзя Бяйляр иди.

Мирзя Бяйляр (1837-1919) дя Ашыг Ялясэяр сянятинин, Ашыг Ялясэяр поезийасынын прястишкарларындан бири иди. Мирзя Бяйляр бу саз-сюз устасыны икинжи Щафиз адландырыр, ону о бюйцк сяняткарла йанашы тутур:

Ашигям мян сянин ихтилатына,  
Нязминя, фярдиня, хош байатына,  
Афярин, афярин, ясли затына,  
Сян исян Щафизи-сани Ялясэяр.

Mirzə Bəylər Aşıq Ələsgərə müraciətlə  
deyir:

Бу Азярбайжанда, тцрк арасында,  
Сянин кими шаир щаны, Ялясэяр?

Вагиф дя, Ялясэяр дя буюцк сюз усталарыдыр. Бунунла бея щяр бири юз ясринин, юз мцщитинин буюцк оьлудур, буюцк сяняткарыдыр.

Аьдабанлы Гурбан, Зодлу Сяняткар Абдулла, Ашыг Бясти, Ньюряс Иман, гаражямирли Гасым, шамахылы Ашыг Билал, Ашыг Шямшир вя башгалары Ашыг Ялясэярин истедад вя бажарыьыны поезийа дили иля йцксяк гиймятляндирмишляр.

Аьдабанлы Гурбанын «сюз сяррафы» адландырдыьы бу сяняткары Ньюряс Иман Хястя Гасымла, Шикястя Аббасла йанашы тутур, щятта бунлардан гейри шаирлярин цз эялиб эетдийини суюляйирди:

Ялясэярля Гасым, Шикястя Аббас,  
Галан шаир щамы цз эялиб эедиб.

Бу о демяк дейилдир ки, Ньюврас Иман  
башга ашыг-шаирляри севмямишдир, бея  
дцщцнмяк сящв олар.

Иман, Шикястя Аббасын, Хястя  
Гасымын вя Ашыг Ялясэярин ашыг поези-  
йасындакы мювгелярини гиймятляндиря  
билмяк цццн юз фикрини ифадя етмишдир.

Ашыг Ялясэярин мцасири вя сянят  
досту Ашыг Бясти дя ашыглары ону «йахшы  
таны»маба, ондан юйрянмаяя чабырды:

Йахшы таны Ялясэяри, Гурбаны,  
Нечя бея няр ашыы билэинян.  
Гиймят гойсан эярайлыя, гошмайа,  
Нязмимдяки йарашыы билэинян.

Эюйчянин Алчалы кяндиңдян олан  
Ашыг Мящяррям Ашыг Ялясэярин XIX  
ясрдяки ядяби мювгейини вя фяалийятини  
даща йахшы гиймятляндирмишдир:

Дцщдц ешгин аташына,  
Йанды Сямяндяр кими.  
Сюз синядя жуша эялди,  
Жям олду дяфтяр кими.  
Щеч мащалда устад йохдур,  
Ашыг Ялясэяр кими.

Йцз йердян гятря ойнады,  
Бея цмман эялмяди.

Ашыг Ялясэари такжя Шямкирдя,  
Эюйчядя вя Кялбязярдя дейил, Азырбай-  
жанын щяр эушысиндя, щятта «мян доландым  
бцтцн Гафгаз елини»- дейян сяняткары  
Ермянистанда да, Эцржцстанда да, Дабыстан-  
да да йахшы танымышлар.

Щяля Ашыг Ялясэарин саблыбында  
онун союз сянятини йцксяк гиймятляндилян  
мцасири Ашыг Билал ону Шамахыйа гонаг  
чабырмышдыр. Ашыг Билал (1872-1938)  
бюйцк сяняткара йазыб эюндярдийи  
шеириндя дейирди:

Салам эюндяриям сяня, Ялясэар,  
Гядям гойуб бу мягама эялэинян.  
Дост олмаг истясян мянимля яэяр,  
Бир ахшам йемяйя, шама эялэинян.

Нечя йердян сорабыны алмышам,  
Эялдийин йоллара халча салмышам.  
Эюзляйирым, интизарда галмышам,  
Гонаба щазырды, хана эялэинян.

Устадла истярям бир гылым сющбят,  
Сяняткар адына варымды щюрмят.  
Билал арифляря ейляйир хидмят,  
Шамахыйа, бизим йана эялэинян.

Ашыг Ялясэярин поезийасыны йцксяк  
гиймятляндилян сяняткарлардан бири дя  
Бозалганлы Ашыг Щцсейн иди. О, Ашыг  
Ялясэяри ян чятин имтащанлардан жясарятля  
чыха билян сянят башадырларындан бири  
щесаб едирди:

Хястя Гасым, Мящяммядщцсейн, Ялясэяр,  
Сечмяк олмаз имтащана эяляндя.

Азярбайжан Республикасынын эмякдар  
інжясянят хадими, истедадлы ашыг-шаир  
Шямширин дили иля десяк, Ашыг Ялясэяр бу  
эцн дя башга саз-сюз сяняткарлары иля  
бирликдя «йязыб йарадыр», «сюз инжиляри  
дцзцр»:

Гялям тутуб атам Гурбан,  
Йязыр мяним хяйалымда.  
Ялясэяр сюз инжиляри,  
Дцзцр мяним хяйалымда.

Ашыг Ялясэяр она эюря  
хошбяхт сянят кардыр ку,  
мцасирлярдя, ондан сонра  
эялянляр, щятта эянжнясля  
мянсубу эцн й азыбйа радаң  
чалыбчаьыран ашыг - шаирляр  
дя ону юзляриня устад щеса б  
едирондан юррянир, онун сяня -  
тинц онун поезийасыны  
зещнляриндя дадаш ларында  
яз бяфашадырлар.

Əməkdar elm xadimi, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgərin Göyçə aşığı məktəbinin zirvəsi, ustad və əbədiyaşar sənətkar olduğunu tarixilik, elmilik, ideyalılıq, pedaqoji-metodik prinsipin əsasında təhlil edir, onun zəngin ədəbi irsinin müqəddəs əxlaqi keyfiyyətlər mənbəyi olduğunu göstərir və gənc nəsə öyrənilməsinin zəruriliyini qeyd edir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Ağdabanlı Qurbanın həyatı, yaradıcılığı, zəngin poetik irsi haqqında səmərəli axtarışlar aparmış, faydalı tədqiqat əsəri yazmışdır.

Aşıq Ələsgər ədəbi məktəbinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri Ağdabanlı Qurban Qocayev 1868-cildə Kəlbəcər rayonunun Dərmicidam kəndində anadan olmuşdur. 1881-ci illərdə

Göyçə mahalının Sarıyaqub kəndində orta məktəbi qurtarmışdır.

Гурбанын Ашыг Ялясэяр,  
Шишгайал Айдын, Мирзя Бяйляр  
вэ Зодлу Абдулла иля илк  
достлуьу да Сарыйагуб  
кяндиндя башламыш вя бу  
достлуг сонралар даща буюьк  
мязмунясбет мишдир

О, классик шеир вя мусиги  
ирсиши Низами вя Фцзулини,  
Вагиф вя Закири дяриндя  
юрянмиш онларын эюзял  
яняняляриңдямил сянят -  
карлыг хцесуййятляриндя истифадя  
етмяйя чалышмышдыр. Сядинин «Эццстан»,  
«Бустан» ясярлярини охумуш, Фирдовсинин,  
Щафизин, Юмяр Хяйямын вя башга  
эюркямли шаир вя мцтяфяккирлярин йара-  
дыжылыьы иля таныш олмушдур. О, фарс  
дилини дяриндя билмишдир.

Гурбанын «Якинчи», «Йохсулун» гошма-  
лары, «Цстцндян», «Бир-бир» эярайлылары  
Эюйчядя дилляр язбяри олмушдур. Ашыг  
Ялясэяр, Шишгайалы Айдын, Мирзя Бяйляр,  
Зодлу Абдулла онун шаирлик бажарыьына  
йцксяк гиймят вермишляр.

1905-жи илдя Гурбанэилин аиляси  
Кялбъяжарин Аьдабан кяндия кючмшдцр.  
Инди бурада «Гурбан булаьы» дейилян бир  
булаг вар. Йашлылар данышыр ки, онлар тез-  
тез бир йеря жям олуб, булаьын цстцндя шеир  
мяжлислари кечирярмишляр.

Rəngarəng yaradıcılığa malik olan Qurban  
“Görəndə” rədifli qoşmasında zülmkarlığa,  
bəyə, xana, istismar dünyasına, cinayətkarlara və  
qəsbikarlara nifrət yağdırır:

Евимдян кянара чыха билмирям,  
Хяйалым дярйады, аха билмирям.  
Ишыглы дцнйайа баха билмирям,  
Эюзцм ачыб бяйи, ханы эюряндя.

Бир дярд цряйимдя галды йадиэар,  
Чыхмаз хяйалымдан нежя жаным вар.  
Йохсул цццн зящяр олду самовар,  
Эюзцм долур стяканы эюряндя...

Qurban “Getmə” şeirində real həyatı, onun  
hadisələrini, gözəlliyini təsvir edir və ömür  
sirdaşına deyir ki, mütləq məzarımın üstünə gəl,  
məni ziyarət et:

Эюзялляр карваны йола дцццлдц,

Кяпязин кяклийи, маралы эетмя.  
Эюзлярин сццлцц, жаным цццлцц,  
Мяни гойуб йаслы, йаралы эетмя.

Цряйимдя бир дярд вар цздц жаным,  
Бир дя гясд ейляди йар цздц жаным.  
Бцлбцлям гяфясдя хар цздц жаным,  
Бир эюнчясян сяни хар алы эетмя.

Гурбан дейяр дярдин азарым цстя,  
Бир дя эцзар ейля эцзарым цстя.  
Мян юляндя бир эял мязарым цстя,  
Сян Аллаш, йар, ютцб аралы эетмя.

Ağdabanlı Qurbanın söz xəzinəsindən səmə-  
rəli istifadə etməsini “Üstündən” gəraylısı aşkar-  
layır:

Зняхданда гоша хал вар,  
Жамалында ня жялал вар.  
Лябляриндя ширин бал вар,  
Сцццлцб гаймаг цстцндян.

Сянсиз бу Гурбан сызылдар,  
Жисмим аьлар, жан сызылдар.  
Ары эюрся шан сызылдар,  
Олмаз айырмаг цстцндян.

Qurban ilə Əmrah Məmmədali kişinin oğlanlarıdır. Məmmədali kişi öz nəsiləri haqqında oğlanlarına məlumat verir və deyir ki, atam bizim nəslimiz haqqında bu hadisəni danışır, bizim biliyimizi artırır.

Qurbanın Səlbidən altı oğlu, iki qızı olur. Oğlanlarından Şəmşir, Bavı və Qara, qızlarından Təzə və Ceyran Ağdaban kəndində yaşamışdır. Səlbə 1926-cı ildə vəfat etmişdir. Qurban Qaratelin eşqinə düşmüş, ancaq onların sevgisi baş tutmamışdır.

Гурбанын Зодлу Бяйлярля, Шишгайалы Айдынла эюрцшляри Эюйчядян сонра давам етмямишдир. О, юмрцнцн ахырына гядяр Ашыг Ялясэярля, Ашыг Бясти иля, ел шаири Сяняткар Абдулла иля достлуьуну давам етдирмишдир.

«Гурбан булабы» мяжлисинин илк иштиракчылары да бунлар олмушлар. Щямин мяжлиси сонралар Чяпли Мяммяд, Рцстям, Айрым Ящмяд вя Уьурлу давам етдирмишляр.

Шеір охуйуб, мцзакиря етмяк, китаблар охуйуб гулаг асмаг янянясини Ньюряс Иман, Ашыг Шямшир сонралар эениш йаймышлар. Яли Бимар вя Зал сяляфляринин йара-

дыжылыг йолуну бажарыгла излямишляр.  
Онлар бу йолла эедярк эюзял сянят  
ясярляри, гиймятли тяжнисляр йаратмышлар.

1918-1921-жи иллярдя Ашыг Ялясээр  
Кялбязярин Галабойну кяндиндя йашамыш  
вя ян йахшы şeirlərini дя бурада  
йаратмышдыр. Кялбязярлиляр Ашыг  
Ялясээри севдийи кими, о да бу торпаы,  
онун адамларыны црякдян севмишдир. Ашыг  
Ялясээр «Йахшыды» гошмасында дейир:

Эяшт ейлядим, бу дцнйаны доландым,  
Кялбязярин хейри, шыри йахшыды.  
Мясжид, минарасы, мяктябханасы,  
Торпаы ширинди, йери йахшыды.

Ашыг Ялясээрля Зодлу Абдулла юмцрля-  
ринин камиллик дюврцндя Кялбязярдя йаша-  
мышлар. Ян йахшы шеирлярини бурада йазыб  
йаратмышлар. Щяр икиси Кялбязярдян  
евлянмишдир.

Демяк олар ки, Сяняткар Абдулланын,  
Нювряс Иманын бцтцн йарадыжылыглары  
Кялбязярдядир. Иман 1925-1926-жы иллярдя  
Сейидляр кянд Советинин катиби олмушдур.

1961-жи илдян бярй Гурбанын 4000 мисра шеіри топланылмышдыр. Ялбяття, бунун ян чоху 1966-жы илин апрелиндян бярй ялдя едилмишдир.

Гурбанын бир нечя ялйазмасыны оьлу Ашыг Шямшир сахламыш, йердя галан сюзлярини Мирзя, Ямращ, Ашыг Щцсейн, Шямшир, Чяпли Мяммяд, Айрым Ящмяд, Умуд, Рцстям, Зал, Гянбяр, Ялгямя, Эярай, Идрис, Гардашхан, Ашыг Аьайар, Эюйчяли Пянащ, Талыб, Няжяф, шаир Жавад, Мискин Вяли вя башга шеір-сянят щявяскарлары синялярдя, зещинлярдя йашатмышлар.

Гурбан Сялбинин юлцмцндян сонра «Гурбан вя Сялби» дастаны йаратмаг фикриня дцщмщ, лакин хястялийи аман вермядийи цццн дастан йарымчыг галмышдыр. Щямин дастанда Дилгямин йарадыжылыг мотивляри, сызылтылары ачыг дуйулур.

Гурбанын гардашы Ямращын вердийи мялумата эюря о, Дилгямин, Эцвяндикли Ящмядин вя Вагифин йарадыжылыьына буюцк мапаг эюстярмишdir. Qurban 1933-cü ildə vəfat etmişdir.

Кялбязяр Ашыг Ялясээр, Уста Абдулла  
вя Нюврас Иман йарадыжылыынын,  
Эюйчядян сонра, икинжи бешийидир. Бу  
бюйцк ядыби ялагянин сябязкары, дюрццн  
алим-сяняткары, ел шаири Аьдабанлы Гурбан  
олмушдур.

Гурбан Эюйчянин Сарыйагуб кяндиндя  
икииллик рушани тяцсилини баша вуруб  
Кялбязяря гайыдандан сонра да, адыны  
чякдийимиз сяняткарларла, хцсусян Ашыг  
Ялясээрля ялагясини кясмямишдир.

Биринжи Дцнйа Мццарибясин илляриндя  
Ашыг Ялясээрин аияси иля бирликдя  
Кялбязяря кючмяси бу ялагяни даща да  
мюцкямляндирмишдир.

Ашыг Ялясээр дюрд ил Кялбязярин  
Галабойну кяндиндя йашамышдыр. Ашыын  
«Йахшыды», «Мццкцназ», «Явязди»,  
«Ширинди» гошмалары вя башга шеирляри бу  
торпаын мящсулудур.

Кялбязярдя Ашыг Ялясээр  
дяйирманчылыг едирди. *Qurban həmişə  
dəyirmanə gəlir, Aşıq Ələsgər “Qurban bulağı”  
məclisində iştirak edirdi.*

Фолклорщцнас Ящлиман Ахундов  
«Телли саз усталары» китабында, «XIX ясрдя

йетишмиш эюркямли ашыглар» адлы  
мягалисиндя ашыг Ялясэярля Аьдабанлы  
Гурбанын достлуьундан, Гурбанын  
Азырбайжан вя фарс дилляриндя савадлы  
олмасындан бяще едир.

Aşıq Ələsgərli Ağdabanlı Qurbanın deyiş-  
mələri çox maraqlı və məzmunludur:

Ялясэяр:

Бал бащаланыбды, гырылыб ары,  
Йаь сатанлар мала салды азары.  
Мин маната галхды дараган дары,  
Ня эцн чыхсын, ня ситаря долансын.

Гурбан:

Йцкцмцз мящнятдир, даьлардан аьыр,  
Айаг алтда галыб фцгара фаьыр.  
Щагдан, ядалятдян бир кюмяк чаьыр,  
Мязлум елляр тапсын чара, долансын.

Ашыг Ялясэяр кими буюцк бир  
сяняткарын ещтийаж цзцндян  
дяйирманчылыг етмяси Гурбаны  
дцщцндцрцр, онун гялбини аьрыдыр. Гурбан  
зяманядян шикайятляняряк йазырды:

Билмирям нядянди ариф оланлар,  
Нийя цзцн бу замана дюндяриб?  
Дцзялмир низама, эялмир мизана,  
Йцкцнц яйибди, йана дюндяриб.

Сюзцм дцздцр, суюлямярям лафыны,  
Эюрцн бу фяляйин сиз инсафыны,  
Елм дярйасыны, дцрр сяррафыны,  
Дяйирманда пяришана дюндяриб.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu iki görkəmli söz sənətkarlarının dövrünü, mühitini, həyatını, yaradıcılıq yolunu tarixi hadisələrlə əlaqədar araşdırır, diqqətlə nəzərdən keçirib tədqiq edir, onların vətənpərvər və əməksevər dahi sənətkar olduqlarını göstərir.

Sədnik müəllim bu sənətkarların poetik irsini gənc nəsələ mənimsətməyin səmərəli üsullarını şərh edir, valideynlərə və müəllimlərə çox əhəmiyyətli tövsiyyələr verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Ağdabanlı Qurban və Usta Abdulla”, “Sənətkar Abdulla” adlı elmi məqalələrində hadisələrin real şərhini verir.

Abdulla Rəhim oğlu Namazov 1865-ci ildə Göyçə mahalının Zəd kəndində dülgər ailəsində anadan olmuş, 1943-cü ildə vəfat etmişdir.

Сняткар Абдулла цч буюцк сняткарын:  
Ашыг Ялясэрин, Аьдабанлы Гурбанын вя  
Нювряс Иманын йарадыжылыыны йцксяк  
гиймятляндирмишдир.

Ашыг Ялясэрин юлцмц Абдулланын  
варлыыны сарсытмышдыр. О, «Вармы»  
рядифли гошмасыны бу мцнасибятля  
йазмышды:

Миняк гям атыны, чыхаг жащана,  
Эюряк бу дцнйада шад олан вармы?

Абдулла снят аляминдя Сняткар  
Абдулла, Зодлу Абдулла вя Уста Абдулла  
адлары иля таныныр. О, юзц дя  
гошмаларында бу барядя тез-тез сюз ачыб  
дейир:

Мащалым Эюйчяди, мяскяним Зодду,  
Сняткар Абдулла дейилян мяням.

Abdullaya “Dəli Abdulla” deyən bədxahlara  
deyirdi:

Дейилянляр эерчякдими?  
Добруданмы дялийям мян?

Абыллынын ич цзцнц,  
Истяйирям ялийям мян.

Sənətkar Abdullanın şeirlərini ilk dəfə həmyerlisi və qohumu Nağı Əbdüləzimov toplamış, “Ədəbi Ermənistan” məcmuəsində çap etdirmişdir.

Folklorşünas Əhliman Axundov Sənətkar Abdullanın tərcümeyi-halını və beş qoşmasını “Telli saz ustaları” (1964) kitabında vermişdir. Gənc folklorçu Rəşid Mehdiyev 1976-cı ildə “Usta Abdulla” adlı kitabını nəşr etdirmişdir.

Fitri istedadlı Sənətkar Abdulla demişdir:

Абдуллаям, достлар, ара даяибдир,  
Чцнки юлцб бяхти гара даяибдир.  
Синямя щесабсыз йара даяибдир,  
Гяраp тутсан бир зянбурун шаныжан.

Абдулла эюзял бир дияля малик, халгифадя формаларыны мцкяммял мянимсямиш бир сяняткар иди. О, bir təcnisində deyir:

Овчусан эязирсян даь даманында,  
Сян аллаш, юлдцрмя сайадам мяни,  
Мян галмышам Лейли-Мяжнун цнцндя,  
Салма нязяриндян, сай адам мяни.

Эяздим, сейр елядим адам ичиндя,  
Дярайи-мцщитям адам ичиндя,

Салма нязяриндя, адам ичиндя,  
Сечяр ел ичиндя, сай адам мяни.

Абдулла шеірляриндя зящмятин,  
инсанын, тябиятин эюзяллийни тяряннцм  
етмишдир. Ону даща чох сяняткарлыг,  
хцсусия тяжнис йарадыжылыы  
марагландырмышдыр.

Абдуллайа эюстярэинян бабы сян,  
Тах бойнума эцлабатын бабы сян.  
Наз еля эир, сейр еля эял бабы сян,  
Ссцян-сцнбцл гюнчя эцлц йцз дярдя.

Abdulla “Kənarında” rədifli qoşmasında  
deyir:

Мящбус едир эюйдя эязян гушлары,  
Дабыдыр хяйалы, алыр шушлары.  
Ужу ябришимли сийащ сачлары,  
Жыьа пярвазланыр тел кянарында.

Баьбан олан эцл бежяряр баьларда,  
Хястя олан эюзц галар саьларда,  
Овчу олан эедяр эязяр даьларда,  
Абдулла доланар ел кянарында.

Ашыглар арасында эениш йайылмыш  
«Лейли нийя азды» адлы тяжниси Сяняткар

Абдуллая тяжнис устасы кими ябяди  
шющрят газандымышдыр.

Бищу да доландым, яфсаня эяздим,  
Жаным дост йолунда лейли нийазды.  
Етибар кясилиб, илгар позулуб,  
Яввялки мящяббят, Лейли, нийя азды?

Гямяр ган аьлады, нештяр йериди,  
Йарам сызылдайыр, нештяр йериди.  
Лейлинин голуна нештяр йериди,  
Мяжнун ганы чюлдя Лейлини йазды.

Abdulla bir təcnisində deyir:

Ярш цзцндя эцн, ай даим цзярмиш,  
Мцхяннятин доландыьы цзярмиш,  
Дярдин мяни инжялдярмиш, цзярмиш,  
Йа бюйцндц, йа сабашды, йа инди.

Абдулла дцщцбдц гара, айаза,  
Катиб эярjak мяним дярдим айаза.  
Зимистанда илгар вердин а йаза,  
А бимцрвят, эюзляйирям йай инди.

Abdullanın qoşmaları tərbiyəvi mahiyyət-  
lidir.

Бахтымын гапысын баьлар гойубсан,  
Чякиб синям цстя даьлар гойубсан.  
Сян ки, Абдулланы аьлар гойубсан,  
Чякирям Кярямин наласы кими.

Аьаж бялли олар йахшы барындан,  
Иэидляр сечиляр дцз илгарындан.  
Абдулла, даь гурма даьлар гарындан,  
Йазда эцн яриляр селя гарышар.

Ашыг поезийасында юз сюзц вя йери олан сяняткарлардан бири дя Аьбулаглы Ашыг Агилдир. Нифталы Гафар оьлу Гафаров 1900-жц илдя Эюйчя эюлц йахынлыьындакы Аьбулаг кяндиндя анадан олмушдур. Азярбайжанда Совет щакимиййати гуруландан сонра кянддя мцяллим ишлямяйя башлайан Нифталы Агил тяхяллцц иля гошмалар йазмышдыр.

Лакин о, сянят аляминдя Аьбулаглы Ашыг Агил кими таныныр. Агил ашыглыг сянятини щямкяндлиси Казымдан юйрянмишдир. О, Азярбайжанда Совет щакимиййатинин гялябясини, йени щяйатын башланмасыны цяркдян алгышлайыр. Шаир-ашыьын “Йашасын” гошмасы бу дедикляри-мизя ян эюзял мисалдыр.

Совет эцц юлкъямизи бязяди,  
Гюнчялянсин йени эцлляр йашасын.  
Юлкъямиздя йени щяйат гурулду,  
Бу Советляр миллион илляр йашасын.

Агил йени гурулушун савадсызлыбы  
лявв етмяк, елмя, сянятя йийялянмяк  
мярамыны да дяриндя дуйур.

Цч сюзцм вар, эяряк доста дейсян,  
Бири оху, бири юйрян, бири йаз.

Агилин дя дядя Ялясэяр кими, ашыглыг  
сяняти шагтында юзцнямяхсус фикирляри  
вардыр. Агиля эюрэ ел арасына эедян  
сяняткар етибары, щяйаны, тямиз ады  
горуйуб сахламаы бажармалыдыр.

Кюнцл эяшт ейляйиб, аьыр елляри,  
Ел ичиндя намус, ары унутма.  
Щяйалы эяз, тямиз сахла адыны,  
Дост йанында етибары унутма.

Шаир-ашыбын “Эюрцнжя” рядифли  
гошмасында Хястя Гасымын тясири ачыг  
шякилдя дуйулмагдадыр.

Халглар айы эюрдц байрам ейляди,  
Мяня байрам олмаз, йары эюрцнжя.  
Синям мювжа эялди, тцъйан ейляди,  
Юлцм йейди бу даьлары эюрцнжя.

Кюйсцм цстя щясрятинин даьыдыр.  
Гашын жяллад, эюзцн мяня йаьыдыр,  
Яжял эялся инди юлцм чаьыдыр,  
Эцл пяриндя Агил хары эюрцнжя.

Агилин устаднамяляри дя вардыр.

Устаддан дярс алан щеч олмаз нашы,  
Доста кяж баханын ужалмаз башы.  
Сярраф йцз бязяся гиймятсиз дашы,  
Танынмаз жювщяри зяр ола билмяз.

Агил севдийи эюзяли мцхяммясляриндя  
црякля тяряннцм едир, мисралары гялбинин  
ганы иля бязяйир.

А гардашлар, а йолдашлар,  
Щаны жащанда беляси?  
Тябриз, Маку, Тифлис, Баку,  
Йохдур, щеч йанда беляси.  
Синяси гар, мямяси нар,  
Дюврц-заманда беляси,  
Чох араныб, тьяк йараныб,

Азәрбайжанда беяси,  
Зцлфц кяманд, Агил пясанд,  
Тян едиб хублара эюзял.

Aqilin “Aqil və Qönçə” adlı bir dastanı vardır. Aqil Qonçəni sevir, ona nail ola bilmir, arzusu gözündə qalır. İlk sevgisi daşa dönür.

Onun Гюнчясини гоншу кяндин оьлуна нишанлайырлар. Гыз аьламагдан башга чаря тапмыр. Онун бу вязиййятини Агиля чатдырырлар. Агил бу мцнасибятля “Нейчцн аьлайыр?” рядифли гошмасыны йазмиш və ona təskinlik vermişdir.

Aşıq Aqilin (Niftalının) Göyçə mahalında və Qaraqoyunlu dərəsində çox böyük hörməti olmuş, müəllim və aşiq kimi “Ardanışlı Niftalı” adı ilə tanınmış, dərin hörmət qazanmışdır.

Professor Abbas Səmədov “Lenin yolu” adlı qəzetdə “Ardanışlı müəllim- Aşıq Niftalı (Aqil) Qafarov” adlı məqalə yazmış, həmin məqalə “Sovet Ermənistanı” qəzetində də dərc olunmuş, Aşıq Aqilə dərin məhəbbət və parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Aşıq Aqil sevgilisi Qönçə xanıma yazır:

Бянювша ятир алыр, зцлфц муйундан,  
Бахан доймаз, гамятиндян, бойундан,

Лайиг дейил гурбан кясям гойундан,  
Агил, гурбан жаным, нейцн аьлайыр.

Бир эцн Гюнчя фцрсят тапыб хялвятжя  
Агилин эюрцщня эялир, лакин юзцнцн  
дедийи кими, “бейиман гары” онлары  
данышмаьа гоймайыр. Лакин о эюрцшдян  
“Эялмишди” рядифли гошма бизя йадизар  
галыр.

Бу шянбя эцнцндя, эцнорта чаьы,  
Истякли бир достум бизя эялмишди.  
Алма йанаг, бцллуг бухаг, эцл цзлц,  
Эятириб лябиндя, мязя эялмишди.

Агил дярдин халга сюйляр щяр заман,  
Сирр сюзцн яьйара ейлямя бйан,  
Гоймады данышаг, гары бейиман,  
Инанкы сющбятя, саза эялмишди.

Гюнчянин башга еля эялин кючмяси  
заманы айрылыгдан аьламасы Агилин  
гялбини ганатмышдыр.

Аьлама, а Гюнчя щамыдан баш сян,  
Ахытма эюзцндян эял, ганлы йаш сян.

Aqıl arzu edir ki, onun qəbri Göyçə gölünün sahilinə düşsün:

Щагдан ашигляря олубдур тягдир,  
Гяриблик йазылыб, бея дцщбдцр.  
Кярями Гейсяря, Сянан Тифлися,  
Мяним гябрим Эюйчя эюля дцщбдцр.

Лакин Агилин дедийи кими олмады.  
Гудуз Щитлер совет эцлцстанымызы бяд  
няфяси иля солдурмаг истяйяндя, вятянимизя  
щцжум едяндя Агил дя жябщяйя йолланды,  
жябщядян гайытмады.

Онун севэиси, мящяббяти кими  
“гябринин Эюйчя эюля” дцщмяси арзусу да  
баш тутмады, Агилин ешги дя, севэиси дя,  
арзулары да йалныз онун няжиб дуйбуларла  
бязянмиш шеір инжиляриндя йашамагдадыр.

Professor Abbas Səmədov deyir ki, Ağbulaq  
Mirəli Ağə ilə Miryaqub Ağanın müqəddəs ocağı  
yerləşmiş kənddir. Mən həmin kəndin üç kilo-  
metrliyində yerləşən Cil kəndində 1949-cu ildə  
məktəb direktoru işləmişəm.

Göyçə mahalında Aşıq Aqili müəllim və  
aşıq kimi tanıyır, ona dərin məhəbbət bəsləyirdilər. Onun sevgilisi Qönçə xanımın zorla  
verildiyi həyatı da kədərlə bitir, xoşbəxt olmur.

Görkəmli jurnalistlər və maarif xadimləri Nağı Əbdüləzimov və Qurban Süleymanov “Aşıq və müəllim Niftalı-Aqil əbədi yaşayacaqdır” adlı məqalələr yazmış, onun Böyük Vətən Müharibəsinə könüllü getdiyini, qəhrəmanlıqlar göstərdiyini, orden və medallarla təltif edilib, Vətənə və xalqa qurban olduğunu, milyonların qəlbində əbədi yaşayacağını göstərmişlər.

Ağbulaq kəndində Aşıq Aqilə müqəddəs məzar düzəltmiş, üstündə abidəsini qoymuşdular.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşayevin Aşıq Aqil haqqında apardığı araşdırmalar və yazdığı tədqiqat əsərləri, həm də topladığı şeirlər ona dərin hörmət qazandırır, vətənpərvər folklorşünas olduğunu təsdiqləyir. Təəssüflər olsun ki, Aşıq Aqilin arzusu qəlbində qalır, məzarı Göyçəyə qismət olmur.

Ашыглар тяряфиндян тез-тез йад едилян, шерляри дилляр язбяри олан устад сяняткарлардан бири дя Тифил Ясяддир. Иран Азярбайжанынын Щисар кяндиндян олан Ясяд ингилабдан яввял Шәмкіг районуна эялмиш, Алабашлы кяндиндя йашамыш, саз чалыб-охумаэы щямин кяндин сакини Ашыг Щцмбятдя юйрянмишдир.

Эюзял сяси вя тяби олан бу эянж аз вахт ярзиндя йарадыжы сяняткар кими шющрят

газанмышдыр.О, Тифил Ясяд, Мискин Ясяд  
тяхяллцсляри иля чохлу шеірляр йазмышдыр.  
Ясяд классик ядябиййатла да жидди  
марагланмышдыр. Бу онун эюзял диваниляр  
йаратмасына кюмяк етмишдир. Беяликля,  
Тифил Ясяд ел сяняткарлары арасында  
дивани ашыг шеіринин мащир устасы кими  
танынмышдыр.

Тифил Ясядин ядяби ирсиндян бир  
жыьалы тяжниси вя бир нечя диваниляри  
галмышдыр. Ашыглар арасында "Бир саат"  
рядифли şeiri хцсусиля мяшщурдир. Бу шеір  
сямими, пак бир щиссин мяшцулудур:

Гял яйляш, сющбят едяк,  
Мещрибаным бир саат.  
Гой эялсин юз йериня,  
Дин-иманым бир саат.  
Щямишя сян эялясян,  
Ей язиз мещрибаным.  
Эюрцм сянсиз щеч олмасын,  
Ханиманым бир саат.

Tifil Əsəd qayğısız yaşamağa imkan tap-  
mamış və demişdir:

Эюр бир нежя бялакешям,  
Юз жанымдан безмишям.

Йаранандан зцлмдяйям,  
Щяр жяфана дюзмцшям,  
Исмимдир Тифил Ясяд,  
Вясфи щалын йазмышам,  
Чох инжитмя чярхи-фяляк,  
Гой доланым бир саат.

Совет щакимийятинин гялябясиндян  
сонра Ясядин дя цстцня эцн доьмуш,  
йарадыжылыьында хош ящвал-руцийя  
йаранмышдыр.

Бундан сонра йаздыьы шерляриндя, о  
жцмлядян "Олмаса", "Саз", "Ашыг", "Мяним"  
адлы диваниляриндя щяйатын мцхтялиф  
мясяляляриня тохунмушдур.

Ашыьын еля бейтляриня, бяндляриня  
раст эялмяк олур ки, орадакы афористик  
ифадяляр, щикмятляр адамы щейран едир:

Тярлан галхыб шикар алар,  
Гузьун гонар леш цстя.  
Гара гушдан хоф едярдим,  
Дайысы сар олмаса.

Тифил Ясяд ашыглыг сянятини йцксяк  
гиймятляндирирди. Она эюра:

Щяр йетяндян ашыг олмаз,

Устаддан дярс алмаса-дейир.

Чцнки ашыглыг сянятинин дя  
юзцнямяхсус чятинликляри вардыр. Бу  
барядя шаир юз фикрини беля ифадя едир:

Ашыглыгда гайда будур,  
Яввялжя мярифят биля.  
Юйряня устад кяламын,  
Ширинжя сющбят биля.  
Чцнки ола ел анасы,  
Ел ичиндя дярд биля.  
Сахлайя щюрмятини,  
Эязмая лоббаз ашыг.

Истедадына, йарадыжылыг  
габилиййатиня инанан сяняткар сянят  
йолдашларына дейир:

Йа юйрян нясищятим,  
Йа эютцрмя саз ашыг!

Онун "Йа сяндяди, йа мяндя" рядифли  
жыьалы тяжнисини гиймятли бир сянят  
инжиси, ейни заманда чап олунмамыш шеир  
нцмуняси кими бцтюв шыкилдя охужулара  
чатдырмаг, чох faydalıdır:

Ала эюзлцм, дярдя эирифдар олдум,  
Дярдя дярман йа сяндяди, йа мяндя.

Ашыг дейяр: йа мяндя,  
Эюзцм галды Йамяндя.  
Лял цстцндя щямайыл,  
Ишыг салыр Йамяндя.  
Дедим: эюзял, мяни гойма Йамяндя,  
Деди тягсир, йа сяндяди, йа мяндя.

Ешг ужундан мян дя олдум йа дяли,  
Эюрян дейяр: йа диваня, йа дяли,  
Ашыг дейяр: йа дяли,  
Йа диваня, йа дяли,  
Ханимандан кечярям,  
Йара дяйся йад яли,  
Дедим: эюзял, сяндя тутсам йад яли,  
Онда юлцм, йа сяндяди, йа мяндя.  
Эюрян олмаз мяним кими йананы,  
Ня кечиряр ешг одуна йананы?  
Ашыг дейяр: йананы,  
Йандырмайын, йананы,  
Мярд иэидляр эюзляйяр,  
Йа сцфряни, йа наны.  
Ким эюрцбдц Ясяд кими йананы,  
Ешг атяши йа сяндяди, йа мяндя.

Ашыг Ясяд ясримизин биринжи  
рцбцндя тяхминян 38 йашында Эцней  
Азярбайжанын Щисар кяндиндя вяфат

етмишдир.О, инанырды ки, ашыг  
йарадыжылыыы тарихиндя галажаг, шеірляри  
заман-заман йашайажагдыр.

Десяляр ки, Тифил Ясяд,  
Сюзцн дилдя галмады.  
Бил о заман аловланар,  
Йанар мязарым мяним.

Тифил Ясядин арзу етдийи кими сюзц  
диллярдя язбярдыр.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Aşıq  
Ələsgər nəslinin nümayəndəsi” adlı məqaləsində  
bu nəslin tarixinin gözəl şərhini verir və oxu-  
cuları çox razı salır.

1918-ci ildə müsavətçi daşnaqların tö-  
rətdiyi milli qırğın sayəsində yüzlərlə ailə ilə  
birlikdə Aşıq Ələsgər nəslі də doğma Ağkilsəni  
buraxıb Kəlbəcərin Qalaboynu kəndinə köçmüş,  
1921-ci ilin sonuna qədər burada yaşamışdır.  
Aşıq Ələsgər ailəsi ilə bu kəndə köçəndə onun  
qardaşı Məşədi Salahın oğlu İman 15 yaşında idi.

Xüsusi istedadа, coşğun təbə malik olan  
İman yaradıcılığa hələ uşaq ikən başlamış, kamil  
ustadnamələr, təcnislər, divanilər, qoşma və  
müxəmməslər yaratmışdır. İman ən ustad aşıq-  
ların açа bilmədiyі bir sıra qıfılbindləri açmışdır.

Qardaşı Qurbanın vaxtsız ölümü İmanı sarsıtmış, onda bədbinlik və ümitsizlik əhval-ruhiyyəsi yaratmışdır. 1926-cı ildə 23 yaşı yenicə tamam olarkən İmana daha ağır bir itki üç verir, onun sevimli əmisi, həm də ustadı Aşıq Ələsgərin coşğun qəlbi əbədilik susur. Bu vaxt İman Kəlbəcərin Seyidlər kəndində kənd şurasının katibi idi.

Həmin vaxtda el aşığı Rüstəm Xəlilov qonşuluqdakı Qamışlı kəndində şura sədri, Ağdabanlı Qurban isə onun katibi işləmişdir. Eyni xüsusiyyətli işdə çalışmaları bu üç istedadı tez-tez görüşdürür, onların yaradıcılıq mübadiləsi etmələrinə, birlikdə çalıb-oxumalarına imkan yaradırdı.

1926-cı ildə Qasım İsmayılov rayonunun Safıkürd kəndində kənd Soveti katiblərinin bir aylıq kursu keçirilərkən Qurban və İman Dəstəfur rayonunun Qabaqtəpə kəndindən olan el şairi Cavad Hüseynovla tanış olurlar.

İman toplanmış bir məclisdə “Gəlib- gedibdir” rədifli qoşması ilə çıxış edib, aşiq ədəbiyyatının nəzəriyyəçisi kimi el sənətkarlarını yada salmışdır.

İman görkəmli sənətkarlar Aşıq Ələsgər, Xəstə Qasım, Şikəstə Abbas, Miskin Abdal və

Molla Pənah Vaqif kimi sənətkarların adlarını  
iftixarla çəkir, poetik dillə deyir:

Oyub ciyərimi möhnət alması,  
Viranə könlümün açılmaz pası.  
Ələsgər, Qasım, Şikəstə Abbasi,  
Qalan şair hamı üz gəlib gedib.

Yaxşı bəyənmişəm Miskin Abdalı,  
Cəm imiş başında huşu, kamalı.  
Vaqif qarışdırıb çox qeyli-qalı,  
Sözlərində gəlin, qız gəlib gedib.

İmanın nikbin xalq şairi Vaqifi belə qiymətləndirməsi heç də təsadüfi deyildi. Çünki o dövrdə qardaşı Qurbana, əmisi Ələsgərə yas saxlayan İman Vaqifdən daha çox bədbinliyə qapılan Vidadiyə meyl göstərirdi.

Təəssüf ki, İmanın (1903-1926) günəş kimi parlayan istedadı çox tez sönmüşdür. O, 1926-cı ildə Gəncə ətrafında itmişdir.

Buna görə də onun bizə ancaq 23 yaşına qədər yaratdığı əsərlər çatmışdır. İman yaradıcılığı az vaxt sürsə də, öz dərin mənası, azalmaz tərəvəti ilə ciddi öyrənilməyə layiqdir.

Mahir pedaqoq Sədnik müəllimin elmi-nəzəri ideyası bu qısa, dərin məzmunlu və tərə-

biyəvi mahiyyətli tədqiqatda gözəl bədii şərhini tapmışdır.

Sədnik müəllimin “Dəlidağın qonağı” adlı tədqiqatı oxucunun mənəvi aləmini zənginləşdirir, oxucuya yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Hörmətli şairimiz, Səməd Vurğun respublikamızın dağlarını, təbii gözəlliklərini sonsuz məhəbbətlə sevərdi. O, 1955-ci il avqust ayının 5-də səfəli Kəlbəcərə gəlir, aşiq Şəmşirlə tanış olub görüşür, onun sazına, duzlu sözünə qulaq asır. Həmin görüş dildən-dilə gəzir. Şairin Dəlidağda olması haqda Kəlbəcərdən aldığımız məktubda daha aydın yazılmışdır. Aşağıda həmin məktubu dərc edirik:

“Şair təbiətin gözəl guşələrindən biri olan İstisuya istirahətə gəlmişdi. Ovçu xəyalı onu rahat buraxmırdı. O öz otağından təbiətin seyrinə çıxdı. Turşsuya gəldi, Dəlidağa qalxdı. Ceyran bulağının üstündə geniş məclis qurdu. Lakin bunların heç biri onun ürəyindən olmadı. Şair nə isə axtarırdı. O elə bir şey axtarırdı ki, bu dağlarla, şəfa verən qaynar bulaqlarla, başı qarlı, sinəsi müxtəlif rəngli yamaclarla həmahəng olsun, onun zövqünü oxşasın.

Şairin ilk sözü bu oldu:

- Ay uşaqlar, sazlı-söhbətli bir aşiq tapsanız çox yaxşı olar.

Dost-tanırlar Ağdabanlı řair Qurbanın  
oğlu aşıq Şəmşirin adını çəkдилər. Şair şəhadət  
barmağını dodağına toxundurdu.- Sonra da: -  
Mən onun adını eşitmişəm,- dedi. Əlavə olaraq  
Şəmşirin “Vədəsində” adlı qoşmasından bir beyt  
əzbər dedi:

Səni qoca gördüm qəlbim qan oldu,  
Mənim saqqalımın çal vədəsində.

Aşığın gəlişi, hörmətli şairlə yerlilərin  
görüşü toy-bayrama çevrildi. Gözəl bulaqlardan  
biri olan Turşsuda şirin, sözlü-söhbətli bir məclis  
düzəldi; şeir-sənət məclisi.

Tərtərin yaxasında şairlə aşığın şeir mətəhi  
bir-birinə qovuşdu. Kürlə Xəzər qovuşan kimi.

Aşıq Şəmşir şairə ithaf etdiyi “Xoş gəlib”  
şeirini bu məclisdəkilərə sazla oxudu:

Minnətdarıq kamil söz ustadına,  
Şan-şöhrət yaraşır onun adına.  
Bizim Kəlbəcəri salıb yadına,  
Çəkib bu yollarda cəfa, xoş gəlib.

Səməd Vurğun da aşığı cavabsız qoymadı.  
O da “Yada sal məni” qoşmasını sazla dedi. O, el  
sazını sinəsinə elə sıxdı, barmaqlarını şirməyi

sədəflər üstündə elə gəzdirdi ki, hamı ona heyran qaldı.

Aşıq Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə,  
Kəklikli daşlardan xəbər al məni.  
Ceyran bulağından qızlar içəndə,  
Saz tutub, söz qoşub, yada sal məni.

Aşıq Şəmşir bu gözəl məclisdə şairin  
şərəfinə ikinci bir qoşma da söylədi:

Qoşqarla yanaşı duran adın var,  
Bizim el tanıyır uca dağ səni.  
Yandır yurdumuzda sənət çirağın,  
Bilirik şeirdə bir mayaq səni.

Bundan sonra şair rayon mərkəzindəki klubda İstisuda, neçə-neçə yerlərdə aşıqların məclisini keçirdi. Saza-sözə qulaq asdı. Şair İstisuda olduğu müddət ərzində Aşıq Şəmşiri yanından buraxmadı. Düz bir ay Dəlidağın qonağı oldu. Taxtadüzü, Sultan Heydəri, Keyti dağını dönə-dönə gəzdirdi. Keyti dağının ecazkar təbiəti S.Vurğuna unudulmaz təsir etdi. Avqust ayında bu dağın zirvəsində qar, ətəyində isə altı rəng çiçək görməsi onu çox məftun etdi. Dəlidağın qonağını Keytidə bir hadisə yaman mütəssir etdi. Qayada kəklik oxuyurdu. Elə bu

zaman şair tufəngi üzünə qaldırmış bir ovçu gördü. Qeyri-iradi olaraq səsləndi:

- Ayə vurma!

Ovçu Səfiyar tez geri dönüb baxır və şairi görür. Əlini saxlayır. Şair sağında aşiq, solunda da ovçu bir qara daşın üstündə oturub xəyalə dalır. Sonra onlardan soruşur:

- Görəsən, Aşiq Ələsgərlə Ağdabanlı Qurban da Dəlidağın qonağı olublarmı?

- Bəli, olublar-deyə qocaman el aşığı cavab verir.

Üzünü aşiq Şəmşirə tutub deyir:

- Aşiq Şəmşir, qismət olsun, gələn baharda Aşiq Ələsgərin və Qurbanın qəbirlərini ziyarət etməyə gedərik.

Onlar razılaşırlar.

Həmin ilin sentyabr ayında Dəlidağın qonağı Bakıya getdi. Son sözü bu oldu: "Aşiq qardaş, şeirlərini Bakıya gətir, çapa verək. Məni isə gələn bahar Dəlidağda gözlə".

Aylar dolandı, il keçdi, bahar öz vədəsində gəldi. Dəlidağ bəzəndi, lakin şair gəlmədi...

Dağların bir günü də şairsiz keçmədi. Onun sözləri ağızda-dildə gəzdi, ürəklərə yol açdı. Özünün dediyi kimi bu misralar dillər əzbəri oldu, ona hörmət qazandırdı:

Vaxt məni bu yerə qonaq göndərdi,  
Gedirəm, yamandı ayrılıq dərdi.  
Demə Səməd Vurğun gəldi-gedərdi,  
Unutmaz bu oba, bu mahal məni.

Tarixdən yüz illər gəlib keçsə də Dəlidağın qonağını, böyük söz ustadını bu oba, mahal unutmayacaqdır. Hörmətli şairin hər ürəkdə bir heykəli vardır.

İndi Aşıq Şəmşir dostunun xatirəsini əbədiləşdirərək, “Vurğun” adlı gözəl bir dastan yaratmışdır. Bu dastan şairin xatirəsini əbədiləşdirən ən qiymətli bir incidir. Harada bir məclis olur, aşığı ora çağırırlar.- Vurğun haqqında təzə nə yazmışan onu oxu!- deyirlər. O isə “Bir də gəl” qoşmasını şerlərinə nəqarət edərək sədəfli sazını dinləndirir:

Çəkir həsrətini bizim Kəlbəcər,  
Böyük şair, şiş dağlara bir də gəl.  
Dedin: demə Vurğun gəldi gedərdi,  
O verdiyin düz ilqara bir də gəl!

Səməd Vurğun bir də bu yerlərə gəlməsə də, onun arzuları, şirin xəyalları hər bahar fəslində Dəlidağın sinəsində min bir çiçək açır. O

çiçəkdən qızlar, oğlanlar dəstə bağlayır, şeir-sənət bağının solmayan çələnglərini hörürlər.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının “Əli və Mehriban” dastanı haqqındakı tədqiqatı səmərəli əməyin və ciddi axtarışların məhsuludur.

Bu tədqiqatda Gəncəbasarın Balçılı kəndində anadan olan, əməksevər Hilal kişinin doqquz uşağından biri Çəmənin həyatından bəhs edir. Çəmənin orta məktəbdə oxuduğu zaman şeirə və saza vurğun olur.

Məktəbi yenidən bitirən Çəmənin həyatında qərribə və gözlənilməz hadisə baş verdi:

O, Kəlbəcərin Zar kəndində yaşayan bir gəncə qiyabi tanış oldu və bu hadisə qızın sonrakı taleyini müəyyənləşdirdi.

Hər iki gözü şikəst Seyid Əli Xudaverdi oğlu fəhimli və istedadlı bir gənc idi. Kor olsa da dünyanın və bəni-insanın gözəlliyini fəhmlə dərk edib, şeirlərində ustalıqla əks etdirirdi.

Çəmənin qəzetdə onun fotosəklini gördü, şeirlərini oxudu. Şeirlərindəki bal kimi süzülən şirin sözlər, mənalı kəlamlar iki gəncin arasında mənəvi körpü yaratdı. Onlar məktublaşmağa başladılar. Hər ikisi də məktubu şeirlə yazırdı.

Seyid Əli zərfin içərisinə həmişə dağ çiçəkləri- bənövşə, nərgiz qoyardı. Bir-birini

görməsələr də, bu çiçəklər vasitəsilə sevgi bulağının ətrini duyurdular. Çəmən ona öz şeirlərində “Əli” deyə müraciət edir, Əli isə Çəməni könlündə yaratdığı bir insan kimi duyur və onu “Mehriban” adlandırırdı.

İki gəncin şeirləşməsi tezliklə çoxlarına əyan oldu. Aşıq və məşuqun ülvî diləyi kəndbəkənd dolandı, Azərbaycan ellərinə yayıldı.

Günlərin bir günündə Çəmən Kəlbəcərin Zar kəndinə gəldi. Bir azdan təzə gəlini çiynisəhəngli görəndə Zar kəndinin adamları təəcüb-lənmədilər, “Bizim şair Seyid Əlinin Gəncə gözəlidir!”- dedilər.

Professor Sədnik müəllimin “Aşıq Nabat” haqqındakı tədqiqatı da çox əhəmiyyətlidir.

Aşıq Nabat (Nabat Paşa qızı Cavadova) 1914-çü ildə Şərur rayonunun Parçı kəndində yoxsul kəndli ailəsində anadan olmuşdur. O, erkən yaşlarında çalıb-oxumağa meyl göstərmişdir. Parçı kəndinin qocaman sakinləri Nabatın gənclikdə oxuduğu mahnıları indi də xatırlayırlar.

Nabat ata-anasını lap uşaqlıq çağlarında itirmişdir. Yaxın qohumları ona öz yerlərində müğənnilik etməyə imkan verməmişlər.

Nabat 1934-cü ildə müğənnilər və bəstəkarlar diyarı Qarabağa köçüb gəlir. O, bir müd-

dət görkəmli müğənnilərimizdən Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgızəlov və tarzən Qurban Pirimovla bir yerdə müğənnilik edir.

Nabat Qarabağa ürəkdən vurulur və ömürlük bu torpağın sakini olur.

Lakin Nabat müğənnilik yolunu çox tez dəyişir, yavaş-yavaş saza meyl göstərir və aşıqlığı özünə peşə seçir. O, üç il aşiq Ələsgərin qardaşı oğlu aşiq Musaya şəyird olur.

Nabat, aşiq Musadan 30 saz havası, “Alıxan və Pərixanım”, “Abbas və Gülgəz”, “Lətif şah”, “Aşiq Qərib”, “Leyli və Məcnun” dastanlarını öyrənir.

Bundan sonra Nabat müstəqil aşıqlığa başlayır. Qarabağda ad-san qazanmış istedadlı sənətkar 1938-ci ildə aşıqların ikinci qurultayında iştirak edir. Nabat getdikcə ustad bir aşiq kimi tanınmağa başlayır.

Azərbaycanın ədəbiyyat və incəsənət xadimləri 1940-cı ilin may ayında xüsusi qatarla Moskvada keçiriləcək ongünlükdə iştirak etməyə gedirlər. Həmin nümayəndələr arasında aşiq Əsəd Rzayev, aşiq Teymur Hüseynov və aşiq Nabat da var idi.

Aşiq Nabat o günü gözəl xatırlayır:

“Şair Səməd Vurğun yanımıza gəldi, repertuarımızla maraqlandı. Sonra mənə üç bəndlik

bir qoşma yazıb verdi və dedi:- aşiq Nabat, bax xoşuna gəlsə bunu oxuyarsan!...

Mən şairin “Danışaq” qoşmasını əzbərlədim və “İrəvan çuxuru” saz havası üstündə oxudum:

Aşiq, bağrına bas sədəfli sazı,  
Min cavablı bir sualdan danışaq;  
Meydan quraq, söhbət açaq, saz tutaq,  
Gül yanaqda qoşa xaldan danışaq.

Qoy söz alım bir günhsiz dodaqdan,  
Düşmən baxıb həsəd çəksin uzaqdan.  
Yar bəzənib çıxan zaman otaqdan,  
Başıdakı tirmə şaldan danışaq!

Vurğun deyər bir dərd bilən yar olsun,  
Zülfü bulud, ağ sinəsi qar olsun.  
Yaxşı gündə, yaman gündə var olsun,  
Qədir bilən əhli haldan danışaq.

“Bilmirəm mənim ifama görəmi, yoxsa xalq şairimizin hörmətinə görəmi bu mahnı ürəklərə yol tapdı, hamı tərəfindən sevildi və şeir repertuarıma qızıl xətlə yazıldı”

Aşiq Nabat getdikcə məhşurlaşır, xalqın məhəbbətini qazanır. Bundan sonra onun məlahətli səsi kolxoz tarlalarında, fermalarda, konsert salonlarında eşidilir.

Doğma vətənimizə ürəyinin bütün telləri ilə bağlı olan Nabat nəhayət yaradıcı bir aşığa çevrilir. Vətəni, xalqı tərənnüm edən gözəl qoşmalar qoşur, gəraylılar yaradır. Aşığın “Kür çayı”, “Sinəmdə”, “Bizim vətən”, “Bahara”, “Gülür” və başqa şeirlərində bahar donlu Azərbaycan torpağı tərənnüm olunur.

Nabat özünün “Var” adlı qoşmasında azəri xalqının odlar diyarına, onun coşqun çaylarına, dağlarına, humanist oğul və qızlarına olan məhəbbətini şeir dili ilə söyləmişdir:

Gəlin seyrə çıxmaq Kür qırağına,  
Mənim o yerlərə ziyarətim var.  
O, Vaqif dolanıb, gəzən torpağa,  
Əzəldən bağlıyam, məhəbbətim var.

Nabat, köklə sazı, zilə çək sazı,  
Başla ağ günlərdən söhbəti, sözü.  
Dağlartək gül açır ömürün yazı,  
Sənin xoş əməlin, xoş niyyətin var.

Aşıq Nabatın şeirlərində müasirlik ruhu, müasirlik havası duyulmaqdadır.

Aşıq Nabat “İravan çuxuru”, “Orta sarı-tel”, “Göyçə gülü”, “Ruhani” və “Dilqəmi” saz havalarının ən yaxşı ifaçılarındanır.

Azərbaycan aşıqlarının II və III qurultayının iştirakçısı olan Nabat 30 ildən çox aşıqlıq etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Nəsimi və folklor” adlı monoqrafiyası təqdirəlayiq tədqiqat əsəridir. Aşıq Ələsgər təcnislərinin birində demişdir.

Yox sazımın nə pərdəsi, nə simi,  
Onu çalıb, kim tərpedər nə simi ?  
Firdovsi, Füzuli, Hafiz, Nəsimi-  
Onlar da yazdığı ayə, məndədir.

Bəstəkar aşıqlarımız Mənsur Həllacın, Nəsiminin ölüm faciəsini ifadə edən “Mansırı” adlı bir saz havası da yaratmışlar.

Nəsiminin və onun məslək yoldaşlarının adı cəsarət və mərdlik rəmzi kimi həmişəbahar, həmsəyaşıl, həmişə təzə-tər olan xalq ədəbiyyatımızda ölməzlik hüququ qazanmış, yaşamış, yaşayır və bundan sonra da yaşayacaqdır.

Nəsimini folklardan çox, Nəsimini folklorda görürük. Nəsimi özü folklorda mərdlik, fədakarlıq, sədaqət və mətin iradə rəmzi kimi şöhrət tapmış və əfsanəvi qəhrəmana çevrilmişdir.

Sarı Aşıq bayatılarının birində öz iradəsini Nəsiminin faciəsi ilə müqayisədə vermişdir.

Gözəllik soy iləndir,

Şahmar da soy ilandır.  
Nəsimi tək bu aşiq,  
Yolunda soyulandır.

Bundan sonra, XIX əsrin əvvəllərində  
Şəmkirli Aşiq Hüseyn “Aşiq Hüseyn və Reyhan  
xanım” dastanında Nəsimini yad edir.

Reyhan xanım:

O nədir ki, yemədilər doydular?  
O nəydi ki, qiyamətə qoydular?  
O kimiydi dərisini soydular?  
O nəydi ki, atəşi yox, daşar hey?

Aşiq Hüseyn:

O xəyaldı yemədilər doydular,  
Xeyir-şərdi, qiyamətə qoydular.  
Nəsimidi dərisini soydular,  
Zəməmədi ki atəşi yox daşar hey.

İmaməddin Nəsimi əbədiyaşar sənətkardır.  
Professor Sədnik müəllim “Atalar sözlərində mifoloji izlər” adlı məaləsində yazır: bu yazıda məqsədimiz xalq müdrikliyini özündə təcəssüm etdirən atalar sözü və məsələləri tədqiq və təhlil etmək, yaxud da onun gündəlik

həyatımızdakı, canlı danışığımızdakı təsir dairəsinə, tərbiyəvi roluna toxunmaq deyildir.

Məqsədimiz xalqımızın mənəvi varlığından doğan atalar sözlərinin bir cəhətinə, onun qədim əsatir və əfsanələrlə əlaqəsinə diqqət yetirməkdir.

“Süleymana qalmayan dünya heç kimə qalmaz”, “Divin canı şüşədəydi, o da sındı”, “Göydə asiman daşı var, kim özünü pis bilsə, başına düşər” (“zəmbil daşı” da deyilir), “Buğdanı yeyib cənnətdən çıxıb”, “Allah yaratdı, gün qurutdu bilmir” kimi atalar sözü və məsələlərdə mifoloji qəmlər qorunub mühafizə olunmuşdur”.

Bəzi atalar sözünün fikir açımı onun əsatirlə bağlı əlamətlərini dərhal üzə çıxarır. Özündən çox razı, təkəbbürlü, qeyri-adi davranışa malik adamlar haqqında belə deyilir: “Elə bil alçaq dağları bu yaradıb”.

Həmin atalar sözü ona görə belə işlədilir ki, qədim bir əsatirə görə qoca və böyük dağları Allah özü yaratmışdır. Güclü etiraz və istehzanı özündə ifadə edən adamlar sözünün məntiqi nəticəsi, mənası budur ki, böyük dağları Allah, kiçik dağları da bu təkəbbürlü adam yaratmış, ucaltmış, əlçatmaz etmişdir.

Müəllif məqsədini atalar sözünün ətraflı şərhini vermək, tərbiyəvi mahiyyətini aşkarlamaqla oxuculara çatdırır və məqsədinə nail olur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Səməd Vurğun və aşığı sənəti” adlı tədqiqatını 1982-ci ildə yazmış və “Azərbaycan gəncləri” qəzetində dərc etdirmişdir. Tədqiqatçı, xalq şairi Səməd Vurğunun aşığı sənəti ilə bağlılığını elmi araşdırmalarla təsdiqləmişdir.

Böyük şairimiz Səməd Vurğun ölməz dramlar, poeziya, bir-birindən qiymətli şeir inciləri yaratmaqla yanaşı, aşığı yaradıcılığının inkişafına da kömək etmişdir.

İstedadlı sənətkarın böyük ilhamla yaratdığı “Danışaq”, “Dilican dərəsi”, “Yadıma düşdü”, “Ceyran”, “Yada sal məni”, “Dağlar” və başqa qoşma və gəraylıları aşığı poeziyasının nadir incilərindəndir. Azərbaycanda bu şeirləri əzbər bilməyən, öz repertuarına daxil etməyən aşığı tapmaq çətindir.

Səməd Vurğun 1937-ci ildə məşhur Aşığı Hüseyn Bozalqanlı ilə, 1955-ci ildə aşığı Şəmşir ilə görüşüb böyük el yığnağı qarşısında bədii cəhətdən mükəmməl, saz havalarına uyğun qoşmalar yaratmışdı. “İrəvan çuxuru” saz havası üstə “Danışaq”, “Nəcəfi” üstə “Yada sal məni” qoşmaları dinləyicilərə xoş təsir bağışlayır.

Xalq şairi Səməd Vurğunun Aşıq Hüseyn Bozarqanlı ilə görüşü zamanı yazdığı “Danışaq” qoşması 1938-ci ildən ta ömrünün sonuna qədər, düz otuz il Aşıq Nəbatın ifasında özünə layiqli yer tutmuşdur. Aşıq Nəbat da bu qoşmanı həmişə “İravan çuxuru” saz havası ilə oxuyurdu.

“Təxmis” cəngi havasıdır və aşıqdan oxumaq üçün zil səs tələb edir. Belə bir səs və gözəl ifaçılıq qabiliyyəti olan aşıq Əkbər Cəfərov həmin havanı “Şair, nə tez qocaldın sən!” şeiri üstündə oxuyur.

“Dilcan dərəsi”, “Yadıma düşdü” və başqa qoşmalar aşıq İmranın ifasında öz yüksək bədii ifadəsini tapır.

Borçalı aşıqları müəyyən qəmli havaları, həsrət dolu şeirləri dərin emosianallıqla ifa edirlər. S.Vurğunun ikinci “Dağlar” şeirini aşıq Əmrah “Borçalı dübeytisi” üs-tündə olduqca gözəl ifa edir. Belə gözəl ifa yalnız ona müyəssərdir.

“Ceyran”ı isə Aşıq Şakir Hacıyev daha gözəl ifa edərdi. Özü də “Aşıq Hüseyni” havacatı üstündə.

Yeri gəlmişkən deyək ki, “Aşıq Hüseyni” müəyyən bir inkişaf prosesi keçərək xeyli inkişaf etmiş, “Ceyran” qoşması ilə birləşdikdən sonra isə zəngin bir saz havasına çevrilmişdir. Deməli,

böyük şairimiz Səməd Vurğunun qoşmaları təkcə aşiq poeziyasının deyil, eyni zamanda saz havalarının da inkişaf etməsinə güclü təsir göstərmişdir.

Alimin bu verdiyi nümunələr tamamilə mövzunun mahiyyətini şərh edir.

Folklorşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının İrana səfəri çox mənalı olmuşdur. Buna görə də “Alimin İran səfəri” adlı 14 may 1993-cü ildə “Daşkəsən” qəzetində dərc etdirdiyi səfərnaməsini eynilə verməyi lazım bildik.

## ALİMİN İRAN SƏFƏRİ

Həmyerlimiz filologiya elmləri doktoru, professor, respublikanın əməkdar mədəniyyət işçisi, şair, folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı keçən ilin dekabr, bu ilin fevral ayında İrana səfərdə olmuş, Tehran və Təbriz aşıqlarının

müsabiqəsini keçirmiş və onlardan bir qrupunu Gəncəyə dəvət etmişdir. Folklorşünas alim rəsmi səfər zamanı “Əsli və Kərəm”, “Şah İsmayıl və Gülzar”, “Tahir və Zöhrə” dastanlarının yeni variantlarını toplamış, özü isə yeni qoşmalar, gəraylılar yazmışdır. Həmin səfərdən təəssüratlarını və şeirlərindən bir neçəsini oxuculara təqdim edirik.

### ***GƏLMİŞƏM***

Ay Şahbazi, mən İrani görməyə,  
Göyərdi göy daşım, təzə gəlmişəm.  
Gözlərimdən Araz boyda çay axıb,  
Qurudu göz yaşım, təzə gəlmişəm.

Baxmamışam Xan Araza doyunca,  
Qəm yemişəm həsrətimin boyunca.  
Gəlib torpağına qədəm qoyunca,  
Ağarıbdı başım, təzə gəlmişəm.  
Sədniki hicranın üzdü, əritdi,  
Nənələr qalmadı, babalar getdi.  
Səni gördüm, gözlərimdə gül bitdi,  
Ay mənim, yaz-qışım, təzə gəlmişəm.

### ***SAVALAN***

İllər ilə həsrətini çəkmişəm,  
Qucaqlaşaq, gəl sarısaq, Savalan!  
Sevincdən gözümdən yağar yağışlar,  
Yaz selinə gəl qarışaq, Savalan!

Göz yaşlarım yanağından axdımı?  
Ağlayanda düşmən bizə baxdımı?  
Kim bağlayar, fələk açıb baxdımı,  
Gülə-gülə gəl danışaq, Savalan!

Sən mənim Tanrımsan dağlar içində,  
Sədnikin sən boyda dağ var içində.  
Kim belə dərini ağlar içində,  
Eldarlardan gəl soruşaq, Savalan!

Güney Azərbaycanda aşığa eldar deyirlər. Təbriz yaxınlığındakı Tikmədaş kəndinin arxasındakı qəbirstanlıqda Xəstə Qasımın məzarıdır. Bu kənddən 6 kilometr aralıda qənşərdə Qasım dağlarıdır.

Qasım dağlarının arasında qədim Pirsultan kəndi yerləşir. Maraqlıdır ki, XVI əsrin şair-aşığı Pir Sultan Abdalın məzarı Türkiyənin Sivasındadır. Onun adını daşıyan dağ isə Daşkəsəndədir.

Bu adı daşıyan kənd isə Güney Azərbaycandır. Əsil həqiqəti öyrənmək üçün Türkiyənin Banaz köyündə Daşkəsənin Qazaxyolçu-

lar, Təbrizin Pirsultan kəndində yaşayan soyadlarını qeydə almaq, toponimik adlara xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. O zaman əsl həqiqətlər üzə çıxacaq, bunların qohumluq əlaqələri dəqiqləşdiriləcəkdir.

Tikmədaşda Xəstə Qasımın məzarı üstündə “Gəldim” adlı bir gəraylı da yazdım. 1975-ci ildə Xəstə Qasımın şeirlərini toplayıb nəşr etdirərkən bir mətləb diqqətimi cəlb etmişdir.

Xəstə Qasım təəssüflənirdi ki, sağlığında “Qızıl cildli kitabı”nı itirib tapmadım. Xəstə Qasımın həmin kitabını mən də tapmadım. Lakin onun qızıl sözlərini toplayıb qızıl cildli kitab çap etdirdim.

### ***GƏLDİM***

Arzum mənə qanad verdi,  
Axır Tikmədaşa gəldim.  
Görüşünə tək gəlmədim,  
Həsrətimlə qoşa gəldim!

Çəkilib güldən gülabın,  
Yerə-göyə sığmaz təbin.  
Əlimdə qızıl kitabın,  
Ustad, coşa-coşa gəldim!

Guzar etdim guzarana,  
Baş əyməyə məzarına.  
Sədnik, Qasım dağlarına,  
Mahnı qoşa-qoşa gəldim.

Təbrizdə onun gözəl şerlərinin ifaçısı  
Rəhim Nəzəri adlı gənc bir aşiq var. Ona Güney  
Azərbaycandan iki qoşma yazıb göndərmişəm.

### **QALDI**

Al, əmanət saxla, Rəhim Nəzəri,  
Qəlbimin parçası o tayda qaldı.  
Doyammadım, avazından, sazından,  
Gözüm o qismətdə, o payda qaldı.

Sənətin də qəlbin kimi durudu,  
Üzündəki Təbrizimin nurudu.  
Sizi gördüm göz yaşlarım qurudu,  
Axdı, Araz adlı bir çayda qaldı.

Bir məclisdə qucaqlaşdıq, öpüşdük,  
Həsrət idik, həsrət kimi görüşdük.  
Sədnik deyər: qardaş, yenə gen düşdük,  
Canımda niskillər nə boyda qaldı.

## ***TƏBRİZƏ YETİR***

Göynən gedən topa-topa buludlar,  
Mənim salamımı Təbrizə yetir.  
Orda qardaşım var, Rəhim Nəzəri,  
Mənim salamımı Təbrizə yetir.

Harda nənə görsən, nənə mənimdi,  
Harda baba görsən, yenə mənimdi.  
O tay da, bu tayda öz Vətənimdi,  
Mənim salamımı Təbrizə yetir.

Qasım dağlarında bir nişan qalıb,  
Dağlar arasında Pirsultan qalıb.  
Sədnik xeyli vaxtdı pərişan qalıb,  
Mənim salamımı Təbrizə yetir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu səfərnəməsi oxucuya gözəl təsir bağışlayır, onun vətənpərvərlik və əməksevərlik duyğularını zənginləşdirir.

Ümumiyyətlə, Sədnik müəllimin “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” adlı monoqrafiyasının ikinci cildi zəngin tədqiqat mate-

rialları, xatirələr və səfərnamələr ilə diqqəti cəlb edir, həm də bu monoqrafiya dərslik mahiyyəti daşıyır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tikmədaşlı Xəstə Qasım haqqında yazır: “Tikmədaşlı Xəstə Qasım sələfi olan Dirili Qurbani Azərbaycan aşığı sənətinə bir sıra ənənələr qoyub getmişdir. Qurbani istedadlı şair olduğu qədər də aşığı ifadəliliyinə dərinlikdən bələd bir sənətkardır”.

Sədnik müəllim Dirili Qurbaninin məsail yaradıcılığından bəhs edərək bir həqiqəti vurğulayır:

“Qurbani dastanın əvvəlində sovet dönməsində deyilən ustadnamələri yox, çoxbədli məsail formasında şeir demişdir. Məsail şeirinin ilk nümunəsini Qurbani özü yaratmışdır. Məsail ərəbcə məsələlərin cəmi deməkdir. Hansı məsələlərin? Allahla, peyğəmbərlə əlaqəli dini məsələlərin cəmi nəzərdə tutulur.

Aparacağımız araşdırmalar müəyyən etmişdir ki, klassik ədəbiyyatda Nizami kimi dahi şairlərin irihəcmli əsərlərinin əvvəlində verilmiş “Minacat”larda, meracnamələrdə, yəni “Peyğəmbərin meracı”nda, “Peyğəmbərin mədhi”ndə hansı məsələlər qoyulmuşdursa, məsailərdə də eyni məsələlərdən bəhs olunmuşdur”.

Həmişə olduğu kimi, bu dəfə də canlı folklor materialının həqiqətinə söykənən Sədnik Paşa Qurbaninin məsailərinin sayını da dəqiqləşdirmişdir: “bizim arxivimizdə olan Qurbaninin 63 məsaili əslü Göyçənin Cil kəndindən olan, hazırda Şəmkir rayonunun Keçili kəndində yaşayan məşhur aşığı Qasımın oğlu, Cilli Müseyibin qardaşı Aşığı Əlidən toplanılmışdır. Həmin 63 məsailin ilk bəndlərində deyilir:

Şükür dərgahına qadir Allahın,  
Məhəmməd dinini bəyan etlədi.  
Sədninən çağırıldı, sağı-kövsəri,  
Tamam dərdlərə dərman etlədi.

Yaz ayında lələ bürüyər dağı,  
Mudəm səbzə olsun möminlər bağı.  
Doqquzuncu İmam Məhəmməd Tağı,  
Əliyən Nağını əyan etlədi.

Havada kəşt edir Süleyman taxtı,  
Bilin ki, nə vaxtdı qıvlanın vaxtı.  
Məhəmmədə gələn Quran da haqdı,.  
Musa da Tövrati bəyan etlədi.

Məsailin ayrı-ayrı bəndlərində Fatimeyi-Zəhra xatundan, Museyi Kazımdan, Sahibi Za-

mandan, on iki imamdan, Firudindən, Sulidindən, müqəddimatdan, müqərratdan, səkkiz namazından, Süleyman taxtından, Məhəmmədə (s.), gələn Qurandan, Qadir Sübhandan, Murtuza Əlidən (ə.), səkkiz cənnət otağından və digər dini məsələlərdən, müqəddəs şəxslərdən ətraflı bəhs olunur, Qurbani şerinin möhürbəndində 63 məsailin adı qeyd edilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müəyyən etmişdir ki, Dirili Qurbanın məsail yaradıcılığı çox zəngin olmuş, bir sıra sənətkarlar, o cümlədən görkəmli şair Xəstə Qasım da bu janrdan faydalanmışdır.

Qurbaninin 63 məsaili aşiq yaradıcılığında ölməz bir sənət incisidir. Həm də o dövrdə buna böyük ehtiyac vardı. Nizami kimi dahi şairlər irihəcmli əsərlərinin əvvəlində “Minacat”, “Peyğəmbərin nəti” kimi möcüzələrlə dolu islam dəyərləri xalqa poetik dillə çatdırırdılar.

Yüksək dini təhsil almış ustad sənətkar Dirili Qurbani də məclisə daxil olanda ustadnamə yerində də dərin mündərəcəli məsailərini söyləyirdi.

Görkəmli sənətkar Dirili Qurbaninin ölməz əsəri olan məsaili Aşiq Abbasa da, Xəstə Qasıma da, Abdalgüləblə Valehə də, Şəmkirli Aşiq Hüseynə də, Aşiq Ələsgərə də güclü təsir

etmiş, onlar da bu səpkili peyğəmbərlərin möcüzələrindən bəhs edən əsərlər yaratmışlar.

Tufarqanlı Abbasın və Xəstə Qasımın dini ustadnamələri, Şəmkirli Hüseynin zəncirləməsi və Aşıq Ələsgərin “Peyğəmbərin meracı” adlı şeirləri dediklərimizə misal ola bilər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasım poeziyasının dərin təhlilini vermiş və bu qənaətə gəlmişdir ki, XVII əsrin sonu, XVIII əsrin əvvəlində sənət meydanına gəlmiş Tikmədaşlı Xəstə Qasım özünə qədər mövcud olan klassik ədəbiyyatdan, zəngin folklorumuzdan, folklorumuzun hərəkətdə olan, çevik və tez-tez dəyişmələrə məruz qalan aşıq sənətindən istənilən qədər faydalanmışdır.

Həmin qaynaqlardan bəhrələnmiş, öyrənə-öyrənə, dərinləşə-dərinləşə dərya-dəniz olmuş, bir dağ kimi ucalmış, geriye boylananda Nizami, Füzuli, Qurbani və Tufarqanlı Abbas kimi azman söz ustadlarını görmüş və bununla da öz sənət yolunu müəyyənləşdirmişdir.

Xəstə Qasım sələflərinin poetik və melodik əsərlərindən təsirləndiyi kimi, onun sələfləri də şair-aşığın ədəbi irsinə söykənərək gözəl sənət nümunələri yaratmışlar.

Xəstə Qasım sələflərinin yaradıcılığından faydalanmışdır. Bu hadisəni sənətkarların əsər-

lərindən öyrənmək daha faydalıdır. Ona görə ki, sənətkarlar əsərlərində hadisələrin düzgün bədii ifadəsini poetik dillə cilalayır.

“Nizami yazır:

Əvvəl əyri bitən bir cavan budaq,  
Zənn etmə, qocalsa düzgün olacaq.”<sup>1</sup>

Xəstə Qasım həmin beytin təsiri ilə yazdığı qoşmasında fikrini belə ifadə edir:

Əzəl yerdən çıxan əyri ağacı,  
Yüz min ustad rəndələsə düzəlməz”<sup>2</sup>

Xəstə Qasım yaradıcılığı ilə digər korifey sənətkarların yaradıcılığı arasında bağları arayan professor Sədnik Paşa Pirsultanlı belə bir tam nəticəyə gəlir ki, “Xəstə Qasım Füzuli yaradıcılığından təkcə bəhrələndiyini demir, fəxrlə onun nəslindən olduğunu söyləyir. Xəstə Qasım, eləcə də Dirili Qurbaninin və Tufarqanlı Abbasın yaradıcılığına böyük ehtiramla yanaşır.

---

<sup>1</sup> Nizami Gəncəvi. Xosrov və Şirin. Bakı, 1962, səh.222

<sup>2</sup> Xəstə Qasım 46 şer. Tərtib və müqəddimə Sədnik Paşayevindir. Bakı, 1975, səh.10

Qurbaninin poeziyasından təsirlənərək təcnislər, Tufarqanlı Abbas yaradıcılığından təsirlənərək cığalı təcnislər yaradır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Xəstə Qasım və xələfləri” mövzusunda da geniiş şəkildə araşdırmış və bu nəticəyə gəlmişdir ki, “Xəstə Qasımdan sonra sənət meydanına gələn Aşıq Valeh, Aşıq Alı, Şəmkirli Aşıq Hüseyn, Molla Cümə, Yəhya bəy Dilqəm, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn Bozarqanlı, Növrəs İman və başqaları onun sənətkarlığından faydalanmış, şeir xəzinəsindən istifadə etmiş, onu özlərinə ustad seçmişlər.

Tədqiqatçı alim nəticədə göstərir ki, Xəstə Qasımda bu cür mükəmməl sənət inciləri çoxdur. Aşıq poeziyasında cığalı təcnisin ən mükəmməl nümunələri onunkudur. Müstəzad təcnisin ilkin nümunəsini Xəstə Qasım yaratmışdır.

Xəstə Qasım aşığı yaradıcılığında elə örnəklər, elə nümunələr yaratmışdır ki, o nəinki aşığı yaradıcılığına, eləcə də yazılı ədəbiyyata da güclü təsir göstərmişdir. Xəstə Qasım yaradıcılığı ilə bədii-estetik, poetik-intellektual ünsiyyəti yarım əsrdən artıq bir dövrü əhatə edir.

Üç mərhələni əhatə edən bu müddət ərzində alimin sənətkar haqqındakı fikirləri təkmilləşmiş, cilalanmış və Azərbaycan “Xəstə-

qasımşünaslığının” ən etibarlı məhək daşlarına çevrilmişdir.

Ümumiyyətlə Xəstə Qasım zəngin ədəbi irs yaratmış vətənpərvər və əməksevər, əbədi-yaşar sənətkardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tik-mədaşlı Xəstə Qasım və onun sələfi olan Dirili Qurbani haqqında verdiyi elmi-nəzəri təhlil çox məzunlu və ideyalıdır. Bu da olduqca təbii və əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünaslıq sahəsində fədəkar fəaliyyətinin söhbəti çoxdan Azərbaycanın sərhədlərini aşaraq Orta Asiya, Avropa və Amerikaya qədər yayılmış, Azərbaycan və ümumtürk folklorunun saysız-hesabsız mövzularına baş vurmuş, folklor yaddaşını bədii söz yaradıcılığı və sənət hadisəsi kimi bütün tematik istiqamətlərdə təhlil etmişdir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan aşığı şeirini, saz-söz nəhənglərini, folklorumuzun zəngin janrlarını, möhtəşəm söz abidələrini bütün ömrü boyu araşdırmışdır.

İstisnasız olaraq hər dəfə yeni söz demişdir: folkloru aramsız canlı elmi-praktiki ünsiyyət onun əldə etdiyi elmi-nəzəri nəticələri də aramsız inkişaf etdirmiş və bu da öz növbəsində prof. S.Pirsultanlının Azərbaycan

humanitar-filoloji düşüncəsinə fasiləsiz olaraq daxil etdiyi elmi tezisləri dinamik hadisəyə çevirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət” adlı monoqrafiyasını 2008-ci ildə çap etdirib oxucuların mütailəsinə vermişdir.

Aşıq Şəmşir XX əsrin görkəmli saz-söz ustalarından biridir. Aşıq Şəmşirin hansı yaradıcı qaynaqlara əsaslandığını və zəngin poeziya yaratdığını müəllif çox ətraflı təhlil edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“Hər kəs mühitinin oğludur. Aşıq Şəmşir yurdumuzun ən gözəl rayonunda, Kəlbəcər dağlarının dilbər guşəsi olan Dəmirçidam kəndində dünyaya göz açmış, sonra atası aşıq-şair Qurban təbiətin ən səfali guşəsi olan Ağdaban kəndinə köçmüşdür. Nəsil bu yerdə, Çayqovuşanda əbədi binələnmişdir.

Şəmşir gözünü açıb Dəlidağı, Mənsili, Qoşqarı, Qonuru, Lülparı, neçə-neçə belə möhtəşəm dağları görmüşdür. Şəmşirin həyatı, ədəbi irsini, həyat fəlsəfəsini aydınlaşdırmaq üçün onun dərslərdə aldığı amilləri bircə-bircə göz önünə gətirmək lazımdır. Onun ilk bəhrələndiyi qaynaq yaradıcılıq qaynağı, nəsil səcərəsidir. Hər şeydən əvvəl, Aşıq Şəmşir dövrünün azman sənətkarı,

hər zaman Aşıq Ələsgərlə bir olan, yanaşı duran atası Ağdabanlı Qurbanın sazının, sözünün səsi ilə yatıb oyanmışdır. O, şeir dilini ulu babası, atası Qurbanın və özünün kövrək misralarla dünyaya gətirdiyi dağlar şeirləri ilə açmışdır.”

Aşıq Şəmşirin ulu babası Miskin Abdaldan, atası Ağdabanlı Qurbandan başlayaraq nəsil səcərəsi kitabda düzgün həllini tapmışdır. Aşıq Şəmşirin poetik aləminin şərhı və ümumiləşdirilməsi, yaradıcılıq yolunun təhlili səmərəlidir.

Aşıq Şəmşir sələflərinin, müasirlərinin və xələflərinin hər birinin yaradıcılığını qiymətləndirən el sənətkarıdır. Aşıq Şəmşirin sənət aləmi, poetik aləmi o qədər zəngindir ki, başqa yaradıcı aşıqlara yanaşmaq üsulu ilə yanaşıb söz demək mümkün deyildir. Hətta onların poetik yaradıcılığını qiymətləndirərkən deyilən sözü də təkrar etmək olmaz.

Aşıq Şəmşir zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş, ümumxalq məhəbbəti qazanmış sənətkardır. Onun yaradıcılıq yolu monoqrafiyada ətraflı şərhini tapmışdır.

Folklorşünas tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyətində Nizami Gəncəvi dünyasının şərhini verib ümumiləşdirmək səmərəli əməyin bəhrəsidir.

Görkəmli şərqşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Rüstəm Əliyev yazır: “Bədii və fəlsəfi təfəkkürümüzün işıqlı ədəbiyyatını yaradan dahi şairimiz Nizami Gəncəvi eyni zamanda bütün bəşəriyyətə mənsub sənətkardır. Onun öz əsərlərində tərənnüm etdiyi, poetik zirvələrə ucaldığı müqəddəs arzu və amallar, insanpərvərlik, əsil humanizm ideyaları hər bir şüurlu bəşər oğluna xas olan nəcib hissələrdir. Ona görə də bəşəriyyət və onun mədəniyyəti yaşadıqca Nizami də yaşayacaqdır. Nizami kimi sənətkarlar yalnız bir xalqa yox, ümumiyyətlə, bəşəriyyətə tarixlər boyu çox nadir hallarda qismət olur”<sup>1</sup>

Nizami Gəncəvinin əsərləri, xüsusilə “Xəmsə”si dünya ədəbi-fəlsəfi fikrinin gövhəridir. “Xəmsə” özü bir kainatdır, varlıq aləminin bədii-fəlsəfi, estetik-ədəbi güzgüsüdür. Buna görə də “Xəmsə” əbədi yaşayacaqdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1976-cı ildə “Nizami və folklor” kitabını nəşr etdirmişdir. Kitab dövrü mətbuatda mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Onun 1983-cü ildə nəşr etdirdiyi “Nizami və xalq

---

<sup>1</sup> Nizami Gəncəvi . Sirlər Xəzinəsi. Bakı, 1981, səh.5

əfsanləri” adlı kitabı folklorşünaslığın faydalı nümunəsidir.

Professor Abbas Səmədov və İsfəndiyar Sadıqov nizamişünaslığın “Sədnik Paşa həqiqəti” haqqında hələ 1983-cü ildə yazmışdır:

“Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının Nizami Gəncəvi ədəbi irsində xalq yaradıcılığından istifadə motivlərini, folklorla bağlılıq problemlərini araşdırması tamamilə təbiidir, müasir dövrün folklorşünaslıq elminin qarşısında qoyduğu mühüm məsələlərin həllinə cavab vermək baxımından yüksək qiymətləndirilməlidir.”

“Nizami çeşməsinin folklor qaynaqları” adlı bu məqalədə Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqatı ətraflı təhlil edilir, yüksək qiymətləndirilir. Ona görə ki, tədqiqatçı folklorşünasın fəaliyyəti çox səmərəli olmuş, problemin elmi-nəzəri həllini ətraflı vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının ardıcıl şəkildə apardığı nizamişünaslıq araşdırmalarının uğurları Abbas Səmədovu “Nizami və xalq əfsanələri” kitabını yenidən dəyərləndirməyə, əslində isə nizamişünaslığın araşdırmalarının uğurları Abbas Səmədovu “Nizami və xalq əfsanələri” kitabını yenidən dəyərlən-

dirməyə, Nizamişünaslığın “Sədnik Paşa həqiqətini” bir daha təsdiq etməyə sövq etmişdir.

Professor Abbas Səmədov yazır: “Nizami və folklor probleminin tədqiqata cəlb edilməsi nizamişünasları həmişə düşündürmüş, bu sahədə bir sıra uğurlu axtarışlar aparılmış, maraqlı əsərlər yazılmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqatı çox əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, tədqiqatı tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında aparmış, hadisələrin elmi-nəzəri şərhini ətraflı vermişdir”.

Bu sahədə professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyətini yüksək şəkildə qiymətləndirən A.Səmədov göstərir ki, “folklorşünasa xas olan cəsarət və səbirlilik, dözümlü və diqqətli, yalnız Azərbaycanın deyil, Qərbi Azərbaycanda, Gürcüstan, Şimali Qafqaz, Dağıstan və Orta Asiyanı oba-oba, oymaq-oymaq dolanmaq, ağsaqqal babalarla, ağbirçək nənələrlə, nurani ata və analarla söhbət etmək, elin mənəvi sərvəti olan folklor nümunələrini, xüsusilə əsatir və əfsanələri toplamaq istedadlı folklorşünas-pedaqoq Sədnik Paşayevə müəyəsər olan yüksək keyfiyyətlərdir. Onun “Gənclik” nəşriyyatı tərəfindən bu günlərdə nəfis şəkildə çap olunmuş

“Nizami və xalq əfsanələri” kitabı ciddi elmi axtarışların və səmərəli əməyin məhsuludur”<sup>1</sup>

Filologiya elmləri namizədi Əli Cəfərli nizamişünaslığın “Sədnik Paşa həqiqətlərini” Azərbaycan elmi zərurətinin gerçəkləşməsi, alimin öz zamanının çağırışına hay verməsi, öz intellektini milli həqiqətlərlə kökləməsi kimi səciyyələndirmişdir: “Sədnik Paşayev əsasən, Azərbaycan aşiq poeziyasının və musiqisinin tədqiqatçısıdır. Lakin Azərbaycan folklorşünaslığında bir boşluğu- əsatir, əfsanə və rəvayətlərin hələ tam halda toplanılmadığını gördükdə üzünü rayonlara, kəndlərə, obalara tutdu, qədim qalalarımız, göl, çay, qaya, dağ, daş və s. haqqında yaranmış əfsanələri toplamağa başladı.

Folklorşünas təkcə əfsanələrin toplanması və nəşri ilə məşğul olmur, bu sahədə tədqiqat da aparır. Biz bu işin nəticəsini həmin kitablardakı müqəddimə və bölgülərdə də görürük. Bu bölgülər içərisində ən əsaslı və dəqiqi əfsanələrin sayına görə çoxluq təşkil edən “Nizami mövzuları ilə səsləşən əfsanələr” və “Koroğlu” eposu ilə səsləşən əfsanələr”dir.

Nəhayət, müəllifin topladığı material Nizami süjet və motivləri ilə Azərbaycan xalq

---

<sup>1</sup> “Kirovobad kommunisti” qəzeti, 19 iyul, 1983-cü il.

əfsanələrinin qarşılıqlı-müqayisəli tədqiqinə dair elmi məqalələri “Nizami və xalq əfsanələri” monoqrafiyasının yaranmasına səbəb oldu”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Nizamişünaslıq araşdırmaları, təqribən, XX əsrin 70-ci illərinin ortalarından başlanmış və 80-ci illərin ortalarına qədər sürətli şəkildə davam etmişdir. Bu araşdırmalar iki kitab və çoxsaylı məqalələri əhatə edir.

Böyük Azərbaycan şairi, dahi Nizami Gəncəvinin ziyası ilə nurlanan, ondan ilham alan Sədnik müəllim səmərəli axtarışlarını ondan əsirgəmir.

Buna görə də Sədnik müəllimin ömür tacının on ili dahi Nizami Gəncəvi yaradıcılığının tədqiqinə həsr edilmiş, qiymətli məqalələr, xatirələr, monoqrafiyalar çap olunub oxuculara hədiyyə verilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının açdığı bu şərəfli yol “Nizaminin əfsanə-əfsanənin Nizami dünyası” yoludur, ictimaiyyətə dərin hörmət və məhəbbət kəşfi yoludur. Bu yol şərəfli, səfalı və tərbiyəvi yoldur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 20 fevral 1979-cu il tarixli “Kirovabad kommunisti” qəzetində verilən “Nizaminin ədəbi irsi öyrənilir” müsahibəsi çox maraqlı və əhəmiyyətlidir.

Ona görə ki, Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsi yollarının şərhə səmərəli verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda məzmunlu və ideyalı məqaləsi dərc olunmuş, həmin məqalə onun “Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər”adlı 2006-cı ildə çap olunan monoqrafiyasında da (səh.10-17) verilmiş, oxuculara hədiyyə edilmişdir. Onun bu elmi-nəzəri sahədə çox maraqlı və əhəmiyyətli məqalələri və kitabları nəşr olunmuşdur.

Görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Nizami Gəncəvi (1141-1209) haqqında çox faydalı əsərləri vardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müxbirlə müsahibəsində hadisələrin ətraflı şərhini verir və deyir:

“Hörmətli müxbir! Mən bir qayda olaraq, toplama və tədqiqat işlərini üzvi surətdə, əlaqəli şəkildə aparmağa çalışıram. Son axtarışlar bir daha təsdiq edir ki, Nizami irsi xalqımızın məişətinə,folkloruna, mənəvi varlığına möhkəm daxil olmuşdur.

Xalqda Nizami mövzuları ilə səsleşən əfsanələr çoxdur. Bunlar toplandıqca Nizami və xalq ədəbiyyatı mövzularında yeni tədqiqat əsər-

ləri yazmaq üçün imkan artır. Sualınıza cavab olaraq onu deyə bilərəm ki, bu yaxınlarda 6 çap vərəqi həcmində “Nizami və xalq əfsanələri” adlı eyni tədqiqat əsərimi yazıb nəşriyyata təqdim etmişəm”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı. Nizami və folklor. Bakı, “Bilik, 1976 (kitab); S.P.Pirsultanlı. Nizami və xalq əfsanələri. Bakı, Gənclik, 1983 (kitab); С.П. Пирсултанлы. Низами и Азербайджанские народные предания «Вопросы восточного литературоведения и текстологии» (сб.ст). Москва, АН СССР Институт Востоковедения, 1975. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s. 10-17); S.P.Pirsultanlı. Nizaminin ədəbi irsi öyrənilir (alimlə müsahibə). “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 20 fevral, 1979. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.43-47); S.P.Pirsultanlı. Bədii yaradıcılıq və əfsanə. “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 31 avqust, 1979. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.48-52); S.P.Pirsultanlı. Nizami və xalq əfsanələri.

“Kirovabad kommunisti” qəzeti. 6 dekabr, 1979. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.18-23); S.P.Pirsultanlı. Nizami və ozan-aşıq sənəti. “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 22 dekabr, 1979. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar. 2 cildə, I cild. Gəncə “Pirsultan”, 2002, s. 38-44); S.P.Pirsultanlı. Əfsanələrdə qalan izlər. “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 19 mart, 1980. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.59-63); S.P.Pirsultanlı. “Leyli və Məcnun” poeması və nakam məhəbbət əfsanələri. “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 8 avqust, 1980. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.32-37); С.П.Пирсултанлы. Низами и народные легенды. Газ. «Кировабадский рабочий», 19 август. 1980 (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.74-76); S.P.Pirsultanlı. “Yeddi gözəl” ilə səsleşən əfsanələr. “Kirovabad kommunisti” qəzeti. 3 sentyabr, 1980. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax.

S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.38-42); S.P.Pirsultanlı. qəz, 17 oktyabr, 17 oktyabr, 1980. (Bu məqalənin təkrar nəşri üçün bax. S.P.Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, “Pirsultan” 2006, s.29-31);

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünas alim keyfiyyətləri və Nizami dühasının Azərbaycan milli bədii düşüncə tarixində öyrənilməsi sahəsindəki şərəfli xidmətləri çox gözəldir və ali məktəblərdə öyrənilməsi lazımdır.

Folklorşünas alimin nizamişünaslıq görüşlərini və “Nizami və folklor” sahəsindəki araşdırmalarında şifahi və yazılı ədəbiyyatla bağlı elmi-nəşri ideyasının gənc nəslə öyrətmək müasir dövrümüzün əsas kəşflərindən biridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqatlarında Nizami yaradıcılığının folklor qaynaqları məsələsini çox ciddi elmi problem kimi təhlil edir, həlli yollarını göstərir.

Azərbaycan folkloruna bütün yaradıcılığı ilə sıx bağlı olan professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami və Azərbaycan şifahi ədəbiyyatı, Nizami irsinin öyrənilməsini mürəkkəb problemlərdən biri hesab edir və bu sahədə çox məsuliyyətli çalışır. Ona görə ki, bu problemin

müasir elmi tələblər səviyyəsində öyrənilməsi mütləq lazımdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami Gəncəvinin folklorla əlaqəsini üç qrupda şərh etməyin zəruriliyini göstərir:

1. Nizaminin bilavasitə istifadə etdiyi əsatir və əfsanələr, yaxud da başqa folklor nümunələri.
2. Xalq ruhuna dərinlən bələd olan müdrik sənətkar kimi Nizaminin özü tərəfindən yazılmış folklor nümunələri və onların folklorda izləri.

3. Nizaminin həyatı ilə əlaqədar hadisələr, əsərlərinin süjet və motivləri əsasında yaranmış yeni folklor nümunələri, yaxud da el variantları kimi yaranmış yeni əsərləri.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı epos və dastan haqqında bəhs edir, maraqlı izahat verir. Onun epos və dastan haqqındakı şərh-i müasir tələblərə cavab verir, həm də gənc nəsli razı salır.

AMEA-nın müxbir üzvü, professor Nizami Cəfərov yazır: “Epos”, sadəcə, dastan deyil, müxtəlif süjetlər, motivlər verən, mənsub olduğu xalqın ictimai-estetik təfəkkürünü bütövlükdə ifadə edən möhtəşəm dastan potensiyasıdır.”<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Nizami Cəfərov. Eposdan kitaba. Bakı, 1999 səh. 12

Görkəmli Azərbaycan alimi, professor Hüseyn İsmayılov “dastan” janrı haqqında yazır: “Dastan” adı altında dayanan ədəbi hadisə faktı əski epik ənənənin etnik işarəvi və modelləşdirici sistemini saxlamaqda bu terminlə anlaşılan ədəbi forma və məzmunu-diferensial mətn tipinə transformasiya olunmuşdur”.<sup>2</sup>

Professor Azad Nəbiyev “epos” anlayışının çox mürəkkəb olmasını folklor-mifoloji düşüncəsilə əlaqədar şərh edir və yazır: “Epos yaradıcılığı əski dünyanın inkişaf etmiş sivil yüksəlişinin yaddaşda əks olunmuş bədii modeli idi. Bu modeldə bir çox estetik, mənəvi-əxlaqi, etik və hüquqi dəyərlər cəmləşmişdir”<sup>2</sup>

Alimlərin verdikləri elmi-nəzəri məlumatdan aydın olur ki, “epos” üç mənə səviyyəsini əhatə edir:

1. Paradiqmatik səviyyə: etnosun gerçəklik haqqında epik təsəvvürlər sistemi-epik dünya modeli;
2. Sintaqmatik səviyyə: epik dünya modelinin gerçəkləşdirən sözlü mətn;

---

<sup>2</sup> H.İsmayılov. Göyçə dastanları və aşiq rəvayətləri. Bakı, 2001, səh.3

<sup>2</sup> A.Nəbiyev, Azərbaycan xalq ədəbiyyatı, I hissə. Bakı, 2002, səh. 482.

3. Janr səviyyəsi: bütün epik janrları birləşdirən sistem.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, hər bir xalqın eposu həmin xalqın epik düşünməsinin bütöv sistemidir, eposun ilkin zəminini əsatirlər (miflər) təşkil edir. Nizami yaradıcılığı da Azərbaycan eposu sisteminə aiddir, Azərbaycan eposu elə möhkəm bağlıdır. Bunu ayırmaq qətiyyəən olmaz.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasının xalq dastanlarının əsasında yarandığını göstərərək yazır:

“Ümumiyyətlə, Azərbaycan eposunun inkişaf mərhələlərinin keçdiyi yolu öyrənməkdə yazılı bir mənbə kimi Nizaminin əsərləri, xüsusilə “Xosrov və Şirin” poeması böyük əhəmiyyətə malikdir.

“Xosrov və Şirin” poeması prinsip etibarı ilə xalq dastanının ayrı-ayrı mərhələlərinə və şəkil xüsusiyyətlərinə uyğun bir tərzdə yaradılmışdır. Belə bir mülahizə yürütməyə əsas verən səbəb odur ki, Nizami həmin qədim abidədən istifadə edərkən, öz əsərinin əvvəlindən axırına qədər dastan yaradıcılığı prinsiplərinə yerli-yerində riayət etmişdir.

Bizə elə gəlir ki, indi məlum olmayan, varlığını ehtimal etdiyimiz həmin dastan öz tipinə görə məhəbbətlə qəhrəmanlığın həddlərində dayanan bir dastan imiş”.<sup>3</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Nizami və Azərbaycan eposu” problemini öyrənməkdə həmişə səmərəli davam etmiş və problemin həlli haqqında faydalı əsərlər yazıb tövsiyələr vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı folklorşünaslıq axtarırları ilə ardıcıl və səmərəli məşğuldur. O, neçə illər bundan əvvəl yazdığı və haqqında bəhs etdiyi problemlərə təkrar qaydır, onların müasir dövrlə vəhdətdə şərhini verir.

Folklorşünas alim Azərbaycan aşığı yaradıcılığı ilə xüsusi məşğul olur, faydalı tədqiqat əsərləri yazır. Onun “Aşiq Ələsgər”, “Tikmədaşlı Xəstə Qasım”, “Nizami Gəncəvi və folklor”, yazılı və şifahi ədəbiyyatın əsas problemləri mövzularında apardığı araşdırmalar, tədqiqatlar çox maraqlı və əhəmiyyətliyədir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığı ardıcıl inkişaf edir, zənginləşir və parlaq uğurlar qazanır. Ona görə ki, məsuliyyətli publisist, tədqiqatçı,

---

<sup>3</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Nizami və Azərbaycan eposu. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 31 mart 1981-ci il.

folklorşünas, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı səmimi, halal, əməli saleh, xeyirxah, qayğıkeş, vətənpərvər, əməksevər, əsl alim, ziyalı, müəllim, ailə başçısı, müdrik insandır.

Sədnik müəllim folklor məsələlərini toplamaqdan, araşdırmaqdan, tədqiq etməkdən, monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti yazıb nəşr etdirməkdən estetik zövq alır, ümumxalq məhəbbəti qazanır.

Vətən və xalq sevgili professor Sədnik Paşa Pirsultanlı parlaq uğurlar zirvəsində yaşayır, yaradır və parlaq uğurlar qazanıb sevilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığı və əmək fəaliyyətinin şərhı onun elmi-nəzəri ideologiyasının müqəddəsliyini, paklığını, düzlüyünü, qayğıkeşliyini, səmimiyyət və təvazökarlığını, görkəmli elm, maarif, mədəniyyət xadimi olduğunu təsdiqləyir, ona ümumxalq məhəbbəti qazandırır və fəaliyyətində parlaq uğurlar işığı pərvazlandırır!

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının həyatı, ömür yolu, geniş pedaqoji fəaliyyəti, folklorşünaslığı öz səyi və təşəbbüskarlığı ilə diqqəti cəlb etmiş, xoş təəssürat yaratmış, parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Ona görə ki, Sədnik müəllim, paklıq, ülvilik, ideallıq, müqəddəslik rəsmi, həyatı, işi, fəaliyyəti, nəhayətsiz axtarışları parlaq nümunələr zirvəsinin Günəş şöləsidir. Ona parlaq uğurlar arzulayırıq!

## **AŞIQ ƏLƏSGƏR POEZİYASI HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏR.**

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığında Göyçə aşiq məktəbinin parlaq zirvəsi Aşiq Ələsgərin fəaliyyəti və poeziyası haqqında apardığı araşdırmalar və tədqiqatlar çox əhəmiyyətlidir.

Aşiq Ələsgər və onun ədəbi irsi Sədnik müəllim üçün folklora, aşiq poeziyasına sevgi, məhəbbət və möcüzə mənbəyidir. Buna görə də tədqiqatçı Sədnik Paşa Aşiq Ələsgər poeziya dünyasının elmi-nəzəri şərhini verməyə səmərəli səy göstərmişdir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ələsgərşünaslıq” araşdırmalarını diqqətlə nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, Aşiq Ələsgər poeziyası aktualdır, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli poeziyadır.

Əsrlərin və minilliklərin qovşağında öz milli müstəqilliyinə qovuşmuş Azərbaycan xalqı sabahını qorumaq üçün milli, mənəvi, mədəni, ictimai, siyasi dəyərlərinə yenidən nəzər salmaq, onları saf-çürük edib gələcəyə həmişəyaşar dəyərlərlə yollanmaq zərurəti ilə üzbəüz qalmışdır.

Gələcəyə gedən yol millətdən öz mənəvi-mədəni potensialını aktivləşdirməyi tələb edir. Aşiq Ələsgər yaradıcılığına marağın güclənməsi, televiziya ekranlarında onun şəxsiyyəti və yara-

dıcılığı ilə bağlı müzakirələrin açılması təsadüfi tamamilə təbii və çox əhəmiyyətliidir.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında milli aşıq sənəti və yaradıcılığı etalon səviyyəsinə çatmışdır. Tədqiqatçı yazır:

“Aşıq poeziyasının Nizamisi sayılan Aşıq Ələsgər Alməmməd oğlu XIX əsrdə yaşamış el sənətkarlarının ən istedadlısıdır. Aşıq sənətini bir dağa bənzətsək, haradan baxırsan bax, ancaq oradan yenə Ələsgər zirvəsi görünür”<sup>1</sup>.

Folklorşünas tədqiqatçı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı zəngin Azərbaycan mədəniyyəti tarixində Aşıq Ələsgər poeziyasının, Aşıq Ələsgər sənətinin tükənməz və aktual, tərbiyəvi və təsirli, orijinal və estetik mahiyyətli olmasını tarixi mənbələr və rəsmi materiallar əsasında aydın şərh edir.

Müəllif iftixar hissilə yazır: “Aşıq Ələsgərdən çox öyrənilən, nəşr olunan, araşdırılan, haqqında yazılan sənətkar olmamışdır. Lakin bununla belə, bu qüdrətli saz-söz azmanının bitib-tükənməyən zəngin ədəbi irsi elmi nəzəri baxımdan layiqincə öyrənilməmiş və onun haqqında müasir tələblər səviyyəsində monoqrafik əsərlər yazılıb çap olunmamışdır. Aşıq Ələsgər

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşayev. XX əsr Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. Bakı, 1990, səh 67

xalq yaradıcılığı, aşığı ədəbiyyatı və sənəti tarixində xüsusi yeri olan görkəmli bir sənətkar kimi dönə-dönə araşdırılmalı, tədqiq edilib öyrənilməlidir”<sup>1</sup>

Aşığı Ələsgər özünün haqqında deyir:

Adım Ələsgərdir, mərdi-mərdanə,  
On iki şeyirdim işlər hər yana.

Aşığı Ələsgərin şagirdlərindən Göyçədə-Daşkənddən Aşığı Nəcəf, Qızılvangdən Aşığı Mustafa və Aşığı Yusif, Nərimanlıdan Aşığı Mikayıl, Aşığı İsa, Zoddan Aşığı Qasım və Aşığı Ağayar, Böyük Qaraqoyunludan Aşığı Əsəd, Böyük Məzrədən Aşığı Qiyas, Zərzibildən Aşığı Nağı və Aşığı Sayad, Ağkilsədən Aşığı Qurban və başqalarının adı qeydə alınmışdır. Əsl mənada qardaş oğlanlarından Növrəs İman və Aşığı Musa da onun istedadlı şeyirlərindən idilər.

Aşığı Ələsgər “Xalq akademiyasında” təhsil almış, həm də “akademiyanın” yaşamasında və inkişaf etməsində var qüvvəsini əsirgəməmişdir. Ustadı Aşığı Alıdan dərs almış, sənət aləmində yetişmiş Aşığı Ələsgər gözəl şeyirlər yetişdirmiş və zəngin ədəbi irs yaratmışdır.

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşayev. XX əsr Azərbaycan aşığı yaradıcılığı. Bakı, 1990, səh. 67

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“Aşıq Ələsgər aşıqlıq sənətinin bütün sirlərinə bələd idi. O aşıqlıq sənətində savadsız deyildi. Aşıq Ələsgər müəyyən bir məktəbdə təhsil almasa da, yazı-pozu bilməsə də, dövrünün, mühitinin alimi idi.

O, Aşıq Alı kimi kamil bir ustaddan dərs almış, köhnəliklə yeniliyin mübarizə apardığı, oyanmış Göyçə mühitində yetişmişdi. Əgər belə demək olarsa, Aşıq Ələsgər xalq akademiyasını bitirmiş bir dahi idi”<sup>2</sup>

Sədnik müəllim yazır ki, Aşıq Ələsgər bizim qəlbimizdə, şüurumuzda, zehnimizdə, yaddaşımızda, sazımızda və sözü müzdədir. Aşıq Ələsgərin poeziyası Azərbaycan mədəniyyətinin hissiyyat zirvəsidir, varlığın bədii söz vasitəsidir, estetik duyğu kəhkəşanıdır.

Ələsgər poeziyası milli düşüncənin intellektual potensiyası ilə idrak olunan şüur hadisəsidir. Milli zəhinin intellektual imkanları bu poeziyada bədii düşüncə kodu ilə dərk olunmuş estetik reallığa çevrilmişdir.

Aşıq Ələsgər poeziyası milli düşüncənin bütün fiziki-mənəvi təcrübəsini özündə kodlaşdıran bədii yaddaş potensiyasıdır. Bu poeziyanın

---

<sup>2</sup> Yenə orada, səh. 115

daşıyıcısı olan etnik-mədəni sistem həm bir fərd (yaratıcı subyekt), həm də bir kollektiv (etnos) olaraq bütün kosmoetnik atributları səviyyəsində Ələsgər yaradıcılığında tarixə-yaddaşa kodlaşıb;

Aşıq Ələsgər poeziyası Azərbaycan xalqının bədii düşüncə stixiyasının mayasını-arxitektonik estetikasını, ruhunu- etnopsixoloji struktur estetikasını özündə birləşdiribdir.

Göründüyü kimi, Sədnik Paşa Pirsultanlı Ələsgəri “qəlbimizdə, şüurumuzda, zehnimizdə, yaddaşımızda, sazımızda, sözumüzdə” axtarib kəşf etməklə onun sözü, sazı və sənətinin möcüzələr aləminə gedən yolu bütün dünyaya göstərmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Ələsgərin etnik-mədəni düşüncə sistemində yaddaşlaşmış obrazının struktur paradigmalarını bərpa edərək yazmışdır: “Ələsgər dedikdə, Göyçə, Göyçə gölü, Çalmalı dağı, Miskin Abdal ocağı, Aşıq Ələsgərin ustadı Aşıq Alı, Daşkəndli Məmmədhüseyn, Daşkəndli Aşıq Nəcəf, Aşıq Musa, Alıncalı Məhərrəm, Şişqayalı Aydın, Zodlu Sənətkar Abdulla, Növrəs İman, Ağkilsəli Şair Nəcəf, Ağbulaqlı Aşıq Kazım, Aqıl, neçə-neçə saz-söz sərrafı göz önünə gəlir”.

Alimin bu intellektual izahatı bir bədii ricətdən çox uzaq məna sistemidir. Əslində, bu

sistemdə Aşıq Ələsgər bir yaradıcı fərd olaraq öz fəlsəfi obrazı ilə boy verir və yaşayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Ələsgəri Göyçə yurduna və Göyçə gölünə, Çalmalı dağına bənzətməsi intellektual təşbeh deyildir: insanın təbiətlə vəhdətinin ilahi-fəlsəfi idrakıdır.

Alim Aşıq Ələsgər şəxsiyyətini ana yurda bağlayan telləri bərpa etmiş, Göyçə təbiətinin havasının, suyunun, dağının, meşəsinin Aşıq Ələsgərin varlığından keçərək necə səsə, sözə, musiqiyə kodlaşmasını göstərmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Miskin Abdalı, Aşıq Alını, onun şagirdi Aşıq Ələsgəri, müasirləri Daşkəndli Məmmədhüseyni, Daşkəndli Aşıq Nəcəfi, Aşıq Musanı, Alıncanlı Məhərrəmi, Şişqayalı Aydını, Zodlu Sənətkar Aabdullanı, Növrəs İmanı, Ağkilsəli Şair Nəcəfi, Ağbulaqlı Aşıq Kazımı, Ağbulaqlı şair və neçə-neçə saz-söz sərrafını bir zaman müstəvisinə gətirib, zamanın geneoloji modelini Aşıq Ələsgər sənəti səviyyəsində bərpa edə bilmişdir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının düşüncələrini kosmoetnik düşüncə kodu müstəvisində təhlil etdiyimiz zaman aydın olur ki, onun intellektual sistemində “Ələsgər” işarəsinin iki əsas qatı var:

1. Azərbaycan-türk bədii düşüncəsinin Ələsgər adlı insanının varlığında işarələnmiş səviyyə:

2. Azərbaycan-türk bədii düşüncəsinin Ələsgər adlı obrazında (simvolunda) işarələnmiş səviyyə.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya görə, Ələsgər bir insan olaraq saz-söz şəcərəsinin konkret həlqəsi, bir simvol olaraq həmin şəcərənin özüdür. Onun varlığında, sözündə və sazında milli mədəniyyətin keçmişi də, bu günü də, gələcəyi də simvollaşdır. Milli mədəniyyətin zamandan, məqamdan asılı olmayaraq, bütün səviyyələri bizə Aşıq Ələsgəri nişan verir.

“O taylı, bu taylı çoxəsirlik aşıq poeziyasını əlçatmaz, əzəmətli bir dağa bənzətsək, bu dağa hansı səmtdən baxırsan bax, bu dağın zirvəsində sənət qartalı olan Aşıq Ələsgər görünər”.<sup>1</sup>

Azərbaycan elmi-intellektual düşüncəsində Aşıq Ələsgər sənətkarlığının humanizm qaynağını görüb dəyərləndirmək professor Sədnik müəllimə qismət olmuşdur. O, Ələsgər yaradıcılığının zirvəsində-sənət kodlarının mayasında duran humanist nüvəni kəşf etmişdir: “Aşıq Ələsgər bu ucalığı təkcə sənətkarlıqla yaratdığı

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşayev. XX əsr Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. Bakı, 1990, səh.176

gözəl qoşma və gəraylılarına, təcnis və dodaqd-əyməz təcnislərinə, divani və müxəmməslərinə görə deyil, o bu zirvəni həm də öz yüksək insani keyfiyyətləri ilə qazanmışdır. Öz yurdunu sevə-sevə gəzən, ona hərarətli nəğmələr qoşan sənətkar ömrü boyu həm öyrətmiş, həm də xalqdan öyrənmişdir.”<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgərin poeziyasını mükəmməl oxuyub dərk etmiş, bu poeziyadan bədii-estetik zövq almış, onu şüurlu mənimsəmişdir.

Sədnik müəllim göstərmişdir ki, Aşıq Ələsgərin poeziyasındakı ictimai motivlər həqiqəti əks etdirir. Ölkədəki iqtisadi və ictimai-siyasi bərabərsizlik o qədər güclənib ki, “biri al geyinir, tirmə qurşayır, biri üryan gəzir qarın içində”.

Aşıq Ələsgərin həyata açıq gözlü baxışı həmişə tam aındır. Hətta bu yoxsulluq onun mənəli ömrünə, şəfəli həyatına çox ağır zərbələr vurduğuna görə demişdir:

Ələsgərəm, qərql olmuşam bu qəmə,  
Yoxsulluğum dağ çəkibdir sinəmə.

---

<sup>1</sup> . Sədnik Paşayev. XX əsr Azərbaycan aşığı yaradıcılığı. Bakı, 1990, səh.177.

Bahalıqdan, aclıqdan, xalqın acınacaq  
vəziyyətindən şikayət edən Aşıq Ələsgər poetik  
dilin qüvvəsi ilə demişdir:

Bar-ilahi, kim dözəcək,  
Bu cəfaya dalbadal?

İstismarçı ictimai quruluştan hamı nara-  
zıdır, hamı bu quruluşa və onun nümayən-  
dələrinə nifrət edir. Buna görə də Aşıq Ələsgər  
deyir:

Ələsgər qəlbinə saldın işığı,  
Məclislər zinyəti, el yaraşığı,  
Əzizliklə saxladığın aşığı,  
Zəlilliklə imtahana çəkirsən.

Aşıq Ələsgər yaşadığı əsrdə “mərd igid-  
lər” yoxsulluqdan ölüm axtarır, ahuzar çəkir.  
Qüdrətli sənətkar alçalıb yaşamaqdansa, şərəfli  
ölümü üstün tutur və deyir:

Mərd iyidə ölüm haqdı dünyada,  
Yoxsul olub ahuzarı çəkməyə”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı çoxşaxəli və  
çoxcəhətlidir. Onun şeirlərini mövzu əhatəsinə

və məzmun prinsipinə görə əsasən üç qismə ayırmaq olar:

1. “Qüdrətdən səngərli, qadalı dağların” tərənnümü ( təbiət təsvirləri).

2. Gözəllərin vəsfi (lirik- aşiqanə motivlər).

3. İctimai məzmunlu şeirlər (sosial-siyasi motivlər)”.

Aşıq Ələsgərin adı çəkildə Göyçə mahalı, Göyçə gölü, Çalmalı dağı xatırlanır və oxucuya təsir edir. Aşıq Ələsgər deyir:

Bəylik, köylük, səylik olan məclisdə,  
Qaç ki, orda xeyir, bərəkət olmaz.

Ələsgər elmində olma nabeləd,  
Düz danış sözündən qıxmasın qələt.  
Şahiddə iman yox, bəydə ədalət,  
Alimin də düz bazarın görmədim.

Göyçə aşıq məktəbinin zirvəsi, dahi söz sənətkarı Aşıq Ələsgər istismar dünyasına, haramkorlara, ziyankarlara, istismarçılara, talançılara nifrət edir və deyir:

Aldanma dövlətə, uyma dünyaya,  
Halaldan kəsb eylə özünə maya.

“İmkanı olanları insafa, imana, düz yola, “fağırın qeydinə” qalmağa çağıran Aşıq Ələsgərin bu qəbildən söylədiyi öyüd-örnəklərdə və nəsihətlərdə Nizami didaktikasının ruhu görünür:

Zülm ilə enməz haqdan ucalan,  
Yüksələr fağırın qeydinə qalan.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Ələsgərin sosial didaktikasında sözlə subyekt arasındakı münasibətlərin psixoloji səviyyədə olduğunu müəyyənləşdirmiş və göstərmişdir ki, Aşıq Ələsgər öz sözünə, şeirinin qüdrətinə, təsiredici gücünə tam inanır və buna görə də tam qətiyyətlə təəssüblə deyir:

Mənim sözüm yoldan azan mollanı,  
Qaytarar yoluna müsəlman eylər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya bütün bunlar Aşıq Ələsgərin poetik söz kodu vasitəsi ilə qurulmuş mənəvi-əxlaqi dünya modelini bədii-didaktik təsəvvürlər sistemində müəyyənləşdirməyə və düzgün təsvir etməyə imkan vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Ustad sənətkarın özünəməxsus həyat fəlsəfəsi

var. Onun qənaətinə görə haqq ilə nahaqqı birbirindən ayırmaq istəyirsənsə, hər deyilənə inanma, gözünlə gör, qulağınla eşit, sonra inan:

Haqq ilə nahaqqı axtaran hakim,  
Tapar qulaq ilə göz arasında.

Professor Sədnik müəllim yazır ki, Aşıq Ələsgər nəinki saz-söz meydanına çıxan ustadları, həm də yerini bilməyən, qarşısındakını yaxşı tanımayanları özünün kəskin hərbə-zorbaları ilə susdurmuş, onları ifşa etmiş və demişdir:

Söz uzansa həcv çıxar qurşağa,  
Sözün dalın çox uzatma, hayıfсан.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgər yaradıcılığını həm estetik möcüzəsi, həm də poetik intellektualizmi baxımından “sirlər dünyası” hesab edir. Ustad aşığın “Yeddidi”, “Ay nədən oldu”, “Deyilmi”, “Olur”, “Danışaq” və başqa qıfılbəndlərinin hələ də açılmadığını qeyd edir və bu iki misranı nümunə göstərir:

Bir kasa içində on dörd irəng var,  
Qarası yeddidi, ağı yeddidi.

Bir kasanın dünya, on dörd rəngin gecə-gündüz, yeddi gecənin qara, yeddi ağın gündüz

olduğunu deyənlər olubdur. Lakin bunlar dəryadan bir damladır.

Professor Sədnik Paşa yazır: “Aşıq Ələsgərdən çox öyrənilən, nəşr olunan, araşdırılan, haqqında yazılan sənətkar olmamışdır.

Lakin bununla belə bu qüdrətli saz-söz azmanının bitib-tükənməyən zəngin ədəbi irsi elmi-nəzəri baxımdan layiqincə öyrənilməmiş və onun haqqında müasir tələblər səviyyəsində monoqrafik əsərlər yazılıb çap olunmamışdır.

Aşıq Ələsgər Azərbaycan xalq yaradıcılığı, aşıq ədəbiyyatı və sənət tarixində xüsusi yeri olan görkəmli bir sənətkar kimi dönə-dönə araşdırılmalı, tədqiq edilib öyrənilməlidir”<sup>1</sup>

Azərbaycan folklorşünaslıq elminin görkəmli nümayəndəsi professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1990-cı ildə bu elmi həqiqət onun on səkkiz ildən sonra çapdan çıxmış “Aşıq Ələsgər sənətkarlığı, Aşıq Ələsgər ucalığı” adlı məqaləsində göstərmiş və yazmışdır:

“Hər bir sənətkarın sənət meydanında yerini müəyyənləşdirən onun sənətkarlığıdır, sənətə bələdçiliyidir. Dərin biliyinə, zəkasına və fitri istedadına görə Aşıq Ələsgəri aşıq sənətinin memarı hesab edirlər”.<sup>2</sup>

XVI əsrdə Dirili Qurbani, XVII əsrdə Tufarqanlı Abbas, XVII-XVIII əsrdə Tikmədaşlı

Xəstə Qasım, XVIII əsərdə Abdalgülablı Valeh, XIX əsrdə şəmkirli Hüseyn kimi sənətkarlar arasında sənətin fəvqünə, sənətin zirvəsinə qalxa bilən Aşıq Ələsgər aşıq sənətinin həqiqi memarıdır.

Ona görə ki, Aşıq Ələsgər aşıq yaradıcılığının poetik və melodik sistemini, üsullarını, qaydalarını çox əsaslı mənimsəmiş, aşıqlıq sənətinin zirvəsinə yüksəlmişdir.

Aşıq Ələsgər Qurbaninin yaratdığı altımış üç məsailə ilə, təcnis və divani şeir formaları ilə tanış olduqdan sonra, həmin səpkidə, yəni bu şəkildə gözəl şeirlər qoşmuşdur.

Dirili Qurbani öz yaradıcılığında iki təcnis yaratmışdırsa, Aşıq Ələsgər buna cavab olaraq iyirmi beş təcnis yaratmışdır.

Görkəmli sənətkar Tufarqanlı Abbas cığalı təcnisin bir nümunəsini ("Gözəl, göz ola") yaratmışdırsa, Aşıq Ələsgər bunun müqabilində dörd cığalı təcnis yaratmışdır.

Aşıq Ələsgər sələflərindən və xələflərindən irəli gedərək aşıq poeziyasına dodaqdəyməz təcnislər və cığalı təcnislər gətirmişdir.

Şeirin bu sənət növlərini, dilin qanunlarını, samit və sait səsləri bir-birindən seçməyi bacaran, cinsalarda gizlənən məna yükünü, məna çalarını bir-birindən fərqləndirməyi bacaran Aşıq

Ələsgər bu işi həll etmiş, gözəl sənət inciləri yaratmışdır.

Aşıq Ələsgər cinaslardan istifadə edib təkcə cinas yaratmır, həm də təcnislər vasitəsilə cinasları yeni biliklərlə zənginləşdirir, dünya-görüşünü artırır.

Qədim və zəngin Azərbaycan aşıq yaradıcılığına ətraflı diqqət edib tədqiqat aparanda aydın olur ki, aşıq şeirinin bənzərsiz yaradılmasında və təcnislərin inkişaf etdirilməsində Tikmədaşlı Xəstə Qasımın və Göyçə aşıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Aşıq Ələsgərin şərəfli xidmətləri olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgərin yetişməsində Tikmədaşlı Xəstə Qasımın zəngin yaradıcılığının rolunu yüksək qiymətləndirmiş və yazmışdır: “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın məharətlə yazdığı qıfılbəndləri özündən sonra sənət meydanına gəlmiş neçə-neçə ustad aşığı çətinlik qarşısında qoymuş, günlərlə, aylarla düşünməyə, baş sındırmağa vadar etmişdir.

Onlardan bir neçəsini Aşıq Ələsgər və onun qardaşı oğlu Növrəs İman açmış, bir sıra qıfılbəndləri hələ də bağlı qalmaqdadır”<sup>1</sup>

Məlumdur ki, aşıqların Xəstə Qasımdan təsirlənməsi təsadüfi deyildir. Çünki Xəstə

Qasım elə bir sənətkar olmuşdur ki, Aşıq Ələsgər kimi saz-söz sərrafı ona biganə qala bilməmişdir. Xəstə Qasım şeirləri zəngin həyat müşahidələrinin məntiqi nəticələri kimi səslənir, insanı düşündürür, bədii zəvq verir, onun idrakına, şüuruna təsir edir, mənəvi aləmini saflaşdırır.

Aşıq Ələsgər bu şeir növü ilə tanış olandan sonra çox gözəl təcnislər yaratmışdır. Təcnisin və cığalı təcnisin memarı olan Aşıq Ələsgər müstəzad təcnisinin də ilk nümunəsini yaratmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Aşıq Ələsgər yaratdığı dodaqdəyməzi, dodaqdəyməz cığalı təcnisi, müstəzad təcnisi, divan təcnisi heç kəs indiyə qədər yarada bilməmişdir.

Aşıq Ələsgər bu yaradıcılığı ilə sənətin fəvqünə ucalaraq möcüzələr yaratmış, kəşflər etmişdir. Bu baxımdan, Aşıq Ələsgər novator aşıq yaradıcılığına yenilik gətirən, sənətkardır. Aşıq Ələsgər anonim-cinaslar vasitəsilə təcnis binaları qurmuş, söz kərpiclərinin üst-üstə, yan-yanə düzülüşündə də ustad olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Aşıq Ələsgərin dodaqdəyməz təcnis sahəsindəki yaradıcılığını heç bir sənətkar bacarmamışdır. “Hələ Azərbaycan aşıq poeziyasında, Türk dünyasının ozan-aşıq poeziyasında Aşıq Ələsgər

kimi dodaqdəyməz təcisləri Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Nəbatı kimi təcnis yazmağa girişən sənətkarlar ərsəyə gətirmişlər.

Yazılı və şifahi ədəbiyyatın sirrinə bələd olan bu sənətkarlar dodaqdəyməz təcnis, dodaqdəyməz cığalı təcnis yaratmağa girişmişlər.

Hələlik Ələsgərin bu şeir dənizinə qəvvəs kimi girən, ordan üzüb çıxan, dodaqdəyməz təcnis binaları yaradan olmamışdır. Bu cəhətdən Aşıq Ələsgər sənət meydanına tək gəlib, tək gedibdir. Onun yaradıcılıq yolunu Seyfəli Pənah, Molla Cümə, Növrəs İman izləmişlər. Lakin Ələsgər zirvəsinə can atsalar da, zirvə yenə də Ələsgərə qalmışdır.

Azərbaycan aşıq şeirinin inkişafında Aşıq Ələsgərin yaratdığı şeirlər çox qiymətli, dəyərli, əhəmiyyətli və əbədiyaşar sənət inciləridir. Azərbaycan aşıq yaradıcılığında dodaqdəyməz təcislərinin bünövrə daşlarını cinaslardan yonan, tağ daşlarını seçib cinas kərpiclərdən hörən Aşıq Ələsgər möhtəşəm təcnis binaları qurmuş, bu şeir şəklinin memarı və bənnası olmuş, Türk dünyasında tanınmışdır.

Professor Sədnik müəllim Aşıq Ələsgər poeziyasını yüksək qiymətləndirir: “Mən qırx ildən artıq bir zaman içərisində Türk, Qazax və Qırğız, Uyğur və Qaraqalpaq, Türkmən və Öz-

bək, Qaqauz və Qaraçay, Dağıstanda qumuk və noqay türklərinin ozan-aşıq yaradıcılığını, poeziyasını incələyib öyrənmişəm.

Qoşquları və qırları izləmişəm, lakin onların ədəbi irsləri içərisində Aşıq Ələsgərin dodaqdəyməz şeirlərinə bənzər bir nümunəyə rast gəlməmişəm.

Aşıq Ələsgər xüsusi fitri istedadla malik bir novator aşıqdır. Onun poeziyası daxilində kəşflər və Ələsgər irsinin pəncərəsini açıb tanıtmışdır.

Göyçə aşıq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Aşıq Ələsgər müdrik insan olmuşdur. Ona görə də tədqiqatçı yazır: “Aşıq Ələsgər irsi çox zəngindir. Ona görə də Aşıq Ələsgəri öyrənmək bir nəfərin, iki nəfərin işi deyil. Bunun üçün bir şöbə, bir institut lazımdır. Qazaxıstanda bir şöbə təkcə Canbulu öyrənir. Aşıq Ələsgərin sazı var, rəssam kimi fırçası yoxdur.

Göyçə aşıq məktəbinin ustadı Aşıq Ələsgərin ilhamı təbiətdən rəng alıb, obraz seçib, gözəl rəsm tablosu yaradıb oxuculara ərməğan vermişdir.

Görkəmli folklorşünas Sədnik Paşayev Aşıq Ələsgərin dastan yaradıcılığı ilə bağlı elmdə mövcud olan mübahisələrə aydınlıq gətirir və yazır: “Aşıq Ələsgərin sələflərindən Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Abdalgülablı

Valeh və Şəmkirli Aşıq Hüseyn iri həcmli dastanlar yaradmışlar.

Bəs nə üçün aşıq sənətinin zirvəsində dayanan, aşıq şerinin hər növünü yaradanlar yeni şeirləri şəkilləndirib meydana çıxaran, dodaqdəyməz təcislərin ilk nümunələrini yaradan Aşıq Ələsgər iri həcmli dastan yaratmağa meyl göstərməyib?

Burada xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Aşıq Ələsgər XIX əsrdə yetişmiş realist bir sənətkardır. Ələsgərə məclislərdə dastan söyləməyə macal qalmamışdır.

Toyu olan bəyə Aşıq Ələsgər hər məclisdə tərif demişdir. Hamı arzu etmişdir ki onun toyunu Aşıq Ələsgər etsin. Ona da qiymətli şeirlər düzüb-qoşsun. Aşıq Ələsgərin bütün deyişmələri bir dastan qədər qiymətlidir. Həmin deyişmələrlə tanış olan aşıqlar ona rəngarəng, bir-birindən gözəl yurdlar düzəltmişlər.

Həcər xanım haqqında, Zöhrə xanım haqqında, Nəfslə Mərifət haqqında şeirləri və deyişmələri real tarixi dastanlardır.

Dəli Alı haqqında, Səhnəbanu haqqında yazılan şeirlər hərəsi ayrı-ayrılıqda yaddaşlardan silinməyən bir dastandır. Göyçə aşıq mühitində realist dastanın ilkin nümunəsini Aşıq Ələsgərin ustadı Aşıq Alı yaratmışdır.

Aşıq Alının “Səfərnəmə”sindən sonra Çoban Məhəmmədin “Qars səfəri” meydana çıxmışdır. Bunlar nə qədər ürəkaçan olsa da, Aşıq Ələsgər dastan yaradıcılığının poetik və melodik sistemini hamıdan gözəl bilmiş və özünün dastan yaradıcılığını bu real ənənə üzərində qurmuşdur”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı folklorla bəslədiyi sevgi və məhəbbətlə folklorşünaslığa gəlmiş, Azərbaycan saz-söz sənətinə bağlı olmuş, sənətlə yaşamış və yaşayır. Onun Aşıq Ələsgər poeziyasına dərin məhəbbəti sənətkarlığı və alimliyi ilə əlaqədardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Ələsgər haqqında həmişə yüksək poetik zövqlə bəhs etmişdir. O, bu mənada, Aşıq Ələsgər yaradıcılığını bir sənət məbədinə bənzədəndə də, bir söz ümmanına oxşadanda da bu böyük sənətkarın yaradıcılığına elmi qiymət verməklə yanaşı, bu qiymətə həm də poetik zینət vermişdir.

Aşıq Ələsgərin yaradıcı ilhamını kükrəyib daşan dağ selinə rəngarəng şeir çiçəklərinə bənzətmişdir.

Böyük el nəğməkarı Aşıq Ələsgərin sağlığında həyatı və yaradıcılığı haqqında tədqiqat aparan, əsər yazan olmamışdır. Onun

haqqında yalnız qocaların yaddaşında yaşayan nağıllar, xatirələr qalmışdır.

Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində anadan olan Aşıq Ələsgər Alməmməd oğlu (1821-1926) zəngin ədəbi irs yaratmışdır. Əkinçi və dülgər olan Alməmməd kişi saz çalıb söz qoşurmuş. Alməmməd kişi oğlanları Ələsgər, Salah, Xəlid, Məhəmmədi və qızları Fatma ilə Qızxanımı gözəl tərbiyə etmişdir.

Ailənin ilki Aşıq Ələsgər Kərbəlayi Qurban adlı bir varlıya nökrçilik edirdi. Onun Səhnəbanudan başqa övladı olmamışdır. Kəlbəcərli Qurban Ələsgərin xatirini istəyir. Ələsgər də Səhnəbanını sevir. Səhnəbanı da Ələsgərin vurğunu olur.

Kərbəlayı Qurbanın qardaşı pullu Məhərrəm aranı qarışdırır, Səhnəbanını zorla oğlu Mustafaya alır. Aşıq Ələsgər dörd il nökrçilik eləmiş, yalnız bir inək qazanmışdı.

Alməmməd kişi Ələsgərə saz bağlatmış, onu qızılvəngli Aşıq Alıya şəyird vermişdi. Ələsgər Aşıq Alıya beş il şəyird olmuş, klassik aşiq poeziyasını və saz havalarını mükəmməl öyrənmişdir. 1845-1846-cı illərdə Göyçənin Qızıl-bulaq, indiki Çuxurlu kəndində qızıl-bulaqlı Böyük Ağa ilə Aşıq Alının təşkil etdikləri “imtahan məclisi”ndə Ələsgər birincilik qazanmış,

el-oba içərisində tanınmış və aşığılıq fəaliyyətinə başlamışdır.

Aşıq Ələsgər Kəlbəcərin Yanşaq kəndindən Nəbinin qızı Anaxanımla ailə həyatı qurmuşdur.

Aşıq Ələsgər istedadlı aşiq kimi tanınır və deyir:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan,  
Mən dolandım bu Qafqazın elini.  
Pirə ata dedim, cavana qardaş,  
Ana-bacı bildim qızı-gəlini.

Aşıq Ələsgərin Həsən, Bəşir, Həşim, Əbdüləzim, Talib adlı beş oğlu, Nigar, Xeyransa, Gülnisə, Bəsti, Əsli və Zümrüd adlı altı qızı olmuşdur. O, övladlarını məhəbbətlə böyütmüş, xoşbəxt ailə sahibi etmişdir.

Aşıq Ələsgər 1926-cı il mart ayının 7-də vəfat etmiş, Ağkilsə kəndində dəfn olunmuşdur.

Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 150 illiyi münasibətilə 1971-ci ildə qəbrinin üzərində daş büstü qoyulmuşdur.

Aşıq Ələsgərin əsərləri nəşr edilmiş, haqqında tədqiqat əsərləri yazılmış, namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmiş, adı əbədləşdirilmiş, müqəddəs məzarı ziyarətgaha çevrilmişdir.

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan aşığı yaradıcılığı dünyada şöhrət qazanan və ədəbi irs yaradan ustad aşıqlar yetişdirmişdir.

Azərbaycan aşığı sənətinin görkəmli nümayəndələrinin həyatından, yaradıcılığından, poeziyasından ətraflı bəhs edən professor Sədnik Paşa Pirsultanlı onların fəaliyyətini ətraflı şərh edir və düzgün qiymətləndirir.

Aşığı Ələsgər haqqında professor Qara Namazov, professor Rüstəm Rüstəməzadə faydalı məqalələr yazmış, onun fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişlər.

Böyük el nəğməkarı, qüdrətli söz sərrafı, ustad Aşığı Ələsgərin dillər əzbəri olmuş müdrik kəlamlarından, hikmətli deyimlərindən Eldar İsmayıl çox maraqlı nümunələr toplayıb 1997-ci ildə nəşr etdirmiş və oxuculara hədiyyə vermişdir.

Aşığı Ələsgərin poeziyası hikmət dünyası, tərbiyə xəzinəsidir.

## **VI fəsil**

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bayatı və “Çəşmə” folklor teatri ilə bağlı fəaliyyəti**

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında lirik növün geniş yayılmış janrlarından biri də bayatılardır. Bayatılar Azərbaycan folklorunun çox qədim növlərindən biridir.

Bayatılar musiqi ilə bağlı olduğuna görə geniş yayılmış, toylarda və analar beşik başında layla çalanda bayatılardan istifadə olunur.

Azərbaycan ədəbiyyatının XVIII əsrdə yaşamış və zəngin ədəbi irs yaratmış nümayəndələri Molla Vəli Vədadi ilə Molla Pənah Vaqif deyişməsində bayatının adını çəkir və deyir:

Küllü Qarabağın abi həyatı,  
Nəzmi-nazik bayatıdır, bayatı.

Bayatı yeddi hecalı, birinci, ikinci və dördüncü misraları həmqafiyə, üçüncü misrası sərbəst olan şeirdir.

Professor Vaqif Vəliyev “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” dərslində yazır ki, “bayatı” sözü vaxtilə Azərbaycanda olan Boyat qəbiləsinin adı ilə əlaqədardır. Bu qəbilə şeirə, musiqiyə daha çox meyl göstərmişdir. Boyat qəbiləsinin yaratdığı şeir formasından biri də qəbilənin adını daşıyan bayatıdır.

Ədəbiyyatşünas Salman Mümtaz yazır ki, Boyat Oğuz xanın nəvəsi, Gün xanın ikinci oğlu

imiş. Ağillı, fərasətli, varlı olduğuna görə onu “Bəyat” adlandırmışlar. Adın mənası “adlı-sanlı və məşhur” deməkdir. Bəyatıların yaratdığı ədəbiyyata “boyat” adı verilmişdir.

Görkəmli sənətkar Sarı Aşıq bayatı ustasıdır. Məlumdur ki, “Mən aşiq” sözü ilə başlayan bayatılar məşhur bayatı ustası Sarı Aşığın adı ilə bağlıdır.

Mən aşiq ahu zarda,  
Canım dərdə, azarda.  
O gündən ki, qul oldum,  
Satırlar hey bazarda.

Mən aşiqəm incə belə,  
Ay belə, incə belə.  
Qulpun sınısın ay səhəng,  
Minibsən incə belə.

XVII əsrdə yaşamış Sarı Aşıq Yaxşı adlı bir qızı sevirmiş, şeirlərinin çoxunu Yaxşının eşqi ilə yazmış və onun adı ilə oxumuşdur. Ancaq Sarı Aşıq kasıb olduğuna görə sevgilisi Yaxşını Yaman adlı varlı bir oğlana verirlər. Ailənin razılığını eşidən Yaxşı bayıra çıxıb bu bayatını deyir:

Aşıq, aşın bişdi, gəl,  
Bişib yerə düşdü, gəl!  
Yaxşı günün yoldaşı,

Yaman günə düşdü gəl!

Sarı Aşıq sevgilisi Yaxşının səsinə eşidib gəlir. Ancaq sevgisinə sadıq qalan Yaxşını zorla Yamana verdiklərinə görə onun qəlbi yatır. Yaxşının ölümündən sonra gələn Sarı Aşığın qəlbi sarsılır, sevgilisinin həsrətinə dözmür, son nəfəsində vəsiyyəət edir:

Eləmi tərsinə qoy,  
Tər tənə tərsinə qoy.  
Yaxşını qibləsinə,  
Aşığı tərsinə qoy.

Sarı Aşığı böyük hörmətlə Laçın rayonunun Güləburt kəndinin yaxınlığındakı qəbiristanlıqda dəfn edirlər.

Ancaq bayatıda vəsiyyəət etdiyi kimi Sarı Aşığın üzünü qibləyə deyil, Həkəri çayının sahilində, təpənin üstündə dəfn olunan Yaxşının qəbrinə sarı dəfn edilmişdir. Sarı Aşığın başdaşı üstündə yalnız saz şəkli çəkilmişdir.

Sarı Aşığın şeirlərinə əsaslanaraq tədqiqatçılar onun Qaramanlı olmasını təsdiqləyirlər:

Aşıq Qaramanlıdı,  
Xalın qara manlıdı.

Yaxşının tənəsindən,  
Genə qar amanlıdır.

“XIX əsrin təzkiyəçilərindən Qaradağı yazır ki, Sarı Aşıq Qaradağ mahalındandır. Çox qədim vaxtlarda gəlib Qarabağın Zəngəzur mahalında yaşamış, orada da vəfat etmişdir. Qəbri isə Həkəri çayının sahilində Güləbürt kəndinin yaxınlığındadır”.<sup>12</sup>

Sarı Aşıq haqqında Əhliman Axundov 1966-cı ildə çap etdirdiyi “Sarı Aşıq” kitabında ətraflı məlumat vermişdir. Sarı Aşıq deyir:

Mən aşığam yüz qandı,  
Əlli qandı, yüz qandı.  
Kəbə yıxmaq bir evdir,  
Könül yıxmaq yüz qandı.

Azərbaycan şifahi söz sənəti tarixində Lələ bayatı ustası kimi tanınır, onun adı Sarı Aşıqla birgə yad edilir. Professor Mirəli Seyidov yazır ki, “Baba, Lələ adları ilə başlayan bayatılar eyni adlı, yaxud təxəllüslü müəlliflərin əsəridir”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Lələnin məzarı və özü” və “Yaxşı-Yaman” dastanı ilə

---

<sup>12</sup> Vaqif Vəliyev. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1970, səh.172

bağlı maraqlı məqalələr yazmış, Lələnin ustad aşiq olduğunu, Füzuli rayonunda Əhmədallar kəndi yaxınlığındakı “Arqalı qəbiristanlığı”nda dəfn edildiyini və kənd ağsaqqallarının onun bayatılarından nümunələr söylədiyini xəbər vermişdir.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının bu elmi məlumatını tədqiqatçılar yüksək qiymətləndirmiş, çox gözəl elmi-nəzəri axtarışın nəticəsi hesab etmişlər.

Professor Sədnik Paşa yazır ki, qəriblik, həsrət, nigarançılıq, izzirab, zəngin təbiət gözəlliyi, zamanənin tələbindən doğan zülm, təzyiq və bu kimi onlarca həyat, cəmiyyət hadisələri Lələ bayatlarına geniş mövzu olmuş, yüksək poeziya dili ilə ifadəsini tapmışdır.

Tədqiqatçı haqlı olaraq göstərir ki, Lələyə olan sonsuz məhəbbət onu “Əsli-Kərəm” dastanına gətirib çıxarmış, xalq Lələni romanın aparıcı obrazlarından birinə çevirmişdir. Buna görə də “Əsli-Kərəm” dastanını Lələsiz təsəvvür etmək çətindir.

Ona görə ki, Lələ əksər türkdilli xalqlar içərisində geniş yayılmış, “Əsli-Kərəm” dastanlarının ancaq Azərbaycan variantına məxsus bir obrazdır.

Xalq içərisində bugünədək dolaşan “Lələ köçüb, yurd ağlayır”, “Lələ köçüb, yurdu qalıb” və s. bu kimi məsələlər Lələnin ağır həyat keçirdiyini göstərir.

Lələ ilə bağlı folklor nümunələri onun tarixi şəxsiyyət, müəllim, ustad, tərbiyəçi, məsləhətçi, el ağsaqqalı olduğunu təsdiqləyir. Müasir dövrümüzdəki bayatılar təsdiq edir ki, Lələ Azərbaycan şifahi xalq poeziyası tarixində görkəmli sənətkardır.

Məhz buna görə də Lələ haqqında tədqiqatçılar maraqlı axtarışlar aparır, onun bədii irsini toplamağa çalışır, çap etdirib oxuculara ərməğan vermək istəyirlər.

Bu problemin həllində professor Sədnik Paşa Pirsultanlı çox məsuliyyətlə çalışmış və çalışır ki, parlaq uğurlar qazansın, Lələnin bədii irsini toplayıb dərc etdirdsin. Sədnik müəllim bu müqəddəs arzusunu yerinə yetirir.

Məlumdur ki, el-oba arasında qışın ləzzətini ocağın közündə və nənənin sözündə cilalayır, onunla fəxr edirlər. Qoca nənə dörd misralıq bir bayatıda dünyalıq kədər ifadə edir və arzusunu, istəyini, həm də ağır həyatını poetik dillə verib deyir:

Əzizim öz günümə,  
Ağlaram öz günümə.

Fələk əlimə düşsə,  
Salaram öz günümə.

Nənənin dilindən deyilən bu bayatı insanın qəlbini sarsıdır, nənəyə məhəbbət bəsləyir.

Bu kimi bayatılar nənələrin alovlu qəlbinin kədər cehizidir.

Professor Vaqif Vəliyevlə professor Sədnik Paşa Pirsultanlının toplayıb 1985-ci ildə nəşr edib oxuculara hədiyyə verdikləri “Bayatılar” xalqın poetik dühasını, sənət möcüzəsini əks etdirən poetik çələngdir.

Bayatılar ideya-məzmun xüsusiyyətlərinə, ictimai, bədii, estetik ideyasına və həyat gerçəkliyinə görə nadir sənət inciləridir.

Bu bayatılarda sadəlik, dərinlik, əxlaqi və bədii keyfiyyətlər aşılmasını tədqiqatçılar kitabın girişində çox gözəl təhlil edir, ümumiləşdirib yekunlaşdırırlar.

Azərbaycan bayatılarını yaşadan, nəsildən-nəslə keçirən, xalqın poeziya sərvətlərini yaddaşlarına hopduran ağbirçəklər bayatıların müəllifləridir.

Onlar bu qiymətli töhfənin zəngin tərbiyə mənbəyi olduğunu bilir və balalara laylalarda öyrədir, onların qəlbini pərvazlandırırlar.

Məhz professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu zəngin sərvəti toplayır və nəşr etdirib məktəblərə, məktəblilərə ərməğan verir, buna görə də xalqın hörmətini qazanır və sevilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyətində “Çeşmə” folklor teatrının yaradıcısı olması, onu inkişaf etdirməsi vətənə, xalqa, ədəbiyyata və incəsənətə şərəfli xidməti, humanist, vətənpərvər və mahir pedaqoq olması ilə bağlıdır.

Teatrın yaradıcısı və bədii rəhbəri professor Sədnik Paşa teatra repertuar seçmək üçün səmərəli axtarış aparır və uğurlar qazanır. Dağıstan, Türkmənistan və Gürcüstanın rayonlarından musiqi folkloru nümunələri toplayır.

Teatrın iştirakçıları oxuyan “Çeşmə” şeiri çox maraqlı, məzmunlu, tərbiyəvi mahiyyətlidir:

“Çeşmə” gəlir, “Çeşmə” gəlir,  
Ayaq saxla, keçmə, gəlir,  
“Çeşmə” hara çeşməsidir?  
Çeşmələrin çeşməsidir.  
Ruhu inci çeşməsidir,  
“Çeşmə” Gəncə “Çeşməsi” dir.

Bu ansamblın tərkibi əsasən qızlardan ibarətdir. Bu teatr müxtəlif rəhbər təşkilatların fəxri

fərmanlarına və mükafatlarına layiq görülmüş, onun tərtibçisi mükafatlandırılmışdır.

“Çeşmə” teatrının əsas prinsipi mənəvi sərvətləri xalqa çatdırmaq, müasir və gələcək nəsələ ötürməkdən ibarətdir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu teatrla bağlı fəaliyyəti çox maraqlı və əhəmiyyətli olmuşdur. Ona görə ki, indiyə kimi tarixlərin şahidi olan, dahi sənətkarlar yetişdirən Gəncə şəhərində indiyə kimi belə teatr yaradılmamışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının aşığı yaradıcılığını tədqiq etməsi və folklor nümunələrini toplaması gözəl nəticə vermiş və verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, qədim şeir-sənət ocağı Nizami yurdunda Ozan-aşığı muzeyinin yaradılması məni çoxdan düşündürürdü. Muzeyi təşkil etdik, bizə otaq verdilər. Muzey yüzlərlə tamaşaçının sevincinə və fərəhinə səbəb oldu.

Gəncədə təşkil olunan “Azərbaycan ozan-aşığı muzeyi” hamını sevindirir, tamaşaçılara və iştirakçılara çox gözəl təsir bağışlayır.

Azərbaycan xalqının folklor incilərini səmərəli toplayan, araşdıran, tədqiq edən, şair, publisist, mahir pedaqoq kimi sevilən və hörmət qazanan filologiya elmləri doktoru, professor

Sədnik Paşa Pirsultanlının bu şərəfli fəaliyyətinin əsasını onun elmi-nəzəri ideyası təşkil edir. Ona görə ki, onun elmi-nəzəri ideyası mütərəqqi ideyadır, vətənə və xalqa səmərəli xidmət edən, gənc nəslə əxlaqi keyfiyyətlər aşılayan zəngin ideyadır.

“Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında” adlı kitab Gəncədə 2011-ci ildə nəşr olunmuşdur. Bu kitabın I cildi 2003-cü ildə nəşr olunmuşdur.

Kitabdakı materiallar haqqında rəyini yazmış professor Sədnik Paşa Pirsultanlı elmi-nəzəri ideyası ilə əlaqədar olaraq kitabdakı materialların qısa şərhini vermiş və ümumiləşdirib rəyini bildirmişəm:

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 80 illiyi (1929-2009) münasibətilə yalnız Azərbaycan Respublikasından deyil, ümumiyyətlə, başqa ölkələrdən gələn təbrik məktublarını da bu cildə toplayıb vermişlər.

Folklorşünas alimin əsərləri və şəxsiyyəti ilə əlaqədar yazılmış yazılar, həm də ona həsr edilmiş şeirlər və onun tərcümeyi-halı bu kitabda toplanmışdır.

Mən bu nəticəyə gəldim ki, həmin təbrik məktublarını eynilə bu yazdığım kitabda oxuculara çatdırsam daha əhəmiyyətli və faydalı olar.

Bundan sonra həmin yazılara və şeirlərə münasibətimi bildirməli oldum. Bu vəzifəni də imkanım daxilində həll etməyə çalışıb, kitabda həllini verdim.

Folklorşünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı sözün həqiqi mənasında vətən sevgili, vətən istəkli sənətkardır.

Buna görə də onun vətənə həsr etdiyi şeirləri oxuculara təqdim etməyi, onların mütaliəsinə verməyi, daha doğrusu, həmin şeirləri şərh etməyi lazım bildim.

Mənim yeganə məqsədim, daha doğrusu, arzum və istəyim folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasının şərhini verməkdən, xüsusilə bu müqəddəs ideyanın əsasını oxuculara çatdırmaqdan ibarət olmuşdur.

Əminəm ki, mənim qarşıma qoyduğum vəzifəni həyata keçirdiyimi və icra etdiyimi oxucular düzgün qiymətləndirəcək və mülahizələrini, ədəbi-tənqidi qeydlərini bildirəcəklər.

Görkəmli folklorşünas, qabaqcıl təhsil işçisi, əməkdar müəllim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında lirik növün geniş yayılmış janrlarından biri olan bayatıların tədqiqində və “Çəsmə” folklor teatrının inkişafında

səmərəli fəaliyyəti şərəfli olmuş, ona parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bayatı və “Çeşmə” folklor teatrı ilə fəaliyyəti çox şərəfli olmuş, Vətənə və xalqa səmərəli xidmət etməyin parlaq nümunəsi kimi sevilmişdir.

## VII FƏSİL

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə elmi səfərləri**

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1990-cı ildən sonra Almaniyaya səfəri başlamış, orada

Türk və Azərbaycan kultür dərnəklərində çoxsaylı mühazirələr oxumuşdur.

Onun hazırlamış olduğu “Türk dilli xalqların ozan-aşıq sənəti”, “Əski türk soyları və əfsanələri”, “Güney və Quzey Azərbaycanında milli şüurun oyanişı və dinə münasibət məsələləri” kimi mühazirələri dinləyicilər tərəfindən sonsuz rəğbətlə və diqqətlə qarşılanmışdır.

“Türk dilli xalqlarda oxşar oyun havaları və toy ənənləri” mövzusunda silsilə mülahizələri də böyük marağa səbəb olmuş, ona parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Almanıyanı gəzib-dolanaraq, Frankfurt, Dördmunt, Fulta, Köln və başqa şəhərlərdə türkdilli xalqlarla görüşmüş, onların qarşısında maraqlı mülahizələrlə çıxış etməklə yanaşı, adət-ənənələri ilə də köklü bir şəkildə maraqlanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Frankfurt şəhərində “Yunis İmrəyə sevgi ili” devizi altında türk aşıqlarının yarışında iştirak etmiş, bu yarışdakı məruzəsi böyük rəğbətlə qarşılanmış, onun fəaliyyəti təqdir edilmişdir.

Bu yarışa Ərzurum, İstanbul, Qars, Anadolu və Türkiyənin başqa-başqa bölgələrindən məşhur aşıqlar gəlmişdi. Professor Sədnik müəllim münisflər heyətinin tərkibinə seçilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı burada məşhur aşiq Reyhani ilə görüşmüş və onlarla səmimi dost olmuşdur. Onun Azərbaycandan Avropaya dəvət olunduğunu Türkiyədə çıxan “Zaman” və “Türkiyə” qəzetləri döənə-döənə elan etmiş və qiymətləndirmişlər.

Almaniya səfəri geniş işıqlandırıldığına görə Sədnik Paşa hələ özü Türkiyəyə getməmiş artıq orada məşhurlaşmışdır. Məhz buna görə də Almaniya səfərindən geri döənən kimi Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Türkiyəyə yaradıcılıq ezamiyyətinə yollanmışdır.

Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində Samsun Universiteti, Nevşehirdə, Hacı Vəli Bəktəşi törəsinə dəvət olunan Sədnik Paşa orada “Hacı Vəli Bəktəşi və ozan-aşiq sənəti” mövzusunda maraqlı məruzə ilə çıxış etmişdir.

O, Gülşəhrində dolanmış, Qırşəhrində adı ədəbi aləmdə əfsanələşmiş Yunis İmrənin məzarını ziyarət etmiş, burada “Sarı çiçək” adlı bir şeir qələmə almış, mətbuatda nəşr etdirmişdir. Sədnik müəllimin bu elmi səfəri çox mənalı keçmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının həmin şeirini oxucuların mütaliəsinə veririk:

Mən Qaraman dağlarını dolaşdım,

Bilməm hansı cəmənzarda bitmisən.  
Ay Yunus İmrənin sarı çiçəyi,  
Necə olub ürəyimdə bitmisən?

Gözəlliyn valeh edir insanı,  
İlqara düz, sənin kimi dost hanı?  
Ay Yunus İmrənin dini-imanı,  
Elə bilmə xəyalımdan getmisən.

Qırşəhrində boz təpənin başında,  
Sarı çiçək gördüm məzar daşında.  
Sədnik kimi baş əyən çox qarşında,  
Yunus İmrəm, xoş vüsala yetmisən.

Professor Sədnik Paşa Sivasın Banaz köyünə də getmiş, ulu babası Pirsultan Abdalı ziyarət etmiş, məzarın başında keçirilən mərasim zamanı Pirsultan Abdala yazdığı şeirini oxumuşdur.

Türk dünyasında artıq məhşurlaşmağa başlayan folklorşünas alim ardıcıl olaraq bir neçə il Hacı Vəli Bəktəşi törəsinə çağırılmış, Sivranda Aşıq Veysəlin yubileyinə dəvət olunmuş, burada “Aşıq Veysəlin yaradıcılığının özünə-məxsusluğu” mövzusunda məruzə oxumuşdu.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının dərin məzmunlu, parlaq ideyalı bu məruzəsi sonsuz bir hərarətlə

qarşılanmış, “Aşıq Veysəlin şerlərindəki özünə-məxsusluqlar” adı altında “Aşıq Veysəl” kitabına daxil edilmişdir.<sup>1</sup>

Ümumiyyətlə, 1990-cı ildən başlayaraq Sədnik Paşa türk mətbuatında geniş yayılmağa başlamış, “Türk dünyası”, “Milli folklor”, “Xalq ozanının səsi”, “Dost, dost” dərgisində, “Yeni düşüncə”, “Gur səs”, “Xocatəpə” qəzetlərində müntəzəm çap olunmuşdur.

Alimin “Türk ipək yolu və ozan-aşıq sənəti” məruzəsi Türkiyədə çox yüksək qiymətləndirilmişdir. O, burada ipək yolunda yaranan dastan və şeirlərdən söz açmış, ozanın çalğı aləti qopuzun çağdaş dövründə tuluq, qumuq və noqaylar arasında ağac-komuz, qırğızlar arasında dəmir-komuz, bolqar və qaraçaylar arasında qıl-komuz adı ilə yaşadığını, əski durumunu saxladığını şərh etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Milli folklor” və “Dost, dost” dərgilərinin redaksiya heyətinin üzvü seçilmiş, dərin hörmət qazanmışdır.

Sədnik Paşanın türk mətbuatında “Azəri və qazax əfsanələrində bənzərliklər”,<sup>2</sup>Türk xalqlarında ozan-aşıq sənəti və onun milli xüsusiyyətləri

---

<sup>1</sup> “Milli folklor”, 1991 N10 (Türkiyə).

<sup>2</sup> “Yeni düşüncə”, 13 iyul 1991. (Türkiyə).

yətləri”,<sup>3</sup> “Türk xalqlarında aşiq ənənələrinin bağlılıqları”,<sup>4</sup> “Heca vəznli şeir və mənzum atalar sözləri”<sup>5</sup>, “Hacı Bəktəş Vəli, Bəktəşilik və ozan-aşiq sənətinin əski və çağdaş durumu”<sup>6</sup>, “Aşiq Veysəl poeziyasında qeyri-adilik və özünəməxsusluq”<sup>7</sup> kimi elmi məqalələri dərc olunmuş, geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının türk dünyasında geniş tanınması onun yaradıcılığının ədəbi mühitdə tədqiqat obyektinə çevrilməsinə gətirib çıxarmışdır.

Hacəttəpə universitetinin türk dili və ədəbiyyatı fakültəsinin dörd nəfər son kurs tələbəsi Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığından diplom işi yazmışdır. İmmixan Emre “XIX əsr Azərbaycan aşiq yaradıcılığı”, Nesrin Alkan “Professor Sədnik Paşayev (Pirsultanlı) şeirləri”, Rifat Alişiroğlu “Azərbaycan xalq söyləmələri”, Aynur Akarsu “Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı” mövzularında diplom işi yazaraq folklorşünas Oğuz Ocalın

---

<sup>3</sup> “Yeni düşüncə”, 27 iyul 1991. (Türkiyə).

<sup>4</sup> “Türk dünyası”, I sayılı, Kasım, 1992 (Türkiyə).

<sup>5</sup> “Xalq ozanlarının səsi”, II sayılı, mart 1993

<sup>6</sup> “İpək yolu uluslararası xalq ədəbiyyatı simpozium”, (kitabça şəklində) Ankara, 1993, (Türkiyə).

<sup>7</sup> “Xalq ozanlarının səsi”, VI sayı, 1995 (Türkiyə).

rəhbərliyi altında müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişlər.<sup>8</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının İran səfəri də bir sıra yadda qalan xatirələrlə bağlıdır. O, Təbrizdə yüzdən artıq aşığın iştirak etdiyi müsabiqədə münisflər heyətinə üzv seçilmişdir. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tehran və Təbrizdə “Güney və Quzey Azərbaycanında aşiq ifaçılığı məsələləri” mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdir. Onun bu məruzəsi İran ədəbi ictimaiyyəti arasında böyük məhəbbətlə qarşılanmışdır.

Ümumiyyətlə, folklorşünas alim Sədnik müəllim Qazaxıstana, Orta Asiyaya, Dağıstana, Türkiyəyə və İrana səfərlərindən heç zaman əliboş qayıtmamışdır. Yeni-yeni ədəbiyyatlar əldə etmiş, yeni-yeni folklor materialları toplayıb gətirmişdir.

Onun İran və Türkiyədən toplayıb gətirdiyi “Yaralı Mahmud”, “Şah İsmayıl”, “Əsli-Kərəm” dastanlarının yeni variantlarını Azərbaycan folkloruna ən gözəl töhfə hesab etmək olar, çünki çox dəyərli mənbələrdir.

Professor Sədnik müəllim səfərləri zamanı Ankara və Təbriz radiosu və televiziyaları ilə

---

<sup>8</sup> “ Milli folklor”, 1995, N 25 (Türkiyə).

çıxışlar etmiş, türk dünyasının folkloru ilə bağlı bir sıra problem doğuran məsələlərə toxunmuşdur. Onun bu çıxışları da dinləyici və tamaşaçılar tərəfindən hərarətlə qarşılanmışdır.

Folklorşünas alim 22 oktyabr 1993-cü ildə Şəkidə keçirilmiş respublika folkloru müşavirəsində “Türkiyə və İranda aşiq mühiti” mövzusunda geniş məruzə etmişdir. Məruzədə Türkiyə və İran aşiqlərinin mühiti, həyatı, yaradıcılıq yolu, zəngin bədii irsi tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında təhlil edilmişdir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının həmin məruzəsinin mətni “Azərbaycan folkloru” adlı elmi məqalələr toplusunda çapdan buraxılmışdır.<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşanın elmi və ictimai fəaliyyət dairəsi olduqca genişdir. Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinin və “Çeşmə” folklor ansamblının təşkili də onun adı ilə bağlıdır. Bünyovrədən ozanın, aşığın meydan açdığı Gəncədə bu qədim sənəti, onun ənənələrini yaratmaqda folklorşünas alimin xidmətləri böyükdür.

Sədnik müəllimin ozan-aşiq sənəti muzeyi Gəncə mədəni həyatında bir əlamətdar hadisə

---

<sup>1</sup> “Azərbaycan folkloru”, Bakı, 1994.

kimi qiymətləndirilməlidir. Bu muzeydə ən nadir eksponatlar saxlanılır.

Şah İsmayıl Xətəinin 1515-ci ildə şair Miskin Abdala verdiyi şəhadətnaməsinin surəti, XIX əsrdə yaşayıb, yaratmış türk aşığı Şenliyin həyat yoldaşı ilə birlikdə naməlum rəssam tərəfindən çəkilmiş şəkilləri, ilk aşıqlar qurultayı nümayəndələrinin kütləvi fotosəkili də muzeyin qiymətli sənədlərindəndir.

Adı dillər əzbəri olan sənətkarlardan Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə, Aşıq Şəmşir, Morullu Teymur, Miskin Vəli, Mikayıl Azaflı, Aşıq Başat, Aşıq Əkbər, Aşıq İmran, Bozalqanlı Hüseyn, Almərdanlı Nəcəf, Aşıq Kamandar, Aşıq Əmrah və başqaları üçün xüsusi guşə düzəldilmişdir.

Qadın aşıqlarımızdan Nəbatın, Cəvahirin, Əskinazın, Qəndabın, Nərinə Xatunun, Ulduzun, Gülarə Əzaflının, şəkilləri və hər birinin haqqında ətraflı məlumatlar da muzeyin gözəlliyini daha da artırır və onu zənginləşdirir.

Müxtəlif illərdə el sənətkarlarına verilmiş şəhadətnamələr, fəxri fərmanlar və s. sənədlər də muzeyin bəzəyidir. Onu da bildirmək istərdik ki, bünövrəsi Gəncədə qoyulmuş ozan-aşıq sənəti muzeyi hələlik yalnız Tovuz və Qazax rayonlarında yaradılmışdır.

1981-ci ildə Gəncə Dövlət Universitetinin nəzdində yaradılan “Çeşmə” folklor ansamblının repertuarı hələ ilk gündən geniş tamaşaçı kütləsinin qəlbini ovlaya bilmiş, ətrafına çoxlu pərəstişkarlar toplamışdır.

“Çeşmə”də ən çox qədimi, unudulmaqda olan xalq mahnıları, xalq havaları yenidən bərpa edilmiş, yenidən xalqa qaytarılmışdır. “Çeşmə” haqqında mətbuatda, ümumiyyətlə, əksər informasiya vasitələrində ürək dolusu söz açılmış, onun fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir.

Bütün tamaşalarda aparıcı qız və oğlanın xüsusi bir intonasiya ilə söylədikləri şux misralar tamaşaçıların qəlbini sevindirmiş, onlara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışdır. Bu baxımdan bir maraqlı nümunə veririk:

“Çeşmə” gəlir,  
“Çeşmə”, gəlir,  
Ayaq saxla, keçmə, gəlir.  
“Çeşmə” hara çeşməsidir,  
Çeşmələrin seçməsidir.  
Ruhu inci çeşməsidir,  
“Çeşmə” Gəncə  
“Çeşmə”sidir.

Beləliklə, “Çeşmə” folklor ansamblının fəaliyyəti dəfələrlə yüksək qiymətləndirilmiş, fəxri fərmanlarla təltif olunmuşdur.

Sədnik müəllimin yaradıcılıq fəaliyyətindən müxtəsər də olsa bəhs etdik və onun yaradıcılıq yoluna həsr olunmuş kitabdan bəhs etdik. Bu kitab məzmunlu və ideyalı olduğuna görə faydalı tədqiqat əsəridir.

Bu kitab professor Sədnik müəllimin yaradıcılıq aləminə ilk səyahətidir. Gələcəkdə bu səyahətin sayı yəqin ki, artırılacaq, tədqiqatçıların diqqətini özünə cəlb edəcəkdir. Ona görə ki, Sədnik müəllimin yaradıcılığının hələ ətraflı şərh olunmamış problemləri çoxdur və şərh edilməsi vacibdir.

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan folklorunun yolu milli düşüncənin və milli mənəviyyətin müqəddəslik yoludur. Bu yolda Hüseyn Əliyev, Hüseyni Zeynallı, Salman Mümtaz və başqa folklorşünasların şərəfli ömürləri 1937-ci ildə yarımçıq qalıb, Azərbaycan xalqının ömrünə qovuşubdur.

Bu mütəfəkkirlərin folklorə həsr etdikləri şərəfli həyatları, müqəddəs və səmərəli ömürləri əbədi yaşayır və yaşayacaqdır.

Azərbaycan folklorşünaslarının fəaliyyətini filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı şərəflə davam etdirir.

Onun mayası folklorla tutulmuş, şəxsiyyəti folklorla formalaşmış, alimliyi də folklorun tədqiqi ilə təsdiq edilmiş və parlaq uğurlar qazanmışdır.

Seyfəddin Rzasoy 2008-ci ildə Bakıda çap etdirdiyi “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı” adlı əsərində yazır: “Sədnik Paşa Pirsultanlı öz folklor məkanından qopmağı ağılna belə gətirmədi. Zaman-zaman folklor yurdundan uzaq düşəndə bağrının başı göynədi. Boşluğu kimlərisə darıxdıran Daşkəsən dağlarını görmək üçün ürəyi çırpındı, Göygölün sükutunu dinləmək, ruhuna çiləmək üçün vətənə doğru əsən rüzgarlara qoşuldu. O, folklordan ayrı dura bilmədi: dağların, meşələrin insanı sehrə salan sükutunu Bakının səs-küyünə, göz qamaşdıran işıqla dolu gecələrinə dəyişə bilmədi... Doğmalarının yaşadığı Bakı onun ruhunda yaşayan folklor doğmalığına üstün gələ bilmədi: o, folklorun həsrətlisi olaraq qaldı... Alim ömrünü Gəncədə yaşadı: insan ömründə sazdan, sözdən bir an belə uzaq düşməmək üçün.... O, sovet epoxasının içindən Sədnik Paşayev kimi keçib, lakin daim öz varlığında Sədnik Paşa

ömrünə proyeksiya olunmuş “Pirsultanlı” zaman kodunu da gəzdirib. Zamanı, zamanın içində gizlədib. Zəhiri ilə sovet zamanının ritminə köklənsə də, batini ilə “Pirsultanlı” kodunun zaman fəvqündə olub”<sup>1</sup>

Görkəmli folklorşünas Oğuz türklərinin mifologiyasına dair orijinal araşdırmalar aparan, professor Paşa Əfəndiyev, professor Hüseyn İsmayılov Ələsgər Əli oğlu haqqında qiymətli tədqiqat əsərləri yazan Seyfəddin Rzasoy professor Sədnik Paşayev haqqında qiymətli ömür çələngi yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı ilk məqaləsini 1955-ci ildə yazmış “Azərbaycan gəncləri” qəzetinin 26 avqust nömrəsində dərc etmişdir. Professor Sədnik Paşayev “Xalq ədəbiyyatı nümunələri nə vaxt nəşr ediləcəkdir?” adlı həmin ilk məqaləsini 2006-cı ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər” adlı kitabında vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu kitabındakı məqalələrini “Əfsanələrin tədqiqi”, “Azərbaycan eposunun tədqiqi”, “Nağıl və təmsillərin tədqiqi”, “Aşıq yaradıcılığının tədqiqi”, “Heca vəzninin tədqiqi” adlı bölmələrdə topladı.

---

<sup>1</sup> Seyfəddin Rzasoy. Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı. Bakı, 2008, səh. 16

mışdır. Ancaq ilk məqaləsini bu bölmələrə daxil etməmiş, kitabın əvvəlində vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı kitaba yazdığı “Əlli bir il yollarda, uluslarda, ellərdə” adlı ön sözünü bu fikirlə bitirir: “Yaşımın yetmiş yeddinci baharını yaşayıram, yaradıcılığım əvvəl olduğu kimi yenə də bulaq kimi qaynayır. Mən ilhamı qədirbilən xalqımdan, bitib-tükənməyən zəngin folklorumuzdan alıram. Əhsən mənim istedadlı xalqıma!”<sup>1</sup>

Professor həmin ilk məqaləsini iyirmi yeddi yaşında yaşamış, folklorun nəşr edilməsinin vacib olduğunu əsaslandırırmışdır.

Alovlu qəlbi vətəninə, xalqına, onun təbii və mənəvi sərvətlərinə vurğulanan Sədnik Paşa həmin məqaləsində yazmışdır: “Şifahi ədəbiyyat öz rəngarəngliyi, zəhmətkeş adamların istək və arzularını tərənnüm etdirməsi etibarilə hər bir xalqın mədəni və ədəbi irsində böyük yer tutur. Nağıllar, dastanlar, qoşmalar, bayatılar, atalar sözləri, zərbi-məsəllər və s. xalq ədəbiyyatının ən zəngin və gözəl nümunələrindəndir.

Bunlarda xalqın qəlb çırpıntıları, ümidləri, maraq və meylləri öz parlaq əksini tapmışdır. Xalqımız bu gün də öz işi və həyatı ilə əlaqədar

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, 2006, səh. 5

olan çoxlu mahnılar bəstələyir, qoşmalar qoşur, yeni-yeni bayatılar yaradır. Buna görə də xalq ədəbiyyatının bu nümunələrini toplayıb nəşr etməyin böyük əhəmiyyəti vardır”<sup>2</sup>

Professor Sədnik müəllim mənalı ömrünü bu müqəddəs ideyasına həsr etmiş, görkəmli folklorşünas alim, məsuliyyətli publisist, tədqiqatçı və mahir pedaqoq kimi yazıb yaratmaqla məşğul olmuş və indi də səmərəli məşğul olur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmişə istirahət etməyi şəir yazmaqda görür, yorulanda lirik şeirlər yazır. O, şeirlərində oxucuları və ümumiyyətlə insanları sevgiyə çağırır, onları böyük millət sevgisinə çağırmağı poetik dillə təbliğ edirdi.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 2 sentyabr 1955-ci il tarixli sayında “Aşıq havalarını diqqətlə toplamalı” adlı məqaləsi dərc edilir. Məqalədə Azərbaycan milli mədəniyyətinin əsas meyarı olan saz-söz sənətindən bəhs edilir, onun toplanması, nəşr edilib təbliğ olunması haqqında həyəcan təbili çalınır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmin məqaləsində yazır: “Aşıqlıq sənətinə sadə bir iş

---

<sup>2</sup> Sədnik Paşayev “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 26 avqust, 1955-ci il.

kimi baxmaq olmaz. Hər saz götürənə aşiq demək qəbahətdir. Son zamanlar şəhərlərdə, rayonların yeməxanalarında və çayxanalarında “aşıqların” əlindən tərpənmək olmur. Həqiqətdə bunlar aşiq deyil, bir-iki yarımçıq hava çalan, bir-iki qatar şeir əzbərləmiş xalturaçılarıdır”<sup>3</sup>

Sədnik Paşa həmişə yaradıcılıq fəaliyyətində miskin Abdal, Qurbani, Pirsultan Abdalın ilahi yolunun müqəddəsliyini dərk edir, “Pirsultan” adlanan sevgisinə qovuşmağa çalışır, sazın və aşığın, folklorun azad olub inkişaf etməsinə inanır, “Pirsultan” günəşinin parlaq işığını görəcəyinə və səmərəli yaradıcılıq yolunu inkişaf etdirib sənət inciləri, tədqiqat əsərləri yaradacağına inanır.

Folklorşünas tədqiqatçı Seyfəddin Rzasoy “Xalq ozanı” dərsliyinin 2007-ci il tarixli birinci sayında “Azərbaycan əfsanə və rəvayətləri professor Sədnik Paşa Pirsultanlının baxışlar sistemində” adlı resenziyasında Sədnik müəllimin fəaliyyətini yüksək dəyərləndirmişdir.

Sədnik Paşanın yeniyetməliyinin, gəncliyinin və elmi fəaliyyətinin folklorda keçməsi çox mənalıdır. Sədnik Paşa mahir pedaqoq kimi Gəncə Dövlət Universitetində gənc nəslin təlim-

---

<sup>3</sup> Sədnik Paşayev “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 2 sentyabr, 1955-ci il.

tərbiyəsi ilə məşğul olduğu dövrdə də folklorşünaslıqla ciddi məşğul olmuş və altımışdan artıq kitab çap etdirmişdir.

Onun çap etdirib ali və orta məktəblərə verdiyi “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdu-muzun əfsanələri” (1976), “Nizami və folklor” (1976); “Yanardağ əfsanələri” (1978); “Nizami və xalq əfsanələri” (1983); “Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi” (1985); “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985); “Azərbaycan mifoloji mətnləri” (1988); “Azərbaycan xalq söyləmələri” (1992), “Əfsanələr, rəvayətlər” (2005), “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi” (2007), “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (2009), “Azərbaycan yazarlar alımında əfsanə inciləri” (2010) bu kitablarda əfsanə və rəvayətlər toplanmışdır.

Azərbaycan folklorşünaslıq elminin nadir alimlərindən biri olan professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan və ümumtürk folklorunun bir çox fundamental məsələləri ilə bağlı müstəqil, orjinal və polemik tədqiqat əsərləri yazmışdır.

Bu baxımdan onun “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi” (2007) adlı monoqrafiyası çox əhəmiy-

yətlidir, həm də səmərəli araşdırmaların nəticəsidir.

Beş fəsildən ibarət olan bu monoqrafiyada müəllif yazır: “Azərbaycan folklorunun müstəqil janrlarından sayılan əfsanə və rəvayətlər özünəməxsus yaranma, formalaşma və yayılma mərhələləri keçirmişdir. Bu janrlı ideya-məzmun tutumuna görə yüzilliklərə yoldaşlıq etmiş, cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrə biganə qalmamışdır”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan xalq poeziyasının inkişaf tarixini tədqiq edərkən əhəmiyyətli nəzəri nəticələrə gəlmiş, fundamental tezislər göstərmiş və yazmışdır:

“İlk mənzum şeir hesab etdiyimiz atalar sözü daxilində qafiyələnmə sistemi getmiş, rədiflər yaranmış, lakin Azərbaycan milli şeiri dörd qafiyəli olduğundan bunlar mənzum tapmacalar daxilində öz formasını tapmış, hətta tapmacaların daxilində gələcəkdə yaradılacaq şeirlərin, cinasların rüseymləri, ünsürləri və elementləri yaranmışdır.

Hətta tapmacaların daxilində öz məzmun və forması ilə seçilən bayatı-tapmacalar, cinas

sözlərlə bəzənmiş bayatı-bağlama şeir şəklinin bitkin nümunələri yaranıb meydana çıxmışdır.”<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan xalq poeziyasının inkişafı” problemi ilə bağlı “Heca vəznli şer və mənzum ata sözləri” (2001), “Heca vəznli tapmacaların inkişafı” (2001) və “Heca vəzninin bayatı və qoşma möcüzələri” (2003) adlı tədqiqat əsərlərini yazıb çap etdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan xalq poeziyasının inkişafı” problemi üzrə apardığı araşdırmalar folklor poeziyasının bazası üzərində təşəkkül tapdığına görə folklor poetikasının xüsusiyyətlərini və qanunauyğunluqlarını özündə əks etdirmiş faydalı tədqiqat əsəridir.

Görkəmli tədqiqatçı, folklorşünas-pedaqoq, ustad-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Aşığın sazı ilə sözü əkiz doğulmuşdur. Bizə məlum olan aşıq şeirinin bütün formaları: gəraylı, qoşma, divani, təcnis və müxəmməs sazla əlaqəli yaranmış, hər şeir janrı sazın qoluna öz danışan pərdəsini bağlamışdır. Sazın qolunda

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Heca vəzninin bayatı və qoşma möcüzələri. Bakı, 2003, səh.30

qoşmanın öz danışan Şah pərdəsi, divaninin və təcnisin də öz müstəqil pərdələri vardır”.<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, aşığı poeziyasında olduğu kimi, saz havaları da janr və növlərdən yəni kök və budaqlardan asılıdır. O, fikrini daha aydın şərh edərək yazır:

“Aşığı şeirini sazla və saz havaları ilə əlaqəli öyrəndikdə, nəinki təkcə onun şəkli xüsusiyyətləri, hətta tarixən bu xalq sənətinin hansı ruhda yaşadığı da, şifahi və yazılı poeziyamızla əlaqəsi də, onun əsas mövzuları da aydınlaşır”.<sup>2</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həm məzmun baxımından, həm də kəmiyyət baxımından zəngin yaradıcılığa malik tədqiqatçıdır.

Onun səmərəli tədqiqatları Azərbaycan folklorşünaslığının inkişaf perspektivləri ilə bağlı aktual problemin həllini və öyrənilməsini folklorşünaslığın əsas və aktual vəzifəsinə çevirir, müasir dövrümüzdə həll olunmasını qarşıya qoyur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığında türk xalq musiqi alətləri mövzusu əsas yer tutur. Onun yaradıcılığında türk dünya-

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, 2006, səh. 393.

<sup>2</sup> Yenə orada, səh. 395.

sının saz, qopuz, tənbur, setar, dütar kimi alətlərinin təhlili çox ardıcıl, aydın və ətraflı verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı göstərir ki, saz folklor dünyasının başlanğıcıdır, mədəniyyəti yaradan ana qucağıdır. Sazsız mədəniyyət olmaz, ona görə ki, “Aşığın sazı və sözü ekiz doğulmuşdur.

Bizə məlum olan əsas aşıq şeir formaları... sazla əlaqəli yaranmış, hər aşıq şeiri sazın-qoluna öz danışan pərdəsini bağlamışdır.”<sup>3</sup>

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı türk xalqlarının folklorunun mükəmməl araşdıran və ətraflı tədqiq edən sənətkardır. O, Azərbaycan folklor dünyasının sərhədlərini keçib türk dünyasının bütün əngəllərini öyrənməyə xüsusi həvəs göstərmiş və məqsədinə nail olmuşdur.

O, tarixi-müqayisəli təhlillərinin birində yazır: “Aşığın üç növ: cürə, tavar və böyük sazı olduğu kimi, ozanın da qopuzu və qolça qopuzu olmuşdur. Qolça qopuz, bizcə, qopuzun xeyli sonra meydana gəlmiş və qismən təkmilləşmiş formasıdır.”<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Saz və aşıq. “Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti”, 13 yanvar, 1973-cü il.

<sup>4</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər. Gəncə, 2006, səh.222.

Folklorşünas tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlı Balakən və Zaqatalada axtarışlar aparmış, həmin alətlərlə dərinədən tanış olmuş və onun elmi təsvirini vermişdir: “Həmin musiqi aləti, yəni tambur Balakən rayonunun Qabaqçöl, Zaqatala rayonunun Car, Göyəm və Tala kəndlərində indi də mövcuddur.... Tambur, əsasən, cökə və çəkil (gər) ağaclarından düzəldilir.

Tamburun əsasən iki simi, yeddi bəndi və iki kökü vardır. “Tək tel” kökü ilə əsasən mahnılar çalınıb oxunulur, “Cüt tel” kökü ilə isə bəzi oyun havaları çalınır. Tamburun telləri mizrabla, təzənə ilə deyil, barmaqlarla ehtizaza gətirilir”<sup>1</sup>.

Ümumiyyətlə alimin verdiyi məlumatlar dərin mənalı və çox məzmunludur. Buna görə onun tədqiqat əsərləri oxuculara gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, bilik verir və müəllifə dərin hörmət qazandırır.

Görkəmli folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yalnız Azərbaycanda deyil, dünyanın bir çox ölkələrində mahir tədqiqatçı, məsuliyyətli publisist, elmi nəzəri məqalələr müəllifi kimi tanınır və dərin ümumxalq hörmət qazanır.

---

<sup>1</sup> Yəni orada, səh 170

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1992-ci ildə Türkiyənin Ankara şəhərində təşkil olunmuş “Türk-İpək yolu”, Almaniyanın Frankfurt şəhərində “Yunis İmrəyə sevgi ili” simpoziumlarında fəal iştirak etmiş, məzmunlu məruzələr söyləmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Türkiyədə keçirilən “Hacı Bəktəşi”, “Aşıq Veysəl lirikası” adlı elmi-nəzəri konfranslarda dərin məzmunlu, parlaq ideyalı məruzələri konfransın müxtəlif ölkələrdən gəlmiş professor və akademiklərinə gözəl təsir bağışlamışdır.

Sədnik müəllimin məruzələrini konfrans iştirakçıları yüksək qiymətləndirmiş, məsələlərin mətnləri, elmi əsərlərdə dərc olunmuş, oxuculara ərməğan edilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı simpozium və konfranslarda iştirak etmək, məruzələr söyləməklə kifayətlənməmişdir. Folklorşünas alim Amerika, Almaniya, Avstriya və Türkiyə dövrü mətbuatında elmi-nəzəri məqalələrini dərc etdirmiş, tədqiqatçı alim kimi tanınmış və həmin ölkələrin mütəxəssisləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Tədqiqatçı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Amerikanın Viskonsin Universitetinin alimləri ilə səmimi dost olmuş, elmi

əməkdaşlığını möhkəmləndirmiş, səmərəli münasibət yaratmışdır.

Mahir pedaqoq şifahi xalq ədəbiyyatına, ümumiyyətlə, folklora aid özünün əsərlərini və görkəmli folklorşünas alimlərin əsərlərini Amerikanın Viskonsin Universitetinə hədiyyə vermiş, universitetdə “Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı kitabxanası” adlı çox faydalı bir şöbə yaradılmasına nail olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Amerikanın səfirliyinin vasitəsi ilə həmişə həmin kitabxanasına kitablar göndərir, kitabxanasını zənginləşdirir.

Məhz buna görə də xarici ölkələrin dövrü mətbuatında, xüsusilə Amerika və Türkiyə mətbuatında onun yaradıcılıq yolu və əmək fəaliyyəti, kitabxanasına qaygısı haqqında maraqlı məqalələr dərc olunub oxucuların mütailəsinə verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının kitabxanasında yalnız Azərbaycanın, azəri-türk xalqlarının, daha doğrusu, türkdilli xalqların deyil, həm də Misir, Çin, Hind, folkloruna, mifologiyasına aid kitablar vardır.

Bu kitablar oxuculara gözəl təsir bağışladığına görə, professor Sədnik Paşayevə yeni

kitablar göndərməsi haqqında məktublar yazılır, ona müraciət edilir.

Sevindirici haldır ki, folklorşünas tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (“Azərbaycan Türklərinin Halk efsaneleri”) kitabı 2011-ci ildə, “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin müqayisəli tədqiqi” monoqrafiyası 2009-cu ildə, “Ana maral və qızıl beşik” adlı hekayələr toplusu, “Lilpar çeşməsi” adlı şeirlər kitabı türk dilinə tərcümə edilib çap olunmuşdur.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının Türkiyədə nəşr olunan “Yeni düşüncə”, “Türk dünyası”, “Xalq ozanının səsi”, “Türk folkloru”, “Hacı təpə”, “Gur səs” adlı qəzet və jurnallarda şeirlərini dərc etdirib oxucuların mütləsinə hədiyyə verməsi çox səmərəli və sevindirici haldır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Madison Universitetinin pedaqoji kollektivi, professorları ilə çox səmimi münasibət yaratmış, onun haqqında universitetin “Elmi əsərlər”ində maraqlı məqalələr dərc edilmiş, onun əfsanələr toplusu və əfsanələr haqqında tədqiqat əsərləri yazması yüksək dəyərləndirilmişdir.

Professor Sədnik Paşanın Azərbaycan qolları haqqında çap etdirdiyi əfsanələr ingilis di-

linə tərcümə edilmiş bə kitab şəklində çap olunmuşdur.

Maraqlı və sevindirici haldır ki, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Koroğlu” eposu” və “Xalq əfsanələri” adlı məqalələri Amerikada dərc olunmuşdur. Həmin məqalələr 2008-ci ildə ingilis dilinə tərcümə olunmuş və Frankfurt Universitetində dərsləyə salınmış, proqram əsasında tədris olunmasına icazə verilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan xalq əfsanələri haqqında elmi və azərbaycan qollarının əfsanələri, həm də qollarının şəkilləri “Azərbaycan international” jurnallarında dərc olunmuş, oxucuların müətləsinə verilmişdir.

Həmin jurnalda dərc olunan tədqiqat əsərində qalalardan “Qəbələ” qalasının, “Beş barmaq” dağının, Bakıdakı “Ramana” qalasının, Dərbənd qalasının və “Qanlı göl” əfsanəsi öz əksini tapmışdır. Dövrü mətbuatda bu tədqiqat mahiyyətli əsər yüksək dəyərləndirilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Almanıyanın Berlin şəhərində Nuridə Atəşinin direktoru olduğı Nizami Gəncəvi adına mədəniyyət İnstitutunun “Elmi xəbərlər”ində ingilis dilində dərc olunan “Azərbaycan əfsanələrində

Nizami motivləri” adlı məqaləsi maraqlı tədqiqat əsəridir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizami Gəncəvinin zəngin bədii irsində, xüsusilə, “Xəmsə”sinə daxil olan “Sirlər xəzinəsi”, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “Yeddi gözəl”, “İsgəndərnamə” poemalarında şifahi xalq ədəbiyyatından, əfsanələrdən bəhrələnməsi yolalarını diqqətlə araşdırır, tədqiq edir və ümumiləşdirir.

Tədqiqatçı alimin verdiyi izahatlar çox məzmunlu və əhatəlidir. Ona görə ki, Nizaminin əsərlərində onun tərcümeyi halı, şəxsiyyəti, zamanəyə münasibəti, əxlaqı, dolanışıqı, bədii yaradıcılığa baxışı, övladı və qohumları haqqında fikirləri çoxdur.

Misilsiz sənəti, çoxcəhətli sağlam, humanist fikirləri ilə Yaxın və Orta Şərq poeziyasının ən yüksək nümunələrini yaradan Nizami öz sənətinin ölməzliyinə inanmış, həqiqi intibah şairi kimi, şeirə yeni istiqamət verdiyini qürurla, iftixarla qeyd etmişdir.

Nizami Gəncəvinin poemalarında həssas, nəcib, gözütöx, dərin düşüncəli, parlaq əqidəli, cavanlığından özünü müdrik bir qoca kimi aparan, nurani, müqəddəs bir insanın heykəli ucalır.

Nizami Gəncəvinin hər bir beyti səkkiz yüz ildən çoxdur ki, oxuculara cavab verir, Niza-

minin burada olduğunu onlara bildirir, Nizami Gəncəvi buradadır deyir.

Nizami Gəncəvinin ən düzgün və zəngin tərcümeyi-halı onun yaşadığı əsərlərdədir. Bu əsərlərdə şairin mənalı ömür yolu, yaradıcılığı, fəaliyyəti ətraflı bədii ifadəsini tapır.

Xalqın yazılmış tarixi olan dastan tarixə yoldaşlıq edir, folklorun epik-lirik növünə daxil olub xalqın qəlbində onun canlı tarixini yaşadır.

Dastanların tarixi əhəmiyyəti dahi Nizami Gəncəvinin və görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəylinin zəngin ədəbi irsində ətraflı bədii ifadəsini tapmışdır.

Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasında dastan ənənələri ətraflı ifadəsini tapmışdır. Bu poemada Nizami Gəncəvi Bərdədə eşitdiyi aşiq vücudnaməsinin bədii tərənnümünü cilalamışdır.

“Xosrov və Şirin” poemasında qəhrəmanın on yaşından yüz yaşına qədər keçirdiyi fizioloji, psixoloji hallar etap-etap göstərilir, təsirli bədii ifadəsini tapır.

Professor Sədnik Paşa buna görə də “Xosrov və Şirin”i “dastan-poema” adlandırır. Nizami Gəncəvi bu poemada “Yanıq Kərəmi” havasının ilkin nümunəsi olan “Novruz” saz havasından və muğam havalarından bəhs edir.

Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” poemasında xalq əfsanələrindəki “Qanlı göl” və “Pərvanə” əfsanələrindən də bəhrələnmişdir. Dahi sənətkar bu poemasında qədim zamanlarda yaşayan ozanlar və aşıqların ədəbi irsindən də istifadə etmişdir.

Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyli yazılı mənbələrlə yanaşı, xalq dastanlarından da yaradıcı şəkildə istifadə etmişdir. “Leyli və Məcnun”, “Əsli və Kərim”, “Koroğlu” dastanlarından bəhrələnən Üzeyir Hacıbəyli qüdrətli sənət əsərləri yaratmış, dünya şöhrəti qazanmışdır.

Azərbaycanın dahi sənətkarları Nizami Gəncəvi və Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan dastanlarından istifadə etməklə bu dastanların qüdrətini, tarixi əhəmiyyətini və əzəmətini nümayiş etdirmişlər.

Böyük rus tənqidçisi V.Q. Belinski yazır: “Tarix həmişə hər xalqda olmuşdur. Tarixsiz xalq yoxdur və bu tarix bir xalqın yaradıcılığında əfsanə şəklində, başqasında nağıl, üçüncüsündə poema, dördüncüsündə isə xronika şəklində olmuşdur”<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> . V.Q.Belinski. Seçilmiş əsərləri, üç cildə, ikinci cild. Moskva, 1972, səh. 150

Qafqaz folklorşünası, böyük həcminə, mürəkkəb quruluşuna, janrların müxtəlifliyinə görə başqa folklor nümunələrindən fərqlənir”

Bu fikirlərdən aydın olur ki, dastan xalq yaradıcılığı örnəklərini özündə cəmləşdirən və yaşadan epik-lirik əsərdir. Məclislərdə söylənən dastanlar xalqın dərslisi şer və musiqi rolunu oynayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri” adlı monoqrafiyasında yüzdən artıq saz havası yazıya alınmış, haqqında bəhs edilmişdir. Folklorşünas müəllif qeyd edir ki, hər bir dastanda ifa zamanı on saz havasından istifadə edilir. Ancaq müəllif yazır ki, “Əsli və Kərəm” dastanı ilə on iki, “Koroğlu” dastanı ilə on dörd saz havası bağlıdır.

Görkəmli bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli bu ilham mənbəyi olan dastanlardan bəhrələnmiş, qiymətli sənət inciləri yaratmış və ümumxalq məhəbbəti qazanıb məşurlaşmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqatlarında Nizami Gəncəvinin və Üzeyir Hacıbəylinin xalq yaradıcılığından, xüsusilə dastanlardan səmərəli və yaradıcı şəkildə istifadə etdiklərini tarixi mənbələr əsasında ətraflı vurğulayır.

Azərbaycan xalqının aşiq sənəti, telli saz və onun nümayəndələri dövrün zülmkarlığına həmişə cavab vermişdir. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığında dastanlar geniş yer tutur. Ona görə ki, dastanlarda Azərbaycan xalqının tarixi, adət-ənənələri, qəhrəmanlıq mübarizələri, saz və söz sənəti, məişət ətraflı bədii ifadəsini tapmışdır.

Məhz bu yüksək keyfiyyətlərinə görə Azərbaycan dastanları xalqın canlı və bədii tarixidir. Azərbaycan xalqı bu zəngin təlim-təbiyyəvi və bədii-estetik mahiyyətli dastanlardan bədii zövq alır, ənənəvi dünyasını zənginləşdirir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Almanıyanın Frank-Furt Mayns şəhərindəki Gete adına Universitetin “Elmi əsərlər”ində “Koroğlu eposu və onun inkişaf mərhələləri” adlı məqaləsini dərc etdirmiş, “Koroğlu” dastanının yaranması, inkişaf yolu, məzmunu, ideyası, təlim-təbiyyəvi mahiyyəti haqqında ətraflı məlumat vermiş, oxucuları razı salmış və dərin hörmət qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Almatı axşamı” qəzetində “Biz beytərək budağıq” (“Biz hamımız bir ağacın budaqlarıyıq”), Türkmənistanı nəşr olunan “Ədəbiyyat və Sunqat” qəzetində “Türkmən və Azərbaycan folklor əlaqələri”

adlı məqalələrini dərc etdirmiş, oxuculara maraqlı məlumat vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Hollandiyada “Türk-islam təşkilatı”nın buraxdığı “Yeni gün” jurnalında “Türk dünyasında aşırıq sənəti” adlı on iki səhifədən ibarət dərc olunan məqaləsində ozan-aşırıq yaradıcılığının inkişaf yolu, Azərbaycandakı aşırıq yaradıcılığının inkişaf tarixi, Azərbaycanda təşkil olunmuş aşırıq məktəbləri, xüsusilə poeziya zirvəsində Aşırıq Ələsgər duran Göyçə aşırıq məktəbi, onun nümayəndələri haqqında ətraflı məlumat verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Amerikada çap olunan “İnternet Azərbaycan” jurnalında “Azərbaycan əfsanələri”, “Azərbaycan qalaları əfsanəsi”, “Azərbaycanda Molla Nəsrəddin lətifələri”adlı elmi-nəzəri məqalələrini dərc etdirmiş, hadisələrin elmi-nəzəri şərhini tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında ətraflı vermişdir.

Həmin jurnalda “Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının tərcümeyi-halı” adlı məqalə dərc olunmuş, onun həyatı, yaradıcılığı, əmək fəaliyyəti, mahir pedaqoq olduğu, dərsliklər, dərs vəsaitləri, tədqiqat monoqrafiyaları yazıb çap etdirdiyi ətraflı göstərilmiş, kitabının siyahısı verilmişdir.

Həmin məqalədə professor Sədnik Paşa Pirsultanlının əməkdar mədəniyyət işçisi, Azərbaycan Yazıçılar və Aşıqlar Birliyinin üzvü olması, otuz ildir ki, Gəncə Dövlət Universitetində gənc nəslin təlim-tərbiyəsilə məşğul olması, müxtəlif qəzetlərdə redaktorluq etməsi və zəngin mənəviyyatlı ailə başçısı kimi üç oğluna və üç qızına ali təhsil verməsi, onların xoşbəxt həyat qurmasına şərait yaratması, on üç nəvə və beş nəticəsinin olması haqqında gözəl məlumat verilir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının kitabları Amerika, Almaniya, Yaponiya, Türkiyə, Orta Asiya və başqa ölkələrdə yayılmış, onun haqqında 2005-ci ildə “Pirsultanlı” adlı film çəkilmişdir.

“Ozan”, “Səhər”, “Ovqat” verilişlərində professor Sədnik Paşa Pirsultanlı maraqlı verilişlər aparır, dərin hörmət qazanır.

Folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının türk dilində nəşr olunan kitabları dövrü mətbuatda yüksək qiymətləndirilmişdir. Həmin kitablar bunlardır:

1.Sədnik Paşa Pirsultanlı. Lilpar çeşməsi. Gəncə, 2011, 147 səhifə.

2. Sədnik Paşa Pirsultanlı. Altın beşik və Anne Geçik (düzyazı). Gence, 2010, 159 səhifə.

Görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq və publisist, istedadlı tədqiqatçı, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə səfərləri çox səmərəli olmuş, yaradıcı fəaliyyət göstərmiş, simpozium və konfranslarda fəal iştirak etmiş, məruzələr söyləmiş, qabiliyyətli mütəxəssis kimi tanınmış, sevilmiş və hörmət qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının tədqiqi” adlı tədqiqat əsəri professor Abbas Səmədovun redaktorluğu ilə 2009-cu ildə Bakıda “Azərnəşr” nəşriyyatında yüz on səhifədən ibarət nəşr edilmiş və dövrü mətbuatda professor Sadıq Şükürov tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, “folklorşünas tədqiqatının şərəfli əməyinin nəticəsi” adlandırılmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu monoqrafiyası ali məktəblərin filologiya fakültəsinin tələbələri, tədqiqatçı müəllimlər, aspirantlar, dissertantlar, magistrələr, orta ümumtəhsil və peşə məktəblərinin müəllimləri üçün çox faydalı dərc vəsaitidir.

Monoqrafiyada “Novruz və Qəndab” qəhrəmanlıq dastanı örnək götürülmüş, digər məhəbbət dastanları ilə müqayisəli şəkildə araş-

dırılmış, tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında təhlil edilmişdir.

Türk xalq yaradıcılığı çox zəngindir, həm də tarixdə türk xalqları qədər dastan yaradan ikinci bir xalq olmamışdır. Ona görə ki, türk xalqları qədim xalqdır, türk tayfaları çoxdur, onların yayıldıqları ərazinin genişliyi yüzlərlə dastana mövzu olmuş, onun yaranmasına təkan vermişdir.

Əlliyə qədər kitabın müəllifi kimi tanınb hörmət qazanan Sədnik müəllim “Novruz və Qəndab”, “Səyyad və Sədət”, “Abdullah və Cahan”, “Məsim və Diləfrüz” dastanlarını qəhrəmanlığın hüdudlarında dayanan məhəbbət dastanları adlandırır, həm də bununla yeni elmi fikrin inkişaf yollarını şərh edir, “Şah İsmayıl” dastanının da bu dastanlara bağlı olduğunu göstərir.

Tədqiqat əsərində “Novruz və Qəndab” dastanının həm qəhrəmanlıq və həm də məhəbbət dastanı kimi ətraflı şərhı verir, dastanın əhəmiyyətini artırır. Novruzu dərin deryalardan Xızır İlyas qurtarır. Qəribi üç aylıq yoldan üç günə Xızır İlyas gətirir. Novruz Misirdən üç gözəllə vətəninə qaydır.

Şah İsmayıl da atasının yanına qayıdanda özü ilə üç gözəl gətirmişdi. Şəhriyar da bu gözəlin dalınca gedib üç gözəllə rastlaşmışdı.

Novruz Sultan Mahmudla Abdulla Ağa xanla qarşılaşır. Hər ikisi qalıb gəlir. Bu problemin çətin şərhini Sədnik müəllim gözəl verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqat əsərinin birinci fəslində “Novruz və Qəndab” qəhrəmanlığın sərhəddində dayanan məhəbbət dastanıdır”, ikinci fəslində “Novruz və Qəndab” və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi”, üçüncü fəslində “Novruz və Qəndab” və digər dastanların poetikası” adlı problemlərin elmi-nəzəri şərhini verir.

Tədqiqat əsərində Vaqif Vəliyevin “Azərbaycan folkloru”, Paşa Əfəndiyevin “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” M.H.Təhmasibin “Azərbaycan xalq dastanları” (orta əsrlər), Həmid Araslının “Aşıq yaradıcılığı” adlı monoqrafiyalarından bəhs edilmiş, həmin problemin şərhilə bağlı məsələlərdən bəhrələnmişdir.

Sədnik müəllim “Novruz və Qəndab” dastanını “Abdullah və Cahan”, “Səyyad və Sədət”, “Məsim və Diləfrüz”, “Məhəmməd və Güləndam”, “Əmrah” dastanları ilə müqayisəli şəkildə araşdırmış, “Novruz və Qəndab” dastanının sonu nikbinliklə bitən, Azərbaycan xalqının məişətinə daxil olan, aşıqların repertuarından düşməyən faydalı dastan olduğunu göstərmişdir.

“Novruz və Qəndab” dastanı işlək dastandır, xalqın mənimsədiyi sənət incisidir, dillər əzbəridir, gözəl bədii sənət abidəsidir.

“Novruz” dastanında Qəndab anasına müraciətlə deyir ki, “Ay ana, mənim dərdim Novruz dərdidir”, “Abdullah və Cahan” dastanında Abdullah anasına deyir ki, “Ay ana, mənim dərdim Cahan dərdidir”... Hər bir folklor janrı bir çeşmə və bulaqdır. Buna görə də bu zəngin irmaqlara çevrilmiş, nəhirlənmiş, dərya, dəniz olmuş folklor okeanını dərinləndirən və şüurlu öyrənib dərk etmək lazımdır. Bunu mükəmməl öyrənməyən şagird gələcəkdə mahir aşiq ola bilməz. Sədnik müəllimin verdiyi nəticə və yekun çox əhəmiyyətlidir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi, əməkdar müəllim, görkəmli folklorşünas, Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə elmi səfərləri çox mənalı, məzmunlu, əhəmiyyətli və faydalı olmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı xarici ölkələrə elmi səfərlərində görkəmli elm və mədəniyyət xadimləri, tarixşünaslar, ədəbiyyatşünaslar, folklorşünaslar ilə görüşmüş, səmimi dost olmuş, folklor nümunələri toplamış, fəaliyyətini zənginləşdirmişdir.

Ümumiyyətlə, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə elmi səfərləri çox şərəfli olmuşdur.

## VIII fəsil

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi haqqında ideyası**

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası 2010-cu ildə nəşr etdirdiyi “Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi” adlı tədqiqat monoqrafiyasında səmərəli bədii ifadəsini tapır.

Tarixi mənbələr, arxiv materialları, həyat hadisələri, şifahi aşığı poeziyası və yazılı poeziya əsasında araşdırılan, diqqətlə nəzərdən keçirilib tədqiq edilən və rəsmi sənədlərlə əsaslandırılan bu elmi-mənəvi tədqiqat əsəri zəngin təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli bilik xəzinəsidir.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-tədqiqat əsəri tarixilik, elmlilik, müasirlik, ideyalılıq, müqayisəlilik, ardıcılıq, sadəlik, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər, pedaqoji- metodik prinsiplər əsasında yazılmış, elmi-nəzəri ideyaların şərhinə geniş yer verilmişdir.

Monoqrafiya “Aşıq yaradıcılığına- onun poetik və metodik sisteminə bir baxış” adlı məzmunlu ön sözdən, dörd fəsildən və nəticədən ibarətdir.

Birinci fəsil “XVI-XVIII əsrlərdə şifahi və yazılı poeziyamızda təcnis”, ikinci fəsil “XIX əsrdə aşıq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatda təcnis”, üçüncü fəsil “XIX-XX əsrlərdə təcnis yaradıcılığı”, dördüncü fəsil “Müasirlərimizin yaradıcılığında təcnis” adlanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı fəsillərdə hadisələri tarixilik, elmlilik, ideyalılıq, pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında tərtib etdiyi mövzular üzrə təhlil edilir, ümumiləşdirilib yekunlaşdırır və yekunda maraqlı tövsiyyələr verir.

Azərbaycan aşıq poeziyasında təcnis janrının araşdırılması, diqqətlə nəzərdən keçirilməsi və öyrənilməsi aşıq yaradıcılığının səmərəli tədqiq edilməsidir.

Aşıq şeiri ilə yazılı poeziya arasındakı əlaqəni tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında şərh etmək çox maraqlı və əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, yazılı və şifahi poeziyanın vəhdətdə tədiq edilib öyrənilməsi bu yazıların düzgün şərhini vermək deməkdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Yazılı ədəbiyyatda daha çox qoşma və gəraylı-

lara meyl edilmişdir. Gəraylı və qoşma şeir se-vənlərin ilham bulağıdır. Təcnis özlüyündə söz xəzinəsidir, söz dənizidir.

Təcnis həmin dənizin dibindən çıxarılan mirvaridir. Təcnis sözün qızıl külçəsidir, xəzinə-də əvəzi olmayan daş-qaşdır”.

Yazılı ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələ-rinin təcnisi, qoşmanı və gəraylıyı yazılı ədəbiy-yata gətirməkdə məqsədləri şeirin sərhədlərini genişləndirməkdən ibarət olmuşdur.

Şah İsmayıl Xətai yaradıcılığının əsas hissəsi heca vəznində olan əsərlərdən və aşiq tərzində yazılmış qoşmalardan ibarətdir. Bu da onun xalq yaradıcılığı ənənələrinə sadıq olma-sının nəticəsidir.

Şah İsmayıl Xətai bununla da xalq yaradıcılığına, folklorə dərin təsir göstərmişdir. Onun heca vəznində yazdığı əsərləri uzun zaman aşiqlərin ustadnaməsinə çevrilmiş, xalqın dilinin əzbəri olmuş, ona dərin hörmət qazandırmışdır. Seyid Əzim Şirvani Xətəinin qəzəllərini xanən-dələrin musiqiyə uyğunlaşdırıb oxumasını gös-tərmişdir.

Akademik Həmid Araslı yazmışdır ki, Aşiq Əsəd Xətəinin bu şeirini həmişə divanı üstündə oxumuşdur:

Şah Xətai seyrə çıxdı, açdı Hürün qəbrini,  
Ya ilahi sən bilirsən, günahkaram doğrusu.<sup>1</sup>

Görkəmli sənətkar Mir Möhsün Nəvvab “Şah Xətai” adlı saz havasının xalq arasında məşhur olduğunu qeyd etmiş, onun poeziyasını yüksək dəyərləndirmişdir.

XIV əsrdə yaşamış Qazi Bürhanəddin və İmaməddin Nəsimi kimi böyük sənətkarlar əruz vəznə ilə yanaşı, heca vəznində də gözəl sənət inciləri yaratmış, oxucuya yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışlar. Nəsimi yazmışdır:

Bax bu dilbərin oynuna,  
Günahın almış boynuna,  
Səhərdə aşiq qoynuna,  
Girən dilbərin quluyam.

Şah İsmayıl Xətayi həm hökəmdar və həm də aşiq poeziyasının görkəmli nümayəndəsi kimi şərəfli fəaliyyət göstərmiş, xalq içərisində tanınmış və sevilmişdir.

Şah İsmayıl Xətai el şairlərini, aşıqları ətrafına toplamış, onlara səmərəli qayğı göstərmiş, möhkəm dayaqla olmuş, onları ilhama

---

<sup>1</sup> .Həmid Araslı. Aşiq yaradıcılığı. Bakı, 1960, səh.33

gətirmək üçün aşiq şeiri tərzində qoşma, gəraylı və bayatılar yazmışdır.

Şah İsmayıl Xətai şeirlərinin birində Şeyx Sədi Şirazinin (1184-1291) məşhur “Gülüstan”ındakı “Bir tabaq gül nəyinə lazımdır, gəl mənim gülüstanımdan bir vərəq apar. Çünki gül dörd-beş günlükdür, mənim gülüstanım isə həmişə bahardır”- yazmışdır:

Ey Xətai, afərin qılmaq gərək idrakına,  
Belə tər sözlər məgər kim Sədiyi-Şiraz edər.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şifahi ədəbiyyatdan, xalq yaradıcılığından bəhrələnən Şah İsmayıl Xətainin ədəbi irsi özündən sonrakı sənətkarlara qüvvətli təsir göstərmişdir. Ona görə ki, Şahİsmayıl Xətainin dil və üslubuna görə “tər sözlər” gülüstanı, sözün həqiqi mənasında saf incilər xəzinəsidir, müqəddəs sənət abidəsidir.

Azərbaycan yazılı ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Ş.İ.Xətai, M.P.Vaqif, Q.Zakir, Ə.Nəbati kimi dahi sənətkarların aşiq şeirlərindən istifadə yolu ilə fars dilli şeirindən uzaqlaşib, anadilli şerə keçmək, aşiq şeirinin nikbin ruhundan faydalanmaq əsas məqsədləri olmuşdur.

Azərbaycan muğamın və aşiq sənətinin beşiyi olmuş, dünya incəsənətinə böyük tövhələr

vermişdir. Azərbaycanda ozan-aşıq sənəti qədim tarixə malik inkişaf yolu keçmiş, formalaşmış və parlar uğurlar qazanmışdır.

Azərbaycan milli musiqisinin inkişafı sahəsində, heca vəznli, ana dilli şeirimizin formalaşmasında klassik sənətkarlarımız çox səmərəli fəaliyyət göstərmişlər.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəyov, dünya şöhrətli müğənnimiz Bülbül, istedadlı sənətkar Qara Qarayev, Fikrət Əmirov və başqaları muğam və aşiq sənətinə dərinləndən bələd olmuşlar.

Azərbaycan xalq musiqisinin saz havaları və muğamlar adlı iki qolu vardır. Birincilər saza və ikincilər tara bağlıdır.

Aşıq sənəti aşiq yaradıcılığının canı, qanı, sözün əsl mənasında, onun həyatıdır. Aşığın məlahətli səsi və sazı onun varlığıdır.

Muğamın yeddi əsas ladı (kökü), sazın isə altı musiqi kökü vardır. Muğamın kökü “Rast”, “Şur”, “Segah”, “Şüştər”, “Cahargah”, “Bayaşiraz” və “hümayun”dan ibarətdir.

Böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli yazır: “Rast” dinləyicidə mərdlik və gümrəhlik hissi, “Şur”, şən, lirik əhvali-ruhiyyə, “Segah” məhəbbət hissi, “Şüştər” dərin kədər, “Cahar-

gah” həyəcan və ehtiras, “Humayun” isə “Şüş-tər”ə nisbətən daha dərin kədər hissi oyadır.”<sup>1</sup>

Məlum həqiqətdir ki, muğam da, aşiq musiqisi də Azərbaycan xalqının varlığından doğmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1969-cu ildə müdafiə etdiyi “Ağdabanlı Qurban və müasirləri” adlı namizədlik dissertasiyasında yazır: “Təcnis aşiq poeziyasının tacıdır, əvəzsiz incisidir. Zərif və cilalanmış ifadələr, cinas qafiyələr ona xüsusi gözəllik və bədii ahəng bəxş etmişdir”.

Forma və məzmun gözəlliyinə malik təcnislər yaratmaq üçün sənətkarın söz xəzinəsi zəngin olmalı, aşiq poeziyasının incəliklərini şüurlu dərk etməli və bilməlidir.

Akademik Feyzulla Qasımzadə yazır: “Qoşmanın bir şəkli də təcnisdir. Təcnis, ümumiyyətlə, qafiyələri cinaslardan qurulan qoşmadır.”<sup>2</sup>

XVI əsrdə Dirili Qurbani, XVII əsrdə Tufarqanlı Abbas XVII-XVIII əsrdə Tikmədaşlı Xəstə Qasım, XVIII əsrdə Abdalgülablı Valeh

---

<sup>1</sup> Üzeyir Hacıbəyov. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı, 1950, səh. 13

<sup>2</sup> F.Qasımzadə. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1974, səh. 24

XIX əsrdə Şəmkirli Hüseyn kimi sənətkarlar şərəfli fəaliyyət göstərmiş, zəngin ədəbi irs yaratmışlar.

Göyçə aşığı məktəbinin görkəmli nümayəndəsi, ustad Aşığı Ələsgər bu sənətkarların arasında sənətin zirvəsinə yüksəlmiş, zəngin ədəbi irs yaratmağa nail olmuş, aşığı yaradıcılığının poetik və melodik sistemini gözəl bilmişdir.

Qurbani yaradıcılığında iki təcnis yaratmışdırsa, Aşığı Ələsgər iyirmi beş təcnis yaratmışdır.

Tufarqanlı Abbas Cığalı təcnisin bir nümunəsini yaratmışdırsa, Aşığı Ələsgər dörd cığalı təcnis yaratmışdır.

Aşığı Ələsgər sələflərindən və xələflərindən irəli gedərək aşığı poeziyasına dodaqdəyməz təcnislər də dodaqdəyməz cığalı təcnislər gətirmişdir.

Aşığı Ələsgər şeirin məna dərinliyinə və məna çalarlarına bələd olmuş, onları fərqləndirməyi bacarmış və demişdir:

Qəsri- eyvan tikdirmisən oda sən,  
O, sevdiyin, o nökərin, o da sən,  
Qıya baxdın məni saldın oda sən,  
İnsaf eylə, gəl könlümün narın üz.

Azərbaycan aşığı yaradıcılığında ustad Aşiq Ələsgərin görkəmli yeri, zəngin irsi vardır. Aşiq Ələsgər parlaq zəkali, fitri istedadlı, görkəmli sənətkar olmuş, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Aşiq Ələsgər Qafqaz elini başa-baş dolanmış, pirə ata demiş, cavana qardaş, ana-bacı bilmiş qızı, gəlini, bacarıqlı şeyirdlər yetişdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada tənisin inkişaf tarixi” (2010) adlı tədqiqat monoqrafiyasının “XVI-XVII əsrlərdə şifahi və yazılı poeziyada tənisi” adlı birinci fəslində “XVI əsrdə Dirili Qurbani yaradıcılığında tənisi şeir şəklinin görüntüləri”, “XVI əsrdə Dədə Kərəm yaradıcılığında tənisi”, “Tufarqanlı Abbas poeziyasında tənisin mürəkkəb formalarının meydana gəlməsi (cığalı, müəmmə və təkrar gəraylı tənisləri)”, “Sarı Aşığın cinas bayatılarının bir küll halında meydana gəlməsi”, “Xəstə Qasım, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Nəbatı yaradıcılığında tənisi” problemlərinin elmi-nəzəri şərhini tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında qısa şərh edir, ümumiləşdirib yekunlaşdırır.

Tədqiqatçı alim bu problemlərin həllində özünün elmi-nəzəri ideyasının təhlilinin ön plana çıxır, oxuculara təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik mahiyyətli və yüksək insani keyfiyyətlərlə zəngin fikirlərini təbliğ edir.

Müəllif mövzuların araşdırılıb tədqiq edilməsində yüksək elmi-nəzəri ideyanın aşiq yaradıcılığı ilə vəhdətdə şərhinə üstünlük verir, Azərbaycan şifahi və yazılı poeziyasının məzmun və ideyasını, təlim-tərbiyəvi mahiyyətini vəhdətdə təhlil edir.

Tədqiqat əsərində hadisələrin elmi-nəzəri inkişaf yolu, yazılı və şifahi poeziyasının görkəmli nümayəndələrinin səmərəli fəaliyyəti, təcnislərin təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik mahiyyəti elmi-nəzəri prinsiplər əsasında, vahid vəhdətdə ətraflı şərh edilib ümumiləşdirilir.

Maraqlı və çox əhəmiyyətlidir ki, oxucu mənəvi aləmini, əqidəsini, dünyagörüşünü, biliyini vəhdətdə zənginləşdirir, tədqiqat əsərindən həm bilik və həm də mənəvi tərbiyə alır.

Dirili Qurbani XVI əsrdə yaşamış və aşiq şeirində təcnisin ilk nümunəsini yaratmışdır. Dirili Qurbaninin “Üz indi”, “Yara yüz”, “Bir də yaz” rədifli təcnisləri gözəl sənət inciləridir:

Gözəllər yığılıb qıya baxanda,  
Zülfü dal gərdəndə qıya baxanda,  
Nigar pəncərədən qıya baxanda,  
Ömrümün rişəsin bircə üz indi.

Dirili Qurbaninin təcnisləri gözəl və təsirli sənət nümunələri olduğuna görə oxuculara çox tərbiyəvi və estetik zövq aşılayır:

Xəstə düşüb qürbət eldə yatıram,  
Bir bir kimsəm yoxdu oyada məni.  
O siyah telləri, şirin dilləri,  
Salıbdı sönməyən oy, oda məni.<sup>1</sup>

Dirili Qurbani həqiqəti poetik dillə cılayır və deyir ki, xəstələnib qürbət eldə yatıram. Ancaq çox acınacaqlı haldır ki, məni oyadan, mənə kömək olan bir kimsəm yoxdur. Müəllif ikinci beytdə qara tellərin, şirin dillərin onu sönməyən oda saldığını alovlu qəlbinin təsiri ilə çox qüvvətli verir.

Ümumiyyətlə, Dirili Qurbaninin təcnisləri yüksək sənətkarlığa, dərin məzmunu, təsirli ideyaya malik sənət inciləridir. Təəssüflər olsun ki, Dirili Qurbaninin zəngin ədəbi irsi toplanmamış, tapılmamış, tam şəkildə çap edilib oxucuların mütailəsinə verilməmişdir. Şübhəsiz ki,

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığırları və el şairləri. Bakı, 1983, səh 54.

ədəbiyyatşünaslar və folklorşünaslar bu problemin həlli ilə səmərəli məşğul olacaqlar.

XVI əsrin görkəmli nümayəndəsi Dədə Kəramin yaradıcılığında bitgin, kamil qoşmalar və gəraylılarla yanaşı, müəyyən təcnislər də vardır. Onun dili sadə, aydın və rəvandır. Dədə Kəramin cinasları çox təsirlidir:

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,  
Üzü dönmüş bivəfa yar, belə bax!  
Gözəllərdə sərxoş gəzmək ar deyil,  
Asılıbdı gümüş kəmər belə, bax!

Oxudum əlifi, yetdim yasinə,  
Şux məmələr əcub yaraşır ya sinə,  
Kamil ovçu bərəsinə ya sinə,  
Rəncbərinəm, dayanmışam belə, bax!

Kərəm deyər, kam almadım dünyada,  
Cəfa çəkdim, ömür verdim dünyada,  
Məcnun kimi dolanıram dünyada,  
Qocalmışam, piran oldum belə, bax!<sup>1</sup>

Anlaşıqlı dildə yazılmış bu təcnisi təhlil etməyə ehtiyac yoxdur, çünki məzmun və ideyası tamamilə aydındır.

---

<sup>1</sup> Azərbaycan dastanları. Bakı, 2005, səh. 97.

Tufarqanlı Abbas XVII əsrin əvvəllərində yaşamış, sənət aləmində xüsusi yer tutmuş, təcnisin ən gözəl nümunələrini yaratmışdır. Onun yaratdığı cığalı, müləmmə və təkrar gəraylı təcnisləri gözəl sənət inciləridir.

Tufarqanlı Abbas Dirili Qurbaninin cinas qafiyələrindən bəhrələnmiş, qiymətli təcnislər yaratmışdır. Tufarqanlı Abbasın cinas qafiyəli bayatısı da nadir sənət incilərindəndir:

Mən aşiqəm, Gülgəzə,  
Gül axtara, gül gəzə.  
Abbas bir gül göndərdi,  
Nişanlısı Gülgəzə.

Xəstə Qasımın və Aşiq Ələsgərin yaradıcılığında Tufarqanlı Abbasın cığalı və cığasız təcnislərindən faydalandıqları aydın nəzərə çarpır.

XVII əsrdə Sarı Aşiq cinas qafiyəli bayatıların klassik nümunələrini yaratmışdır:

Mən aşiq, baltasına,  
Elə vur, balta sına,  
Yaxşının ağ əlləri,  
Batıbdı bal tasına.

Sarı Aşıq bayatı yaradıcılığının zirvəsinə yüksəlmiş, gözəl bayatılar yaratmışdır. Onun zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığına ənənəvi bayatılar, bağlama bayatılar, cinaslı bayatılar, bayatı-deyişmələr, bayatılı rəvayətlər, dastan və hekayələr daxildir.

Sarı Aşıq Azərbaycan ədəbiyyatının bayatı, Aşıq Ələsgər isə qoşma qanadıdır.

Sarı Aşıqdan sonra sənət meydanına gəlmiş Xəstə Qasım, Molla Vəli Vidadi, Molla Pənah Vaqif, Kazım Ağa Salik, Qasım bəy Zakir, Aşıq Həmayıl, Aşıq Pəri, Məhəmməd bəy Aşıq, Aşıq Bəsti və başqaları onun bayatı yaradıcılığına xüsusi maraq göstərmişlər. Yaxşıya olan ülvə məhəbbətini və istəyini yüksək qiymətləndirmişlər.

Sarı Aşıq deyir:

Mən aşiq, dərdi məndə,  
De dərdin, dərdi məndə,  
Eşqdən cunun olanın,  
Tapılar dərdi məndə.

Görkəmli sənətkar Qasım bəy Zakir Sarı Aşığın alovlu qəlbini dərindən duymuş və bir bayatısında demişdir:

Gəldi bir yaxşı suvar,  
Gir bağa, yaxşı suvar.  
Aləmin malı, mülkü,  
Aşıqın Yaxşısı var.

Qasım bəy Zakir deyir ki, “Aləmin malı, mülkü var” Ancaq Sarı Aşığın bircə Yaxşısı var. Sarı Aşığın nəfəsi, amalı yaşayır. Qasım bəy Zakir bu bayatıda Sarı Aşığın öz eşqindən dönməzliyini, yar yolunda mətnliyini poetik dillə ifadə etmişdir.

Məhəmməd bəy Aşiq də Sarı Aşığın Yaxşının eşqi ilə yaşadığını göstərmiş və demişdir:

Qarşıda yaxşı Pəri,  
Tərmanın yaxşı pəri.  
Mən aşıqəm yaxşıyam,  
Yaxşıdan yaxşı, Pəri.

Sarı Aşiq bayatı ustasıdır. Onun bayatıları dillər əzbəri olmuş, yaşayır və yaşayacaqdır. Sarı Aşiq, Xəstə Qasım və Aşiq Ələsgər möhtəşəm tənris sarayları qurmuşlar, yəni tənris inciləri yaratmışlar.

Zodlu Abdulla və Növrəs İman onların yaradıcılığından səmərəli bəhrələnmiş, gözəl sənət inciləri yaratmışlar.

Xəstə Qasım, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Nəbati yaradıcılığında təcnisə xüsusi maraq göstərir və gözəl sənət inciləri yaradırlar.

XVII əsrin sonu, XVIII əsrin birinci yarısında yazıb yaratmış Xəstə Qasımın ədəbi irsinin içərisində yeddi təcnis, üç cığalı təcnis vardır. Onun əvəzsiz sənət incisi olan “Üz ha, üz” rədifli cığalı təcnisində deyilir:

Həqiqət bəhrində qəvvasam deyən,  
Qəvvasisən gir dəryaya, üzhaüz.

Aşıq deyər: üzhaüz,  
Sonam göldə üzhaüz,  
Qarı düşməən dost olmaz,  
Yalvarasan üzhaüz.

Bir mərd ilə ilqarını vur başa,  
Namərd ilə kəs ülfətin üz ha üz.<sup>1</sup>

Xəstə Qasım aşiq poeziyasında təcnişi yüksək qiymətləndirir:

Xəstə Qasım sözün yetib tamama,  
Gündoğan, günbatan gələr salama,  
Nə ailm işidi, nə də üləma,  
Təcnis mənasının çox hünəri var<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Ozan-aşıq sənətinin nəzəri məsələləri. Bakı, 2002, səh. 34

Xəstə Qasımın Azərbaycan ədəbiyyatında milli heca vəznli şeirimizin inkişaf tarixində şərəfli xidməti vardır. Məhz buna görə də Xəstə Qasımın təcnis, qıfılənd, ustadnamə və başqa şeirləri onun ustad və istedadlı sənətkar olduğunu, ümumxalq məhəbbəti qazandığını təsdiqləyir.

M.P.Vaqif (1717-1797) faydalı qoşmalar, gəraylılarla yanaşı, bir neçə gözəl təcnis də yaratmışdır:

Gözəl qamət, gözəl gərdən, gözəl üz,  
Gözəl olmaz sən tək, olsa gözəl yüz,  
Gözəl tanı munca yetər, gözəl üz,  
Gözəl deyil, etmə gözəl, alı sən. <sup>2</sup>

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Molla Pənah Vaqifin poeziyası çox zəngin və əhəmiyyətli. Onun təcnisləri də nadir sənət inciləridir.

Görkəmli sənətkar Qasım bəy Zakir (1784-1857) aşığı şeiri tərzində zəngin gəraylı və qoşmalar yazıb-yaratmış, istedadlı şair kimi sevilmişdir. Qasım bəy Zakir ondan artıq təcnis yazıb oxuculara hədiyyə vermişdir:

Dilbər, həsrətindən xəstə düşmüşəm,  
Hicran qoymaz duram ayağa məni.

---

<sup>1</sup> Xəstə Qasım. Bakı, 1975, səh.11

<sup>2</sup> M.P.Vaqif. Qurban olduğum. Bakı, 1994, səh. 81

Çulqala zülfünə, basdır dərinədə,  
Qoyma ki, bükələr ayağa məni.<sup>3</sup>

Dilbərin həsrətindən xəstə düşən aşiqi  
ayrılıq ayağa durmağa qoymur. Aşiq deyir ki,  
qoyma məni ağa büksünlər. Dərin məzmunu və  
ideya oxucunun qəlbinə qüvvətli təsir edir.  
Qasım bəy Zakir başqa bir təcnisdə deyir:

Gül cəmalın göz yaşımı qurutdu,  
Qoymadı buludtək ayağam məni.  
Əl götürməz, gedər-gedər qayıdı,  
Nə tapdıq eyləyib ayağam məni<sup>4</sup>

Gözəl qızın gül camalı aşığın göz yaşını  
qurudubdur. Buna görə də onu bulud tək yağ-  
mağa qoymur. Bu gözəl aşiqi həmişə qəmə qərq  
edir, ona nikbinlik vermir.

Qasım bəy Zakirin təcnisləri təlim-  
tərbiyəvi mahiyyətli sənət inciləri olduğuna görə  
dərsliklərin bəzəyinə çevrilmiş, oxuculara tərbi-  
yəvi təsir etmişdir.

Seyid Əbülqasım Nəbati (1812-1873)  
“Nədir”, “Gərək”, “Ay Pəri” rədifli təcnislərində

---

<sup>3</sup> Qasım bəy Zakir. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1984, səh.81

<sup>4</sup> Yenə orada, səh 217

qəlbinin arzu və istəklərini ifadə etmiş, nadir sənət inciləri yaratmışdır:

Keçə bilməm bu dəryalar dərinidir,  
Ölənədək yerim sənin dərinidir,  
Dur ağacdən almaları də, endir,  
Bir-bir otaqlara didər, ay Pəri<sup>1</sup>

Təcnisdə göstərilir ki, dərin dəryaları aşığı keçə bilmir. Ancaq sevgisinin qapısı ölənə kimi onun yeri olacaqdır. Aşığı sevgisindən alma dərməsini və otaqlara düzməsini xahiş edir. Şübhəsiz ki, Pəri onun xahişinə əməl edir.

M.P.Vaqif, Q.Zakir, S.Ə.Nəbati aşığı poeziyası ilə yazılı poeziyanı əlaqələndirmiş, bir məcraya gətirmiş, onların bir vəhdətdə inkişafına nail olmuşlar.

Görkəmli sənətkarlar Mola Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Seyid Əbülqasım Nəbatinin aşığı şəri tərzində yazdıqları qoşmalar, gəraylılar, təcnislər yazılı ədəbiyyatda bədii əsər nümunəsi kimi oxucuların estetik zövqünü oxşayır, onlara gözəl təsir bağışlayır. Molla Pənah Vaqifin bu qoşmasına diqqət edək:

Boyun sürəhədir, bədənin büllur,  
Gərdanın çəkilməmiş minadən Pəri!

---

<sup>1</sup> Ə.Nəbati . Əsərləri. Bakı, 1968, səh.266

Sən ha bir sonasan, cuda düşübsən,  
Bir bölük yaşılbəş sonadan Pəri!

Seyid Əbdülqasım Nəbatinin bu qoşması da xanəndələrin ifaçılığına daxil olmuş, dinləyicilərin qəlbini pərvazlandırmış, onlara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışdır:

Səba, məndən söylə o güllüzara,  
Bülbül gülüstanə gəlsin, gəlməsin?  
Bu hicran düşgünü, illər xəstəsi,  
Qapına dərmanə gəlsin, gəlməsin?

Adlarını çəkdiyimiz bu qoşmalar dillər əzbəri olmuş, M.P.Vaqifə və S.Ə.Nəbatiyə ümumxalq məhəbbəti qazandırmış və qazandırır.

Tarixi mənbələr, tədqiqat materialları, rəsmi dövlət sənədləri göstərir ki, XVI-XVIII əsrlərdə şifahi və yazılı Azərbaycan poeziyasında təcnis nadir sənət incisi kimi xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur.

Dirili Qurbani, Dədə Kərəm, Tufarqanlı Abbas, Xəstə Qasım, Sarı Aşıq, Aşıq Ələsgər və başqa sənətkarlar gözəl cinaslar yaratmışlar. Yazılı ədəbiyyatın M.P.Vaqif, Q.Zakir, S.Ə.Nəbati kimi fitri istedadlı şairlərinin poeziyasında gözəl təcnis nümunələri dərslilikləri zəngin-

ləşdirmiş, oxuculara tərbiyəvi təsir aşılamış və aşılایır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi” adlı tədqiqat əsərinin ikinci fəslı “XIX əsrdə aşiq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatda təcnis” adlanır.

Tədqiqat əsərinin bu fəslində “Varxiyanlı Aşiq Məhəmməd, Mücrüm Kərim, Məhəmməd bəy Aşiq, Məlikballı Qurban, Qızılwəngli Aşiq Alı, Şəmkirli Hüseyn, Aşiq Musa və başqalarının yaradıcılığında təcnis”, “XIX əsrdə təcnis yaradıcılığında Aşiq Ələsgər zirvəsi”, “Aşiq Hüseyn Bozalqanlı, Tifil Əsəd, Seyfəli Aşiq Pənahın yaradıcılığında təcnis” adlı mövzuların şərhı verilir.

XIX əsrdə yaşamış Varxiyanlı Aşiq Məhəmmədin qoşmaları və təcnisləri çox mənəli sənət inciləridir. O, qoşmalarının birində deyir:

Yatmış idim, qəfil gəldi üstümə,  
Bir cam dolu, bir cam yarı, bir cam az.  
Üç muradı onda tutdum dəstimə,  
Bir cam kamal, bir cam söhbət, bir cam söz.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşıqları və el şairləri.(Tərtib edənı: Ə.Axundov), I cild.  
“Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1983, səh 165

Varxiyanlı Aşıq Məhəmmədin təcnisləri mənalıdır:

Bir gözəl görmüşəm bizim ellərdə,  
Üzündə sevmişəm busə bağları.  
Yaşılbaşlar cəm-xəm eylər göllərdə,  
Tərən şikarında busa bağları.<sup>1</sup>

“Professor-yazıçı Əzizə Cəfərzadə Mücrüm Kərimin, Məhəmməd bəy Aşiqin, Məlikballı Qurbanın, Padarlı Abdullanın garaylı, qoşma, və təcnislərini aşıq şeiri tərzində yazılmış poeziya adlandırır”.

Mücrüm Kərim XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəlində Vardallı kəndində yaşamış, onun şeirləri “Sünbülstan” adlı cümgdə toplanmışdır. O, aşıq şeirinin başqa şəkildə öz qələmini sınamışdır. “Qarşı” təcnisinin möhür bəndində deyir:

Gir bağa gəşt elə olanda yar hey!  
Sözün bülbul kimi olanda yar hey!  
Özün Sultan Mahmud olanda yar hey!  
Kərimi də oxşat Ayaza qarşı.

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşıqları və el şairləri. (Tərtib edən Ə. Axundov), I cild. “Elm” Nəşriyyatı, Bakı 1983, səh 167

Məhəmməd bəy Aşıq XIX əsrdə Maralyanlı Pəri ilə yazışan el şairlərindəndir. Onun yaradıcılığına Molla Vəli Vidadinin (1709-1809) gözəl təsiri olmuşdur. Onun “Sənəm” adlı beş bəndlik təcnişi gözəl sənət incisidir:

Nə müddətdir həsrətini çəkirəm,  
Bircə üzün görüm, ay ağa Sənəm!  
Hicranın əlindən xəstə düşmüşəm,  
Daha dura bilməm ayağa, Sənəm!

Sənəm o qədər gözəldir ki, gün ona baxanda gizlənir, ay isə səmada ağalıq eləyir, özünü göstərir:

Aşıqəm hüsnünə ay aman, gözəl!  
Baxmaram zərrəcə aya mən, gözəl!  
Ləblərin şəhdindən ay əmən gözəl,  
Meyl etmə qəndə, bal ayağa, Sənəm!<sup>1</sup>

Aşıq gözəl Sənəmə heyran olmuş, aya baxmaq istəmir, gözəlin ləblərini əmək aşığı onun şəhdini qoyub bala və yağa qətiyyən meyl etmir.

Şirvan aşıqlarından təkcə Ucarın Məlikdağlı kəndindən olan Məlikballı Qurbanın (1790-1865)

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşıqları və el şairləri. (Tərtib edəni Ə. Axundov), I cild. “Elm” nəşriyyatı, Bakı 1983, səh 251

yaradıcılığında ara-sıra təcnislərə də rast gəlirik.  
Məlikballı Qurban “Gör” təcnisində deyir:

Məcnun olub səhralara düşmüşəm,  
Zeydsən, Leylinin sorağını gör.  
Dağdan-dağa səngixarə çəkmişəm,  
Şikəstə əndamın sor ağını gör.<sup>2</sup>

Aşıq Məcnun olub Leylinin sorağı ilə gəzir,  
onun eşqindən zövq alır və “Gərək” rədifli  
təcnisində deyir.

Gözəl olan verir özünə bəzək,  
Gözü nərgiz, şimşad ayağı gərək.  
Giribani hər tərəfdən ola çak,  
Görünə sinənin ay ağı gərək.

Gəl, gir bu bağçaya lələsin bilək,  
Görək qönçələrin, lələsin bilək,  
Gəlməz təkəllümə lələsin bilək,  
Gər olmuş əğyara, a yağı gərək.<sup>1</sup>

Məlikballı Qurbanın “Nədir” rədifli təcnişi  
ən nadir sənət incisi təsiri bağışlayır:

---

<sup>2</sup> Yenə orada, səh 275

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığı və el şairləri. (Tərtib edən: Ə. Axundov), I  
cild. “Elm” Nəşriyyatı, Bakı, 1983, səh 275

Camalını görcək, mayıl olmuşam,  
Bilmədim gözəlim, ay adın nədir?  
Səbrim aldı tamam türfə sənəmlər,  
Sənəmlərdə məzhəb, aya din nədir?

Bu dünyada varmı yar, dı, yoldaşın?  
Fərhad külüng çaldı, yardı yol daşın,  
Aləmlər cəm olsa, yardı yoldaşın,  
Qohumum, qardaşım, a yadın nədir?

Qurban deyər, yarsız günə gün dəmən,  
Xızrə yetər ləblərindən gündəmən,  
Ziyarətin hüsnə varan gündə mən,  
Tamam günlərimiz ay adinnədir?<sup>1</sup>

Göyçə aşıqlarının yetkin ustadlarından biri olan Qızılvəngli Aşıq Alının (1801-1911) ədəbi irsi vaxtında toplanmadığı üçün çox şeir inciləri itib-batmışdır. Aşıq Ələsgərin ustadı olan Aşıq Alının şeir xəzinəsində bir neçə təcnis qalmışdır. Aşıq Alı “Almasın” rədifli təcnisində deyir:

Bimürvət yar məni candan elədi,  
Tutubdu dəstində ay ağ almasın.  
Yarın bağçasının seyrinə vardım,  
Heç görmədim yarın ay ağ almasın.

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığıları və el şairləri. (Tərtib edəni Ə. Axundov), I cild.  
“Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1983, səh 276

Bayram ayı demək olmaz hər aya,  
Təbib gərək dərman edə hər aya,  
Şahlar şahı, özün yetir haraya,  
Düşmən üstümüzə ayaq almasın.

Aşıq Alı deyər: yar ab ağlaya,  
Yaxşı təbib gərək yara bağlaya,  
Yar ki, meylin qeyri yara bağlaya,  
Həftəyə varmasın, aya qalmasın.<sup>1</sup>

Aşıq Alı kimi ustad sənətkarlar təcnis yaratmağa böyük sənətkarlıqla yanaşmışlar. Ümumi aşıq şeirinin inkişaf tarixindən əlavə başqa qaynaqlara da baş vurmuşlar. Baxın Aşıq Alı “Ay belə sinə” təcnisini yaratmaqda nə qədər böyük əmək sərf etmişdir. Onun bu təcnisinin möhürbəndini diqqətə gətirdikdə təhlilə cəlb etdikdə hər şey aydın olacaqdır.

Aşıq Alı, çıx gülşənə nərgiz dər,  
Sərraf maya ağuşunda nər gizdər,  
Olmaz tayı züleyxalar, nərgizdər,  
Əsla yox kimsədə ay belə sinə.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığıları və el şairləri, I cild, Bakı, “Elm” nəşriyyatı, səh 295

<sup>1</sup> Aşıq Alı (şeirlər) (Toplayanı Ə.Əmirov, Ş.Əsgərov, M.Həkimov) “Yazıçı”, Bakı, 1982, səh 78

Aşıq Alı “Nərgizlər” adlı cinas bayatılarla bəzənmiş xalq hekayətini bu bir bənd təcnisdə dolğunluğu ilə ifadə edə bilmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində Aşıq Hüseyn Şəmkirli (1811-1891) gözəl təcnisləri ilə yanaşı, üçbaşlı cığalı təcnisin də ilk nümunəsini yaratmışdır. Təcnisin hər bəndində misraların sayı dörd olduğu halda, Aşıq Hüseyn birinci bənddə misraların sayını altı, son bəndlərdə isə beş misra etmişdir.

Belə ki, birinci bənd iki yerə bölünür, ilk üç misradan sonra cığa gəlir, son üç misra bəndi tamamlayır. İlk misrada cığadan yuxarıda üç misra qaldığı üçün təcnisin bu növünə “Üçbaşlı təcnis” deyilir. Məsələn, təcnisin bir bəndini misal gətirək:

İbtida əlifdən dərsim alanda,  
Göstərdilər mana nə qarə yaxşı.  
Oxudum dərsimi hər ayə, qərəz,  
Yox aşıq hər ayinə,  
Xalların hərayi nə?  
Aşıq Söyün nə dedi,  
Dost yetdi hərayinə?  
Görsə canım bəyənəmz hər ayinə,  
Səyrəqib geyinsin nə qarə yaxşı,  
Nələsi yetişsin haraya qərəz.

Göyçəli Aşıq Musa (1909-1948) gəraylı və qoşma şeir janrları ilə yanaşı, təcnis və cığalı-təcnis nümunələri yaratmış, dərin hörmət qazanmışdır:

Vaxt dolandı, gəldi keçdi zamana,  
Niyə əl çəkmədin, a yara mənnən?!  
Nə əcəl gəlmədi, yetmişəm cana,  
Nə xəbər getmədi, a yara mənnən.

Can deyən Fərhaddı, Şirin də hanı?,  
Ləblərim də söylər şirin dəhanı,  
Gəlibdir ləblərin şirin dəhanı,  
Görmüşəm ləzzətin a yar əminnən.

Təəssüflər olsun ki, Aşıq Musanın zəngin ədəbi irsi toplanmamışdır.

Aşıq Ələsgərin (1821-1926) zəngin ədəbi irsi aşıq poeziyasının və XIX əsrdə təcnis yaradıcılığında ülvə zirvəyə yüksəlmiş, ustad sənətkara ümumxalq hörməti və məhəbbəti qazandırmışdır.

Aşıq Ələsgər dodaqdəyməz təcnislərin ən gözəl nümunələrini yaratmış, sənətin zirvəsinə yüksəlmiş və “Çata-çat” dodaqdəyməz təcnisində demişdir:

El yeridi, yalqız qaldın səhrada,  
Çək şütürün, çal çatığın, çata-çat!  
Hərcayılar səni saldı irağa,  
Həsərət əlin yar əlinə çata-çat!

Qışda dağlar ağ geyinər, yaz qara,  
Sağ dəstinlə ağ kağıza yaz qara.  
Əsər yellər, qəhr eyləyər yaz qara,  
Daşar çaylar, gələr daşlar çata-çat!

Aşıq Ələsgər cığalı təcnisində dərin mənə verir:

Əziz-cani-dil, eyni dirəxşan,  
Yazırsan risalə nə yaxşı-yaxşı.  
Qarşıda nə yaxşı,  
Ləhcəm gəlir nə yaxşı.  
Canan candan əzizdir,  
Nə Leylidir, nə Yaxşı.  
Dil deyir: cananın sadağası can,  
Cananı da deyir: nə yaxşı-yaxşı!

Ustad Aşıq Ələsgər təcnisin navotoru olmuş, nadir sənət inciləri yaratmış, Azərbaycan ədəbiyyatında təcnis janrını zənginləşdirmişdir.

Aşıq Ələsgər gözəl müstəzad təcnis, yəni “Ayaqlı təcnis” və “İkibaşlı” təcnis də yaratmışdır.

Aşıq gərək bu meydanda bir qala,  
Eşq ocağın bir ətəklə, bir qala!  
Əlsəgərdir Xeybər kimi bir qala,  
Bacara bilməzsən, danışma əbəs,  
Dur yerində pəs!

Aşıq Ələsgərin “Bax-bax” rədifli təcnisi çox dəyərlidir:

Gözüm sağ, səhər çağı,  
Geyək ağı, gəzək bağı;  
Könül sevdi bu damağı,  
Qaymağa, həm yağa bax-bax!..<sup>1</sup>

XIX əsrdə təcnis yaradıcılığında Aşıq Ələsgər zirvəsinin parlaq və mənalı olduğu təhlildə aydın bədii ifadəsini göstərdi.

Aşıq Ələsgərin zəngin irsindən bəhrələnən yaradıcı aşıqlar faydalı sənət inciləri yaratmışlar. Ağdabanlı Qurban yaradıcılığı zəngindir. Onun yaradıb təşkil etdiyi “Qurban bulağı” məclisi öz dövrünə görə mütərəqqi bir hadisə olmuş, yaradıcı aşıqları elmə, savada bağlamış, daha mükəmməl sənət əsərləri yaratmaları üçün məsuliyyətlərini artırmışdır.

---

<sup>1</sup> Aşıq Ələsgər. (Tərtib edənlər: Ə.Axundov, M.H.Təhmasib), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı 1963, səh 226

Aşıq Ələsgərin təsiri ilə “Qurban bulağı” məclisi Ağdabanlı Qurban kimi görkəmli təcnis ustaları yetişdirmiş, Göyçə və Kəlbəcər aşığıları çox inkişaf etmişlər.

Ağdabanlı Qurban qoşmalarında olduğu kimi, təcnislərində də fikrini oxucuya çatdırır, ona gözəl təsir bağışlayır:

Tərlandı baxışın, gözün can alan,  
De çək qaynağına, di darə məni.  
Hərdən şölələnir o gül camalın,  
Tel deyir şənəyə: di darə məni.

Zülflərintək olmaz əqrəb, nə də mar,  
Çalmaq üçün yoxlayırsan nə damar?  
Qaşqabaqdan zəhər deyil, nə damar?  
Öldür, qoyma həsrət didarə məni.

Yar, gərdənin ər-ər kimi minalə,  
Bülbülə gül neylər olsa min alə,  
Bir canım var qəməzən istər min alə,  
Qurbanam, çəkdirmə di darə məni.<sup>1</sup>

Ağdabanlı Qurban deyir ki, gözəlin bədəni şax minə kimidir. Bülbülə gül heç nə etməz, min

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığıları və el şairləri.(Tərtib edəni Ə.Axundov), II cild.  
“Elm” nəşriyyatı, Bakı 1983, səh 53

ala çəksə və dilə tutsa da. Qurbani gözələ deyir ki, məni di darə, yəni dar ağacına çəksən də mən sənə qurbanam. O, gözəli ürəkdən sevir, bütün varlığı ilə ona vurulmuş, aşiq olmuşdur.

Padarlı Abdulla XIX əsrdə yaşamış, Tufarqanlı Abbasın ədəbi irsindən çox gözəl bəhrələnmişdir. Padarlı Abdullanın təcni sləri maraqlıdır. O, “Bax” adlı təcni sındə deyir:

Gəştə çıxıb süsən, sünbül dərin də,  
Gül üzünə inci düzmüş tər in də,  
Kəlbin olub bağlanmışam dərin də,  
İnanmırsan, sal boynuna qara bax.

Görün, dövr an bizi aya tən eylər,  
Alim olan oxur, aya tən eylər.  
Münəvvər camalın aya tən eylər,  
Ağ sinən istisna qılar qara, bax! <sup>1</sup>

Cinaslardan istifadə yolu ilə bədii lövhə yaradan Padarlı Abdulla deyir ki, gözəlin sinəsi qardan ağdır, bədəni aya meydan oxuyur, ona naz satır. Bu bədii lövhə tərbiyəvi və estetik mahiyyətlidir.

---

<sup>1</sup> Azərbaycan aşığıları və el şairləri. (Tərtib edən i: Ə. Axundov), II cild. “Elm” nəşriyyatı, Bakı, 1983, səh 66

Aşıq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Molla Cümə (1854-1920) aşıq şeirinin bütün janrlarında şeirlər yazmış, iyirmidən artıq təcnis yazmışdır. Onun təcnislərindən nümunələrə diqqət yetirək:

Tək gəldin cahana, didarı göyçək,  
Dəndanı yaqutsan, ləlsən, ay, ay.  
Sınəndə iylənir ətirli çiçək,  
Nərgizsən, narıncsan, lələsən, ay, ay.

Bahar oldu, düşdü ahu-fəryada,  
Həsərsən lələ tək yüzə sən, bülbül.  
Ya gərək canını salasan oda,  
Ya gərək əlini yüzəsən, bülbül.

Molla Cümə necə dözsün bu dağa,  
Bu sitəmə, bu düyünə, bu dağa,  
Məcnun edib saldın məni bu dağa,  
Ha gəzirəm eniş, yoxuş, düz, dərə.

Molla Cümənin zəngin ədəbi irsi tərbiyəvi mahiyyətlidir.

Xəstə Qasımdan və Aşıq Ələsgərdən sonra Zödlü Abdulla (1858-1943) ardıcıl olaraq gözəl təcnislər yaratmış, Azərbaycan Aşıq poeziyasında möhtəşəm təcnis binalarının memarları

sırasında dayanmış və xalqın hörmətini qazanmışdır.

Zodlu Abdullaya “Leyli niyə azdı?” təcnişi mahir təcniş ustası kimi şöhrət qazanmışdır:

Бищудя доландым, яфсая эяздим,  
Жаным дост йолунда Лейли нийазды.  
Етибар кясилиб, илгар позулуб,  
Яввялки мящяббят Лейли, нийя азды?

Гямяр ган аьлады, нештяр йериди,  
Йарам сызылдайыр нештяр йериди,  
Лейлинин голуна нештяр йериди,  
Мяжнун ганы чюлдя Лейлини йазды.

Aşıq yaradıcılığında təcniş ustası kimi tanınan Zodlu Abdullanın təcnişləri memar əlindən çıxmış abidəni xatırladır.

Zodlu Abdulla “Yad qız ağı gəzər” təcnişində deyir:

İldə zikr eyləyən sinaya gələr,  
Ayaqdan can çıxar, sinaya gələr.  
Əzrayıl qeyznən sinaya gələr,  
Yığılan qəssallar, yad ağı gəzər.

Deməli, insanın ölümü ayaqdan başlayır. Əvvəlcə ayaq soyuyur, sonra da bədən soyumağa başlayır. Əzrayıl sinaya çatanda həyat tamamlanır. Qəssallar, yəni yuyucular gəlirlər, bir nəfər su tökür, bir nəfər də yuyur.

Təcnislər omonimlərdən, cinas sözlərdən ibarətdir. Aşıqlar bəzən qıfılbənd əvəzinə təcnislə bir-birini imtahana çəkirlər. Təcnis diliminin incəliklərini, çoxmənalı, çoxhecalı olduğunu göstərir. Buna görə də fitri istedadlı sənətkar da dərin müəllimə və biliyə malik olmalıdır.

Zodlu Abdulla şeirin məna və forma gözəlliyini qorumuş və aydın cinaslar yaratmış, məzmun gözəlliyinə və fikir yeniliyinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Zodlu Abdulla möhtəşəm təcnis binalarının memarlarından biri olmuş, həmişə sevilmiş və dərin hörmət qazanmışdır.

Aşıq Hüseyn Bozalqanlı (1864-1941), Tifl Əsəd (1874-1951) və Seyfəli Aşıq Pənahın (1876-1921) yaradıcılığında təcnis səmərəli yer tutur. Ona görə ki, bu görkəmli sənətkarlar gözəl təcnis inciləri yaratmış, oxuculara ərməğan vermişlər.

Aşıq Hüseyn Bozalqanlı Azərbaycan dilinin söz imkanlarından gözəl bəhrələnmiş, faydalı təcnislər yaratmışdır.

Гяввас олдум, дярйалар да дяринди,  
Дярд якмишям, бар эятирир, дяр инди.  
Мяним мящяббятим сяня дяринди,  
Сянинки эюрцнцр ай цздян-цздян.

Явяз олмаз тязя доьмуш ай сяня,  
Лейла дедим, Мяжнун олдум, ай сяня,  
Истайирям бир сярини яйсяня,  
Щясрятам, гой юпцм, ай цздян-цздян.

Tifil Əsəd cıǵalı təcnisin gözəl nümunə-  
lərini yaratmışdır. Onun təcnislərinə diqqət yeti-  
rək:

Eşidib bilənlər, arif olanlar,  
İnsan neçə şeydə eyləməzmi, uff?!

Bir tayfa görəndə, xəbər alanda,  
Cavabın verəndə eyləməzmi, uff?!

Hərdən xəyallanan olar bir təhər,  
Ah çəkər ürəkdən, ay eylər, of, of! və i.ə.<sup>1</sup>

Məsələ bundadır ki, aşiq ifa zamanı bu  
“uff”ları xüsusi ahənglə, xüsusi nəfəs çəkmək  
yolu ilə deyir, daha doğrusu demir, nəfəs çəkmə  
ilə ifa edir.

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı, Ozan-aşiq sənətinin nəzəri məsələləri,  
Bakı, “Ozan”, 2002, səh 38

Tifil Əsəd cığalı tənisin də mükəmməl nümunələrini yaratmışdır. Heç yerdə çap olunmadığı üçün Tifil Əsədin gözəl cinaslarla qurulmuş, hər kəsə nümunə ola biləcək cığalı tənisini burada olduğu kimi veririk:

Ala gözlüm dərddə giriftar oldum,  
Dərddə dərman, ya səndədir, ya məndə.

Aşıq deyər: ya məndə,  
Gözüm qaldı Yaməndə,  
Ləl üstündə həmayıl,  
İşiq salır Yaməndə.

Dedim: gözəl, məni qoyma Yaməndə,  
Dedi: təqsir ya səndədir, ya məndə.

Eşq ucundan mən də oldum ya dəli,  
Görən deyər: ya divanə, ya dəli.

Aşıq deyər: ya dəli,  
Ya divanə, ya dəli,  
Şirin candan keçərəm,  
Yara dəysə yad əli.

Dedim: gözəl, səndə tutsam yad əli,  
Onda ölüm ya səndədir, ya məndə.

Görən olmaz mənim kimi yananı,  
Nə keçirər, eşq oduna yananı?

Aşıq deyər: yananı,  
Yandırmayın, yananı!

Mərd igidlər gözləyər,  
Ya süfrəni, ya nanı.  
Kim görübdü Əsəd kimi yananı,  
Eşq atəşi ya səndədir, ya məndə.

Göstərilən nümunədə Tifl Əsədin istedadlı  
təcnis ustası olduğunu və hörmətli sənətkar kimi  
şöhrət qazandığını təsdiqləyir.

Azərbaycan ədəbiyyatında ustad sənətkar-  
lardan biri olan Seyfəli Aşıq Pənah cığalı gedər-  
gəlməz təcnisin ilk nümunəsini yaratmışdır:

Saqinin dəstindən piyaləsini,  
Aldım şərbətini nuş eylədim uff!  
Gözəl bir piyalə tutub dəstində,  
İçən zamanında ay eylər, of,of!

Seyfəli Aşıq Pənahın bu təcnisini tam  
veririk:

Çəp telləri, çəp sərində, çəp yarın,  
Çəp düzülüb, çəp saçları çəpa-çəp.  
Çəp buxağı, çəp ləbləri, çəp dişi,  
Çəp çəkilib, çəp qaşları çəpa-çəp.

Çəp bəradər, çəp sözləri, çəp demə,  
Çəp mən eylər, çəp deyil ki, çəp demə,  
Çəp ustadlar, çəp deməyib çəp demə,  
Çəp tapıblar çəp daşları çəpa-çəp.

Çəp olacaq, Pənah deyər: çəp oğlu,  
Çəp atası, çəp anası, çəp oğlu,  
Çəp pis gündən, çəp qurtarmaz, çəp oğlu,  
Çəp nütfəsi, çəp işləri çəpa-çəp.

XIX əsrdə aşiq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatda tənris probleminin şərhində Varxiyanlı Aşiq Məhəmməd, Mücrüm Kərim, Məhəmməd bəy Aşiq, Məlikballı Qurban, Qızılvəngli Aşiq Alı, Şəmkirli Aşiq Hüseyn, Aşiq Musa və başqalarının yaradıcılığında tənrisdən istifadə olunmasının qısa şərhini göstərdi ki, onlar müdrik, nadir tənris inciləri yazıb yaratmışlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada tənrisin inkişaf tarixi” adlı elmi-nəzəri monoqrafiyasının üçüncü fəslə “XIX-XX əsrlərdə tənris yaradıcılığı” adlanır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu fəsildə Aşiq Şəmşir, Növrəs İman, Əli Bimar, Aşiq Həmayıl yaradıcılığında tənris nümunələrinin elmi-nəzəri şərhini verib ümumiləşdirir. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının həmin sənətkarların tənrislərindən verdiyi nümunələr və onların elmlilik prinsipi əsasında təhlili səmərəlidir. Ona görə ki, problemi tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında təhlil etmişdir.

Azərbaycan aşığı yaradıcılığının görkəmli nümayəndəsi Aşıq Şəmşir (1893-1980) təcnisin gözəl nümunələrini yaratmışdır.

Aşıq Şəmşir Azərbaycan dilinin əlvan, təsirli boyalarından, Azərbaycan bayatılarındakı zəngin cinaslardan məharətlə istifadə etmiş, bu problemin həllinə məsuliyyətli yanaşmış, tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli təcnislər yaratmış, ədəbiyyatımızın zənginləşdirilməsində səmərəli əməyini əsirgəməmişdir.

Aşıq Şəmşirin təcnislərindən bu nümunə oxucuya təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik təsir göstərir:

Gül gülü çağırır, çiçək çiçəyi,  
Topla yasəməndən yara, dər indi.  
Fərhad qayalarda Şirin eşqinə,  
Çapardı daşlardan yara dər indi.

Çox çətindir ölüm adı, qan adı,  
Səməndərin odda yandı qanadı,  
Yetişməmiş neştər vurdu qanadı,  
Təbibim nəşidir, yara dərindir.

Yolum uzaq, mən piyada, yar atdı,  
Müjgan oxun sinəm üstə yar atdı,

Şəmşiri yaradan bir yol yaratdı,  
Birdəmi təzədən yaradar indi?!<sup>1</sup>

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı 2008-ci ildə “Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət” adlı monoqrafiyasını çap etdirib oxuculara faydalı ərməğan vermiş, onların hörmətini qazanmışdır.

Aşıq Şəmşir cinas-bayatılara yaxşı bələd olduğundan təcnis binalarını asanlıqla və mükəmməl qura bilir. Ən maraqlısı odur ki, hər təcnisində bir mətləb işıq üzü görür. “Məni” adlı təcnisində bizim üçün yenilik olan bir misra var: “Sən çiçəkdə şirin balsan, mən - arı”:

Şəmşirəm, sevirəm mərdi, mən əri,  
Gözləyirəm namus, qeyrət, mən arı.  
Sən çiçəkdə şirin balsan, mən – arı,  
Qondur yanağına, ya xala məni.

Aşağıdakı “Yaralı dağlar” təcnisində dağla, maralla əlaqədar təbii bir lövhə yaradır:

---

<sup>1</sup> Aşıq Şəmşir, Bakı, 1959, səh 124. Sədnik Paşa Pirsultanlı, “Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət”, Bakı, “Təknur”, 2008, səh 115-116

Yaxşı saxla, qaçıb ovçu əlindən,  
Sənə bir maralım yaralı, dağlar.  
Təbib hanı, gəlib eləsin dərman,  
Sızıldar, ah çəkər yaralı dağlar.

Aşıq Şəmşir gözəlləri təsvir və tərənnüm etməkdən usanmır. O bilir ki, ürəyində məhəbbət odu olmayan şair yazıb-yarada bilməz. Onun şeirlərinin ilham mənbəyi el gözəlləridir. Onları görüb eşqə düşməmək olmaz. O yazır:

Qaşın qələm, boyun tərən təhəri,  
Dedim gözəllikdə beləsən, gözəl.  
Məhəbbət eşqinə düşəndən bəri,  
Mənəm yarpaq kimi bil əsən, gözəl.

Aşıq Şəmşir təzadlı bir tənqis yaradır. Tənqisin mövzusu və bu mövzunun bədii cəhətdən həlli mütləq elmi-nəzəri şəkildə aparılmalıdır:

Bir barı çəkmişəm sözdən, şeirdən,  
Köməkdər ol, qoyma qala yarımçıq!  
Görüm deyərsənmi başa çatmasın,  
Qıyarsanmı belə qala – yarımçıq?

Aşıq Şəmşir cinaslı bayatı-bağlamalarını və qoşma şəkilli qıfılbaşını da məharətlə yaradır.

Biz bundan əvvəl Sarı Aşığın və Aşıq Şəmşirin açılmamış bayatı-bağlamalarından nümunələr vermişik. Eyni zamanda, Xəstə Qasım və Aşıq Ələsgər kimi Aşıq Şəmşir də öz kitabında açılmamış qıfılbəndlər vermişdir. Mən onun açılmamış 5 bəndlik təcnis-qıfılbəndindən üç bəndini nümunə verirəm:

İki min gülü var iki kök üstə,  
Altından biri sər-beş arasında.  
Sən kamil aşıqsan, gəl öyrət məni,  
Qalmışam bu çətin iş arasında.

Doxsan dörd min səcdə qılır birinə,  
Otuz mini ikram edir pirinə,  
On ikisi tac qoyubdur sərinə,  
Altısı gəşt edir qaş arasında.

Kəndim Ağdabandır, yaylağım Murov,  
Sözümdə məharət, qılıncımda sov!  
Şəmşir bu şikarda tapıbdır bir ov,  
Bir milyard iki yüz yaş arasında.

Göstərilən nümunələr və aparılan təhlil Aşıq Şəmşirin görkəmli təcnis ustası olduğunu təsdiqləyir.

Növrəs İman (1903-1933) təcnis yaradıcılığında müasirlərindən xeyli önə keçmiş və təcnisin qıfərbənd nümunəsini yaratmışdır. Xəstə Qasımın açılmamış qıfərbəndlərinə açar salan, müəmmalı qıfərbəndlərinə cavab yazan Növrəs İman Xəstə Qasımın təcnis yaradıcılığına da böyük diqqət yetirmiş, yeni təcnis binaları ucaltmış, hələ üstəlik təcnisin qıfərbənd kimi çətin növünü də yarada bilmişdir. Onun “İndi” rədifli təcnis-qıfərbəndi əvəzsiz sənət incisidir:

İki şeş fəslində tifli büstanam,  
Altıda yox atam, nə anam indi.  
On ikidə yetişmiş bağ-bostanam,  
On üçdə yox barım, nə danam indi.

Иман, ешгин ня аз вериб, ня аз алар,  
Жан дярдя эяляндя титряр язалар,  
Дост йад олса мящяббятляр азалар,  
Галмаз сел йериндя, ня дя ням инди.

Kəlbəcər aşiq mühitində el şairi Əli Bimar (1906-1948) təcnis yaradıcısı kimi tanınır. Onun təcnislərinin də özünəməxsus gözəllikləri vardır. Onun təcnislərində məna dərinliyi xalq hikməti özünə geniş yer almışdır.

Əli Bimar (1904-1952) təcnislərində ona qədər işlənməmiş orijinal cinaslar yaradır.

Бимар тяжнис йарадыжылыында чох иряли эетмиш вя уstad сяняткарларла бир сырада дайанмаг щаггы газанмышдыр.

Яли Бимар ики мянбядян: уstad ашыгларын гойуб эетдикляри ядыби ирсдян вя халг йарадыжылыы хязинясиндян бящрялянмишдир. Бу сябябдян дя онун шеирляриндя хялгилик чох эцжлцдцр:

Ax deyərsən, vay deyərsən bir zaman,  
Keçən günlər daha düşməz birdə ələ.  
Səd heyif cavanlıq, aman, əl aman,  
Buraxmaram yaxan keçsə, birdə ələ.

Aqıl kəslər bu dünyadan kam alı,  
Ağlı kəmlər haqdan payın kəm alı,  
Kamil usta cəm eyləsə kamalı,  
Lazım gəlmir, yüz düşünə, bir dələ.

Bimar Əli insanlıqda bir üzdü,  
Qəm bəhrində bir çalxandı, bir üzdü,  
Mən görmədim namərdlərdə bir üzdü,  
Ara, axtar, sən onları birdə ələ.

Daşkəsənli şair Cavad Bayram oğlu Hüseynov (1898-1969), elatda usta sənətkar kimi tanınmaqdadır. O, aşiq şeirinin bütün janrlarında qələmini sınamış və istəyinə müvəffəq olmuşdur. Onun dodaqdəyməz təcnislərini aşıqlar yüksək qiymətləndirirlər.

Aşağıda “A, sərin yellər” dodaqdəyməz təcnisini nümunə veririk:

Səhər-səhər əsdin səhər çağları,  
Seyr eylə dağları a, sərin yellər.  
    Aşiq deyər a, yellər,  
    Nə sərinsən a, yellər,  
    Səhralarda sərəsər  
    Seyr eylərsən a yellər.  
Yaz gəzərsən yaylaqları, dağları,  
Sərin dalğalısən a, sərin yellər.

Yarda seyr eyləyir, səhər sərindi  
Sərin yollar, sərin çaylar sərindi.  
    Aşiq deyər sərindi,  
    Lalə, nərgiz sər indi,  
    Sərin yollar, yaylaqlar,  
    Sər qayalar sərindi.  
Qış gələndə, dağlar qardı sərindi.  
Yayda nə şirinsən a, sərin yellər.

Şair Cavad səni istər sədaqət  
İnan dildə zikr eyləyər sədaqət.  
Aşıq deyər sədaqət  
Ad qazanar sədaqət  
Eldə sina yaxşını  
İgidlərdə sədaqət.  
İnsan gedər yenə qalar sədaqət  
Həyat əsərisən a, sər in yellər.

Ustad aşığılarımızdan biri də Morullu Tey-  
murdur. “O qabaqda gələn kimdir” adlı garaylısı  
ilə məşhur olan, çox sayda qoşmalar yazıb-  
yaradan aşiq Teymur ara-sıra təcnis yaradı-  
cılığına da müraciət etmişdir. O, “Bala da” adlı  
təcnisinin möhür bəndində deyir:

Aşıq Teymur eşq oduna qalana,  
Can deyərəm dost qayğına qalana.  
Mən gedirəm sən sağlıqla qal, ana  
Ana üçün dərddir-qəmdir bala da.

Şair Cavad Bayram oğlu Hüseynov məsu-  
liyyətli sənətkar olmuş, gözəl əsərlər yarat-  
mışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Xəstə Bay-  
raməli təcnis ustası kimi gözəl təcnislər yarat-

mişdır. Onun təcnislərindən bir neçə nümunə verməyi lazım bildik.

Xəstə Bayraməli “Mərdana” təcnisində halal süddən söhbət açır:

Əzəl gündən baxdım halal südə mən,  
Axır gələr, boya çatar südəmən,  
Halal olar, halal kəsdən süd əmən,  
Ömrü boyu yaxşı saxlar mərd-ana.<sup>1</sup>

Şair halal süd əməmə baxır, halal süd əmənin boya çatdığını görür, bu nəticəyə gəlir ki: “Halal olar, halal kəsdən süd əmən”.

“Halala dedim” təcnisində oxuyuruq:

Canı yanan silər eynim yaşını,  
Xub zənənlər həyasından yaşını,  
Bayraməli keçirməmiş yaşını,  
O da ürcah ola halala, - dedim.

Xəstə Bayraməlinin poetik dili çox sadə, əlvan və axıcıdır. O, təcnisləri elə anlaşıqlı bir dildə yaradır.

---

<sup>1</sup> Xəstə Bayraməli “Mən ulu Göyçənin şair oğluyam”, (toplayanı və tərtib edəni Maşallah Xudubəyli), Bakı, “Nərgiz” nəşriyyatı, 2008, səh 71

Xəstə Bayraməli iki cığalı təcnis nümunəsi də düzüb qoşmuşdur. İndi də “Var” adlı təcnisindən bir bədii parçanı örnək veririk:

Arıfsənsə, söylə sözün sağıni,  
Yaxşı kəlam gəzən, yaxşı bəndə var.  
Aşiqəm yaxşı bəndə,  
Su gələr yaxşı bəndə,  
Yamana üz tutmasın,  
Yaxşı kəs, yaxşı bəndə,  
Əgər xırda çaysan, çox da kükrəmə,  
Əgər dəryasansa, yaxşı bəndə var.

Xəstə Bayraməli qoşma və gəraylılarında olduğu kimi, təcnislərində də sözün mənə dərinliyinə, məntiqi nəticəsinə xüsusi əhəmiyyət verir, gözəl sənət əsərləri yaradır.

El şairi kimi hörmət qazanan şair Yadigar Tahir əslən Dərələyəzdəndir. Ancaq bir müddət Kəlbəcərdə və sonra Gəncədə yaşamışdır.

El şairi Yadigar Tahirin qoşmaları aşıqların dilinin əzbəri olmuş, həmişə toylarda oxunmuşdur. Onun doqquz təcnişi vardır:

Yadigaram, sinəm oldu dağdağan,  
Dənə verər, çiçəkləməz dağdağan,

Axıdaram gözlərimdən dağdağan,  
Dostlar, düşdüm bax, mən belə kökə hey!<sup>1</sup>

Yadigar Tahir “Qartal” təcnisində belə bir  
mənalı beyt işlədir:

Şeşələnər bayquş ilə sağsağan,  
Qəzanın toruna düşən qartalə.

Digər təcnisində deyir:

Yenə uşaqlığım düşdü yadıma,  
Nənəm bişirərdi mənə kökə hey!  
Deməliyəm qohumuma, yadıma-  
Qız nəsilə, oğul çəkər kökə hey!

Çobana bax, quzu salır o küzə,  
Bir dəryadan nə götürər o küzə?  
Cütcü babam “ho-ho” dedi öküzə,  
Xışı gedib ilişəndə kökə hey!

Azərbaycanın XIX əsrdə yaşamış qadın  
aşuqlarından Maralyanlı Pəri, Kəlbəcərli Aşıq  
Bəsti gözəl gəraylılar və qoşmalar düzüb qoş-  
duqları halda, onların yaradıcılığında təcni  
qoşmalar qədər dərin iz salmamışdır.

---

<sup>1</sup> Yadigar Tahir Bəxtiyari. Gəncə, 2006, səh 118

Lakin eyni əsrdə yaşamış Aşıq Həmayıl mükəmməl bir təcnis qoyub getmişdir. Həmin təcnis “Həmayıl” dastanından qopub qalmış bir yarpaqdır.

Məlumdur ki, Aşıq Həmayılın dillər əzbəri olan “Gəlmədin” adlı beş bəndlik qoşması həm xanəndələrin, həm də aşıqların repertuarına daxil olmuş qiymətli bir sənət incisidir. Qoşmanın bədii dəyərini, məhəbbət abidəsi olmasını nəzərə alaraq həmin qoşmanı burada bütövlüklə veririk:

Ямим оьлу, мяндян щеч утанмадын?  
Цч ай кечди, бир йайлаа эялмядин.  
Йцз мин жяфа иля кюч ейлядим мян,  
Ордан ендим Аьбулаа, эялмядин.

Демядин: даьдадыр бир сярвиназым,  
Бир бяйаз синялим, бир аь боьазым.  
Ай гара тярланым, мяним шашьбазым,  
Шикар цчцн сян овлаа эялмядин.

Мян сяни истярдим щамыдан язиз,  
Мян сянин йанында олдум бир кяниз.  
Ятри-жан бяслядим эцллярдян тямиз,  
Бцлбцл олуб гохламаа эялмядин.

Варлылар йарыйла чякдиляр ляззят,  
Сян йада дцшдцкжя мян чякдим  
щясрят.  
Нийя бея етдин, ай эядя хислят?  
Шамама дярмяйя таба эялмядин.

Мяним адым Щямайылдыр, щямайа,  
Синям бянзяр щям улдуза, щям айа.  
Мяня вядя вердин эяллям бир айа,  
Баьландын арана, даба эялмядин.<sup>1</sup>

Filologiya elmləri doktoru, professor Səd-nik Paşa Pirsultanlı tədqiqat monoqrafiyasının dördüncü fəslində “Müasirlərimizin yaradıcılığında təcnis” probleminin elmi-nəzəri şərhini verir.

Şah İsmayıl Xətəidən bəri başlamış və inkişaf etmiş təcnis yaradıcılığının inkişafını və parlaq zirvələrə yüksəlməsini ədəbiyyatşünaslar göstərmişlər. Bu sahədə mükəmməl tədqiqat əsərləri yazılmışdır.

Kəlbəcərli Aşıq Allahverdi Qəmkeş, Bəhmən Vətənoğlu, Əlqayıt, Həsən Göyçəli, İmam

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşayev, “Aşıq Həmayıl”, “Azərbaycan qadını” jurnalı, 1970, № 7, Sədnik Paşa Pirsultanlı, Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar, Gəncə, “Pirsultan”, 2002, səh 161-162

Cəmilli, Aşıq Afiq və başqaları gözəl təcnislər yaratmışlar.

XVI əsrdə, yəni Dirili Qurbanidən bəri bu günə kimi davam edən təcnis aşıq şeirinin inkişafı tədqiq edilmiş, öyrənilmiş, tədqiqat əsərləri çap olunmuşdur.

Bu sənətkarların təcnislərindən nümunələr verməyi faydalı bilirik. Bəhmən Vətənoğlu faydalı təcnislər yaratmışdır:

Гушлар нямя деди башар эяляндя,  
Гарангуш торпагдан йахшы дян алды.  
Кярям Яслисиндя, Фярщад Шириндя,  
Ляля илщамыны Йахшыдан алды.

Йара мяктуб йазар олсан кюнцлсцз,  
Ня ялиня ал гялями, ня дя йаз,  
Ким дцнйада мящяббятсиз йашаса,  
Цряйиндя ня пайыз вар, ня дя йаз!

Демядимми йада демя сиррини,  
Ешг одунун атяши ня, сирри ня...  
Щейран олмаз тябиятин сирриня,  
Надан дуймаз нядиг булуд, ня дайаз.

Унудубдур Бящмян эялир йара дан,  
Инсан юляр дил вурдуьу йарадан,  
Сяни эюзял йарадыбды йарадан,

Щейиф ола камалынды, ня дайаз.<sup>1</sup>

Bəhmənin təcislərinin təhlilə və izaha ehtiyacı yoxdur. Qoşmalarında olduğu kimi, təcislərində də atalar sözlərindən və xalq hikmətlərindən bol-bol, yerli-yerində istifadə edir. Təcnisin son bəndinin son beytində deyilir:

Fərsiz övlad göz dağdır ataya,  
Şüursuzdan nə qalıbdı, nə qala?

Bəhmən Vətənoğlunun aşıqlar tərəfindən əzbərlənmiş, hər məclisdə söylənən bir təcnisini qiymətli nümunə olaraq burada bütöv vermək arzusundayıq. Bu təcnis müasir dövrdə yaranmış təcislərin ən yaxşısı, ən mükəmməlidir. “Ay ana haqqın” adlı bu təcnis şahənə bir əsərdir.

Əl tərpedib bir iş görmək istəsən,  
Gətirmə dilinə, ay ana haqqı.  
Deyilər ki, yoldan gedən yorulmaz,  
Haqqdan uzaq bilmə, ay ana haqqı.

Günahkar üçündür zindan da, dar da,  
Nə etibar olar, o qəlbi darda,  
Yəqindir ki, qalmaz çətində, darda,

---

<sup>1</sup> Bəhmən Vətənoğlu “Allahsız dünya”, Bakı, Gənclik, 1992, səh 31

Hər kim sidqi dillər, ay ana haqqı.

Bəhmən, hörmət bəslə, bir ağır borcdu,  
Bir xəstə dincəlməz, bir ağır borcdu,  
Övladın boynunda bir ağır borcdu,  
Atanın zəhməti, ay ana haqqı.

Göyçənin Qaraqoyunlu kəndindən olan el  
şairi Şıx Aslan (Aslan Şıxıyev) gözəl təcnislər  
yaratmışdır.

Bir bimanam dərdim həddən ziyada,  
Qurtarmaz ey loğman ha qanal, qanal.  
Canım sadağadır, arifim, sana,  
Mətləbdən mətləbi ha qanal, qanal.

Birinci bənddə məlum bir həqiqətdən söhbət  
açılır. Bəzən yazın əvvəlində xəstə adamların  
başından qan alırlar ki, sağalsın. Şair bildirir ki,  
loğman, nə qədər qan alırsan al, mən sağalan  
deyiləm. O, öz canını o adama sadağa edir ki, o,  
hər sözü, hər mətləbi qanır, başa düşür:

Suvar olnan ata, suvar yerində,  
Danışınan mərdanə suvar yerində,  
Qurtarmaz dəryalar su var yerində,  
Çəkilsə üstündə ha qanal, qanal.

Biçarə Aslana ol bir ata sən,  
Namussuzu daldan-dala atasan,  
Düşməninini yeri gəldi atasan,  
Keçirmə vaxtını ha qanal, qanal.

Növrəs İmanın bacısı oğlu, el şairi İsmixanın yetmişinci illərdə Göyçədə “Yaxşı ya da mən” cığalı təcnişi çox geniş yayılır. Bu təcniş aşiq yaradıcılığında gözəl abidədir. Göyçənin Ağkilsə kəndində anadan olmuş İsmixanın bu təcnişində Tikmədaşlı Xəstə Qasımın cəsarəti duyulur:

Bəd qohuma sir söylədim car oldu,  
Açdım ürəyimi yaxşı yada mən.  
Yox aşiq yaxşıda var,  
Pisdə var, yaxşıda var,  
Pis qohumdan yaxşıdı,  
Qapında yaxşı davar.  
Qohum var ki, qazıb atır yolumu,  
Nədən xoş gəlirəm yaxşı yada mən.

Pisə töhmət yazdım, yaxşıya namə,  
Qeyrətin bəllidir, yaxşı yanama,  
Yox aşiq, yaxşı yana,  
Çəkilib yaxşı yana,  
Yaxşı ölsə pis yanmaz,

Pis ölə yaxşı yana.  
Sanma ərəsətdə yaxşı yananam,  
Pisə də yaxşıyam, yaxşıya da mən.  
İsmixanam, dərdim yaradır mənim,  
Soruşmur əhvalım yaradır mənim.  
Yox aşiq yaradır,  
Bağrım, başı yaradır,  
Min bəlaya düşmüşəm,  
Unudubdur yar adı.  
Ölürəm dilimdə yaradı mənim,  
Yetim dərdli olar, dərdim yada mən.

Yazılı ədəbiyyatın nümayəndəsi şair Məmməd Aslan bütün varlığı ilə xalq yaradıcılığına bağlı tədqiqatçı-şairdir. O, gözəl təcnislər də yaradır:

Gün batanda yem axtarar yarasa,  
Qızılquş şikara o başdan çıxar.  
Hər gün bi xilqətdə qalmayır dünya,  
Bu baş zülmət çökər, o baş dan çıxar.

Dad dünyanın bişmişindən, çiyindən,  
Seç qartal səsini bil cik-ciyindən,  
Bir baş fır bağlasa əyər çiyindən,  
Nə pislilik istəsən, o başdan çıxar.

Dünya pay-puşt olub, gediş birdəndi,

Gəliş uzun çəkir, gediş birdəndi,  
Dünya dəyirmandı Məmməd bir dəndi,  
Bu başdan düşməmiş o başdan çıxar.  
Alqayıt faydalı təcnisin yaratmışdır:

Vətən diləmişdim, sən isə fələk,  
Bir yazdın qürbətə bir də yaz məni.  
Ya qismət sahilə çıxam çıxmayam,  
Bir dərin gözləyir, bir dayaz məni.

Qəmi duymayandan qəm qatarından,  
Qəmsiz qəminə qəm qat arından,  
Siyahı tutsalar qəm qatarından,  
Bir də çək adımı bir də yaz məni.

Əlqayıtam, həsrət qalmışam yara,  
Yaranlar qəbrimi dərindən yara,  
Hicrandan köksümə vurulan yara,  
Bir payız incidər, bir də yaz məni.

Təcnis yaradıcılığında şair Məmməd İlqarın  
təcnisləri maraqlıdır, aşıqların dilinin əzbəridir.  
Onun təcnislərinin forması və məzmunu çox  
gözəl, həm də təsirlidir.

Ay Allah belə də gözəl olarmı?  
Kimdir qələm çəkən, nə gözəl çəkib,  
Üz-üzə, göz-gözə sehrlənmişik,

Nə gözəl əl çəkir, nə göz əl çəkir.

Şəhla gözlüm gözəllikdə bircə sən,  
Bu güllükdə bir mən olum bir də sən,  
Arıya bax, gül üstündə bircə sən,  
Gör gülün nazını nə gözəl çəkir.

Gəl salma Məmmədi gözündən gözəl,  
Gözüm gözmü görüb gözündən gözəl,  
Mən yazıq neyləyim gözümün gözəl,  
Nə bir könül doyub, nə göz əl çəkir.

Təcnis yaradıcılığında Həsən Göyçəli sə-  
mərəli fəailiyyət göstərmiş, gözəl təcnislər  
yaratmışdır:

Yaxşılıq yaxşıdır, yaxşı qanana,  
Yaxşı dolan, yaxşı dayan, yaxşı dur.  
Yaxşılar yaxşıya, yaxşılıq eylər,  
Yaxşı insan yaxşılardan yaxşıdır.

Aşıq Sirac Şəkinin Layisqi kəndindəndir.  
Əlli ildən artıq Gəncədə və Gəncənin ətrafında  
aşıqlıq etmişdir. Təcnis və cığalı təcnis nümu-  
nələri yaratmış Aşıq Sirac Aşıq Molla Cümənin  
nəslindən olduğunu bildirmiş və Molla Cümənin,

Tufarqanlı Abbasın yaradıcılığından bəhrələnmiş, gözəl təcnislər yaratmışdır:

Kimsəm yoxdur, yatan bəxtim oyada,  
Qorxuram ki, dərd sinəmi oya da,  
Sirac sevdi, sənə getdin o yada,  
Qismət imiş haqqdan bu yazı mənə.

Aşıq Sirac yeddi cığalı təcnis yaratmışdır.  
Müasirlərimizdən İmam Cəmilli maraqlı  
təcnislər yaratmışdır. O, “Gözəldən” təcnisində  
yazır:

Nadan oğlu, qürrələnmə, öyünmə,  
Bəxt gətirib zəmin verib gözəldən .  
Ağıl çaşgın dolansa da sər-səri,  
Əl çəkərmə göz gördüyü gözəldən?<sup>1</sup>

Daşkəsənli Aşıq Afiq Sönməz aşıq yaradıcılığı ilə xeyli vaxtdı məşğuldur. O, aşıq şeirinə çox gözəl maraq göstərir, şeirlər yaradır. “Süz mənə” təcnisində deyir:

Yazıq Fərhad sevdin Şirin canı sən,  
Yar yolunda qoydun şirin canı sən,

---

<sup>1</sup> İmam Cəmilli. Qəlbimdə boy atmış çiçək ol, çiçək. Bakı. 2009. səh.141

Bu sönməz Afiqin şirin canısan,  
Məndən ayrı oynama, nə süzmə nə.

Bu Sönməz Afiqin təkcə mənisən,  
Yar mənsiz gəzirsən, tək çəmənini sən,  
Günahkar görmə, gəl təkcə məni sən,  
Bu günahda yarı mənəm, yarı sən.

Aşıq Afiq Sönməz cığalı təcnisdə yarat-  
mışdır:

Sönməz Afiq laçın deyil qarqalar,  
Naşı girsə dəryalarda qərq alar,  
Aşıq deyər qarqalar,  
Silsilədə qar qalar,  
Tərlandı cəngə çıxsə,  
Nə eyləyər qarqalar.  
Hər nə qədər ərşə çıxsə qarqalar,  
Yenə dal deyirlər a dala-dala.

Müasir dövrümüzdə Aşıq Ələsgər öz öncül-  
lüyünü saxlayır. Şifahi poeziyada təcnisin mahir  
yaradıcısı kimi qalır və ön cərgədə dayanır.  
Şifahi poeziyada dodaqdəyməz təcnislərin ilk  
nümunələrini yaradan Aşıq Ələsgər dodaqdəy-

məz divanilərin (zəncirləmələrin) gözəl nümunələrini yaratmışdır:

Əldən getdi ixtiyarın,  
Ah edərsən, gəl deyər;  
Həsərət çəkər ehtidarın,  
Cəhd eylər, istər əsər,  
Ah edərsən, gəl deyər.  
Şindi səni tənzil edər,  
Səd həzarın çətin yetər,  
Ələsgərin dənginə.<sup>1</sup>

Aşıq Ələsgər “Gədə” divanisində:

Səyyad isən seyrə çıxsan,  
Gəşt elə dağlara sən,  
Eşq əhlisən ağlarginan,  
Yetişəsən yara sən.  
Yar həsrəti canda getsin,  
Getsən hər diyara sən,  
Arı tək hey sızılta.  
Şirə çək şandan, gədə!<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Aşıq Ələsgər. Bakı. “Elm” nəşriyyatı, 1973. səh 5

<sup>2</sup> Yenə orada. səh 6

Aparılan təhlil aydın göstərir ki, Göyçə aşiq məktəbinin görkəmli nümayəndəsi Aşiq Ələsgər bütövlükdə aşiq poeziyasının ön cərgəsində dayandığı kimi, tənris yaradıcılığında dodaq-dəyməz tənrislər yaratmaqda Aşiq Ələsgər qartal kimi zirvədə dayanır.

Deməli, Aşiq Ələsgər əbədiyaşar sənətkardır, insanların qəlbində özünə əbədiyaşar abidə qurmuş, yaşamış, yaşayır və əsrlər boyu yaşayacaqdır.

Görkəmli folklorşünas alim, filologiya elmləri doktoru, “Əmək veterani”, “Əməkdar mədəniyyət işçisi”, “Qabaqcıl təhsil işçisi”, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının kitaba yazdığı “Nəticə”ni olduğu kimi veririk, çünki faydalı və əhəmiyyətlidir.

“XVI əsrdə, yəni Dirili Qurbanidən bəri bu günə qədər davam edən tənris aşiq şeirinin şifahi aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada inkişafı qarşılıqlı olaraq izlənilmişdir.

XVII əsrdə Sarı Aşiq gələcək tənris binalarını qurmaq üçün cinas bayatılardan tağ daşları yonmuşdur. Elə həmin əsrdə Tufarqanlı Abbas, onun davamçısı olan Xəstə Qasım (XVII-XVIII) tənris şeir formasına daha çox maraq göstərmiş, tənrisin cığalı tənris şeir formasını yaratmışdılar.

Yeni şeir nümunələrinin yaranması sazın imkanlarını xeyli artırmışdı. Belə ki, sazın biləyinə təcnis pərdəsi bağlanmış, təcnis havası ilə yanaşı cığalı təcnis havası da meydana gəlməyə başlanmışdı. Bu havaların yaranmasına səbəb sinkretik şifahi aşiq poeziyasındakı impravizasiya şərait yaratmışdır.

Lakin təcnis şeirinin inkişafında yazılı poeziya onunla ayaqlaşa bilməmişdi. Qeyd etdiyimiz kimi, yazılı poeziyada M.P.Vaqif yaradıcılığında, Qasım bəy Zakir, Nəbatı və digər sənətkarların poeziyasında qoşma şeiri ilə yanaşı, təcnis nümunələri də boy vermişdi.

Aşiq poeziyası bilavasitə ifaçılıqla bağlı olduğundan, ifaçılıq repertuarına daxil olmuş, aralarında böyük ünsiyyət yaranmışdı. Əlbəttə, yazılı poeziyadakı təcnislər bu imkana malik olmamışdır.

Vaqif, Zakir və Nəbatı yaradıcılığı çox zəngin və rəngarəngdir, çünki bu sənətkarlar nadir sənət inciləri yaratmışlar. Ancaq bu görkəmli sənətkarların yaradıcılıqlarında mövcud olan təcnislər arasında cığalı təcnis nümunələri yoxdur.

Çünki şifahi poeziyada yaranan şeirlər daha işləkdir. O aşığın ki, ifaçılığında kök və pərdələrin əlaqəsi yaranır, şeirlə musiqi melo-

diyası arasında da vəhdət yaranır. Qanunauyğun olaraq yeni şeir formaları yeni musiqi melodiyaalarının yaranmasına səbəb olur.

Yazılı poeziyadakı təcnis şeirləri nadir hallarda saza gəlir, həmin şeirləri aşığılar asanlıqla sazın kök və pərdələrinə, eləcə də oxumaq üslubuna uyğunlaşdırmaqda çətinlik çəkirlər.

Şifahi poeziyada təcnis yaradan sənətkarlar da yazılı poeziyadakı təcnislərə baş vurur, ondan bir qaynaq kimi istifadə edir, dənizdən, deryadan ləli-mərcan seçən kimi cinas qafiyələr tapıb mənimsəyirlər. Yazılı poeziyadakı təcnislər aşığılar üçün tükənməz bir lüğət xəzinəsidir. Bir sözlə, bu xəzinədə sözün qızıl külçəsi toplanmışdır.

XVI əsrdə Qurbani yaradıcılığında ilkin təcnis nümunəsində yaranmış şeir forması özündən sonrakı əsrlərdə yüksələn xətt üzrə inkişaf etmiş, ustad Aşıq Ələsgərin təmsalında özünün yüksək zirvəsinə qədəm qoymuşdur.

İndi XXI əsrdə təcnis şeir janrının onlarla nümayəndəsi yetişmişdir. İndiki müstəqil dövrümüzdə istedadlı sənətkarların yetişməsinə geniş imkan yaradılmış, onların fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilir və inkişafına əsaslı təkan verilir.

XVII əsrdə bayatının, cinaslı bayatının, bağlama bayatının əvəz olunmaz yaradıcısı olan

Sarı Aşığın da onlarla davamçısı meydana çıxmışdır. Məhəmməd bəy Aşıq, Qasım bəy Zakir, Aşıq Pəri, Aşıq Bəsti, Aşıq Həmayıl eyni cinaslı bayatılar yaratmışdılar ki, hər birisi sənət incisidir.

İstər şifahi aşiq poeziyasında, istərsə də yazılı poeziyada cinas bayatılar ayrıca müstəqil janr olaraq öz yolunu davam etdirmiş, yeddi hecalı şeir forması kimi öz müstəqilliyini, müstəqil inkişaf yolunu qorumuşdur.

Eləcə də, on bir hecalı qoşma ölçüsündə olan təcnislər müstəqil öz inkişaf yolunu davam etdirmişdir. Fərqli şəkldə, nadir hallarda divani şəkildə gəraylı şeir formasında da təcnislərə rast gəlinə də onlar müstəsnaqlıq təşkil edir. Təcnislər əsasən on bir heca ölçüsündə olur, onun cığalı və cığasız formaları da mövcuddur.

Cığalı bayatılarda, bayatı bağlamalarda cinaslardan istifadə olunur. Eləcə də, təcnislərdə cinaslardan istifadə olunur. Başqa formada desək cinas onların “inşaat” materiallarıdır.

Lakin cinas bayatı binaları ilə təcnis binaları arasında fərq çox böyükdür. Daha doğrusu onlar bənzərsiz müstəqil şeir formalarıdır, müstəqil şeir janrlarıdır”.

Görkəmli folkorşünas, filologiya elmləri doktoru, mahir pedaqoq və tədqiqatçı, professor

Sədnik Paşa Pirsultanlının 2010-cu ildə yüz əlli beş səhifədən ibarət çap etdirdiyi “Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi” adlı tədqiqat monoqrafiyasında istedadlı alim, mahir müəllim, Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası ətraflı bədii ifadəsini tapır və oxuculara təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər, vətənpərvərlik, əməksevərlik duyğuları aşılayır, həm də müəllifə ümumxalq məhəbbəti qazandırır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnislərin inkişafı tarixi haqqında faydalı ideyası çox səmərəli olmuş, bu sahədə qiymətli əsərlər yazmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi haqqında apardığı səmərəli axtarışlar və yazdığı tədqiqat əsərləri onun elmi-nəzəri ideyasının zənginliyini, səmərəli və faydalı olduğunu təsdiqləyir.

## IX fəsil

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin mahir tədqiqatçısıdır**

Azərbaycan xalqının qədim və zəngin tarixində aşiq sənəti onun mənəvi dünyasına və milli mədəniyyətinə dayaq olmuş, dövrün zülmkarlığına qarşı telli saz davam gətirmiş, cavab vermişdir. Kərəmin, Qəribin, Qurbaninin, Koroğlunun sazında yolunu azmış istismarçı ağalar, bəylər ifşa edilmişdir.

Azərbaycan xalqının ruhundan qidalanmış aşiq sənəti xalqı mənəvi cəhətdən kamilləşdirmişdir. Cəmiyyətə və təbiətə məhəbbətdən yaranmış çoxşaxəli aşiq sənəti insana təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, onun mənəvi aləmini zənginləşdirir.

Görkəmli aşıqlar şeirin möhürbəndində doğulduğu yeri özünə təxəllüs götürür. Məsələn, Dirili Qurbani, Tufarqanlı Abbas, Tikmədaşlı

Xəstə Qasım, Valeh Abdal Gülablı bu baxımdan çox maraqlı və əhəmiyyətlidir.

Görkəmli folklorşünas alimlər H.Araslı, M.H.Təhmasib, M.Seyidov, Ə.Axundov, P.Əfəndiyev, M.Həkimov, V.Əliyev, İ.Ələsgərov, S.Paşayev, Q.Namazov, R.Rüstənzadə, Z.Məmmədov, V.Hacıyev və başqaları aşığı sənəti haqqında faydalı tədqiqat əsərləri yazmışlar.

Həmin folklorşünas alimlərin tədqiqat əsərləri görkəmli sənətkarların əmək fəaliyyətini və yaradıcılıq yolunu, xüsusilə yaratdıqları zəngin ədəbi-bədii irsin məzmun və ideyasını ətraflı təhlil edir.

Aşığı poeziyası insanların qəlbində yurd sevgisi, el qayğısı yaşadır, insanlar ulu ozanlara, ustad aşıqlara dərin hörmət bəsləyirlər. Şöhrətin zirvəsinə yüksələn Tikmədaşlı Xəstə Qasım coşqun aşıqlıq fəaliyyətində özünün heyranlıq doğuran sənət dünyasını yaratmışdır. Onun sənətkarlıq imkanlarının zənginliyi və genişliyi ona dərin hörmət qazandırmışdır.

Mərdliyə, mehribanlığa, dostluğa, qardaşlığa çağırış Tikmədaşlı Xəstə Qasım şeirlərinin əsas motividir. Onun sənətinin hörməti elə və obaya, vətənə və vətəndaşlara möhkəm bağlıdır. Xəstə Qasımın fitri istedadı onun xüsusi mulkiyyəti deyil, elin sərvətidir.

Buna görə də Xəstə Qasım zəngin poeziya yaratmaqla elin sərvətini özünə qaytarır, vətənə və xalqa şərəfli xidmət edir. Sənətkar öz xalqının həmişə cavan duyğularını, arzularını lirikasında canlı tərənnüm edir, ürəkdən-ürəyə ilhamla yol açır, insanların qəlbini pərvazlandırır.

Xəstə Qasımın şeirlərində sənətə məhəbbətlə, vətənə məhəbbət vəhdət təşkil edir, bir-birini tamamlayır. Deməli, Xəstə Qasımın sənət dünyası zəngin və rəngarəngdir, vətənə və xalqa səmərəli xidmət yolundadır. Xəstə Qasımın həyat həqiqətini bədii həqiqətə çevirmək bacarığı çox qüvvətlidir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1975-ci ildə “Xəstə Qasım” kitabını Bakıda nəşr etdirib oxuculara hədiyyə vermişdir.

Folklorşünas alim Sədnik Pirsultanlı səmərəli axtarışlarını davam etdirmiş, 2011-ci ildə Bakıda “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyasını çap etdirmişdir.

Bu monoqrafiya görkəmli aşıq-şair Tikmədaşlı Xəstə Qasımın dövrünü, həyatını, yaradıcılıq yolunu tarixilik, elmilik, pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında ətraflı təhlil edən mükəmməl tədqiqat əsəridir.

Professor Sədnik Pirsultanlının elmi-nəzəri tədqiqat əsəri giriş, dörd fəsil, nəticə və ədəbiyyatdan ibarətdir. Maraqlı cəhətdir ki, müəllif monoqrafiyada Tikmədaşlı Xəstə Qasımın qoşmalarından, deyişmələrindən, təcnislərindən, gəraylılarından, divanilərindən maraqlı nümunələri və “Dağıstan səfəri” əsərini də oxuculara ərməğan etmişdir.

Əməkdar mədəniyyət və qabaqcıl təhsil işçisi, əməkdar müəllim, mahir pedaqoq, professor Sədnik Pirsultanlı altmışdan artıq monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaitinin və yüzlərlə elmi-nəzəri, pedaqoji-metodik məqalənin müəllifidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan Yazıçılar və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. O, iyirmi beş il Gəncəbasar Aşıqlar Birliyinin sədri və Daşkəsən, Kəlbəcər, Goranboy rayon qəzetlərinin redaktoru vəzifəsində səmərəli işləmiş, orden və medallarla təltif edilmişdir.

Professor Sədnik Pirsultanlı monoqrafiyanın “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın həyatı, yaşamı və mühiti” adlı birinci fəslində hadisələrin elmi-nəzəri şərhini azərbaycançılıq ideyasının tələbləri əsasında düzgün vermişdir.

Görkəmli sənətkar Xəstə Qasım XVII əsrin sonu, XVIII əsrin əvvəllərində Tikmədaşda anadan olmuş, Tikmədaş mədrəsəsində mükəmməl

təhsil almış, ərəb və fars dillərini öyrənmiş, şifahi xalq yaradıcılığını və klassik ədəbiyyatı səmərəli mütaliə etmiş, mahir qələmini poeziyada sınamış, lirik şeirlər yazmış, Dağıstana səfər etmiş və “Dağıstan səfəri” əsərini yazıb tamamlamışdır.

Aşıq sənəti Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən zəngin və geniş yayılmış qoludur. Məlumdur ki, aşıq gördüyünü, duyub bildiyini sazla ifadə edir. Bu xalqın müqəddəs kəlamıdır.

Azərbaycanda Qurbanilər, Tufarqanlı Abbaslar, Kərəmlər, Alılar, Ələsgərlər yaranmış və əsrlər boyu dərdlərini sazla demişlər.

Aşıqların sazı Koroğlular, Nəbilər, Qaçaq Tanrıverdilər kimi müdrik tarixi şəxsiyyətlərin söz silahı olmuş, onlara qəhrəmanlıq və igidlik qüvvəti vermişdir.

XVIII əsrdən başlayaraq Nəcəf bəy Məlikov Zərdabi, Cəlil Məmmədquluzadə, Nəcəf bəy Vəzirov, Üzeyir Hacıbəyov, Nəriman Nərimanov, Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun aşıqların qüdrətindən bəhs etmiş, xalqın istək və arzularını ilhamla ifadə etdiklərini göstərmiş, onların fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişlər.

“Aşıq gördüyünü çağırar” atalar sözü xalqın sənətə və sənətkara dərin hörmət və məhəbbətinin bədii ifadəsidir. Aşıqların dərin mənalı,

insana qol-qanad verən, nikbin ruhlu, məhəbbətə həsr edilmiş qoşmaları dillər əzbəri olmuşdur.

El ağsaqqalı kimi ümumxalq ehtiramı qazanan Tikmədaşlı Xəstə Qasım böyük sənətkar və alovlu qəlbə malik, fitri istedadlı aşığıdır, ustad aşığıdır.

Onun əsərlərində müdrik şəxsiyyətinin müəyyən cizgilərini, daxili ehtirasını, həyəcanını oxucu dərk edir, ona dərin hörmət bəsləyir. Ona görə ki, o, müdrik sənətkardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasım haqqında ayrı-ayrı variantlarda üç dastan toplamışdır. Dastanın Əhliman Axundov variantı ilə Göyçə mahalının Ağzıbir kəndindən olan Aşıq Məhəmməd variantları bir-birinə bənzəyir.

Birinci dastanda Xəstə Qasımın atasının adı Nəsrullah şah, ikinci dastanda isə Nəsrəddin şahdır. Ancaq Həsən Pərvanə variantına üstünlük verilir. Ona görə ki, bu dastanda hadisələr düzgün ifadə olunur. Bu dastanda indiyə kimi şəxsiyyəti məlum olmayan baş müştəhid Tikmədaşlı Qaraxanın adı aşkarlanır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində dastanlarımızı ilk dəfə folklorşünas Hənəfi Zeynalı təsnif etmişdir. Hənəfi Zeynalı “Seçilmiş əsərləri”ndə (1983) dastanları “Məhəbbət əfsanələri” və “Qəhrəmannamə” adlandırmışdır. Professor

M.H.Təhmasib dastanları “Qəhrəmanlıq”, “Məhəbbət” və “Ailə-əxlaq dastanları” adlandırılıb, üç yerə bölmüşdür.

Tarixi mənbələr və aşiq ədəbiyyatı haqqında yazılan tədqiqat əsərlərində Hənəfi Zeynallının və professor Məmmədhüseyn Təhmasibin dastanların bölgüsü haqqında fikirlərinin elmi-nəzəri şərhı verilmir, bu bölgülər tarixilik və elmilik prinsipləri əsasında təhlil olunmur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı dastanları düzgün olaraq, “Real-tarixi dastanlar”, və “Xəyali-romantik dastanlar” olmaqla iki yerə bölür. O, Tikmədaşlı Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanını real-tarixi dastan adlandırır və bu fikrini təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşayev yazır: “Qurbani”, “Abbas və Gülgəz”, “Xəstə Qasım”, “Valeh və Zərnigar” dastanları da real-tarixi dastanlardır. Bu dastanların əsas qəhrəmanları olan Dirili Qurbani də, Tufarqanlı Abbas da, Tikmədaşlı Xəstə Qasım da, Abdalgülablı Valeh də tarixi şəxsiyyət olmaqla yanaşı, onların yaşayıb-yaratdıqları əsr də, yaşadığı coğrafi yerlər də məlumdur.

O da məlumdur ki, onların özləri ilə bağlı dastanlar həmin sənətkarların həyat macəraları əsasında yaradılmışdır. Daha konkret desək, bu

dastanların yurdunun üzərində tarixin möhürü var.<sup>1</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı düzgün göstərir ki, “Nəcəfxan”, “Alıxan və Pərixanım”, “Dilsuz və Xəzəngül”, “Məsim və Diləfruz” dastanları epos və nağıllardan istifadə yolu ilə yaradılmış xəyali-romantik dastanlardır. Bu dastanların şərhı həmin fikri təsdiqləyir.

Tarixi həqiqətdir ki, real-tarixi dastanlar da zaman keçdikcə dəyişir, təkmilləşir, zənginləşir, həm də özünün əsl yaradıcısını tarixən yaşadır. “Qurbani” dastanının qəhramanı Qurbani Qaradağ mahalının Diri kəndindəndir. Butası Pəri isə Gəncə şəhərində yaşayır. Xəstə Qasım Tikmədaşdan Dağıstana, Aşıq Valeh Qarabağdan Dərbəndə səfər edir. Bu hadisələr dastanlarda bədii ifadəsini tapır.

“Xəstə Qasımın Dağıstan səfəri”nin Aşıq Həsən Pərvanə variantında ayrıca göstərilir ki, ona niyə Dədə Qasım deyilir. Müştəhid Xəstə Qasımdan soruşur: “Oğlum, adın nədir?” Xəstə Qasım cavab verir ki, mənə el-oba iki ad veribdir. “Xəstə Qasım” və “Dədə Qasım”. Mən, sözün düzünü deyirəm, yolun düzünü göstərirəm.

---

<sup>1</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.26.

Ona görə də “Dədə Qasım” deyirlər. Mən dostla və düşmənlə fərq qoymuram, həqiqəti bildirirəm.

Müştəhid soruşur ki, oğul, bəs o “Xəstə Qasım” kimdir və ona niyə “Xəstə” deyirlər? Qasım cavab verir ki, “mənim qıfılbəndlərimi, sözlərimi sən kimi alimlər, üləmalar o qədər fikir eləyir, ancaq bir yana çıxarda bilmir, axırda xəstə düşürlər. Ona görə də mənə “Xəstə Qasım” deyirlər. Bu sizin sualın düzgün cavabıdır.

Xəstə Qasım cığalı təcnisin bir neçə gözəl nümunəsini yaratmışdır. Aşıq poeziyasında qoşma-müstəzadın ilk nümunəsini görkəmli saz-söz ustası Xəstə Qasım yaratmış, oxuculara ərməğan vermiş və ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Şah İsmayıl Xətai (1487-1524) dövründə yaşamamasına baxmayaraq, Xəstə Qasım mənalı ömrünün sonuna kimi Şah İsmayıl Xətəinin yaradıcılıq ənənələrinə sadıq qalmış, həmişə ondan bəhrələnmişdir. Ona görə ki, Şah İsmayıl Xətəinin zəngin ədəbi irsi ona gözəl təsir bağışlamışdır.

Şah İsmayıl Xətəyi bir neçə təxəllüslə - “Şair Xətəyi”, “Sultan Xətəyi”, “Miskin Xətəyi” və “Xəstə Xətəyi” təxəllüsləri ilə şeirlər yazmışdır. Şah İsmayıl poeziyasının vurğunu olan şairlər onun sağlığında və sonra da həmin adları

özlərinə təxəllüs seçmiş, həm də bununla fəxr etmişlər.

Şah İsmayıl Xətayinin sağlığında Abdal Hüseyn - “Miskin”, sonralar isə Tikmədaşlı Qasım –“Xəstə”, Borçalı Aşıq Həsən - “Xəstə” təxəllüslərini qəbul edərək şeirlər yazmışlar. Şah İsmayıl Xətai özünün Mənsur kimi, İmadəddin Nəsimi (1370-1417) kimi “Ənəlhəq” ideyasına bağlı olmasını bir şeirində əsaslandıraraq yazır:

Şəriət sancağı gəldi dikildi,  
Təriqət yolunda güllər saçıldı,  
Mərifət dəryası daşdı, töküldü,  
Həqiqəti pirü-pirandan aldım.<sup>2</sup>

Şah İsmayıl Xətai Səfəvi dövlətinin ideologiyasını formalaşdırarkən islami dəyərlərə əsaslanırdı. O, təriqətə əsaslanır, seçdiyi dini təriqət yolundan dönmürdü, xalq arasında dini-təriqəti mərifətlə təmsil edirdi. O, həqiqəti sevirirdi. O, özündə dörd cəhəti birləşdirmiş, insani-kamil olmuşdur.

Şah İsmayıl Xətai islami təriqətə əsaslanmış, dini-təriqət ideologiyasına sadıq qalmış,

---

<sup>2</sup> Şah İsmayıl Xətai. Səzım. Bakı, 1973, səh.23.

özünün formalaşdırdığı Səfəvi dövlətinin ideologiyasını zənginləşdirməyə çalışmışdır.

Bu keyfiyyətlər İmaməddin Nəsimi, Şah İsmayıl Xətai, Qurbani və Pirsultan Abdalın yaradıcılığında geniş və inandırıcı şəkildə bədii ifadəsini tapmış, oxuculara gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışdır. Ona görə ki, lirikada bədii ifadəsini təsirli tapmışdır.

Şah İsmayıl Xətai lirikasında yazır ki, mənə görə: “Ay-Əlidir, gün-Məhəmməd”, bilənə”.<sup>3</sup>

Tikmədaşlı Xəstə Qasım Əlini pir, Şah İsmayıl Xətayini mürsid qəbul edir və “Əli” adlı qoşmasının birinci bəndində deyir:

Ərşi zəmin nohu qələm yox ikən,  
Varlığa hamıdan tez gələn Əli.  
Ustadlar ustadı özü olubdur,  
Cəbrayıl məqamın düz bilən Əli.

Əli ustadlar ustadıdır, Cəbrayıl məqamını hamıdan düz bilmişdir. Şah İsmayıl Xətayiyə görə həyatın zəməmi, dirilik suyu, hətta elm və bilik onun sayəsində cəm olubdur.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım qəlbinin istəyini poetik dillə Əliyə ərmağan verib deyir:

---

<sup>3</sup> Yəni orada, səh.13.

Xəstə Qasım üzərmi daməndən əli?  
Aləmi zərridə demişəm bəli.  
Bir ismin Əlidi, bir ismin Vəli,  
Cəmi pünhan dərdi tez bilən Əli.

Şah İsmayıl Xətayinin Həzrəti Əlini bir etibarlı mürid kimi yüksək qiymətləndirməsi XVI əsrin görkəmli sənətkarı aşıq-şair Pirsultan Abdal ürəkdən sevindirdiyinə görə, o da Həzrət Əlinin, Məhəmmədin şəninə gözəl qoşmalar yazmış, özünü Həzrəti Əli məsləkinə və müqəddəs ideyalarına fəda edib yazmışdır:

Ay Əlidir, gün Məhəmməd.<sup>4</sup>

XVI əsrin görkəmli sənətkarı Miskin Abdal Həzrəti Əlinin səmimi dostu olduğunu poetik dillə ifadə edir:

Hər kim əgər şərdə şərrini bilməsə,  
Göydə əfsəl qəzənfəri bilməsə,  
Hər kim ki, Əlini Vəli bilməsə,  
Onun başın zülfüqara verəsən.<sup>5</sup>

---

<sup>4</sup> Cahid Öztelli. "Pir Sultan Abdal", Ankara caddəsi, səh.82.

<sup>5</sup> Sədnik Paşayev. "Ağdabanlı Qurban və müasirləri". (Namizədlik dissertasiyası), 1969, səh.10.

Miskin Abdal Şah İsmayıl Xətaiyə  
məhəbbətini şeirlə bildirir:

İqlimin şahıydı, Həzrət Süleyman,  
Ədalətə pənah idi Nuşravan.  
Şıx oğlu İsmayıl – o cənnət məkan,  
Düşməz ələ, o bir yadigardı getdi.<sup>6</sup>

Tikmədaşlı Xəstə Qasım XVII əsrin sonu, XVIII əsrin əvvəllərində sənət meydanına gəlmiş, şifahi xalq yaradıcılığından və klassik ədəbiyyatdan, xüsusilə aşiq sənətindən səmərəli bəhrələnmiş, istedadlı sənətkar zirvəsinə yüksəlmişdir.

Firti istedadlı Tikmədaşlı Xəstə Qasım şifahi xalq ədəbiyyatını, yəni zəngin Azərbaycan folklorunu və yazı ədəbiyyatı, yəni klassik ədəbiyyatı səmərəli mütaliə edib öyrənmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Məhəmməd Füzulinin klassik şeirin bayrağını uca göylərə qaldırdığı, Şah İsmayıl Xətayinin böyük əqidə yolunda qılınc ilə sözü birləşdirdiyi, Dirili Qurbaninin el sənətini xalqa şərəfli xidmətə yönəltdiyi tarixi həqiqətdir.

---

<sup>6</sup> Yəni orada, səh. 70.

“Büllur qaşlı, qızıl cildli kitabın” müəllifi Xəstə Qasımın yaradıcılığında vətən məhəbbəti parlaq yer tutur. “Özüm düşdüm qürbət elə” deyən Xəstə Qasım vətən həsrətli sənətkardır. Onun bu şeiri çox səciyyəvidir. Ona görə ki, Vətən həsrəti ilə ağlar qalmış, yad və qürbət ellərə düşüb demişdir:

Xəstə Qasım, tamam oldu sözlərim,  
Eşq ucundan kabab oldu közlərim.  
Qərib yerdə, yad ölkədə, gözlərim,  
Vətən deyib ağla, ağlar qal indi.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım Azərbaycanın Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Qurbani və Tufarqanlı Abbas kimi sənət inciləri yaratmış dahi mütəfəkkirlərin ədəbi irsindən öyrənmiş və özünün sənət yolunu düzgün müəyyənləşdirib vətənə və xalqa şərəfli xidmət etmişdir.

Tikmədaşlı Xəstə Qasımın yaradıcılıq yolu aydın göstərir ki, onun Şah İsmayıl Xətai bədii irsini sevməsi, “Xəstə” təxəllüsü götürməsi Şah İsmayıl Xətai sənətinə vurğunluğunu təsdiq etmişdir. Ona görə ki, Şah İsmayıl Xətai poeziyası vətənin poetik səlnaməsidir.

Molla Pənah Vəqiflə Xəstə Qasımın aşiq yaradıcılığı və yazılı ədəbiyyatın qovuşmasındakı şərəfli xidmətləri mütəxəssislər tərəfindən

yüksək qiymətləndirilmiş, Xəstə Qasımın Molla Pənah Vaqifdən əvvəl yaradıcılığa başlaması və Vaqif poeziyasına təsiri göstərilmişdir.

Professor Məmmədhüseyn Təhmasib yazır: “XVII-XVIII əsrlərdə aşiq ədəbiyyatı, aşiq şeiri o qədər geniş yayılmış, elə böyük şəxsiyyətlər yetişdirmişdir ki, hətta, əgər belə demək mümkünsə, yazılı ədəbiyyatın önündə getməyə, ona istiqamət göstərməyə başlamış, Vaqif ədəbi məktəbinin formalaşmasında həlledici rol oynamışdır”.<sup>7</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasım şeirlərinin ahəngi və gözəlliyinin Molla Pənah Vaqifə səmərəli təsir etdiyini hər iki sənətkarın poeziyasından gətirdiyi nümunələr əsasında çox düzgün müəyyənləşdirir, həm də fitri istedadlı folklorşünas kimi təsirli şərhini verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın “Ola” rədifli qoşmasının son möhürbəndini misal gətirir və iftixar hissilə göstərir ki, sevgi üçün candan keçməyə hazıram:

Mən Qasımam, əl götürməm canandan,  
Canan qarşı gəlsə, keçərəm candan,

---

<sup>7</sup> M.H.Təhmaisb. AZərbaycan Xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı, 1972, səh. 55.

Rəngi artıq ola güldən, reyhandan,  
Zülfləri boynuma bir kəmənd ola.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı Molla Pənah Vaqifin “Ola” rədifli qoşmasının Xəstə Qasım qoşmasının davamı olduğunu, həm də hər iki sənətkarın poeziyasının sənətkarlıq baxımından bir-birini təsdiqlədiyini göstərir.

Molla Pənah Vaqif beş bəndlik “Ola” rədifli qoşmasında hadisələri çox canlı və təsirli cilalayır:

Döşün açıb, əl dəyəndə yaxaya,  
Ağ gülün bağına peykan toxuya.  
Bədənindən müşkü ənbər qoxuya,  
Zülfü gərdənində bir qucaq ola.<sup>8</sup>

Aydındır ki, yazılı və şifahi poeziyanın bir məcrada birləşməsində bu sənətkarların şərəfli xidmətləri vardır. “Ustadlardan dərs almışam” müqəddəs kəlamının müəllifi Xəstə Qasım özündən əvvəl səmərəli fəaliyyətə başlayıb, zəngin ədəbi irs yaratmış Xətai, Füzuli, Qurbani, Abbas Tufarqanlı və Sarı Aşığı özünün ustadı hesab etmiş və onların sənət incilərindən bəhrələndiyini vurğulamışdır. Tikmədaşlı Xəstə Qa-

---

<sup>8</sup> M.P.Vaqif. “Qurban olduğum”. Bakı, 1994, səh.80.

sım poeziyanın həqiqi yaradıcısı və təbliğatçısı olmuş, oxucular tərəfindən sevilmişdir.

Xəstə Qasımın yaşadığı dövrdə Nadir Şahın apardığı işğalçılıq müharibələri ölkəni talan edir, insanları didərgin salır, xalqa zülm edirdi. Bu ağır vəziyyəti mütəxəssislər çox real faktlarla göstərmiş, Nadir şahın işğalçılıq siyasətini ifşa etmişlər.

Görkəmli xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov yazır:

- “İstər Nadir şah, istərsə də Ağa Məhəmməd şah Qacar çox zaman tutduğu kəndləri, şəhərləri talan etməklə kifayətlənməyib, Şah Abbasın yolu ilə gedərək oranın bütün əhalisini İranın cənub əyalətinə köçürürdülər. Ata oğuldan, ana baladan, sevgili sevgilisindən ayrı düşürdü”.<sup>9</sup>

Şamaxı şəhəri ilə möhkəm əlaqəsi olduğunu şerlərində göstərən Xəstə Qasım şəhərin faciəli vəziyyətini kədərli bir dillə “Qalıbdı” rədifli qoşmasında çox təsirli cilalayır:

Köhnə Şamaxının seyrin eylədim,  
Əl dəyməmiş təzə bağlar qalıbdı.  
Elə köçüb gedib, ulusu, eli,  
İşlənməmiş ağ otaqlar qalıbdı.

---

<sup>9</sup> Mirzə İbrahimov. Aşıq yaradıcılığında realizm. Bakı, 1966, səh.42.

Bu şeir həmin dövrdə yaşamış Şirvanlı Şakir Şirvaninin “Əhvali-Şirvan” şeri ilə həmahəngdir. O, Nadir şahın işğalçı ordularının Şamaxını darmadağın etməsini bu şeirində alovlu qəlbinin ağrıları ilə çox canlı və təsirli ifadə edir, oxucuya vətən sevgisi aşılayır.

“Xəstə Qasım” dastanından məlum olur ki, Xəstə Qasım “Ay üzü birçəkli, xallı Sənəm gəl” demiş, sevgilisini unutmamış, onun eşqiylə yaşayıb, yazıb-yaratmışdır. Onun “Nec ola” şeirindən Əhməd adlı, “Sərv xuraman” boylu ömür-gün yoldaşı olduğu vurğulanır:

Bu gen dünya üstümüzə dar ola,  
Biz köçərik, yurdumuzda kim qala?  
Əhmədimin rəngi-ruhu sarala,  
Mənim sərv-i xuramanım necola?

Xəstə Qasımdan əvvəl Aşıq Qurbani “Xudafərin” körpüsündən “qolu bağlı” keçirilərək Təbrizə, oradan da Qarsa aparıldığını kədərli poetik dillə Şah İsmayıl Xətaiyə şikayət edir, özünün ağır vəziyyətini bildirir.

Ancaq Xəstə Qasım obaların “səf-səf olub yüklənib” başqa yerə köçürülməsindən və vətən həsrətilə alışıb yanmasından poetik dillə şikayətlənir:

Obalarım səf-səf olub yüklənir,  
Başı ala qarlı dağlar, qal indi.

Xəstə Qasım “didəsindən axan qanlı göz yaşını” lirikasında alovlu bədii lövhələrlə çox canlı və təsirli ifadə edir:

Xəstə Qasım, tamam oldu sözlərim,  
Eşq ucundan kabab oldu közlərim.  
Qərib yerdə, yad ölkədə, gözlərim,  
Vətən deyib ağla, ağlar qal indi.

Molla Pənah Vaqif Qazaxda aşılıq etməsini, “Bizim evdə axta zoğal da yoxdur” deyib Qazax ədəbi mühitindən Qarabağa getməsini və Qarabağda qəzəlxan olmağa başlamasını vurğulamışdır. Molla Pənah Vaqif poeziyası zəngin ömür salnaməsidir.

Folklorşünas tədqiqatçı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı düzgün göstərir ki, Xəstə Qasım yazılı poeziyadan aşiq poeziyasına gəlib onu zənginləşdirdiyi kimi, Molla Pənah Vaqif də aşiq poeziyasından yazılı poeziyaya gəlib onu zənginləşdirmiş, hər iki sənətkar ümumxalq məhəbbəti qazanmış, nadir sənət inciləri yaratmışlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın dərin savada və mütaliəyə malik olmasını, aşiq poeziyasında otaylı-butaylı Azərbaycan və Dağıstan poeziyasına kölgə saldığını, yazılı ədəbiyyatın inkişafına, o cümlədən Molla Pənah Vaqif yaradıcılığına öz güclü təsirini göstərdiyini mənbələr əsasında təhlil etmişdir.<sup>10</sup>

Tikmədaşlı Xəstə Qasım dövrünə görə mükəmməl mədrəsə təhsili aldığını, “qızıl cildli kitab” yazdığını, istedadlı şair-aşiq olduğunu şeirində cılamış, dövründən şikayətlənib demişdir.

Xəstə Qasım, kəsilibdir xitabım,  
Qızılgül tək çəkilibdir gülabım.  
Cədvəlkeş quranım, qızıl kitabım,  
Yoxdur zərli qələmdanım əlimdə.

Təəssüflər olsun ki, indiyə kimi aparılan axtarışlar və səmərəli tədqiqatlar Xəstə Qasımın “qızıl cildli” kitabını tapa bilməmişdir. Ancaq tədqiqatçılar şairin qızıl sözləri ilə tanış olmuş, onun şeirlərinin təhlilini vermişlər. Bu məsuliyyətli, çətin axtarışların aparılmasında, xüsusilə Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqat edilməsində folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının

---

<sup>10</sup> S.P.Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.42.

fəaliyyəti çox səmərəlidir, çünki qiymətli tədqiqat əsəri yazıb çap etdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Xəstə Qasımın çoxşaxəli və mürəkkəb yaradıcılıq yolu” adlı ikinci fəsildə Xəstə Qasımın yazılı ədəbiyyatdakı səmərəli fəaliyyətinin aşiq poeziyasında şərəfli inkişaf etdiyini, nadir sənət inciləri yaratdığını, Nizami, Xaqani şeir bulağından bir daha bəhrələndiyini təhlil edir.

Dahi Nizami bir beytində yazır:

Əvvəl əyri bitər bir cavan budaq,  
Zənn etmə qocalsa düzgün olacaq.<sup>11</sup>

Xəstə Qasım Nizami Gəncəvinin həmin müdrik beytini bu şəkildə oxucuya hədiyyə verir:

Əvvəl yerdən çıxan əyri ağacı,  
Yüz min usta rəndələsə düz olmaz.<sup>12</sup>

Xəstə Qasım Xaqani Şirvaninin “Bax” şeirilə tanış olmuş, ondan bəhrələrmişdir. Xaqani yazır:

Evdə qəlbin tutulmuşsa, kənara çıx, cahana bax,  
Bir dəfə bağa girdim, onda sərvərvana bax!

---

<sup>11</sup> Nizami Gəncəvi. “Xosrov və Şirin”. Bakı, 1962, səh.222.

<sup>12</sup> Xəstə Qasım. Bakı, 1975, səh.10.

Əvvəlcə göz bağ-bağcanı sonra get qəbristanə,  
Dostlarım gəl gör deyən bu xaraba məkana bax!  
Mənəm-mənəm deyən canlar bütün yerin altındadı,  
Torpaq altda qübar olmuş qəmər üzlü canana bax!

Fitri istedadlı, səmərəli mütaliəli, Azərbaycan xalqının bədii söz təfəkkürünü şüurlu dərk edən Xəstə Qasım Xaqani Şirvaninin həmin şeirindən bəhrələnərək yazır:

İnsan oğlu qafil olma, aç gözün qəbristanə bax!  
Üz çevir haqqın yoluna, haqq ilə divanə bax.  
Bu dünya dediyin boş müsafirxanədir,  
Hər gələn köçər, hər gedən mehmanə bax.

Xəstə Qasımın poeziyasından aydın olur ki, Nizami və Xaqani kimi klassik sənətkarlarla bərabər Məhəmməd Füzuli və digər sənətkarların poeziyası ilə də tanışdır. Xəstə Qasım Ləzgi Əhmədə poetik dillə deyir:

Ləzgi Əhməd mənəm Füzuli nəslə,  
Bəhrlərdə mən ümmanam sən nəsən?  
Dərin kitabları mənə eylərəm,  
Dərd bilənəm, söz qananam sən nəsən?

Xəstə Qasım dahi Füzulinin oğlu Fəzlinin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmuş, ona məhəbbət bəsləmiş, onun qəzəl-müstəzadlarının

təsiri ilə sazın tələblərinə münasib qoşma-müstəzadın, yaxud ayaqlı-qoşmanın bünövrəsini qoymuşdur:

İki dərya xoş görünmür gözümə,  
İki qırx, dörd gəlməz ərin dizinə.  
Xəstə Qasımın bu şerinə, sözünə,  
Qazı, molla, müctəhidlər qaldı mat  
Tapmadı kəlmət.

Xəstə Qasımın bir şeirini Xəstə Həsən adlı bir nəfər öz adı ilə Aşıq Ələsgərə göndərir. Göyçə aşiq məktəbinin zirvəsi Aşıq Ələsgər Xəstə Qasımın ruhundan icazə alıb formaca qoşma-müstəzad, məzmunca qıfılənd olan Xəstə Qasımın həmin şeirinə cavab deyir:

Dörd kitab hər yana yolu göstərir,  
Nəfs ilə mərifət olur şeş cahat.  
Belə əmr eləyib qüdrəti-qadir,  
Bu əmrə qol qoyan tez tapar nicat.  
Eylə etiqad.

Aşıq Ələsgər yeddi bənddən ibarət olan bu sərvət incisinin son möhürbəndində deyir:

Aşıq Ələsgərdi, soruşsan adım,  
Huş başımdan gedib, yoxdu savadım.

Sözlə mətləb yazmaq deyil muradım,  
Arifə eyhamla yazıram hürfat,  
Sədrin olsun sat.<sup>13</sup>

Xəstə Qasımın kamil ustadlarından biri olduğu bu şer formasına görə qoşma-müstəzad, məzmununa görə isə qıfilbənddir. Xəstə Qasımın qıfilbəndləri bir çox aşıqları çətinliklər qarşısında qoymuş, onlar bu qıfilbəndləri açə bilməmişlər.

Ancaq Xəstə Qasımın qıfilbəndlərindən bir neçəsini Aşıq Ələsgər, onun qardaşı oğlu Növrəs İman və Şəmkirli Həsən Pərvanə açmışdır. Müasir dövrümüzdə Xəstə Qasımın bir sıra açılmamış qıfilbəndləri vardır.

Xəstə Qasımın qıfilbəndləri çox yüksək sənətkarlıqla deyilmiş, dərin məzmunlu, parlaq ideyalı, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli sənət inciləridir.

Məsuliyyətli tədqiqatçı professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın bir sıra qıfilbəndlərinin Aşıq Ələsgər və Növrəs İman kimi Həsən Pərvanənin açdığını da göstərmişdir.

Tədqiqat əsərində Göyçənin Nərimanlı kənd sakini şair Bəhmənin də Xəstə Qasımın bir qıfilbendini açdığını göstərilir.

---

<sup>13</sup> Aşıq Ələsgər. Bakı, 1963, səh.471.

Xəstə Qasım:

Bir əcayib nəsnə gördüm, kökü bir, budağı üç,  
Hər ağacda altmış çiçək, yüz səksən yarpağı üç.  
Cəm idi on iki, on üç, altı, otuz sərəsər,  
Yeddi təbib açar, yumor bağçası bir, bağı üç.

Göyçəli Bəhmən:

On bir ildi fəsilləri sürüb nizami üç,  
Du mühitə altmış nuz, yüz səksən qulağı üç.  
Cəm eylədi on iki aydı, otuz gündən sərəsər,  
Yeddi, on kam veribdi əziz bayramları üç.

Tədqiqat əsərində düzgün göstərilir ki, Xəstə Qasımın qıfılbəndlərinin açılması təxminiən iki əsrdən çox çəkmişdi. Bir çox sənətkarlar bu sahədə çox çalışmış, lakin qıfılbəndləri açə bilməmişlər.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır ki, Növrəs İman müstəsna olmaqla Həsən Pərvanə, Göyçəli şair Bəhmən və başqaları Xəstə Qasımın qıfılbəndlərinə müəyyən cavablar versələr də, onun qədər dərinliklərə gedə bilməmişlər.

Ustad sənətkar Xəstə Qasım özü göstərmişdir ki, mənim qıfılbəndlərimi açmağa səy göstərənlərin “başına əsər gələr”. Doğrudan da Xəstə Qasımın ölümündən iki yüz ildən artıq vaxt keçdikdən sonra ilk dəfə Göyçəli Aşıq

Ələsgərin (1825-1926) qardaşı oğlu Növrəs İman onun ruhundan icazə alıb qıfılbəndlərini açmağa səy göstərmişdir.

Professor S.P.Pirsultanlı yazır: “Növrəs İmanın həqiqətən başına əsər gəlmiş, ağılı yerindən oynamış, bilmədiyi məkana üz tutub getmişdir. Onun getdiyi coğrafi məkan bu gün də bəlli deyildir. Hətta, məzarının da yeri bilinmir”.<sup>14</sup>

Xəstə Qasımın qıfılbəndləri onun dərin biliyə, zəngin dünyagörüşünə, ədəbiyyata, incəsənətə, maarifə və mədəniyyətə sahib, fitri istedadlı şair-aşıq olduğunu göstərir.

Bu müdrik fikri əsaslandırmaq üçün Ləzgi Əhmədlə Xəstə Qasımın bir qıfılbənd-deyişməsinə diqqət edək:

Ləzgi Əhməd:

Səndən xəbər alım, ay Dədə Qasım,  
O nədir ki, dürlü-dürlü halı var?  
Nədən hasil oldu ərşin arğacı,  
O nədir ki, toxunmamış xalı var?

---

<sup>14</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi”. Bakı, 2011, səh.59.

Xəstə Qasım:

Sənə cavab verim, ay Ləzgi Əhməd,  
Bahardır ki, dürlü-dürlü halı var.  
Nurdan xəlq olundu ərşin arğacı,  
O buluddur ki, toxunmamış xalı var.

Xəstə Qasımla Ləzgi Əhməd arasındakı deyişmələrdə kainatın daxilində hansı hadisələrin dövrən etməsi, hansı möcüzələrin baş verməsi və insanın idrakına təsir edib bilik verməsi göstərilir.

Tədqiqat əsərində “Azərbaycan aşığı yarıdıcılığı və islam mədəniyyəti” problemlərinin indiyə kimi həll olunmaması haqlı qeyd olunur. Ona görə ki, bu problemin həlli mütləq lazımdır. Bu problemin həlli xalq dastanlarında və aşıqların qoşmasında olan dini hadisələrin düzgün şərhinə istiqamət verər və çətinlikləri aşkarlayar.

Xəstə Qasımın məscidlərdə olması haqqında maraqlı məlumatlar var. Ləzgi Əhməd Xəstə Qasımın zərdüştiliyə münasibətini yoxlamaq üçün bir qıfılənddə deyir:

Ləzgi Əhməd, heç vəsfindən doymazlar,  
O nədir ki, götürərlər qoymazlar?

Kimlərdir ki, məzarı yox, yumazlar?  
Bu nə qophaqopdur, bu nə köçhaköç?

Xəstə Qasım:

Xəstə Qasım, heç vəsfindən doymazlar,  
O ölüdür, götürərlər, qoymazlar.  
Atəşpərəstlərin məzarı yox, yumazlar,  
Dünya qophaqopdur, ölüm köçhaköç.

Göstərilən poeziya nümunələrindən aydın olur ki, “Avesta” bizim dini kitabımızdır, “Avesta” Qurana zidd kitab deyildir. Deməli, Zərdüşt dinini səhnədən çıxarmağa çalışanlar cəmiyyətə, insanlığa, dinə, müqəddəs Qurana zidd olan tüfeylilərdir.

Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasında Allaha müraciətlə minacat və peyğəmbərin şərinə gözəl sözlər söyləyir, həm də Zərdüşt dinindən, onun xeyirxah cəhətlərindən geniş bəhs edir və oxuculara yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

Nizami Zərdüşt dövründə dogma övlada verilən cəzanı belə qiymətləndirir:

Doğma bir övlada əvvəl nə sayaq,  
Ədalətlə cəza verilirdi bax.<sup>15</sup>

Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasında Zərdüştilikdən fərqli olaraq müsəlmanlıq dövründə qanunların möhkəm işləmədiyini poetik dillə qeyd edir:

Hanı o Ədalət, o insaf hanı,  
Verə öz oğluna belə cəzanı?  
İndi yüz yoxsulun tökülsə qanı,  
Nahaq qan tökənə bir cəza hanı?  
Atəşpərəstlikdə dünya eləydi,  
Bu müsəlmanlıqdan utan bir indi.<sup>16</sup>

Aydın məsələdir ki, zərdüştilik pislənilməməli və islam mədəniyyətinin bizə çox fayda verdiyi qeyd olunmalı, araşdırılmalı, bu problem həll edilməlidir.

Xəstə Qasım yaradıcılığında “Təcnis” adlı aşiq şeirinə geniş yer verir və deyirdi ki, təcnisi xalq dilində, bədii irsə və yazılı ədəbiyyata yaxşı bələd olan, zəngin söz ehtiyatına malik sənətkarlar yarada bilərlər.

---

<sup>15</sup> Nizami Gəncəvi. “Xosrov və Şirin”. Bakı, 2004, səh.60.

<sup>16</sup> Yenə orada, səh.60.

Xəstə Qasımın təcnisləri onun mahir təcnis ustası olduğunu təsdiqləyir. Sənətkarın özü də bu sahədəki fəaliyyətini poetik dillə əsaslandırır:

Xəstə Qasım sözün yetir tamama,  
Günbatan, gündoğan gələr salama.  
Nə alim işidi, nə də üləma,  
Təcnis mənasının çox hünəri var.

Aşıq poeziyasının zirvəsini təşkil edən təcnisləri Xəstə Qasım zərgər dəqiqliyi ilə seçib işlədir. Ona görə ki, təcnis formaca eyni, məzmunca müxtəlif olan cinas qafiyələrlə yaranır. Bunun da mahir sənətkarı Xəstə Qasımdır.

Xəstə Qasımın ədəbi irsi içərisində on sadə-saya təcnis, üç cıqalı təcnis vardır. Aşığın "Üzhaüz" rədifli cıqalı təcnişi məzmununa görə nəsihətamiz bir ustadnamə təsiri bağışlayır.

Həqiqət bəhrində qəvvasam deyən,  
Qəvvas isən, gir dəryaya üzhaüz.  
Aşıq deyər:-üzhaüz,  
Sonam göldə üzhaüz,  
Qarı düşmən dost olmaz,  
Yalvarasan üzhaüz.  
Bir mərd ilə ilqarını vur başa,  
Namərd ilə kəs ülfəti üzhaüz.

Tədqiqatçı professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqlı olaraq yazır ki, Tufarqanlı Abbasın, Sarı Aşığın dövründə təkamül dövrü keçirən təcnis Xəstə Qasımın yaradıcılığında kamala çatmışdır. Təcnişi aşığılar şerhin şahı, onun yüksək zirvəsi adlandırır. Buna görə də hər sənətkar təcnişi yazma bilmir. Xəstə Qasımın təcnişlərinin hər biri ustalılıqla qurulmuş yaraşılıqlı bir söz çələngidir. Tədqiqatçı bu təcnişi nümunə verir:

Lazım olur yoxsul üçün bircə mal,  
Leyli isən, göstər mənə bir camal.  
Laf eyləmə, var saqıdən bir cam al,  
Leysan çeşmin məni eylər sənə mal.

Xəstə Qasım başqa bir təcnişində deyir:

Lal olur bülbüllər sovulanda gül,  
Lalə libas geyinmisən, Sənəm al!  
Ləblərindir mənə abi-səlsəbil,  
“La” demirəm, bir canım var, Sənəm al!

Xəstə Qasım “Sənəm al” təcnişində hadisələrin düzgün poetik şərhini verir. Həqiqətən də gül sovulanda bülbül lal olur. İkinci misrada al geyinmiş Sənəmin nə gözəl görkəmdə görün-düyünü diqqətə çəkir.

“Lalə libas geyinmisən, Sənəm al”, ləbləri abi-Səlsəbil olan gözəlin onun canını almasını özünə şay bilir. “La” demərəm, yox demərəm deyən aşiq ürəyindən gələn səmimiyyəti təbii bir dillə gözəl bir şəkildə dilə gətirir.

Təcnisin oxucuya və dinləyiciyə gözəl təsir bağışladığı, tərbiyəvi mahiyyətli olduğu insanın qəlbini pərvazlandırır, ona bədii-estetik zövq verir.

Xəstə Qasım “Görüncə” adlı təcnisində hər bəndi iki yerə bölür, arasına cinas qafiyəli bayatı salır, təcnisin yeni cıqalı təcnis növünü yaradır:

Gözəllər gözəli, şahi-gülbədən,  
Didəm ağlar məhcamalın görüncə.  
Aşiq deyər: görüncə,  
Siyah telin, hörüncə,  
Get bir mərdə qul ol sən,  
Namərd üzün görüncə.  
Mina gərdən, büllur buxaq, diş inci,  
Çəkilibdi hilal qaşlar görüncə.

Xəstə Qasım gözəlin hüsnü-camalını çox gözəl təşbihlərlə bəzəyir. Onun yaratdığı bədii lövhə insana yüksək zövq verir, zəhnini, şüurunu zənginləşdirir. Ona görə ki, bu təcnislər yüksək sənətkarlıqla yaradılmışdır.

Xəstə Qasım “Çaphaçap” şerində hadisələri çox canlı və təsirli bədii lövhələrlə cılamışdır:

Bu gün iki sultan bir taxta çıxmış,  
Ox atarlar bir-birinə çaphaçap.  
Nazlı dilbər mənə sitəm eylədi,  
Könlümün şəhrinə saldı çaphaçap.

Müəllif təcnisə yeni süjet gətirir, məzmunu və ideyanı zənginləşdirir, tarixi faklarla cılalayır. Üç bənddən ibarət olan təcnisin ikinci bəndində hadisələri daha təsirli verir və deyir:

Ağlaram didəmdən yaş, irin gələr,  
Əmərəm ləbindən ya şirin gələr.  
Deyərlər, qəsindən ya Şirin gələr,  
Fərhad kimi vur dağları çaphaçap.

Xəstə Qasım təcnisin bu bəndində Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinə müraciət edir, ondan bəhrələnir. Bu bənddə Fərhad Şirin macərəsini yada salır.

Qəsindən Şirinin gəldiyini, Fərhadın dağlar çapdığını, eşq yolunda səmərəli fəaliyyətini, əzab-əziyyət çəkdiyini, ancaq əqidəsindən dönmədiyini xatırladır. Müəllifin çoxmənalı hadisələri poetik misralarla oxucuya xatırlatması

təlim-tərbiyəvi mahiyyət daşıyır və oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Xəstə Qasım özündən əvvəl yazıb-yaratmış Tufarqanlı Abbasın təcnislərindən bəhrələnmiş, onun “Gözlər” rədifli təcnisinə orijinal məzmunla malik təcnis də yazmış, oxuculara hədiyyə vermişdir.

Xəstə Qasımın təcnislərində fikrin aydın verilməsi və oxucuya fikrin bitkin çatdırılması üçün misralar aydın cümlələrdən ibarət qurulur, məzmun və ideya səmərəli bədii ifadəsini tapır.

Xəstə Qasımın aşiq yaradıcılığında iz salmış, özündən sonra gələn sənətkarlar üçün bir nümunə və örnək olmuş təcnisləri məzmun və sənətkarlıq baxımından çox əhəmiyyətlidir. Onun dərin mündəricəli ustadnamələr yaradıcısı olduğunu yaratdığı sənət inciləri təsdiqləyir.

Ona görə ki, Xəstə Qasım təcnislərində öyüd-nəsihətlər verməyi unutmur, oxucunun yaddaşında əbədi qalan, onun hafizəsini zənginləşdirən ustadnamə bəndlərinə xüsusi diqqət yetirir, daha təsirli olmasına üstünlük verir:

Xəstə könlüm yar bəsləmiş, həmdərdi,  
Dərd bilməzə demək olmaz həm dərdi.  
Bir igidin yaxşı olsa həmdərdi,  
Qışı nurdur, yazı nurdur, yayı nur.

Xəstə Qasım şeirdə, xüsusilə təcnislərində mənə dərinliyinə, söz incəliyinə, tərbiyəvi təsir qüvvəsinə xüsusi diqqət yetirir, bu keyfiyyətləri təcnislərində verməyə çalışır və məqsədinə nail olur.

Xəstə Qasım çeşmələr gözündən ləli-mərcan sözlər seçən, müdrik kəlamlar axtarıb tapan, bu parlaq uğurları şeirində cilalayan, nadir istedadla malik, görkəmli və məsuliyyətli, tələbkər və qayğıkeş bir sənətkardır.

Tədqiqatçı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı səmərəli axtarırlarının nəticəsində yazır: “Xəstə Qasım gəraylılarını, qoşmalarını, təcnis və qıfıləndlərini, ustadnamələrini eyni həvəslə, eyni maraqla yaradır, hər bir şeir janrında onun sənətkar bacarığı, istedadının qüdrəti üzə çıxır. Tikmədaşlı Xəstə Qasım aşiq yaradıcılığının bel sütunudur.”<sup>17</sup>

Xəstə Qasım yaratdığı təcnis, qıfılənd, ustadnamə və başqa şeirləri onun aşiq yaradıcılığındakı mövqeyini təsdiqləyir. Onu aşiq poeziyası tarixində məşhurlaşdıran dərin fəlsəfi ideyalar təbliğ edən ustadnamələri olmuşdur.

Xəstə Qasım öz dövrünün ustad sənətkarı kimi tanınıb hörmət qazanmış, Azərbaycan aşiq

---

<sup>17</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.73.

şeirinin bütün janrlarında faydalı əsərlər yazmışdır. Sənətkar yaradıcılığı haqqında poetik dillə yazır:

Xəstə Qasım yazlarımız, yazlanır,  
Qızılgüllər pardaxlanır, nazlanır.  
İgid daldasında igid gizlənər,  
Tülkünün dalında heç bir zad olmaz.

Xəstə Qasım başqa bir ustadnaməsində qəlbinin arzu və istəyini poetik dillə cilalayır:

İgidin mərfəti gərək dilində,  
Qocanın əsası gərək əlində.  
Biqeyrət oğulun ata yerində,  
Qaldığından qalmadığı yaxşıdır.

Xəstə Qasım insanda nəsil, kök və əsil-zadəlik axtarır, onun keçmişinə nəzər salır, nəslinin vətənə və xalqa necə xidmət etdiyini öyrənmək istəyir. Bu məqsədlə “Olmaz” rədifli qoşmasını yazır və deyir:

Üz vermə nadana, sirr vermə pisə,  
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə.  
Ot bitər kök üstə, əslə nə isə,  
Yovşan bəsləməklə çəmənzar olmaz.

Aşıq ədəbiyyatında daha çox ustadnamələri ilə məşhur olan Xəstə Qasımın ustadnamələrində ağıl və kamal, insani fəzilətlər və dostluq, birlik və qardaşlıq bədii ifadəsini orijinal tapır. Onun ustadnamələrində istismarçı hakim sinfə nifrət yağıdırılır, insanlar ədalətə, yaxşılığa, xeyirxahlığa, qayğıkeşliyə, əməksevərliyə dəvət edilir. O, ustadnamələrində hikmətamiz ata nəsihətlərinə geniş yer verir, dərin fəlsəfi və idrakı fikirləri gənc nəslə çatdırmağı faydalı bilib deyir:

Bir məclisə varsan özünü öymə,  
Şeytana bac verib, kimsəni söymə.  
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,  
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdır.  
Xəstə Qasım dərini özü çəkir və deyir:

Xəstə Qasım kimə qılsın dadını?  
Canı çıxsın, özü çəksin odunu.  
Yaxşı igid yaman etməz adını,  
Çünki yaman addan ölüm yaxşıdı.

Xəstə Qasımın ustadnamələri öyüd, nəsihət, insan üçün həyat dərslidir. Onun ustadnamələrində qətiyyənlə mənasız söz və ifadəyə yer verilmir, nəsihət mahiyyətli misralar oxucuya

gözəl təsir bağışlayır. Aydındır ki, insan fəaliyyətinin səmərəsinə çalışmalıdır:

Vəfaliya əmək çəksən, itirməz,  
Bədəsil nəsihət, öyüd, götürməz.  
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,  
Boz söyüddə heyva olmaz, nar olmaz.

Xəstə Qasım şeirlərində insanı düzlüyə, doğruluğa çağıran nəsihətimiz fikirlərə daha geniş yer verir, insanları böhtandan, şərdən, pis, mənasız, yaramaz, riyakar, ziyankar əməllərdən uzaqlaşmağa çağırır və yazır:

Böhtan demə, böhtan tutar adamı,  
Qul eylər, bazarda satar adamı,  
Cəhənnəm odundan betər adamı,  
Yoxsulluq yandırar, kül eylər-eylər.

Görkəmli folklorşünas doktor, folklorşünas alim Cavad Heyət yazır:

“Bizim görkəmli aşlıqlarımız hamısı ustadnamə yazmışlar, lakin Xəstə Qasım bu sahədə daha məşhur olmuşdur”.<sup>18</sup>

---

<sup>18</sup> Cavad Heyət. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 1990, səh.102.

Aparılan axtarışlardan aydın olur ki, Xəstə Qasımın çoxşaxəli və mürəkkəb yaradıcılıq yolu zəngin və əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, Xəstə Qasımın ədəbi irsi təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli poeziya çələngidir. Folklorşünas tədqiqatçı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Aşıq Ələsgər kimi XX əsrin azman sənətkarı Aşıq Şəmşir də Xəstə Qasımın yaradıcılığını təqdir etmiş, bəyənmiş, sevmiş, onun yolunu əsl sənət sahəsi saymış və onun yaradıcılıq xəzinəsindən bəhrələnmişdir”.<sup>19</sup>

Xəstə Qasım çox dərin məzmunlu, parlaq ideyalı, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli ustadnamələri ilə Azərbaycan aşıq poeziyasına öz möhürünü vurduğunu tədqiqatçı professor S.P.Pirsultanlı təsdiq etmiş, tarixi mənbələr əsasında elmi-nəzəri şərhini vermişdir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Xəstə Qasımın yaradıcılığı zəngin və rəngarəngdir, dərin məzmunu, ideyaya və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malikdir.

Xəstə Qasımın ədəbi irsi iki əsrdən artıqdır ki, aşıqlar üçün çox faydalı məktəb olmuş, yalnız aşıq poeziyasına deyil, yazılı poeziyaya da təkan

---

<sup>19</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.79.

vermiş, hər iki poeziyanı zənginləşdirmiş, zənginləşdirir və ümumxalq məhəbbəti qazandırır.

Təşbeh və bənzətmələri orijinallığı ilə seçilən Xəstə Qasım haqqında professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Ümumiyyətlə, Xəstə Qasımın şeirləri zəngin həyat müşahidələrinin məntiqi nəticələri kimi səslənir, insanı düşündürür, ona bədii zövq verir, idrakına, şüuruna təsir edir, mənəvi aləmini saflaşdırır. Hər bir ustadnaməsində bir ümid çırağı yanır”.<sup>20</sup>

Xəstə Qasımın ustadnamələrində atalar sözü kimi işlənən, oxucuya gözəl tərbiyəvi təsir bağışlayan misralar vardır:

Əvvəl yerdən çıxan əyri ağacı,  
Yüz min usta rəndələsə düz olmaz.  
Bir hörgü ki, binəsindən kəc ola,  
Başı ərşə dəysə, dibi düz olmaz.

Sən sevəsən, yarın səni sevməyə,  
Olar bülbül ilə xar aşnalığı.

Göstərilən misralar həqiqətən atalar sözü təsiri bağışlayır. Xəstə Qasımın təcnis, qıfılbənd, ustadnamə və digər yaratdığı sənət inciləri onun

---

<sup>20</sup> Xəstə Qasım. Bakı, 1975, səh.9.

Azərbaycan aşığı yaradıcılığında görkəmli sənətkar olduğunu təsdiqləyir. Xəstə Qasım öz rəqibinə poetik dillə çox təsirli və məzmunlu cavab verib deyir:

...Adəmdən xatəmə,  
Gərdişi-dövrən mənim.  
Din mənəm, məzhəb mənəm,  
Yol mənəm, ərkan mənəm.  
Gül mənəm, bülbül mənəm,  
Sümbülü reyhan mənəm,  
Yerdə insan, göydə mələk, ərşdəki  
aslan mənəm.

Xəstə Qasım qıfıləndə bərabər təcnislər yaratmış, parlaq uğurlar qazanmış və sevilmişdir:

Xəstə Qasım, sözün yetdi tamama,  
Gündoğan, günbatan gəlsin salama.  
Nə alim işidi, nə də üləma,  
Təcnis mənasının çox hünəri var.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqat əsərinin dördüncü fəslində “Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəi” dastanının səciyyəsi, elmi mahiyyəti və dastan yaradıcılığında yeri” prob-

lemmini tarixilik, elmilik və pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında təhlil edir.

Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanı onun həyatını, yaradıcılıq yolunu, ictimai-siyasi və fəlsəfi görüşlərini düzgün göstərir. “Dağıstan səfəri” real-tarixi dastanın Azərbaycan dastan yaradıcılığında ilk bünövrəsidir.

Dastan tarixini diqqətlə nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanı Aşıq Valehin “Dərbənd səfəri”, Aşıq Alının “Türkiyə səfəri”, Şəmkişli Aşıq Hüseynin “Naxçıvan səfəri” kimi real-tarixi dastanların yaranmasına çox faydalı nümunə olmuşdur.

Tədqiqatçı alim S.P.Pirsultanlı “Yetim Aydın”, “Aşıq Qərib”, “Şah İsmayıl və Gülzar” dastanlarının qısa şərhini verir və yazır: “Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanı zəngin bədii ifadələrlə, yəni təşbeh və məcazlarla bəzənməklə yanaşı, dərin elmi biliklərə söykənir. Əvvəlki ənənəvi dastanlardan çox fərqli olaraq dastanda şerin əksəriyyəti hərbə-zorbalarla, açılması çətin olan qifləndlərlə zəngindir”.<sup>21</sup>

Xəstə Qasımın dövründə və ondan əvvəl də İran şahlığı sarayda istedadlı aşıq və güclü pəhləvanlar saxlayırdı. Bu pəhləvanlar və aşıqlar əya-

---

<sup>21</sup> S.P.Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.85.

lətdə təşkil olunmuş yarışlarda iştirak edirdilər. Yarışda qalib gələn pəhləvana görə ölkə yaribayarı vergidən azad edilirdi. Əgər xanın aşığı və pəhləvanı məğlub olurdusa, vergilər ikiqat artırılırdı. Şuşa şəhərindəki məşhur “Cıdır düzü” həmin günlərin yadigarıdır.

Bir gün İran şahı Qara pəhləvanı Gəncəyə göndərir. O, qırx pəhləvanın qırxını da yıxır. Ölkənin xanı məyus olur. Ancaq bir nəfər çoban xana xəbər verdi ki, Güllər adlı nişanlı bir qız Qara pəhləvana qalib gələ bilər.

Xan razı oldu. Güllər oğlan paltarı geyib Qara pəhləvanla bir süfrədə əyləşir, Güllər süfrə arxasında əlini uzadıb Qara pəhləvanın bir qıçını qırıb çilik-çilik edir.

Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanı bu hadisələrin ətraflı şərhini verir. Təbrizin baş müştəhidinə tapşırılır ki, sənətə, sözə bələd, alim kimi bir sənətkar tapsın. Axtarış aparılır. Ancaq Tikmədaşlı Xəstə Qasımın adı birincilər sırasında çəkilir.

Bu vaxt cavan oğlan olan Xəstə Qasım iki dastan variantına görə Mələksimaya, üçüncü dastan variantına görə Kəklik adlı bir qıza nişanlı idi. Buna görə də Xəstə Qasım Dağıstana getməkdən imtina edir, həm də nişanlı olduğunu bildirir.

Bu dövrdə uzaq səfərə çıxan şəxs mollaya müraciət etməli idi. Molla yolun qaranlıq və aydın olmasını bildirərdi. Xəstə Qasımın anası mollaya rüşvət verir ki, Qasımı bu uğurdan saxlasın. Molla Quranı açır, yazıları tərsinə oxuyur. Bu vəziyyətə dözməyən Qasım mollaya şeirlə deyir:

Bu gün bir molla görmüşəm,  
Kələmullah əlindədi.  
Oxur Quranı əzbərdən,  
Əsədullah dilindədi.

Molla Qasıma deyir: “Oğul, bağışla, bir səfdi elədim”. Qasım mollaya şeirlə cavab verir:

Qıl namazın zikrin eylə,  
Bircə Allahın şükrün eylə.  
Qasım, getməyin fikrin eylə,  
Gəlmək Allah əlindədi.

Əhliman Axundov, Göyçənin Ağzıbir kəndindən olan Məhəmməd, XIX əsrin ziyalı tədqiqatçısı Rəşid bəy Əfəndiyev, Mahmud Mahmudbəyov yazılarında Xəstə Qasımın sevgilisinin adını Mələksima qeyd edirlər.

“Xəstə Qasım” dastanının əvvəlində göstərilir ki, Mələksima Alıxanın qızıdır. Alıxan Xəstə Qasımı zindana saldırır, onu məhv etməyə çalışır. Mələksima Xəstə Qasımı sevir, ancaq

səadətə qovuşa bilmir. Alıxan qızının sevgisinə zidd olur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Xəstə Qasım həqiqətən “Dağıstan səfəri”ndə Sona kəkliklərə, el gözəllərinə qarışmış sevgilisi Kəkliyə işarə ilə ayrılığını dilə gətirmişdir. Xəstə Qasım: “Mən gedirəm sizi kimə tapşırım” deməklə abır-həya edərək öz ayrılığını “Sona kəkliklərə” qarışmış Kəkliyə bildirir.

Sonda isə “Siz Xəstə Qasımı halal eyləyin, çünki gedir Dağıstana kəkliklər” deməklə sevgilisi Kəklikdən Dağıstan səfərində halallıq istəyir və deyir:

Gedin deyin anasına,  
Sıgal versin sonasına.<sup>22</sup>

Klassik aşiq poeziyasının, eləcə də müasir şerimizin bir qolu da İran Azərbaycanı, daha dəqiq desək Cənubi Azərbaycan ilə bağlıdır. Həmin poeziyanın əsas mövzularından biri də vətən həsrətidir. Bu mövzu Tikmədaşlı Xəstə Qasımın yaradıcılığında mühüm yer tutur.

Saz və söz sənətimizin qüdrətli ustalarından biri olan Tikmədaşlı Xəstə Qasımın

---

<sup>22</sup> S.P.Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.90.

zəngin ədəbi irsində vətənə dərin məhəbbət, vətən həsrəti canlı bədii lövhələrlə çox təsirli tərənnüm edilmişdir.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım həmişə vətən deyib ağlamış, gecə-gündüz çaylar kimi çağlamış, zamanın hökmünə, zülmünə, fitnə törədən, ara qatan ziyankarlara, xalqın əməyinə ağır qatanlara nifrət etmiş, onlara lənət yağdırmışdır.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım vətəninə üstünə zülmət çökdüyünü, cavan igidlərin qolları bağlı, ağbirçək anaların sinəsi dağlı, gözü qanlı yaşlı olduğunu, qönçəli bağlarda kor yapalaqların yaşadığını alovlu qəlbinin ağrısı ilə vurğulayır.

Xəstə Qasım aşiq sənətinin musiqi, rəqs və oxumağı birləşdirən bir sənətkarı olmuşdur. Saz çalmaq, rəqs etmək, oxumaq şifahi xalq ədəbiyyatını səmərəli yaymaq deməkdir. Buna görə də Tikmədaşlı Xəstə Qasım kimi ustad aşıqlar el atası adlandırılır, onlara hörmət edilir.

Aşiq Ələsgər (1821-1926) ustadnamələrinin birində aşıqlıq sənətini yüksək qiymətləndirir və deyir:

Aşiq olub tərk-i-vətən olanın,  
Əzəl başdan pürkəmalı gərəkdir.  
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,  
Mərifət elmində dolu gərəkdir.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandıra,  
Şeytanı öldürə, nəfsin yandıra.  
El içində pak otura, pak dura,  
Dalısınca xoş sədalı gərəkdir.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım xalqa həqiqətən mətləb qandırmaq, kamallı olub, ədəb-rəftar qanunlarını xalqa öyrətmək, onu mənəvi cəhətdən təkmilləşdirmək vəzifələrini səmərəli həyata keçirmiş, vətənə və xalqa şərəfli xidmət etmişdir.

Akademik Həmid Araslı “Aşıq yaradıcılığı” adlı əsərində yazır: “XVIII əsrdə, xüsusən aşıq qoşmaları tərzində yazdığı şeirləri sazda çaldığı havalarda oxuyan aşıq-şair Tikmədaşlı Xəstə Qasımın əsərləri daha çox şöhrətlənir.

Xəstə Qasım aşıq şeiri tərzində daha gözəl qoşmalar yaratdığından onun əsərləri dildən-dilə düşmüş, hafizələrdə yaşamış, xalq aşıqları bu istedadlı sənətkarı ustad aşıq, dədə aşıq adlandıraraq əsərlərini məclislərdə ifa etmiş və edirlər.

Şairin XVIII-XIX əsrlərdə yazılmış əlyazmalarında saxlanılan şeirləri əsasında onun Azərbaycanın Tikmədaş qəriyəsində doğulub mükəmməl mədrəsə təhsili aldığını, gözəl saz çaldığını, aşıqlarla dəyişdiyini müəyyənləşdirmək olar.

Xəstə Qasımın şeirləri əsasında müəyyən etmək olar ki, o da müasirləri kimi qəzəl və müxəmməslərlə yanaşı qoşma, gəraylı, bayatı yazmış, xüsusən gözəl təcnislər yaratmışdır”.

Folklorşünas professor S.P.Pirsultanlı düzgün əsaslandırır ki, Xəstə Qasımın yaradıcılığında əxlaqi-tərbiyəvi fikirlər, nəsihətlər çox zəngin olduğuna görə əsas yer tutur. Buna görə də əsərləri geniş yayılmış, orta əsr görüşlərini ifadə edən bu əsərində mərdlik, mala, pula güvənməmək kimi nəsihətlər çox olduğuna görə uzun müddət məclislərdə oxunmuşdur.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım dünyaya bağlan-mamaq haqqında fikrini inandırıcı ifadə edir:

Dəli könül, məndən sənə əmanət,  
Demə, bu dünyada qalım yaxşıdı.  
Məhşər günü qohum-qardaş tapılmaz,  
Demə, var qüvvətim, əlim yaxşıdı.

Xəstə Qasım bu şeirində xalqa hörmət etməyi, mərd, mübariz, təvazökar olmağı göstərir, oxucuya başa salır ki, yaman ad qazanmaqdan ölüm yaxşıdır.

Xəstə Qasımın məhəbbət mövzusunda yazdığı şeirləri aşqlar sevə-sevə oxuyur, məclisləri şənləndirirlər:

Gümüş kəmər bağlayıbdır belinə,  
Danışdıqca mail oldum dilinə,  
Gül uzatdım nazlı yarın əlinə,  
Canım aldı gülü məndən alınca.

Bu şeirdəki incəlik, zəriflik, aydınlıq Xəstə Qasımın heca vəznində yazdığı bütün şeirləri üçün çox səciyyəvidir.

Xəstə Qasımın şeirlərində nəsihətçiliklə əlaqədar olaraq dini mistik görüşlərə yer verilir. Ancaq şairin yaradıcılığında nikbinlik, gələcəyə inam oxucunun qəlbini pərvazlandırır, ona çox gözəl əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

XIX əsrin əvvəllərində yaşamış Aşıq Musa feodal zülmünü, ictimai ədalətsizliyi, çar məmurlarının rüşvətxorluğunu ifşa edir, sənətkarın və onun müqəddəs sazının günahı olmadığını göstərir:

Məclisləri abad eylər,  
Nə günahı var telli sazın.  
Məlul könülləri şad edər,  
Nə günahı var telli sazın.

Yoldan çıxıb yolun azmır,  
Şeytan kimi ara pozmur,  
Molla kimi cadu yazmır,  
Nə günahı var telli sazın.

Klassik Azərbaycan aşığı şeiri şəkli xüsusiyyətlərinə görə son dərəcə rəngarəngdir. Aşığı şeiri yazılı şeirin şəkillərindən bəhrələnmiş, klassik şeirin müxtəlif xüsusiyyətlərindən istifadə edərək zənginləşmişdir.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım canlı xalq dilinin bütün zənginliklərindən, klassik şeirin incəliklərindən məharətlə istifadə etmiş, danışığı dilinin və poeziya dilimizin zənginlikləri onun yaradıcılığını qüvvələndirmişdir.

Görkəmli sənətkar Tikmədaşlı Xəstə Qasım şeirlərində insanları düzlüyə, sədaqətə, hünərə, cəsarətə, dostluğa, qardaşlığa çağırır. Onun ustadnamələrində bu yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin tərənnümü çox qüvvətlidir.

Xəstə Qasımın şeirin çox mürəkkəb və çətin forması olan təcnisdən səmərəli istifadə etdiyi, daha dəqiq desək, gözəl sənət incisi olan təcnişi yaratması ona dərin hörmət qazandırmış, onu ustad aşığı kimi tanıtmışdır.

Xəstə Qasım bədii, obrazlı dildən səmərəli istifadə etmiş, təbiət və insan gözəlliyini tərənnüm etmiş sənət inciləri yaratmışdır. Onun şeirlərində müasirlik hissi, müasirlik eşqi və həvəsi hakimdir.

Buna görə də Tikmədaşlı Xəstə Qasım zəngin ədəbi irsinin səmərəli tədqiq olunması

müasir müstəqillik dövrümüzün həll edilməsi zəruri olan problemlərindən biridir. Bu sahədə professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyəti təqdirə layıqdır.

Tikmədaşlı Xəstə Qasımın şerlərində həyat hadisələri real bədii ifadəsini tapır. Allahverdi-xan Qasımı bir qapıya göndərir ki, onları qonaq eləsinlər. Ev sahibi Qasıma deyir ki, biz qonaq qəbul eləmirik. Ancaq, Allahverdixan qapını döyür, ev sahibi onları qonaq qəbul edir.

Qasım burada “Görüncə” adlı cığalı təc-nisini dərhal yazır, təcnisin möhtəşəm binasını yaradır. Təcnisin bir beytində deyilir:

Dolanmayın heç namərdin evinə,  
Gözü çıxar bir qonağı görüncə.

Xəstə Qasımın keşişin evində digər qonağın olması ilə əlaqədar islami dəyərləri aydın ifadə etməsi keşişə çox dərin təsir edir və keşiş müsəlmançılığı qəbul edir. Dörd bəndlik divanı üstündə oxunan “Mənim” adlı şerini yazır və deyir:

Adəmdən xatəmə natiqi Quran mənim,  
Din mənim, məssəb mənim, yol mənim, ərkan mənim.  
Bağ mənim, bağban mənim, kövsəri-rizvan mənim,  
Gül mənim, bülbül mənim, sünbülü-reyhan mənim,  
Yerdə insan, göydə qılman, ərşdə aslan mənim.

Xəstə Qasım şerdə dini ayinləri, “Adəm, xatəm” yəni, Adəmdən xatəmə olan hadisələri göstərməklə və Quranın ayələrini bildirməklə keşişi dinindən dönüb müsəlman olmağa vadar edir. Xəstə Qasım Qaraxanın qarşısında dini hadisələri elə təsirli təhlil edir ki, mollalar bir-birinin dalınca məscidi tərk edib çıxırlar.

Xəstə Qasım şeri müştəhidə oxuyur:

O kimiydi zərnişanı oxudu?  
Kimiydi Peyğəmbərə kəfən toxudu?  
Adəmdən qabağa siqa yoxuydu,  
Nədən oldu ənkə tudan xəbər ver.

O kimiydi Peyğəmbərə əsabə?  
O kimiydi apardılar qəssaba?  
Xəstə Qasım yetik deyil hesaba,  
Bisdi, həkdi, zimu-zudan xəbər ver.

Müştəhid dərk edir ki, Xəstə Qasımın dini təhsili çox yüksəkdir. O, Xəstə Qasımın mədrəsə təhsilindən əlavə Nizami Gəncəvinin əsərlərinin əvvəlində verilmiş minacatlara, meracnamələrə, Peyğəmbərin mədhinə, Dirili Qurbaninin məsailərinə, Tufarqanlı Abbasın “zəncirləmə”sinə dərinlən bələddir. Şah İsmayıl Xətayi və Məhəmməd Füzuli Xəstə Qasımın can sirdəşidir.

Xəstə Qasımla Ləzgi Əhmədin dəyişmələri  
Xəstə Qasımın elmin çox dərin qatlarına bələd  
olduğunu təsdiqləyir. Xəstə Qasımın çoxsaylı  
qıfılbəndləri də onun böyük, bilikli tarixi şəx-  
siyyət olduğunu təsdiqləyir.

O nədir ki, silinməzdir qarası?  
O nədir ki, heç tapılmaz çarası?  
Nə qədərdir yerlə göyün arası?  
Ləzgi Əhməd bu dəftəri yazar hey?

Xəstə Qasım:

O ürəkdir, silinməzdir qarası,  
O ömürdür, heç tapılmaz çarası.  
Yüz doxsan min ildir, yerlə göyün arası,  
Xəstə Qasım o dəftəri pozar hey?

Başqa bir qıfılbəndində Simurq quşundan  
söhbət açılır.

Ləzgi Əhməd deyir:

Nə quşdur, ildə bir yumurta salar?  
Onun yumurtası qar üstə qalar?  
Hansı ölən zaman, hansı sağalar?  
Ona kimlər deyər, dur buradan uç?

Xəstə Qasım:

Simurq quşu ildə bir yumurta salar,  
Onun yumurtası qar üstə qalar.  
Ana ölən zaman bala sağalar,  
Cəbrayıl der, ona, dur, buradan uç.

Əfsanəyə görə Simurq quşunun caynaqları bir-birinə dəydikdə çaxmaq daşı kimi od qığılcımı saçıır. Tükləri yumşaq olduğundan od çinqısı dəyən kimi alışıb yanır.

Simurq quşu balasını uçuran gün sevincindən caynağını caynağına çalar, caynağından qopan qığılcım onun tükünü yandırır, kül edir. Bu əfsanənin məzmununu bilən Xəstə Qasım deyir:

“Ana ölər, bala qalar”.

Bir əfsanə də var ki, Simurq quşu kimi: “Qu quşu da arzusuna çatdıqda ömründə bir dəfə son nəğməsini oxuyub ölür”.

Başqa bir deyişmədə də Xəstə Qasımın suallarına Ləzgi Əhməd cavab verir.

Xəstə Qasım:

O nədir ki, qışda dağlar bürünür?  
O nədir ki, əl dəyməmiş hörülür?

O nədir ki, insana fərz verilir?  
O nədir ki, o da onun gülüdür?

Ləzgi Əhməd:

O qardır ki, qışda dağlar bürünür?  
O könüldür, məhəbbətlə hörülür?  
Ölümdür ki, insana fərz verilir,  
O ilqardı, iman onun gülüdür.

Xəstə Qasım sonuncu qıfılbaşındə Ləzgi Əhmədi mat qoyur, onun Xəstə Qasıma cavab verməyə imkanı olmur. Xəstə Qasımın dörd bənddən ibarət “Ola” rədifli qıfılbaşındə nəinki Ləzgi Əhməd cavab verə bilmir, yüzlərlə ustad aşığılar da çaşbaş qalmış cavab verə bilməmişlər.

Yazılı ədəbiyyatdan, o cümlədən Şah İsmayıl Xətayi poeziyasından yaradıcı şəkildə bəhrələnən, sənət incilərini poeziyasına gətirən Xəstə Qasım parlaq uğurlar qazanır.

Xəstə Qasımın “Deyərlər” rədifli qoşması Şah İsmayıl Xətayinin “Sazım” şeiri ilə həmahəngdir, bir-birinə uyğundur, bir-biri ilə səsləşir. Xəstə Qasım deyir:

Ovçu olan bəslər alıcı quşu,  
Sərraflar tanıyar qiymətli daşı.

Bir oğul atadan artırsa işi,  
El içində ona tavar deyərlər.

İsgəndər atlandı, çıxdı zülmətdən,  
Qasım, Xızr içdi abi-həyatdan.  
Bəhs düşsə, qılıncdan, atdan,  
Süfrəni hamısından kübar deyərlər.

Folklorşünas tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlı Xəstə Qasımın “Gizlənər” adlı çox-bəndli qoşmasını Şah İsmayıl Xətayinin qoşmaları ilə müqayisəli təhlil edir və bu qoşmaların məzmun və sənətkarlıq baxımından bir-birini təsdiqlədiyini tarixilik, elmilik və pedoqoji-metodik prinsiplər əsasında təhlil edib ümumiləşdirir və faydalı tövsiyələr verir.

Xəstə Qasım xüsusi istedadla malik olduğuna görə öz sələflərindən və xələflərindən seçilən ustad sənətkardır. Yazılı və şifahi poeziya qaynaqlarından bəhrələnən Xəstə Qasım orijinal poeziya nümunələri, canlı və təsirli bədii lövhələr yaradır, ədəbi irsini zənginləşdirir.

Yüksək təhsil görmüş Xəstə Qasım dərin biliyə malik fitri istedadlı ustad sənətkardır. Xəstə Qasımın “Kimi” adlı gəraylısı Molla Pənah Vaqif yaradıcılığına güclü təsir göstərmiş və bu gəraylının ruhu Molla Pənah Vaqifin

“Yasəmən kimi” və “Nə gözəl doğubsan anadan Pəri” qoşmasının canına hopmuşdur.

Molla Pənah Vaqifin Xəstə Qasımla yaradıcılıq əlaqəsi üç şəkildə bir-biri ilə bağlıdır:

1. Genetik əlaqə, yəni qohumluq əlaqəsi. 2. Tipoloji əlaqə. 3. Mədəni əlaqə. Genetik əlaqə ən zəruri və təbii əlaqədir. Ona görə ki, şeirlərdə bu doğma hisslər bir-birini tamamlayır.

Bu baxımdan Molla Pənah Vaqifin “Pəri” qoşması ilə Xəstə Qasımın “Dam üstündə duran sona Kəklilər” qoşması çox maraqlı və təbiidir. Çünki bu əsərlər dərin məzmunu, sənətkarlığı və parlaq ideyası ilə bir-birini tamamlayır.

Molla Pənah Vaqif deyir:

Boyun sürəhədir, bədənin büllur,  
Gərdənin çəkilməmiş minadan, Pəri.  
Sən ha bir sonasan, cüda düşübsən,  
Bir bölük yaşılbaş sonadan, Pəri!

Xəstə Qasım deyir:

Bir gözəl sevəsən boyu tamaşa,  
Görən kimi könül ona bənd ola.  
Gözəlliyi, gül camalı bir yana,  
Dil-dodağı şəkər ola, qənd ola.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Biz yaradıcılıq boyu Xəstə Qasım şeirlərilə, qoşmalarıyla Molla Pənah Vaqif şeirlərini qarşılaşdırdıqca onların poetik düşüncələrinin nə qədər bir-birinə yaxın olduğunu, bir-birini tamamladığını görürük.

Vaqifin bədii cəhətdən mükəmməl, ürəyəyatımlı, insan ruhuna hakim qoşmalarını dinlədikdə, onların Xəstə Qasım şeiri ilə bir məcrada axdığını görürük. İstər Xəstə Qasım, istərsə də Molla Pənah Vaqif yaradıcılıqları ruhən bir-birlərinə çox bağlıdır”.<sup>23</sup>

Xəstə Qasım sənətkarlığı, istedadı çox qüvvətli olduğuna görə çox qiymətli sənət inciləri yaratmışdır.

Xəstə Qasımın poeziyasında qoşma üstünlük təşkil edir. Onun gəraylılarında mahnı ətri, mahnı rahiyyəsi var. Xəstə Qasım gəncliyində qəzəlxan olmuş, toylarda xalq mahnıları oxumuşdur. Onun gəraylıları mahnıdan seçilmir. Bu nümunəyə diqqət yetirsək məqsəd aydın olur:

Budur gəldi bahar fəsli,  
Sinənin oldu yarın taxtı.

---

<sup>23</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.108.

Soyuldu bülbülün raxtı,  
Gül, başına dolandığım.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım yazdığı qoşma, gəraylı, divani, təcnis, vücudnamə və cahannamə şəklində şeirlər onun mahir, istedadlı sənətkar olduğunu göstərir. Onun şeirləri forma, məzmun gözəlliyi, sənətkarlıq xüsusiyyətləri, təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyəti ilə sözün ləli-cəvahirləri təsiri bağışlayır və müəllifə ümum-xalq hörməti qazandırır.

Xəstə Qasımın “Dağıstan səfəri” dastanının, elmi mahiyyəti və dastan yaradıcılığında yerinin ətraflı təhlili onun görkəmli sənətkar olduğunu və zəngin ədəbi irs yaratdığını təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyasının dördüncü fəslində “Xəstə Qasımın sənətkar ucalığı və şeirlərinin bədii qüdrəti” məsələsinin elmi-nəzəri təhlilini tarixilik, elmlilik və ideyalılıq prinsipləri əsasında verir.

Tikmədaşlı Xəstə Qasım aşiq poeziyasında sənətkarlıq ucalığı və sözünün bədii qüdrəti ilə öz dövründə, həm də özündən sonrakı əsrlərdə görkəmli sənətkar kimi yüksək qiymətləndirilmişdir.

Onun poeziyasında forma və məzmun bir-birini təsdiqləyir, həm də oxucuya gözəl tərbiyəvi təsir bağışlayır. Ona görə ki, şeir yaradıcılığında sözdən rəssam kimi həssalıqla istifadə etmiş, Azərbaycan dilinin inkişafına təkan vermiş, söz və ifadələrdən əlvan və rəvan bədii lövhələr yaratmışdır. Onun lirikası böyük təsir gücünə, təbii ecazkar və cazibə qüvvəsinə malikdir.

Xəstə Qasımın qoşmalarında gözəlin zahiri əlamətləri, mənəvi aləmi, nazı və qəmzəsi orijinal tərənnüm edilir. Onun “Canım aldı gülü məndə alınca” misrası təsvir etdiyi gözəli oxucunun gözünün qarşısına gətirir, ona estetik zövq verir:

Gümüş kəmər bağlayıbdır belinə,  
Danışdıqca mail oldum dilinə.  
Gül uzatdım nazlı yarın əlinə,  
Canım aldı, gülü məndən alınca.

Xəstə Qasımın gözəlin tərfini verən qoşmalarında “maral baxışlı”, “ala gözlü”, “gül camallı”, “mah camal”, “mina gərdən”, “qaymaq dodaqlı”, “şirin dilli” və s. canlı təbiətdən alınmış aydın təşbih və istiarələr işlədilir.

Xəstə Qasımın qəmli aşiqin mənəvi aləmini təsvir edən qoşmalarında “sinəm başın düyün-

lәрәм, dağlaram”, “çərxi-fələk səndən mənəm gileyli” kimi qəmli ruhu ifadə edən bədii təsvir vasitələrindən istifadə edilir:

Ovcunu görəndə maral baxışlı,  
Ay üzlü birçəkli, xallı Sənəm, gəl!  
Danışanda şəkər damar sözündən,  
Qaymaq dodaqları ballı Sənəm, gəl!

Şeyda bülbül kimi yaman ağlaram,  
Sinəm başın düyünlərəm, dağlaram.  
Xəstə Qasım idim, şaha deyili,  
Çərxi-fələk səndən mənəm gileyli.

Xəstə Qasımın şerlərində işlədilən rəngarəng epitetlər şeirlərə xüsusi əlvanlıq və orijinallıq verir:

Gözəllər gözəli, şahı-gülbədən,  
Didəm ağlar, məh camalın görüncə.  
Mina gərdən, büllur buxaq, diş inci,  
Çəkilibdir hilal qaşlar görüncə.

Xəstə Qasım şerdəki ideyanın oxucuya və dinləyiciyə canlı çatdırılması üçün bədii ifadə vasitəsi olan mübaliğədən ustalıqla istifadə etmişdir:

Bülbül olan hərgiz dönməz gülündən,  
Dindirərsən bal tökülər dilindən.  
Xəstə Qasım, tamam oldu sözlərim,  
Eşq ucundan kabab oldu közlərim.

Xəstə Qasım şeirlərində fikri daha açıq şəkildə ifadə edən, onun təsir gücünü artıran vasitələrdən biri olan təkrirdən səmərəli istifadə etmişdir:

Gedin deyin anasına,  
Sığal versin sonasına.  
Yar, sinənin arasına,  
Qoşa nar düşdü, nar düşdü.

Xəstə Qasım şeirlərində qarğışdan da istifadə etmişdir:

Yeri gözəl, yeri sənə qarğaram,  
Ölənədək işin ahu-zar olsun.  
Siyah zülfün dal gərdəndə sərəsər,  
Halqa-halqa, çinbəçində mar olsun.

Xəstə Qasım şeirin təsir gücünü artıran, insanda hiss-həyəcan oyadan, bədii ifadə vasitələrindən biri olan bədii sualdan da şeirlərində istifadə etmişdir:

Ay qəsrdə duran gözəl,  
Niyə təksən: elin yoxdur?  
Niyə pozğundu tellərin,  
Əl şanada telin yoxdur?

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Söz sənətinin incəliklərinə dərinədən bələd olan böyük sənətkar öz yaradıcılığında sözdən məharətlə istifadə etməklə, onu cilalamaqla, misralar daxilində yerli-yerində işlətməklə, sərrast düzləndirməklə təşbih, istiarə, mübaliğə, təkrir, cinas və s. bədii təsvir vasitələrini məzmununa uyğun bir şəkildə işlətməklə və oynaq qafiyələr yaratmaqla dəyərli sənət abidələri meydana çıxara bilmişdir”.<sup>24</sup>

Xəstə Qasımın şeirlərində işlətdiyi bədii ifadə vasitələri onun şeirlərinin bədii gözəlliyinə bir bitginlik və dolğunluq gətirir, şeirlərin tərbiyəvi və bədii-estetik qüvvəsini axtarır, oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Xəstə Qasım şeirlərini musiqi ahənginə, saz havalarına uyğun yaratmış, həm də bacarıqlı sənətkar kimi sözləri şeirin misralarında düzgün seçib sıralamışdır:

---

<sup>24</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.112.

<sup>25</sup> Mirzə İbrahimov. Aşıq poeziyasında realizm. Bakı, 1966, səh.42.

Oyandı sünbüllər, səcər gətədi bar,  
Onda min bəşər var, yeddi sin bilər.  
Bu yazan ustanın nə xoş xətti var,  
Yazıbdı mim üstə, yeddi sin bilər.

Akademik Mirzə İbrahimov yazır ki:

“Xəstə Qasımın şeirləri yüksək poeziya inciləridir. Ona görə ki, bu şeirlərdə real hadisələr qələmə alınmış, fəlsəfi nəticələrlə yekunlaşdırılmış, realizmə əməl edilmişdir.

Xəstə Qasımın şeirləri dərin ictimai məzmunu, mütərəqqi ideyaya malik, xalq ruhunun parlaq, gözəl məntiqi təfəkkürünün nəticələrini əks etdirən sənət inciləridir. Bu şeirlərdə misilsiz dil sadəliyi, üslub gözəlliyi, forma əlvanlığı zənginliyinə görə aşıqlar üçün əsl sənətkarlıq məktəbi olmuşdur”.

Xəstə Qasımın ədəbi irsinin çox hissəsi tapılmamışdır. Ancaq onun əldə olunan lirikası, ədəbi irsi Azərbaycan xalq ədəbiyyatında, aşiq poeziyasında öz mövqeyini saxlamış və özündən sonra sənət meydanına gələn sənətkarlara faydalı nümunə olmuş, bu zəngin ədəbi irsdən öyrənmiş, dəyərlənmişlər.

Xəstə Qasımdan sonra XVIII əsrin görkəmli sənətkarı Aşıq Valeh Dərbəndə səfər etmiş, Xəstə Qasım kimi hərbə-zorbalar, deyişmələrə öz

yaradıcılığında geniş meydan vermiş və həmişə parlaq uğurlar qazanmışdır.

Şerlərində heca vəznini bitgin şəklə salmış Xəstə Qasım saza və sözə dərin hörmət bəsləmiş, heca vəznli şeirləri, bayatı və qoşmaları yüksək sənətkar kimi daha da kamilləşdirmişdir. Bununla da o, gələcəkdə şifahi və yazılı poeziyamızın inkişafına zəmin yaratmışdır.

Akademik Mirzə İbrahimov aşiq-şair Xəstə Qasımın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş və yazmışdır: “Xəstə Qasım heç şübhəsiz ki, həyatı bədii idrak duyğusu güclü olan ustad aşıqdır”.

Xəstə Qasım şeirinin rəvan, axıcı dili, poetik rəngarəngliyi ilə özündən sonra gələn sənətkarlara qüvvətli təsir etmiş, onlara düzgün yaradıcılıq yolu göstərmişdir.

Akademik Həmid Araslı yazmışdır: “Xəstə Qasımın əsərləri dil, ifadə xüsusiyyətləri ilə Molla Pənah Vaqif yaradıcılığına çox yaxındır”.<sup>26</sup>

Bu fikir tamamilə tarixi mənbəyi təsdiq edir. Ona görə ki, Xəstə Qasım Molla Pənah Vaqifdən əvvəl yazıb yaratmış və mükəmməl ədəbi irs qoyub dünyasını dəyişmişdir. Onun şeirləri,

xüsusilə təcnis, qıfılənd, ustadnamə və başqa şeirləri Azərbaycan aşığı poeziyasının parlaq inciləridir, özü də istedadlı, usta sənətkardır.

Professor Sədnik paşa Pirsultanlı yazır: “Xəstə Qasım Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmış təkmilləşməsində xüsusi rol oynamış xalq aşığıdır. Onun şeirlərində bədii dil son dərəcə canlı, sadə və aydındır. Bədii təsvir vasitələri xalq dilindən gələn təbii və canlı ifadələrdən ibarətdir. Onun yazdığı şeirləri qafiyə, rədif və başqa xüsusiyyətləri yazılı ədəbiyyata böyük təsir göstərmişdir.

Xəstə Qasımı aşığı poeziyası tarixində daha çox məşhurlaşdıran onun dərin fəlsəfi ideyalar təbliğ edən ustadnamələri olmuşdur. Xəstə Qasım öz dövrünün ustad sənətkarı olmuş, özünə qədər mövcud olan Azərbaycan aşığı şeirinin bütün janrlarından istifadə etmişdir. Xəstə Qasım aşığı yaradıcılığına yenilik gətirmək, onu bədii və şəkli cəhətdən zənginləşdirmək məqsədi ilə bütün qaynaqlara baş vurmuş və hər çeşmədən bir dürr əldə etmişdir”.<sup>27</sup>

---

<sup>27</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi. Bakı, 2011, səh.123.

Xəstə Qasım Azərbaycan aşığı sənətinin və canlı xalq dilinin inkişafında səmərəli fəaliyyət göstərmiş, yaratdığı zəngin ədəbi irslə aşığı poeziyası tarixində şərəfli yer tutmuşdur.

“Dağıstan səfəri” ilə real-tarixi dastanın ilk nümunəsini yaratmış Xəstə Qasımın yaradıcılığından ondan sonra sənətə gələn Aşığı Valeh, Aşığı Alı, Şəmkişli Hüseyn gözəl dastan yaratmışlar.

Xəstə Qasım xalq poeziyası ilə yanaşı yazılı poeziyadan da faydalanmış, Nizami, Xaqani, Nəsimi, Xətayi, Füzuli kimi klassiklərin yaradıcılığı ilə tanış olmuş, onlardan öyrənmişdir.

Xəstə Qasım Azərbaycan aşığı poeziyasının istedadlı və bu sənətə yeniliklər gətirən nümayəndəsidir. Xəstə Qasım şeirlərində azadlığın, xoşbəxtliyin carçısı olmuş, istismarçı hakim quruluşu və onun talançı, ziyankar nümayəndələrini ifşa etmişdir.

Xəstə Qasımın ədəbi irsi, xüsusilə dərin məzmunlu ustadnamələri özündən sonra sənətə gələn sənətkarlara həyat dərslidir. Onun ustadnamələri ictimai dəyərini, forma və məzmun gözəlliyini bu gün də saxlayır.

Xəstə Qasım çətin imtahanlardan keçmiş, qarşısına çıxan din xadimlərini, müstəhidləri,

zorbalıq edən aşığıları ifşa etmiş, onları susdurmuşdur.

Xəstə Qasım müasir dövrümüzdə də aşiq sənətinin zirvəsində dayanan ustad sənətkardır. Xəstə Qasımın zəngin ədəbi irsindən səmərəli istifadə olunur, ona ümumxalq məhəbbəti qazandırılır.

Xəstə Qasımın poeziya dünyası bundan sonra da səmərəli araşdırılacaq, tədqiq ediləcək, mükəmməl öyrəniləcək və nəşr olunub oxucuların müəlləsinə veriləcəkdir.

Xalq şairi Səməd Vurğun gözəl demişdir ki, Xəstə Qasımın möhtəşəm sənət dünyası bundan sonra da neçə-neçə nəsillərə zövq verəcək, onlara zəngin təlim-tərbiyə və bədii-estetik zövq mənbəyi olacaqdır. “Xəstə Qasımın şeirləri ona daha parlaq gələcək qazandıracaqdır”.

Görkəmli folklorşünas, altmışdan artıq kitabın, yüzlərlə məqalənin müəllifi, filologiya elmləri doktoru, professor, şair, tərcüməçi, publisist, mahir pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan milli elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə 2011-ci ildə iki yüz altmış səhifədən ibarət çap olunmuş “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyası səmərəli əməyin məhsuludur.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, Əməkdar müəllim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Xəstə Qasım” adlı şeirlər kitabını tərtib etmiş, toplamış, “Xəstə Qasım” adlı məzmunlu müqəddimə yazmış və göstərmişdir ki, Xəstə Qasımın poetik irsi ətraflı toplanmalı, tədqiq edilməli, onun İran Azərbaycanının Tikmədaş qəryəsində anadan olması, mükəmməl mədrəsə təhsili alması, Dağıstana səfər etməsi, cığalı təcnisin, aşırıq poeziyasında qoşma-müstəzadın ilk nümunəsini yaratması ətraflı tədqiq edilməlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bu göstərdiyi problem üzərində 1975-ci ildən başlayaraq, otuz altı il səmərəli axtarışlar aparmış, müxtəlif ölkələrin şəhərlərindəki arxivlərdə, əlyazmaları institutlarında və kitabxanalarında diqqətlə araşdırmaları davam etdirmiş, nəhayət, nəticədə bu elmi-tədqiqat salnaməsini yazıb oxuculara hədiyyə vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” adlı monoqrafiyasını, daha dəqiq desək, tədqiqat əsərini tarixilik, elmilik, müqayisəlilik, ardıcılıq, sadəlik, ideyalılıq, pedoqoji və metodik prinsiplər əsasında yazmış, tədqiqat əsərlərinə verilən tələblərə tamamilə əməl etmiş, materialları

ümumiləşdirmiş və elmi-nəzəri tövsiyələr vermişdir.

Şübhəsiz ki, səmərəli axtarışların, məsuliyyətli tədqiqatın nəticəsində yazılmış bu monoqrafiya nöqsan və qüsurlardan tamamilə xaric deyildir. Buna görə də bu elmi-nəzəri tədqiqat monoqrafiyası haqqında öz tənqidi, ədəbi və xeyirxah münasibətlərini bildirən mütəxəssislərə və oxuculara öncə dərin minnətdarlığımızı bildirir, onlara uzun ömür, cansağlığı, şərəfli fəaliyyətlərində parlaq uğurlar arzulayırıq!

Görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq, məsuliyyətli publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsini ətraflı araşdırmış, diqqətlə nəzərdən keçirmiş, dərin məzmunlu və parlaq ideyalı tədqiqat əsəri yazmışdır.

## *X fəsil*

### **Görkəmli alim, mahir pedaqoq, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 80 illik yubileyi münasibətilə parlaq xatirə**

Vətənpərvər, əməksevər, humanist, qayğı-keş və yaradıcı həyatda yaşayan insan haqqında parlaq xatirə yazmaq çox çətin, məsuliyyətli, - həm də maraqlı və gözəldir.

Ona görə ki, mənalı ömrün tarixi səlnaməsini diqqətlə nəzərdən keçirmək, həqiqəti, acılı və şirinli, ağırlı və istəkli, mənalı və xoşbəxt günləri xatırlamaq, həm də tarixdə yaşayan parlaq xatirələrin gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə, bədii-estetik zövqünə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərinə ləyaqətli təsir göstərəcəyini əsas meyar tutmaq lazımdır.

Mənalı ömrünü vətəninə və xalqına həsr edən, bədii yaradıcılıqla və səmərəli əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan, kollektivlə, qohum-qardaşla, el-oba və qonşu ilə, dost-tanış, yoldaşla səmimi rəftar edən, mehriban və əziz münasibətini davam etdirən professor Sədnik Paşayev Xəlil oğlu (Pirsultanlı) haqqında xatirə yazmaq

xoşbəxtlikdir, mənalı ömrün 80 illik parlaq zirvəsini alqışlamaq, təbrik etməkdir.

Uzun illərdir ki, Sədnik müəllimlə səmimi yoldaş, qəlb sırdaşı, könül qardaşıyıq. Sədnik Paşayev Xəlil oğlunun (Sədnik Paşa Pirsultanlı) kimi məşhurlaşmasında, tanınmasında, mahir pedaqoq, şair, folklorşünas, tədqiqatçı, istedadlı alim kimi yetişməsində yeganə arxa, bünövrə, müdrik dayaq, zəngin mənəviyyat, ismət, namus və qeyrət çələngi ömür-gün yoldaşı Səfurə Əli qızı Pirsultanlı (1938-1994) olmuşdur.

Səfurə xanım haqqında bir neçə məqalə və xatirənin müəllifiyəm. H.Zərdabi (1837-1907) yazır: “Qadın bəşəriyyətdə ana və ilk tərbiyəçidir”. Mustafa Kamal Atatürk (1881-1938) demişdir: “Türk qadınını elmi, əxlaqi, sosial, iqtisadi həyatda kişinin otağı, yoldaşı, yardımçısı və qoruyucusu etmək doğru yoldur” .

Azərbaycan dövlətçiliyinin qurucusu, Yeni Azərbaycan partiyasının memarı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev (1923-2004) iftixarla demişdir: “Mən dünyanın çox yerini gəzmışəm, dünya qadınlarını görmüşəm. Fikrim belədir ki, Azərbaycan qadını bütün dünyadakı qadınlardan gözəldir... Qadınları qiymətləndirin, qadınları sevin, heç yerdə, heç bir ölkədə, heç bir millətdə

Azərbaycan qadını kimi gözəl qadın tapa bilməzsiniz”.

Səfurə xanım müqəddəs ana, müdrik gözəllik, incəlik, səmimilik, zənginlik, qayğıkeşlik və tələbkarlıq nümunəsi olmuş, mədəniyyət zirvəsinin parlaq ölümsüzlük ulduzuna çevrilmişdir.

Ülvi ana Səfurə xanımın ziyarətgaha çevrilmiş müqəddəs məzarı, “Dünya, səndə nəyim qaldı?” (1994), “Ağ yağış” (1995), “Şeirim, sözüm qalar” (1995) , “ Ay Qara dənizim, ay qara gözlüm” (2005) kitabları, Gəncə şəhərinin “Səbiskar” qəbiristanlığındakı məzarının üstündəki mərmər “Ehsan bulağı” abidəsi, şair-publisist Ələsgər Əlioğlunun “Səfurə Pirsultanlı dünyası” adlı monoqrafiyası, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının ona həsr etdiyi bədii əsərlər xatirə qalmışdır. Məzarı nura boyanmış, cənnətin ibadətgahı olmuşdur.

Gözəllər gözəli Səfura xanımın oğlanları Səyyaf, Sabutay, Sərvan, qızları Sahibə, Sədafət, Sərvanə onun analıq ehtimadını doğruldur, əziz və əbədiyaşar fitri istedadlı sənətkar anaları Səfurə xanıma ümumxalq məhəbbəti qazandırılar.

Mənim qəlb sirdaşım, pedaqoq, müəllim, alim yoldaşım professor Sədnik Paşa Pirsultanlı

qayğıkeş və tələbkar ailə başçısı olmuş, dərin hörmət qazanmış və qazanır. Ona görə ki, onun qəlbində ailə məhəbbəti əbədiyaşardır.

Daşkəsən təmiz havalı, saf sulu, sərin bulaqlı, başı qarlı uca dağlar qoynunda yerləşmiş romantik diyardır, saza və sözə qiymət verən gözəl məkandır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı ömrünün parlaq dövrünü yaşayır, yazıb yaradır, hörmət qazanır. Dahi Nizami Gəncəvinin (1141-1209) “İsgəndərnamə” poemasının “İqbalnamə” hissəsindəki aşağıdakı mısraları professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli ömrünün salnaməsinə daxil etmək xoşbəxtlikdir.

Elmlə, hünərlə! Başqa cür heç kəs  
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz!  
Rütbələr içində seçilir biri,  
Hamıdan ucadır alimin yeri.

Professor Sədnik Paşayev Xəlil oğlu Pirsultanlı bu günün və sabahın mahir ustadıdır, çünki tələbələrin yüksək əqli inkişafında, elmi səviyyəsinin, biliyinin, dünyagörüşünün, mənəvi aləminin zənginləşdirilməsində gözəl pedaqoqdur, məsuliyyətli tərbiyəçidir, gözəl insan, incə, zərif, həssas qəlbli tarixi şəxsiyyətdir. Onun əsərləri gənc nəslin təlim-tərbiyəsində və hərtə-

rəfli inkişaf etmiş bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında zəngin təlim-tərbiyə xəzinəsidir.

Tədqiqatçı alim, istedadlı folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlının anadan olduğu füsunkar təbiətli, dağlar qoynunda yerləşmiş Qazax yolçular kəndi insana bədii estetik zövq verir.

Onun mənəvi aləmini zənginləşdirir. Buna görə də Sədnik Paşa Pirsultanlı cavan, müdrik oğlandır, 80 illik yubileyinə kimsə inanmır.

Onun gözəl qaməti, cəsarətli duruşu, incə yerışı, səmimi baxışı, mehriban görünüşü cavan oğlan təsiri bağışlayır. Hamı ürəkdən deyir: “Sədnik Paşa 100 illər yaşa” .

Görkəmli folklorşünas alim, tədqiqatçı, nasir, çoxsaylı monoqrafiyaların, dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin müəllifi professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müasir pedaqoq, istedadlı tarixi şəxsiyyətdir. Təbii istedadla malik olan Sədnik Paşa Pirsultanlı xeyirxahlığı, qayğıkeşliyi, zəngin mədəniyyətlə, namuslu olması ilə ümumxalq məhəbbəti qazanmış və qazanır. Xalq şairi Zəlimxan Yaqub gözəl yazır:

Bu dağlar qoynunda iki zirvə var,  
Biri Ələsgərin, biri Vurğunun!  
Hər gün ağ eylədi elin üzünü,  
Nuru Ələsgərin, nuru Vurğunun!

Uca dağlar qoynunda uşaqlıq və gənclik illəri mənalı keçmiş Sədnik Paşayev Xəlil oğlu Pirsultanlının səmimi, zərif, nurlu, gözəl xasiyyəti, Xoşbulaq yaylağının, Həsənbaba, Həsən-nənə, Eldar, Kəpəz, Murov, Qonur, Qoşqar dağlarının romantik, təbii və nurlu qoynunda keçmiş, igidlərin qəhrəmanlığından, yaylaqların xoş tamaşasından, al-yaşıl geyinmiş, meşələrin, nərgizli, bənövşəli, güllü-çiçəkli çəmənliliklərin gözəlliklərindən, nurlu təbiətdən ilham almış, müdrik bir gənc kimi böyümüş, vətənpərvər, əməksevər, işgüzar dağlar oğlu olmuş, parlaq zirvələrə ucalmışdır.

Məhəmməd Peyğəmbərin məşhur kəlamı var: “Alimləri eşidin, çünki onlar dünyanın çırağı, axirət nurudurlar”. “Alimlərin sərf etdiyi mürəkkəb, şəhidlərin tökülən qanı ilə tutuşdurulduqda alimlərin mürəkkəbi çəkiddə ağır gəldi”.

Azərbaycanda gənc nəslin təlim-tərbiyəsi və şifahi xalq yaradıcılığının araşdırılıb tədqiq olunması ilə məşğul olan alim-pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlı dünya şöhrətli alimdir, zəngin mənəviyyatlı gözəl insandır.

Namusla yaşadın, namusla durdun,  
Heç kimə, heç kəsə quyu qazmadın.  
Yaltağı, xaini gözündən vurdun,  
Şöhrətə aldanıb, yolun azmadın.

Əziz Sədnik müəllim, vətənin oğlusan, elin oğlusan! Sədnik Paşa yüz yaşa! Bu müdrik kəlam elin-obanıdır.

Həyatda elə bəşəri keyfiyyətlər var ki, zaman və vaxt məfhumu tanımır. Səmimilik, təvazökarlıq, mərdlik, həqiqətsevərlik bəşəri keyfiyyətlərdir. Bu keyfiyyətlər mənim müəllim yoldaşım, qəlb sirdaşım Sədnik Paşa Pirsultanlıya məxsusdur.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, mahir pedaqoq, fitri istedadlı şair, məsuliyyətli journalist, qayğıkeş, tələbkar insan, professor Sədnik Paşa Xəlil oğlu Pirsultanlı vətənpərvər, əməksevər, müdrik tarixi şəxsiyyət, zəngin məənəviyyatlı ailə başçısıdır.

İllərin sınağından çıxmış Sədnik müəllim “cənnətini bu dünyada qazanan adamdır, onun üzündən nur tökülür, hamı deyir: “Ay Paşa, səni yüz yaşa!”

Gün o gün olsun ki, yüz yaşın olsun!

Könüllər sevinib, fərəhlə dolsun!

Qoy onda söyləyək mübarək olsun!

Sevinək, gülüşək, deyək mübarək!

Sədnik Paşa Pirsultanlı zəhmət ilə ucalan alimdir, xeyirxah insandır, mənim ziyalı dostum,

mənəvi qardaşım, səmimi sirdaşımdır. Böyük el məhəbbətinə layiq olan gözəl alim-pedaqoqdur.

Aşıq Ceyhun poetik dillə demişdir:

Kimin dostu çoxdu o bəxtiyardı,  
Onun həyat yolu bir növbahardı.  
Dostluq elə bağdı, elə gülzardı,  
Bağı bar verəcək ildən illərə.

Doğrudur, Sədnik Paşa Pirsultanlının başı ağarmışdır. Bir həqiqəti unutmaq olmaz ki, bu bəyaz saç qocalıq əlaməti deyildir, çünki insanı inandırmır. Ataların çox müdrik kəlamı vardır: “Uca dağ başına qar yağar!”

Azərbaycan poeziyasının bayraqdarı, xalq şairi Səməd Yusif ağa oğlu Hacıməmmədəğayev (Vəkilov) çox mənalı poetik dillə demişdir:

Baş ağardı ancaq ürək,  
Alovludur əvvəlki tək.  
Bilirəm ki, deməyəcək,  
Bir sevgilim,  
Bir də Vətən,  
Şair, nə tez  
Qocaldın sən!

Deməli, başda saçın ağarması təbiətin təbii qanunudur, uca dağlar başına qar yağar, insanın qocalması deyil.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı soykö-künə, elmi əqidəsinə sadıq olan, ona hörmət və məhəbbət qazandıran adlı-sanlı bir nəslin - Pirsultanlı nəslinin övladıdır. Bizim səmimi dostluğumuz, qarşılıqlı ehtiramımız halal ziyalı olmağımız həqiqətən xoşbəxtliyimizdir, müdrik insanlığımızın, alimliyimizin nəticəsidir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının türk torpağına tükənməz sevgisinin əsası ulu babası Pirsultanın, Hacı Vəli Bektaşinin, Mustafa Kamal Paşa Atatürkün bu müqəddəs torpaqda dəfn olunmasından ibarətdir. Bu müdriklərin müqəddəs məzarları türk torpağında ziyarətgaha çevrilmişdir. Hamı səcdə edir, rəhmət oxuyur!

Professor Yaşar Qarayev yazmışdır: “Türküstan, (Orta Asiya) xalqlarının əfsanələrini ilk dəfə toplayan və yazıya alan Sədnik Paşa Pirsultanlı olmuşdur. Həmçinin bu xalqlara bu işə stimul verən də Sədnik müəllimdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Yaşayan əfsanələr” (1973) kitabından sonra Türkiyədə bu sahədə fəaliyyətə başlamışlar. Türkiyədə Saim Sakoğlu və digərləri əfsanələri toplamaqla məşğul olmuşlar.

Türkiyə Respublikasının banisi Mustafa Kamal Atatürk (1881-1938) demişdir: “Azadlıq və istiqlaliyyət mənim xarakterimdədir. Mən millətimin və böyük əcdadımın ən qiymətli mirası olan istiqlaliyyət eşqi ilə yaranmış bir adamam. Mən yaşaya bilmək üçün mütləq müstəqil bir millətin övladı olmalıyam.”

Mustafa Kamal Atatürk türk xalqının, şanlı qələbəsi ilə dolu olan müstəqil azadlıq hərəkatı nəticəsində müstəqil bir dövlət olan Türkiyə Respublikasını yaratmışdır.

Mustafa Kamal Atatürk milyonlarla insanların qəlbində özünə əbədi abidə quran və şərəfli yaşayan, ölümsüzlüyün zirvəsinə ucalan dahi şəxsiyyətdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Mustafa Kamal Atatürkün xidmətləri bir də ondan ibarətdir ki, o, Türkiyə Cümhuriyyətinin nəinki əsasını, təməlini qoydu, həm də onu qurdu, onun bütün təsisatlarını yaratdı, böyük dövlət etdi, bu günkü nəslə, gənclərə əmanət edərək özünü əbədiyyata qovuşdurdu”.

Türk dünyasının öndəri Mustafa Kamal Atatürk XX əsrin və gələcək əsrlərin dünya miqyaslı, ən nadir şəxsiyyətlərindəndir. Atatürk həqiqi mənada Türkiyəni qəlbinə sığdırmışdı.

Onun böyüklüyünü “Yurdda sülh, Cahanda sülh” devizi təsdiqləmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Türkiyə dövlətinə, Türk dünyasına, Türk xalqına, Türk dilinə məhəbbəti və hörməti onun yaratdığı hər bir ədəbi nümunədə duyulmaqdadır. Onun poeziyasında bu dərin hörmətin poetik bədii ifadəsi canlı tərənnümünü tapır və oxucusunu sevindirir, həm də ona parlaq uğurlar qazandırır.

Sədnik Paşa Pirsultanlı 90-cı illərdə Almaniyaya Türk-İslam birliyinin xətti ilə dəvət olunanda Almaniyada Yunus İmrə günlərinin keçirilməsində fəal iştirak etmiş, məruzəsinə görə mükafatlandırılmışdır.

Folklorşünas alim gənc nəslin, xüsusilə Türk gəncliyinin birləşməsinin, milli kimliyini dərk etməsinin zəruriliyini əsas problem sayır. Ona görə ki, Türk dünyasının birləşməsi Türk gəncliyinin yeganə arzu və istəyidir.

Buna görə də əsas məqsəd Təbriz, Dərbənd, Qarabağ, Göyçə, Borçalı, Kərkükün geri qaytarılması mütləq lazımdır. Heç şübhə yoxdur ki, xalqın bu müqəddəs arzu və istəyi həqiqətə çevriləcəkdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev siyasi kursunun davamçısı, Azərbaycan xalqını ilhamla xoşbəxt gələcəyə aparan, dünyaşöhrətli

siyasətçi, Ali Baş Komandan, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu müqəddəs arzusunu həyata keçirəcəkdir. Ona görə ki, bu müqəddəs arzu Azərbaycan xalqının, Türk dünyasının, Türk dilli xalqların yeganə arzu və istəyidir.

“Sədnikəm bir sevgi dəniziyəm mən!  
Yunis İmrələrin bir iziyəm mən!” poetik kələmını bildirən vətənpərvər alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Nizami baba” şeirində dahi Nizami Gəncəviyə xitabən, səmimi müraciətlə dediyi ürək sözləri türk dilli xalqların müraciətidir:

Göy gölü əlində ayna kimi tut.  
Bu xoşbəxt Gəncənin camalına bax.  
Axşamlar baxdıqca fəvvarələrə,  
Elə bil dağlardan xoş bulaq gəlir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985), “Xalqın söz mirvariləri” (1999), “Eldən-obadan eşitdiklərim” (2006), “Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli

tədqiqi” adlı fundamental tədqiqat monoqrafiyaları gənc nəsə təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılır. Onları Azərbaycançılıq ruhunda tərbiyə edir.

Məhsuldar folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı folkloru sədnikləşdirmək sahəsində şərəfli fəaliyyət göstərmiş, məqsədinə nail olmuş, ümumxalq məhəbbəti qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu parlaq uğurları onun elmi-nəzəri ideyasının zənginliyini və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmasını təsdiqləyir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yalnız Azərbaycan folklorşünası kimi şöhrət qazanmır, türk dilli xalqların yaşadıkları ölkələri, mahalları gəzir, folklor incilərini diqqətlə toplayır, çap edib, Türk dünyasına ərməğan verir və bütün Türk dünyasının mahir folklorşünası kimi tanınır, sevilir, türkdilli xalqların şöhrətini qazanır.

Dünya miqyasında Sədnik Paşa Pirsultanlı təkrarolunmaz, bənzərsiz, orijinal, əbədiyaşar folklorşünasıdır.

Türk dünyasını, ərazisini folklorşünaslıq eşqi ilə gəzən Sədnik Paşa Pirsultanlı nadir folklor incilərini sərraf dəqiqliyi ilə toplayır,

zəngin yaradıcılıq təcrübəsindən keçirib, dəqiq-ləşdirdikdən sonra xalqa hədiyyə verir.

Müasir aşığıları, ozanları, folklorşünasları professor Sədnik Paşayev araşdırır, tədqiq edir, onların fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Buna görə də Sədnik Paşa Pirsultanlı sağlığında klassik folklorşünas adını qazanmışdır. Onun milli-mənəvi dəyərlərimizi toplaməsi, araşdırması, tədqiq etməsi, diqqətlə nəzərdən keçirib, çap etdirməsi, xalqımıza ərməğan verməsi, Vətənə və xalqa parlaq xidmətidir, əbədiyaşar, şərəfli zəhmətidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yetmiş-dən artıq kitabın və folklor toplusunun, üç yüzdən artıq elmi-nəzəri, elmi-metodik məqalələrin müəllifidir.

Mahir publisist Sədnik Paşa Pirsultanlı Daşkəsəndə “Yeni Daşkəsən”, Goranboyda “Mübariz”, Kəlbəcərdə “Yenilik” adlı rayon qəzetlərinin redaktoru vəzifəsində çox məsuliyyətlə işləmiş, fəxri fərmanlar, mükafatlar almış, “Əməkdə fərqlənməyə görə” medalı ilə təltif edilmişdir.

Türk dünyasının, türkdilli xalqların məşhur folklorşünas professoru Sədnik Paşa Pirsultanlı səmərəli fəaliyyətini müasir müstəqilliyimiz dövründə ləyaqətlə davam etdirir, məşhur

folklorşünas alim kimi ümumxalq məhəbbəti qazanır.

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan klassik və şifahi xalq ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçılarından biri kimi şərəfli yer tutan filologiya elmləri doktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, Jurnalistlər Birliyinin və Aşıqlar Birliyinin üzvü, Əməkdar müəllim, Qabaqcıl Təhsil işçisi, “Əmək veteranı”, “Yurddan Səslər” jurnalının və “Xalq ozanı” qəzetinin təsisçisi, professor Sədnik Paşayev Xəlil oğlu Pirsultanlının 80 illik yubileyini təbrik edir, ona cansağlığı, uzun ömür, elminəzəri, pedaqoji-metodik və bədii fəaliyyətində səmərəli uğurlar qazanmasını, parlaq zirvələrə yüksəlməsini arzulayırıq.

Filologiya elmləri doktoru, mahir pedaqoq, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının anadan olmasının 80 illik yubileyi təntənəli qeyd edilmiş, onun şərəfli fəaliyyəti yüksək dəyərləndirilmiş, “Sədnik Paşa! Səni yüz yaşa!” alqışları ilə yekunlaşdırılmış, Sədnik müəllimə uzun ömür, cansağlığı və parlaq uğurlar arzu edilmişdir!.

## ***XI fəsil***

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli fəaliyyətinə həsr olunmuş tədqiqat əsərləri**

Köçəri Cəfərli “Sədnik Paşa Pirsultanlının təqdimatında: Melodik musiqi çeşməsi və “Aşıq Şəmşir” adlı yüz iyirmi beş səhifədən ibarət kitabını 2011-ci ildə Bakıda nəşr etdirmişdir.

Kitab filologiya elmlər doktoru, görkəmli folklorşünas, əməkdar mədəniyyət işçisi, Gəncə Dövlət Universitetinin professoru, şair, tədqiqatçı, mahir pedaqoq, Sədnik Paşa Pirsultanlının səmərəli fəaliyyətinə həsr olunmuş, professorun elmi-əzəri ideyası haqqında məlumat verilmişdir.

Kitabda “Sədnik Paşa Pirsultanlı və Kəlbəcər ədəbi mühiti” adlı girişdən sonra iki fəsil yazılmışdır. Birinci fəsildə “Aşıq Şəmşir-saz və söz havaları haqqında”, “Dədə Şəmşir xatirələrində”, “Qoy gözümə gözəl Gəncə görünsün”, “Aşıq Şəmşirlə Dəmirçi Süleymanın deyişməsi” adlı mövzular araşdırılmışdır.

Kitabın ikinci fəslində “Yolum Kəlbəcərə düşdü”, “Ağdabanlı Qurban və müasirləri”,

“Torpağın folklor örtüyü”, “Aşıq Bəstinin nakam sevgisi”, “Kəlbəcər-sirli, sehrli bir aləm”, “Yenilik”-Kəlbəcərin güzgülü”, “Kəlbəcər adı haradan yaranıb?”, “Dəlidağın Şəmşiri və onun yurdsevər övladları” adlı mövzular qısa şərh edilmişdir.

Bundan sonra kitabda “Kəlbəcərin yer adlarını bildirən əfsanələr” başlığı haqqında “Laçınqaya əfsanəsi”, “Qaraçənli əfsanəsi”, “Gəlin qayıtdı əfsanəsi”, “Qamışlı Rüstəmin məhəbbəti”, “Alın yazısı”, “Uzun ömürlülüğün sirri”, “Alolar Zəlin söhbəti”, “Qardaş”dakı, “qoç”və “atlar”, “Gəncəyə necə gəldi?”, “Kəlbəcərin pəhləvan övladları”, “Zar şəhərinin xəzinəsi”, “Keyti-Meyti əfsanəsi”, “Maral bulağının möcüzəsi”, “Növrəs İmanı diyarbadıyar saldı”, “İki düyüm”, “Löyün qalasında xəzinə”, “Silindi Murovun köksündə qarı” və “Şehli çiçəklər” oxucunun mütaliəsinə verilir.

Kitabın müəllifi Köçəri Cəfərli Kəlbəcər rayonunun Dalqılıncı kəndində 1967-ci ildə anadan olmuşdur. 1993-cü ildən “Kəlbəcər həyəti” qəzetində hərbi müxbir, hüquq-müdafiə şöbəsinin müdiri, məsul katib işləmişdir.

O, hazırda “Kəlbəcər” qəzetinin redaktoru vəzifəsində işləyir, ancaq yaradıcılıqla səmərəli məşğul olur, faydalı əsərlər yazıb çap etdirir.

Onun yaradıcılığında Vətənə və xalqa məhəbbət ideyası əsas yer tutur.

Onun “Çalmalıda qalanan ocaq”, “İlk nübarım-son baharım”, “Bir çiçəyinə, hər çiçəyinə möhtacam”, “Dikyurd” adlı kitabları nəşr olunmuş, oxuculara ərməğan verilmişdir. Bu onun beşinci kitabıdır.

Kitabda professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiq edib aydınlaşdırdığı otuz kədər ifadə edən saz havalarının, qırx sevinc ifadə edən saz havalarının, on insanı mübarizəyə, döyüşə və qəhrəmanlığa çağıran “Cəngi havaları “ qeyd olunmuş, bu havaların adları göstərilmişdir.

Aşıq Şəmşir 1950-ci illərdə bu səksən havanın yetmiş üçünü konservatoriyada ifa etmiş, Əminə Eldarova həmin havaları lentə köçürmüşdür.

Dədə Şəmşir xatirələrdə əbədiyaşar sənətkar olduğunu poetik dillə cilalayıb demişdir:

Şiş qayalı uca dağlar!  
Heç doymadı gözümlə səndən.  
Sənin üzün dönər olsa,  
Dönməz mənim üzüm səndən.

*К я м я н д а т т а   б а ш ы м а*  
*с я н ,*

Зящяр гатма ашыма сян.  
Эцнейлярдян гашыма сян,  
Гой итмясин изим сяндян.

Aşıq Ələsgər, Ağdabanlı Qurban kimi saz-söz sənətkarlarından ustad dərsi alan Dədə Şəmşir ustad olmuş, Dədəlik titulu qazanmış, əllidən artıq şəyird yetişdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1961-ci ildən Aşıq Şəmşirin nəsil şəcərəsini tədqiq etməyə başlamış və yaxşı nəticələr əldə etmişdir.

Belə ki, Aşıq Şəmşirin nəslini, qohumlarını öyrənmiş, onların harada yaşaması haqqında məlumat toplamışdır.

Professor Sədnik Paşa deyir ki, istər Эюйчядя, истяр Кялбъярдя щеч кяс Ашыг Шямширнян зилдян охуйа билмайиб. О, шеир уазмаьындан башга, мяълис апармаьындан башга бир Корюлу ашыьы кими танынмышды.

Азырбайъанда атын цстцндя Корюлу кими сянэи щаваларыны чалыб охуйан йезаня ашыг Дядя Шямширдир. Доьрудур, Ашыг Ясяд Корюлу щавасыны чох охуйуб, амма мяълисдя габаг-габаа. Ат белиндя Корюлу щаваларыны ифа етмяк йалныз Ашыг Шямширя мяхсусдур.

Шямшир ями Короблу шавасыны о вахт охуйарды ки, вурьуну олдуу, шеирляриндя эюзалликляриндя доймадыы даьларын башына чыхарды. Бу мягамда ики шаваны охуйарды, бири Короблу бозуу, диэари Мяммядщсейні иди. Бу сяси ешидян елат, аран тамааты билирди ки, Ашыг Шямшир Тахта йайлаьындадыр, Сейран булаьындадыр, Дялидаьдадыр, Гочдаш йайлаьындадыр. Онун сяси юзцнцн бялядчиси иди.

Ашыг Шямшир «Гурбан Булаы» мяьлисиндян дярс алмышды. О бир дяфя башы папагсыз ялиня саз алмазды. Истираьят едяндя папаьыны башындан чыхардыыны эюрмщдцм. Еля ки, сянятдян сюз дцщдц, шеир демяйя башлады, йериндян гывраг сычрайыб папаьыны башына гойар, либасыны дцзялдяр, тоггасыны бяркидярди.

О, гящряманын ат чапмасыны, гылынъ ойнатмасыны, няря чякмясини сянятдя эюстярмяйя чалышарды. Шямшир ями юз сюзцунян, юз ифасыйнан, юз мусигисийнан бир лювщя йарадырды.

Йарым ясрдир ки, бу нясл шяьяря иля баьлы тядгигатларым давам едир, Эянья ашыг мяктяби, Ширван ашыг мяктяби, Газах-Товуз ашыг мяктяби вар.

Бу сянтин кюкцндян йапышмаг, ХВЫ  
ясрдян тутмуш Шащ Исмайыл Хятаи иля ады  
қоша эялян Мискин Абдалдан Ашыг  
Шямширя гядяр олан дюврдя бу сянтин  
инъяликлярини цзя чыхармаа çalışmışam.

Шащ Исмайыл Хятаи иля Мискин  
Абдалын ХВЫ ясрдя йазылы поезийаны вя  
ашыг поезийасыны бир мяърада бир-  
ляшдирдикляри кими, Мискин Абдалын  
вариси Ашыг Шямшир дя ХХ ясрдя буюцк  
шаиримиз Сямяд Вурьунла эюрцщб,  
дейшиб, ики поезийаны тьякраян бир-бириня  
говушдуараг юз тарихи миссийасыны  
йериня йетирмишдир.

Сямяд Вурьун онун кюкцня дя бяляд  
олду, нясил-шяъярясиня дя бяляд олду. Ашыг  
Шямширя гядяр Сямяд Вурьун Газахда  
Şикястя Şиринля дейишди, алынмады,  
Товузда Бозалганлы Щцсейнлө дейишди,  
алынмады, Газаын Даш Салашлысында  
Мирзя Сятәд вар иди, оннан мяктублашды,  
алынмады.

О хяйалында бир образ ахтарырды, еля  
бир сяняткар ки, онун габаында даъ кими  
даيانсын. Еля бил ики даъ габаг-габаа  
дурсун. О, узун мцддят сонра Шямшири  
тапды, о ки, Сямяд Вурьуна дейяндя ки,

Гошгарла йанашы дуран адын вар, онда билирди ки, даъла габаг-габаъа дуруб.

Səməd Vurğun Aşıq Şəmşiri kəşf etmiş, onun yaradıcılığını çiçəkləndirmişdir. Buna görə də Səməd Vurğunun vəfatı Aşıq Şəmşiri sarsıtmış, ona pis təsir etmişdir.

1938-ъи илин пайызында Гасым Исмайылов районун Гызыл Щабылы кяндия Эюйчянин Зяр кяндиян Ашыг Идрисля мәслис кечиридик. Шянлик Паша кишинин евиндя иди. Маъара гяфлятян 9 няфяр гызмыш шир кими ашыг гәлдi.

Toyu çox maraqlı keçirdik. Toy qurtarandan sonra Aşıq İdris yığılmış pulları qardaş malı kimi böldü.

Bu səmiyyətin yaranmasında professor Sədnik Paşa çox böyük fəaliyyət göstərmiş, səmimiyyət, mehribanlıq, dostluq və qardaşlıq yaratmış, dahi Nizami Gəncəvidən “Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs heç kəsə üstünlük etməz” müqəddəs kəlamını şərh etmişdir.

Folklorşünas-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Aşıq Şəmşirin “Görünsün” qoşmasından bir bənd deyir:

Murov, Kəpəz baxışına yol verin,  
Qoy gözümə gözəl Gəncə görünsün.  
Nizaminin yurdu-o qədim şəhər,

İstərəm gözümə Gəncə görünsün.

Professor göstərir ki, bu misralarda şeir, sənət, mədəniyyət beşiyi olan Gəncəyə Aşıq Şəmşirin məhəbbəti ifadə olunur.

1967-ci ildə Aşıq Şəmşir Gəncəyə qonaq gəlir. Sədnik müəllim Aşıq Şəmşiri Göyçənin Zod kəndindən olan Tahirin Gəncədəki çayxanasına aparır.

Aşıq sənətini sevən və bilən Tahir onlara gözəl hörmət edir. Tahir onlara atasının Aşıq Alının Koroğlu havasında oxuması, görkəmli aşıq olması haqqında söhbətini xatırladır.

Sədnik müəllim deyir ki, Şəmşir əmi əsərlərində Низаминин Исэяндярнамясиндя, Хосров вя Шириндя мусигидян чох данышылыр. Онун сяксян, дохсан фаизи ашыг щавасыдыр. Мян шикястэляри охуйурам, Хосров вя Шириндя тапырам. Щятта Хосров вя Ширинин сев-эисини мусиги иля еля ьанландырырлар ки, бу севэи тязялянсин.

“Исэяндярнамя”дя Яфлатун бцтцн щейванлары мусиги иля йатырдырыр, сонра охуйуб щамысыны ойадыр. Дедим биздя дя «Щашц йухусу» ваг, ону да дцз демирляр. Чцнки ону Аг Ашыг охуйур, Пянащ ханы ойатмаг цццн охууур.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Şah durguzan”, “Hicuz gülü”, “Şah yuxusu” havalарının incəliklərini şərh edir, dinləyicilərə yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılаdığını аşkarlayır.

Görkəmli sənətkar Aşıq Şəmşirlə bağlı Gəncə Şəhərində çox maraqlı xatirələr indi də dillər əzbəri olub yaşayır və аşığa hörmət qazandırır.

Mahir folklorşünas professor Sədnik Paşa Pirsultanlı deyir ki, мән индийя гядяр мин бир кянддя гонаг галмышам. Кялбятъяр гядяр саза, сюзя, сяняткара гиймят верян икинъи бир йер эюрмямишям.

Еля бил торпабын юзц шеириййятдир, дабын юзц шеириййятдир, чайын юзц шеириййятдир. Еля бил чайлар нямя дейир, зцм-зцмя еляйир. Саз шаваларыны ифа еляйир.

Мян Дашкясяндя дцнйайа эялмишям. Кəlbəcər şeir, musiqi torpağı idi. İndi mənim sizinlə söhbətimdə xəyalım Kəlbəcərdə, Qoçdaş yaylağındadır.

Бейран булабындайам, Пяри чынгылындайам, Чичяклидяйям. Онларын шамысыны гарыш-гарыш эязмишям.

Aşıq Şəmşiri də, Ağdabanlı Гурбаны да сянят зирвясиня уьалдан, шющрятляндирян о торпаг, о даьлар иди.

Шямшир ями шаглы олараг бу ъяннат  
дийарда дцнйайа эялмясийля юйцнцрдц, фяхр  
едир və deyirdi:

Гартал дцщцнъяли, шаир хяйаллы,  
Тярлан йува салан даьлар оьлуйам.  
Анам Истисуду, атам Дялидаь,  
Муров, Лцлпар, Гонур, Гошгар  
оьлуйам.

Dədə Şəmşirlə Dəmirçi Süleymanın bu dəyiş-  
məində Aşıq Şəmşirin hümanist sənətkar oldu-  
ğuna sevinir, ona məzarın nurla dolsun deyirik.

Görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa  
Pirsultanlı “Yolum düşdü Kəlbəcərə “ müdrik  
kəlamında hadisələrin çox maraqlı şərhini verir.  
Buna görə də həmin kəlamları oxucuların müta-  
liəsinə verməyi faydalı bilirik.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı deyir ki,  
1961-cə ɛ̇əäy Äàøēyñŷı ãŷçåðèíèí ðåääèòîðó  
èøēyèèðäèì. Àèð äyôy Äåååðöŷŷéy ŷåðäèì. Îðååå  
åååèēyð èè, Àøûå Áŷñòè áó êŷíåäy áŷååùyðòŷí 11  
íŷñēy ñþç ãîðóá. Ðŷñóèèó íŷñèèíŷ,

Éàéèää éíèèàðû éíðóøèó,  
ßèēyðè äŷðìŷ íàðûøèû.

Ùàìûñû ìàðàë áàðûøëû,  
Ðŷñóëëóíóí ãûçëàðû.

Áàøãà áèð ìŷñëŷ:

Êŷíàëŷðëíëí éáíû ÷è÷ŷê,  
Ùàìûñû áèð-áèðëíäŷí ŷðé÷ŷê.  
Áóëããëàðäáí ñó ããð è÷ŷê,  
Áàûûðëûíûí ŷðçŷëëŷðè.

Äŷâðàëëûéà ŷâðàëë ãííãã,  
Áèøèðàëëŷð ñàì-ñàðû ãàéüàíãã.  
Áàðãûãcà îëíóð ãíëíãã,  
Äŷâðàëëûíûí ŷðçŷëëŷðè.

Ìŷëóí îëãó èè, Äŷñðèëíí áèð áàcûñû Ýðé÷ŷ-  
äŷ, áèð áàcûñû Äããããðŷíŷäŷ, áèð áàcûñû Ýîðáí-  
áíéãã, áèð áàcûñû Ñàíóðãã äŷ áèð áàcûñû  
Ýŷícŷäŷ ŷðäŷ îëóá.

Ííóí ùãããûíãã ÷îð ðŷããéŷðèŷð åøèðàèì.  
Äîüðóñó ìŷíäŷ Àøûã Äŷñðèëé òàíûíãã ò÷óí áðéöê  
ìàðãã éàðáíãû. Ñáíðéããðãã ìŷçóíëééŷð ŷðòðððã,  
Êŷéáŷçŷðŷ éíèà äöøãòì.

Ìãùàíóáíããã áèð îðãã óóðãóã. Êíè áíéó áèð  
ŷðçŷë øãèð éàðáíãû.

Êíèóí äöøãö Êŷéáŷçŷðŷ,  
Ìã÷ŷ ààü-äŷðŷäŷí êã÷àèì.

Èícè éúüäûì øàù ÿñÿðÿ,  
Áèð-áèð òÿçèíÿäÿí ñå÷àèì.

Ýÿëéá ÷àòäûì ýöë ÷àüüíà,  
Ñèíÿì äþíäö ñþç äàüüíà.  
Ýèðäèì Øÿìøèðéí äàüüíà,  
Î è÷ÿí ÷åìÿäÿí è÷àèì.

Äääèì ùàíû, ßèè, Áèàð?  
Ñþçö ïÿðÿí Áÿñòè äÿ ààð.  
Éààà äöøäö ÷î ñÿíÿðèèðð,  
Ñÿíÿò ñþääàñûíà äöøäöì.

Áèðéícè ýóí áó øåð ãÿçàðäÿ ÷ûðäû. Áèð äÿ  
ýþðäöì àðøàì Ûÿáéá ßùíÿâî, Øàìèè ßñÿÿðîâ,  
÷îðéó éàçàðèèð éúüüøúá ýÿëè. Ñàààüûñû ïÿíè  
Cáèðáíáóéàüüíà àìàðäûèèðð.

Ûÿðÿìèç áèð øåð éàçäûâ. Ûþðìÿò ÿèàìÿòè  
èèè, íÿ èèè àèèèèðÿì, ðàéíí ïÿðèÿçèíÿ àèéúääíàà  
ýþðäöì èè, Àøûâ Ýÿðàééà, Äàðààøðáí ïÿíè  
øàèðèèè ïðóéóðèèðð.

Èèè ýóíäÿí î òîðíàüà äÿëäÿí áóðóéäóí èè,  
øàèðÿ, ñÿíÿòÿ ïÿ äÿäÿð ýþçÿ èèèèèðð ààðèèèðð.  
Ìÿí îðààà Äÿëèèèèà ìðàçèÿòèÿ Ñÿíÿ Äóðóóíó  
ðÿäÿð àèäûì.

Äÿðòÿäÿðñÿí, óçàèèðäàáí-óçàñáí,

Ýþð íá÷ÿ ààüèàðûí ýþçö âàð ñýíäÿ.  
Ñíðóøñàèàð áèëÿðñýîè, Äÿèèääü,  
Íá÷ÿ ìÿüìÿèàðûí ñþçö âàð ñýíäÿ.

Ìÿüìÿèÿð, ààñòàíèàð ÷è÷ÿèëÿðäÿäèð,  
Àìà ñýíèí ààüí òðÿèëÿðäÿäèð.  
Êþíöè ðöáááûmää î, øàù ìÿðäÿäèð,  
Øàèðèèè òÿáèèè þçö âàð ñýíäÿ.

Èàáááí ÷ûòìàç áó ýþðöøòì, àöñàèûì,  
Ëçí âàð Äÿèèääü, áèð òÿáÿð àèûì.  
Íèèÿ, ìÿí ÿáàèðÿì, ÿàòìèð òÿéàèûì!?  
Éíòñà Áóðüóíóíóí èçè âàð ñýíäÿ.

Äàèûááíää Èÿèáÿçÿðèí èàçàðèàðû ùääää  
"Äàü ÷è÷ÿèëÿððè" ààèû áþéöè áèð èàçû ààðàè. Í  
âÿäÿ Ìÿüìÿ Äñèáíèà, Áÿüìÿí Äÿðÿíüèó òÿèÿáÿ  
èàèèÿð.

Ìÿí àòèà éíèà äöøäòì Ñàèèèèÿð èÿíàèíÿ. Íðà-  
ääí àà Èääÿ ýÿèàè. Éíèóí öñòóíäÿ áèð áóçó  
ìòàðáí óøàèèà ðàñòèàøäûì. Íèàðäû ñí-ñí èèè èàøû.  
Áÿüìÿíèí áèð øàèðèèè îðóéóðáo. Øàèð áó  
ìèñðàèèàðèà áèèèðèèè.

ßðèèè Íóðíáóí áàøûíûí ààðû,  
Äü èÿèàüàéû èèèè àþøóíäÿ ààèäû.

Óøàüüí áó èñòàääâü ìýíè ùàéðàí àòäè. Ííóíèà àéð òáéèè ñþùáyò àòäèèäýí ñííðà èýíäý ýèðäèì. Èääây Øàìèè ääèü àéð çñòàðíèè ààðâü, Áýñòèíèí àìùóíó èäè. Ííóí øàèðèýðèíè äääè, ìýíè ÷íð øáéèý òàíüø àòäè.

Ýàòäèè äýáíðñòàíèüüà, Áýñòèíèí ìýçàðüüü çíðèà òàíâü. Ìýí ííóí òñòóíý ààø èüüâüðâüì, êíèðíç ñýäðèý ñàíáò äèâüðâüì, äýáðè ýþòððòäòì èè, èòìýñèí. Óòäàùàðèçèýøèá Ýýíçýý ääèüðâüì.

Êýèäýçýðäýí ääèüðâüääáí ñííðà ìýíè ðàéíí-èàðàðñü àéðèýðèè "Ìòääðèç" äýçàðèý ðäääèòíð òýèèí àòäèèýð. Äýçàð íí èèè ðàéííó ýùàòý ääèðäè. Ìýðèýç Ýíðàíáíè èäè. Ííàà ìýíèí ìýííí sakkiz éàøüì ààðâü.

Qəzetdə səmərəli işlədim. Sonra bu qəzeti ləğv etdilər. Məni Şıxəli Qurbanov Kəlbəcərə Əli Mirzəyevin yerinə redaktor göndərdi.

Mən Kəlbəcərdə “Àüääááíèü Ãóðááí äý ííóí ìòàñèðèýðè” ìþàçóñíóíàà áèèè èø ùàçüðèàðì. Möàñèðèýðèí ñüðàññüíðà Növrəs Èìáí, Áýñòè, Çîäèó Àáäóèèà, Øýìøèð var idi.

Ííèàðüí ùääâüíàà áþéøè áèèè ýñýðlør éàçìàğa başladım. "Äèí äý üýéàò" jódíáèüíàà Aøüâ Áýñòè ùääâüíàà áþéøè ìýääèýì ÷üðâü. Ìýíý ààüí äý íí ìèí manat öýðçèèè ääðèá, Êýèäýçýðý göndərdilər.

Mən, Ağdabana getdim. Qənbər müəllim məktəb direktoru idi, həmişə görüşürdük, onlardan babaları İəñêeí Àáääëû ñîðàäëääûi. İəñêeí Àáääëûi íyñêènin Ñÿðáè Àçÿðáàécàíäà – Àüáóëää kəndində éàøadıgını öyrəndim.

Ýpé÷ýéý, Ýÿäÿáýéý ýääëá þéðýíäè èè, óí-èàðûí áèð ãíéó Ääüûñòàíäàkí İəñêeícÿäýäèð. İəñêeícÿðə onların qohumları ilə görüşdüm, şeirləri topladım, "Éåíèèèè" qəzetində dərc etdirdim.

Àüääááíëû Ãóðááíûí áó øàèðè dillər əzbəri olmuşdu.

Ýpçÿëëÿð èàðááíû éíèà äöçÿëè,  
 Êÿíÿçèí êÿëëëëè, làðàëû ýàòìÿ.  
 Ýpçëÿðèí ñöçöëäö, ãÿëäè öçöëäö,  
 İÿíè ãíéóá äÿðäëè-éàðàëû ýàòìÿ.

Áèð äÿðä öðÿëèäÿ âàð, öçäö càíûi,  
 Áèð äÿ äÿñä áéëÿäè, éàð öçäö càíûi.  
 Áöëáöëÿì, ãÿöÿñäÿ ðàð öçäö càíûi,  
 Áèð ãpí÷ÿñÿí, ñÿíè ðàð àëû, ýàòìÿ.

Ãóðááí ääéÿð, äÿðäèí àçàðûi öñòÿ,  
 Áèð äÿ ýöçàð áéëÿ, ýöçàðûi öñòÿ.  
 İÿí þëÿíäÿ áèð ýÿë ìÿçàðûi öñòÿ,  
 Ñÿí Àëëàù éàð þòöá àðäëû ýàòìÿ.

Àçÿðáàécàí àøûã ñãçèéàñû âÿ éàçûêû ñã-  
çèéà òÿäðèñèíí éíèèøàò òàðèðè èèòàáúíí  
doxxan ôàèçè Àüàààáíêû Ãóðááííí, Äÿäÿ  
Øÿìèðèí, Áèìàð ßèèíí, Çàêûí, Ãÿìèâøèí, Ìÿìÿä  
Àñèáííí òÿçíèñÿðèíäÿí éààðÿòàèð.

“Àøûã Øÿìèðèí ñãðèè àèÿìèÿ ñÿéàùÿò”  
àäêû ññãðàòèéààí ññíðà Aşıq Øÿìèðè ùàããúíàà  
èèè áðéóè ññãðàòèéà àà ÿáíèø éàð àéúðíúàì.

Üàçûðàà "Ãóðááí áóèàüü" ìÿçèèñèíäÿ Àøûã  
Øÿìèðè çèðäÿñèíÿ ÿääÿí éíè” àäêû ñàìáàèêû áèð  
àèè ññãðàòèéà èøèÿèèðÿì. Ãóðááí âÿ Øÿìèðè  
îcàüü àøûã ñÿíÿòè ò÷óí áèð àèàáàìèéàüð.

Áó ÿóíèÿðäÿ éáíÿ Äÿäÿ Øÿìèðèðÿ Áÿùìÿí  
ùàããúíàà “Àçÿðáàéúáí àøûã éàðàäüçêûüüíí  
îÿçÿðè ìÿñÿèÿèè” adlı kitab yazdım.

Öìóìèééÿðèÿ, éàçäüüü yetmişdən artıq  
èèòàáàáí èèèðìèè Èÿèáÿçÿðèÿ – Kəlbəcər öld-  
iäüü éàðèðàèèèè ñÿíÿòèàðèèè àäüèüüð.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Aşiq  
Bəstinin nakam sevgisi” haqqında hadisələrin ət-  
raflı şərhini verir və yazır ki, bir dəfə əəð êîðà  
Áÿñòèéÿ ààéèð èè, ìÿ ààòòà äÿäÿð ñóáàé ààèà-  
càññáí? Aşiq Áÿñòè càààá ààðèð èè, àáìÿéèíÿ äöç  
ààéèðñÿí, àìà ìÿí üÿð "àààì"úí öððÿèè ààéèèÿì.  
Þçöìÿ èàéèà éíñàìà ðañò ÿÿèèèðÿì. Á÷üü ñÿíí  
èèèèèíí éáìè îèìàà èñòÿìèèðÿì.

Áÿñòè Ãàðàáàüäáí ýÿèìèø ßééóá àäèü ïüèàíü ñåàèð. Î äðàðóí áýéëÿðè ùÿìèí ïüèàíü þè-  
 äððàäðððððð. Áÿñòè ôÿüáí áéëÿéèð, ïíóí àùü, ôÿðéààü ààøèàðü àüèààüð:

Êþ÷äö Xáí÷íááíüî ôáìè äðíéàááí,  
 Íÿðÿèçèÿð ààüèàðàà áèðìÿìèø ÿàðàè.  
 Ãàðáíäóø áéàáíàà éóàà äóðìàìüø,  
 Ãóøèàð áàèà öñòÿ éàðìàìüø ÿàðàè.

Äü÷úíüè áÿçÿíàè, cóíàèü ààèäü,  
 Êÿèèèèèí àèäüü öúíàèü ààèäü.  
 Ýþèëÿðèí þðäÿèèè, ñííàèü ààèäü,  
 Ùáéèð, èàð ìóðàçà éàðìàìüø ÿàðàè.

Ýþçÿèëÿð éüüíàüü, ÷åìÿèÿð áàøü,  
 Ãüçèàðüí äÿñòÿñè áèð öçöè ààøü.  
 Áÿñòè ôÿüáí áéëÿð, àüèàààð ààøü,  
 Äü ÿèëÿðèí öúíà òóðìàìüø ÿàðàè.

Áÿñòè otuz üçüncü èëÿ äÿäÿð äþéöÿÿ  
 ÿèðèð, Èà÷úíà ÿåàèð, î áýéëÿðè ÿöèëÿÿàèð,  
 éìèèàìüüü àèüð.

Ùÿìèí ïüèàíüí éóðäóíà - ßðÿóíÿÿ ÿåàèð, ïíà  
 àüñáí áàðàèðèð, þçóíó ÿÿèèèÿðè íèäóóóó  
 òàíüäüð äÿ áóíéàðü øàèðÿ ÿÿðèðèð:

Ìycíóíñóç ÷þëÿðëí Êáëëëñëëÿì ìÿí,  
Èòÿèí èàðûí ñîðàüûíà äöøìöøÿì.  
Êàðøû àøëäëëëÿ ýÿçèð ÷ÿìÿíäÿ,  
Ûÿëÿðëíí àûðàüûíà äöøìöøÿì.

Øèðëííí ááéíéíäÿ åøãéí ÿñÿðë,  
Ôÿðùää ñàéàëàðà áóðóð äöñÿðë.  
Êëððëë ñàðëàìûðàì î ýóíäÿí äÿðë,  
Êàðà áëëÿì äÿì ààüûíà äöøìöøÿì.

ßñëëíè éáíäûðûá êþçëÿéÿí ôÿëÿê,  
Íàìÿðäëëë ìÿààìûí ýþçëÿéÿí ôÿëÿê.  
Áÿñðëíí þëóíçÿ èçëÿéÿí ôÿëÿê,  
Þëäðð-áóððàð àéàüûíà äöøìöøÿì.

Ñàäÿëëëñëëè þëäððäöëëÿðë éàðäÿí èàëÿëÿð  
áèðèðð.

Èàðûí ààíëû êþéíÿëë òÿê,  
Ãûçàðûð éíë òñòÿ èàëÿ.  
Ôàí÷íààìû ýÿðèð äëëÿ,  
Áèð øèðëí càí èñòÿ èàëÿ.

Äÿðäëì äþíóá ùãêàéÿðÿ,  
Càíûì äþçìð áó çëëëÿðÿ.  
Êàð ìÿçàðûí çëéàðÿðÿ,  
Ýÿëëá äÿñòÿ-äÿñòÿ èàëÿ.

Ùàðà ýàðñÿì, ýÿëÿðÿì ìÿì,  
Àóò èèèè ìÿëÿðÿì ìÿì.  
Áÿñòè ääëÿð, þëÿðÿì ìÿì,  
Áó ääüèàðäàì ýàðñÿ èèëÿ.

“Àçÿðáàécàì äääüì øàèðëÿðè âÿ àøüãèàðü”  
èèòäáüìà ìöäÿäèìÿÿ Íëýàð Ðÿðèáÿèè èàçüð èè,  
- ÿÿÿð ìÿì áèðçÿ "Äöíèà" øåèðèè èàðàðñàèèüì,  
þçöìò øàèð ùàñàá ääÿðäèì.

Ìÿèáéêÿ áíèèóäóð, øèðèì ëÿüçÿèè,  
ßçÿëäÿì òàìàøà ìèàì áó äöíèà.  
Âìcà cääöÿðäèð àèääääð ñÿìè,  
Cäààìèüã äñíííäà äàèàì áó äöíèà.

Âàìàìü áéëÿèèà òàèåñ, áàððñüç,  
ßèèäèè äÿääèèè äìcäèèüá äàððñüç.  
×ìðèàðüìü äíèóá áéààì, ìðäññüç,  
Âàðèüìü äÿðäèÿ äàèàì áó äöíèà.

Âÿìäÿì ìàé ýðòðääì, ìàëÿäÿì äèñìÿò,  
Ýððìÿèì áèð ëÿççÿò, ÷ÿèèì ÿçèèèÿò.  
Càìäà àðã àðÿøè, àèèäÿ ìÿüÿáäÿò,  
Áÿñòèèè ìàèàðà ñàèàì áó äöíèà.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2007-ci ilin 7 noyabrında Bakıda Türkiyə prezidenti Abdulla Gülün şərəfinə verilən ziyafətə dəvət edilməsi, onun “Pirsultan Pınarı” adlı şeirlər kitabını prezidentə hədiyyə verməsi oxucuya gözəl təsir bağışlayır.

Mahir pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlı “Kəlbəcər-sirli, sehrli bir aləm” adlı müsahibəsində böyük hörmətlə deyir ki, Êÿëáÿcÿð ñâçëéà èëÿ éíüðóëóá.

Î ääüëàð áó ñÿíÿðëí ñâüðëíë éàðäâüá. Êÿë-áÿcÿð öÿë ääëëë, îðäâ Äÿëëääü, Îÿðë÷úíâüëü, Òàìàøàëü, Àüçàâüç ääüëàðúí êâøëëëë ÷ÿëëá. Áëçëì äöøíÿíëÿð äöçÿíÿàüëàðäâ áéäüüìüçü òàì-äëëàñäëàð ää äàøüìüçà ÿëëÿðë ÷àòìàëüá.

Éöçëÿðëÿ äöøíÿí Äÿëëääüà òàìàðçü ääëüá. Òÿððÿðëí íÿüíÿëÿðëíë ùâ÷ áëð áÿñòÿëàð áÿñòÿëÿÿ áëëíÿç. Îÿí î òððìàüà, î ääüëàðà î ãÿäÿð áóððóëíóøàì èë, ííóí ùÿð äàððüøüíäâ éàðàí ñëððë, ñâüðë þëðÿíÿëÿ ÷äëüøìüøàì.

Folklorşünas Sədnik Paşa Pirsultanlı “Qoçdaş”dakı “Qoç” və “atlar” Gəncəyə necə gəldi adlı mənalı və dərin məzmunlu söhbətində deyir ki, Kəlbəcərin Òàðëð Äëëàððöíàñëüâ íóçáëëíÿ ÿÿëÿí äñíäëëàðúí äëäãÿðëíë èëë íþáäÿäÿ íóçáëëí ùÿëÿ-òëíäÿëë, ãí÷ äÿ àð ùáëëÿëëÿðë çÿëá ääëðäë.



булаглар бизим бу сющбятимизя шащид олсунлар.

Бейранбулаы, Səməd Vurğunla Дядя Шямшир эюрцщцц бизим дилимиздян ешитсин, онун саз-сюз йыынаы юз нювраына гайытсын. Гурбан булаы бу мяълисин щясрятиндя оланлары башына топласын. Лев кяндиндя Ашыг Бястинин накам, наращат рущу севинсин.

Kəlbəcər övladlarının ocağında Bəhmən Vətənoğlunun özünə və poeziyasına dərin hörmət var. Bəhmən Vətənoğlu əbədi yaşayır və yaşayacaqdır. Bəhmən Vətənoğlunun “Qadın gözəlliyi tək” şeirini Köçəri Orucoğlu oxuculara hədiyyə verir:

Йер йерликдя фырланыр,  
Эюй эюйлцкдя дайанар,  
Улдузлар ишым-ишым,  
Эцняш парлайар, йанар.  
Ай да мави сямада,  
Назланар, хумарланар...,  
Тякъя бу дцнйаны йох,  
Каинаты долан эяз,  
Гадын эюзяллийи тяк,  
Эюзяллик ола билмяз!  
Йер цццндя эюзялдир,  
Йашыл-йашыл мешяляр,

Халгымыза хялг едиб,  
Ъяннят-ъяннят эушыляр.  
Гызыл эцлляр, лаляляр,  
Нярэизляр, бянювшыляр...,  
Тякъя бу дцнйаны йох,  
Каинаты долан эяз,  
Qadın gözəlliği tək,  
Gözəllik ola bilməz.  
Ялбяття бу щяйатда,  
Эюзялликляр чохдур чох...  
Цзяриндя тябяссцм,  
Эюзяриндя севэи йох,  
Дцнйадан доймуш кими,  
Эюзяри тох..., кюнлц тох...,  
Тязядян сейря чыхыб,  
Bu həyatı doğan, əzə,  
Гадын эюзяллийи тьяк,  
Эюзяллик ола билмяз.

**22.03.1998**

Sədnik müəllim Kəlbəcərin Seyidlər kəndindən bir uşağın bu şeiri oxumasını dinləyir. Şeir Bəhmən Abbasovun olduğunu uşaq dinləyənlərə deyir:

İllər gəlib keçdi, Dəlidağ yenə,  
Ərşdəki buludun tuşunda qaldı.

Silindi köksündən Murovun qarı,  
Ağ kəlağay kimi başında qaldı.

Bu şeir Bəhman Vətənoğlunundur. Seyidlər kəndinin yanında təbiətin gözəllikləri bir-birini əvəzləyib bizi heyran edir, bizə gözəl təsir bağışlayırdı.

Biz “Buz” bulağın başında dayandıq. Яйилиб чешмянин эюзцндян ичдим. Санки булабын суйу шеир-нямя олуб гялбимя ахды. Синямдя йени дуйьулар баш галдырды.

Юз-юзцмя дедим: бялякя Бящмян щеч шаир дейил, мащир бир ряссамдыр. Бялякя бу шаир даьларын сюзцня-сющбятиня вурьун бир инсандыр. Бялякя биз онун, о да бу гоьа даьларын йарадытьылыьына шейран галыб.

Şair Bəhmən Abbasov Vətənoğlunun şeirlərini bircə dəfə oxuyanda insanın yadında qalmasını Sədnik müəllim çox gözəl əsaslandırır.

Сейидляря чатдыг. Бящмян кянддядир дедиляр. Биз онунла эюрцщцб таныш олдуг. Бящмян илк дяфя «Эялмишям» адлы гошмасыны охуду. Йери дщмщшкян дейим ки, бирья кярям йанымызда охудуьу шеири йадымызда язбяр галырды. Онун шеиринин ясас мязиййятляриндян бири еля будур.

Folklorşünas şair və tədqiqatçı-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı təbiətin bu dilbər guşəsini poetik dillə tərənnüm edir:

Дейин бу йерлярин вармы явязи,  
Эязмишям Гошгары, о шаш  
Кяпязи.

Доланмышам Чичяклини, Чилэзи,  
Тяртяр чайын гыраына эялмишям.

О, бизя «Эедяйдим», «Ай илляр»,  
«Юмцр вар», «О даьларын мян», «Еллярдян  
айры» гошмаларыны язбяр деди.

Де няйя эярякдир марал мешясиз,  
Ъейран, ъейран олмаз чюллярдян  
айры.

Щяр гиш эюзял олур юз  
йувасында,

Сона, сона дейил эюллярдян айры.

Бяцмян ня гядяр шеир дейир-десин,  
биз онун сюз сющбятиндян доймамышыг.  
Ары бу даьларын мин бир чичяйиндян бал-  
шан чякир. Беля бал яля дцшмяз. О щяр  
дярдин дярманыдыр. Бяцмянся о  
чичяклярдян рянэ алыб шеириня биг бязяк  
вурур.

Вəһмən шеир дейяндя инсан юзцнц тя-  
биятин ян эюзял эцшысяндя, шешли  
чичякляри щяля дярилмямиш чямяндя-чюлдя  
щисс едир. Онун шеирляри биллур бир  
чешмянин шыффаф суйу кими шешли  
чичяклярин арасы иля шей ахыр-ахыр.

«Итирдим» адлы гошманы охуйанда  
инанырсан ки, Бящмян бу даьлара, дурна  
эюзлц булаглара бцтцн варлыьы иля баь-  
лыдыр.

Йцз ахтарсам, йцз арасам тапылмаз,  
Эяньлийими узагларда итирдим.  
Гатмадым бцркцйя, тоза, думана,  
Ня йахшы ки, о даьларда итирдим.

Цряйими юз башына баьлайан,  
Нечя йорьун йолчулары сахлайан.  
Ясрлярин няьмяси так чаьлайан,  
Дурна эюзлц булагларда итирдим.

Bəhman Vətənoğlunun əsas mövzusu Ana  
Vətəni tərənnüm etməkdir, çünki humanist,  
vətənpərvər və əməksevər şairdir, dogma ana  
vətənin istedadlı, müdrik oğludur.

Bəhman Vətənoğlu müstəqil respublikamızda  
azad, xoşbəxt, günəşli günə, çiçəkli bahara

çıxmış vətənimizdə xalqımızın həyatından yazmağı, gözəl sənət inciləri yaratmağı özünə şərəf bilir, bununla fəxr edir.

Bəhman Vətənoğlu Azərbaycanın başı qarlı uca dağlarını, alyaşıl geyinmiş bağça və bağlarını, Ana Vətənin əmək qəhrəmanlarını sevir, onlara dərin hörmət və məhəbbət bəsləyib qələmə alır, bu qəhrəmanların şərəfli ömrünə poetik sənət inciləri tövsiyyə verir.

Bəhman Vətənoğlunun əsərlərində, xüsusilə qoşmalarında, gəraylılarında dərin məna, bədii-estetik ideya, tərbiyəvi mahiyyət yüksək sənətkarlıqla tərənnüm edilir, oxucunun qəlbini pərvazlandırır, ona gözəl təsir bağışlayır.

Эряк дярд ящлинин йана цряйи,  
Ясяр бала цстя ана цряйи.  
Язэлдян баьлыдыр она цряйи,  
Бящмян доьма баласыды даьлары.

Görkəmli şair Bəhmən Vətənoğlunun yaradıcılığı dağların və sal qayaların dibindən süzülən bulaqdır. Murov dağının zirvəsinə yüksələn Bəhmən Vətənoğlunun sənət inciləri bulaq suyu kimi şəffafdır, təmiz və sərfəlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1966-cı ildə Bəhmən Vətənoğlunun yaradıcılığı haqqında

“Şehli çiçəklər” adlı dərin məzmunlu məqaləsini yazmış, onun istedadlı sənətkar olduğunu və zəngin ədəbi irs yaradacağını şeirlərindən gətirdiyi nümunələr əsasında göstərmişdir.

Filologiya elmlər doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı və mərhum filologiya elmləri doktoru Əli Mirzəyev Sarioğlu “Kəlbəcər harayı” (“Yenilik”) qəzetinin redaktoru olmuş, Kəlbəcəri sevmiş, onunla fəxr etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı istedadlı şair, məsuliyyətli jurnalistdir. Sədnik müəllim Aşıq Bəstinin nakam məhəbbətini, Ağdabanlı Qurbanın, Dədə Şəmşirin narahat ruhlarını həmişə əziz tutmuş, hörmətlə yad etmiş, mənəvi aləmində daxilən ağlamış, müqəddəs Kəlbəcər torpağına, müdrik və qədirbilən Kəlbəcər xalqına dərin hörmət və istəklərini poetik dillə vurğulayıb yazmışdır.

Görkəmli şair Bəhman Vətənoğlunun yaradıcılığı dağların və sal qayaların dibindən süzülən bulaqdır. Murov dağının zirvəsinə yüksələn Bəhman Vətənoğlunun sənət inciləri bulaq suyu kimi şəffafdır, təmiz və sərfəlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1966-cı ildə Bəhman Vətənoğlunun yaradıcılığı haqqında “Şehrli çiçəklər” adlı dərin məzmunlu məqaləsini yazmış, onun istedadlı sənətkar olduğunu

və zəngin ədəbi irs yaradıcılığını nümunələr əsasında göstərilmişdir.

Bəhman Vətənoğlu zəngin poeziyası ilə Azərbaycan ədəbiyyatında tanınmış və dərin hörmət qazanmış, onun əsərləri dərsliklərin bəzəyinə çevrilmişdir.

Yolum düşdü Kəlbəcərə,  
Neçə dağ-dərədən keçdim.  
İnci düşdüm şah əsərə,  
Bir-bir xəzinədən keçdim.

Gəlib çatdım gül çağına,  
Sinəm döndü söz dağına.  
Girdim Şəmşirin bağına.  
O, içən çeşmədən içdim.

Dedim hanı Əli Bimar,  
Sözü pərən Bəsti də var.  
Yada düşdü çox sənətkar,  
Sənət sövdasına düşdüm.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Kəlbəcəri ülvə məhəbbətlə sevir, çünki Qoşqar dağının dibində dünyaya göz açıb, Kəlbəcərin təbiətinə vurğun olub, Dəlidağdan bədii zövq alıb, ilhamını qüvvətləndirmişdir.

Onun Kəlbəcərdə işləməsi, akademik Səməd Vurğun Hacıməmmədağayevi (Vəkilovu) soruşması oxucunun xəyalını pərvazlandırır, ona bədii-estetik zövq verir. Şair Sədnik Paşayev Dəlidağa müraciətlə deyir:

Bəxtəvərsən, ucalardan-ucasan,  
Gör neçə dağların gözü var səndə.  
Soruşsalar bilirsənmi Dəlidağ,  
Neçə nəğməkarın sözü var səndə.

Nəğmələr, dastanlar çiçəklərdədir,  
Amma sənin adın ürəklərdədir.  
Könül rübabında o, şah pərdədir,  
Şairlik təbimin özü var səndə.

Yaddan çıxmaz bu görüşüm, vüsalım,  
İzn ver Dəlidağ, bir xəbər alım.  
Niyə mən gedirəm, getmir xəyalım,  
Yoxsa Vurğunumun izi var səndə.

Folklorşünas alim, istedadlı şair Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında Kəlbəcər ətraflı tərənnüm edilir, onun müqəddəs torpaq olduğu, görkəmli tarixi şəxsiyyətlər, qəhrəmanlar, sənətkarlar, aşıqlar yetişdirdiyi, zəngin təbii və maddi nemətlər vətəni olduğu göstərilir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının fəaliyyətinə həsr olunmuş tədqiqat əsərlərində onun həyatı, fəaliyyəti və zəngin yaradıcılıq yolu yüksək qiymətləndirilir.

Filologiya elmləri doktoru, “Əməkdar veteran” (1988), “Əməkdar mədəniyyət işçisi” (1992), “Qabaqcıl təhsil işçisi” (2007), “Əməkdar müəllim”, Azərbaycan Jurnalistlər, Aşıqlar, Yazıçılar Birliyinin, Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvü, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli fəaliyyətinə həsr olunmuş əsərlər faydalı və səmərəli ömrün müqəddəs salnaməsi təsiri bağışlayır, maraqlı və əhəmiyyətli məlumatlar verir.

## **XII fəsil**

**Professor Sədnik Paşa  
Pirsultanlının tədqiqat obyekti:  
*Sarı Aşığın bayatı zirvəsi***

Qədim və zəngin tarixə malik olan Azərbaycan ədəbiyyatının şifahi və yazılı poeziyası dünya mədəniyyəti xəzinəsinə dəyi sənətkarlar vermişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində aşiq poeziyası görkəmli yer tutur. Azərbaycan aşıqları üç qrupa bölünmüş, onların həyatı, fəaliyyəti təhlil olunmuş, faydalı tədqiqat əsərləri yazılmışdır.

Azərbaycan aşıqlarının üç qrupu bunlardan ibarətdir: birinci qrup: ustad aşıqlar, ikinci qrup: ifaçı aşıqlar, üçüncü qrup: aşiq poeziyası üslubunda şeir yaradan el şairləri.

Aşiq sənətini yaşadan və inkişaf etdirən görkəmli sənətkarlar birinci - ustad aşıqlar qrupuna daxildir: Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşiq, Şəmkiirli Aşiq Hüseyn, Aşiq Ələsgər, Bozalqanlı Aşiq Hüseyn, Aşiq Şəmşir, Hüseyn Cavan, Mikayıl Azaflı və başqaları ustad aşıqlardır.

Azərbaycan poeziyasında Sarı Aşığın yaradıcılığı çox zəngin və rəngarəngdir. Azərbaycan aşiq poeziyasında Sarı Aşığın bayatıları misilsiz və bədii xəzinədir.

Sarı Aşığın bayatı zirvəsi insan qəlbini pərvazlaşdıran sənət inciləri əsasında qurulmuş-

dur. Əbədiyaşar sənətkar Sarı Aşığın yaratdığı bayatılar təbiiyevi və estetik mahiyyətli sənət inciləridir.

Sarı Aşığın bayatılarını toplamaq və tədqiq etmək professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya nəsib olmuşdur. Professor Sədnik Paşa 1975-ci ildə Gəncədən Şəmkirə gedəndə yolun qırağında qoyun otaran Pənah kişi ilə görüşür.

Pənah Allahverdi oğlu deyir ki, mənim əslim Şəmkirin Dağincilli kəndindəndir. Otuzuncu illərdə bizi Şəmkirin Könüllü kəndinə köçürmüşlər.

Professor Sədnik Paşa nurani, ağsaqqal Pənah kişidən soruşur ki, dastan, nəğil bilirsənmi?

- Pənah kişi cavab verir ki, 1918-ci ildə Göyçədə bir bəyin qoynunu otarırdım. Çalmalı yaylağında bir dərviş mənim yanıma gəldi. Ona hörmət etdim. Danışdığı “Lələ nəğili” xoşuma gəldi, ona bir quzu kəsdim. Onu üç gün qonaq etdim. Dedi ki, Bağdadda Lələnin yazıya alınmış bayatılarını görmüşəm.

Professor Sədnik Paşa bu hadisəni Gəncə Dövlət İnstitutunda fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, dosent Cəbrayıl Xələfova danışır. Cəbrayıl müəllim deyir ki, bizim Füzuli rayonundakı Qazaxlar və Əhmədallar kəndlərində Lələnin

saysız-hesabsız rəvayətləri və bayatıları mövcuddur.

Professor Sədnik Paşa Füzuli rayonunun Əhmədallar və Qazaxlar kəndinə gedir. Əhmədallar kənd sakini, yetmiş yaşlı Bayram Musa oğlu, Qazaxlar kənd sakini, doxsan yaşlı Şahlıq Xınalı qızı ləl-cəvahirat xəzinəsinin ağzını açırlar, Lələnin bayatı incilərini əzbər danışırlar.

Sədnik müəllimə “Lələ dağı”, “Lələ yaylağı” haqqında geniş məlumat verir, onu Arqalı qəbirstanlığına və Arqalı günbəzinə aparır, bu bayatını da əzbər deyirlər:

Arqalı haray, Babı haray,  
Lələ haray.  
Yoruldu yolda qaldım,  
Bir yorğa, yabı haray.

XIII əsrə aid Babı günbəzinin yanında bir daş-təknə məzar var. Məzarın üstündə yazılıb: “Məzar Lələ Mahmud oğluna aiddir”. Bundan sonra Sədnik müəllim Lələnin “Yaxşı-Yaman” dastanını öyrənir, iki cilddən ibarət 2006-cı ildə Gəncədə “Pirsultan” nəşriyyatında çap olunan “Ozan-aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar” kitabına daxil edir, hədiyyə verir.

Professor Sədnik Paşa həmin kitabda “Lələnin məzarı və özü” adlı məqaləni oxuculara təqdim edir. Professor Məmmədhüseyn Təhməsinib yazır ki, Lələ Sarı Aşıqdan əvvəl yaradıcılığa başlamışdır. Onun yaradıcılığını Sarı Aşıq davam etdirmişdir.

Sarı Aşıq “Aşıq və Yaxşı” dastanını yaradır. Lələnin “Yaxşı və Yaman” dastanından, xalq rəvayətlərindən təsirlənir:

Mən aşığam, Lələ mən,  
Qəflətdəyəm hələ mən,  
Dərddən, qəmdən, hicrandan,  
Bağlamışam şələ mən.

Professor Sədnik Paşa “Lələnin məzarı və özü” adlı məqaləsində hadisələrin ətraflı şərhini verir.<sup>1</sup>

Sarı Aşıq haqqında ilk yazılı məlumat Əndəbil Qaradağının “Təzkireyi-Qaradaği” adlı əsərində verilir<sup>2</sup>. XIX əsrin sənətkarı olan Qaradaği təzkirəsində “Aşıq Qurbanəli və ya Sarı Aşıq və haqq aşığı deyilən şəxsin seyrüsüluki” sərlövhəsi altında yazır: “Zahirən bu zati pak şifteyi-ruzigardır. Əslən Qaradaği mahalındandır.

---

<sup>1</sup> “Elm və həyat” jurnalı, 1984, №4

<sup>2</sup> “Təzkireyi-Qaradaği”, səh 7-10, Rəf. №7

Çox qədim vaxtlarda gəlib Qarabağın Zəngəzur mahalında Həkəri çayının kənarında Vaqe Gü-ləbird adlı qəryədə sükna edib”.

Bu məlumat içərisində əsas fakt onun Qaradağ mahalından olmasıdır. Ancaq Yaxşının və bacısı Günəşin həqiqi adları müəyyən-ləşdirilmədiyi kimi, Sarı Aşığın özünün adı da dəqiqləşdirilməmişdir.

Qaradağı “Təzkireyi- Qaradağı” əsərində onun adının Qurbanəli, Salman Mumtaz Abdul-la,<sup>3</sup> Əmin Abid Qərib, Bəhlul Bəhcət isə Sarıca Nəbi olduğunu göstərirlər.

Aşıq Ələsgər bir təcnisində onun adının Yetim olduğunu poetik dillə vurğulayır:

Fərhad Şirin sevdi,  
Yetim Yaxşı yar.<sup>4</sup>

Lələnin bayatılarından məlum olur ki, onun adı Budaqdır:

Lələ lələləndi,  
Göz yaşı səpələndi.  
Lələ şah qapısından,  
Budağı Şələləndi.

---

<sup>3</sup> Salman Mumtaz. “Aşıq Abdulla “. Bakı, 1927

<sup>4</sup> Aşıq Ələsgər. Bakı, 1973, səh 266

Sarı Aşıq bir bayatısında deyir:

Mən aşiq, sarı qaldı,  
Gün getdi, sarı qaldı.  
Yollarına göz tikdim,  
Gözümdə sarı qaldı.

Sarı Aşığa elə gəlir ki, onun hər bir alqışı  
alqış, qarğışı isə qarğışdır. Deməli, onun sözü  
Dədə Qorqud kimi ötkəmdir:

Mən aşığam yana üz,  
Ördək göldə yana üz,  
Necəsən bir ah çəkəm,  
Yaş tökülə, yana üz.

Sarı Aşıq bəzi bayatılarını rişxənd şəklində,  
qeyri-adi tərzdə dilə gətirir:

Mən aşığam don qara,  
Kofta yaşıl, don qara,  
Ay allah sənə qurban,  
Yaxşını yaxşıya yaz,  
Donqarı da, donqara.

Sarı Aşığın təsəlli üçün bircə Yaxşısı var.  
Ona da qovuşa bilmir. Onun Yaxşısı ayla gün  
kimi gözəl camala malikdir:

Aşıq, bu gün butandı,  
Güldən dəstə tutandı.  
Ayla gün bəhsə girdi,  
Camalından utandı.

Sarı Aşıq Yaxşının hüsnünə baxmaqdan  
doymur:

Aşıq, süzgün gözlərin,  
Qəmdən üzgün gözlərin.  
Yaxşıdan doya bilməz,  
Baxsa yüz gün gözlərin.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:  
“Sarı Aşıq Azərbaycan poeziyasında bayatı  
zirvəsinin fəhədidir. O, bu ucalığı getdikcə daha  
möhtəşəm bir şəkildə nümayiş etdirir. İnsanlar  
onun yetkin, bitkin mənalı, rəngarəng, dərin  
mənalı və məzmunlu bayatılarından doymayırlar.

Onun bayatı çeşməsi zaman-zaman axdığı  
kimi bundan sonra da köüllərə axmaqda davam  
edəcəkdir. Sarı Aşığın bayatıları gələcək bayatı  
yaradıcıları üçün bir örnək, bir mənbə, bir qay-  
naq rolunu oynayacaqdır. Neçə ki, Azərbaycan

türkləri var Sarı Aşıq zaman-zaman onların qəlbində yaşayacaqdır”.<sup>5</sup>

Görkəmli folklorşünas, əməkdar müəllim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 2011-ci ildə Bakıda nəşr olunmuş “Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” adlı tədqiqat əsəri iki fəsildən, yüz əlli beş səhifədən, “Bayatı yaradıcısı Lələ və Sarı Aşıq” adlı girişdən və nəticədən ibarətdir.

Birinci fəsil “Sarı Aşığın həyat və yaradıcılıq yolu”, ikinci fəsil isə “Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” adlanır. Birinci fəsildə Sarı Aşığın dastan yaradıcılığı, ikinci fəsildə isə Sarı Aşığın cinaslı bayatıları və bağlama bayatıları təhlil olunur.

“Yaxşı Yaman” dastanı “Aşıq və Yaxşı” dastanından əvvəl yaranmışdır. Yaxşı, Günəş və Liqa obrazları da “Yaxşı-Yaman” dastanında formalaşmışdı. Bu dastana görə Lələ daşdan yaranmışdır. Buna görə də Yaxşı onun mənəvi anasıdır. Yaxşının mənəvi yüksəkliyi Sarı Aşığın xoşuna gəlmiş, buna görə də sevgilisini Yaxşı adı ilə çağırırmışdır.

Sarı Aşıqdan sevdiyi və Yaxşı adlandırdığı qız yaşca çox kiçikdir. Qızın ailəsi də bu sevgiyə

---

<sup>5</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi. Bakı, 2011, səh 24.

etiraz edir. Hətta Yaxşı öləndə onu uşaq qəbiristanlığında dəfn edirlər.

Lələ Sarı Aşıqdan əvvəl yaradıcılığa başlamışdır. Lələ haqqında yazılı mənbə Elyas Muşeqin 1721-ci ildə yazdığı “Nəğmələr kitabı”nda göstərilir. Lələnin Matedaranda altıмышə yaxın bayatısının saxlandığı məlumdur.

Lələnin Füzuli rayonunun Əhmədallar kəndinin yaxınlığındakı “Arqalı qəbiristanlığı”nda qəbrinin Sənduqə-qəbir daşı olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Bunu təsdiq edən bir bayatı da var:

Lələ yerin Arqalı,  
Mələməz ay arqalı.  
Kəsəkəs meydanında,  
Namərd qaçar, ər qalı.

Elyas Muşeqin “Nəğmələr kitabı”nda Lələnin üç bayatısı verilmişdir. Lələnin arzusuna görə “gözəl şah” onun qəbri üstə gəlməli idi. Şah onun qəbri üstə gəlir və günbəz də tikdirir:

Lələ də ölüb getdi,  
Dünyanı böldü getdi.  
Qoy Lələ də bilsin ki,  
Gözəl şah gəldi, getdi.

Bu bayatıdan məlum olur ki, Lələnin arzuna əməl edilir. Lələ vəfat edəndən sonra “gözəl şah” onun qəbrinin üstünə gəlir, həm də günbəz tikdirir.

Sarı Aşığın bayatısında həyat hadisələri çox canlı və təsirli verilir.

Sarı Aşıq bəzən bir bayatıda dediyi fikrə, mətləbə başqa bir bayatısında eyhamlı şəkildə işarə edərək, onu daha da qüvvətləndirir:

Aşıq, ələman çəkər,  
Dilin ələman çəkər,  
Yarın soyuq üzündən,  
Dağlar ələman çəkər.

Həqiqətən Türkiyədə Qaraman dağları, Qaraman vilayəti, Göyçədə Qara İmanlı kəndi, Laçında Qaraman kəndi mövcuddur. Yuxarıdakı bayatıya görə bu mətləbin Sarı Aşığa bağlı olduğunu aydınlaşdırı bilmirik. Təkcə, tədqiqatçı Bəhlul Bəhcət “Sarı Aşığın bayatıları” kitabının müqəddiməsində Sarı Aşığın Türkiyənin Qaraman vilayətindən olduğunu qeyd edir. Lakin Bəhlul Bəhcət “Sarı Aşığın bayatıları” kitabının müqəddiməsində Sarıca Nəbinin Türkiyədə Hacı Qaramanın ailəsindən olduğunu göstərir.

Əndəlib Qaracadağı, Salman Mümtaz və Əhliman Axundov, eləcə də Bəhlul Bəhcət Sarı Aşığın bayatılarını tam toplaya bilməmişlər.

Onun ana vətəni Qaradağ, sonra da Qarabağ olsa da onun bütün həyatı Laçın rayonunun Həkəri çayının sahilindəki Güləbird kəndində keçmiş, onun həyatı, məişəti, sevgisi, yaradıcılığı bu coğrafi məkanla bağlı olmuşdur.

Sarı Aşıq bayatısında deyir:

Kəndimiz Güləbatdı,  
Çiçəyə, gülə batdı.  
Yaxşı yar gülümsədi,  
Ağzından güləb atdı.

Bu bayatının ikinci variantı belədir:

Mən aşiq, güləb axdı,  
Çiçəyə, gülə baxdı.  
Yaxşı yar gülümsədi,  
Ağzından güləb axdı.

Sarı Aşığın tədqiqatçıları elə təsvir etmişlər ki, guya Sarı Aşıq bütün bayatılarında yalnız Yaxşını təsvir və tərənnüm etmişdir. Onun bayatıları Yaxşının həyat macəraları çevrəsindən çıxma bilməmişdir.

Sarı Aşıq Azərbaycan poeziyasının bütün sirlərinə bələd olmuşdur. Sarı Aşıq gəzməyi, görməyi sənətkar üçün böyük yaradıcılıq qaynağı hesab etmiş, hər bir bayatısını bir abidə kimi poetik dillə söyləməyə nail olmuşdur. Professor Sədnik Paşa yazır:

“Sarı Aşıq yığcam, lakonik tərzdə, dörd misralı bayatıda öz hissini, məhəbbətini, istəyini elə sənətkarlıqla çatdırı bilir, onu elə poetik dillə, canlı, yaddaqalan bədii lövhələrlə verir ki, istər-istəməz bunlar insanı ilhamlandırır, vəcdə gətirir, mənən zənginləşdirib düşündürür, təsir-ləndirir, yatmış fikir və duyğularını yenidən oyadır. Bax, budur, Sarı Aşıq poeziyasının cazibə qüvvəsi, fərdi məziyyəti”.

Sarı Aşığın bayatılarındakı forma və məzmun vəhdətdə qurulmuş, forma məzmunu, məzmun da formanı tamamlamışdır.

Ə.Qaradaği “Təzkireyi-Qaradaği” əsərində yazır ki, Sarı Aşıq çox erkən Güney Azərbaycanın Qaradağ mahalından Zəngəzura, oradan da Həkəri çayının sahilindəki Göləbird qəryəsinə gəlir, orada Yaxşı adlı bir qıza aşiq olur, sevgilisi nakam ölən zaman özünün tarixi bayatısını söyləyir:

Mən aşiq, tərsinə qoy,  
Tər tənə tərsinə qoy.

Yaxşını qibləsinə,  
Aşıqi tərsinə qoy.

Sarı Aşıq Həkəri çayının sahilindəki Güləbird qəryəsində vəfat etmiş və kənd qəbirstanlığında dəfn olunmuşdur.

Sarı Aşığın zəkali, dərin biliyə malik olması, sağlığında ona böyük şöhrət gətirmiş, onu el içərisində məşhurlaşdırmışdır.

Sarı Aşığın bir-birindən gözəl və təsirli deyişmələrində hərbə-zorba ünsürləri də müəyyən yer tutur.

Folklorşünas Əhliman Axundova da, Bəhcətə də məlumdur ki, onlardan bir əsr əvvəl Ə.Qaradaği “Təzkireyi-Qaradaği” əsərində məlumat verir ki, Sarı Aşıq İranın Qaradağ mahalından köçüb, Zəngəzur qəzasına gəlmiş və Həkəri çayının sahilində yaşayıb məskunlaşmışdır.

1927-1938-ci illərdə aparılan arxeoloji qazıntılar onun üstündə saz şəkli olan qəbrinin XVII əsrə aid olduğunu təsdiq etmişdir. Arazın o tayı da, bu tayı da bütöv Azərbaycandır. Sarı Aşıq Qaradağdan da olsa, Laçından da olsa bizimkidir, azərbaycanlıdır, Azərbaycan sənətkarıdır.

Sarı Aşığın dastan yaradıcılığında əvvəl yaratdığı kiçik sujetli bayatılı hekayələr, bayatı dəyişmələr, bayatı-bağlamalar əsas yer tutur. Bayatı dəyişmələrə bir nümunə:

Mən aşiq, odu-budu,  
Sözümün canı budu.  
Qoy səndən bir soruşum,  
Kür neçə batman sudu.

Lakin Sarı Aşığın “Aşiq və Yaxşı” dastanı hələ də özünün təkamülünü yaşamaqdadır. Bizə məlum olan üç bayatılı dastanımız var: “Arzu-Qənbər”, “Yaxşı-Yaman” və “Aşiq və Yaxşı”.

Bu dastanların üçü də dağ kultu ilə bağlıdır. “Yaxşı-Yaman” dastanının qəhrəmanı Lələ təkrar-təkrar deyir: “Yaranmışam daşdan mən”. “Arzu-Qənbər” dastanında Bakı dialektində Qəmbərin mənası daş deməkdir. Sarı Aşiq öz ustadını yamsılayaraq tez-tez deyir:

Kiprikdən mən, qaşdan mən,  
Yemərəm hər aşdan mən,  
Nə atam var, nə anam,  
Yaranmışam daşdan mən.

Sarı Aşığın ədəbi irsini tam toplayıb əldə etmədən onun qoşma yaradıcılığı haqqında saz

götürüb, el-elatı gəzməsindən, məclislər keçirməsindən söhbət açmaq olmaz. Bizim vəzifəmiz Sarı Aşığın bitib tükənməyən ədəbi irsini səbrlə toplayıb üzə çıxarmaqdan və tədqiqata cəlb etməkdən ibarətdir.

Akademik Mirzə İbrahimov bütün bunları nəzərə alaraq yazır: “Aşıq poeziyamızın bir çox məsələlərinin aydınlaşmamış qaldığını Sarı Aşığın həyatı və yaradıcılığı haqqındakı məlumatın naqisliyi aydın göstərir”.

Cəsarətlə demək olar ki, Sarı Aşığın cinaslı bayatıları, bağlama-bayatıları haqqında bu və ya digər şəkildə fikir və mülahizələr söylənilmişdir.

Lakin Sarı Aşığın həyatı və şeirləri ilə bağlı “Aşıq və Yaxşı” dastanı tam araşdırılmamışdır.

Sarı Aşıq bayatı yaratmaq sahəsində parlaq uğurlar qazanmış, bayatı zirvəsinə ucalmışdır.

#### ***A). Sarı Aşığın cinaslı bayatıları.***

XVII əsrdə Sarı Aşıq cinas qafiyəli bayatıların klassik nümunələrini yaratmış, heca vəznli xalq şeirimizi zənginləşdirmiş, onu ən gözəl cinaslı bayatılara qovuşdurmuşdur:

Mən aşıq, baltasına,  
Elə vur, balta sına.  
Yaxşının ağ əlləri,  
Batıbdı bal tasına.

Sarı Aşıq XVII əsrin nəhəng simalarından biridir. Onun bayatı yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi yer tutur. Sarı Aşıqdan əvvəl və sonra bayatı yaradıcılarından heç biri onun fəth etdiyi zirvəyə yüksələ bilməmişlər.

Zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş Sarı Aşıq ənənəvi bayatılar, bağlama-bayatılar, cinaslı bayatılar, bayatı-deyişmələr, bayatı-rəvayətlər, dastan və hekayələr yaratmışdır.

Sarı Aşığın forma və məzmunun gözəlliyi ilə seçilən cinaslı bayatıları onun fitri istedadı malik olduğunu təsdiqləyir. Sarı Aşıq deyir:

Aşıq, qaz binə bağlar,  
Meylin Qəzbinə bağlar.  
Gözüm yaşı göl olar,  
Ördək, qaz binə bağlar.

XIX əsrin qadın aşığı Maralyanlı Pəri “Oynaşı” adlı qoşmasında Sarı Aşığın bənzətmələrindən, təşbehlərindən geri qalmayan bədii lövhələr yaratmışdır.

Sarı Aşığın cinaslı təmsillərinin Aşıq Bəsti də vurğunu olmuşdur. Bəsti Ağçınqılı, Tamaşalını, Ərgünəşi gəzdirdi kimi Həkəri çayının sahilinə də gəlmiş və demişdir:

Mən aşiq yanı gül,  
Həkarinin yanı gül.  
Güldən ayrı yaşamaz,  
Can verər ölər bülbül.

Verilən nümunələrdən, aparılan araşdırmalardan və elmi-nəzəri təhlildən aydın olur ki, Sarı Aşığın cinaslı bayatıları nadir sənət inciləridir.

Bu sənət incilərindən görkəmli sənətkarlar faydalanmış, məzmunlu, ideyalı, tərbiyəvi və estetik mahiyyətli sənət inciləri yaratmış, Sarı Aşığa dərin hörmət və məhəbbət qazandırmışlar.

**B). Sarı Aşığın bağalma bayatıları.** Sarı Aşıq cinas qafiyəli bayatılar yaratmaqla kifayətlənməmiş, bağlama və qıfılbəndlərin inkişafı üçün səmərəli çalışmış, gözəl sənət inciləri yaratmışdır.

Sarı Aşıq yaradıcılığının bütöv bir qolunu təşkil edən bayatı-bağlamalarda yüksək sənətkarlıq keyfiyyətləri vardır. Sarı Aşığın bu bağlama- bayatıları çox variantlıdır:

Mən aşiq, budaq atar,  
O dağı, bu dağ atar.

Torpaqsız yerdə bitər,  
Yarpaqsız budaq atar.

Bu bayatı-bağlamalarda rəngarəng, müxtəlif şəkildə təsvir və tərənnüm olunan, heyrət doğuran, torpaqsız yerdə bitən, bar verməyən maralın buynuzudur.

Sarı Aşığın çoxvariantlı bayatı-bağlamaları da çox maraqlıdır:

Mən aşığam, ay mələr,  
Bulud altdan ay mələr.  
Dəryada bir gül bitib,  
Su deyibən ay mələr.

Mən aşıq, süsən ağlar  
Sünbülü kəsən ağlar.  
Dəryada bir gül bitib,  
O da su deyib ağlar.

“Dəryada bitən gül” ürəkdir, onun hər tərəfi qan, su olsa da, yenə də su istəyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:

“İstedadının qüdrəti ilə bayatılara yeni bədii boyalar verən, onu mənaca, məzmunca, formaca gözəlləşdirən, zənginləşdirən, məşhurlaşdıran, şöhrətləndirən Sarı Aşıq Azərbaycan ədəbiyya-

tında tükənməz irs, iz və bu sahədə ölməz ənənələr qoyub getmişdir”.

Sarı Aşıq həyat hadisələrinə, epizodik məsələlərə yüksək həssaslıqla yanaşır, onlardan nəticə çıxarır, özünün müşahidələrinə arxalanır və orijinal, həm də bənzərsiz bayatı bağlamalar yaradıb, oxuculara ərməğan verib, hörmət qazanmışdır.

Folklorşünas alim, əməkdar müəllim, şair, publisist, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının yaradıcılığında tədqiqatçılıq fəaliyyəti çox əhəmiyyətlidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Sarı Aşığı Azərbaycan poeziyasında bayatı zirvəsinin fatehi adlandırmış, “Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” adlı monoqrafiyasını yazıb nəşr etdirmiş və oxuculara hədiyyə verib, parlaq uğurlar qazanmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat obyektləri çox zəngindir. Onun “Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” adlı 2011-ci ildə Bakıda nəşr olunan tədqiqat əsərinin dərin məzmunu, tərbiyəvi mahiyyəti, sənətkarlığı bu fəsildə elmi-nəzəri şərhini çox aydın tapmışdır.

### **XIII fəsil**

## **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında elmi-nəzəri ideyasının tərənnümü**

Görkəmli folklorşünas, əməkdar müəllim, əməkdar mədəniyyət işçisi, mahir tədqiqatçı, məsuliyyətli jurnalist, peşəkar dərslük və dərslər vəsaitləri müəllifi, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin yaradıcılığı vardır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı altmışdan artıq kitabın və üç yüzdən artıq elmi-nəzəri, pedaqoji-metodik məqalənin müəllifidir.

Mahir tədqiqatçı Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan xalq yaradıcılığının inkişafı” (1981), «Azərbaycan folkloru və aşığı yaradıcılığı» (1989), “Azərbaycan xalq dastanlarının təsnifinə dair” (1989), “Heca vəznli və mənzum atalar sözləri” (2001), “Ozan-aşığı sənətinin nəzəri məsələləri” (2002), “Ozan-aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” (iki cildə, 2002), “Aşığı Şəmşirin poetik aləminə səyahət” (2008), “Publisistika və folklor” (2007), “Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araşdırmalar” (2010), “Azərbaycan aşığı poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi” (2010), “Xəstə

Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi” (2011), “ XIX əsrdə Azərbaycan folklorundan incələmələr” (2011) adlı dərsliklər, dərs vəsaitləri yazıb çap etdirmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı dərslikləri və dərs vəsaitləri mütəxəsislər tərəfindən dövrü mətbuatda yüksək qiymətləndirilmişdir.

Mahir pedaqoq, görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həm də istedadlı şairdir. Sədnik müəllimin ilk şeiri 1946-cı ildə “Daşkəsən” qəzetində dərc edilən “Zəfər bayramı” adlı şeiridir. Bundan sonra o, şair kimi fəaliyyət göstərməyə, nadir sənət inciləri yaratmağa başlamışdır.

İstedadlı şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Öz səsim” (1990), “ Pirsultan bulağı” (1994), “İnci-çiçəyim” (1996), “İlahi bir səs” (1999), “Yuxular olmasaydı” (2002), “Bir içim nəğmə” (2003) adlı şeirlər kitabları çap olunmuşdur.

Alim-şair Sədnik Paşa Pirsultanlı bu şeirlər külliyyatını çap etdirmək üçün Folklor İnstitutuna müraciət etmişdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Şurasının 2007-ci il 31 oktyabr tarixli 7 sayılı iclasında ona görə qrif verilmişdir ki, “Pirsultan Pınarı” kitabındakı

şeyrlərin çoxunu müəllif folklor səfərlərində apardığı araşdırmaları ilə eyni dövrdə yazmışdır.

Şair-alim Sədnik Paşa Pirsultanlının 1946-cı ildən indiyə kimi yazdığı şeyrləri “Pirsultan pınarı” adlı şeyrlər kitabında toplanmışdır.<sup>2</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı kitaba “Şeyrlərim mənim həyatım və tərcümeyi-halımdır” adlı çox məzmunlu bir giriş yazmış, şairliyə başlamasının əsasını şərh etmişdir.

Şair-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı kitabındakı şeyrləri bu başlıqlar altında vermişdir. “Bir çiçək də vətəndir”, “Könlümün vüqarı dağlar”, “Sevgi çəmənim”, “Kəlbəcər”, “Dağıstan”, “Qazaxıstan”, “Almaniya”, “Türkiyə”, “Təbriz”, “Bağdaddan gələn qəmli səslər”, “Ürəyimdə heykəlləşən sənətkarlar”, “Yaxşılardan ürəklərdə yeri var”, “İthaf şeyrləri”, “Ustad aşlıqlar”, “Aşlıq qızlar”, “Müğənni qızlar”, “Mənim mahnılarıım”, “Buludumun göz yaşları”, “Fidanlar”, “Təbiət və mən”, “Politik düşüncələr”, “Hikmət xəzinəsindən”, “Müxtəlif səpkili şeyrlər”, “Məktublaşmalar, deyişmələr”, “Şuşa, Göyçə, Kəlbəcər yaraları”, “Bayatılar”, “Rübailər”, “Mənzum hekayələr”.

---

<sup>2</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Pirsultan pınarı. Gəncə, 2007, 688 səhifə.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı həmin başlıqları çox diqqətlə seçmiş, hadisələrin poetik şərhini çox gözəl vermiş, həmin başlıqlarla möhkəm əlaqələndirmişdir. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı elmi səfərlərində gəzdiyi yerləri, gördüyü, tanış olduğu insanları, topladığı sənədləri, elmi məlumatları, tarixi mənbələri poetik dillə oxucularına çatdırır, onlarla çox maraqlı hadisənin poetik şərhini verir.

Professor Sədnik Paşa Sultanlının “Pirsultan pınarı” adlı şeirlər kitabı poetik tarixi salnamədir.

Şair-alim Sədnik Pirsultanlı poeziya kitabını “Pirsultan pınarı” adlandırır və oxuculara bu adın poetik şərhini misralar əsasında ərməğan verib, onların qəlbini pərvazlandırır və bədii-estetik zövq verir:

Suyun şərbət, suyun baldı,  
Baldı, Pirsultan pınarı.  
Daşların mərcandı, ləldi,  
Ləldi, Pirsultan pınarı.

Qayaların bir xəyaldı,  
Qartalların qanad çaldı,  
Çəmənlərdə gözüm qaldı,  
Qaldı, Pirsultan Pınarı.

Ay bulaq, yolların güldü,  
Sonaların suya gəldi.  
Sular ördək, qazla doldu,  
Doldu, Pirsultan Pınarı.

Bu nə görüş, nə vüsaldı,  
Köynəyi lələdən aldı.  
O qız ürəyimi çaldı,  
Çaldı, Pirsultan Pınarı.

Nənəm, sən deyənlər oldu,  
Sədnikə yadigar qaldı,  
Pir Abdaldan payın aldı,  
Aldı, Pirsultan Pınarı.

Kitabın əvvəlində müəllif iftixarla bu misralarda alovlu qəlbinin arzu və istəklərini ifadə edir:

İlahi bir sevgi yaşar içimdə,  
İlahi bir sevgi daşar içimdə,  
İlahi bir sevgi coşar içimdə,  
Sədnikəm, bir sevgi dəlisiyəm mən,  
Yunis İmrələrin bir iziyəm mən.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır:  
“Daşkəsənin Qasaxyolçular kəndi ulu babamız  
Pirsultanın adını daşıyan Pirsultan dağının aya-

ğındadır. Eyni zamanda, bizim nəslimizin nəsil-soy adı Pirsultanlılardır. Atamın atası, Türk Paşa, anamın atası Türk Səməddir. Hətta mənim çoxbəndli şeirimizin bir parçasında deyilir:

Ağ qayam, Arxaşanı,  
Türk Səmədi, Türk Paşanı,  
Nənəm-o xalı qoşanı,  
Sizdə qoyub gəlmədimmi?

İstər Türkiyədəki ulu babalarımızın yurdu Yıldız elləri, Sivas, Banaz köyü, Pirsultan Abdalın faciəsindən sonra Təbrizin altmış kilometrliyində Qasım dağlarının ətəyində bu nəslin bir parçasının saldıdığı Pirsultan kəndi və mənim doğulduğum kənd füsunkar gözəlliklərə malikdir.

Sazın-sözün vurğunu olan bu nəslin adamları həmişə buz bulaqlı, göy çəmənlə, bənövşəli-nərgizli təbiətin ağuşunda məskən salmışlar. Bu nəslin şəcərəsi Pirsultan Abdaldan bəri məlumdur.

Nəslin ilk yazarı və fəxri XVI əsrin böyük sənətkarı Pirsultan Abdaldır. Bundan sonra onun qızı Sənəmin nadir şeirləri əldədir. Yüksək dini təhsil görmüş dayım Abdulkərim gözəl təbə malik olmuşdur.

Bütün tarixi əhvalatları sinəsində yaşadan yüz otuz il ömür sürmüş Leyli nənəm olmuşdur. Leyli nənəm bir misra da şeir yazmayıb, lakin onun sinəsi folklor xəzinəsi idi. Mənim ilk müəlimimdir.<sup>3</sup>

İstedadlı alim-şair, folklorşünas, tədqiqatçı, publisist Sədnik müəllim yazır ki, mən Leyli nənəmin ulu babamız Pirsultan Abdaldan dediyi şeirlər iliyimə və qanıma hopmuş, mənə ilham vermişdir:

Sivas ellərində zilim çalındı,  
Camlıbellər bölüm-bölüm bölündü,  
Mən dostdan ayrıldım bağrım dəlindi,  
Katib əhvalımı şaha böylə yaz!

“Bu şeir körpəliyimdə Leyli nənəmin dilindən eşitdiyim birinci şeir olmuş, mənim ilhamımı qüvvətləndirmişdir” deyən Sədnik müəllimin dayısı, bu nəslin istedadlı, xeyirxah, qayğıkeş oğlu, görkəmli din xadimi Abdulkərim 1931-ci ildə güllələnməyə aparılarkən alovlu qəlbinin sirlərini bu misralarla cilalamışdır:

Dəyməsin sinəmə düşməən gülləsi,  
Aparın Sivasda asdırın məni.

---

<sup>3</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Pirsultanlı pınarı. Pirsultan, 2007, səh.3.

Yıldız ellərində, Banaz köyündə,  
Aparın o yerdə basdırın məni.

Sədnik müəllim uşaqlıq illərində Qazaxyolçuların Əyri çayının daşmasını, sellərin ağacları aparmasını görür və qəlbinin poetik kəlamını bu beytdə bildirir:

Qazaxyolcuların əyrim-üyrüm çayı,  
Aşdı-daşdı, sel gəldi, yaman çaşdı.

Bu vaxt nənəsi Leyli nəvəsi Sədniki gözləyir, onun hərəkətlərini izləyir, məlahətli səsi ilə dediyi şeiri eşidir və əziz nəvəsini bağrına basıb, üzündən öpüb deyir: “Allah səni mənə oğlum Kərimə əvəz göndərib. Oğlum Kərim “Quran” a baxıb hey deyərdi: “ Sənin bu nəvən gələcəkdə şair və alim olacaqdır”.

Səmərəli əməyi və fəaliyyəti nəticəsində istedadlı şair və görkəmli alim olan, filologiya elmlər doktoru, professor Sədnik Paşa bu hadisələri şərh edərək yazır: “Tale məni nənəmin isti qucağından ayırdı. Qardaşına görə məni də gül-lələyəcəklər deyib, atam anamı məhkəməyə çəkdi. Güclə xatırlayıram, anamın qucağında idim. Anam ağladıqca, onun göz yaşları dodaqlarıma üstünə düşürdü. Həmin vəziyyəti şeirlərimdə sonralar xatırlamışam:

Nə biləsən sən ananı əməndə,  
Mən anamın göz yaşını içmişəm”.

Əməksevərliyi, çalışqanlıığı, səmərəli müəlləsi, Azərbaycan şifahi və klassik ədəbiyyatını çox həvəslə öyrənməsi Sədnik Paşayevi filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı səviyyəsinə yüksəltdi, əməkdar müəllim, əməkdar mədəniyyət işçisi, mahir pedaqoq, istedadlı şair səviyyəsinə yüksəltdi, ona ümumxalq məhəbbəti qazandırdı.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Qazaxıstan, Orta Asiya, Rusiya, Almaniya, Türkiyə, İran və başqa ölkələrə elmi səfərlər etmiş, zəngin folklor nəğmələri toplamış, görkəmli alimlər, elm və mədəniyyət xadimləri, mahir pedaqoqlar, sinədəftər və əməksevər insanlarla görüşmüş, parlaq uğurlar qazanmış, nəticədə, “Aşıq Bəsti” (1969), “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Nizami və folklor” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985), “Xalqın söz mirvariləri” (1999), “Gəncəbasar lətifələri” (2005), “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (2009), “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri” (2010) və s. kitablar nəşr etdirib oxuculara ərməğan vermiş, görkəmli və əməksevər folklorşünas

kimi tanınmış dərin hörmət, məhəbbət, sevgi qazanmışdır.

Görkəmli şair Sədnik Paşa Pirsultanlının “Öz səsim”, “Pirsultan bulağı”, “İnciçiçəyim”, “İlahi bir səs”, “Yuxular olmasaydı”, “Bir içim nəğmə”, “Bir çiçək də Vətəndir”, “Yıldızdağdan əsən külək” adlı şeirlər kitabları çap olunmuş, onu istedadlı şair kimi tanıtmış, ona hörmət qazandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı şair kimi fəaliyyətə başlamasının, saza, sözə, şeirə, sənətə dərin məhəbbət bəsləməsinin, xüsusilə şair kimi fəaliyyət göstərməsinin səbəblərini çox inandırıcı və təsirli xatırlayıb şərhini verir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yazır: “Mən gəncliyimdə şeirə nikbin ruhla gəlmişəm. Ən gözəl şeirləri Vətənə, onun dağlarına və Səfurə xanımın məhəbbətinə həsr etmişəm. Lakin Səfurə xanımın öz dünyasını vaxtsız dəyişməsi şeirlərimin başının üstünə qəm buludu gətirmişdir.

Körpəlikdə valideyn nəvazişi görməməyim, Səfurə xanımın ölümü, ulu babam Pirsultan Abdalın faciəli həyatı istəsəm də, istəməsəm də şeirlərimdən bir sızıltı kimi gəlib keçmişdir. Şeirlərimin içərisində Kəlbəcərə, Qazaxıstana, Almaniyaya, Türkiyəyə və İrana səfərlərim yeni incilər yaratmağıma səbəb olmuşdur. Hətta bun-

lar gələcək tədqiqatçılara yaxından kömək edəcək və onlara zəngin material verəcək. <sup>4</sup>

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Bir çiçək də Vətəndir” arzusu ilə fəxr edir, humanist sənətkar “Vətəndi” şeirində Vətən sevgisini, məhəbbətini poetik dillə cilalayır:

Bir çiçək də Vətəndi,  
Bir ləçək də Vətəndi.  
Bir budaq da Vətəndi,  
Bir yarpaq da Vətəndi.

Ötən bülbül Vətəndi,  
Bir topa gül Vətəndi.  
Bir yuva da Vətəndi,  
Bir koma da Vətəndi.

Qurban olum,  
Bir yanı Dərbənd Vətənə.  
Qurban olum,  
Bir yanı qürbət Vətənə.

Qurban olum,  
Təbrizimə, Göyçəmə,  
Qəlbim büründü qəmə,  
Bir qəmim də Vətəndi,  
Ürəyim də Vətəndi.

---

<sup>4</sup> Sədnik Paşa Pirsultanlı. Pirsultan pınarı. Gəncə, 2007, səh.6.

Şair-alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycanlı, Azəri türkləri yaşayan Türk dünyası ilə fəxr edir, ilham alır, yazır və nadir sənət inciləri yaradır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziya dünyasında Şuşa, Laçın, Ağdam, Kəlbəcər, Qaraqoyunlu dərəsi, Göyçə mahalı, Qarabağ ağırlı-acılı mövzuya çevrilmiş, onun lirik şeirləri dərsləkləri bəzəmiş, dillər əzbəri olmuş, oxuculara bədii-estetik zövq və Vətənə məhəbbət duyğuları aşılamışdır.

Sədnik müəllimin şeirləri dərin məzmunu, tərbiyəvi mahiyyətə malik olduğuna görə oxucunun qəlbini göynədir, ona görə ki, Vətən dərdi, doğma və əziz yurd dərdi çox ağır və kədərli dir. Buna görə də yalnız “Qalıbdı” rədifli qoşmaya diqqət edək:

Ağzımın ləzzətli, dilimin tamı,  
Neçə ilim Kəlbəcərdə qalıbdı.  
Sən indi dərdinə dava gəzirsən,  
Yeddi iqlim Kəlbəcərdə qalıbdı.

Keyti, Mehti dağlar verib boy-boya,  
Dəlidağa baxıb gözlərin doya,  
Çiçəyində min bir naxış, min boya,  
Bir Məndilim Kəlbəcərdə qalıbdı.

Gözüm qalıb baharında, yazında,  
Qiyməti var o torpaqda sözün də,  
Hey inildər Aşıq Şəmşir sazında,  
“Göyçə gülüm” Kəlbəcərdə qalıbdı.

Hanı xoş dövrənim, xoş çağım hanı?  
Taxta yaylağında yığnağım hanı?  
Yox süfrəmdə balım, qaymağım hanı?  
Ağır elim Kəlbəcərdə qalıbdı.

Sədnik deyər, bir də üzünü görüm,  
Həyat verim, ömür verim, qan verim,  
Gərək gedib o dağlarda can verim,  
Son mənzilim Kəlbəcərdə qalıbdır.

Sədnik müəllim gənclik illərini poetik dillə xatırlayıb deyir ki, ömrümün mənalı çağları, ağzımın ləzzəti, dilinin tamı, Aşıq Şəmşirin sazında çaldığı “Göyçə gülüm”, Taxta yaylağında-kı xoş dövrənim, ağır elim Kəlbəcərdə qalıbdır.

Professor Sədnik Paşa böyük arzu, sevinc və inamla deyir ki, mütləq Kəlbəcər yağılardan, nankor, haramxor, ziyankar qonşulardan azad olacaq, yenə də bizim xoşmənalı, sazlı-sözlü əziz Kəlbəcərimiz olacaqdır. Ona görə ki, Prezidentimiz, Ali Baş Komandan İlham Əliyev deyir ki, mütləq müqəddəs torpaqlarımız azad

ediləcək, xalqımız öz ana torpaqlarında xoşbəxt yaşayacaqdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı gənclik illərində Daşkəsən, Kəlbəcər, Goranboy rayonlarında qəzet redaktoru işləmiş, artıq qırx ildir ki, Gəncə Dövlət Universitetində gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə səmərəli məşğul olur.

Maraqlıdır ki, Professor Sədnik Paşa pedaqoji fəaliyyəti ilə kifayətlənmir, bəzən də çox məsuliyyətli folklorşünas və istedadlı şair kimi çalışır, parlaq uğurlar qazanır. Onun “Əməkdar müəllim” adına layiq görülməsi və “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunması fikri bunu təsdiqləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı zəngin mənəviyyatlı, tələbkər və qayğıkeş ailə başçısıdır. Sədnik müəllim üç ali təhsilli oğulun, üç ali təhsilli qızın atasıdır. Onun on iki nəvəsi vardır. Sədnik müəllim bunları özünün yaşıl pöhrələri, Pirsultan nəsil soyunun davamçıları adlandırır, onlarla fəxr edir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı sədaqətli, incə, səmimi, xeyirxah və əziz ömür-gün yoldaşı, fitri istedadlı Səfura xanım Pirsultanlıya həsr etdiyi “Vermərəm” rədifli qoşmasında deyir:

Biləsən ki, ürəyimi, eşqimi,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.

Bağlardan, dağlardan bənövşə dərrəm,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.

Ulduzlardan boyunbağı istərəm,  
Göndərməsə, Almas dağı istərəm,  
İlahidən gülşən bağı istərəm,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.

Səhər-səhər bulaqların gözü,ni,  
Kəkləklərin nəğməsini, sözünü.  
Müxtəsəri, bu Sədnikin özünü,  
Sənə verrəm, özgəsinə vermərəm.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı nikbin, əməksevər, vətənpərvər və çox qayğıkeş insandır, gözəl tarixi şəxsiyyət, mahir pedaqoqdur. Buna görə də mənalı həyatı, xoşbəxtliyi, övladları, nəvələri, qohum-qardaşları, dostları, yoldaşları, Azərbaycan və Azərbaycanın vətəndaşları ilə fəxr edir, onlara azad və xoşbəxt həyat arzulayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında elmi-nəzəri ideyasının tərənnümü çox canlı və təsirli verilmiş, oxuculara əxlaqi keyfiyyətlər aşılamışdır.

## **XIV fəsil**

### **Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı kitabının elmi-nəzəri təhlili**

Görkəmli folklorşünas alim, mahir pedaqoq, məsuliyyətli tədqiqatçı, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” adlı tədqiqat əsərinin davamı olan “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı folklor toplusunu 2011-ci ildə Bakıda nəşr etdirib oxucuların müəlisinə ərməğan vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan xalqının zəngin tarixini, etnoqrafiyasını, coğrafiyasını, təbiətin gözəlliklərini, vətənin maddi sərvətlərini, qədim tarixə malik olan folklorunu, çaylar, göllər, sərin çeşmələr, başı qarlı uca dağlar və yaylaqlar, tarixi abidələr, qəhrəmanların şərəfli adları ilə bağlı qalalar, mağaralar, bağçalar və bağlar, ümumiyyətlə, tarixə şahidlik edən abidələr haqqında səmərəli axtarışlar aparmış, elmi-nəzəri ümumiləşdirmələrlə yekunlaşdırmış, tarixilik, elmilik, müasirlik, müqayə-

səlilik, sadəlik, ardıcılıq, pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında təhlil etmişdir.

Folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı folklor toplusu zəngin elmi-nəzəri və çox məsuliyyətli axtarışların nəticəsi, rəvayətlərin mənbəyi, misilsiz xəzinəsidir.

Məhz buna görə də bu möhtəşəm abidədən tarixçilər, ədəbiyyatşünaslar, folklorşünaslar, dilşünaslar, coğrafiyaşünaslar, etnoqraflar, ziyalılar, publisistlər, pedaqoqlar, dissertantlar, aspirantlar, tələbələr və ümumiyyətlə, kütləvi oxucular səmərəli istifadə edib biliklərini, dünyagörüşlərini, nitqlərini, mənəvi aləmlərini, parlaq zəkalarını zənginləşdirə bilərlər.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir:

“Çox böyük, dahiyənə abidələrimiz, tarixi əsərlərimiz, tarixi irsimiz var, onlardan istifadə etməliyik ki, xalqımız bundan sonra bunların ruhu ilə yaşasın, bu dastanlardan, bu əsərlərdən irəliyə gələn milli-mənəvi dəyərlərlə yaşasın”.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı bu müqəddəs ideyanı rəhbər tutmuş, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin zəngin və müqəddəs Azərbaycançılıq ideyasından bəhrələnmiş, onun qarşıya qoyduğu şərəfli problemlərin həyata keçiril-

məsinə səmərəli xidmət etmək üçün bu folklor salnaməsini yazmışdır.

Məlumdur ki, əsatir çoxallahlıq dövrünün totemlərini yadigar kimi yaşadır. Əsatirin əsası, təsəvvür və fantaziyadır. Ona görə ki, əsatir və əfsanə qətiyyənlə fantaziyasız ola bilməz.

Sirli-sehrli toponimlərlə bağlı olan rəvayətlər tarixi əhvalatlarla əlaqədardır, həm də elmin köməyi ilə şərh olunur, fantaziya ilə aşkarlanır.

Azərbaycan əsatir, əfsanə və rəvayətlərinin toplanmasında, araşdırılmasında, təhlil olunmasında və nəşr edilməsində Sədnik müəllimin şəərəfli əməyi vardır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985) adlı elmi-tədqiqat monoqrafiyalarını yazıb nəşr etdirmiş, orta və ali məktəblərə dərs vəsaiti kimi hədiyyə vermiş, parlaq uğurlar qazanmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı çox məsuliyyətli işləmiş, pedaqoji fəaliyyəti ilə kifayətlənməmiş, 2009-cu ildə “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri”, 2010-cu ildə isə Anadolu türkcəsi ilə “Azərbaycan Türklərinin Halk Efsanələri” kitablarını Bakıda nəşr etdirmişdir.

Dövrü mətbuat bu kitabları haqlı olaraq yüksək qiymətləndirmiş və faydalı dərs vəsaiti adlandırmış, onun geniş yayılmasını göstərmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı görkəmli və çox məsuliyyətli folkorşünas alim və tədqiqatçı olduğuna görə, əsatir və əfsanələri toplamaqla kifayətlənməmiş, rəvayətləri də toplayıb çap etdirməyə çalışmışdır.

Şifahi xalq ədəbiyyatının bir nümunəsi olan rəvayətlər tarixi hadisələrin məzmununu ifadə edən, xalqın arzu və istəklərini, xatirə və yaddaşlarını real təsvir edən bədii əsərdir. Bu əsərlərdə xalqın fantastik yaradıcılığı çox təsirli ifadəsini tapır.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında rəvayətlər təlim-tərbiyəvi və bədii-estetik mahiyyətli qısa, ancaq məzmunlu və ideyalı bədii əsərlərdir.

Daşlar, qayalar, yaylaqlar, bulaqlar, göllər və s. haqqında rəvayətlər bədii əhvalatlar, maraqlı epizodlarla zəngin olduğuna görə oxucuların mənəvi aləmini zənginləşdirir, onlara əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, gözəl, tərbiyəvi təsir bağışlayır.

“Koroğlu qayası”, “Qızıl qaya”, “Laçın qayası”, “Gəlin qayası”, “Pirsultan dağı”, “Keyti və Mehdi dağları”, “Dəli dağ”, “Şah dağı”, “Pirsul-

tan ana”, “Kəndin qayaları” kimi rəvayətlər tarixi hadisələri, insanların qədim dünya haqqında müxtəlif və maraqlı, həm də tərbiyəvi mahiyyətli görüşlərini aydın təsvir edir, oxucunun mənəvi aləmini zənginləşdirir, ona yeni duyğular aşılayır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının topladığı və tərtib etdiyi “Bulaqlar haqqında rəvayətlər” bölməsində “Pəri bulağı”, “Nigar bulağı”, “Dəmcı bulaq”, “Tavad bulağı”, “Maral bulağı”, “Mərcan bulağı”, “Pəri çeşməsi”, “Qız bənövşə”, “Şahbulaq”, “Kərəm bulağı”, “Qoca ovçu”, “Ələsgər su içən bulaq” adlı maraqlı rəvayətlər vardır.

Kitabdakı rəvayətlər dərin və mənalı məzmunu, tərbiyəvi və əxlaqi mahiyyətə malikdir. Müəllif topladığı rəvayətlərin üzərində çox məsuliyyətli işləmiş, rəvayətləri sözün həqiqi mənasında maraqlı bədii əsər şəklinə salmış, hadisələrin bədii və tərbiyəvi mahiyyətinə xüsusi diqqət yetirmişdir.

“Pəri bulağı” adlı rəvayət bulaq, çay və dəniz rəvayətlərinin içərisində məzmun və ideyası ilə seçilir, yüksək sənət nümunəsi kimi tərbiyəvi mahiyyət daşıyır.

Dünyanın cənnət guşələrindən biri olan, qədim və zəngin tarixi ilə insanların qəlbini

pərvazlandıran Azərbaycanın bərəkətli torpağı, başı qarlı uca dağlarının şəfali otları, çiçəkləri, sərin bulaqları “Pəri bulağı” rəvayətində çox təsirli cilalanmışdır.

Rəvayətdə göstərilir ki, sağalmaz xəstəliyə tutulan Pəri dərindən dərman tapmaq, sağalmaq üçün Azərbaycanın insanın qəlbini təlatümə gətirib pərvazlandıran yaylaqlarına qaçır. Dağların müqəddəs və şəfali nemətləri olan bitkilərdən yığıb yeyir, sərin sülardan içir, təmiz havadan qəbul edib sağalır.

Pəriyə şəfa verən, onu sağaldan bulaq elinobanın dilinin əzbəri olur, “Pəri bulağı” adlanır, aşuqların sazında və sözündə tərənnüm edilir, Azərbaycanın sərin bulaqlarının insanlara şəfa verdiyi, onların ömrünü uzatdığı cilalanır.

Nurani, ixtiyar bir qoca kişi Pərini görür, onun sağalmasına sevinir və iftixarla Pəriyə deyir ki, əziz qızım, mən bu şəfali bulağı illər boyu axtarmışam, ancaq tapa bilməmişəm. Bu şəfali bulağı məndən əvvəl sən tapmağın və adınla bulağın adını möhürləyib “Pəri bulağı” adlandıрмаğın sən xoşbəxtliyindir, əbədi yaşamaq uğuru qazanmağındır. İllər keçəcək, “Pəri bulağı” yaşayacaq, sən fəxrin olacaq, səni də əbədi yaşadacaqdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı çox məsuliyyətli və şərəfli fəaliyyəti ilə ciddi axtarışlar aparmış, Azərbaycanın cənnət guşələrini gəzmiş, elin-obanın ağbirçək anaları, nənələri və ağsaqqal ataları, babaları ilə səmimi görüşmüş, onlardan xəlifələr, hökmdarlar və şahlar haqqında olan rəvayətlərdən toplamış, səliqəli bədii əsər şəklində işləmiş, “Nadir şah və digərləri ilə bağlı rəvayətlər” adı ilə on beş rəvayət oxucuların mütləsinə vermişdir.

“Koroğlu qayası” və “Koroğlu qalası” adlı rəvayətlərdə həyat həqiqətləri real təsvir olunur. Koroğlu qayası Tovuz rayonunun Kirən kəndində yerləşir. Daşın üzərində Koroğlunun şəkli, qayanın ortasında böyük bir otaq vardır.

Daşdan hörülmüş bu qayanın yuxarı hissəsində Qalaboyun kəndi yerləşir.

Bu tarixi abidə insana çox maraqlı hadisələri, xüsusilə Koroğlunun qəhrəmanlıq fəaliyyətini xatırladır, xalqımızın qələbə eşqi ilə yaşamasını vurğulayır.

“Koroğlu qalası” rəvayəti maraqlı tarixi hadisələrin bədii ifadəsini verir. Şəmkir çayının yuxarı hissəsindəki Qala dərəsində Koroğlu qalası yerləşir.

Rəvayətdə göstərilir ki, bu qalada Koroğlu Qırat və Dürat adlı iki atını saxlayırmış. Atların

qabağına su novu çəkdiribmiş. Ancaq bu nova gələn suların mənbəyi indi də məlum deyildir, yəni bu sular hardan gəlibsə bilinmir.

Bir gün Koroğlu atların yanına gələndə görür ki, Qıratın ortasından zəncirlə yuxarı dartırlar. Koroğlu atına kömək edib onu yuxarı qaldırır və atı oğurlayandan soruşur ki, sən Koroğludan qorxmursanmı, onun atını oğurlayırsan?

Bu rəvayət Koroğlunun yüksək səviyyədə duran müdrik insan olduğunu, hadisələrə çox ehtiyatla yanaşdığını, insanlara, hətta atının oğrusuna da qayğı göstərməsini, onu düz və halal yola dəvət etməsini çox aydın göstərir.

Koroğlunun haqqındakı hər iki rəvayət gələcəyin səmərəli qurucuları olan gənc nəsə, bütün kütləvi oxuculara çox yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır,

Onları humanist, vətənpərvər və əməksevər olmağa çağırır.

Mahir folklorşünas alim Sədnik müəllim “Dağlar haqqında rəvayətlər” bölməsində “Pirsultan dağı” adlı maraqlı bir rəvayət verir. Rəvayətdə göstərilir ki, Pirsultan ananın iki oğlu olmuş, Kürün üstünə kölgə salmaq üstündə qardaşlar dalaşmış, bir-birini vurmuşdur.

Pirsultan ananın “başı zirvədən yastılanıb, kuhi-pəz olan kiçik oğlunun adına Kəpəz, dərd-

dən bir gecədə başı ağarmış böyük oğlunun adına Qoşqar deyildiyyənin şahidi olur.

Sədnik müəllim tarixi hadisələri bədii dillə çox məzmunlu cılalayır, bir rəvayətlə Kəpəz və Qoşqar dağlarının etimologiyası haqqında maraqlı məlumat verir, bu dağların adlarının yaranması tarixini rəvayətlə bağlayır və oxucularını razı salır.

İstedadlı folklorşünas alim, mahir pedaqoq Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı folklor toplusuna “Əsətir, əfsanə və rəvayətlər haqqında düşüncələrim” adlı məzmunlu ön söz yazmış, əsətir, əfsanə və rəvayətlərin əhəmiyyətini qısa şərh etmişdir.

“Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” kitabının əsasını, necə deyərlər, can özəyini toponimik rəvayətlər təşkil edir. Ümumiyyətlə, “Abbasbəyli”, “Oxcuoğlu”, “Türk qızı Becan”, “Həzrət baba”, “Haça qaya”, “Sultanbud”, “Eşq Abdal” rəvayətlərinin toponimik şərhə oxucuya gözəl təsir edir, onun marağını qüvvətləndirir, onda yeni duyğular əmələ gətirir.

“Ovçu Pirim və Xan Kəlbə”, “Ovçu Pirimin sərgüzəştləri”, “Apardı sellər Saranı”, “Yəhya bəy Dilqəm haqqında”, “Şah Abbas məscidi”, “Əhməd baba ocağı”, “Narlı Pir” rəvayətləri kitabda xüsusi yer tutur.

Bu rəvayətlərdəki hadisələrin məzmunu və ideyası sehrli-sirli hadisələrin şərhini verir, həm də rəvayətlərin tarixə şahidlik etdiyini aşkarlayır.

Buna görə də həmin rəvayətlərdəki bədiyyat və fantaziyalar oxucuya gözəl tərbiyəvi və estetik təsir bağışlayır, oxucu bu gözəl sənət incilərini müntəzəm mütaliə etmək istəyir.

Kitabdakı rəvayətlər Azərbaycanın cənnət guşələrindəki namuslu, zəngin mənəviyyatlı, qoçaq və qeyrətli oğul və qızların, aqıl babaların və namuslu nənələrin fəaliyyətini göstərir, oxucuya Azərbaycan xalqının qəhrəman, igid, zəngin və parlaq hafizəli, bədii cəhətdən mükəmməl, bilikli, müdrik xalq olduğunu təsdiqləyir.

Azərbaycan xalqının “şair xalq”, “alim xalq”, “igid xalq”, “mübariz xalq” olduğunun “İlan və bağban”, “Haqq ağacı”, “Qurd Zöhrə”, “Qız və ilan” rəvayətləri poetik dillə maraqlı şərhini verir və oxucuya gözəl təsir bağışlayır, folklorşünas alimə parlaq uğurlar qazandırır.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev demişdir:

“Dağlıq Qarabağ Azərbaycan torpağıdır”.

Azərbaycan torpağı olan Dağlıq Qarabağ cənnət diyarıdır, qəhrəmanlar, şəhidlər, igidlər yetişdirən, dünya şöhrəti qazanan və dillər əzbəri olan müqəddəs guşədir.

Dağlıq Qarabağ haqqında Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında zəngin sənət inciləri yara-dılmış, Qarabağa və bu mahalın əhalisinə dərin məhəbbət tərənnüm edilmişdir. Ona görə ki, müqəddəs mahal qəhrəmanlar və sənətkarlar vətənidir.

“Aldədə və Bəxtiyar dağı” rəvayətində Aldə-dənin fəaliyyəti göstərilir. Aldədə oğluna deyir ki, mənim ilxımdan Qəmərnişan atı tutarsan, cənazəmi onun belinə sarıyorsan. “Vətən haranı məsləhət bilsə, sevimli atım orada dayanacaqdır, mənə həmin yerdə dəfn edərsən”.

Qəmərnişan Kür çayını keçir. Bir dağ dilə gəlib deyir:

“Vətəninə göz bəbəyi kimi qoruyan Aldədənin yeri mənim qoynumdur. Mən onu qoynuma aldığımıza görə özümü bəxtiyar sayıram”.

Aldədəni dağın zirvəsində dəfn edirlər. Dağa Bəxtiyar dağı deyirlər. Bu rəvayətdə Vətənə və xalqa şərəfli xidmət edən vətənpərvər, əməksevər və qayğıkeş insanların əbədiyaşar olduqları göstərilir.

“Aldədənin şümşad əsası” rəvayətində Bağ-dad xəlifəsi ifşa olunur. “Aldədə əlindəki şümşad əsasını daşa vurur, əsa dönüb bir qızıl ilan olur, qoşuna aman vermir”. Buna görə də ərəblər Bağdada qaçırlar.

Bu rəvayətdə vətənə və xalqa məhəbbət bəsləyən, onun keşiyində duran müdrik insanların parlaq uğurlar qazandığı və xalqın qəlbində əbədi yaşayacaqları göstərilir. Ona görə ki, bu müqəddəs vətənin övladları əməksevər və humanist insanlardır.

“Şah Abbas məscidi” rəvayətində Şah Abbasın başqa bir şahın qızını almaq istəməsindən bəhs edilir. Qızın atasının göstərişi ilə Şah Abbas bir saray tikdirir. Qızı alır. Qız gecə saraydan qaçır. Şah Abbas qızın atasını öldürür. O vaxtdan həmin saraya Şah Abbas Sarayı deyilir.

Bu rəvayətdə sevgisinə, məhəbbətinə sadıq olmayanlar ifşa edilir. Qızın atası da fırıldaqçı olduğuna görə hamının nifrətini qazanır və məhv olur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” kitabında hadisələrin düzgün şərhini verir və yazır: “Əsərdə Aldədə, Dədə Günəş və Günəş Ata haqqında silsilə rəvayətlər vardır. Fərhad, Dədə Qorqud, Nuh, Adəm Ata, Xızır bunlar türkdilli xalqlarda müştərək obrazlardır. Lakin yurdu-muzun şərq bölgəsində Aldədə adlanan bir obraz, yalnız və yalnız Azərbaycan türklərinə məxsus obrazdır.

Bir sözlə, milli zəminə, coğrafi əraziyə bağlı olan bu obraz yurdumuzda çinar kimi ucalmış, torpağımızın hər bir guşəsinə kök atmış, kökü üstündə pöhrələr yaratmışdır. Sanki, o çinar deyil, yurda keşik çəkən nurani bir qocadır.

Biz bunun həqiqi təsdiqini “Aldədə” və “Bəxtiyar dağı” rəvayətlərində daha dərinləndiririk. Bizə görə “Bəxtiyar dağı” odlar yurdu Azərbaycanın rəmzidir. Aldədə isə onun sahibidir, hamisidir”.

Aldədə Tovuz bölgəsinin Ağdam kəndinin yaxınlığındakı qəbristanlıqda dəfn edilmişdir. Aldədən qadını “aybəniz” mənasını verən Mahpeykədir.

Koroğlu haqqında mahir pedaqoq və istedadlı folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tarixi hadisələri və şifahi xalq yaradıcılığını, klassik ədəbiyyatı və arxiv materiallarını səmərəli axtarmış, tədqiq etmiş və Koroğlunun xalq qəhrəmanı olduğunu təsdiqləyib yazmışdır:

“Azərbaycan türklərinin Koroğlusu əsəti, əfsanə, nağıl və rəvayət mərhələlərindən keçmiş, milli zəmində boy atmış, formalaşmış, yaranmış milli qəhrəmandır”.

Xalq yazıçısı Mehdi Hüseyn qeyd edir ki, Koroğlu dünyanın harasında görünür-görünsün

onun başlanğıcı Azərbaycan torpağındadır. “Azərbaycan Koroğlu” adlı monimental, əzəmətli bir əsərin yazılıb ortaya qoyulması üçün zəngin material vardır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” folklor toplusunda Azərbaycan xalqının yaratdığı sənət inciləri toplanmış, təhlil edilmiş və yekunlaşdırılmışdır.

Maraqlıdır ki, müəllif həqiqətin əsasını vurğulayır və göstərir ki, bu topluda xalq incilərini təhlil və tədqiq etmək imkan xaricindədir. Ona görə ki, xalqın yaratdığı sənət inciləri çox zəngin və misilsiz bir xəzinədir. Bu xəzinə haqqında mütləq faydalı axtarışlar aparılacaq və tədqiqat əsərləri yazılacaqdır.

Folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı folklor toplusu bundan sonra yazılacaq əsərlərin mənbəyidir, zəngin və misilsiz elm xəzinəsidir.

Buna görə də bu toplu dövrü mətbuatda yüksək qiymətləndirilir, xalqın təlim-təربiyəvi, bədii-estetik və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərini təmin edir, xalqa gözəl təsir bağışlayır, orta və ali məktəblərdə dərslityə olan tələbi ödəyir. Görkəmli folklorşünas, professor Sədnik Paşa

Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı folklor toplusu rəvayətlər aşağıdakı sərlövhələr (mövzular) əsasında qruplaşdırılmışdır:

“Dünyanın yaranması və müqəddəslər haqqında rəvayətlər”, “Daşlar haqqında rəvayətlər”, “Qayalar haqqında rəvayətlər”, “Yaylaqlar haqqında rəvayətlər”, “Dağlar haqqında rəvayətlər”, “Bulaqlar haqqında rəvayətlər”, “Göllər haqqında rəvayətlər”, “Çaylar haqqında rəvayətlər”, “Körpülər haqqında rəvayətlər”, “Quşlar haqqında rəvayətlər”, “Heyvanlar və qeyri-bəşəri mövzular haqqında rəvayətlər”, Ağaclar və güllər haqqında rəvayətlər”, “Toponimik rəvayətlər”, “Nadir şah və digərləri ilə bağlı rəvayətlər”, “Aşıq ədəbiyyatı rəvayətləri”, “Nağılvari rəvayətlər”, “Astronomik rəvayətlər”, “Müxtəlif mövzulu rəvayətlər”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı çox haqlı olaraq yazmışdır: “Əsatirlərin, əfsanələrin və rəvayətlərin toplanması, nəşri və araşdırılması bir folklorşünas kimi mənim taleyimə yazılmışdır”.

Tarixi həqiqətdir ki, 1929-cu ildə Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular kəndində anadan olmuş Sədnik Paşa Pirsultanlı 1955-ci ildə, yəni iyirmi altı yaşında “Xalq ədəbiyyatı nümunələri

nə vaxt nəşr ediləcəkdir?” adlı məqaləsini yazmış və taleyini folklorla bağlamışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı əlli ildən artıqdır ki, canlı folklorla səmərəli məşğul olur. Onun uzun illər ərzində topladığı, tədqiq etdiyi əfsanə və epik janrlarla məşğul olması gözəl nəticə vermiş, əfsanəşünaslıq görüşlərini inkişaf etdirmiş, məşhur folklorşünas olduğunu təsdiqləmiş və ona parlaq uğurlar qazandırmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı, xüsusilə, folklorşünaslıq gözəl təsir etmiş, onun alovlu qəlbini pərvazlandırmış, ona yaşamaq, yaratmaq, vətənə və xalqa şərəfli xidmət etmək əşqi vermişdir.

Görkəmli folklorşünas alim Sədnik müəllim əfsanə, əsatir və rəvayətlər haqqında elmi-nəzəri problemləri özünəməxsus dahiyənə tarixilik, elmilik və pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında çox sadə və aydın dildə şərh etmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı əfsanənin həyatı məzmunu, ideya mahiyyəti, xəlqiliyi, bədii quruluşu, əsatirlə əlaqəsi, tarixən dəyişməsi və həqiqətlə əlaqəsi məsələsini ətraflı təhlil edib ümumiləşdirmişdir.

Məlumdur ki, əfsanə məzmunu reallıqdan alır, bu da məzmunu dərinləşdirir və təsir qüvvəsinə təkan verir. Müəllif əfsanənin xüsusiyyətlərini

yətlərini elmi mənbələr əsasında şərh edir, onun məzmun və ideyasını, xüsusilə təlim-tərbiyəvi və bədii estetik mahiyyətini ətraflı şərh edir.

Azərbaycan folklorşünaslıq elminin görkəmli nümayəndəsi, mahir tədqiqatçısı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünaslıq görüşləri çox zəngin və bəşəri əhəmiyyətlidir.

Tədqiqatçı alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı folklorşünaslığı orijinal araşdırır, reallaşdırır, qruplaşdırır və tarixlə əlaqələndirib yazır:

“Azərbaycan folklorunun müstəqil janrlarından sayılan əfsanə və rəvayətlər özünəməxsus yaranma, formalaşma və yayılma mərhələləri keçmişdir.

Bu janrlar ideya-məzmun tutumuna görə yüzilliklərə yoldaşlıq etmiş, cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrə biganə qalmamışdır”.

Deməli, mifoloji-tarixi gerçəkliyə malik olan əfsanə və rəvayətlər epik növ ilə təkmilləşmə prosesində olmuş, maraqlı təkamül yolu keçmiş, milli epik düşüncənin əsasını təşkil etmişdir.

Folklorşünaslıq və ədəbiyyatşünaslıq dərslilərindən məlumdur ki, əfsanə və rəvayətlər ozanaşlıq sənətindən gələn epos-dastan yaradıcılığının mənbəyidir.

Azərbaycanda epos-dastan yaradıcılığı formalaşmasında əfsanə və rəvayətlərdən bəhrələnmişdir. Buna görə də həmin əsərlərin ideya və məzmunu bir-biri ilə vəhdətdədir, tərbiyəvi mahiyyətlidir, dərin məzmunlu və parlaq ideyalıdır.

Epos və dastanlar bir mənalı əsərlərdir. Əfsanə və rəvayətlər epos yaradıcılığının tərkib hissəsidir. Dastanlar, nağıllar, əfsanə və rəvayətlər epik janrın tərkibinə daxildir. Ona görə ki, epos mətn səviyyəsində dastan, nağıl, əfsanə, əsatir, rəvayət və s. epik janrlardan təşkil olunur.

Mahir folklorşünas Sədnik müəllim çox düzgün göstərir ki, əfsanə və rəvayətlər dastanların poetik quruluşuna daxil olur. Kollektiv yaradıcılıq məhsulu olan əfsanə və rəvayətlər şifahi xalq yaradıcılığının müstəqil və ən qədim janrlarıdır, tərbiyəvi mahiyyətlidir, oxucuya bədii-estetik zövq və yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır.

İstedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa səmərəli axtarışlarına və faydalı tədqiqatlarına əsaslanaraq elmi-nəzəri fikrini düzgün şərh edərək yazır:

“Əfsanə, əsatir və rəvayətlər arasında yaxınlıq tipoloji yox, genetik xarakterdədir. Rəvayət daha çox real həyat həqiqətlərinin təhkiyə formasın-

dakı bədii ifadəsidir. Rəvayətdə olmuş, baş vermiş həyat hadisələri yığcam şəkildə inkişaf edib bədii ifadəsini real tapır.

Lakin əhvalatlar inkişaf etdikcə təhkiyənin də keçid mərhələləri dəyişir. Bu zaman o törəndiyi yerdən özgə bir yerə, əraziyə keçir, nəyisə itirir və ya nə isə yeni bir əhvalat, hadisə ona əlavə olunur.

Bütün bunlarla yanaşı, rəvayətlərdəki reallıq daha çox tarixi şəxsiyyətlərin həyatı və hünərləri ilə bağlı olduğu üçün bu və ya digər tərzdə özünəməxsusluğu qoruyub saxlayır”.

Mahir pedaqoq, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bu müdrik kəlamı çoxillik elmi araşdırmalarının nəticəsidir. Aydındır ki, bu janrların poetik mahiyyətini ətraflı təhlil etmək və gənc nəsələ mənimsətmək müasir dövrün pedaqoji fikrin qarşısında qoyduğu zəruri problemlərdən biridir. Ona görə ki, bu janrları birləşdirən əsas meyar onların quruluşu, məzmun və ideyasıdır.

Əfsanə, əsatir və rəvayətlər vahid epos sisteminə aiddir, vahid epos sisteminin müxtəlif səviyyələrini təşkil edir. Rəvayət janrı tarixi şəxsiyyətlərlə daha çox əlaqədardır.

Əfsanələr mahiyyət etibarilə əsatirlə çox yaxındır. Əsatirlər insanların təbiət və həyat hadisələrinə baxışını xəyali şəkildə əks etdirən

hekayələrdir. Əsatir və əfsanələrin əsasını möcüzəli hadisələr təşkil edir.

Əfsanələr janr səviyyəsi cəhətdən əsatirlərin və rəvayətlərin arasında yerləşir. Azərbaycan folklorşünaslığında, şifahi xalq ədəbiyyatında əfsanə, əsatir və rəvayətlərin öz yeri, dərin məzmunu, əxlaqi mahiyyəti və tərbiyəvi təsiri vardır.

Sədnik müəllim tədqiqat əsərlərində göstərir ki, Azərbaycan əfsanə və rəvayətləri bəşəri-hümanist mahiyyət daşıyır, insanpərvərlik, əmək-sevərlik ideyalarına sadıqdır, milli Azərbaycan mədəniyyətinin və dünya mədəniyyətinin faydalı inciləridir.

Azərbaycan eposu əfsanə və rəvayətlərlə bağlıdır. Dastanların poetik quruluşu əfsanə və rəvayətlərin quruluşu ilə əlaqəlidir. Dastan ən iri və çox faydalı epik janrdır. Dastan dərin məzmunu, tərbiyəvi mahiyyətə malikdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1976-cı ildə “Nizami və folklor”, 1983-cü ildə “Nizami və xalq əfsanələri” adlı tədqiqat monoqrafiyalarını çap etdirib oxucuların müəlliminə vermişdir. Bu monoqrafiyaları dövrü mətbuat yüksək qiymətləndirmişdir.

Professor Sədnik müəllim bu monoqrafiyaları arxiv materialları, tarixi mənbələr, dahi Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”si, dərsliklər, tədqiqat mo-

noqrafiyaları, şifahi xalq ədəbiyyatı, ozan-aşıq yaradıcılığı materialları, rəsmi dövlət sənədləri əsasında yazmışdır.

Həmin monoqrafiyalarda Nizami Gəncəvinin Azərbaycan əsatir, əfsanə və rəvayətlərindən səmərəli faydalandığı, poemalarında Azərbaycan folklorundan, xalqın ictimai fikir tarixinin salnaməsi olan əfsanə, əsatir və rəvayətlərdən səmərəli istifadə etdiyi mənbələr əsasında şərh olunur. Bu da oxucuya çox gözəl tərbiyəvi və estetik təsir bağışlayır.

“Nizami və xalq əfsanələri” haqqında faydalı tədqiqat əsəri yazan Sədnik müəllim Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirir və yazır:

“Əfsanə, rəvayət və yazılı ədəbiyyat əlaqələrinin öyrənilməsinə Nizami yaradıcılığı daha zəngin material verir. Azərbaycanda Nizaminin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı yer adları, kəndlər, qalalar, arxlar və bunlarla bağlı çoxlu əfsanə və rəvayətlər indi də mövcuddur. Bunlar Nizami Gəncəvinin yaradıcılıq yolunun bir çox cəhətlərini aydınlaşdırmaq işində əhəmiyyətli rol oynayır”

Folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının folklorşünaslıq görüşləri çox zəngin və rəngarəngdir.

Onun folklorşünaslıq görüşlərinin zənginləşməsində “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (2009) adlı dərslik mahiyyəti daşıyan, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Mifologiya şöbəsinin müdiri, professor Seyfəddin Rzasoyun yüksək qiymətləndirdiyi bu monoqrafiya əsas örnək olmuşdur.

Folklorşünas alim, professor Sədnik müəllim bu monoqrafiyasında göstərir ki, Azərbaycan türklərinin əsatir və əfsanələri çox zəngin, qərinələr, əsrlər boyunca uzun bir tarixə malikdir. Əfsanə əsatirdən məzmunu və ideya mahiyyəti ilə fərqlənir.

Tarixdən məlumdur ki, Azərbaycan türklərinin əfsanələrinin öyrənilməsi bizim eradan əvvəl Heradotla başlanır. Heradot ilk dəfə “Astiaq” və “Tomris” əfsanələrini toplamışdır. Bunlar tarixi qəhrəmanlıq əfsanələridir.

Yaxın və Orta Şərq folklorunda əfsanələr və rəvayətlər yüksək qiymətləndirilmiş və toplanılmışdır. Sədnik müəllim bu səmərəli işin Azərbaycanda mütləq başlanılmasını və şərəfli şəkildə həyata keçirilməsini rəsmi sənədlər əsasında göstərmiş, həm də şəxsən özü bu məsuliyyətli işdə fədakar fəaliyyətini əsirgəməmiş və indi də əsirgəmir.

Folklorşünas, professor Sədnik müəllim problemin şərhı və əhəmiyyəti haqqında dövrün tələblərini çox real vurğulayır və yazır:

“Tarixi rəvayətlərlə yanaşı, yerli toponimlərə bağlı rəvayətlər dil tarixini, ayrı-ayrı sözlərin lüğəvi mənasını öyrənməkdə toponimik rəvayətlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Rəvayətlər gələcəkdə xüsusi tədqiqat mövzusunə çevrilməlidir.

Rəvayətlərin məziyyəti ondadır ki, tarixi şəxsiyyətlər haqqında xalqın qənaətlərini bədii şəkildə özündə ifadə edir. Əsatirlərin, əfsanələrin və rəvayətlərin toplanması, nəşri və araşdırılması bir folklorşünas kimi mənim tələyimə yazılmışdır”.

Xoşbəxtlikdən Sədnik müəllim bu çox məsuliyyətli və çətin işin icrasına başlamış, “Yaşayan əfsanələr” (1973), “Yurdumuzun əfsanələri” (1976), “Yanardağ əfsanələri” (1978), “Azərbaycan xalq əfsanələri” (1985), “Azərbaycan xalq söyləmələri” (1992), “Xalqın söz mirvariləri” (1999), “Eldən-obadan eşitdiklərim” (2006), “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” (2009), “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” (2011) adlı kitablarını nəşr etdirmişdir.

Əməkdar mədəniyyət və qabaqcıl təhsil işçisi, professor Sədnik müəllimin “Azərbaycan türklə-

rinin xalq rəvayətləri” kitabındakı “Dünyanın yaranması və müqəddəslər haqqında rəvayətlər”dən bir neçə rəvayətlərin şərhini vermək çox faydalı və əhəmiyyətlidir.

“Musa və ozan” rəvayətində deyilir ki, Allahla Musa peyğəmbərin arasında olan kəlam-ları bir ozanın oxuduğunu eşidən Musa peyğəmbər müqəddəs Tanrıya deyir: “Ozan bizim söhbəti nəzmə çəkmişdir”. Allah-təala deyir:

“- Musa, bil və agah ol. Sənin məndən, mənim də Ozandan gizli sirrimiz yoxdur”.

“Allah və Musa” rəvayətində Allahın bu müqəddəs kəlamı verilir: “Peyğəmbər Allahın vəhy-lərini düzgün yerinə yetirməli, varlığını varlıdan, toxu acdan üstün tutmamalıdır”. Musa bu müqəddəs kəlama əməl etmədiyinə görə Allah-təala onun qonağı olmur.

“Allahı tanıyanı od yandırılmaz” rəvayətində Allahı tanıyan İbrahimxəlil ilə Saranı od yandırır. Onların hər ikisini tonqala atırlar. Ancaq İbrahimxəlil düşən yerdə yaşıl çəmənlik yaranır, Saranın ayağı dəyən yerdən bulaq qaynayır. Onları tonqala atan Firon möcüzəyə heyran qalır və etdiyi riyakar, yaramaz əməllərdən utanıb peşiman olur.

“Davud peyğəmbər” rəvayəti zəngin tərbiyəvi mahiyyətlidir. Davud peyğəmbərlə Əminəxatuna

Allah-təala on iki oğul verir. Səkkiz hörüklü Əminə xanım xeyirxah insan idi. Dərya kənarındakı güllü-çiçəkli evlərində xoşbəxt yaşayırdılar.

Bir gün Şeytan Davud peyğəmbərlə Allahın arasına girir və deyir: “Ey Allah, məni də sən yaratmısan, amma mənə heç nə verməmişən. Dünyada yaxşı nə varsa hamısını Davud peyğəmbərə vermişən. On iki oğlu, gözəl ailəsi, yarı, qoyun sürüsü, at ilxısı, dəvə karvanı, nə lazımdırsa hər şeyi var. Ona görə o sənə şükür edir. Onun oğlanlarını əlindən al, gör sənə şükür edirmi?”

Allah-təala Davud peyğəmbərin oğlanlarını əlindən alır. Amma peyğəmbər Allahdan dönmür, həmişə “Şükür Allaha” deyir. Şeytan Allaha deyir ki; “Onun evi və arvadı var”. Külək onun evini uçurur. Əminəxatun saçları ilə Davud peyğəmbəri kürəyinə bağlayır və bir düzəngaha çıxarır. Əminəxatun yaxın kəndlərdə paltar yuyur, xidmətçi olur, bir tikə çörək qazanır, bununla dolanırlar.

Əminəxatun səkkiz hörüyünün birini kəsib yoxsul kişiye verir. Davud peyğəmbərlə Əminəxatunun yaşı doxsan olmuşdur. Allah onlara kömək edir, peyğəmbərə Süleyman adlı bir oğul verir, Davud peyğəmbər on doqquz, Əminəxatun on səkkiz yaşında olur. Oğlanları Süleyman

peyğəmbər üç yüz il ömür sürür. Ata və anası oğlanları Süleyman peyğəmbərlə fəxr edir.

Rəvayətin sonu bu müdrik kəlamla qurtarır:

“Bu dünya gəlimli-gedimli dünyadır. Atalar deyib ki, Süleyman peyğəmbərə qalmayan dünya, heç kimə qalmayacaq”.

Rəvayətin sonu oxucunun yaddaşına “Kitabı-Dədə Qorqud” dastanındakı “Gəlimli-gedimli dünya, axırı ölümlü dünya” müdrik kəlamını salır. Buradan aydın olur ki, dastanların mənbəyi rəvayətlər olmuşdur.

Ədəbiyyatın “ən yüksək növü”, “incəsənətin tacı” eposdur, eposun lüğəti mənası söz, rəvayət deməkdir. Eposların, “Kitabı-Dədə Qorqud” eposunun məzmun, sujet və ideyasını dünyanı mifoloji, sehrli və mübaliğəli hadisələr şərtləndirir. Dünya xalqlarının əsatir, əfsanə və rəvayətləri fikir və düşüncənin ilk nümunələridir.

Bu dövrlərdə həyat şeir və nəsr kimi iki cəhətə ayrılmamışdır. Ona görə ki, xalqın tarixi yalnız rəvayətlər halında olmuş, dini təsəvvürlərdən ibarət yaranmışdı.

Eposlarda həyat geniş təsvir edilir, xalqın adət və ənənəsi bədii ifadəsini tapır. Eposların məzmunu xalqların qəhrəmanlıq mübarizələrinin təsviri və tərənnümüdür.

Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq keçmişi “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında, XVI-XVII əsrlərin tarixi hadisələri “Koroğlu” dastanında bədii ifadəsini tapmış, bu dastanın yaranmasına təkan vermişdir. Hər iki dastan qiymətli sənət incisidir.

Şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim janrlarından biri olan əsatirləri ibtidai insanların təsəvvürü yaratmış, təbiət hadisələri, səma cismləri əsatirlərdə bədii ifadəsini tapmışdır. Deməli, əsatirlər əsas “bəşəriyyətin uşaqlıq dövründə yaranmışdır”.

Azərbaycanda əsatir dövrünün təsviri bədii ifadəsini miflərdə, rəvayət, əfsanə, nağıl və xalq şeiri janrlarında tapmışdır. Buna görə də bədii yaradıcılıqla əsatir və əfsanələrdən səmərəli istifadə olunur.

Məlumdur ki, əsatir, əfsanə və rəvayətlər şifahi xalq ədəbiyyatının nadir inciləridir, dərin məzmunu və təlim-tərbiyəvi mahiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat nəzəriyyəsindən məlumdur ki, əsatir əfsanəyə, əfsanə də rəvayətə oxşamır. İnkişaf prosesində bunların biri o birinə çevrilə bilər və zənginləşir.

Xalq şairi Səməd Vurğun (1906-1956) yazır ki: “Əfsanələrdə işıqla qaranlığın, xeyirlə şərin,

doğma ilə yadın, düzlüklə ayrılıyın mübarizəsi verilir”.

Azərbaycan xalqının əfsanələrindən biri “Astiaq” əfsanəsidir. Onun məzmunu Midiya hökmdarı Astiaq və onun qızı Mandanın fəaliyyətilə bağlıdır. Bundan sonra “Tomris” əfsanəsi onun davamı kimi yaradılmışdır.

“Tomris” əfsanəsində Midiya hökmdarı Kir Şimali Azərbaycanı ələ keçirməkdən ötrü Tomrislə evlənmək istəyir. Zəngin mənəviyyatlı qadın Tomiris aldanmır, dinclik arzusu ilə yaşayır. Tomirisin qüvvəsi artır, qələbəsi göstərilir.

Professor Sədnik müəllim göstərir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında əsatir, əfsanə, rəvayət və nağıldan çox istifadə olunmuşdur. Nizami Gəncəvi ağır ədəbiyyatından istifadə etməyin ənənəsini yaratmışdır. Bundan sonra bu ənənə səmərəli inkişaf etmişdir.

Şifahi xalq ədəbiyyatında nağıl geniş yayılmış janrdır. Böyük rus tənqidçisi V.Q.Belinski yazır ki, “nağıllarda xalq üçün ümumi olan cəhətonun dünyanı, kainatın sirlərini, anlayışı, cəmiyyətə baxışı, tarixi-milli xüsusiyyətləri, yaşayışı və adət-ənənəsi təsvir edilir, nağıl söyləyənin düşüncəsi, təəssüratı, hiss və duyğusu əsas alınır”.

Nağıllar məzmununa, ideyasına, ifadə və təsvir vasitələrinin müxtəlifliyinə görə fərqlənir. Nağıllar heyvanlar haqqında, sehrli nağıllar, tarixi nağıllar, ailə-məişət nağılları və satirik nağıllar adlanır.

Dastan şifahi xalq ədəbiyyatının böyük həcmli olan formasıdır. Məzmun və təsvir olunan hadisələrə görə dastanlar qəhrəmanlıq və məhəbbət adlı iki yerə bölünür. Məhəbbət dastanlarında əsatir və əfsanələrdən istifadə olunur.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Bayandır xan, Qazan xan, Qaraca Çoban Oğuzların ləyaqət və şərəfini qoruyur. “Koroğlu” dastanında Çənlibel vətənin nümunəsi kimi verilir. Bu dastanlarda vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, mübarizlik qüvvətli bədii ifadəsini tapır.

Məhəbbət dastanları ustadnamələrlə başlayır və duvaqnamələrlə tamamlanır. Sədaqət və sevgiyə məhəbbət ətraflı bədii ifadəsini tapır.

İctimai tərbiyənin qüvvətli vasitəsi olan ədəbiyyat zəngin xəzinədir. Şifahi xalq ədəbiyyatının tərkib hissəsi olan əfsanə, əsatir və rəvayətlərdə, həm də dastan və nağıllarda tərbiyəvi mahiyyət qüvvətlidir. İnsanda qəm və fərəh, ağlamaq və gülmək əlaməti vardır.

Ədəbiyyatda ciddi və tənqidi gülüşdən istifadə edilir. Bu xüsusiyyətlər əfsanə, əsatir və

rəvayətlərə də aiddir. Ona görə ki, bunlar əslində bədii əsərlərdir. Bu xüsusiyyətlərin ətraflı şərhini professor Sədnik müəllim tədqiqat əsərlərində ətraflı şərh etmiş, ümumiləşdirmiş və yekunlaşdırmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı tədqiqat əsərlərində təbiət hadisələri, təbiət qüvvələri, tarixi hadisələr və dini əfsanələrin ətraflı şərhini verir, elmi-nəzəri və bədii-estetik xüsusiyyətlərini təhlil edir.

Cəfər Cabbarlının “Qız qalası”, Səməd Vurğunun “Qız qayası” poemalarının qəhrəmanı ikisi də namuslu, zəngin mənəviyyətli, ismətli qadınlardır. Bu azərbaycanlı qadınlar əməksevər, namuslu, tələbkar, qayğıkeş, incə, lətif insanlardır. Buna görə də sevilirlər və parlaq uğurlar qazanırlar.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” kitabında “Aşıq ədəbiyyatı rəvayətləri” mövzusunda yeddi rəvayət verir. “Apardı Səllər Saranı” rəvayətində göstərilir ki, Soltanın qadını Gülnar ölür və qızı Saranı ona tapşırır. Sara Xançobanla evlənin. Yadelli bir şah doğma yurda basqın edir, Saranı almaq istəyir. Bu çətin vaxtda Soltan Saranı çaya tullayır.

Zaman keçdikcə obanın qızları bu mahnını dağlara tərəf uçan quşlara baxıb oxuyurdular:

Gedin deyin Xançobana,  
Gəlməsin bu il Muğana.  
Muğan batıbdır al qana,  
Apardı sellər Saranı,  
Bir uca boylu balanı.

“Əsli-Kərəm” rəvayətində Qara Keşiş ifşa olunur, ona nifrət yağdırılır. Ona görə ki, iki sevginin həyat qurmasına imkan vermir, həm də Qara Keşiş qəbirlərin tən ortasında qaratikan kolu əkir, qəbirlərin üstə bitən güllərin birləşməsinə mane olur.

Bu rəvayət dərin məzmunlu, parlaq ideyalı, tərbiyəvi mahiyyətli bədii hekayə təsiri bağışlayır. Oxucu Qara Keşişə nifrət edir, onun sevginin düşməni olduğunu təsdiqləyir və ona nifrət yağdırır.

Mahir pedaqoq Sədnik müəllim “Xarın ölsün ay bülbül”, “Oxuyan sünbüllər”, “Yəhya bəy Dilqəm haqqında”, “Sulduzlu Bayram”, “Qaraca Çobanın çətən evi” və “Uğuzun təəccübü” rəvayətlərinin nadir sənət incisi olduğunu və tərbiyəvi mahiyyət daşıdığını, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşıladdığını düzgün və ətraflı şərh edir.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında əfsanələr, əsatirlər və rəvayətlər xüsusi əhəmiyyətə malik olmuş, bir sıra sənətkarların yaradıcılıqlarına təkan vermişdir.

Əsatirə görə guya dirilik suyu mövcuddur, onu içən şəxs əbədi olaraq ölmür. Xalqın yaratdığı bu əfsanə hər dövrün başçılarını, sərkərdələrini düşündürmüş, onlar əbədi yaşamaq xəyalı ilə dirilik suyunu axtarmışlar.

Xalq şairi Səməd Vurğun 1935-ci ildə yazdığı “Bulaq əfsanəsi” poemasında oxucunu düşündürən bu problemdən bəhs etmişdir:

Ölüm...o matəmin pərişan səsi,  
İnsanın ilk dərdi, ilk fəlsəfəsi,  
Açırsız, qapısız dəniz kimi lal,  
Üstündə çırpınıb, döyünmüş xəyal...  
Onun dəhşətini duyduğu zaman,  
Şaşırmış cəbhədə bəzən qəhrəman.

Xalq şairi Səməd Vurğun bundan sonra qədim Şamaxıda olan bir bulaqdan bəhs edir, bulağın suyunu içənin ölmədiyini göstərir. Xızır peyğəmbər həmin bulağın suyundan içir və qeyb olur. Guya Xızır peyğəmbər deyir ki, islamın dar günündə gələcək və öz köməyini əsirgəməyəcəkdir.

Xalq şairi Səməd Vurğun bu poemasında həm də “İsgəndər Kəbirin axtarışları”nı təsvir edir. Oxucu poemada hadisələrin çox təsirli verildiyini və tərbiyəvi mahiyyət daşıdığını şüurlu dərk edir.

Xalq şairi Səməd Vurğun 1936-cı ildə Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti nümayəndələrinin konfransındakı çıxışında əfsanədən çox məzmunlu, mənalı istifadə etmiş və demişdir:

“Əziz yoldaşlar, bizdə olan əfsanəyə görə Azərbaycanın Şamaxı rayonunda bir zaman əbədilik çeşməsi var imiş. Guya bu çeşmənin suyunu içən adam ölməzmiş.

Xızır peyğəmbər bu çeşmənin suyundan içmiş, lakin bütün peyğəmbərlər kimi o dəxi xudpəsənd olduğuna görə bu çeşməni başqalarından gizlətməmiş və bu rayondan uçub gedərək demişdir ki, islamın ağır günlərində yenə də qayıdacaqdır.

Əsrlər keçmiş, azəri xalqı işğalçıların zülmü altında uzun zaman inləmiş, əfsanəvi yalançı isə qeyb olaraq gəlməmişdir. Bu əfsanəvi çeşmə həmin rayondan keçən işğalçıların atlarının ayaqları altında tapdanıb itmişdir.

Lakin əməkçi bəşəriyyət məzlum aləmin həqiqi xilaskarlarını, bütün dünya gəmisinin həqiqi və sadıq kapitanları marksizm-leninizm

banilərini öz arasından, öz qanı və südü ilə yetirmiş və yaratmışdır”.

Xalq şairi Səməd Vurğunun bu dərin məzmunlu və ideyalı çıxışı istifadə etdiyi, səmərəli bəhrələndiyi əfsanənin maraqlı, ideyalı olduğunu təsdiqləyir.

Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələrindən “Tomris” əfsanəsi çox məzmunlu və maraqlıdır. “Astiaq” əfsanəsinin məbədi olan “Tomiris” əfsanəsində Kirin aqibəti və fəlakəti təsvir olunur.

O, Şimali Azərbaycanı işğal etmək üçün bu ölkənin hökmdarı Tomrisi almaq istəyir. Tomris bu fırıldaqçını ifşa edir. Tomiris vətənin və xalqın taleyini müdafiə etməkdən ötrə öz balasını qurban verməkdən çəkinmir.

Xalq şairi Səməd Vurğun XX əsrin düşmənlərini, xalqın və Vətənin cəlladlarını ifşa edərək deyir:

Cəllad! Mənim dilimdədir bayatılar, qoşmalar,  
De, onları heç duydumu sənə o daş ürəyin?  
Hər gəraylı pərdəsində min ananın qəlbi var...  
Hər şikəstəm övladıdır belə müqəddəs diləyin,  
De, onları heç duydumu sənə o daş ürəyin?

Bir varaqla tarixləri, utan mənim qarşımda,  
Anam Tomiris kəsmədimi Keyxosrovun başını?

Koroğlunun, Səttarxanın çələngi var başımda.  
Nəsillərim qoymayacaq daş üstündə daşını,  
Anam Tomris kəsmədimi Keyxosrovun başını?

Azərbaycanın görkəmli sənətkarı C.Cabbarlı, S.Vurğun, M.Rahim və Mikayıl Müşfiq gözəl sənət inciləri olan poemalarında Bakı ilə əlaqədar əfsanələrdən səmərəli istifadə etmiş, oxuculara ərməğan vermişdir.

Folklorşünas Sədnik paşa Pirsultanlı rəvayətlər haqqında çox ciddi və səmərəli axtarışlar aparmış, dünyanın yaranması, daşlar, qayalar, yaylaqlar, dağlar, qalalar, bulaqlar, göllər, çaylar, körpülər, quşlar, ağaclar, güllər, heyvanlar haqqında rəvayətləri araşdırmış, toplamış, diqqətlə nəzərdən keçirmiş, redaktə etmiş və “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı kitabında toplamışdır.

Əməkdar mədəniyyət işçisi, mahir pedaqoq Sədnik müəllim kitabın qeyri-bəşəri mövzular, toponimik rəvayətlər, “Nadir şah və digərləri ilə bağlı rəvayətlər”, “Nağılvari rəvayətlər”, “Astronomik rəvayətlər” və “Müxtəlif mövzulu rəvayətlər” ilə zənginləşdirmiş, kitabın girişində bu rəvayətlərin şərhə haqqında faydalı elmi-nəzəri təhlil vermiş, oxucunun rəvayətləri şüurlu dərk etməsi üçün faydalı metodik yollar göstərmişdir.

“Comərdi Qəssab və Həzrəti-Əli” rəvayətində Gəncə şəhərində Comərdi Qəssabın Həzrəti-Əlini sevməsindən bəhs edilir. Bir gün Həzrət-Əli onun evinə qonaq gəlir, oğlu qonağa gözəl xidmət edir. Gəncədə yəhudilərin padşahının oğlu xəstələnir. Münəccimlər padşaha deyirlər ki, sənin oğlun sağalmaq üçün yalnız Comərdi Qəssabın oğlunun qanı lazımdır.

Padşah qoşunun böyüyünü Comərdi Qəssabın evinə göndərir. O, məsələni danışır. Comərdi Qəssab oğlunun başını kəsib qanını şüşəyə yığıb ona verir. Bu zaman Həzrət-Əli onun qonağı idi. Qonaqlara mane olmamaq üçün bu hərəkəti edir.

Həzrət-Əli qonaqlıq qurtarandan sonra deyir ki, mən uşağı görməmiş getməyəcəyəm. Həzrət-Əli oğlanın otaqda başı kəsildiyini görür və onun başını bədəninə bitişdirir.

Bu zaman uşaq durub qonağın ətəyindən yapışır. Həzrəti-Əli gələn həftə qonaq gələcəyi günü bildirir. Comərdi Qəssab bütün hazırlığı görür, süfrələri bəzənir. Həzrət-Əlinin yolunu gözləyirlər.

Bu vaxt bir dilənçi gəlir, yoldaşım xəstədir, mənə kömək edin deyib yalvarır. Comərdi Qəssab deyir ki, biz əziz qonağımızı gözləyirik. Həmin adam peşiman qayıdır.

Comərdi Qəssab Həzrət-Əlini səslə çağırır. Həzrət-Əli uca səslə cavab verir: “Ey Comərdi Qəssab, mən gəlmişdim, sən heç nə vermədin”. Aydın olur ki, gələn dilənçi paltarında Həzrət-Əli olmuşdur.

Comərdi Qəssab və qonaqları çox peşiman olur. Comərdi Qəssabın hərəkəti onu ifşa edir, çünki, qapısına gələn dilənçiyə kömək etmir. Həzrət-Əli onu sınaqdan keçirir.

Əməkdar müəllim Sədnik Paşa Pirsultanlı həqiqəti vurğulayır, ədalətin, xeyirxahlığın, qay-ğıkeşliyin, həqiqətin və insanlığın keşiyində durur, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin müdafiəsini tələb edir.

Kitabdakı “Haça qaya” rəvayəti Tovuz rayonunun Şamlıq kənd sakini Əlinin qayaya qılinc vurmaı və qayanın iki hissəyə bölünməsi, Əlinin də keçib getməsi və “Cənab Əli Allahın adamı olduğı üçün həmin qayaya Hacıqaya deyilir.

“Düldül ayağı” rəvayətində Peyğəmbərimizin Seyfəlidən keçəndə yel atının ayağının izinin orada qalmasına görə oraya yer ocağı deyilir.

Deməli, bura müqəddəs ocaqdır, ziyarətgahdır.

“Daşlar haqqında rəvayətlər” bölməsində “Əli pəncəsi”, “Əli daşı”, “Kotançı daşı”, “Daş qız”, “Oğlan qız daşı”, “Ayı və insan” rəvayətləri top-

lanmışdır. Bu rəvayətlərdə vətənə və xalqa məhəbbətin şərhı verilir.

“Qayalar haqqında rəvayətlər” mövzusunda iyirmi dörd rəvayət toplanmışdır. “Koroğlu qayası” və “Laçın qayası” adlı rəvayətlərdə vətən məhəbbəti yaddaşlara həkk olunmuşdur. Tovuz rayonundakı Qalaboyun kəndinin yanındakı qayada Koroğlunun şəkli var. “Laçın qayası” Ağdərə rayonunun Ortaşpəyə kəndində yerləşmiş qayanın adı Laçın qayasıdır.

Keçmişdə qızıl quş balalayan bu qayanı Laçın qayası adlandırmışlar. İndi də ziyarətəhdir. Dünyanın hər yerindən, xüsusilə, Türk ölkələrindən buraya ziyarətə gəlirlər.

Buradakı “Zeynəb qayası”, “Gəlin qaya”, “Sirli qaya”, “Yaslı qaya”, “Gəlin ölən” “Qanlı qaya”, “Maral qayası”, “Didvan”, “Kəndir qayaları”, “Molla qayası” adlı rəvayətlər məzmunlu və poetikdir:

Əzizinəm daşa dönər,  
Bu yol çatar daşa dönər.  
Bala dərdi çəkən ata,  
Yol üstündə daşa dönər.

Əzizim daşa dönər,  
Yol çatar daşa dönər.

Dərd çəkən yazıq ata,  
Ağlayar, daşa dönər.

“Qızıl qaya” rəvayətində Poladlı kənd sakini Əli bəyin qızı Tellini çoban Hilal sevir. Qız da onu sevir. Əli bəy bunu bilir və çoban Hilalı qovur. Hilal çöllərə düşür, bir qayanın başında yaşamağa başlayır.

Əli bəy qızını başqa oğlana vermək istəyir. Telli Hilal ilə görüşür və əl-ələ tutub qayanın başına qaçırlar. Hadisənin məzmunu xeyli dəyişir.

Bu hadisəni bilən Əli bəy qoşun toplayıb qayanı mühasirəyə alır və Hilalı güllə ilə öldürür. Telli bu dərdə dözmür və deyir:

Əzizim qanlı qaya,  
Qanlı yer, qanlı qaya.  
Bu necə zəmanədir,  
Yar gedə qanlı qaya?

Bu poetik misralar insanın taleyini həll edir, ona çox sarsıdıcı zərbə vurur. Bu da Tellinin məhvinə təkan verir.

Telli özünü qayadan atıb ölür. Həmin qayaya camaat o zamandan “Qanlı qaya” deyir. İndi də “Qanlı qaya” milyonlarla insanların tamaşa yeridir.

Folklorşünas, alim Sədnik Paşa Pirsultanlı qaya əfsanələrinin şərhini tarixilik, elmlilik və pedaqoji-metodik prinsiplər əsasında təhlil edir, qadına, anaya, ana vətənə məhəbbəti ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müqəddəs azərbaycançılıq ideyası ilə bağlı aşkarlayır, oxucuya yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır və parlaq uğurlar qazanır.

Görkəmli folklorşünas, əməkdar müəllim, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının əsərləri yalnız Azərbaycanda deyil, Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Almaniya, Hollandiya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan, Avstriya, İran, Türkiyə ölkələrinin dövrü mətbuatında dərc olunur, oxucuların mütaliəsinə verilir və müəllifə ümumxalq məhəbbəti qazandırır.

Bu göstərilən tarixi məlumatlar yalnız Sədnik müəllimə deyil, Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, xüsusilə şifahi xalq yaradıcılığına dərin məhəbbətin bədii ifadəsidir.

Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığında əfsanələrin, əsəirlərin və rəvayətlərin ilk mahir toplayıcısı və tədqiqatçısı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli yaradıcılıq yolu Türkiyənin “Dədə Qorqud” ensiklopediyasında, Moskvanın “Gündəlik” ensiklopediyasında, Azərbaycanın

“Görkəmli elm və mədəniyyət” toplusunda ətraflı şərhini tapır, ona parlaq uğurlar qazandırır.

Əməkdar müəllim Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin mənəviyyatlı, səmimi, incə, ləyaqətli ömür-gün yoldaşı Səfurə xanım Pirsultanlı vətənpərvər, əməksevər, istedadlı şair olmuş, “Seçilmiş şeirlər” kitabı nəşr edilib kütləvi oxuculara ərməğan verilmişdir. Həmin kitaba on səhifə ön söz yazmışam, Səfurə xanımın fitri istedadlı şair olmasını, zəngin mənəviyyatlı, humanist, əməksevər və qayğıkeş, müdrik, erkəktinətli qadın olmasını göstərmişəm.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı və Səfurə xanım Pirsultanlı altı ali təhsilli övlad, on üç nəvə, yeddi nəticə valideynidir.

Görkəmli folklorşünas, filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, mahir pedaqoq, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli əmək fəaliyyəti və zəngin ədəbi-bədii yaradıcılığı ona dərin hörmət, parlaq uğurlar qazandırır və yüzillər boyu qazandıracaqdır, ona görə ki, fitri istedadlı sənətkar, əməksevər, vətənpərvər, əbədiyaşar tarixi şəxsiyyətdir, gözəl insandır.

## *Nəticə*

Görkəmli folklorşünas alim, şair, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, “Əmək veteranı” (1988), “Əməkdar mədəniyyət işçisi” (1992), “Qabaqcıl təhsil işçisi” (2007), “Əməkdar müəllim” (2007), professor Sədnik Paşa Pirsultanlı vətənpərvər, əməksevər, məsuliyyətli və qayğıkeş tarixi şəxsiyyətdir.

Gəncə Dövlət Universitetinin professoru Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin (1960), Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin (1989), Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin (2004), Yeni Azərbaycan Partiyasının (2003) üzvüdür.

Əməkdar müəllim, mahir pedaqoq, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı “Yurddan səslər” jurnalının və “Xalq ozanı” qəzetinin təsisçisi və redaktorudur.

Professor Sədnik Paşayev haqqında Ələsgər Əlioğlu “Sədnik Paşanın yaradıcılıq yolu” (1996), Seyfəddin Rzasoy “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı” (2008), Qasım Qırxqızlı “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı” (2010), Sabir Albaliyev “Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasına bir baxış” (2011), “Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı

haqqında” (2003) və başqa tədqiqatçılar əsərlər yazmış, onun yaradıcılıq yolunu təhlil etmişlər.

“Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası” kitabı ön söz, on dörd fəsil və nəticədən ibarətdir.

Görkəmli folklorşünas alim, mahir pedaqoq, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyasına, humanist, vətənpərvər, əməksevər, tələbkar, qayğıkeş və müdrik fəaliyyətinə həsr olunmuş bu monoqrafiya tarixilik, elmilik, ideyalılıq, müqayisəlilik, müasirlik, pedaqoji və metodik prinsiplər əsasında yazılmış, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası yazıb nəşr etdirdiyi əsərləri çox diqqətlə nəzərdən keçirilmiş, tədqiq olunmuş, ətraflı şərh edilmişdir.

Monoqrafiyanın birinci fəslə “Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası”, ikinci fəslə “Azərbaycan folklorunun toplanmasında professor Sədnik Paşa Pirsultanlı salnaməsi”, üçüncü fəslində “Elm və sənətin görkəmli nümayəndələri professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında”, dördüncü fəslində “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-tədqiqat əsərləri”, beşinci fəslində “Görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa

Pirsultanlının Azərbaycan aşiq sənəti ilə bağlı fəaliyyəti”, altıncı fəslində “Folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bayatı və “Çeşmə” folklor teatrı ilə bağlı fəaliyyəti”, yeddinci fəslində “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə elmi səfərləri”, səkkizinci fəslində “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi haqqında ideyası”, doqquzuncu fəslində “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi haqqında ideyası”, onuncu fəsil “Görkəmli alim, mahir pedaqoq, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 80 illik yubleyi münasibətilə parlaq xatirə”, on birinci fəsildə “Görkəmli alim, mahir pedaqoq, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 80 illik yubleyi münasibətilə parlaq xatirə”, on ikinci fəsildə “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat obyektı: Sarı Aşığın bayatı zirvəsi”, on üçüncü fəsildə “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında elmi-nəzəri ideyasının tərənnümü, on dördüncü fəsildə “Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı kitabının elmi-nəzəri təhlili” adlanır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində, eyni zamanda İran, Türkiyə, Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatında, ümumiyyətlə, Türk dünyasında, türkdilli xalqların yaşadıkları ölkələrdə görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq, əməkdar müəllim, əməkdar mədəniyyət işçisi, əmək veteranı, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin ədəbi irsi yayılmış, oxucuların müəlləsinə verilmiş, onlara təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik zövq, yüksək əxlaqi keyfiyyətlər aşılamış, professor Sədnik Paşa Pirsultanlıya ümumxalq hörməti, parlaq uğurlar qazandırmış və qazandırır.

Böyük nüfuza malik olan görkəmli folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlının zəngin ömür və sənət yolu gənc nəsil üçün çox şərəfli nümunədir.

Dahi Nizami Gəncəvi müdrik kəlamında deyir ki: “Elmlə, ədəblə tapılar şərəf...”:

Dünyda nə qədər kitab var belə,  
Çalışıb, əlləşib gətirdim ələ.  
Oxudum, oxudum sonra da vardım,  
Hər gizli xəzinədən bir dürr çıxardım.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı əsərləri, həyata keçirdiyi elmi-nəzəri ideyaları, həyatı boyunca dözdüyü və ürəyində çəkdiyi iztirabları

sayəsində şöhrət qazanmış və müqəddəs Azərbaycanın şərəfini uca zirvələrə yüksəltmiş görkəmli sənətkar kimi hörmət qazanmış və qazanır.

Dahi filosof Bəhmənyar yazır: “Elə adamlar axtarın ki, onlarla söhbət yaxşı kitaba bərabər olsun, elə kitablar da axtarın ki, mütaləəsi filosoflarla söhbətə dəysin”.

Bu kitabımı mənalı ömrünü elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişaf etməsinə, çiçəklənməsinə həsr edən görkəmli folklorşünas alim, istedadlı şair, bacarıqlı və peşəkar publisist, mahir pedaqoq, əməkdar müəllim, əmək veteranı, qabaqcıl təhsil işçisi, filologiya elmləri doktoru, professor, yüksək ixtisaslı gənc nəslin hazırlanması naminə şərəfli ömrünü xərcləyən, nurani saçlarını ağardan müdrik şəxsiyyət Sədnik Paşa Pirsultanlının səmərəli fəaliyyətinə həsr etmişəm.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı mənalı ömrünü şərəfli qurmuş, dahi Nizami Gəncəvinin bu müdrik kəlamlarına həmişə sadıq qalmış və ona əməl etmişdir:

Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs,  
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz!

Elmlə, ədəblə tapılar şərəf,  
Mirvari olmasa, nə lazım sədəf?

Bilik öyrətməyi ar bilən bir kəs,  
Dünyada mərifət qazana bilməz.

Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,  
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən!

Tarixi və tarixi hadisələri şüurlu dərk etmək və qiymətləndirmək sahəsində Sədnik müəllimin səmərəli fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Çünki onun əsərlərində tarix düzgün qiymətləndirilir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev deyir ki, “tarixi olduğu kimi qəbul etmək, dərk etmək və olduğu kimi qiymətləndirmək lazımdır”.

Bu müqəddəs kəlam professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat əsərlərində səmərəli həyata keçirilir, tarixi ictimai-siyasi hadisələr ətraflı şərh edilir, tarixilik və elmlilik prinsipləri əsasında düzgün qiymətləndirilir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev yazır: “Biz tarixi keçmişimizə nəzər salaraq ulu babalarımızın yaratdığı və indiyə qədər də yaşayan abidələrlə, şəhərlərlə, heykəllərlə, yollarla yaradılan hər şeylə fəxr edir və bunları yara-

danları daim xatırlayır, onlara öz minnətdarlığımızı bildiririk”.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı qırx ildən artıq bir müddətdə Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsində yorulmadan şərəfli xidmət göstərir.

Folklorşünas alim Sədnik müəllim həqiqətən də Azərbaycanda ulu babalarımızın yaratdıqları abidələrə, heykəllərə, müqəddəs məzaristanlara və onlardakı qəbir daşlarına çox səmimi yanaşmış, qayğı göstərmiş, tədqiqat əsərlərində elmi şərhini vermişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Qarabağ döyüşlərində əsgərlər arasında çox tərbiyəvi mahiyyətli mənəvi-psixoloji işlər aparmış, qəhrəman əsgərləri Azərbaycan xalqının tarix döyüş səhnələri, qəhrəmanlıq mübarizələri ilə ətraflı tanış etmiş, tarixi mənbələrin şərhini vermiş və bu şərəfli fəaliyyətinə görə ona “fəxri müharibə veteranı” adı verilmişdir.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı müasir müstəqil dövrümüzdə yeni folklor nümunələrini səmərəli toplayır, nəşr etdirir, həm də bunların əsasında qiymətli elmi-tədqiqat əsərləri yazıb kütləvi oxuculara, orta təhsil və ali məktəblərə ərməğan verir.

Folklorşünas alim Sədnik müəllim buna görə də yalnız Azərbaycanda deyil, Yaxın və Orta Şərqdə, Türk dünyasında, türkdilli ölkələrdə və bir sıra xarici ölkələrdə elm və sənət adamlarının diqqətini cəlb edir, onların hörmətini qazanır.

Sevindirici haldır ki, 2003-cü və 2011-ci ildə “Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında” adlı iki cilddən ibarət monoqrafiya çap olunub oxucuların müəlliminə verilmiş və Sədnik müəllimə ümumxalq məhəbbəti qazandırmış və qazandırır.

Qırx ildən artıq müddət ərzində Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri və tədqiqi problemləri ilə şərəfli məşğul olan folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Türkdünyası gözəl sevir, ona parlaq hörmət bəsləyir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı yetmişdən artıq kitabın və yüzlərlə elmi, mədəni mahiyyətli elmi-nəzəri məqalələrin, daha doğrusu, folklor toplularının, monoqrafiyaların, dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin, proqramların müəllifidir.

Elm və sənət adamlarına məlumdur ki, Azərbaycan folklorşünaslığında əsərlər və əfsanələrin ətraflı toplanması, nəşr olunması və tədqiq edilməsi filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının adı ilə bağlıdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan aşığı yaradıcılığının mahir araşdırıcısı, tədqiqatçısı, təbliğatçısı və elmi-nəzəri şərhini verən mütəfəkkirdir. Bu da çox təbii və inandırıcı haldır. Ona görə ki, Sədnik müəllim fitri istedadlı şairdir, çox gözəl saz çalan mütəxəssisdir. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Azərbaycan aşıqlarının sənəti ilə səmərəli məşğul olmuş, Xəstə Qasım, Miskin Abdal, Aşiq Bəsti, Aşiq Şəmşir, Aşiq Ələsgər, sənətkar Abdulla, Növrəs İman, Aşiq İslam, Aşiq Qara, Aydın Şişqayalı, Aşiq Həmayıl, Aşiq Hüseyn Şəmkirli, Aşiq Çoban, Aşiq Əhməd, Aşiq Talıb, Tufarqanlı Abbas, Sarı Aşiq, Ağdabanlı Qurban, Aşiq Məhəmməd, Aşiq Məmməd, Yəhya bəy Dilqəm, Aşiq Alı, Aşiq Musa, Aşiq Əsəd, Aşiq Aqil və başqaları haqqında səmərəli axtarışlar aparmış, maraqlı əsərlər yazmışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı qadın aşığı yaradıcılığı haqqında səmərəli axtarışlar aparmış, Aşiq Pəri, Aşiq Həmayıl, Aşiq Nəbat və başqaları haqqında portret-oçerklər yazıb çap etdirmişdir.

Onun Aşiq Lələnin məzarını, bir neçə bayatısını, “Yaxşı-Yaman” bayatılı dastanını üzə çıxartması gözəl nəticə vermişdir. O, Lələnin ustad aşığı olduğunu, Füzuli rayonunun Əhmədallar

kəndindəki “Arqalı qəbiristanlığı”nda dəfn edildiyini aşkarlamışdır.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının doktorluq dissertasiyası Ağdabanlı Aşıq Qurbanın yaradıcılıq yolu mövzusunə həsr edilmişdir.

Mahir pedaqoq və folklorşünas Sədnik müəllimin Gəncədə yaratdığı “Çəşmə” folklor teatrı xalq mahnılarına təkan vermiş, həmin mahnıları “Ozan” və “Bulaq” verilişləri səviyyəsinə yüksəltmiş, xalqın istifadəsinə vermiş, onların mədəni aləmini zənginləşdirməyə xidmət etmişdir.

Filologiya elmləri doktoru, əməkdar müəllim, əmək veteranı, qabaqcıl təhsil işçisi, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Gəncədə “Ozan-aşıq muzeyi” yaratmış, aşıq sənətinin inkişaf yolunu səmərəli öyrənməyə pedaqoji-metodik kömək göstərmişdir.

Folklorşünas alim Sədnik müəllim Azərbaycan aşıq yaradıcılığının inkişafı sahəsindəki səmərəli xidmətlərinə görə Respublikanın əməkdar mədəniyyət işçisi adı ilə təltif edilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1990-cı ildən sonra ilk dəfə Almaniyaya səfər etmiş, orada türk və Azərbaycan kultür dərnəklərində mühazirələr oxumuş, parlaq uğurlar qazanmışdır.

Folklorşünas Sədnik müəllim Almaniyada Frankfurt, Dörmunt, Fulta, Köln və başqa şəhərlərdə türkdilli xalqlarla görüşmüş, məruzələr oxumuş, onların həyatı, adət-ənənələri ilə maraqlanmışdır.

O, Frankfurt şəhərində “Yunis İmrəyə sevgi ili” devizi altında türk aşıqlarının yarışında iştirak etmiş, məruzəsi eşidilmiş və hörmət qazanmışdır. Onun burada Aşıq Reyhani ilə tanışlığı gözəl olmuş, dostluğa çevrilmişdir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Almaniya səfərindən sonra Türkiyəyə səfər etmiş, Samsun universitetində “Hacı Vəli Bəktəşi və ozan-aşıq sənəti” mövzusunda məruzə etmişdir.

Sədnik müəllim Qırşəhrdə Yunis İmrənin məzarını ziyarət etmiş və burada “Sarı çiçək” adlı şeir yazıb oxumuşdur:

Mən Qaraman dağlarını dolaşdım,  
Bilməm hansı çəmənvarda bitmisən.  
Ay Yunis İmrənin Sarı çiçəyi,  
Necə olub ürəyimdə bitmisən?

Gözəlliyin valeh edir insanı,  
İlqara düz, sənin kimi dost hanı?  
Ay Yunis İmrənin dini-imanı,  
Elə bilmə xəyalımdan getmisən.

Qırşəhrində boz təpənin başında,  
Sarı çiçək gördüm məzar başında.  
Sədnik kimi baş əyən çox qarşında,  
Yunis İmrəm, xoş vüsala yetmişən.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Banaz köyünə getmiş, ulu babası Pirsultan Abdalı ziyarət etmiş, məzarın başında keçirilən mərasim zamanı Pirsultan Abdala yazdığı şeirini oxumuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı bir neçə il Hacı Vəli Bəktəşi törəsinə çağırılmış, fəal iştirak etmişdir. O, Sivralanda Aşıq Veysəlin yubileyinə dəvət olunmuş, “Aşıq Veysəlin yaradıcılığının özünəməxsusluğu” mövzusunda məruzə etmiş, məruzənin mətni “Aşıq Veysəl” (1994) kitabında dərc olunmuşdur.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 1990-cı ildən “Türk dünyası”, “Milli folklor”, “Xalq ozanının səsi”, “Dost, dost” dərgisində, “Yeni düşüncə”, “Gur səs”, “Xocatəpə” qəzetlərində məqalələri dərc olunmağa başlamışdır. Bu da ona geniş oxucu kütləsinin hörmətini qazandırmışdır.

Folklorşünas alim Sədnik Paşa Pirsultanlı Türk dünyasında geniş tanınmış, onun yaradıcılığı haqqında universitetlərdə diplom işləri yazılmışdır.

Əməkdar müəllim, əmək veteranı, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının İrana, İraqa, Türkiyəyə, Qazaxıstana, Orta Asiyaya, Dağıstana elmi səfərləri çox mənalı və uğurlu olmuşdur. Onun əsərləri bu ölkələrin dövrü mətbuatında dərc olunmuş, oxucuların müəllifinə verilmiş, müəllifə sevgi və hörmət qazandırmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Gəncəbasar Aşıqlar Birliyini və “Çeşmə” ansamblını yaratması, Ozan-aşıq sənəti muzeyini təşkil etməsi Gəncə şəhərinin mədəni həyatında yüksək qiymətləndirilmişdir.

Muzeydə ən nadir eksponotlar saxlanılır. Şah İsmayıl Xətəinin (1487-1524) Miskin Abdala verdiyi şəhadətnaməsinin surəti, Aşıq Şenliyin və digər aşıqların şəkilləri muzeyi zənginləşdirir.

Muzeydə Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə, Aşıq Şəmşir, Morullu Teymur, Miskin Vəli, Mikayıl Azaflı, Aşıq Barat, Aşıq Əkbər, Aşıq İmran, Bozalqanlı Aşıq Hüseyn, Almərdanlı Aşıq Nəcəf, Aşıq Əmrah, Aşıq Kamandar və başqaları üçün xüsusi guşə düzəldilmişdir.

Azərbaycanın qadın aşıqlarından Nəbat, Cəvahir, Əsginaz, Qəndab, Narınc Xatun, Ulduz, Gülarə Azaflı və başqalarının şəkilləri, ümumiyyətlə, aşıqların fəaliyyəti haqqındakı məlumatlar

muzeyin gözəlliyini və elmi-nəzəri əhəmiyyətini zənginləşdirir.

Muzeyi “Çeşmə” folklor ansamblının materialları da gözəlləşdirir:

“Çeşmə” gəlir, “Çeşmə” gəlir,  
Ayaq saxla, keçmə gəlir,  
“Çeşmə” hara çeşməsidir,  
Çeşmələrin seçməsidir,  
Ruhi inci çeşməsidir,  
“Çeşmə” Gəncə “Çeşmə”sidir.

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Öz səsim” adlı 1990-cı ildə nəşr olunan ilk şeirlər kitabındakı poetik nümunələr aşiq poeziyası üslubunda yazılmış sənət inciləridir. Şeirlərdə təbiətə məhəbbət qüvvətli tərənnüm edilir.

Alim-şair Sədnik müəllimin alovlu qəlbində uşaqlıq illərində gəzdirdiyi, bədii-estetik zövq aldığı təbiət, başı qarlı uca dağlar silinməz izlər buraxır:

Burda sevilmişəm, burda sevmişəm,  
Hanı gəncliyimin odlu çağları?!  
Yüz yol gəzdim gəncliyimi tapmadım,  
Bəlkə tapdım, bir də gəzim dağları.

Alim-şairin şeirləri oxucunun qəlbini pərvazlandırır, ona bədii-estetik zövq verir. Onun “İnciçiçəyim” (1996), “İlahi bir səs” (1999), “Bir içim nəğmə” (2003), “Pirsultan Pınarı” (2007) adlı şeirlər kitablarını dövrü mətbuatda mütəxəssislər yüksək qiymətləndirmiş, təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik mahiyyətli olduğunu göstərmişlər.

Folklorşünas alim Sədnik müəllimə Elxan Gözəldağlı “Sədnik”, “Səndədir”, İsmayıl Tanrıverdiyev “Gələn vaxtı”, Bəkir Musayev “Çatıbdı”, “Doğrudan”, Aslan Çıxzadə “Xoş gəldin”, Həsənxan Təhməzov “Yüz yaxşı” adlı şeirlərini həsr etmiş, onun mənalı həyatını, zəngin yaradıcılığını, şərəfli əmək fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişlər.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına şərəfli xidmət edən, vətənpərvər, əməksevər görkəmli şəxsiyyətlərin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir:

“Görkəmli şəxsiyyətlər xalqımızın zəkasını, elmini, mədəniyyətini, mənəviyyatını dünyaya nümayiş etdirir”.

Azərbaycan xalqının xilaskarı, siyasi xadim, Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradıcısı Heydər

Əliyev xalqın qarşısındakı xeyirxah xidmətlərinə görə dahilik zirvəsinə yüksəlmişdir.

Azərbaycanın görkəmli şairi Hüseyn Cavid (1882-1941) gözəl yazmışdır:

Kəssə hər kim tökülən qan izini,  
Qurtaran dahi odur yer üzünü.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev ədəbiyyata, mədəniyyətə, incəsənətə, şairlərə, yazıçılara, alimlərə, ədəbiyyatşünaslara, folklorşünaslara misilsiz qayğı bəsləmiş, sənətkarların və alimlərin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmiş və “Müstəqillik yolunda” kitabında yazmışdır:

“Hər bir alim qiymətlidir. Hər bir alimin yaratdığı elmi əsərlər özünəməxsus qiymət alır. Ancaq nəzəriyyəni təcrübə ilə birləşdirən, nəzəri fikirlərini təbliğ edə bilən və onlardan əməli nəticə götürə bilən, cəmiyyətə, ölkəyə, xalqa konkret fayda gətirən insanlar alimlərin sırasında xüsusi yer tutur”.

Görkəmli folklorşünas, istedadlı şair, peşəkar publisist, məsuliyyətli tədqiqatçı, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlı elmi-nəzəri ideyası ilə cəmiyyətə, ölkəyə, xalqa şərəfli fayda gətirən ən müdrik

tarixi şəxsiyyət, əbədiyaşar və ümumxalq məhəbbəti qazanan tədqiqatçı alimdir.

Filologiya elmləri doktoru, dünyaşöhrətli folklorşünas, əməkdar müəllim, əmək veterani, qabaqcıl təhsil işçisi, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının (Sədnik Paşayev Xəlil oğlunun) təlim-tərbiyəvi, bədii-estetik mahiyyətli, zəngin elmi-nəzəri ideyasına həsr olunmuş bu monoqrafiya haqqında arzu və istəklərini, ədəbi-tənqidi qeydlərini əsirgəməyən oxuculara dərin minnətdarlığımızı bildirir, onlara uzun ömür, cansağlığı, səmərəli yaradıcılıq və əmək fəaliyyətlərində parlaq uğurlar arzulayırıq!

**Sədnik Paşa Pirsultanlının  
(Paşayev Sədnik Xəlil oğlu)  
qısa tərcümeyi-hal**

1. Filologiya elmləri doktoru, professor, şair.
2. 1988-ci ilin dekabr ayının 30-da “Əmək veteranı”, 1992-ci ilin may ayının 4-də “Əməkdar Mədəniyyət işçisi”, 2007-ci ilin yanvar ayında “Qabaqcıl Təhsil işçisi”, Türkiyə Cumhuriyyəti Kültür Bakanlığının “Teşəkkür belgesi”-ni almışdır.
3. 20 may 1929-cu il tarixdə Azərbaycan Res-publikasının Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular (Pirsultan) kəndində anadan olub.

4. 1946-cı ildə “Daşkəsən” qəzetində “Zəfər bayramı” adlı ilk şeiri çap olunub.
5. Natamam orta təhsilini Qazaxyolçular kəndində, orta təhsilini Dəstəfur internat məktəbində alıb. 1950-ci ildə H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Gəncə Dövlət Universitetinin) birinci kursuna qəbul olunub, 1954-cü ildə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirib.
6. 2004-cü ildən AYB-nin üzvüdür.
7. 1955-ci ildən 1970-ci ilə qədər “Yeni Daşkəsən” (Daşkəsən), “Mübariz” (Goranboy) və “Yenilik” (Kəlbəcər) rayon qəzetlərində redaktor, “Kirovabad kommunisti” qəzetinin məsul katibi işləyib. 1970-ci ilin oktyabr ayında

H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutuna müsabiqə yolu ilə müəllim qəbul olunub, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləyib. Hal-hazırda Gəncə Dövlət Universitetinin professordur.

8. 1993-cü ildə Ankarada keçirilən “İpək yolu uluslararası xalq ədəbiyyatı simpoziumu”nda və Nevşehirde keçirilən “Hacı Veli Bektaş”i” tərəfində məruzəçi kimi çıxış edib.

1955-ci ilin iyul ayından “Bilik” cəmiyyətinin, 1960-ci ilin iyun ayından Jurnalistlər Birliyinin, 1989-cu ilin aprel ayından Aşıqlar Birliyinin, 1998-ci ilin oktyabr ayından Azərbaycan Vətən Müharibəsi Veteranlar Birliyinin (fəxri),

2003-cü ilin iyun ayından Yeni Azərbaycan Partiyasının, 2004-cü ilin aprel ayından Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

9. Almaniya Avropa Türk-İslam Birliyinin dəvəti ilə “Yunis İmrəyə sevgi ili” kutlamalarında məruzəçi kimi çıxış edib, Türkiyədə elmi konfraslarda və simpoziumlarda iştirak edib, İranda yaradıcılıq səfərində olub.
10. 2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi”, 2009-cu ildə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

# Ədəbiyyat

1. *Heydər Əliyev. Azərbaycan xalqının hünəri əbədi yaşayacaqdır. Bakı, 1995.*
2. *Heydər Əliyev. Mədəni irsimizin keşiyində, I, II kitab. Bakı, 2001.*
3. *Azərbaycan Demokratik Respublikası. Bakı, 1992.*
4. *Azərbaycan təhsil siyasəti (1998-2001), I kitab. Bakı, 2005.*
5. *Azərbaycan tarixi. Bakı, 1990.*
6. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, iki cildə. Bakı, 1970.*
7. *Qara Namazov. Azərbaycan aşığı ədəbiyyatı. Bakı, 2007.*
8. *Sadiq Şükürov. Gəncə məktəblərinin tarixindən. Bakı, 1990.*
9. *Abbas Səmədov. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 2008.*
10. *Abbas Səmədov. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda təhsilə və təhsil xadimlərinə qayğısı. 2010.*

***Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının kitabları:***

1. Лалə. Ашыг Бəсти. Эəнслик, Бакı, 1969,  
55 səh. 10.000 nüsxə
2. Йашайан əфсанəлəр, Эəнслик, Бакı,  
1973, 78 səh. 4.000 nüsxə
3. Хəстə Гасым. Эəнслик, Бакı, 1975, səh 64,  
2.200 nüsxə
4. Йурдumusун əфсанəлəри. Бакı, 1976, 45  
səh. 30.000 nüsxə
5. Низами вə фолклор. Билик, Бакı, 1976, 65  
səh. 2.500 nüsxə
6. Йанардаь əфсанəлəри. Эəнслик, Бакı,  
1978, 160 səh. 20.000 nüsxə
7. Азəрбайсан халq йарадысылыынын  
inkişafı Билик, Бакı, 1981, 40 səh. 1000  
nüsxə
8. Низами вə халq əfsanələri. Эəнслик, Бакı,  
1983, 128 səh. 4.000 nüsxə.

9. Байатылар (топлайанлар: В.Вәлийев, С.Пашайев). Йазысы, Баки, 1985, 200 səh. 40.000 nüsxə.
10. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi. Билик, Баки, 1985, 70 səh, 500 nüsxə.
11. Azərbaycan xalq əfsanələri, Йазычы, Баки, 1985, 285 səh, 50.000 nüsxə.
12. Azərbaycan mifoloji mətnləri, Елм, Баки, 1988, (топлайанлар Сәдник Пашайев, Мақбет Әшмәдов, Ариф Рәшимов, Ариф Asalov), 180 səh, 25.000 nüsxə.
13. Azərbaycan folkloru və aşıq yaradıcılığı (dərəcə vəsaiti), Azərbaycan Dövlət Universiteti Nəşriyyatı, Баки, 1989, 88 səh, 500 nüsxə.

14. Azərbaycan xalq dastanlarının tədrisinə dair (metodik göstəriş), Bakı, 1989, 48 səh, 500 nüsxə.
15. ХЫХ әсг Азәрбайсан ашық йарадысылыы (дәрс вәсәити), Азәрбайсан ДПИ-нин нәшрийуаты, Баки, 1990, 98 səh, 500 nüsxə.
16. Öz səsim (şeirlər), İdeya nəşriyyatı, Gəncə, 1990, 72 səh, 500 nüsxə.
17. Азәрбайсан халқ суюләмәләри, Йазычы, Баки, 1992, 211 səh, 10.000 nüsxə.
18. Пирсултан булаы (шеирләр), Елм, Баки, 1994, 110 səh, 1000 nüsxə.
19. Инсичичәум (шеирләр), Эәнсә, 1996, 100 səh, 500 nüsxə
20. Караьан Усубун ләtifәләри, Гәңсә, 1997, тәкрат нәшр. 2000, 2001, 37 səh, 1000 nüsxə.

21. Xalqın söz mirvariləri, Azərneşr, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.
22. Илаци бир сәс (шеирләр), Эәнсә, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.
23. Унну Аьсанын ләtifәләри, Екологiya пәş-riyyatı, Эәнсә, 1999, 60 səh, 500 nüsxə.
24. Ağdabanlı şair Qurban, Эәнслик, Бакı, 2000, 177 səh, 500 nüsxə.
25. Дабровол Qасымын ләtifәләри, «Əsgər-oğlu», Gəncə, 2001, 62 səh, 200 nüsxə.
26. Йәщйа бәй Дилгәмә el-oba mähəbbəti, Бакı, Аэаш 2001, 105 səh, 600 nüsxə.
27. Ашыq Бәсти “Вәпөvşәләр” “Əсәәроьлу”, Gəncə, 2001, 80 səh, 300 nüsxə
28. Неса vәznli şeir vә mәнzum atalar sözləri, Эәнсә, Аэаш, 2001, 110 səh, 200 nüsxə.

29. Heca vəznli tapmacaların inkişafı, Ağah nəşriyyatı, Gəncə, 2001, 110 səh, 300 nüsxə.
30. Azərbaycan epосунун əfsanə qaynaqları, Azərənəşr, Bakı, 2002, 102 səh, 500 nüsxə.
31. Qaraxanlı Künə Dəmirin lətifələri, Gəncə, «Pirsultan», 2002, 51 səh, 200 nüsxə.
32. Qamışlı şair Rüstəm, «Laçın qaya, çal yadıma düşəndə», Gəncə, «Pirsultan», 2002, 80 səh, 300 nüsxə
33. Yuxular olmasaydı, «Pirsultan», 2002, 60 səh, 150 nüsxə.
34. Ozan-Aşıq sənətinin nəzəri məsələləri, Bakı, Ozan, 2002, 208 səh, 250 nüsxə.
35. Ozan-Aşıq йарадысылыыына dair арашдырмалар, Ы силд, Эəнсə, «Pirsultan», 2002, 203 səh, 150 nüsxə.

36. Озан-Ашық йарадысылыына dair  
арашдырмалар, ЫЫ силд, Эәнсә,  
«Pirsultan», 2002, 230 səh, 100 nüsxə.
37. Бир ичим нәмә (шеирләр), Эәнсә,  
«Pirsultan», 2003, 70 səh, 100 nüsxə.
38. Щеса вәзли байаты вә қошма möcüzələri,  
Гәнсә, «Pirsultan», 2003, 80 səh, 100 nüsxə.
39. Эәнсәбасар lətifələri, Эәнсә, «Agah», 2005,  
201 səh, 300 nüsxə.
40. Бир чичәк дә Вәтәндиг, Эәнсә, 2005, 127  
səh, 200 nüsxə.
41. Əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər (S.P.Pirsultanlı  
və digər müəlliflər), “Şərq-Qərb”, 2005, 304  
səh, 2500 nüsxə.
42. Мир Сәфәр Бабыров йaddашларда, «Pirsul-  
tan», Гәнсә, 2005, 80 səh, 100 nüsxə.
43. Елдән-обадан eşitdiklərim, Гәнсә, «Agah»,  
2005, 170 səh, 200 nüsxə.

44. Yıldızdağdan əsən külək, Gəncə, 2006, 100 səh, 200 nüsxə.
45. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər, Gəncə, 2006, 402 səh, 200 nüsxə.
46. Publisistika və folklor, Gəncə, 2007, 330 səh, 200 nüsxə.
47. Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi, Elm, 2007, 310 səh, 500 nüsxə.
48. Pirsultan Pınarı (Şeirlər), «Pirsultan», Gəncə, 2007, 666 səh, 100 nüsxə.
49. Azərbaycan efsane ve rivayetlərinin Edebi Yapıtlarımızda Karşılaştırmalı Açıklaması Bakı 2008, Bilim yayınevi, 310 sayfa, 500 adet
50. Saz nəfəsli şeirlərim, «Pirsultan», Gəncə, 2008, 121 səh, 200 nüsxə.
51. Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət, “Təknur”, Bakı, 2008, 295 səh, 500 nüsxə.

52. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri, Azər-nəşr, Bakı, 2009, 427 səh, 200 nüsxə.
53. “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastan-larının müqayisəli tədqiqi, Azərnəşr, Bakı, 2009 112 səh, 200 nüsxə.
54. “Aşıq Tifil Əsəd və Aşıq Ağbulaqlı Aqil”, “Pirsultan”, Gəncə, 2009 114 səh, 100 nüsxə.
55. “Qızıl beşik və Ana maral”, “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 126 səh, 100 nüsxə.
56. “Lilpar bulağı”, “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 120 səh, 100 nüsxə.
57. Altın Beşik ve Anne Geğik. Gence 2010, Pirsultan yayınevi, 130 sayfa, 100 adet
58. Azərbaycan aşığı yaradıcılığına dair araş-dırmalar, “Azərnəşr”, Bakı, 2010, 260 səh, 200 nüsxə.
59. Azərbaycan folklorunda gülüş”, Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə

60. “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri”. Bakı, 2010, 360 səh. 200 nüsxə
- 61 “Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi”, Bakı. “Azər-nəşr”, 2010, 156 səh, 200 nüsxə
62. Azərbaycan Türklerinin Halk Efsaneleri, Bakü, 2010, Azərneşr yayınevi, 427 sayfa, 200 adet
63. “Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi”, Bakı, “Azərnəşr”, 2011, 250 səh. 200 nüsxə
64. “XXI əsrdə Azərbaycan folklorundan incələmələr”. Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə
65. “Molla Nəsrəddin varislərinin lətifələri”, Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011, 120 səh. 200 nüsxə
66. Lilpar Çeşməsi (Türk dilində) Gence 2011, Pirsultan yayınevi, 157 sayfa, 100 adet
67. “Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” Azərnəşr, 2011, 142 səh. 100 nüsxə

68. “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri”.  
Azərbayşr. 2011. 630 səh. 100 nüsxə.
69. “Aşıq Nəbat”. Bakı, Azərbaycanşr. 2012.

***Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr  
olunmuş kitablar***

1. Ələsgər Əlioğlu. “Sədnik Paşanın yaradıcılıq yolu”.  
“Səda”, Bakı, 1996. 52 səh. 100 nüsxə.
2. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı  
haqqında. I hissə “Pirsultan”, Gəncə, 2003, 410 səh.  
300 nüsxə.
3. Seyfəddin Rzasoy. “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi  
və Sədnik Paşa Pirsultanlı”. “Nurlan”, Bakı, 2008.  
212 səh. 500 nüsxə.
4. Qasım Qırxqızlı. “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii  
yaradıcılığı”. “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 130 səh, 100  
nüsxə.
5. Şakir Albəliyev. “Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasına  
bir baxış”. “Pirsultan”, Gəncə, 2011, 80 səh, 100  
nüsxə.

6. Köçəri Cəfərli. “Sədnik Paşa Pirsultanlığının təqdimatında: Melodik musiqi çeşməsi və Aşıq Şəmşir”. Bakı, “Azərnəşr”, 2011, 126 səh, 200 nüsxə.
7. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. II hissə Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011, 234 səh. 100 nüsxə.
8. Abbas Səmədov. „Filologiya Elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlığının Elmi-nəzəri ideyası”, Azərnəşr, 2012. 745 səh. 100 nüsxə.

## **M ü n d ə r i c a t**

1. Ön Söz.....3
2. *I fəsil. Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlığının elmi-nəzəri ideyası.....14*
3. *II fəsil. Azərbaycan folklorunun toplanmasında professor Sədnik Paşa Pirsultanlı salnaməsi.....122*
4. *III fəsil. Elm və sənətin görkəmli nümayəndələri professor Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında.....153*
5. *IV fəsil. Pprofessor Sədnik Paşa Pirsultanlığının elmi-tədqiqat əsərləri.....206*
6. *V fəsil. Görkəmli folklorşünas, mahir pedaqoq, filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlığının Azərbaycan aşıq sənəti ilə bağlı fəaliyyəti.....277*

7. VI fəsil. *Folklorşünas professor Sədnik Paşa Pirsultanlının bayatı və “Çeşmə” folklor teatrı ilə bağlı fəaliyyəti*.....**421**
8. VII fəsil. *Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının xarici ölkələrə elmi səfərləri*.....**433**
9. VIII fəsil. *“Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının Azərbaycan aşiq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi haqqında ideyası”* .....**469**
10. IX fəsil. *Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Tikmədaşlı Xəstə Qasımın ədəbi irsinin mahir tədqiqatçısıdır*.....**536**
11. X fəsil. *“Görkəmli alim, mahir pedaqoq, istedadlı folklorşünas, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının 80 illik yubleyi münasibətilə parlaq xatirə*.....**606**
12. XI fəsil. *Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının şərəfli fəaliyyətinə həsr olunmuş tədqiqat əsərləri*.....**621**
13. XII fəsil. *“Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının tədqiqat obyektı: Sarı Aşığın bayatı zirvəsi”*.....**651**
14. XIII fəsil. *“Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının poeziyasında elmi-nəzəri ideyasının tərənnümü”* .....**670**
15. XIV fəsil. *“Professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” adlı kitabının elmi-nəzəri təhlili*.....**685**
16. Nəticə.....**726**

|                                                                                     |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 17. Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-halı..... | 743 |
| 18. Ədəbiyyat.....                                                                  | 747 |
| 19. Sədnik Paşa Pirsultanlının kitablarının siyahısı.....                           | 748 |
| 20. Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr olunmuş kitablar.....                            | 757 |

## ***Abbas Səmədov***

***Filologiya və pedaqoji elmləri doktoru, professor***

# ***FİLOLOGİYA ELMLƏRİ DOKTORU, PROFESSOR SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLININ ELMİ-NƏZƏRİ İDEYASI***

***Komputer tərtibatçısı:  
Nəzakət Məmmədova***

Yığılmağa verilmişdir: 05.03.2012  
Çapa imzalanmışdır: 28.04.2012  
Qiyməti müqavilə yolu ilə  
Tiraj: 100